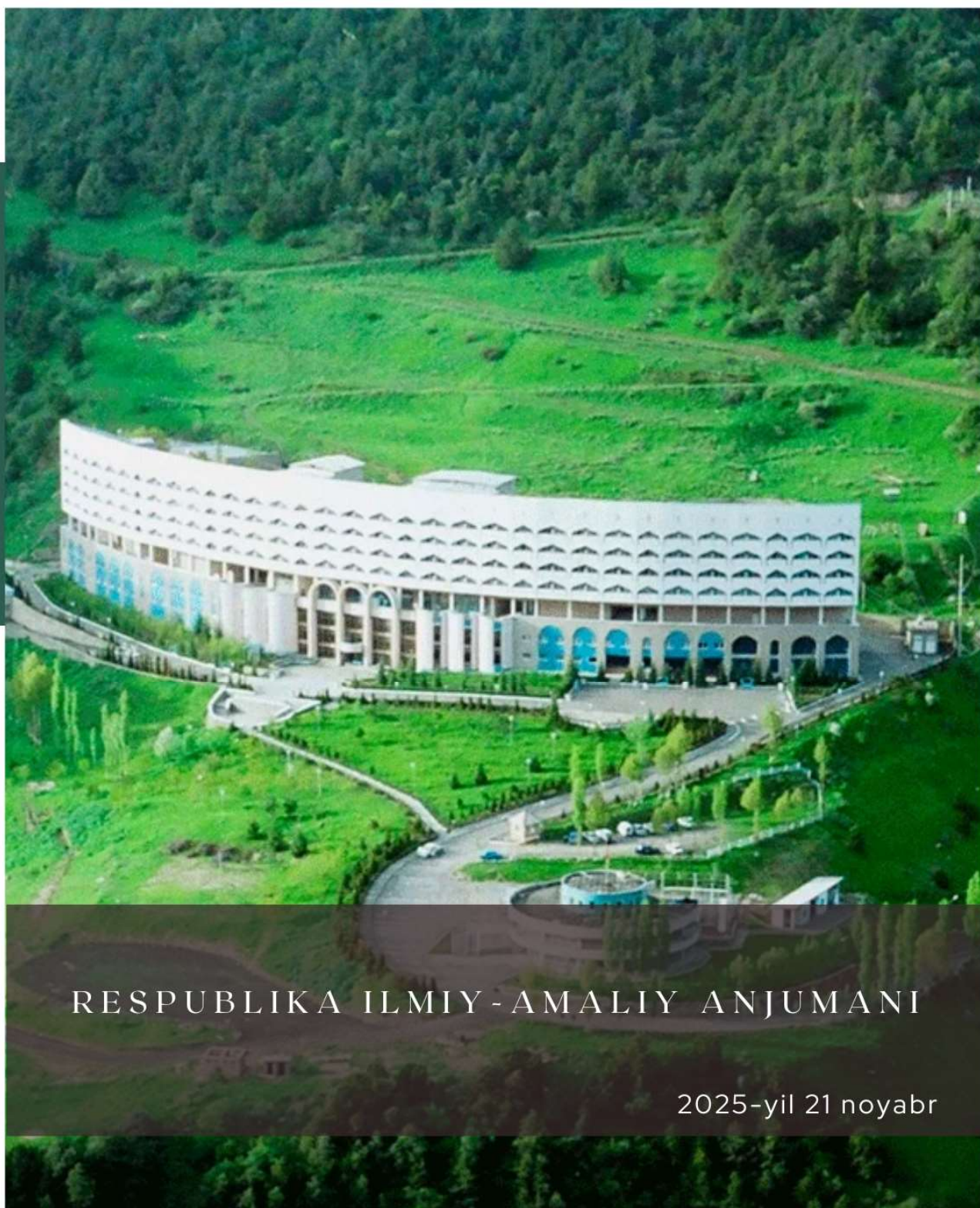

KONFERENSIYA

“JIZZAX VILOYATI IJTIMOIIY-IQTISODIY
RIVOJLANISHINING ASOSIY
YO’NALISHLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

2025-yil 21 noyabr

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY
UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI**

**JIZZAX VILOYATI IJTIMOIIY-IQTISODIY
RIVOJLANISHINING ASOSIY YO‘NALISHLARI:
MUAMMO VA YECHIMLAR**
*mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari
to‘plami*
(2025-yil 21-22-noyabr)

JIZZAX-2025

Jizzax viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari: muammo va yechimlar. Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami – Jizzax: O‘zMU Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrası, 2025-yil 21-22-noyabr. 538-bet.

Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallarida zamonaviy kompyuter ilmlari va muhandislik texnologiyalari sohasidagi innovatsion tadqiqotlar aks etgan.

Globalashuv sharoitida davlatimizni yanada barqaror va jadal sur‘atlar bilan rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar samarasini yaxshilash sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e‘tibor qaratilgan. Zero iqtisodiyotning, ijtimoiy sohalarni qamrab olgan modernizatsiya jarayonlari, hayotning barcha sohalarini liberallashtirishni talab qilmoqda.

Ushbu ilmiy ma‘ruza tezislari to‘plamida mamlakatimiz va xorijlik turli yo‘nalishlarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar, olimlar, professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarining ilmiy xodimlari, tadqiqotchilari, magistr va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari mujassamlashgan.

Mas‘ul muharrirlar: DSc.prof. Turakulov O.X., t.f.n., dots. Baboyev A.M.

Tahrir hay‘ati a‘zolari: p.f.d.(DSc), prof. Turakulov O.X., t.f.n., dots. Baboyev A.M., t.f.f.d.(PhD), prof. Abduraxmanov R.A., p.f.f.d.(PhD) Eshankulov B.S., p.f.n., dots. Alimov N.N., p.f.f.d.(PhD), dots. Alibayev S.X., t.f.f.d.(PhD), dots. Abdumalikov A.A, p.f.f.d.(PhD) Hafizov E.A., f.f.f.d.(PhD), dots. Sindorov L.K., t.f.f.d.(PhD), dots. Nasirov B.U., b.f.f.d. (PhD) O‘ralov A.I., p.f.n., dots. Aliqulov S.T., t.f.f.d.(PhD) Kuvandikov J.T., i.f.n., dots. Tsoy M.P., Sharipova S.F., Jo‘rayev M.M.

Mazkur to‘plamga kiritilgan ma‘ruza tezislarning mazmuni, undagi statistik ma‘lumotlar va me‘yoriy hujjatlarning to‘g‘riligi hamda tanqidiy fikr-mulohazalar, keltirilgan takliflarga mualliflarning o‘zlari mas‘uldirlar.

KIRISH

Bugungi kunda jahon miqyosida hududlar va hatto mintaqalarning siyosiy, iqtisodiy, madaniy jihatdan bir-biriga integratsiyalashib borayotganligini kuzatib turibmiz. Bu jarayonda jamiyat xavfsizligi va barqarorligini ta‘minlash ustuvor omilga aylanib bormoqda. Bugungi kunda ta‘lim tizimiga yangi axborot-kommunikatsion texnologiyalarning tadbiq qilinishi va rivojlantirilishi davr talabidir. Hozirgi davr, ya‘ni “Axborot asri” har sohada axborot texnologiyalarini keng qo‘llash talabini qo‘yar ekan, mazkur yo‘nalishda chuqur bilim va ko‘nikmaga ega bo‘lgan yosh kadrlarni tarbiyalashga bo‘lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda.

Zamonaviy ta‘lim jarayonini rivojlantirish maqsadida mediata‘lim dunyoning ko‘plab rivojlangan mamlakatlaridagi ilmiy markazlar tomonidan o‘rganilmoqda. Mediata‘limdan ko‘zlangan maqsad esa yosh avlod mediasavodxonligini shakllantirishdir. Shu boisdan ham nufuzli ilmiy tadqiqot markazlarida jamiyat xavfsizligi va barqarorligini ta‘minlashda mediata‘limning imkoniyatlari va raqamli OAV tushunchalarini ilmiy jihatdan yoritish va tadqiq qilish ko‘lamini aniqlashga alohida e‘tibor qaratilgan. Demak, aytish mumkinki, boshqa sohalar qatori aniq va ijtimoiy fanlar tizimida rejalashtirilayotgan ilmiy tadqiqot maqsadlari, usullari va natijalarini O‘zbekiston mediata‘lim tizimiga tadbiq qilish kelajakda xavfsizlik va barqarorlikni ta‘minlashda o‘z samarasini beradi. Ayniqsa 2019-2021 yillarda xalqaro Internet axborot tarmog‘ida milliy kontentni rivojlantirish kompleks dasturi tasdiqlanishi e‘tiborga molik. Mazkur dasturda milliy kontent va IT-startaplar rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash davlat fondini tashkil qilishga alohida e‘tibor qaratilgan.

Bu borada zamonaviy innovatsion tadqiqotlar, ularning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari muhim ahamiyatga ega desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Respublikamizda amalga oshirilayotgan bu yo‘nalishdagi islohotlar samarasini yaxshilash, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo‘yicha o‘z yechimini kutayotgan muammolar yuqori salohiyatli ilmiy maktablar o‘rtasidagi muhokamalar, munozaralar va ilmiy ma‘ruzalar jarayonida o‘z yechimini topadi.

Anjumanda ilg‘or fundamental va amaliy tadqiqotlarning natijalari, mamlakatimizning intellektual nufuzini oshirish hamda izlanishlar natijasini tijoratlashtirish masalalari muhokama qilinadi.

Shu bilan birgalikda anjumanning asosiy maqsadlaridan biri, axborot kommunikatsiya texnologiyalari va dasturiy ta‘minotlarini yaratishning ilmiy asoslarini takomillashtirish va ularni murakkab tizimlarni boshqarishda hamda ta‘lim va ilmiy tadqiqot jarayonlarida joriy qilishning ilmiy, uslubiy va amaliy takliflarni ishlab chiqish, respublikamizda pedagogik kadrlar tayyorlash, yuqori malakali kadrlar tayyorlash istiqbollari hamda iqtisodiy sohalarida amalga oshirilgan islohotlarni yoritishdan iborat.

Anjumanning asosiy vazifasi, muhokama qilingan dolzarb muammolar va ularning yechimlari asosida O‘zbekiston Respublikasini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish hamda ishlab chiqarish korxonalari muammolarini yechishga doir

ilmiy asoslangan takliflar berish, ta’lim muassasalari va ilmiy tekshirish institutlarida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlari natijalarini muvofiqlashtirishdan iborat bo‘lib, sohada faoliyat ko‘rsatayotgan yosh olim, katta ilmiy-xodim-izlanuvchilar, magistrant va iqtidorli hamda iste’dodli talabalarga o‘zlarining tadqiqotlari natijalarini ilmiy jamoatchilik muhokamasidan o‘tkazish uchun ham yangi bir imkoniyat yaratadi deb hisoblaymiz.

Anjuman natijasida professor-o‘qituvchilar, talabalar, ilmiy xodim-izlanuvchi, mustaqil tadqiqotchi, tegishli sohalar olim va mutaxassislari o‘rtasida o‘zaro ilmiy-ijodiy hamkorlik muhitini hamda o‘zaro fikr-mulohaza va tajriba almashishlari uchun sharoit yaratib beriladi, ularni fan-texnika taraqqiyoti yo‘lida birlashtiriladi. Shuningdek anjumanda mamlakatimizning intellektual nufuzini faol reklama qilish hamda izlanishlar natijasini tijoratlashtirish masalalari nazarda tutilgan.

Muxtasar qilib aytganda, yetuk malakali mutaxassislarni tayyorlashda amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lish, tajriba orttirish, zamonaviy ta’lim jarayonini rivojlantirish va yangi o‘qitish jarayonlarini soha muaammolariga bog‘lash bo‘yicha tizimli ishlarni yo‘lga qo‘yish kabi jarayonlarni jadal amalga oshirish katta marralarga erishishimizga turtki bo‘ladi deb ishonamiz.

Shularni hisobga olib, turli iqtisodiyot tarmoqlarida innovatsion rivojlanish jarayonini va ilg‘or texnologiyalarni joriy etishning hozirgi holatini chuqur o‘rganish asosida uni yanada rivojlantirish yo‘nalishlari va imkoniyatlarini muhokama qilish, respublika iqtisodiy salohiyatini oshirish va innovatsion tadqiqotlar uchun tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish, sohalarda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy asoslangan amaliy takliflar ishlab chiqish hamda ushbu jarayonlarni rivojlantirishni davlatimiz tomonidan qo‘llab quvvatlashning ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish mazkur respublika ilmiy-amaliy anjumanning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Mazkur anjumanda ishtirok etayotgan turli soha olimlari, hukumat idoralari vakillari, qishloq xo‘jaligi mutaxassislari asosiy e’tiborlarni iqtisodiyot tarmoqlarini innovatsion rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalar samaradorligini oshirishning yuqorida aytib o‘tilgan tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy jihatlariga qaratsalar maqsadga muvofiq bo‘lar edi, deb o‘ylayman. Anjuman yakunida soha tarmoqlarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va ularni rivojlantirishning har bir yo‘nalishidagi muammolarni hal etish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqilib, tegishli hukumat idoralari va tashkilotlariga taqdim etiladi, degan umiddaman.

**Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston
Milliy universitetining Jizzax filiali direktori**

O.Turakulov

1-SHO‘BA.

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA YOSHLAR ISHTIROKINI KENGAYTIRISHNING AMALIY NATIJALARI VA ISTIQBOLLARI

XIZMAT KO‘RSATISH SOHASI KORXONALARINING RAQAMLI TRANSFORMASIYALASHUVINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI

Mamirov Zamir Uzoq o‘g‘li

Samarqand davlat universiteti Urgut filiali stajyor o‘qituvchisi

zamirmamirov99@gmail.com

Annotatsiya: Xizmatlar bozorining rivojlanish xususiyatlari, xizmatlar sohasida boshqarish jarayonlarini tashkil etish, ijtimoiy xizmatlarning rivojlanish jarayonlari, ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning raqamlashuvi sharoitida xizmatlar sohasidagi o‘zgarishlar, shu bilan birga, xizmatlarni boshqarish jarayonlari samaradorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari o‘rganilgan. Biroq zamonaviy o‘zgarishlar ta‘sirini e‘tiborga olgan holda xizmatlar sohasi faoliyatini raqamli o‘zgarishlar sharoitida samarali tizim shaklida tashkil etish va undagi boshqaruv mexanizmlarini o‘rganish, o‘zgarishlarning sohani rivojlantirishdagi rolini belgilash muhim ahamiyat kasb etganligi sababli bu yo‘nalishda ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish dolzarb hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: xizmat ko‘rsatish, iqtisodiy ko‘rsatkichlar, iqtisodiy o‘rish, investitsiya, investitsion loyihalar, tendensiyalar, bozor iqtisodiyoti, mehnat samaradorligi, innovatsiya, iqtisodiy subyektlar, barcha sohadagi xizmatlar, servis, ekstensiv, intensiv.

KIRISH.

Jahonda xizmatlar sohasi korxonalari faoliyati boshqaruv jarayonlarining funksional samaradorligini ichki imkoniyatlardan foydalanish asosida oshirish, professional va sifat jihatdan yuqori xizmat turlarini ko‘rsatish orqali soha korxonalari raqobatbardoshligini ta‘minlash hamda ERP (resurslarni elektron boshqarish), SCM (ta‘minot boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish borasida qator ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Jahonda xizmatlar sohasini raqamlashtirish, umumiy eksport tarkibida xizmatlar eksporti hajmini ko‘paytirish, zamonaviy xizmat turlarini yaratish orqali aholi daromadlarini oshirish, xizmatlarning yangi texnologik (rukrluting, autsorsing, IT-menejer, IT-konsalting, kovorking va boshqa) turlarini yaratish orqali yalpi ichki mahsulot tarkibida ularning ulushini oshirish kabi yo‘nalishlarda ilmiy tadqiqotlar olib borish ustuvor yo‘nalishlardan hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi

to‘g‘risida», 2019 yil 8 yanvardagi PF-5614-son «Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2020 yil 31 yanvardagi PF-5930-son «Davlat xizmatlari ko‘rsatish milliy tizimini jadal rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida», 2020 yil 5 oktabrdagi PF-6079-son «Raqamli O‘zbekiston – 2030 strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi farmonlari, 2017 yil 2 dekabrda PQ-3422-son «2018-2022 yillarda transport infratuzilmasini takomillashtirish va yuk tashishning tashqi savdo yo‘nalishlarini diversifikatsiyalash chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2020 yil 16 iyundagi PQ-4752-son «Xizmatlar sohasini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarorlari hamda mazkur yo‘nalishdagi boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur maqola tadqiqotida muayyan darajada xizmat qiladi. Mamlakatimizda milliy iqtisodiyotni tarkibiy o‘zgartirish va diversifikatsiya qilish, bandlikni ta‘minlash, aholining daromadi hamda turmush sifatini oshirishning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirishga katta e’tibor berilmoqda. Shu boisdan, 2017 – 2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida «Xizmat ko‘rsatish sohasini jadal rivojlantirish, yalpi ichki mahsulotni shakllantirishda xizmatlarning o‘rni va ulushini oshirish, ko‘rsatilayotgan xizmatlar tarkibini, eng avvalo, ularning zamonaviy yuqori texnologik turlari hisobiga tubdan o‘zgartirish» bo‘yicha muhim vazifalar belgilab berilgan. Bu vazifalarning muvaffaqiyatli bajarilishi xizmatlar sohasi korxonalarida boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish orqali xizmatlar sifatini oshirishni ta‘minlash, xizmat ko‘rsatish korxonalarida risklarni boshqarish va soha korxonalarida raqobatbardoshlikni ta‘minlash mexanizmlarini takomillashtirish kabi chora-tadbirlarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida xizmatlar sohasini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish masalalari xorijlik olimlar: F.Teylor, P.Druker, M.Porter, P.Xagstrom, M.P.Jonson, D.Ernst, P.Osborn, M.Leytch, D.Bell va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida o‘z aksini topgan.

MDH olimlaridan ushbu sohada V.Ye.Komarova, Yu.A.Gribanov, R.F.Gataullin, I.V.Sorgutov, S.N.Korobkova, Ye.N.Jilsov, V.N.Kazakov, N.A.Vyaskova, B.B.Xrustalyov, K.A.Malisheva, I.V.Sirotkin⁴ va boshqalar ilmiy izlanishlar olib borganlar. Xizmatlar sohasini rivojlantirish, sohada bozor munosabatlarini chuqurlashtirish, xizmatlar sohasida raqamlashtirish jarayonlarini takomillashtirishning ayrim nazariy va amaliy jihatlari respublikamiz iqtisodchi olimlari S.S.G‘ulomov, N.X.Jumayev, M.Sharifxo‘jaev, B.Safarov, A.Xurramov, N.Maxmudov, Yo.Abdullaev, N.K.Yo‘ldoshev, A.Sh.Bekmurodov, U.V.G‘afurov, M.Q.Pardaev, I.S.Ochilov, I.S.Tuxliev, A.N.Aripov, A.M.Kadirovlarning ilmiy tadqiqotlarida o‘z aksini topgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Dissertatsiya ishida ilmiy abstraksiya, tizimli tahlil, ekspert baholash, sintez, taqqoslash, statistik tahlil, anketa so‘rovlari o‘tkazish va tahlil qilish, SWOT-tahlil, iqtisodiy matematik modellash va ekonometrik tahlil usullaridan foydalanilgan.

Pkovid-19 pandemiyasi sharoitida xizmat ko‘rsatish korxonalarining raqamli transformatsiyalashuvi zaruriyati asoslangan;

xizmatlar hajmining o‘zgarishiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ishtirokida yaratilgan xizmatlar hajmi, ma’lumotlar uzatish tarmog‘iga ulangan mijozlar soni, tarmoq va sohalarda foydalanilayotgan maxsus dasturiy vositalar soni hamda provayderlar tarmog‘ida joylashgan veb-saytlar soni kabi omillar ta’siri ko‘rsatkichlari ishlab chiqilgan;

Xizmat ko‘rsatish korxonalarining ijtimoiy tarmoqlari orqali faoliyatini yo‘lga qo‘yish, taomnomalar va buyurtmalar shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Zamonaviy iste’molchilar uchun restoran xizmatlari kundalik ehtiyojga aylanib bormoqda. Restoran xizmatlari iste’moliga shuningdek gegorafik omillar ham ta’sir ko‘rsatadi. Keyingi yillarda restoran xizmatlari bozori jadal suratlar bilan rivojlanib, ommaviy xizmatlar taqdim etishga ixtisoslashgan serdaromad biznesga aylanib ulgurdi. Restoran xizmatlari sohasining kelgusi rivojlanish tendensiyalari sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

- kichik biznes va tadbirkorlikning rivojlanishi;
- hududlarda restoran biznesining tarmoqli tuzilmalarining jadal suratlar bilan rivojlanishi. Samarqand shahrida faoliyat ko‘rsatayotgan “PizzaHut”, “KFC”, “Baskin-Robbins”, “Subway”, “Domino’s Pizza” shular jumlasidan;
- milliy gastronomiya tajribasi va restoran xizmatlarining Yevropa, Amerika, Xitoy, Rossiya bozorlariga chiqishi;
- servis darajasining oshishi;
- maqsadli bozorning shakllanishi va restoranlarning aniq segmentlarga ixtisoslashuvining kuchayishi.

Restoran xizmatlarining o‘ziga xos jihati nafaqat iste’molchilar ehtiyojini qondirishi, balki restoran xizmatlari ko‘rsatuvchi sub’ektlar ehtiyojlarini ham qondirishga yo‘naltirilganligidir.

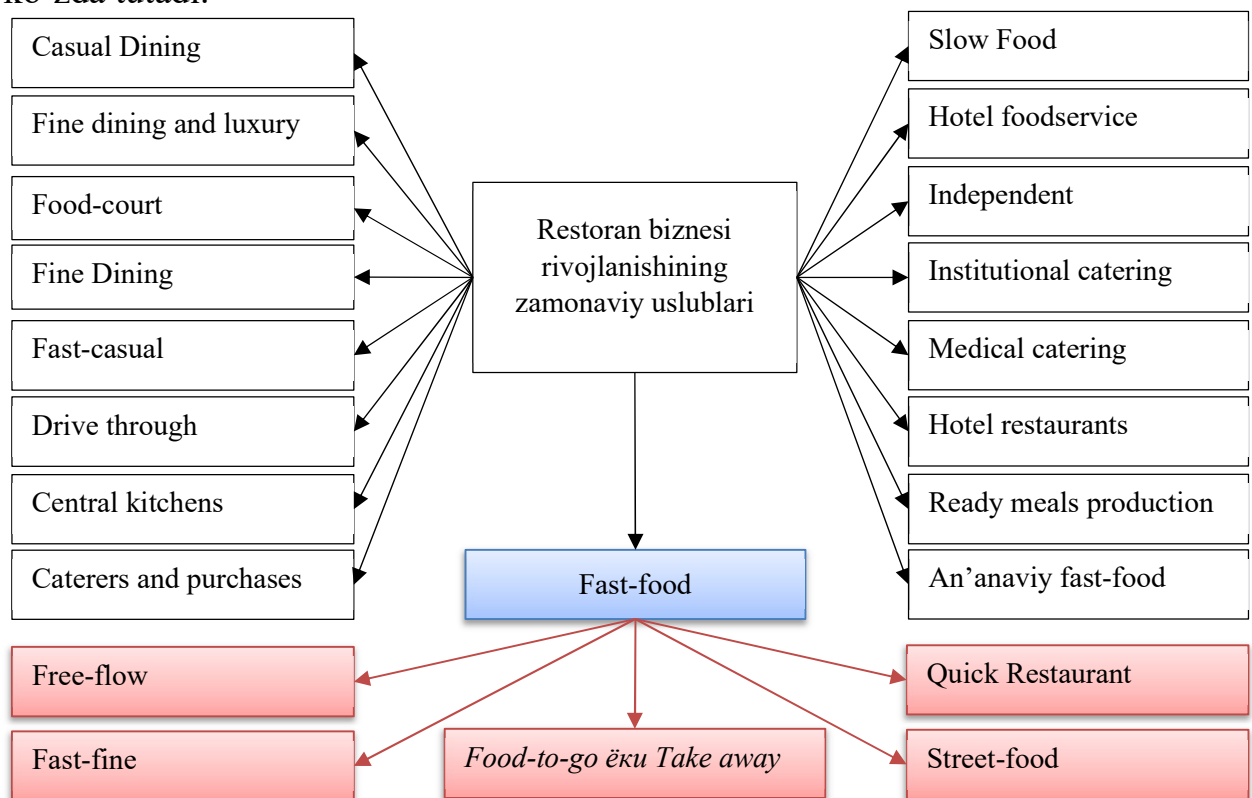
Texnologik jarayonni amalga oshirishi va mijozlarga xizmat ko‘rsatishiga ko‘ra restoran xizmatlarining quyidagi qo‘shimcha xususiyatlarini ajratishimiz mumkin:

- *restoran xizmatlarining yuqori darajada individuallashtirilganligi* – restoran xizmatlari har bir mijozning hohish istagi, talabidan kelib chiqqan holda ko‘rsatilishi ham mumkin;
- *xizmatlar qiymatini baholashning noaniqligi* – restoran xizmatlarini xarid qilish to‘g‘risida qaror qabul qilish bilan ularning sifat xususiyatlarini, xizmat ko‘rsatish jarayoni haqida aniq ma’lumotga ega bo‘lish imkoni yo‘q;
- *restoran mahsuloti va xizmati sifatini baholash mezonlarining sub’ektiv xarakterga ega ekanligi* – mahsulot va xizmatlarni baholashda iste’molchilarning ijtimoiy statusi, tashrif maqsadi, ofitsiantlarning muomalasi, taomlarning xususiyatidan kelib chiqqan holda turlicha mezonlar qo‘llaniladi.

Restoran formati – restoran mahsuloti va xizmatlarini taqdim etishning ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan tuzilmasi, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatishni tashkil etishning shaklini o‘zida aks ettirib, mijozlarning ijtimoiy va iqtisodiy

ehtiyojlariga uzviy bog‘liq bo‘ladi.

Yuqorida keltirilgan formatdan tashqari Samarqand viloyatida ekologik holatning buzilishi va shahar muhitining inson kayfiyatiga ta’sirini kamaytirishga qaratilgan sog‘lom ovqatlanishni ko‘zda tutuvchi restoranlar ham paydo bo‘lmoqda. Ayniqsa, ovqatlanish mahsulotlarini issiqlik yordamida qayta ishlash va tayyorlashga yo‘naltirilgan monokonsepsiya (dudlangan, bug‘langan, qaynatilgan, qaynoq suv yodamida tayyorlanadigan taomlar) yo‘nalishi ham paydo bo‘lmoqda. Craft-foods – taom va ichimliklarning to‘g‘ridan to‘g‘ri mahalliy fermer xo‘jaliklarining poliz, bog‘ va fermalaridan keltirish orqali ekologik toza mahsulotlarni iste’mol qilish hamda import o‘rnini bosishga uyg‘unlashgan. Ayniqsa, yirik shaharlardagi hayot o‘ziga xos qoidalarini ham yaratadiki, moliyaviy xizmatlar, ta’lim muassasalari, turli ishbilarmonlik uchrashuvlari, sayohat davrida ovqatlanish uchun har doim ham vaqt yetarli bo‘lmaydi. Bu o‘z navbatida food-track – harakatlanadigan kafe-aravalarning rivojlanishiga turtki beradi. Bizningcha, restoran xizmatlari sohasi rivojlanishining zamonaviy tendensiyalarini e’tiborga olgan holda restoran konsepsiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Restoran xizmatlarini rivojlantirishning mazkur konsepsiyasi uzoq muddatga mo‘ljalangan istiqbolda restoranlarni uchta (format, trend, tendensiya) yo‘nalishda rivojlantirishni ko‘zda tutadi.

1.1-rasm. Samarqand viloyatida restoran xizmatlarini raqamlashtirish asosida rivojlantirishning zamonaviy uslubi¹

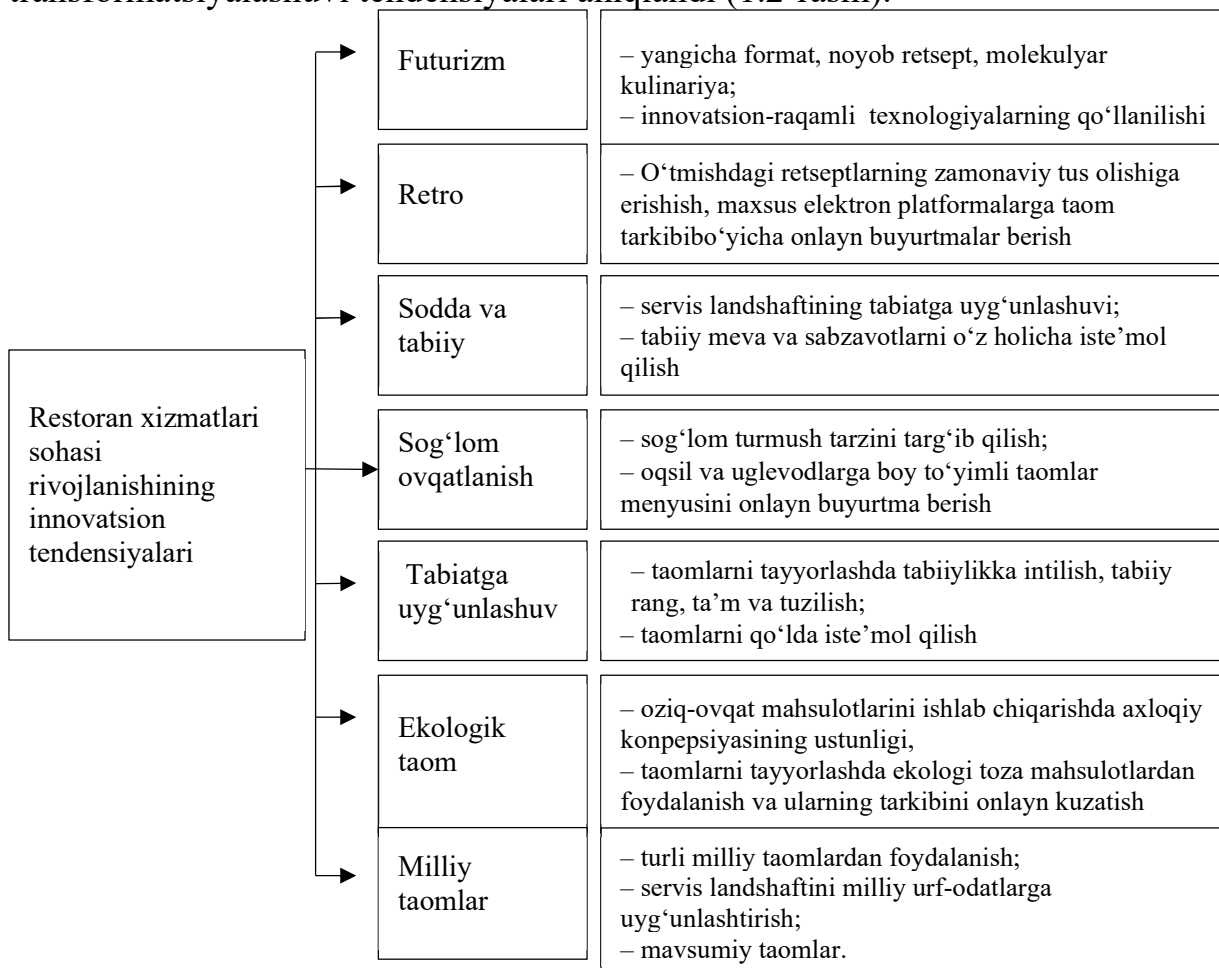
Restoran konsepsiyasi – restoranda biznes jarayonlarni tashkil etishning injiniring yechimi bo‘lib, restoran formati, taqdim etiladigan xizmatlar majmui va

¹ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

o‘ziga xos servis landshaftini o‘z ichiga oladi.

Restoran biznesini rivojlantirish tendensiyasi – restoran va restoran xizmatlarini tashkil etishning istiqbolli yo‘nalishlari bo‘lib, jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish suratiga uyg‘unlashgan holda samaraliroq bo‘lgan tamoyillarga asoslanadi.

Tadqiqot natijasida Samarqand shahridagi restoranlarning raqamli transformatsiyalashuvi tendensiyalari aniqlandi (1.2-rasm).

1.2.-rasm. Restoran xizmatlari sohasi rivojlanishining raqamli-innovatsion tendensiyalari²

Xorijiy mamlakatlarda uydan tashqarida ovqatlanish va xordiq chiqarish keng ommalashgan. Yevropa mamlakatlarida restoran xizmatlari bozori o‘zining kuchli raqobat muhiti va xizmatlarning yuqori darajada differensiallashuvi bilan ajralib turadi. Shu boisdan ham ularda aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan restoranlar va restoran xizmatlari hajmi mamlakatimizga nisbatan ancha yuqori. Bugungi kunda O‘zbekistonda ham restoran xizmatlari sohasi turli yo‘nalish va trendlarda rivojlanib, raqobat muhiti shakllanmoqda.

Pandemiya restoran sanoatida texnologik o‘zlashtirishni tezlashtirdi. Hozirda uch-to‘rt yilga oldindan rejalashtirilgan tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Pandemiya oldin raqamli strategiyalarga ega bo‘lgan restoranlar, bunday bo‘lmagan raqobatchilarga qaraganda blokirovkadan yaxshiroq bardosh bera oldilar.

² Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

Ancha konservativ siyosatga ega bo‘lgan restoran egalari muvaffaqiyatli korxona uchun o‘zgarish zarur va muqarrar ekanligini tushunishlari kerak. Sun‘iy intellekt kabi yangi texnologiyalarni joriy etish haqida gap ketganda ham mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishimiz kerak. Restoranlar oziq-ovqat yetkazib berish va smenani rejalashtirishdan tortib buyurtmalar, yetkazib beruvchilar va inventarlarni boshqarish va hisob-kitoblargacha bo‘lgan hamma narsani nazorat qiluvchi dasturiy ta‘minot yordamida ko‘plab ma‘lumotlarni yaratadi. Ushbu ma‘lumotlarni tizimlashtirish va biznesni rivojlantirish manfaati uchun foydalanish juda muhimdir. Har qanday sub‘ekt, shu jumladan restoran biznesi vakillari uchun faoliyat samaradorligini oshirish yo‘llarini izlash uning hayotiyligi va raqobatbardosh mavqeini saqlab qolishning zarur va majburiy shartidir. Kompaniyalar nafaqat moliyaviy ko‘rsatkichlar, balki mijozlarning sodiqligi bilan bog‘liq ko‘rsatkichlar ham yangi texnologiyalar va boshqaruv usullarini qo‘llash muvaffaqiyatiga bog‘liq bo‘lishini hisobga olishlari kerak. Shuning uchun transformatsiyalarning samaradorligini baholash uchun to‘g‘ri ko‘rsatkichlarni tanlash muhimdir.

Ko‘pgina sohalar mobil ilovalar bilan mijozlar tajribasini yaxshilaydi va restoran biznesi bundan mustasno emas. Har xil o‘lchamdagi restoranlarda xaridorlar olib ketishga oldindan buyurtma berish, onlayn to‘lov qilish, jadvallarni bron qilish, mukofot dasturlarini ishlatish va menyularni tekshirish uchun foydalanishi mumkin bo‘lgan mobil ilovalarni ishlab chiqmoqda. Shu bilan birga, restoran sektori "raqamli inqilob" jarayonida sezilarli darajada innovatsion g‘oyalarga duch kelishi mumkin.

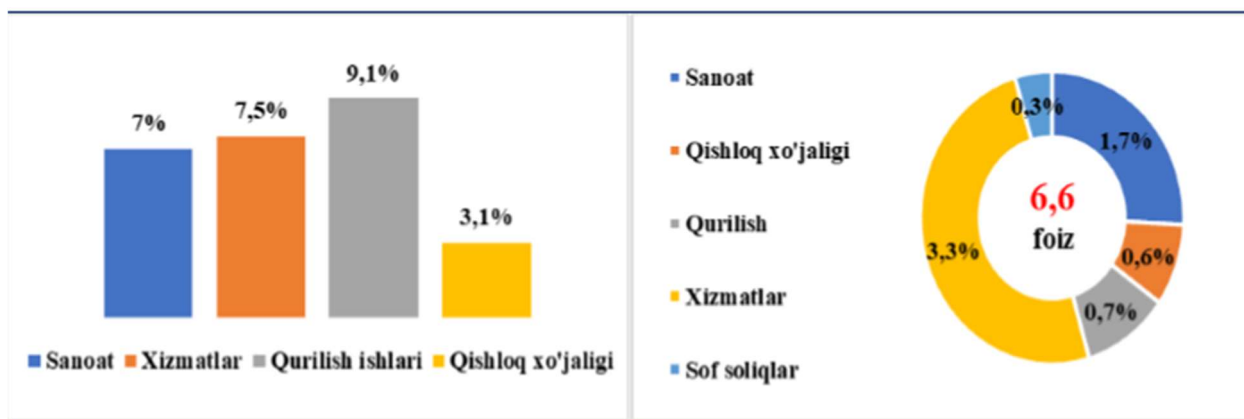
Ayni paytda O‘zbekistondagi restoran biznesi milliy oshxonaga e‘tibor qaratilishi, yangi texnologiyalarning joriy etilishi va tez ovqatlanish restoranlari sonining ko‘payishi bilan ajralib turadi. Ixtisolashgan umumiy ovqatlanish korxonalari soni yil sayin ortib bormoqda, bu ushbu sohada raqamli transformatsiya tadbirlarini amalga oshirishning oqilona ekanligini ko‘rsatadi.

Restoran sanoati ko‘plab yo‘nalishlardan raqamli bosimni boshdan kechirmoqda. Tashkilot mijozning e‘tiborini jalb qilishi va takroriy tashriflar va tavsiyalarni ta‘minlash uchun unutilmas tajribani taklif qilishi kerak. Umumiy ovqatlanish korxonalarining kelajagi noaniq bo‘lib qolsa-da, tezkor xizmat ko‘rsatadigan restoranlar yangi mahsulot va xizmatlarning qiymatini aniqlash, katta ma‘lumotlardan foydalanish va ular foydalanadigan biznes modellarini qayta ko‘rib chiqish orqali iste‘molchilar tajribasini qayta tasavvur qilish imkoniyatiga ega. Raqamli yechimlar orqali tezkorlik, samaradorlik va kuchli hamkorlikni ta‘minlaydigan xizmat ko‘rsatish tashkilotiga ega bo‘lish restoran biznesini yuritish uchun juda muhim to‘plamdir. Raqamli texnologiyalar korxonalarga tashrif buyuruvchilarga qayerda va ular uchun qulayroq bo‘lgan joyda xizmat ko‘rsatish imkonini beradi.

Mijozlarni jalb qilish va ularga qolish uchun sabab berish uchun muassasalar, boshqa narsalar qatori, "Money Free" restoran biznesidagi aksariyat muassasalar uchun deyarli hamma joyda bo‘lgan ne‘matga aylanganligidan foydalanishadi, chunki ular mijozlarning qolish istagi ortib borayotganini tushunishadi. Mijoz istalgan vaqtda to‘lov tizimiga mobil qurilmalar orqali ulanadi - Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tadqiqotiga ko‘ra, odam kuniga o‘rtacha 150 marta smartfonini

tekshiradi. Doimiy tashrif buyurish imkoniyatini ta'minlaydigan va operatsiyalarni soddalashtiradigan boshqa texnologiyalar joriy etilmoqda. Raqamli tabelalar, masalan, restoranlar uchun muhim texnologiya bo'lib, iste'molchilar talabini qondirish, ma'lum bir menyu elementini reklama qilish, o'ziga xos taomlar kombinatsiyasini taklif qilish yoki hatto mijozlarga kerakli ma'lumotlar haqida axborot berish uchun menyu va narxlarni mobil bo'lishiga imkon beradi. Ba'zi narsalar yoki idish-tovoqlar yo'qolganda, ular mavjud bo'lganda ogohlantiradi, oziq-ovqat tarkibidagi allergen moddalar miqdori haqida axborot beradi. Operatorlar inventarizatsiya asosida real vaqt rejimida narsalarni qo'shishi yoki olib tashlashi mumkin va mijozlar talabi sifatini yaxshilash uchun o'z narxlarini o'zgartirishi mumkin. Interfaol displeylar, shuningdek, tez ovqatlanish korxonalarining ajralmas qismi bo'lib, mehmonlarga menyu elementlarini, ingredientlar ro'yxatini, energiya qiymatlarini va boshqa foydali ma'lumotlarni ekranga tegish orqali ko'rish uchun qulay foydalanish imkonini beradi. Ba'zi muassasalarda video va o'yinlar kabi boshqa kontentga kirish mumkin, bu esa foydalanuvchi tajribasini yaxshilaydi. Bundan tashqari, displeylar ishga qabul qilish kiosklari sifatida ishlatilishi mumkin, bu esa foydalanuvchilarga ish joylarini elektron ko'rinishda ko'rish va ariza topshirish imkonini beradi va rahbarlarni ishga olish jarayonini soddalashtirishga yordam beradi. Interaktiv displeylarga o'xshab, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish kiosklari ham mijozlar uchun restoran uchun qimmatli ichki ma'lumotlarni taqdim etadigan yana bir qulaylikdir. Mijozlar uchun tanlov asosida o'zi buyurtma berish ularga o'z afzalliklarini belgilashga imkon beruvchi nazorat hissi beradi: “idishdan piyoz yoki mayenezni olib tashlang”. Mijoz uchun ham, muassasa uchun ham o'z-o'ziga xizmat ko'rsatadigan kiosklar buyurtma berish jarayonini haqiqiy buyurtmaning o'zidan to to'lovigacha optimallashtiradi, shuningdek buyurtma berishda xatolar sonini kamaytiradi.

2024-yil 9 oylik natijalari 2024-yilning 9 oylik yakunlariga ko'ra, iqtisodiy o'sish sur'atlari tezlashib, asosan, ishlab chiqarish va investitsiya faolligi hisobiga qo'llab-quvvatlandi. Jahon iqtisodiyotida keskin o'zgaruvchanlik va yuqori noaniqlikning saqlanishi sharoitida joriy yilning 9 oyida mamlakatimiz YIM 1 015 trln so'mni tashkil etib, 6,6 foizga oshdi. Taklif tomonidan o'sishning asosiy omillari sifatida bozor xizmatlari 12,8 foizga, sanoat – 7 foiz, qurilish ishlari – 9,1 foiz va qishloq xo'jaligi – 3,1 foizga o'sdi. Bunda, so'nggi yillarda kuzatilgan xizmatlar sohasining salmoqli hissasi sanoat va qurilishdagi yuqori o'sish fonida bosqichma-bosqich kamayishi kuzatilmoqda.

1-rasm. Iqtisodiyot tarmoqlari o‘shish suratlari va hissasi, foizda

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya vazirligi ma’lumotlari.

Joriy yilning 9 oyida inflatsiya darajasi 6,8 foizni (2023-yilda – 5,1 foiz, 2022-yilda – 8,1 foiz) tashkil etdi, bunda, oziq-ovqat 1,4 foizga arzonlagan bo‘lsa, nooziq-ovqat – 5,5 foiz va xizmatlar 24 foizga qimmatlashdi. Inflatsiya darajasini oshiruvchi omillardan biri xizmatlar inflatsiyasi bo‘lib, uning jami inflatsiyadagi ulushi 5,6 f.b.ni tashkil qildi. Joriy yilning 9 oyida, jami 62,5 mingta kichik tadbirkorlik subyektlari tashkil etilib ularning soni 399 mingta ni tashkil etmoqda. YIM o‘shishining talab omillari: – aholining real umumiy daromadlari 7,7 foizga oshib, aholi jon boshiga 15,9 mln so‘mni tashkil etdi;

– chakana savdo aylanmasi 259 trln so‘mni yoki o‘shish sur‘ati 9,2 foizni tashkil etdi; – o‘rtacha nominal ish haqi 5,2 mln so‘mni (16,4 foiz) tashkil etdi; – pul o‘tkazmalari hajmi o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 11,2 mlrd AQSH dollarni tashkil etib, 34,4 foizga oshdi. Pul o‘tkazmalarining sezilarli o‘shishini chet eldagi mehnat muxojirlari uchun an‘anaviy bo‘lgan mamlakatlar valyutalarining nisbatan barqarorligi, ish haqining oshishi, aksariyat qabul qiluvchi mamlakatlarda yuqori iqtisodiy faollik va ishchi kuchiga barqaror talab bilan izohlash mumkin. – asosiy kapitalga investitsiyalar 31 foizga (343 trln so‘m); Yalpi talabni qo‘llab-quvvatlovchi investitsion faollik, asosan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va kafolatlanmagan xorijiy kreditlar hisobidan davom etmoqda (real o‘shish – 61,1 foiz). – savdo va pullik xizmatlaridan pul tushumlari (naqd pul va to‘lov terminallari orqali) 30 foizga ko‘paydi; – iqtisodiyotga jami ajratilgan kreditlar qoldig‘i o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 22 foizga oshib, 549,2 trln so‘mni tashkil qildi. – Iste‘mol faolligi barqaror ravishda yuqoriligicha qolmoqda. Savdo xizmatlari (11,2 foiz), umumiy ovqatlanish (10,4 foiz) va turizm xizmatlari importi (50,2 foiz) yuqori o‘shishda davom etmoqda. Bunda pul o‘tkazmalari dinamikasi kelgusida iste‘mol faolligini qo‘llab-quvvatlovchi omillardan biri bo‘lishi mumkin. – Joriy yilning 9 oyligida jami eksport hajmining o‘shish sur‘ati yillik 11,5 foizni, oltin eksportini hisobga olmaganda 15,1 foizni tashkil etdi. Bazaviy eksport asosiy savdo hamkorlarda yuqori o‘shish sur‘atlari, qulay global narxlar sharoiti (uran va mis) va xizmatlarga (turizm va axborot texnologiyalari) bo‘lgan talab bilan qo‘llab-quvvatlanmoqda. Ayrim toifadagi tovarlar, xususan, to‘qimachilik mahsulotlari, rangli metallar (rux), qora metallar, mashina va uskunalar komponentlarida pasayish kuzatilmoqda.

XULOSA

Xizmatlar sohasini raqamlashtirishning samaradorligini oshirishda restoran xizmatlari sohasida raqamli transformatsiyalashuvning zamonaviy yo‘nalishlarini rivojlantirish, xizmat ko‘rsatish jarayonlarini raqamli transformatsiyalash usullari bo‘yicha takliflar berilgan.

1. Xizmat ko‘rsatish korxonalarida yuzaga keluvchi risk ko‘rsatkichlarining multiplikativ bog‘liqlikdagi omilli ta‘sirini baholashning logarifmik va integral usullarini qo‘llagan holda risklarni boshqarish tizimi asosida xizmat ko‘rsatish korxonalarini samaradorligini oshirish algoritmi asoslandi. Xizmat ko‘rsatish korxonalarida risklarni boshqarish tizimlarining samarali ishlashiga asoslangan tavsiya etilayotgan algoritm bo‘yicha yaxshi tashkil etilgan ish jarayoni korxonalar faoliyati samaradorligini oshirish bilan birga uzoq muddatda barqaror rivojlanish uchun ustuvor yo‘nalishlarni belgilaydi.

2. Milliy iqtisodiyotning xizmatlar sohasi boshqaruv faoliyatini strategik rivojlantirish yo‘nalishlarini shakllantirish uchun zarur element hisoblangan sohaning rivojlanishiga omillar ta‘sirini ifodalovchi ko‘p omilli modellar 2011-2020 yillardagi statistik ma‘lumotlar asosida ishlab chiqildi. Omilli tahlil asosida ishlab chiqilgan modellardan foydalangan holda sohada yaratiladigan yalpi xizmatlarning 2021-2025 yillardaga prognoz ko‘rsatkichlari hajmi aniqlandi.

3. Xizmat ko‘rsatuvchi korxonalarning xizmatlar bozoridagi raqobatbardoshligini oshirish bo‘yicha ishlab chiqilgan raqobatbardoshlikning agregat ko‘rsatkichi asosida korxona raqobatbardoshligini boshqarish mexanizmi takomillashtirildi. Ushbu mexanizm xizmat ko‘rsatuvchi korxonalarda raqobatbardoshlik darajasi ortishida raqamli texnologiyalarni joriy etish samaradorligini ham hisobga olgan bo‘lib, korxona raqobatbardoshligining agregat ko‘rsatkichni aniqlash uslubiyotining takomillashtirilgan shakli asosiga qurilgan.

Bir xil guruhga tegishli mahsulot (xizmat)lar ishlab chiqaruvchi alohida korxonalar yoki korxonalar birlashmasi faoliyati uchun xizmatlarni masofadan sinxronlashtirilgan ma‘lumotlar tahlili asosida mijozlarga yetkazib beruvchi raqamli platforma asosida tarmoqlar tizimi (raqamli platforma)ga asoslangan biznes modeli samaradorligining tashkiliy iqtisodiy mexanizmi bo‘yicha raqamli tarmoq ishtirokchilari faoliyatidagi tarmoq samarasi nazariy-uslubiy jihatdan tahlil etildi va baholandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. К.М.Ибодов. Монополияга қарши бошқарув назарияси (Ҳозирги замон рақобат назариялари). Ўқув қўлланма.Т.: “ИҚТИСИОД-МОЛИЯ” нашриёти, 2020 йил. – 304 бет. 233-б
2. Х.Тўраев, Х. И. Турдибеков, В.Бердикулов, Ш.М.Исломов, К.М.Ибодов. Меҳмонхона хўжалигида хизматлар сифатини бошқариш. Ўқув қўлланма. Т.: - “ИҚТИСОД-МОЛИЯ” нашриёти, 2020 йил. – 382 бет.
3. К.М. Ибодов. Маркетинг. – Дарслик. Тошкент:, - Фан ва технологиялар , 2019 йил. – 356 бет.
4. К.М. Ибодов. Туризмда маркетинг. – Ўқув қўлланма. Тошкент:, - Фан ва технологиялар , 2019 йил. – 358 бет.

5. М.А.Икрамов, Л.Т.Абдухалилова. Маркетинг тадқиқотлари. Ўқув қўлланма. Т.; 2017 й.–246 б
6. Б.А.Абдукаримов ва бошқ. Ички савдо иқтисодиёти. Ўқув қўлланма - Т.: ИҚТИСОД ВА МОЛИЯ - Т, 2014. - 320 с.
7. Naresh K. Malhotra, David F. Birks. Marketing Research: An Applied Approach, 3rd European edition, Pearson Education Limited. 2013 y– 835 paGES
8. Nigel Bradley Marketing research: tools & techniques. 3rd edition. 2013. – 548 paGES.
9. Marketing management/ Philip Kotler, Kevin Lane Keller.– 14th ed. Pearson Education, Inc. 2012 y – 657 paGES.
10. Қосимова М.С. Абдухалилова И.Т. Маркетинг тадқиқотлари. Ўқув қўлланма. Т; ТДИУ, 2012. – 189 б
11. www.stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy sayti.
12. www.lib.tdiu.uz – TDIU elektron kutubxonasi
13. www.el.tfi.uz –TMI elektron kutubxonasi
14. www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi portali

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA YOSHLAR ISHTIROKINING O‘SISHI

Axmadaliyev Dilmurod Xurmatilloevich

Farg‘ona davlat universiteti doktranti, Farg‘ona, O‘zbekiston, 150100,

O‘zbekiston Respublikasi

e-mail: dilmurodahm@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2089-1467

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O‘zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish jarayonida yoshlar ishtirokining o‘shishi, iqtisodiy faollik darajasi, startaplar sonining ko‘payishi va bandlik bozoridagi o‘zgarishlar tahlil qilingan. Tadqiqot 2020–2024-yillar davrida yoshlar iqtisodiy faolligi indeksi (YEFI)ning 0,54 dan 0,71 gacha o‘sganini va YaIM o‘shishiga 1,42 barobar ijobiy ta’sir ko‘rsatganini aniqlaydi. Regressiya modeli, prognoz tahlil va statistik ma’lumotlar asosida 2030-yilgacha YEFI 0,86 ga yetishi kutilmoqda.

Kalit so‘zlar: yoshlar, iqtisodiy faollik, startap, innovatsiya, bandlik, YEFI, Yangi O‘zbekiston.

Аннотация: В статье рассматриваются практические результаты участия молодежи в экономическом развитии Новой Узбекистана. На основе статистических данных за 2020–2024 годы показано, что индекс экономической активности молодежи (YEFI) вырос с 0,54 до 0,71, а его влияние на рост ВВП составило 1,42. Применены методы регрессионного анализа, прогнозирования и моделирования. По расчетам, к 2030 году индекс YEFI достигнет уровня 0,86.

Ключевые слова: молодежь, экономическая активность, занятость, стартап, инновации, экономический рост.

Abstract. This paper analyzes the increasing participation of youth in the economic modernization of New Uzbekistan. Using 2020–2024 statistical data, the Youth Economic Activity Index (YEFI) rose from 0.54 to 0.71, contributing positively to GDP growth ($\beta = 1.42$). Regression and projection models indicate that by 2030, YEFI will reach 0.86. The study highlights youth entrepreneurship, innovation, and employment as crucial drivers of sustainable growth.

Keywords: youth, economic activity, innovation, employment, YEFI, New Uzbekistan, economic growth.

Kirish

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiy rivojlanishida inson kapitali, ayniqsa yoshlarning iqtisodiy, ijtimoiy va innovatsion jarayonlardagi faolligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Yangi O‘zbekiston siyosati doirasida yoshlar iqtisodiy ishtirokini kengaytirish davlat strategiyasining ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

2020–2024-yillar mobaynida:

- yoshlar bandligi 58% dan 62% gacha oshgan;
- ishsizlik 12,6% dan 9,8% gacha kamaygan;
- yoshlar startaplari soni 8 mingdan 21,5 minggacha ko‘paygan.

Prezident Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek:

“Yangi O‘zbekiston yoshlarining bilim, g‘oya va jasorati — mamlakat kelajagining tayanchi.”

Bu islohotlar mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilishda yoshlarning o‘rnini mustahkamladi.

Metodologiya

1. Ma’lumotlar bazasi

Tadqiqotda quyidagi manbalardan foydalanildi:

- Stat.uz (2024) — “Yoshlar bandligi va mehnat bozori”;
- Jahon banki (2024) — “Human Capital Index, Uzbekistan”;
- Yoshlar ishlari agentligi (2024) — “Yoshlar siyosatining iqtisodiy samarasi”;
- IT Park (2024) — “Digital Economy Report”.

2. Tadqiqot modeli

Tahlil uchun quyidagi regressiya modeli tuzildi:

$$GDP = \alpha + \beta_1 YEFI + \beta_2 EDU + \beta_3 INN + \varepsilon$$

bu yerda:

- **GDP** — yalpi ichki mahsulot (mlrd AQSh dollari),
- **YEFI** — yoshlar iqtisodiy faolligi indeksi,
- **EDU** — yoshlarning ta’lim darajasi (%),
- **INN** — innovatsion faoliyatdagi ishtirok (%),
- ε — tasodifiy xatolik (modelda hisobga olinmagan omillar).

3. YEFI modeli

$$YEFI = 0.4E + 0.3I + 0.2S + 0.1T$$

Bu yerda:

“Jizzax viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya

- **E** — yoshlar bandlik darajasi (%);
- **I** — yoshlar innovatsion faoliyati (%);
- **S** — yoshlar tomonidan yaratilgan startaplar ulushi (%);
- **T** — yoshlarning ta’lim tizimidagi qamrovi (%).

YEFI indeksi yoshlarning iqtisodiyotdagi faollik darajasini kompleks tarzda ifodalaydi.

Ushbu formulada **og‘irlik koeffitsientlari** (0.4, 0.3, 0.2, 0.1) har bir omilning iqtisodiy ta’sirini bildiradi.

Natijalar

1. Yoshlar bandligi va ishsizlik

Ko‘rsatkich	2020	2022	2024	O‘zgarish (%)
Yoshlar bandligi (%)	58	60.5	62	+6.8
Ishsizlik (%)	12.6	10.7	9.8	–2.8
Startaplar soni	8,000	15,200	21,500	+168
IT Park yosh rezidentlari (%)	18	28	34	+16

2. YEFI natijalari

$$YEFI_{(2020)} = 0.54 \quad YEFI_{(2024)} = 0.71$$

Bu yoshlar faolligining 31% o‘rishini anglatadi.

3. Regressiya tahlili

$$GDP = 45.3 + 1.42YEFI + 0.87EDU + 0.56INN, \quad R^2 = 0.78$$

Bu modelga ko‘ra, yoshlar iqtisodiy faolligi indeksi (YEFI) 1% ga oshsa, YaIM (GDP) 1,42% ga ortadi.

Modelning aniqlik darajasi $R^2 = 0.78$, bu 78 foiz aniqlikni bildiradi.

Muhokama

Yoshlar iqtisodiy faolligi Yangi O‘zbekiston iqtisodiyotida innovatsion rivojlanishning asosiy omiliga aylandi. 2020–2024-yillar davomida:

- “Yoshlar – kelajagimiz” dasturi orqali 4,1 trln so‘m kredit ajratildi;
- 170 ming yosh “Yoshlar daftari” orqali ishga joylashtirildi;
- IT Park rezidentlarining 34% yoshlar;
- Yoshlar boshchiligidagi kichik bizneslar YaIMning 11,3% ni tashkil

etdi.

Raqamli iqtisodiyotda yoshlarning ulushi 18% dan 34% gacha oshgan. Bu yoshlar innovatsiyasining iqtisodiy o‘rishga bevosita hissa qo‘shayotganini ko‘rsatadi.

Xulosa

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki:

1. 2020–2024-yillarda yoshlar iqtisodiy faolligi 31% ga oshgan.
2. Yoshlar startaplari 2,5 barobar ko‘paygan.

“Jizzax viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya

3. YEFI 1% ga oshsa, YaIM 1,42% ga oshadi.
4. 2030-yilgacha YEFI 0,86 ga, yoshlar bandligi 70% ga yetadi.
5. Yoshlar raqamli iqtisodiyotda asosiy harakatlantiruvchi kuchga aylanmoqda.

Yoshlar ishtirokini kengaytirish — bu Yangi O‘zbekiston iqtisodiy modernizatsiyasining kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. World Bank. (2024). *Uzbekistan Human Capital Index 2018–2024*.
2. Stat.uz. (2024). *Yoshlar bandligi statistik to‘plami*.
3. UNDP. (2023). *Youth Empowerment and Employment in Uzbekistan*.
4. IT Park Uzbekistan. (2024). *Annual Digital Economy Report*.
5. Yoshlar ishlari agentligi. (2024). *Yoshlar siyosatining iqtisodiy samaradorligi*.
6. Mirziyoyev, Sh. M. (2023). *Yangi O‘zbekiston yoshlari – millat tayanchi*. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.

ISLOM MOLIYASINING PAYDO BO‘LISHI VA RIVOJLANISHINING NAZARIY ASOSLARI

Qaxxorova Mashhura Bahrom qizi

O‘zMU Jizzax filiali Iqtisodiyot ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur tezis islom moliyasi tarixining shakllanishi va evolyutsion rivojlanish jarayonlarini Murat Chizakchanning konseptual yondashuvi asosida tahlil qiladi. Muallifning “Islomda moliya va rivojlanish: tarixiy tahlil” nomli tadqiqotiga tayangan holda, tezisda islom iqtisodiyotining ilk shakllanishi, o‘rta asr islom dunyosidagi iqtisodiy institutlarning rivoji, mustamlakachilik davrida yuz bergan tanazzul va XX asrda qayta tiklanish jarayoni izchil ko‘rib chiqiladi.

Bugungi kunda nafaqat mamlakatimizda, balki xalqaro miqyosda ham islom moliyasi tizimiga nisbatan qiziqish va e’tibor sezilarli darajada ortib bormoqda. So‘nggi yillarda “islom moliyasi”, “islom banklari”, “sukuk” kabi atamalar ilmiy doiralar, moliya bozorlarida va ommaviy axborot vositalarida tez-tez tilga olinmoqda. Shu bois, ayrimlar bu sohani nisbatan yangi yo‘nalish yoki yaqinda shakllangan tizim sifatida qabul qilmoqda. Aslida esa, islom moliyasi islom dinining o‘zi kabi qadimiy tarixga ega bo‘lib, u asrlar davomida musulmon jamiyatlarining iqtisodiy va ijtimoiy hayotida muhim o‘rin tutib kelgan mustaqil iqtisodiy tizim sifatida shakllangan.

Islom moliyasi — bu faqatgina diniy tamoyillarga asoslangan bank amaliyoti emas, balki insoniyatning iqtisodiy faoliyati va axloqiy qadriyatlarini uyg‘unlashtiruvchi keng ko‘lamli ijtimoiy-iqtisodiy modeldir. Bu tizimda moliyaviy operatsiyalar shaxsiy manfaatni emas, balki ijtimoiy adolat, halol mehnat, hamkorlik

va boylikning adolatli taqsimlanishi kabi qadriyatlarga tayanadi. Shu ma’noda, islom moliyasi nafaqat iqtisodiy, balki ma’naviy va madaniy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiluvchi kompleks mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Turk iqtisodchisi Murat Chizakcha o‘z ilmiy tadqiqotlarida islom moliyasi tarixini musulmon jamiyatlarining iqtisodiy taraqqiyoti, ijtimoiy ehtiyojlari va axloqiy qadriyatlari o‘zaro ta’siri natijasida shakllangan murakkab tizim sifatida izohlaydi. Uning fikricha, islom moliyasi G‘arb kapitalistik modelidan tubdan farq qiladi. Chunki u foyda orttirishdan ko‘ra, iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy adolat va ma’naviy mas’uliyatni ustuvor deb biladi. Chizakcha islom moliyasi tarixiy rivojlanishini 4 asosiy bosqichga ajratadi:

1. Dastlabki shakllanish davri (VII–X asrlar)
2. Tizimlashuv va kengayish davri (XI–XIV asrlar)
3. Tanazzul davri (XV–XIX asrlar)
4. Qayta tiklanish va global integratsiya davri (XX asr – hozirgacha)

Har bir bosqichda iqtisodiy institutlar, moliyaviy mexanizmlar hamda ijtimoiy qadriyatlar o‘zaro ta’sirda rivojlanib, o‘z davrining iqtisodiy muvozanatini belgilab kelgan. Quyida ushbu bosqichlarning har biri ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi.

1.Dastlabki shakllanish davri (VII–X asrlar) - Islom iqtisodiyotining shakllanishi VII asr boshlaridagi Arabiston yarimorolining iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlari bilan chambarchas bog‘liqdir. O‘sha davrda mintaqqa iqtisodiyoti asosan savdo, chorvachilik va hunarmandchilikka tayangan bo‘lib, Makkadagi Quraysh qabilalari mintaqaning asosiy savdo markazlarini boshqargan, ularning iqtisodiy faoliyati esa foiz (riba) asosidagi qarz munosabatlariga tayanar edi.

Islom dini shu muhitda paydo bo‘lib, mavjud iqtisodiy tuzumga axloqiy me’yorlar, ijtimoiy adolat va mas’uliyatli mulkchilik tamoyillarini kiritdi. Qur’on va hadislar asosida shakllangan Islom iqtisodiy modeli inson faoliyatini halollik, adolat va ijtimoiy mas’uliyat bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan edi. Ushbu modelning markaziy tamoyillaridan biri — riboning qat’iy taqiqlanishidir. Foiz taqiqlanishining bevosita oqibati ishlab chiqarish omillarini birlashtirish muammosidir. Boshqacha aytganda,

$$Q=f(K,L,N,E,...)$$

oddiy ishlab chiqarish funksiyasi bo‘lsa, bu yerda:

- Q – ishlab chiqarish hajmi,
- K – kapital,
- L – mehnat,
- N – tabiiy resurslar,
- E – tadbirkorlik qobiliyati,

u holda ushbu omillarni birlashtirish ishlab chiqarishning zaruriy sharti (conditio sine qua non) hisoblanadi. Chunki, agar har bir omil turli shaxslar tomonidan boshqarilsa, lekin ularni birlashtirishning yo‘li topilmasa — ishlab chiqarishning o‘zi ham sodir bo‘lmaydi.³

2.Tizimlashuv va kengayish davri (XI–XIV asrlar) - XI–XIV asrlar islom moliyasi tarixida tizimlashuv va institutsional kengayish davri sifatida e’tirof etiladi.

³ Cizakca, Murat (2012): *Finance and economic development in Islam, historical perspective*.

Bu davrda musulmon dunyosi Sharqiy Osiyodan Andalusgacha cho‘zilgan ulkan sivilizatsion makon bo‘lib, iqtisodiy, moliyaviy va huquqiy institutlar murakkab tizim shaklida rivojlandi. Savdo yo‘llarining kengayishi, karvon tarmoqlarining barqarorlashuvi va shariat asosidagi bitimlar tizimining takomillashuvi islom iqtisodiy tafakkurining amaliy ifodasiga aylandi.

Bag‘dod, Damashq, Qohira, Buxoro, Samarqand va Qurtuba kabi markazlarda nafaqat savdo aloqalari, balki hujjatli moliyaviy vositalar ham shakllandi.⁴ Aynan shu asrlarda “sakk” (chek, vekselning ilk shakli) keng qo‘llanilib, savdogarlar o‘rtasidagi uzoq masofali bitimlarni osonlashtirdi. “Sakk” vositasida moliyaviy ishonch va likvidlikning muqobil mexanizmi yaratilgan bo‘lib, u zamonaviy kredit-hisob tizimining tarixiy ildizlaridan biri hisoblanadi.

3. Tanazzul davri (XV–XIX asrlar) - XV–XIX asrlar musulmon dunyosi iqtisodiy tarixida tanazzul va turg‘unlik davri sifatida baholanadi. Bu bosqichda siyosiy parokandalik, mustamlakachilik bosimi, xalqaro savdo yo‘llarining o‘zgarishi va G‘arb kapitalistik tizimining keskin rivojlanishi natijasida islom iqtisodiy institutlari asta-sekin zaiflashdi. Shunga qaramay, bu tanazzul to‘satdan yuzaga kelmagan, balki iqtisodiy, siyosiy va madaniy omillar o‘zaro ta‘sirining murakkab natijasi edi. Usmonli, Safaviy va Boburiy imperiyalari kabi yirik davlatlar mavjud bo‘lishiga qaramay, ularning iqtisodiy asoslari tobora harbiy-iqtisodiy modelga tayanib bordi. Byudjet xarajatlarining katta qismi mudofaa va saroy sarf-xarajatlariga yo‘naltirildi, natijada ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirish imkoniyatlari cheklana bordi. Bu davrda vaqf tizimining iqtisodiy va ijtimoiy roliga keskin o‘zgarishlar yuz berdi. Ilgarigi davrlarda mustaqil va avtonom moliyaviy institut sifatida faoliyat yuritgan vaqflar ko‘plab hududlarda davlat nazoratiga o‘tkazildi.

4. Qayta tiklanish va global integratsiya davri (XX asr – hozirgacha) - XX asr o‘rtalaridan boshlab musulmon mamlakatlarida islomiy iqtisodiy tafakkur va moliya tizimining qayta uyg‘onish jarayoni boshlandi. Bu davrda mustamlakachilikdan ozod bo‘lgan mamlakatlar o‘z iqtisodiy tizimlarini shariat tamoyillari bilan uyg‘unlashtirishga intildilar. Musulmon olimlar va iqtisodchilar yangi makroiqtisodiy va moliyaviy institutlarni tashkil etish orqali klassik islom iqtisodiyotini amaliy hayotga tatbiq etishga harakat qildilar.

1960–1970-yillarda Misr, Pokiston, Malayziya va boshqa mamlakatlarda birinchi islomiy banklar va moliyaviy institutlar faoliyat boshladi. Ushbu institutlar foizsiz moliyalash, riskni teng taqsimlash va shaffoflik kabi qadriyatlarni o‘z faoliyatining markaziga qo‘ydilar. Shu davrda samarali fiqhiy boshqaruv organlari tashkil etilib, moliyaviy mahsulotlar shariatga muvofiqligini nazorat qilish mexanizmi yaratildi. 1975 yilda Jidda shahrida tashkil etilgan Islom Taraqqiyot Banki (IDB) esa islom moliyasining institutsional va global burilish nuqtasi sifatida tarixiy ahamiyat kasb etdi.⁵ IDB musulmon mamlakatlarida iqtisodiy rivojlanish va barqaror infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish orqali xalqaro miqyosda islomiy moliya standartlarini belgilashga xizmat qildi. 1980–1990-yillardan boshlab, Islom

⁴ Çizakça, 2011

⁵ Çizakça, M. *Finance and Development in Islam*, 2011

bankchiligi, sukuk (islomiy obligatsiyalar), takaful (islomiy sug‘urta), mudaraba va musharaka kabi moliyaviy vositalar jadal rivojlandi. Musulmon dunyosi bilan cheklanmay, London, Dubay, Kuala-Lumpur, Istanbul va Toshkent kabi global moliya markazlarida islomiy moliyaviy mahsulotlar faol tatbiq etila boshlandi. Bu jarayon islom moliyasining global integratsiyalashuvini ta‘minladi. Bu davrda islom moliyasi nafaqat diniy qadriyatlar asosida rivojlanmadi, balki barqaror iqtisodiy boshqaruv modeli, ijtimoiy adolat va risklarni boshqarish mexanizmi sifatida ham e‘tirof etildi. Hozirgi kunga kelib, islom moliyasi faqat diniy moliyaviy tizim emas, balki global iqtisodiyotda barqarorlik, adolat va axloqiy boshqaruv tamoyillarini tatbiq etish modeli sifatida e‘tirof etilmoqda. Shu tariqa, XX asr o‘rtalaridan boshlab yuzaga kelgan qayta tiklanish jarayoni, hozirgi davrda islom moliyasining xalqaro miqyosdagi muvaffaqiyati va samaradorligini ta‘minladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Çizakça, Murat. “The Ottoman Government and Economic Life: Taxation, public Finance and Trade Controls”, in Suraiya Faroqhi and Kate Fleet (eds.), Cambridge History of Turkey, vol. 2, (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).
2. Çizakça, Murat. “Long Term Causes of Decline of the Ottoman/Islamic Economies”, in Francesco Ammanati (ed.), Religion and Religious Institutions in the European Economy, 1000-1800 (Florence: Firenze University Press, 2012), pp. 361-377.
3. Udovitch, Abraham. Partnership and Profit in Medieval Islam, (Princeton: Princeton University Press, 1970).
4. Çizakça, Murat. Finance and Development in Islam: A Historical Perspective. INCEIF, Kuala Lumpur, 2012.
5. Chapra, M. Umer. *Islamic Economics: What It Is and How It Developed*. Islamic Research and Training Institute, Jeddah, 2000.
6. İnalçık, H. *The Ottoman Empire: The Classical Age*, 1994.
7. Yediyildiz, *Waqf Institutions and their Social Role*, 2008, s. 45–48.

AYOLLAR ISH BILAN BANDLIGINI IQTISODIY TARTIBGA SOLISH YO‘NALISHLARI

Nabixo‘jayeva Dilafruz Sobir qizi
Sambhram university o‘qituvchisi
dilafruznabuxujayeva@gmail.com

Annotatsiya: Boshqaruv tizimida xotin-qizlarning mehnat faoliyati, ularning boshqaruv tizimlaridagi mehnatini tashkil etishning o‘ziga xosligi, jumladan, ularga g‘amxo‘rlik ko‘rsatish, ish bilan bandligini ta‘minlashda gender munosabatlari bo‘yicha muvofiqlashtirilgan ishlarni amalga oshirish, ayollar ish bilan bandligini

iqtisodiy tartibga solish yo‘nalishlari o‘rganilgan va amaliy tavsiyalar taklif qilingan.

Kalit so‘zlar: boshqaruv, ayollarning ijtimoiy mehnati, boshqaruvda ishtirok, gender tengligi, ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlar xotin-qizlarning mavqeini oshirish, mehnat talablari.

Аннотация: В исследовании рассматриваются трудовая деятельность женщин в системе управления, особенности организации их труда в системах управления, включая обеспечение ухода за ними, проведение скоординированной работы по гендерным отношениям в сфере обеспечения занятости, направления экономического регулирования занятости женщин, а также предлагаются практические рекомендации.

Ключевые слова: управление, женский социальный труд, участие в управлении, гендерное равенство, социально-экономические механизмы расширения прав и возможностей женщин, требования к труду.

Abstract: The study examines the labor activity of women in the management system, the specifics of organizing their work in management systems, including providing them with care, implementing coordinated work on gender relations in ensuring employment, and the directions of economic regulation of women's employment, and offers practical recommendations.

Keywords: management, women's social labor, participation in management, gender equality, socio-economic mechanisms for women's empowerment, labor requirements.

Kirish

Hozirgi davrda jahon iqtisodiyotida innovatsion jarayonlarning jadal ravishda rivojlanishi, milliy tizimlarning xalqaro maydonda integratsiyalashuvining kuchayib borishi ayollar mehnati sohasiga bo‘lgan e‘tiborning tobora ortib borishiga ta’sir ko‘rsatmoqda.

O‘zbekiston Jahon bankining 2024 yilning mart oyida «Ayollar, biznes va qonun» reytingida 100 balldan 82,5 ball to‘plab, gender tengligini ta’minlash borasida eng katta yutuqlarga erishgan davlatlar qatoriga kirganligi qayd etildi. Ayollar huquqlari va gender tenglik sohasida eng katta natijalarga erishgan 5 ta mamlakatdan biri sifatida qayd etildi. Ochiq Gender ma’lumotlar indeksida eng yaxshi 20 ta davlat qatoridan joy oldi[1]. Shuningdek, so‘nggi ikki yil ichida O‘zbekiston Gender tenglik va boshqaruv indeksi (GEGI) bo‘yicha natijalarini 51 pog‘onaga yaxshilab, 103-o‘rindan 52-o‘ringa ko‘tarildi[2]

Respublikamizda ayollar ish bilan bandligini oshirish borasida barcha ijtimoiy va huquqiy sharoitlar yaratilganiga qaramay, bu sohadagi bugungi vaziyat zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sur‘atlari talablariga javob berishni talab qiladi. Bu vaziyatni yaxshilash uchun gender masalalari doirasidan chiqish zarur, chunki ularning aksari bozor transformatsiyasi sharoitida mehnat bozori shakllanishi va rivojlanishining umumiy muammolaridan kelib chiqadi, bu muammolar esa aholining, ayniqsa, ayollarning ish bilan bandligi darajasiga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi.

Bu borada mamlakatimiz aholisining yarmini tashkil etayotgan ayollar uchun munosib ish o‘rinlari yaratish, ayollar ish bilan bandligi siyosatini ishlab chiqishda

bir qator tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Ma'lumotlarga ko'ra[3] ayollar tadbirkorligini rivojlantirish uchun 2024 yilda 17 trillion so'm kredit ajratildi, shundan 81 trillion so'mlik mahsulot yaratib, 450 million dollarlik eksport amalga oshirildi.

“O‘zbekistonda o‘z-o‘zini band qiluvchilar” (self-employed) institutini joriy etish. 2019 yildan boshlab turli xizmat turlari — masalan, uyta'miri, bolaga qarash, repetitorlik — kabi faoliyatlar rasmiy maqomga keltirildi (yashirin iqtisoddan chiqarildi). 2 yil ichida bu toifaga kiruvchilardan odamlar soni sezilarli oshdi, ayollar ularning deyarli yarmidan ko'pini tashkil qilmoqda. Bu orqali ayollar rasmiy ijtimoiy ta'minot va pensiya huquqiga ega bo'lish imkoniyati oshdi. Ayollar tadbirkorligi o'ziga hos muhim dinamik kuch sifatida namoyon bo'lib, uzoq muddatli davrda biznes yuritish sohasini barqarorligini ta'minlashda uni rivojlantirish zaruriyati yuqori hisoblanadi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, dunyodagi yangi biznes tuzilmalarning 30 % dan ko'prog'i ayollar tomonidan yaratilgan. G'arbiy Yevropa davlatlarida[4] tadbirkorlikning chorak qismi, Yaponiyada 30 % ga yaqin, AQShda esa 40 % dan ortig'ini ayollar boshqaradi.

Mamlakatda iqtisodiy rivojlanishning tezlashishi va kambag'allikni qisqarishda ayollar tadbirkorligi katta ahamiyatga ega bo'lib, ayol tadbirkor erkak tadbirkorga nisbatan, o'z biznes faoliyatini boshlashdagi qiyinchiliklarga qaramay, biznes yuritishda erkaklarga nisbatan faolroq, bozorga tezroq kirib olish va o'z korxonalarining raqobatbardoshlik ko'rsatkichlarini oshirishda nisbatan kamroq vaqt sarflaydi.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida ayollarning boshqaruvdagi ishtiroki, boshqaruv blogi, haq to'lanmaydigan va norasmiy mehnat bilan bandlik, oila va farzandlar tarbiyasidagi o'rni, mehnat munosabatlarida gender tengligi, ularni ijtimoiy himoyalash, moddiy yordamlar hamda ishga joylashishdagi o'zaro bog'liqlik boshqaruvdagi o'ziga xoslik borasidagi tizimini tashkil qilish mazkur muammoni o'rganishning dolzarbligini yanada oshiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida dialektik va tizimli yondashuv, qiyosiy va solishtirma tahlil, sotsiologik so'rovnoma usullaridan foydalanildi. Ayollarning boshqaruvdagi ishtirokini oshirish imkoniyatlari, ularning oila, farzand tarbiyasini ijtimoiy mehnat bilan birgalikda qo'shib olib borishdagi mehnat munosabatlari o'rganilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Olimlarning e'tirof etishicha «Ayollar ish bilan bandligi erkaklarning bandligidan ikki asosiy jihatdan farq qiladi[5]. Birinchidan, ayollar odatda erkaklarga nisbatan kam daromad topadilar. Ikkinchidan, ko'plab jamiyatlarda ayollar pullik ishlarda erkaklarnikiga qaraganda kamroq mehnat qiladilar, lekin ko'pincha haq to'lanmagan ishlarda (oilaviy) band bo'ladilar. Ayollar mehnatining gender xususiyatlariga oid ijtimoiy tasavvurlar va mehnat taqsimotidagi o'ziga xoslikka hududiy omillar ham ta'sir ko'rsatadi».

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, respublikamiz, ayniqsa, uning qishloq hududlarida aholining ish bilan bandligini ta'minlashda amaliy echimini kutayotgan muammolar kam emas[6]. Binoabarin, qishloq aholisi tarkibida mehnat

resurslarining ulushi yuqoriligi, iqtisodiy faollik va ish bilan bandlik darajasining pastligi, tashkil etilgan ish joylarining asosiy qismi qisqa muddatli va mavsumiy xarakterda egaligi, ish bilan band aholining salmoqli qismi ish haqi past bo‘lgan sohalarida, norasmiy sektorda va barqaror bo‘lmagan ish joylarida bandligi hamda tashqi va ichki migratsiyalari yaxshi tashkil etilmaganligi kuzatiladi.

Bundan tashqari, BMTning «Xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarning barcha shakllariga barham berish to‘g‘risida»gi konvensiyasida[7] ham qishloq joylarida istiqomat qiluvchi ayollar duch keladigan quyidagi alohida muammolarga katta e‘tibor qaratilgan. Konvensiyaning 14 - moddasiga binoan mazkur konvensiyada ishtirokchi davlatlar «qishloq joylarida ayollarga nisbatan kamsitishlarga barham berish yuzasidan quyidagi chora-tadbirlarni ko‘rishlari, chunonchi: ularning rasmiy va norasmiy ta‘lim olish va tayyorgarlikdan o‘tishning barcha turlariga ega bo‘lish huquqini ta‘minlashlari, yollanib ishlash orqali yoki mustaqil mehnat faoliyati orqali teng iqtisodiy imkoniyatlarga ega bo‘lishlari, shuningdek jamoa faoliyatining barcha turlarida ishtirok etishlarini ta‘minlashlari kerak».

Iqtisodchi olimlardan professor D.N.Raximovanning fikricha[8] “Mehnat bozorida iqtisodiy faol ayollarning bandlik darajasini hisoblash, asosiy ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni yanada to‘liqroq va tabaqalashgan holda tahlil etish, mehnat salohiyatidan foydalanishni tartibga solish imkoniyatini beradi”. Mazkur fikrni davom ettirgan professor J.X.Bobanazarovanning[9] ta‘kidlashicha esa “Mehnat bozori tartibga solish ayol ishchi kuchining ijtimoiy-ruhiy, iqtisodiy-moliyaviy, tashkiliy, demografik tavsiyalarini hisobga oluvchi faoliyat sohalariga yo‘naltirish bilan belgilanadi. Mazkur vazifalar oilaviy yumushlar, farzandlar tarbiyasi, kasbiy malaka darajasi, ijtimoiy infratuzilma sohalarining rivojlanishi va demografik o‘ziga xoslik natijasida kelib chiquvchi bir qator muammolar, ularning echimi bevosita ayollar mehnat bozorini tartibga solish ustuvorliklari, boshqaruv, tashkiliy, moddiy rag‘batlantirishlar har tomonlama islohotlarni amalga oshirishga tayanadi”

Yuqoridagi fikrlarga qo‘shilgan holda, bizning fikrimizcha ayollar ish bilan bandligi o‘ziga xos xususiyatlar bilan farqlanadi va bu murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisa bo‘lib, o‘ziga xos tadqiqotni talab qiladi. Uni tadqiq qilishda ish bilan bandlikning umumiy qonuniyatlari, tamoyillarini o‘rganish, hisobga olish, ularga tayanish maqsadga muvofiqdir. Ayollar samarali ish bilan bandligi tadqiqoti mazkur tushunchaning asosiy vazifalarini ham aniqlashga imkon beradi:

- iqtisodiyotning hamda mehnat bozorining real talablaridan kelib chiqqan holda, ayollar ishchi kuchiga talab va taklifning hajmi, tarkibi va nisbatini shakllantirish;

- mehnatga doir munosabatlar yordamida ayol ishchi kuchiga talab va taklifni tartibga solish, mehnat bozori mutanosibligini va infratuzilmasi rivojlanishini ta‘minlash, ayollar orasida ishsizlik darajasini kamaytirish;

- mehnatga layoqatlilar orasida mehnat va tadbirkorlik faolligini to‘liq amalga oshirish uchun shar-sharoitlar yaratish, davlat tomonidan yaratilayotgan imtiyozlar, yangiliklar to‘g‘risida targ‘ibot ishlarini kuchaytirish.

Respublikada oilaviy tadbirkorlik ayollarning ish bilan bandligini iqtisodiy tartibga solishda muhim imkoniyatlardan biri hisoblanadi. Qishloqda oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun ayollar tadbirkorligini iqtisodiy qo‘llab-

quvvatlash to‘g‘risida me‘yoriy- qonuniy hujjatlarni yanada takomillashtirish va ularni amaliyotga tatbiq etishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Ma‘lumki, innovatsion iqtisodiyotda salohiyatni faol turdagi takror ishlab chiqarish manbasiga aylantirish imkonini belgilaydigan omillardan biri mehnatga layoqatli xotin-qizlarni ish bilan ta‘minlashning yangi zamonaviy shakllariga yo‘naltirish va tartibga solish alohida o‘rin egallaydi. Olib borilgan tadqiqotlar natijasida xotin-qizlarni ish bilan ta‘minlashga ta‘sir ko‘rsatuvchi mehnat talablari mohiyatiga qarab quyidagicha guruhlanadi (1- jadval).

1-jadval.

Xotin-qizlarni ish bilan ta‘minlashga ta‘sir ko‘rsatuvchi mehnat talablari

Xotin-qizlar mehnatining ijtimoiy talablari	1.Oilaviy yumushlari va farzandlar tarbiyasi bilan birgalikda qo‘shib olib borish. 2.Oila a‘zolarining nisbatan kamroq qo‘llab-quvvatlanishi va ish vaqti chegaralanmasligi. 3.Bajariladigan kasblarning murakkabligi, innovatsiyalarning qo‘llanishi. 4.Ijtimoiy himoyaga muhtoj xotin-qizlarni imtiyozli uy-joylar bilan ta‘minlash. 5.Kasbiy malaka darajasini oshirib borishga talab va yuqori intensivlik.
Mehnat resurslarining iqtisodiy talablari	1.Yangi ish joylarini yaratish va o‘z-o‘zini band qilishning ko‘payishi. 2.Xotin-qizlarga yangi ish o‘rinlarini tashkil etish uchun kafolatli mahalliy va xorijiy investitsiyalarni joriy qilish. 3.Kasbiy malaka va ma‘lumot darajasini olish uchun imkoniyatlarning yaratilganligi. 4.Mehnat bozori talablari bo‘yicha mutaxassislarning taqsimlanishi. 5.Ichki va tashqi mobillikning yuqori darajasi.
Mehnat salohiyatining tashkiliy talablari	1.Munosib turmush tarziga ta‘sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanishi. 2.Farzandlar tarbiyasi uchun maktabgacha tarbiya muassasalarining ko‘payishi. 3.Xotin-qizlar uchun tashkil qilinadigan ish o‘rinlari bo‘yicha qonuniy-me‘yoriy hujjatlarni yanada takomillashtirish. 4.Ish beruvchilar bilan yollanma ishlovchi xotin-qizlar o‘rtasida tuziladigan shartnomalarni takomillashtirish. 5.Mehnatni tartibga solish bo‘yicha innovatsion shartnomalar tizimini shakllantirish.
Demografik talablari	1.Xotin-qizlar orasida reproduktiv yoshdagilar va tug‘ilish darajasining yuqoriligi. 2.Oilaviy ahvol, mehnat qilishga xohishning yo‘qligi. 3.Xotin-qizlarning ijtimoiy holati va oilaviy majburiyatlar. 4.Karierani rivojlantirishda xotin-qizlarga yaratilgan imkoniyatlar. 5.Yangi shakldagi ish bilan bandlikning kengayishi va mehnatning intellektuallashtirishi.

Bu mehnat talablarini tashkiliy-ijtimoiy jihatdan boshqarish ayollar ish bilan bandligi bo‘yicha davlat siyosatini amalga oshirishning vositasi sifatida boshqaruvning barcha bosqichlarida ish bilan bandlikka ko‘maklashishning milliy, hududiy va mahalliy dasturlarni ishlab chiqish va uni amalga oshirish hisoblanadi. 017 dan 2022 yilgacha bolalar bog‘chalariga qabul qilingan farzandlar soni bosqichma-bosqich oshib, 27.7% dan 67.2% gacha etdi. Bu ayollarga bolalarni bolalar bog‘chasiga joylashtirish orqali ishga chiqishni osonlashtirish imkonini berdi. Mahallalarda tashkil etilgan ayollar bandligi markazlari: 1 loyiha doirasida bir ijtimoiy loyihada — har bir ishsiz ayol uchun — 3 million so‘mgacha grant ajratiladi. Bu markazlar bir loyihada 20 ayolga doimiy bandlik ta‘minlashga imkon beradi.

Xulosa va takliflar

Ishlab chiqarishni modernizatsiya va diversifikatsiya qilishda oilaviy biznesning samarali usullarini tashkil etishga erishish, uning xududiy tuzilmasini takomillashtirishda har bir tarmoqning biznes shakli sifatida mazkur faoliyatni takomillashtirishga yordam beruvchi innovatsion loyihalarni amaliyotga keng targ‘ib qilish maqsadga muvofiq.

Bizningcha, ayollar ish bilan bandligini iqtisodiy tartibga solishni boshqarish imkoniyatlari sifatida oilaviy biznesni innovatsion tadbirkorlik asosida tashkil etishga erishish, qishloq va mahallalarning ixtisoslashuvini (hunarmandchilik, tikuvchilik, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining ayrim turlarini etishtirish, ixcham issiqxonalar tashkil qilish va boshqalar) hisobga olgan holda, mini-klasterlar faoliyatini tashkil etish maqsadga muvofiq. Bu orqali esa turli xil iqtisodiy va ijtimoiy imtiyozlar, kafolatlangan ish joylarini taqdim etish yo‘li bilan mehnatga layoqatli yosh va ko‘p bolali ayollar faoliyatlarini moddiy rag‘batlantirish tizimini yanada takomillashtirish, oilaviy tadbirkorlik asosida qo‘shimcha o‘rinlari va daromad manbalarini oshirishga erishiladi. Ayollar bandligini oshirish uchun bolalarni parvarish qilish xizmatlarining sifatini va mavjudligini yaxshilash; ayniqsa 0–3 yoshdagi bolalar uchun bolalar bog‘chasi yoki uy parvarishchiligi xizmatlarini kengaytirish. Gender bo‘yicha ma‘lumotlar bazasini kengaytirish, statistikani yosh, hudud, kasb-hunar bo‘yicha tahlil qilish; gender indikatorlarini muntazam ravishda monitoring qilish tavsiya etdi. Texnologiyalar va raqamli platformalardan foydalanish — masofaviy va onlayn ish imkoniyatlarini kengaytirish (internetga kirish, raqamli savodxonlik) lozim. Mahalla tizimi orqali ayollarni qo‘llab-quvvatlash markazlarini kengaytirish va ularni moliyalashtirishni mustahkamlash kerak. Gender rollarini o‘zgartirish uchun ijtimoiy kampaniyalar va ta‘limni kuchayta bilish — oilada hamda jamiyatda axotin-qizlarning mehnatga chiqishi, madaniyat va stereotiplarga bog‘liq cheklovlarni kamaytirishni ko‘rsatib o‘tish mumkin.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Самедова Э.Р. Развитие женского предпринимательства в Азербайджане. Russian Journal of entrepreneurship #9, 2017 (May) 1491 стр.
2. Жеребкина О.А. Словарь гендерных терминов. М.: Информатсия XXI век, 2002. 85 с.

3. Бобаназарова Ж.Х ва муаллифлар жамоаси. Қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлашнинг назарий ва амалий асослари. Монография. Т.: Инноватсион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи. 2018, -9-105 б.
4. Towards a better future for women and work: Voices of women and men. MOT Preventing Discrimination, Exploitation and Abuse of Women Migrant Workers: An Information Guide, 2017. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S1365100500656>
5. Рахимова Д.Н. Управление процессами развития трудового потенциала Узбекистана в условиях осуществления радикальных рыночных реформ. Диссертация док. экон. наук. – Т.: 2000. -143 с
6. Бобаназарова Ж.Х. Қишлоқ жойларида аёллар иш билан бандлигини оширишнинг самарали ижтимоий-иқтисодий механизмлари. Фуқаролик жамияти. –Т.: 2019. №4 (60), - 30 б.
7. UzReport.news>society/uzbekiston-ochi-gender.
8. https://uza.uz/uz/posts/ozbekiston-gender-tenglik-va-boshqaruv-indeksida-103-orindan-52-oringa-kotarildi_667545
9. <http://www.mehnat.uz>

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI: JIZZAX VILOYATI MISOLIDA

i.f.f.d., (PhD), dots. Saloxitdinov Sherzod Farxodovich
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

Murotjonova Mubina Dilshod qizi
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
Iqtisodiyot yo‘nalishi 2-bosqich magistranti
murotjonovamubina1@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida aholi daromadlarini oshirishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari Jizzax viloyati misolida tahlil qilingan. Tadqiqotning dolzarbligi, O‘zbekistonning “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida raqamli transformatsiya jarayonlari aholi farovonligiga bevosita ta’sir ko‘rsatayotgani bilan belgilanadi. Maqolada raqamli iqtisodiyotning asosiy yo‘nalishlari — elektron savdo, masofaviy bandlik, raqamli moliyaviy xizmatlar va IT-sektorning kengayishi orqali daromadlarni shakllantirish mexanizmlari yoritilgan. Jizzax viloyati misolida raqamli transformatsiya jarayonlari natijasida ishlab chiqarish samaradorligi oshgani, mehnat bozorining yangi shakllari vujudga kelgani, shuningdek, elektron xizmatlardan foydalanish darajasi ortgani qayd etiladi. Shu bilan birga, maqolada raqamli infratuzilmaning yetarli rivojlanmagani, raqamli savodxonlikning pastligi va raqamli tengsizlik kabi

muammolar chuqur tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, aholi daromadlari, raqamli savodxonlik, elektron savdo, Jizzax viloyati, raqamli transformatsiya, raqamli bandlik, IT-sektor.

So‘nggi yillarda global iqtisodiyotning rivojlanish sur‘atlari raqamli texnologiyalarning jadal kirib kelishi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib bormoqda. Raqamli iqtisodiyot nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, balki aholi daromadlarini shakllantirish, yangi bandlik turlarini yaratish va ijtimoiy tenglikni ta‘minlashda ham muhim rol o‘ynamoqda. Shu nuqtai nazardan, raqamli iqtisodiyotning aholi daromadlariga ta‘siri, xususan, mintaqaviy kesimda uning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlash dolzarb ilmiy va amaliy masalalardan biridir.

Raqamli iqtisodiyotning kengayishi mehnat bozorida yangi kasblar va mutaxassisliklarning paydo bo‘lishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, ba‘zi an‘anaviy kasblar avtomatlashtirish tufayli yo‘qolmoqda. Bu holat ishchi kuchining qayta tayyorlanishini, raqamli ko‘nikmalarga ega bo‘lishni talab etadi.

Natijada, raqamli kompetensiyaga ega mutaxassislar mehnat bozorida yuqori daromad olish imkoniga ega bo‘lmoqda, bu esa daromadlar tafovutining yangi shakllarini keltirib chiqarmoqda. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bilan bir qatorda raqamli tengsizlik muammosi ham yuzaga keladi. Internetga kirish imkonining, raqamli savodxonlik darajasining va texnologiyalardan foydalanish imkoniyatining notekis taqsimlanishi daromadlar tafovutiga sabab bo‘ladi.

O‘zbekistonda 2023-yilgi Statistika agentligi ma‘lumotlariga ko‘ra, shahar aholisi orasida raqamli xizmatlardan foydalanish darajasi 85 foizni tashkil etgan bo‘lsa, qishloq joylarda bu ko‘rsatkich 62 foizni tashkil etgan. Bu raqamlar raqamli iqtisodiyotdan olinadigan daromadlar noteng taqsimlanayotganini ko‘rsatadi.

Raqamli transformatsiya Jizzax viloyatida aholi daromadlariga bir necha yo‘nalishlarda ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda:

1. Mehnat unumdorligining oshishi: viloyatdagi sanoat korxonalarida avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va raqamli hisobot platformalarining joriy etilishi natijasida ishlab chiqarish samaradorligi oshdi. Masalan, “Jizzax” erkin iqtisodiy zonasida faoliyat yuritayotgan 30 dan ortiq korxona ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirgach, o‘rtacha mehnat unumdorligi 2021–2024-yillar oralig‘ida 27 foizga oshgan. Bu esa o‘z navbatida ishchilarning o‘rtacha ish haqi miqdorining o‘shishiga olib keldi.

2. Raqamli tadbirkorlik va elektron savdoning kengayishi: Jizzax viloyatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining 18 foizi raqamli savdo platformalaridan foydalanmoqda. “UZUM Market”, “OLX” va “ZoodMall” kabi elektron platformalarda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlar soni yil sayin ortib bormoqda. 2024-yil yakunlariga ko‘ra, viloyatda onlayn savdo orqali olingan umumiy daromad hajmi 68 milliard so‘mni tashkil etgan, bu esa 2021-yilga nisbatan qariyb 2,3 barobar ko‘pdir.

3. Masofaviy ish (freelancing) va raqamli bandlik: raqamli texnologiyalar Jizzax yoshlariga xalqaro mehnat bozoriga chiqish imkonini bermoqda. IT Park Jizzax filiali ma‘lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda viloyatdagi 2000 dan ortiq yoshlar

masofaviy tarzda (freelancer) ishlagan va o‘rtacha oyiga 6–8 mln so‘mgacha daromad olgan. Bu raqam 2020-yilga nisbatan 5 barobardan ortiq o‘shishni ko‘rsatmoqda.

4. Raqamli moliyaviy xizmatlar va inklyuziya: mobil to‘lov tizimlari (“Payme”, “Click”, “Apelsin” va boshqalar) orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar hajmi Jizzax viloyatida 2024-yilda 3,8 trillion so‘mga yetgan. Bu aholining moliyaviy inklyuziyasi, ya’ni bank xizmatlaridan foydalanish darajasining oshganini anglatadi. Natijada, naqd pul aylanmasi kamayib, kichik tadbirkorlar uchun moliyaviy muhit soddalashdi va barqaror daromad shakllanishiga zamin yaratildi.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi nafaqat iqtisodiy o‘shish, balki ish o‘rinlarining sifat jihatidan o‘zgarishiga ham olib kelmoqda. Jizzax viloyatida xizmat ko‘rsatish, ta’lim, tibbiyot va davlat boshqaruvi sohalarida elektron xizmatlar joriy etilishi yangi malakali kadrlar uchun talabni oshirdi. Masalan, Jizzax shahridagi davlat xizmatlari markazida raqamli ma’lumotlar bazalari bilan ishlovchi xodimlarning o‘rtacha ish haqi 2021-yildagi 2,8 mln so‘mdan 2024-yilda 5,1 mln so‘mga oshgan. Shu bilan birga, raqamli ko‘nikmaga ega xodimlarning ishga joylashish koeffitsienti an’anaviy sohalaridagidan 1,7 barobar yuqori bo‘lgan.

Biroq, Jizzax viloyatida raqamli transformatsiya jarayonining daromadlarga ta’siri barcha qatlamlar uchun bir xil bo‘lmayapti. Qishloq hududlarda internet tezligi pastligi, raqamli infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmagani va raqamli savodxonlik darajasining pastligi sababli, aholining bir qismi raqamli iqtisodiyot imkoniyatlaridan to‘liq foydalana olmayapti.

Statistika agentligining 2024-yilgi ma’lumotlariga ko‘ra, Jizzax viloyati aholisi orasida internetdan faol foydalanuvchilar ulushi 68 foizni tashkil etadi (O‘zbekiston o‘rtacha ko‘rsatkichi – 82 foiz). Shu sababli, raqamli daromad manbalari, xususan, onlayn bandlik, IT xizmatlari va e-commerce sohalarida hududiy daromad tafovuti kuzatilmoqda.

Jizzax viloyatida aholi daromadlarini oshirish uchun quyidagi yo‘nalishlarda raqamli transformatsiyani chuqurlashtirish zarur:

❖ Raqamli infratuzilmani qishloqlargacha kengaytirish – yuqori tezlikdagi internet tarmoqlarini kengaytirish orqali onlayn xizmatlar va masofaviy bandlik imkoniyatlarini oshirish.

❖ Aholining raqamli savodxonligini rivojlantirish – “Raqamli ko‘nikmalar maktablari”ni tashkil etish orqali yoshlar, ayollar va keksalarni raqamli iqtisodiyotga jalb etish.

❖ IT-startaplar uchun grant va subsidiyalar ajratish – yoshlarning innovatsion g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash orqali yangi daromad manbalarini yaratish.

❖ Mahalliy elektron savdo platformalarini rivojlantirish – Jizzax mahsulotlarini respublika va xalqaro bozorlarga elektron tarzda chiqarish orqali tadbirkorlik daromadlarini oshirish.

Jizzax viloyatida raqamli transformatsiya jarayonlari aholi daromadlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Raqamli iqtisodiyotning kengayishi natijasida ishlab chiqarish samaradorligi, bandlik darajasi va moliyaviy inklyuziya oshib bormoqda.

Shu bilan birga, raqamli infratuzilma va savodxonlikdagi hududiy tafovutlar daromadlarning teng taqsimlanishiga to‘siq bo‘lmoqda.

Kelgusida raqamli infratuzilmani kuchaytirish, yoshlarni IT sohasiga jalb etish va raqamli tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash orqali Jizzax viloyatida aholi daromadlarini yanada oshirish imkoniyatlari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida PF–6079-son Farmon.
<https://lex.uz/docs/4751561>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2021). Sanoat tarmoqlarini raqamlashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida PQ–5092-son Qaror.
<https://lex.uz/docs/5348727>
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2023). 2023–2025-yillarda sanoatni modernizatsiya qilish va raqamlashtirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi”. Toshkent: VM.
4. O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi. (2023). Raqamli iqtisodiyot rivoji bo‘yicha yillik hisobot. Toshkent: AKT vazirligi.
5. O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish agentligi. (2022). Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish va texnologik startaplar holati.
<https://innovation.uz>
6. Murotjonova Mubina Dilshod Qizi. “Raqamli iqtisodiyot va innovatsion axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishning muhim masalalari”. Advance Scientific Research xalqaro jurnali 3.07 (2023): 195-200.
7. Murotjonova Mubina Dilshod Qizi. “Turli davlatlarning raqamli iqtisodiyot sohasidagistrategiyalari”. Amerika ijtimoiy fanlar va insoniyat tadqiqotlari jurnali 3.05 (2023): 34-41.

BAXMAL TUMANIDA SPORT-TURIZMNING RIVOJLANISH BOSQICHINING IQTISODIY TAHLILI

Misirxonov Xabibxon Iskandar o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tadqiqotchi

habibullo.men@mail.ru

Maxmudova Nigora

O‘zMU Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrasi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda Baxmalda sport turizmining hozirgi holati, infratuzilma imkoniyatlari, iqtisodiy va ijtimoiy ta’siri hamda rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi. Mamlakatning tog‘li hududlari, xususan, Chimyon, Beldersoy,

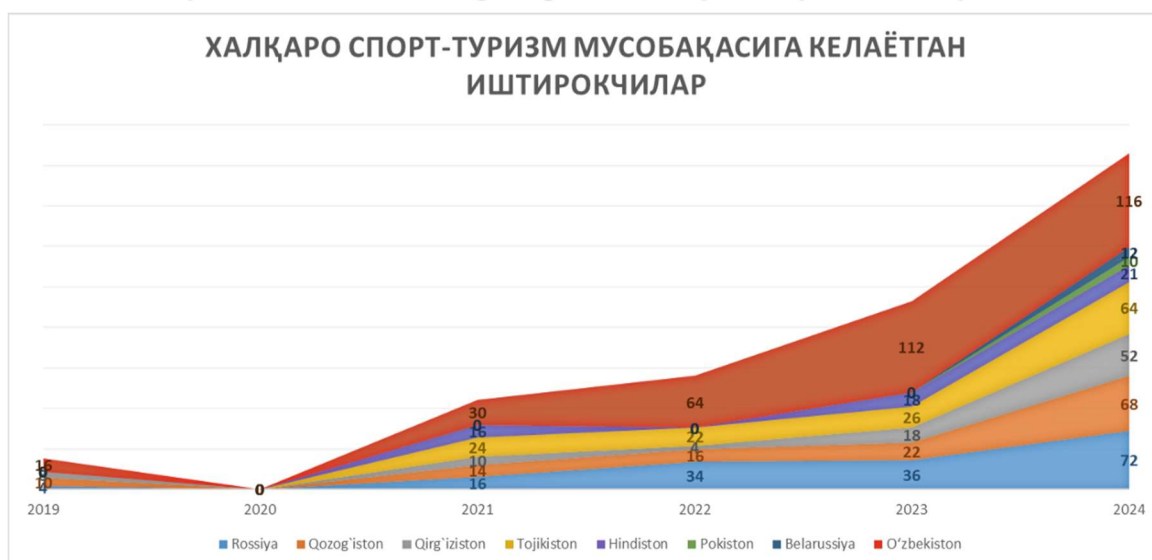
Amirsoy, Zomin kabi kurortlar, alpinizm, xayking, treking, paraplanerizm va veloturizm kabi faol sport turlari uchun qulay sharoitlar yaratilmoqda. Tadqiqotda sport turizmining mahalliy aholi bandligiga va yoshlarning jismoniy tayyorgarligiga ta’siri, shuningdek, ekologik madaniyatni shakllantirishdagi roli o‘rganiladi. Shuningdek, sohani rivojlantirishda xorijiy tajribalarni o‘rganish, investorlarni jalb etish va davlat siyosatining ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari Xalqaro sport-turizm musobaqalari tashkil etilayotgan Jizzax viloyatining Baxmal tumani misolida olindi. Ushbu xududda sport- turizm rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Sportning faol turlari, sport turizm, ekstremal turizm, xayking, treking, tog‘ turizmi, alpinizm, rafting, paraplanerizm.

So‘nggi yillarda Baxmalda turizm sohasini diversifikatsiya qilish va yangi yo‘nalishlarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda sport turizmi Baxmalning tabiiy resurslari, geografik joylashuvi va iqlim sharoitlari bilan uyg‘unlashgan holda, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning muhim omili sifatida ajralib turadi.

O‘zbekistonning tog‘li hududlari — Chimyon, Beldersoy, Amirsoy, Zomin kabi maskanlar tog‘ chang‘isi, alpinizm, paraplanerizm, tog‘ velosipedi va boshqa faol sport turlari uchun qulay sharoitlar yaratadi. Yumshoq iqlimiy sharoit esa yil davomida turli sport turlarini amalga oshirish imkonini beradi. Aynan ushbu xolatlar Baxmal tumanida xam mujassam. Sport turizmining rivojlanishi nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki aholining sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, yoshlarni jismoniy faollikka jalb etish va milliy sport turlarini ommalashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bu yo‘nalish mahalliy infratuzilmaning rivojlanishi, yangi ish o‘rinlarining yaratilishi va hududiy iqtisodiy faollikning oshishiga sabab bo‘ladi.

Mazkur tadqiqotda Baxmaldagi sport turizmining hozirgi holati, infratuzilma imkoniyatlari, iqtisodiy va ijtimoiy ta’siri hamda rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot maqsadi sifatida. Baxmalda sport turizmining hozirgi holatini o‘rganish hamda sport turizmi infratuzilmasining rivojlanish darajasini baholashni shu bilan bir qatorda sport turizmining iqtisodiy va ijtimoiy ta’sirini aniqlash muhimdir. Soha rivojiga to‘sqinlik qilayotgan muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

I-rasm. Xalqaro sport-turizm musobaqasiga kelayotgan ishtirokchilar

Tadqiqot metodologiyasi: So‘rovnoma va intervyular: Sport turizmi bilan shug‘ullanuvchi mahalliy va xorijiy sayyohlar, sportchilar, turizm operatorlari hamda soha mutaxassislari bilan suhbatlar o‘tkazish.

Statistik tahlil: So‘nggi yillardagi sport turizmi bo‘yicha statistik ma’lumotlarni tahlil qilish. Holat tahlili (case study): Amirsoy, Chimyon, Beldersoy kabi yirik sport-turizm obyektlari faoliyatini o‘rganish.

Qiyosiy tahlil: Baxmal tajribasini boshqa xududlar (masalan, Rossiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston) bilan solishtirish. Bahmalda sport turizmi uchun zarur bo‘lgan infratuzilma, jumladan, mehmonxonalar, sport zallari, qutqaruv xizmatlari, tibbiy yordam ko‘rsatish shoxobchalari yetarli darajada rivojlanmagan. Bu holat sayyohlar uchun qulay sharoitlarning yetishmasligiga olib kelmoqda.

Xulosa o‘rnida Baxmalda sport turizmi infratuzilmasini rivojlantirish uchun quyidagi choralarni ko‘rish zarur: Yangi sport obyektlarini qurish va mavjudlarini modernizatsiya qilish; Tog‘ instruktor-gidlar maktablarini tashkil etish; kadrlar salohiyatini oshirish, musobaqalar, ekspeditsiyalar va sport-turizm sayohatlarini muntazam tashkil etish, tog‘larda yangi marshrutlar, Jamoat qatnovlarining nazoratini kuchaytirish va birinchi yordam tibbiy punktlarini yaratish. Baxmalda sport turizmini rivojlantirish uchun infratuzilmani takomillashtirish, xorijiy tajribalarni o‘rganish va mahalliy sharoitga moslashtirish, shuningdek, mahalliy va xorijiy investorlarni jalb qilish bo‘yicha kompleks choratadbirlarni amalga oshirish zarur. Bu esa Baxmalning turizm salohiyatini oshirishga, yangi ish o‘rinlari yaratishga va iqtisodiy o‘sishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-son farmoni “O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”
2. E.Yu.Daurenov Turizm. Darslik. T 2014 yil.
3. T. Xoldarov. X.Tulenova. Turizm (Sayyohlik): Oquv qollanma T. 2010
2. <https://sport-science.uz/index.php/journal/article/view/163>

3. <https://olympic.uz/oz/news/555>

MILLIY IQTISODIYOTDA KREATIV IQTISODIYOTNING XALQARO REYTINGLARDAGI O‘RNI

Abduvaliyev Abdulaziz Abduvalievich

Kadrlar malakasini oshirish va statistik tadqiqotlar instituti,

Direktor o‘rinbosari, i.f.n., k.i.x.

abduvaliev06051981@gmail.com

XX asrning ikkinchi yarmidan ko‘plab mamlakatlarda kreativ iqtisodiyotni rivojlantirish milliy iqtisodiyotning muhim yo‘nalishi sifatida belgilandi va so‘nggi o‘n yilliklarda kreativ iqtisodiyotning mezon ko‘rsatkichlarini belgilash bo‘yicha ko‘plab ilmiy va amaliy ishlar bajarilgan bo‘lishiga qaramasdan har bir mamlakatda iqtisodiy rivojlanish holatidan kelib chiqqan holda o‘ziga hos mezonlar shakillantirilgan.

O‘zbekistonda ko‘plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar singari milliy iqtisodiyotning ichki imkoniyatlari va salohiyatlarini to‘liq safarbard qilish, iqtisodiyotning qamrovini yanada kengaytirish, yangi yo‘nalishlar va sohalarni rivojlantirishda islohotlar amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda milliy iqtisodiyotda tobora rivojlanayotgan shunday yo‘nalishlarda biri bu kreativ iqtisodiyot hisoblanadi.

Milliy iqtisodiyotda kreativ iqtisodiyotning ahamiyatini va ulushini yanada oshirish hamda uning turli yo‘nalishlarini rivojlantirish uchun, 2024 yil 3 oktyabrda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining “Kreativ iqtisodiyot to‘g‘risida” O‘RQ-970-sonli qonuni hisoblanadi. Mazkur qonun bilan kreativ iqtisodiyotning asosiy yo‘nalishlari belgilab berilgan, ular jumlasidan, kreativ industriya, kreativ industriya sub’ektlari, kreativ iqtisodiyot, kreativ mahsulot va bshq. Shuningdek, qonun bilan kreativ industriya sohasidagi faoliyat yo‘nalishlari quyidagilar belgilangan: adabiy ijod; amaliy sanhat va hunarmandchilik; arxitektura, loyihalashtirish va urbanistika; audiovizual san’at; ijrochilik san’ati; kontsert-tomosha faoliyatini va ommaviy-madaniy tadbirlarni tashkil etish; moda va dizayn san’ati; muzeylar, badiiy galereyalar (ko‘rgazmalar), axborot-kutubxona faoliyati; nashriyot va matbaa sohasidagi ijodiy faoliyat; ommaviy axborot vositalari sohasidagi va Internet jahon axborot tarmog‘i orqali uzatish yo‘li bilan amalga oshiriladigan ijodiy faoliyat; prodyuserlik faoliyat; raqamli texnologiyalar sohasidagi ijodiy faoliyat; reklama sohasidagi ijodiy faoliyat; san’at ashyolari va madaniy meros ob’ektlarini asrashga doir faoliyat; tasviriy san’at.

Belgilash lozimki, jahonda mamlakatlarda kreativ iqtisodiyotini rivojlanishini tahlil qiluvchi va reyting ko‘rinishida baholovchi mezonlardan biri bu Global innovatsiyalar indeksi (GII) hisoblanadi.

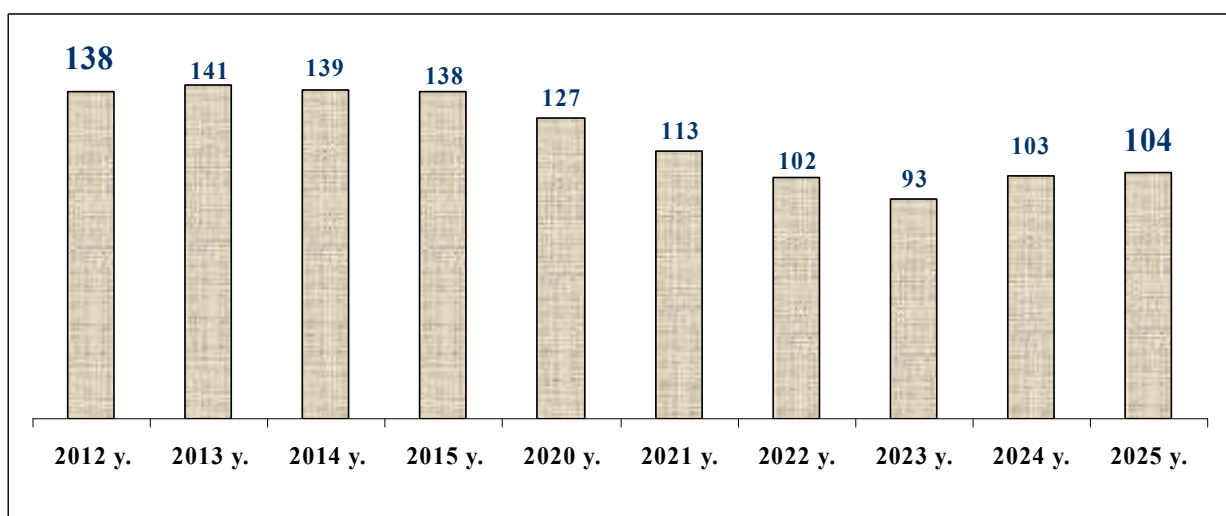
GII 2007 yildan boshlab jahonda tan olingan, mamlakatlarning innovatsion rivojlanish darajasiga baho beradigan xalqaro reyting yaratilgan davridan boshlab muntazam ravishda yangilanib va takomillashib bordi. Natijada, barqaror rivojlanish manfaatlarida BMTning Bosh Assambleyasining ilm-fan, texnologiyalar va innovatsiyalar bo‘yicha rezolyutsiyasida, GII metodologiyasi innovatsiyalarni o‘lchashdagi eng maqbul metodologiya sifatida belgilandi[11].

Global innovatsiya indeksi (Global Innovation Index – GII) 2007 yildan tayyorlanadi va jahonda innovatsion iqtisodiyotning rivojlanishi bo‘yicha taqqoslama tahlil instrumenti vazifasini bajaradi.

GII innovatsiyalarni baholash, innovatsion rivojlanishga ko‘maklashuvchi maqsadli siyosatni belgilash, ilg‘or tajribalarni almashishga mo‘ljallangan. GIIning har yillik reytingi, avvalgi yillardagi reytingga asoslanadi, bu esa mamlakatlar tomonidan innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlarning samaradorligini kuzatish va baholash imkoniyatini beradi. Xususan, 2024 yilning GII nashri 133ta mamlakatlarning innovatsiyalar ekotizimi ko‘rsatkchilarini aks ettiradi va eng so‘nggi global innovatsiyalar tendentsiyalarini yoritadi[12].

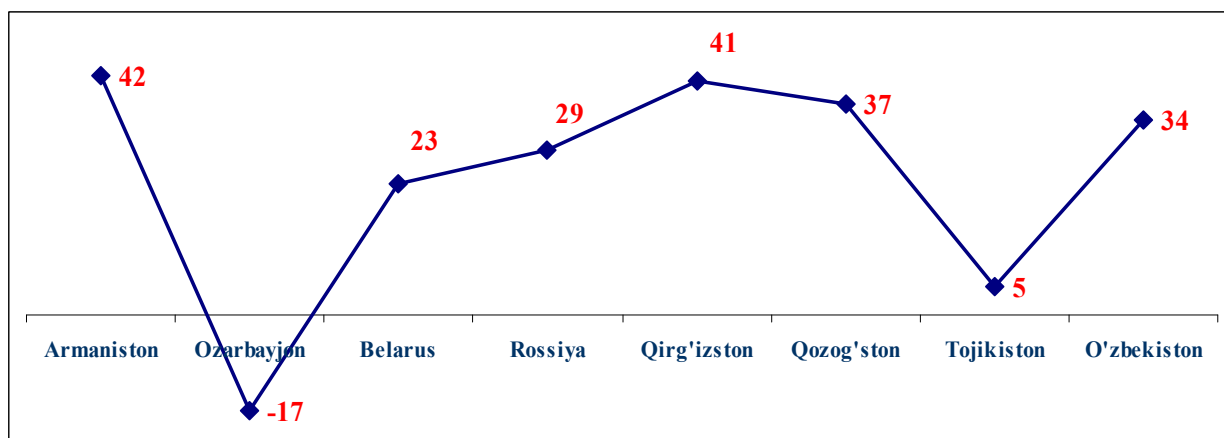
Har bir mamlakatning mazkur reytingda munosib o‘rin egallashi avvalo, mamlakatda shakllantirilayotgan innovatsion iqtisodiyotga baho berilishi va jahon hamjamiyati tomonidan e‘tirof etilishi bilan ifodalanadi. Zero, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi, global bozordagi o‘rni, bevosita mamlakatning sanoatlashuv jamiyatidan bilimlar jamiyatiga o‘tishga va eng asosiysi, ilm-fanning iqtisodiyotdagi rolini oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda kreativ iqtisodiyotni shakllantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar jahon iqtisodiyotida ro‘y berayotgan globallashuv jarayonlarini inobatga olgan xolda innovatsion iqtisodiyotga ta’sir qiluvchi turli omillar va aloqadorliklarni aniqlash, ularni baholash hamda tahlil qilish talab qilinadi.

1-rasm. 2012-2025 yillarda GIIda O‘zbekistonning kreativ natijalar bo‘yicha reytingi[14]

Belgilash lozimki, GII reytingida “Kreativ natijalar” indeksi 2009 yildan ma’lumotlari keltiriladi, O‘zbekistonning mazkur ko‘rsatkichi 2012 yildan boshlab yuritiladi. 2025 yilda 2012 yilga nisbatan O‘zbekistonning kreativ natijalar indeksi reytingi 34 pog‘onaga o‘shishi kuzatilgan. O‘z navbatida mazkur ko‘rsatkichning MDH mamlakatlari miqiyosida ham tahlili mavjud bo‘lib GII reytingida ularning barchasining ishtiroki kuzatiladi (2-rasm).

2-rasm. 2012-2025 yillarda MDH mamlakatlarining GIIda kreativ natijalar indeksi reytinglari dinamikasi[14]

2-rasm ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, 2012-2025 yillarda MDH mamlakatlarining barchasida GII reytingida kreativ natijalar bo‘yicha ma’lumotlar keltirilgan va barcha mamlakatlarga nisbatan birgina Ozarbayjondan tahlil davrida salbiy ko‘rsatkichlar tendentsiyasi kuzatilgan.

Amalga oshirilgan tadqiqotlarga ko‘ra tahlil davrida GII reytingida O‘zbekistonning kreativ natijalar indeksi bo‘yicha rivojlanish imkoniyatlari yanada keng bo‘lishi mumkin agarda uning uslubiyoti takomillashtirilsa va amaliyotda qo‘llanilsa.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabrdagi PF-5544-sonli Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 6 iyulda “2022-2026 yillarda O‘zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash” PF-165-sonli Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ““O‘zbekiston-2030” Strategiyasi to‘g‘risida”gi 2023 yil 11 sentyabrdagi PF-158-son Farmoni.
4. The Global Innovation Index 2012. Stronger Innovation Linkages for Global Growth. ‘.XIX.
5. The Global Innovation Index 2013. The Local Dynamics of Innovation. R.XXI.
6. The Global Innovation Index 2014. The Human Factor in Innovation. R.XXV.
7. The Global Innovation Index 2015. Effective Innovation ‘olicies for Develo‘ment. R.XXI.

8. The Global Innovation Index 2020. Who Will Finance Innovation? ‘.XXXIII.
9. The Global Innovation Index 2021. Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis. 14 th Edition. R.4-5.
10. Global Innovation Index 2022. What is the future of innovation-driven growth? R.20.
11. Global Innovation Index 2023. Innovation in the face of uncertainty 16th Edition. R.20-63.
12. Global Innovation Index 2024. Unlocking the ‘romise of Social Enter’renuershi’. R.18-19.
13. Global Innovation Index 2025. Innovation at a Crossroads / 18th Edition. WI’O. 2025.
14. GII rasmiy ma’lumotlari tahlili asosida muallif tomonidan ishlangan.

VALIDITY OF NATIONAL INDICATORS IN THE FIELD OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abduvaliyev Abduqodir

Webster University in Tashkent, bachelor's degree student

Nayimov Otabek

Webster University in Tashkent, Professor of Diplomacy science

In the New Uzbekistan, the recognition by the international community of the profound structural socio-economic reforms being implemented to ensure the free and prosperous life of the country’s population indicates the high effectiveness of these reforms. In particular, along with other countries of the world, Uzbekistan also joined the United Nations (UN) General Assembly’s Sustainable Development Summit held in September 2015, adopting the Global Agenda for Sustainable Development Goals (SDGs) up to 2030 – a clear confirmation of this commitment.

In Uzbekistan, wide-ranging reforms are being implemented to actively promote the Sustainable Development Goals (SDGs) within national socio-economic processes. The foundation of these reforms is formed by existing regulatory and legal documents. In particular, on February 21, 2022, the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan adopted Resolution No. 83 “On additional measures to accelerate the implementation of national goals and objectives in the field of sustainable development for the period up to 2030.” In accordance with this resolution, 16 goals and 126 targets of the SDGs, deemed relevant for Uzbekistan, were approved for implementation up to 2030.

The formation of national SDG indicators serves to identify socio-economic changes in society, assess and monitor them using statistical methods, and study the needs and demands of the population. In particular, these indicators are used to identify socially vulnerable groups of the population, reduce poverty, create decent new jobs for employable individuals and youth, and develop state programs aimed

at providing the population with food products, clean drinking water, and housing. Ultimately, the indicators and metrics developed under the National SDGs serve as an important tool for making well-founded and prompt management decisions in the field of socio-economic governance.

In recent years, extensive reforms have been carried out to adapt and implement the goals and objectives defined in the SDGs to the socio-economic life of the country. In particular:

In 2020, a parliamentary commission was established in Uzbekistan by a Joint Resolution of the Council of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis to monitor the implementation of the National Goals and Objectives in the field of Sustainable Development for the period up to 2030.

Additionally, six thematic expert working groups responsible for implementing the relevant SDG goals were formed, focusing on the following areas: ensuring economic well-being (54 indicators); environmental protection (43 indicators);

good governance (39 indicators); healthcare (36 indicators); education (10 indicators); and social protection (13 indicators);

For the national SDG indicators, a total of 77 measurable indicators were developed as preliminary target benchmarks for the period from 2022 to 2030 and were approved by the Coordinating Council;

In cooperation with the Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP), a dedicated Uzbekistan page was launched on the SDG Tracker platform, and the practice of maintaining the country’s national SDG indicators was introduced;

Based on the global SDG indicator framework recommended by the UN Statistical Commission, a proposal was submitted to the Council to adopt 35 national SDG indicators. As a result, a total of 190 national SDG indicators relevant to Uzbekistan were approved. Of these, 152 fully align with global SDG indicators, 28 are proxy indicators, and 10 are unique national indicators.

With the technical assistance of UNICEF, a Multiple Indicator Cluster Survey (MICS-2022) was conducted in Uzbekistan in 2021, covering several areas such as education, social protection, healthcare, and child protection. The survey was carried out among selected households across various communities of the republic. As a result, progress toward SDG achievements related to the conditions of children and mothers in different socio-economic groups was monitored. The findings of the survey served as a basis for updating Uzbekistan’s data in international databases and were used in calculating the SDG Index.

However, at present, there remain challenges in developing national SDG indicators that are not yet established in Uzbekistan’s practice, including tasks related to data collection, analysis, and visualization. To address these challenges, it is essential to create automated systems for monitoring and information processing, which will ensure prompt responses to changes in SDG-related metrics, enable the detection and analysis of trends, and support effective evaluation and forecasting.

The automation of data analysis and monitoring processes requires the development of algorithms and software solutions, which will ensure time and

resource efficiency, improve measurement accuracy, reduce human error, and enhance the reliability of results. This, in turn, will contribute to the digitalization of SDG monitoring and the improvement of data infrastructure in the future.

According to the analyses conducted, it is of great importance to develop methodologies for national indicators related to the 2030 SDGs, which cover and integrate issues of Uzbekistan’s socio-economic development, environmental sustainability, and political well-being. These include:

Determining the share of the population living below the international poverty line, disaggregated by sex, age, employment status, and place of residence (urban/rural);

Developing a methodology to determine the proportion of men, women, and children of all ages living in poverty, based on the national definition;

Creating a methodology to assess the prevalence of moderate or severe food insecurity among the population in Uzbekistan;

Establishing a methodology to measure the participation of youth and adults in formal, non-formal, and vocational education and training.

Reference:

1. United Nations General Assembly. "Agriculture Development, Food Security, and Nutrition." A/78/466/Add.1, adopted on 19 December 2023, during the 78th Session, under agenda item 23(a). Available in A/78/PV.49.
2. World Health Organization (WHO). (2020). Food security. World Health Organization (WHO)
3. United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF). (2020). The state of food security and nutrition in the world. UNICEF, for every child
4. <https://unstats.un.org/sdgs/metadata>
5. https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oslo-manual-2018_9789264304604-en
6. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227748_rus
7. https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-iscd-2011-ru_0.pdf,
8. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219109_rus
9. <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/iscd-fields-of-education-training-2013-ru.pdf>
10. https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_83rev1r.pdf,
[https://unstats.un.org/unsd/tourism/publications/IRTS%202008%20Compilation%20Guide%20\(R\).pdf](https://unstats.un.org/unsd/tourism/publications/IRTS%202008%20Compilation%20Guide%20(R).pdf)
11. <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-framework-for-cultural-statistics-2009-ru.pdf>
12. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics/iccs.html>
13. <https://hlpf.un.org/countries/uzbekistan/voluntary-national-review-2020>
14. <https://stat.uz/ru/60-poleznaya-informatsiya/3766-miko>
15. <https://mics.unicef.org/surveys>

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН И КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ В 2022– 2025 ГГ.: ДИНАМИКА, СТРУКТУРА И ПЕРСПЕКТИВЫ

Зульфакарова Лилия Фаридовна, Левченко Ирина Дмитриевна
Казанский федеральный университет

Цой Марина Петровна
Джизакский филиал Национального университета имени Мирзо Улугбека
ktokoe30@gmail.com

Аннотация: В статье анализируется развитие экономических отношений Республики Татарстан и Китая в период 2022–2025 гг. через призму динамики товарооборота и инвестиционных потоков. Проведён структурный анализ внешнеторговых операций, выявлены ключевые факторы роста и системные ограничения, а также предложены практические механизмы усиления двустороннего взаимодействия на региональном уровне.

Ключевые слова: Республика Татарстан; Китай; товарооборот; экспорт; инвестиции; экономическое сотрудничество; диверсификация

За последние четыре года отношения между Республикой Татарстан и Китайской Народной Республикой претерпели качественное преобразование, став образцом успешного межрегионального партнёрства в условиях переформатирования глобальных экономических связей. Стремительный рост товарооборота с 1,6–2,0 млрд долл. в 2022 году до 3,3 млрд долл. в 2025 году свидетельствует не только о расширении торговых объёмов, но и о формировании устойчивой базы для долгосрочного сотрудничества. Одновременно Татарстан укрепил статус ведущего регионального мотора российско-китайского взаимодействия, привлекая крупнейшие китайские компании и становясь площадкой для проведения стратегически значимых форумов. Однако текущая модель экономического взаимодействия характеризуется выраженной сырьевой ориентацией экспорта и диспропорцией между торговыми потоками и инвестиционными вложениями, что создаёт как риски, так и амбициозные возможности для качественной трансформации партнёрства.

Введение

В условиях глобальной трансформации внешнеэкономических связей Российской Федерации особую роль приобретают межрегиональные партнёрства, особенно с ключевыми экономическими игроками Азии. Одним из наиболее значимых направлений для Республики Татарстан стало сотрудничество с Китайской Народной Республикой. Уже в «2022 году объём товарооборота между регионом и КНР составил 1,6–2,0 млрд долл. США, а к 2023 году превысил 3,0 млрд долл.» [1, 2]. По итогам «2024 года этот показатель достиг отметки в 3,3 млрд долл., а в первом квартале 2025 года составил около 700 млн долл.» [5, 7]. Такая динамика свидетельствует о

переходе китайско-татарстанских отношений на качественно новый уровень, обусловленный как геополитическими сдвигами, так и активной реализацией двусторонних инициатив, включая стратегический протокол «Волга–Янцзы» [3].

Целью настоящей статьи является комплексный анализ структуры и факторов роста экономического взаимодействия Татарстана и Китая, а также формулирование рекомендаций по его дальнейшему укреплению.

Структура экспорта и импорта

Основу экспорта Республики Татарстан в КНР формируют сырьевые и полимерные товары. «В 2025 году на долю нефтепродуктов и каучука пришлось 43% от общего объёма поставок, пластмассы — 7,6%, в то время как продукция агропромышленного комплекса составила лишь 3%» [4]. Такая структура отражает высокую зависимость региона от сырьевого экспорта и одновременно указывает на недостаточную диверсификацию промышленной кооперации.

«Несмотря на рост экспорта в 2025 году на 75% (до 1,05 млрд долл. США)» [3], сохраняется дисбаланс в отраслевой направленности поставок. Ограниченное присутствие переработанной сельхозпродукции на китайском рынке связано как с недостаточной конкурентоспособностью отечественных брендов, так и с логистическими и сертификационными барьерами [4].

Инвестиционное сотрудничество

Инвестиционный вектор сотрудничества демонстрирует ещё более выраженную асимметрию. «По данным на 2025 год, на Китай приходилось свыше 95% всех иностранных инвестиций в экономику Татарстана [6]. Ярким примером стал проект компании Haier, инвестировавшей более 23 млрд рублей в создание пяти заводов по производству бытовой техники на территории региона» [10].

Вместе с тем объём прямых китайских инвестиций остаётся незначительным по сравнению с торговым оборотом: в «2024 году он составил всего 38,7 млн долл. США (менее 1,2% от объёма товарооборота)» [11]. Сдерживающими факторами выступают ограниченная доступность региональных инвестиционных проектов, бюрократические процедуры и необходимость федерального согласования ряда инициатив [11].

Экономическое сотрудничество Татарстана и Китая

Экономические отношения между Татарстаном и Китайской Народной Республикой в последние годы устойчиво развиваются. Объём товарооборота за прошедшие годы демонстрирует стабильный рост: в 2022 году он составлял 1,6–2 млрд долларов, к 2023 году — 3 млрд долларов, а по итогам 2025 года — 3,3 млрд долларов. За первое полугодие 2025 года товарооборот достиг 700 млн долларов, из которых значительная часть приходится на экспорт каучука, резины, пластмасс, жиров и масел, а импортируются в основном машины, механизмы и транспортные средства.[1]

Китай является крупнейшим внешнеэкономическим партнёром Татарстана: на него приходится свыше 95 % всех иностранных инвестиций в республику. Среди крупных китайских партнёров — компании «Haier»,

«Alibaba Group», «JD.com», реализующие проекты в сфере бытовой техники, электронной коммерции и логистики.[1]

Форумы и саммиты

Особое значение в укреплении экономических связей имеет форум «РОСТКИ: Россия и Китай — взаимовыгодное сотрудничество», который третий год подряд проходит в Казани. Форум объединяет представителей бизнеса, власти и экспертного сообщества обеих стран; деловая программа включает обсуждения взаимодействия в промышленности, логистике, цифровой экономике и инновациях. В 2025 году в мероприятии впервые принимает участие посол КНР в России, что подчеркивает растущую значимость Казани как делового центра российско-китайского диалога.[1]

Кроме того, представители Татарстана активно участвуют во Всероссийских и международных площадках, таких как «Россия — Китай: Новые горизонты сотрудничества» (Пекин) и «Волга-Янцзы промышленный форум». Эти инициативы способствуют расширению прямых контактов, привлечению инвестиций и формированию новых совместных проектов, связанных с наукой, образованием и высокотехнологичными отраслями.

Перспективы и рекомендации

Для устойчивого развития экономических связей с КНР Республике Татарстан целесообразно сосредоточиться на следующих направлениях:

1. Диверсификация экспорта — субсидирование предприятий агропереработки и продвижение татарстанских продуктов на китайских маркетплейсах (Alibaba, JD.com и др.) [8];

2. Логистическая интеграция — расширение использования маршрутов «Железного шелкового пути» и цифровизация цепочек поставок для снижения транспортных издержек [8];

3. Инвестиционная привлекательность — введение специальных инвестиционных режимов с упрощённой регистрацией, заключение двусторонних соглашений о защите капиталовложений и проведение отраслевых форумов в КНР

Особое значение приобретает создание совместных промышленных кластеров, ориентированных не только на экспорт, но и на локализацию высокотехнологичных производств.

Заключение

Анализ показал, «что за 2022–2025 гг. товарооборот между Республикой Татарстан и Китаем вырос более чем вдвое — с 1,6–2,0 млрд до 3,3 млрд долл. США, а в первом квартале 2025 года достиг 700 млн долл.» [1, 2, 5, 7]. При этом структура экспорта остаётся сырьевой, а объём прямых инвестиций — низким относительно торговых показателей.

Дальнейшее укрепление партнёрства возможно лишь при условии системной диверсификации экспортной корзины, упрощения инвестиционных процедур и активного использования цифровых платформ. Перспективы исследований связаны с оценкой влияния региональных кластеров и цифровизации на устойчивость двустороннего экономического сотрудничества.

Список литературы:

1. Министерство промышленности и торговли Республики Татарстан. Внешнеторговый оборот Татарстана и Китая в 2022 г. превысил 1,6 млрд долл. США. 2025. URL: <https://mpt.tatarstan.ru/index.htm/news/2227656.htm>
2. Коммерсантъ-Казань. Товарооборот Татарстана с Китаем в 2023 г. вырос до \$3 млрд. 2024. URL: <https://www.vedomosti.ru/strana/privolzhsky/news/2024/04/11/1031323-tovarooborot-tatarstana-viros>
3. Business Online. Экспорт из Татарстана в Китай вырос на 75% в 2024 г. 2025. URL: <https://tatcenter.ru/news/eksport-iz-tatarstana-v-kitaj-vyros-na-75/>
4. РБК Татарстан. Товарооборот Татарстана и Китая в I квартале 2025 г. составил \$700 млн. 2025. URL: <https://rt.rbc.ru/tatarstan/freenews/689af6679a79475cf4484f0a>
5. РИА Новости. Минниханов: товарооборот Татарстана с Китаем в 2024 г. составил 3,3 млрд долл. США. 2025. URL: <https://ria.ru/20250521/tovarooborot-2018231232.html>
6. Realnoe Vremya. На Китай приходится свыше 95% иностранных инвестиций в Татарстан. 2025. URL: <https://realnoevremya.ru/news/351032-na-kitay-prihoditsya-svyshe-95-inostrannyh-investiciy-v-tatarstan>
7. RT — РБК Татарстан. Товарооборот Татарстана и Китая достиг \$3,3 млрд. 2025. URL: <https://rt.rbc.ru/tatarstan/interview/21/07/2025/687a39329a7947e00159bc22>
8. Татар-информ. Товарооборот Татарстана и КНР за полгода 2025 г. достиг 678 млн долл. 2025. URL: <https://www.tatar-inform.ru/news/tovarooborot-tatarstana-i-knr-dostig-700-mln-dollarov-za-polgoda-2025-goda-5994695>
9. Business Online. Haier запускает в Татарстане пять заводов. 2024.
10. РИА Новости. Инвестиции Китая в Татарстан: реальность и барьеры. 2025.
11. RT — РБК Татарстан. Товарооборот Татарстана и Китая достиг \$3,3 млрд. 2025. URL: <https://rt.rbc.ru/tatarstan/interview/21/07/2025/687a39329a7947e00159bc22>
12. Furqat o'gli R. A. TO 'LOV BALANSI VA VALYUTA KURSINING O 'ZGARISHI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2025. – Т. 55. – №. 1. – С. 207-216.
13. Цой М. ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ТЕНДЕНЦИИ ЕГО РАЗВИТИЯ //SAMBHRAH XABARNOMASI. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 405-408.
14. Абсалямова С., Зульфакарова Л., Цой М. ИНВЕСТИЦИИ В УСТОЙЧИВЫЕ ПРОЕКТЫ КАК СОВРЕМЕННЫЙ ТРЕНД МЕЖДУНАРОДНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЦЕССА: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14540147> //International scientific and practical conference. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 194-198.

TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA XIZMATLAR SIFATI VA INNOVATSION YECHIMLAR INTEGRATSIYASI

Qodirov Javohir Shavkatovich

Qozon federal universiteti Jizzax filiali, Bosh buxgalter o‘rinbosari

ORCID: 0009-0005-3241-2223

javohir2858@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda ta'lim xizmatlari ko'rsatishda ta'lim tizimini rivojlantirishning innovatsion jihatlari ilmiy-nazariy hamda amaliy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Global raqamlashtirish jarayonlari, ta'limning yangi avlod texnologiyalari, sun'iy intellekt (AI) asosidagi didaktik yondashuvlar, masofaviy ta'lim servislarini modernizatsiya qilish, “aqlli ta'lim” (Smart Education) tizimlari, shaxsga yo'naltirilgan o'quv modeli, ta'lim xizmatlarining sifatini oshirishga doir raqamli platformalar va boshqaruv mexanizmlarining samaradorligi yoritiladi. Innovatsion ta'lim xizmatlarining o'quv jarayoniga ta'siri, kadrlar kompetensiyasi, ta'lim samaradorligi hamda ta'lim muassasalari raqobatbardoshligini oshirishdagi roli ilmiy asosda ochib beriladi.

Kalit so'zlar: innovatsion ta'lim, ta'lim xizmatlari, raqamli ta'lim, sun'iy intellekt, Smart Education, edtech, masofaviy ta'lim, o'quv platformalari, xizmat sifatini boshqarish, ta'lim samaradorligi, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, boshqaruv innovatsiyalari, ta'lim tizimi modernizatsiyasi.

XXI asrda ta'lim tizimi jamiyatning innovatsion rivojlanishida hal qiluvchi strategik omilga aylandi. Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi, texnologiyalarning jadal yangilanishi, mehnat bozorida kompetensiyalar tarkibining o'zgarishi ta'lim xizmatlarining sifat jihatdan yangilanishini talab etmoqda. UNESCO va OECD hisobotlariga ko'ra, 2030-yilgacha dunyo ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalar ulushi ikki baravar oshishi, o'quv jarayonida sun'iy intellektdan foydalanish 60 foizdan ortiq ta'lim xizmatlarida qo'llanilishi kutilmoqda⁶.

Ta'lim xizmatlari sifati nafaqat didaktik jarayonlar bilan, balki ta'lim muassasalari tomonidan o'quvchi, talaba, ota-ona va jamiyatga ko'rsatiladigan xizmatlarning umumiy majmui – raqamli servislar, masofaviy ta'lim, konsultativ xizmatlar, ta'lim-axborot platformalari, smart-sinf tizimlari bilan belgilanadi⁷. Shu sababli, ta'lim tizimini innovatsion rivojlantirish masalasi bugungi kunda global miqyosda strategik ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda.

Ta'lim xizmatlari – bu o'quv jarayoni bilan bog'liq qiymat yaratishga qaratilgan didaktik, tashkiliy, texnologik va konsalting xizmatlar majmuasidir. Innovatsion ta'lim xizmatlari esa texnologik yangiliklar, raqamli platformalar, shaxsga yo'naltirilgan metodlar va avtomatlashtirilgan boshqaruv yechimlariga asoslanadi⁸.

Innovatsion rivojlanish quyidagi omillarga tayanadi:

- raqamlashtirish (Digital Learning);

⁶ UNESCO. *Future of Education Report 2030*, 2021.

⁷ OECD. *Digital Education Outlook*, 2020.

⁸ European Commission. *Innovation in Education Services*, 2022.

“Jizzax viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya

- sun'iy intellekt asosidagi o'qitish (AI Learning);
- masofaviy ta'lim platformalari (LMS, MOOC);
- interaktiv kontent va virtual ta'lim muhiti;
- o'quv jarayonini avtomatlashtirish (edu-automation);
- blokcheyn asosidagi sertifikatlash tizimi;
- o'quvchi kompetensiyasini kuzatuvchi analytics-platformalar.

Xalqaro amaliyotda “Smart Education” modeli ta'lim xizmatlarini tubdan modernizatsiya qilayotgani ta'kidlanadi⁹.

AI o'qitish texnologiyalari individual o'quv yo'llarini shakllantirish, baholash jarayonini avtomatlashtirish va ta'lim xizmatlarini shaxsga moslashtirish imkonini beradi. MIT va Stanford universitetlari tadqiqotlari sun'iy intellektdan foydalanilgan ta'lim xizmatlarida o'zlashtirish 25–40% ga oshganini ko'rsatadi¹⁰.

AI xizmatlarining afzalliklari:

1. avtomatlashtirilgan maslahat va yordamchi xizmatlar (Edu-chatbotlar);
2. topshiriqlarni tahlil qilish va tavsiyalar berish;
3. individual o'quv yo'lini shakllantirish;
4. baholash jarayonining adolatliligi.

COVID-19 davridan so'ng masofaviy ta'lim global ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylandi. MOOC, Coursera, EdX, Moodle, Canvas kabi platformalar ta'lim xizmatlari sifatini oshirishda muhim rol o'ynadi¹¹.

Raqamli servislarning afzalliklari:

1. ta'lim xizmatlariga har qanday hududdan kirish imkoniyati;
2. ta'lim resurslarini 24/7 rejimda taqdim etish;
3. o'quv jarayonining shaffofligi va kuzatuvchanligi;
4. xizmat ko'rsatishda tezkorlik.

Smart Education konsepsiyasi quyidagilarga asoslanadi:

- aqlli sinflar (Smart Classrooms);
- oqilona boshqaruv tizimlari;
- raqamli o'quv kontenti;
- AR/VR texnologiyalari;
- smart-sertifikatlash.

Janubiy Koreya, Singapur va Finlyandiya ushbu tizimni joriy etgan ilg'or davlatlar hisoblanadi¹². Natijada ta'lim xizmatlari sifati, o'quvchi motivatsiyasi, o'quv natijalari va bilimlarni qo'llash samarasi oshgan.

Edu-tech boshqaruv tizimlari ta'lim muassasalarida xizmatlarni integratsiyalangan raqamli platforma orqali boshqarishni ta'minlaydi, jumladan:

1. elektron jurnal va reyting tizimi;
2. o'qitish jarayonini rejalashtirish;
3. xizmat ko'rsatish jarayonini monitoring qilish;
4. o'quvchi faoliyatini data-analitika orqali baholash.

⁹ World Bank. *Smart Education Systems Analysis*, 2023.

¹⁰ MIT Teaching Lab Report, 2022.

¹¹ Coursera Global Skills Index, 2023.

¹² Singapore Ministry of Education. *Smart Education Strategy*, 2022.

OECDga ko‘ra, raqamli boshqaruv ta’lim xizmatlarining samaradorligini o‘rtacha 30% ga oshiradi¹³.

Innovatsion ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish uchun pedagoglar quyidagi kompetensiyalarga ega bo‘lishi lozim:

1. raqamli pedagogika;
2. IT-servislar bilan ishlash ko‘nikmalari;
3. interaktiv metodlar;
4. AI asosida ta’lim berish texnikasi;
5. analytics-platformalardan foydalanish.

UNESCO tadqiqotlariga ko‘ra, pedagoglarning raqamli kompetensiyasi oshganda ta’lim xizmatlari sifati 35–50% yaxshilanadi¹⁴.

Ta’lim xizmatlarini modernizatsiya qilishda quyidagi ekotizim elementi muhim:

- ta’lim texnologiyalari startaplarini qo‘llab-quvvatlash;
- oliy ta’lim – biznes – IT sektori hamkorligi;
- “aqlli kampus” konsepsiyasi;
- ta’lim xizmatlarini integratsiyalovchi platformalarni joriy etish.

Yuqoridagi ilmiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ta’lim xizmatlarining innovatsion rivojlanishi nafaqat texnologik, balki boshqaruv, didaktik va tashkiliy jarayonlarning ham tubdan modernizatsiyasini talab etadi. Sun’iy intellekt texnologiyalari, Smart Education modeli, masofaviy ta’lim servislarining takomillashuvi, raqamli boshqaruv platformalari va pedagogik kompetensiyaning yangilanishi ta’lim xizmatlari sifati sezilarli ravishda oshiradi. Innovatsiyalarni tizimli tatbiq etish O‘zbekiston ta’lim tizimining global raqobatbardoshligini ta’minlash, ta’lim xizmatlari qamrovini kengaytirish va ta’limning natijaviyligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. UNESCO. *Future of Education Report 2030*, 2021.
2. OECD. *Digital Education Outlook*, 2020.
3. European Commission. *Innovation in Education Services*, 2022.
4. World Bank. *Smart Education Systems Analysis*, 2023.
5. MIT Teaching Lab Report, 2022.
6. Coursera Global Skills Index, 2023.
7. Singapore Ministry of Education. *Smart Education Strategy*, 2022.
8. OECD. *Education Digital Governance Index*, 2022.
9. UNESCO. *Digital Competency Framework for Teachers*, 2021.

¹³ OECD. *Education Digital Governance Index*, 2022.

¹⁴ UNESCO. *Digital Competency Framework for Teachers*, 2021.

IT-XIZMATLAR SEKTORINING IQTISODIY O‘SISH VA DAROMADLAR DINAMIKASIDAGI O‘RNI

Ergasheva Nafisa Baxriddinovna

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali “Iqtisodiyot va Turizm” kafedrası tadqiqotchisi

Mirzaqobilov Abdulaziz O‘tkir o‘g‘li

Iqtisodiyot (faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha) yo‘nalishi talabasi

taa@jbnuu.uz

Annotatsiya: IT-xizmatlar sektori uning ichida joy olgan axborot va kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) bazasidagi xizmatlar bo‘yicha iqtisodiyotdagi o‘shish va daromad hosil qilishda muhim omilga aylanmoqda. Ushbu maqolada avvalo IT-xizmatlar sektori nimadan iboratligi, so‘ng iqtisodiy o‘shishga va daromadlar dinamikasiga uning ta‘siri, hamda rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar misolida soha tendensiyalari hamda muammolari tahlil qilinadi. Xulosa va takliflar qismida sektorning iqtisodiy rivojlanishdagi strategik o‘rnini kuchaytirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: IT-xizmatlar sektori, axborot va kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), raqamli infratuzilma, innovatsion rivojlanish, axborot xavfsizligi, dasturiy ta‘minot ishlab chiqish, raqamli xizmatlar bozori, makroiqtisodiy rivojlanish, raqamli hukumat (e-hukumat), sun‘iy intellekt, xizmatlar sektori.

Xizmatlar sektori, ayniqsa axborot va kommunikatsiya texnologiyalari orqali taqdim etiladigan IT-xizmatlar, jahon iqtisodiyotida tobora muhimroq rol o‘ynamoqda. Masalan, Bureau of Economic Analysis ma‘lumotlariga ko‘ra, AQShda “raqamli iqtisodiyot” 2006-2016 yillarda yillik o‘rtacha 5,6 % ga o‘sgan va joriy dollar bilan hisoblaganda yalpi ichki mahsulot (YaIM)ning taxminan 6,5 % ni tashkil qilgan. [5] Shu bois, IT-xizmatlar sektori makroiqtisodiy rivojlanish va daromad hosil qilish mexanizmlarini o‘rganish nuqtai nazaridan ahamiyat kasb etadi, chunki ushbu soha iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasini jadallashtirish, yangi bandlik imkoniyatlarini yaratish, innovatsion faoliyatni kengaytirish hamda raqobatbardoshlikni oshirish jarayonlarida muhim o‘rin tutadi, shu bilan birga, u milliy iqtisodiyotning barqaror o‘shishini ta‘minlashda, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda va xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlarida faol ishtirok etish imkonini beradi.

IT-xizmatlar sektori deganda, jumladan, dasturiy ta‘minot ishlab chiqish, IT maslahat xizmatlari, tashqi-manba (outsourcing) xizmatlari, bulutli xizmatlar, ma‘lumotlarni qayta ishlash va boshqa raqamli xizmatlar tushuniladi. Bu sektor AKT asosida taqdim etiladigan xizmatlar bilan bevosita bog‘liq. Ushbu sektor mamlakat iqtisodiyotining raqamli transformatsiyasini jadallashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, korxonalar va tashkilotlarning raqamli infratuzilmasini rivojlantirish hamda axborot xavfsizligini ta‘minlashda muhim o‘rin tutadi, shu bilan birga, mehnat bozori uchun yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, ilmiy-

tadqiqot faoliyatini kuchaytirish va global raqamli ekotizimda raqobatbardosh milliy IT muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, AKT sektoriga investitsiyalar YoIM ga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi: “ICT investitsiyalari o‘shish va mamlakatlararo raqobatbardoshlikning asosiy omili” deb ta’kidlangan. Bu holat shundan dalolat beradiki, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, axborot texnologiyalarini ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlariga keng joriy etish nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki innovatsion faoliyatni rag‘batlantiradi, mehnat unumdorligini yuksaltiradi, davlat boshqaruvi tizimini optimallashtiradi va xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlarini jadallashtirishga xizmat qiladi. [6] Shuningdek, xizmat sektorining faqatgina hajmi emas, balki xizmatlar eksporti va xizmatlar tarkibining yuqori darajasida bo‘lishi iqtisodiy o‘shish uchun qo‘shimcha yo‘l bo‘lishi mumkinligi ham aniqlangan. [4]

IT-xizmatlar sektori daromadlari bilan bog‘liq tendensiyalar ham sezilarli: xizmat eksporti orqali valyuta kirimi, ichki bozor xizmatlari orqali yangi ish o‘rinlari yaratilishi va innovatsiyalarga asoslangan daromad manbalarining ko‘payishi kuzatilmoqda. Rivojlanayotgan davlatlarda IT-xizmatlar sektori orqali daromadlarni ko‘paytirish potentsiali yuqori. Bu esa o‘z navbatida iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasini jadallashtirib, bilim va texnologiyaga asoslangan yangi tarmoqlarning shakllanishiga, ishchi kuchining malakasini oshirishga hamda milliy raqobatbardoshlik darajasining yuksalishiga xizmat qilmoqda, shu bilan birga, davlat miqyosida axborot infratuzilmasini kengaytirish, xizmatlar sifatini yaxshilash va global bozorlarga integratsiyalash jarayonlarini ham kuchaytirmoqda.

Masalan, rivojlangan 27 ta Yevropa Ittifoqi mamlakatlari uchun olib borilgan bir tadqiqotda AKT ko‘rsatkichlari (internet tarmoqlari, e-hukumat xizmatlari, sun’iy intellekt) bilan YaIM o‘sishi o‘rtasida ijobiy bog‘lanish aniqlangan. [2] Shuningdek, rivojlanayotgan mamlakatlarda xizmatlar sektori va IT sektori YaIM ichida sezilarli ulushga ega ekanligi ko‘rsatilgan. [1]

Rivojlangan davlatlarda IT-xizmatlar sektori iqtisodiyotda yetakchi o‘ringa ega: misol uchun, AQShda AKT sektori xizmatlar ichida va ishlab chiqarish sektori bilan solishtirganda tezroq o‘smoqda. [6] Rivojlanayotgan mamlakatlarda esa, IT-xizmatlar sektori iqtisodiy transformatsiya, xizmatlar eksporti va yashash darajasini yaxshilash vositasi sifatida ko‘rilmoqda. Biroq, ushbu sohaning to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur infratuzilmani rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash, raqamli savodxonlikni oshirish va barqaror siyosiy hamda huquqiy muhitni shakllantirish kabi omillar muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu omillar IT-xizmatlar sektorining raqobatbardoshligini oshirish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari bilan samarali integratsiyani ta’minlashga xizmat qiladi. Masalan, bir tadqiqotda 2000–2017 yillarda rivojlanayotgan davlatlarda xizmatlar sektori o‘rtacha YaIMda 53 % ni tashkil qilgani va IT sektori esa ~32,6 % ni egallagani aniqlangan. [1] Shu bilan birga, rivojlanayotgan mamlakatlarda malakali ishchi kuchi, infratuzilma va texnologik tayyorgarlik kabi muammolar mavjud.

IT-xizmatlar sektorining iqtisodiy o‘shishga bevosita ijobiy ta’siri mavjud bo‘lsa ham, u avtomatik tarzda har bir mamlakatda daromadlar va o‘shishni

kafolatlamaydi. Buning sababi shundaki, IT-xizmatlar sohasining samaradorligi ko‘p jihatdan mamlakatning infratuzilmasi, inson kapitalining sifat darajasi, raqamli savodxonlik, innovatsion muhit va davlat tomonidan yaratilgan institutsional shart-sharoitlarga bevosita bog‘liq bo‘lib, ushbu omillar yetarli darajada rivojlanmagan taqdirda, sohaning iqtisodiyotdagi salohiyati to‘liq namoyon bo‘la olmaydi, natijada esa IT-xizmatlar sektori iqtisodiy tizimda yuqori qo‘shimcha qiymat yaratish yoki bandlikni kengaytirish imkoniyatlarini to‘la amalga oshira olmaydi. Masalan, raqamli yoki IT infratuzilmasi yetarli bo‘lmagan, mehnat bozorida mos malaka yetishmaydigan holatlarda, sektor o‘z potentsialini to‘liq amalga oshira olmaydi. [3] Shuningdek, xizmatlar eksporti va raqamli xizmatlar savdosi bilan bog‘liq reglamentlar, raqobat, kadrlar tayyorgarligi kabi omillar ham rol o‘ynaydi.

IT-xizmatlar sektorining iqtisodiy o‘sish va daromadlar dinamikasidagi o‘rnini yanada mustahkamlash uchun quyidagi strategik yo‘nalishlar muhim:

- Kadrlar tayyorgarligi va malakasini oshirish: IT va raqamli xizmatlar sektori malakali ishchi kuchini talab qiladi.
- Raqamli infratuzilmani rivojlantirish: internet tezligi, ma’lumotlarni qayta ishlash markazlari, bulutli xizmatlar va xavfsizlik tizimlari.
- Eksport imkoniyatlarini kengaytirish: IT-xizmatlar eksporti orqali valyuta kirimi va global raqobatga chiqish.
- Innovatsiyalar va startap muhitini qo‘llab-quvvatlash: yangi xizmatlar, mahsulotlar, raqamli platformalar yaratish.
- Siyosat va regulatsiya: xizmatlar sektorini qo‘llab-quvvatlaydigan qonunchilik, soliq rag‘batlari va xalqaro hamkorlik.

Xulosa qilib aytish mumkinki, IT-xizmatlar sektori iqtisodiy o‘sish va daromadlar dinamikasida muhim omilga aylangan. Xizmatlar tarkibida IT va raqamli xizmatlarning ulushi oshishi bilan mamlakatlar iqtisodiy salohiyatini mustahkamlashlari mumkin. Biroq, potentsialni to‘liq amalga oshirish uchun infratuzilma, malaka, siyosat va tartib-qoidalar jihatdan muvofiqlik zarur. Rivojlanayotgan davlatlar uchun IT-xizmatlarning strategik rivoji iqtisodiy diversifikatsiya va yuqori qo‘shilgan qiymat yaratilishi yo‘lida muhim bosqichdir. Shuningdek, IT-xizmatlar sohasining izchil rivojlanishi nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi, balki global raqobatbardoshlikni oshiradi, zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini kuchaytiradi, mehnat bozorida yangi kasb va ko‘nikmalarni shakllantiradi, davlat boshqaruvi tizimida raqamli yechimlarning qo‘llanish doirasini kengaytiradi hamda jamiyatning turmush darajasini oshirishga xizmat qiluvchi ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish uchun zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

[1] Veith, Cristina. *Evolution of the IT Industry and its Development Potential*. 2018.

[2] Magoutas, A. I., Chaideftou, M., Skandali, D., Chountalas, P. T. “Digital Progression and Economic Growth: Analyzing the Impact of ICT Advancements on the GDP of European Union Countries”. *Economies*, 12(3), 63. 2024.

[3] “Performance of IT Software and Service Sector in GDP Contribution of Developing Countries”. *International Journal of Information Systems and Informatics*, Vol.3 No.2, June 2022.

[4] Sushko, O. “Structure and trends of the IT services market”. *E3S Web of Conferences*, 2023.

[5] “Trends in the Information Technology sector”. Brookings Institution. 2019.

[6] “The Impact of Services on Economic Complexity: Service Sophistication as Route for Economic Growth” Viktor Stojkoski B.Sc 2016

JIZZAX VILOYATIDA TURIZM KLASTERI RIVOJLANISHINING HUDUDNING IJTIMOY-IQTISODIY SALOHIYATIGA TA’SIRINI BAHOLASH: STRATEGIK YONDASHUV VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Kamolov Dostonbek Rustam o‘g‘li

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

Annotatsiya: Mazkur maqolada Jizzax viloyatida turizm klasterining shakllanish jarayoni, uning hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ko‘rsatgan ta’siri hamda klaster modelining samaradorligini oshiruvchi omillar tahlil qilinadi. Hududning tabiiy-geografik, madaniy-tarixiy va rekreatsion resurslari tahlil qilinib, turizm klasteri orqali yangi ish o‘rinlari yaratilishi, xizmatlar diversifikatsiyasi, infratuzilmaning rivojlanishi va investitsiyalar oqimining ko‘payishi kabi natijalar yoritiladi. Tadqiqot doirasida “klaster samaradorligi modeli”, “multiplikativ ta’sir”, “hududiy iqtisodiy integratsiya” kabi ilmiy tushunchalar asosida Jizzax viloyati turizm klasterining istiqbollari va uning barqaror rivojlanishdagi o‘rni baholanadi.

Kalit so‘zlar: turizm klasteri, hududiy rivojlanish, ijtimoiy-iqtisodiy salohiyat, Jizzax viloyati, investitsiya, infratuzilma, turizm siyosati, klaster modeli.

Kirish

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini modernizatsiya qilish, raqobatbardosh turistik mahsulotlarni yaratish, infratuzilmani yangilash va hududiy turizm klasterlarini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. Klaster yondashuvi nafaqat turizm xizmatlari sifatini oshiradi, balki hududni kompleks rivojlantirish, iqtisodiy faollikni kuchaytirish, mahalliy aholini daromad bilan ta’minlash va investitsiya oqimini jalb qilish kabi ko‘p yo‘nalishli ijobiy natijalarga ega.

Jizzax viloyati o‘zining noyob tabiiy resurslari — Zomin tog‘lari, Jizzax dashtlari, Zomin milliy bog‘i, Sharof Rashidov tarixiy merosi, ekoturizm, ziyorat turizmi va etnoturizm imkoniyatlari bilan O‘zbekiston turizm xaritasida alohida ahamiyatga ega. Aynan ushbu resurslar asosida viloyatda turizm klasterini rivojlantirish regional iqtisodiyotga kuchli turtki berishi mumkin.

Turizm klasteri — bu hududda joylashgan o‘zaro bog‘liq turistik obyektlar, xizmat ko‘rsatuvchi subyektlar, transport-infratuzilma tizimi, ta‘lim muassasalari, ishlab chiqaruvchilar va boshqaruv organlarining samarali hamkorlik tizimidir. Mazkur maqolada Jizzax viloyatida turizm klasterining shakllanishi va uning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatga ta‘siri tizimli tahlil qilinadi.

Adabiyotlar sharhi

Turizm klasteri nazariyasi M. Porterning raqobat ustunliklari konsepsiyasiga asoslanadi. Unga ko‘ra, klasterlar resurslarni samarali taqsimlash, xizmatlar integratsiyasi, innovatsiyalar oqimini kuchaytirish orqali iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shadi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki:

- Ispaniya, Turkiya va Italiyada turizm klasterlari hududiy brend yaratishda muhim rol o‘ynaydi;
- Xitoyda ekoturizm klasterlari mahalliy iqtisodiyotning 20–35 % daromadini shakllantiradi;
- Qozog‘iston va Qirg‘izistonda tog‘-urizmi klasterlari hududiy bandlikni oshirishda asosiy omil bo‘lgan.

O‘zbekiston bo‘yicha ko‘plab ilmiy ishlarda Samarqand, Buxoro, Xorazm va Farg‘ona vodiysi turizm klasterlarining shakllanishi o‘rganilgan bo‘lsa-da, Jizzax viloyati bo‘yicha kompleks tahliliy tadqiqotlar yetarli emas.

Metodologiya

Tadqiqot quyidagi metodlarga asoslandi:

1. SWOT tahlil – Jizzax viloyatining turistik salohiyati va muammolarini baholash.
2. PEST tahlil – hududiy turizm siyosatini shakllantiruvchi omillarni aniqlash.
3. Klaster modelini iqtisodiy baholash – ish o‘rinlari, investitsiyalar, infratuzilma ko‘rsatkichlarini tahlil qilish.
4. Multiplikativ ta‘sir tahlili – turizmning hudud iqtisodiyotiga ko‘p yo‘nalishli ta‘sirini aniqlash.
5. Ekspertlar so‘rovi – turizm sohasi mutaxassislari fikrlari asosida klasterning rivojlanish istiqbollari baholandi.

Natijalar

Jizzax viloyatining turistik resurslari klasterlash imkoniyati yuqori

Tahlil natijalariga ko‘ra, quyidagi yo‘nalishlarda klaster shakllanishi uchun yuqori salohiyat mavjud:

- Zomin tog‘-ekoturizm klasteri
- Ziyorat turizmi klasteri (Forish, G‘allaorol hududlari)
- Madaniy-ma‘rifiy turizm klasteri
- Agroturizm klasteri
- Sog‘lomlashtirish va sport turizmi klasteri

Turizm klasterining hudud ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta‘siri kuchli

a) Bandlik oshishi

- Turizm xizmat ko‘rsatish markazlari
- Transport xizmatlari

“Jizzax viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya

- Mehmonxonalar, hostellar, oilaviy mehmon uylari
- Qo‘shimcha xizmatlar: qo‘llanma, gid, savdo, madaniy faoliyat

Bu esa viloyatda ishsizlik darajasini kamaytirishi prognoz qilinmoqda.

b) Investitsiya oqimining ko‘payishi

Yangi klasterlar chet el investitsiyalarini jalb etadi. Xususiy sektorning faolligi oshadi.

c) Infratuzilmaning yaxshilanishi

- yo‘llar;
- mehmonxona kompleksi;
- rekreatsion obyektlar;
- kommunikatsiyalar;
- ekologik infratuzilma.

d) Mahalliy byudjet daromadlari o‘sadi

Turistik oqimlar oshishi orqali soliqlar, yig‘imlar va xizmatlar savdosi ko‘payadi.

Turizm klasterining multiplikativ ta‘siri

Klaster quyidagi tarmoqlarga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi:

- qishloq xo‘jaligi;
- xizmat ko‘rsatish sohasi;
- transport-logistika;
- qo‘shimcha ishlab chiqarish;
- hunarmandchilik.

Ya‘ni klaster “hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytiruvchi mexanizm” sifatida namoyon bo‘ladi.

Muhokama

Jizzax viloyatida turizm klasteri rivojlanishining asosiy ijobiy omillari quyidagilar:

- noyob tabiiy-ekologik resurslar;
- geografik qulaylik (Toshkent–Samarqand yo‘nalishi yaqin);
- Zomin tog‘-ekokurort salohiyati;
- turizm infratuzilmasiga talabning yildan-yilga ortishi;
- davlat siyosatida turizmning ustuvor yo‘nalish sifatida

belgilanayotgani.

Ammo rivojlanishni cheklovchi omillar ham mavjud:

- infratuzilma yetarlicha rivojlanmagan;
- kadrlar tayyorlash darajasi past;
- investitsion muhit to‘liq shakllanmagan;
- turizm xizmatlari o‘zaro integratsiyasi sust.

Jizzax viloyatida turizm klasterining rivojlanish strategiyalari

1. Infratuzilma va transport tizimini rivojlantirish

Zomin, Forish va Baxmal yo‘nalishlarida:

- yo‘llarni rekonstruksiya qilish
- mehmonxonalar, dam olish maskanlari barpo etish
- ekologik transport tizimini yo‘lga qo‘yish

2. Investitsiyalarni jalb etish

“Jizzax viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya

- DXSh asosida turistik obyektlar yaratish
- xorijiy investorlar uchun soliq va bojxona imtiyozlari
- “Turizm hududlari” rezidentlari tizimini yaratish

3. Mahalliy brend yaratish

“Zomin Eco-Trek”, “Jizzax Silk Route Experience”, “Forish Ziyorat Tour” singari brendlar yaratish.

4. Kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish

Jizzax davlat pedagogika universiteti, texnikumlar va turizm kollejlari bilan hamkorlikda:

- gidlik
- menejment
- marketing
- xizmat ko‘rsatish

yo‘nalishlarda yangi o‘quv dasturlari.

5. Marketing va raqamlashtirish

- onlayn booking tizimlari
- turistik xaritalar
- raqamli gidlar
- QR-kodli ma’lumot tizimlari

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Jizzax viloyatida turizm klasterining shakllanishi hududning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini oshirishda muhim strategik omil bo‘lib xizmat qiladi. Klaster modeli asosida infratuzilmaning rivojlanishi, bandlikning oshishi, investitsiyalar oqimining ko‘payishi, mahalliy brendlarning yaratilishi va iqtisodiy faollikning kuchayishi kuzatiladi.

Jizzax viloyati uchun turizm klasterini rivojlantirish — bu nafaqat turistik mahsulotni kengaytirish, balki hudud iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish, yangi bozorlar yaratish va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashning samarali yo‘lidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Burxanovich M. A., O‘G‘Li S. S. A., O‘G‘Li I. D. X. JIZZAX VILOYATIDA TURIZM SOHASI, SALOHİYAT VA IMKONIYATLAR //Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 5. – C. 792-799.
2. Mavlanov G. O ‘ZBEKISTONDA TOG ‘TURIZMINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARINI TAKOMOLLASHTIRISH (JIZZAX VILOYATI TIMSOLIDA) //Наука и технология в современном мире. – 2024. – Т. 3. – №. 12. – С. 4-8.
3. Jo‘Rayeva H. JIZZAX VILOYATIDA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISH //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. A8. – С. 1133-1137.
4. Bobanazarova J. X., Salohiddinova M. JIZZAX VILOYATIDA TURIZM XIZMATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI //Science and innovation. – 2024. – Т. 3. – №. Special Issue 46. – С. 384-386.

5. O‘rinboyevna M. M. O‘ZBEKISTONDA TURIZM SOHASINI RIVOJLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O‘RNI //SHOKH LIBRARY. – 2025.
6. Kuchimov A. H. JIZZAX VILOYATIDA MADANIY HORQIQQA MO‘LJALLANGAN MEHMON UYLARINI YARATISH YO‘NALISHLARI //Экономика и социум. – 2022. – №. 5-2 (92). – С. 154-159.
7. Alpomishevna A. F. TURIZM INDUSTRIYASINING RIVOJLANISH IMKONIYATLARI VA O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI //Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика). – 2024. – №. 7. – С. 632-640.
8. Ubaydullayev D. K., Murotqulova S. I., Pardaboyeva M. X. JIZZAX VILOYATIDA EKOTURIZM ISTIQBOLLARI //УЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА УРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ УЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ГЕОГРАФИЯ ЖАМИЯТИ УРГАНЧ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ. – С. 53.

JIZZAX VILOYATI HUDUDLARINING IQTISODIY O‘SISHINI BOSHQARISH MEKANIZMI VA STRATEGIYASI

i.f.f.d.,(PhD) Saloxitdinov Sherzod Farxodovich

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
Iqtisodiyot va turizm kafedrası.*

Zayniddinova Latofat Suvan qizi

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
Iqtisodiyot yo‘nalishi 2-kurs magistranti
zayniddinovalatofat235@gmail.com*

Annotatsiya: Mamlakatimizning iqtisodiy salohiyatini har taraflama o‘ziga xos infratuzilmaga ega bo‘lgan Jizzax viloyati kesimida qarab chiqadigan bo‘lsak, uning bog‘dorchilik, chorvachilik, ishlab chiqarish, sanoat zonalari, chakana savdo, turizm va xizmat ko‘rsatish kabi bir qator sohalarni rivojlantirish uchun barcha resurslar va yer maydonlari mavjudligini hisobga olsak, hududni rivojlantirish imkoniyatlari katta ekanini ta’kidlab o‘tish joiz. Quyida so‘nggi yillarda Jizzax viloyatining rivojlanishiga ta’sir etgan asosiy omillar, va ularning qonuniy jihatdan asoslangan ma’lumotlari keltiriladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, taraqqiyot dasturlari, hududiy iqtisodiy o‘sish, investitsiya dasturlari, infratuzilma, mehnat bozori, ishsizlikni qisqartirish, mintaqaviy yalpi ichki mahsulot, klaster yondashuv, eksport salohiyatini oshirish,

Kirish

Barcha hududlardagi kabi Jizzax viloyatida ham katta o‘zgarishlar bo‘layotgani hududning iqtisodiy samaradorligini oshirib kelmoqda. Bu o‘z

navbatida ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy erkinlikni ta‘minlab, hududning barcha salohiyatining rivojlanishiga olib keladi.

Bunda, asosiy omillar deb, investitsiyalarni jalb etish, ish o‘rinlari yaratish va tadbirkorlikni rag‘batlantirish, infratuzilma va ijtimoiy sohani rivojlantirish, qishloq xo‘jaligi va eksport salohiyatini oshirish, sanoat va xizmatlar sohasini kengaytirish, huquqiy-me‘yoriy bazaning mustahkamlanishi, mahalliy salohiyat va zaxiralarni aniqlash kabilarni sanab o‘tishimiz joiz.

Investitsiyalarni jalb etish masalasida so‘nggi yillardagi strategik yo‘nalishlardan biri — viloyatga investitsiyalarni ko‘paytirish. Masalan, Raqobatni rivojlantirish va iste‘molchilar huquqlarini himoya qilish qo‘mitasi ma‘lumotiga ko‘ra, so‘nggi yetti yilda Jizzax viloyatiga 5 milliard AQSH dollari qiymatida investitsiya jalb qilingan, 2,500 ta yangi korxona ishga tushirilgan, va ular orqali 45 ming dona doimiy ish o‘rinlari yaratilgan. Tadbirkorlar soni 2 karra ko‘paygan. Bu o‘z o‘rnida ish o‘rinlari yaratish va tadbirkorlikni rag‘batlantirishga katta imkoniyat yaratadi.

Asosiy qism

Yangi korxonalar tashkil etilishi, kichik va o‘rta biznesning rivojlanishi, ish bilan band bo‘lmagan fuqarolarni kasb-hunar va tadbirkorlik ko‘nikmalariga o‘qitish kabi chora-tadbirlar amalga oshiradi.

Mahalliy salohiyat va zaxiralarni aniqlash yuzasidan hududdagi, tumanlardagi imkoniyatlar (yer, meva – bog‘dorchilik uchun yer maydonlari, turizm salohiyati, sanoat zonalar) aniqlanib, ularni ishlatishga yo‘naltirilmoqda.

Shu bois, iqtisodiy kompleks vakillari tumanlarni chuqur o‘rganib, viloyatda 57 ming ish o‘rni yaratish imkoniyatlarini chamaladi. Umuman, Jizzaxning 13 ta tumanida iqtisodiyotga turtki beradigan 100 ta imkoniyat va zaxiralar aniqlangan.

Masalan, Zarbdor tumani misolida ko‘rsatib o‘tsak, tumandagi tijorat banklari mahalliy tadbirkorlar muammolarini hal qilib, faoliyatini kengaytirishga ko‘maklashadi. “Zarbdor tekstil” korxonasi quvvatlari oshiriladi. “Rivoj davr” fermer xo‘jaligi aholiga bo‘lib berilgan yerlarda qovun yetishtirish va uni qayta ishlash orqali 28 million dollar eksport qilishni rejalashtirgan.

Shuningdek, 2024-yil 9-aprel kuni Zarbdor tumanida Jizzax viloyatini iqtisodiy-ijtimoiy rivojlantirish chora-tadbirlari yuzasidan yig‘ilish bo‘lib o‘tdi. Unda, davlatimiz rahbari Jizzax viloyati iqtisodiyotini rivojlantirish bo‘yicha qator tashabbuslarni ma‘lum qildi. Jizzax viloyatida mahalla infratuzilmasini yaxshilash, biznesni qo‘llab-quvvatlash, grantlar ajratish uchun qo‘shimcha 300 milliard so‘m yo‘naltirilishi belgilandi.

Qishloq xo‘jaligi va eksport salohiyatini oshirish masalasida esa, mahsulot hajmini oshirish, intensiv ekin yerlarini kengaytirish, eksportga yo‘naltirilgan qishloq xo‘jaligi va bog‘dorchilikni rivojlantirish, meva-sabzavot mahsulotlarini qayta ishlash kabi strategiyalar mavjud. Viloyatda qishloq xo‘jaligi imkoniyatlari katta. Lekin eksport uchun yetarli mahsulot yo‘q. Shu bois ekinlarni ko‘paytirish bo‘yicha yangicha tizim joriy qilinadi. Xususan, banklar o‘ziga birlashtirilgan 309 ta mahallaga lider tadbirkorlarni topadi. U orqali aholiga tomorqada daromad topish uchun moliyaviy xizmat to‘plami qilib beriladi. Buning uchun banklar lider tadbirkorlarga aylanma uchun 3 yil muddatga 1,5 milliard so‘mgacha kreditlar

ajratadi, budget hisobidan agronom jalb qilish, o‘qitish, mahallada yig‘ish, saqlash va quritish punktlarini tashkil qilish uchun 1 milliard so‘mgacha grantlar beradi, “Oilaviy tadbirkorlik” dasturidan 33 million so‘mdan, “Biznesga birinchi qadam” dasturidan 17 million so‘mdan kredit ajratadi.

Tumanlarda bittadan yaxlit kontur tanlab olinib, jami 500 gektar maydonda bir xil mahsulot yetishtirish yo‘lga qo‘yiladi. Arnasoyda 16 sentnerdan kam hosil olinayotgan yerlar lotlarga bo‘linib, meva-sabzavot ekadiganlarga taklif qilinadi.

Bularning natijasida viloyatda meva-sabzavot yetishtirish hajmini ikki yilda 2 karra oshirib, 3 million tonnaga, keyinchalik 5 million tonnaga olib chiqish imkoniyati bor. Bu qayta ishlash va eksportni ham 2-3 barobar oshirishga zamin bo‘ladi.

Viloyatda kasanachilik asosida asalarichilikni rivojlantirish uchun imkoniyat ham, tadbirkorlar ham bor. Masalan, o‘rmon xo‘jaligi yerlariga asalari qutilarini joylash orqali mingta oilaning bandligini ta‘minlash, 50 milliard so‘m qo‘shimcha daromad olish, 2 million dollar eksportga chiqarish mumkin. Shu bois Zomin tumanida asalarichilik markazi tashkil qilish, quti va jihozlar ishlab chiqarish, asalni qadoqlab, eksportga yuborish vazifalari belgilandi.

Yangiobod tumanidagi lalmi yerda oq piyoz yetishtirish, quritish, qadoqlash va muzlatgichli omborxonani qamrab olgan klaster tashkil qilish taklifi qo‘llab-quvvatlandi. Chorvachilik, baliqchilik va issiqxona xo‘jaligi uchun qulayliklar ham aytib o‘tildi.

“Janubiy Mirzacho‘l” va “Tuyatortar” kanallarini betonlash, nasoslar o‘rnatish qishloq xo‘jaligidagi imkoniyatlarni yanada kengaytiradi. Mutasaddilarga bu borada uch yillik dasturni amalga oshirish bo‘yicha topshiriq berildi.

Sanoat va xizmatlar sohasini kengaytirish yuzasidan sanoat mahsulotlari hajmini oshirish, xizmatlar ko‘lamini kengaytirish, maxsus sanoat zonolari, qo‘shimcha loyihalar orqali ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish infratuzilmasini yaxshilash. Sanoat rivoji uchun ham zaxirlar ko‘p. Masalan, xitoylik investorlar Jizzaxda qurilish materiallari, kimyo, energetika, elektrotexnika, mashinasozlik, to‘qimachilik va farmatsevtika tarmoqlarida 4 milliard dollarlik 22 ta loyiha taklifini bildirgan. Ularning natijasida sanoat 12 trillion so‘mga o‘sadi, 250 million dollar eksport imkoniyati yaratiladi. Buning uchun Zomin tumanida sanoat texnoparki tashkil etilib, 1 milliard dollar xorijiy investitsiya hisobiga 50 ta yangi mahsulot ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yiladi. Zarbdor tumanining Shodlik mahallasida “Jizzax” sanoat zonasi filiali ochilib, 140 million dollarlik 15 ta yirik loyiha joylashtiriladi. Sharof Rashidov tumanidagi bo‘sh turgan inshootda sanoat zonasi tashkil qilinib, elektrotexnika va charm sanoati bo‘yicha korxonalar ishga tushiriladi.

So‘nggi yillarda Jizzaxda avtomobilsozlik vujudga keldi. Kelgusi uch yilda 1 milliard dollar investitsiya hisobidan uning quvvatini yana 100 mingtaga oshirib, 10 mingta ish o‘rni ochish, mahalliyashtirish darajasini 50 foizga yetkazish vazifasi qo‘yildi. Paxta-to‘qimachilik tarmog‘ida 220 million dollarlik 29 ta loyiha amalga oshirilishi aytiladi.

Elektr jihozlari ishlab chiqaruvchi “Mono elektrik” korxonasi kasanachilik asosida ko‘zi ojiz insonlarni ish bilan ta‘minlash tashabbusi bilan chiqqan. Davlatimiz rahbari ushbu tashabbusni qo‘llab-quvvatlab, bu borada Jizzax

tajribasini yo‘lga qo‘yish, shunday kasanachilik loyihalarini ko‘paytirish zarurligini ta’kidladi.

Aydar-Arnasoy ko‘llari tizimida sayyohlar uchun sharoit yaratish, 10 ta madaniy meros maskanida “turizm halqasi” tashkil etib, ularga eltuvchi yo‘llarni ta’mirlash bo‘yicha topshiriqlar berildi.

O‘tgan davrda zarur infratuzilma va inshootlar barpo etildi. Yaqinda ilk korxona – “Xinjiang Honglin Tiandi” kompaniyasi tomonidan qiymati 10 million dollarlik beton mahsulotlari tayyorlash loyihasi ishga tushirildi. 60 kishining bandligi ta’minlandi.

Ayni kunlarda 42 million dollarlik ikkinchi loyiha bo‘yicha ishlar yakuniy bosqichda. Unda “Midea” brendi ostida yiliga 300 ming dona maishiy elektr texnikalari ishlab chiqariladi. 150 ta ish o‘rni yaratiladi.

Jizzax viloyatida ham keyingi yillarda qayta ishlash sanoati hajmi sezilarli darajada oshdi. “Zomin texnoparki” qurilishini o‘tgan yili 27 iyunda davlatimiz rahbari boshlab bergan edi. 400 gektarda barpo etilayotgan texnoparkda xitoylik investorlar bilan birgalikda 1 milliard 200 million dollarlik 31 ta loyiha amalga oshiriladi.

Navoiy” maxsus sanoat parkining filiali sifatida tashkil etilgan majmua 80 gektar maydonda joylashgan. Loyihaning umumiy qiymati 150 million dollar. Bu yerda kir yuvish mashinasi, sovutkich, televizor, elektr suv isitkich kabi yiliga 1 million dona maishiy texnika hamda butlovchi qismlar ishlab chiqariladi. 100 turdagi mahsulotlar natijasida mahalliyashtirish darajasi 70 foizga yetadi. Muhimi, yillik ishlab chiqarish hajmi 320 million dollarni tashkil etadi. Shundan 140 million dollarlik mahsulot eksportga yo‘naltiriladi. 7 mingdan ziyod aholi ish bilan ta’minlanadi.

Sanoat parkida tayyorlangan mahsulotlar Ozarbayjon, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston singari 15 dan ortiq mamlakatga eksport qilinadi. Birinchi bosqichda maxsus sanoat zonasiga 9 ta loyiha joylashtirilgan. Bugungi kunda qariyb 300 million dollarlik yana 7 ta loyiha bo‘yicha qurilish ishlari davom etmoqda. Ularda qurilish materiallari, konstruksiyalar, elektr texnikasi va kimyo mahsulotlari ishlab chiqariladi, logistika va trening markazi tashkil etiladi.

Umuman, sanoat zonasidagi barcha loyihalar natijasida qariyb 5 trillion so‘mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqariladi, 15 turdagi yangi mahsulot o‘zlashtirilib, 70 million dollarlik eksport salohiyati yaratiladi. Eng muhimi, 5 mingdan ortiq fuqaro ishli bo‘ladi.

Xulosa

Jizzax viloyati hududlarining muvozanatli rivojlanishi uchun integratsiyalashgan yondashuv zarur. Buning uchun byudjet siyosati, investitsiyalarni jalb qilish, infratuzilma va kadrlar tayyorlash sohalarida izchil islohotlar talab qilinadi. Mintaqaviy taraqqiyot nafaqat iqtisodiy o‘shishga, balki ijtimoiy barqarorlikka ham hissa qo‘shadi. Shuningdek, maqolada keltirib o‘tilgan masalalarning muammolari va ularga muvofiq takliflar keltiradigan bo‘lsak,

Qiyinchiliklar:

- Hududning iqtisodiy imkoniyatlarini to‘liq foydalanilmayotganligi;
- Byudjet resurslarining chekliligi;

- Zamonaviy boshqaruv samaradorligining pastligi;
- Hududlarning iqtisodiy barqarorligiga ta’sir etuvchi ishsizlik, tovar va xizmat ko‘rsatishning pastligi, inflyatsiya kabi bir qator omillarning mavjudligini sanab o‘tishimiz mumkin.

Taklif etilayotgan yechimlar:

- ✓ Hududlarni moliyalashtirishni ko‘paytirish va shu bilan bir qatorda ma’lum sohalarida soliq imtiyozlarini kuchaytirish orqali hududiy-iqtisodiy tiklanishni yuzaga keltirish;
- ✓ Xususiy sektorni rag‘batlantirish (PPP – davlat-xususiy sheriklik) orqali ayniqsa, xizmat ko‘rsatish sohalarini yanada rivojlantirish nazarda tutiladi;
- ✓ Raqamli iqtisodiyotga o‘tish -, „Yashil iqtisodiyot“ va aqlli shaharlar resurslar tejamkorligini va yashash sharoitlarining farovonligini oshirishda samaradorlikni ta’minlovchi muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.
- ✓ Davlat organlarining shaffofligini yanada targ‘ib qilib, inson omilini qisqartiruvchi online-davlat xizmatlarini keng yo‘lga qo‘yish orqali korrupsiya va hududiy (tanish-bilish)chilikka yo‘l qo‘ymaslik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari;
2. <https://president.uz> Prezident SH. Mirziyoyevning rasmiy veb sayti;
3. Jahon banki va BMTning O‘zbekiston bo‘yicha hisobotlari;
4. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi;
5. stat.uz statistika boshqarmasi rasmiy sayti;
6. Мамлакатимизда хизматлар соҳасининг ривожланиши ва таркибий ўзгаришлари таҳлили;
7. Ш Салохитдинов - Центральноеазиатский журнал образования и ..., 2023
8. O‘SISHNI TA’MINLASH YO‘NALISHLARI
9. S Saloxitdinov, SIOZB IQTISODIY
10. Actual Problems in Higher Education in the Era of Globalization
11. Ўзбекистонда меҳнат бозори ва унинг амал қилиш хусусиятлари; Фарходович Салохитдинов, Шерзод .2020/7 Журнал Молия ва банк иши (электрон илмий журналы)

O‘ZBEKISTONDA GASTRONOMIK TURIZMNING AHAMIYATI VA TUTGAN O‘RNI

Barakayev Elbekjon Abdulla o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda gastronomik turizmning rivojlanish jarayoni, uning turizm industriyasidagi o‘rni va iqtisodiy ta’siri yoritilgan. Xalqimiz milliy taomlarining betakrorligi, ularning tarixiy-madaniy meros bilan uyg‘unligi hamda xorijiy sayyohlar e’tiborini tortayotgan asosiy

gastronomik yo‘nalishlar tahlil qilingan. Shuningdek, davlat siyosati, marketing strategiyalari, xalqaro tajribalar hamda gastronomik turizmning hududiy brendlash jarayonlari qiyosiy o‘rganiladi. Maqola yakunida O‘zbekistonda gastronomik turizm salohiyatini oshirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Аннотация: В статье рассматривается развитие гастрономического туризма в Узбекистане, его значимость для туристической отрасли и влияние на социально-экономическую сферу. Анализируется уникальность национальных блюд, их связь с историческими и культурными традициями, а также ключевые направления гастротуризма. Приводится сравнительный анализ государственной политики, маркетинговых стратегий и международного опыта. В заключение даны рекомендации по дальнейшему повышению потенциала гастрономического туризма.

Abstract: This article analyzes the development of gastronomic tourism in Uzbekistan, its role in the national tourism sector, and its socio-economic impact. The uniqueness of Uzbek cuisine, its historical and cultural importance, and the main gastronomic destinations appealing to foreign tourists are examined. Comparative analysis of state policies, marketing strategies, and international experience is conducted. The article concludes with recommendations to enhance the potential of gastronomic tourism in Uzbekistan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, turizm, gastronomik turizm, milliy taomlar, oshxona an‘analari, iqtisodiy ta‘sir, tarixiy meros, hududiy brendlar, Jizzax somsasi, Sangzor palovi, Zomin asali, turizm festivallari, ekoturizm, agroturizm, Buyuk Ipak yo‘li, davlat siyosati.

Kirish

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda turizm sohasini modernizatsiya qilish, yangi yo‘nalishlarni joriy etish va xalqaro maydonda raqobatbardosh turizm brendini shakllantirish ustuvor yo‘nalishga aylandi. Turizmning nisbatan yangi, ammo jadal rivojlanayotgan yo‘nalishlaridan biri bu — gastronomik turizmdir. Milliy oshxonaning boyligi, hududlarga xos taomlarning xilma-xilligi, tabiiy mahsulotlarning tozaligi va tarixiy an‘analarning mustahkamligi O‘zbekistonni gastronomik turizm borasida noyob mamlakatlardan biriga aylantirmoqda.

Gastronomik turizmning ahamiyati katta. UNWTO ma‘lumotlariga ko‘ra, sayyohlar xarajatlarining o‘rtacha 30–40 foizi ovqatlanish va gastronomiya xizmatlariga to‘g‘ri keladi. Bu ko‘rsatkich, gastronomiya turizmning eng daromadli segmentlaridan biri ekanidan dalolat beradi.

Gastronomik turizmni rivojlantirish bo‘yicha davlat siyosati

O‘zbekiston hukumati gastronomik turizmni alohida strategik yo‘nalish sifatida belgilab, qator normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilgan:

- **2019-yil 13-avgustdagi PQ–4416-son qaror** — turizm sohasini rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar;
- **2022-yil 20-dekabrda PF–269-son Farmon** — “2022–2026-yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizmni rivojlantirish strategiyasi”;
- **2023-yil 27-yanvardagi PQ–13-son qaror** — Milliy taomlar festivallarini keng yo‘lga qo‘yish va gastronomik brendlarni yaratish.

Mazkur qarorlar gastronomik turizmni tizimli rivojlantirish, milliy oshxonani targ‘ib etish bo‘yicha muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

O‘zbek oshxonasining tarixiy-madaniy ildizlari

O‘zbekiston XXI asr gastronomik xaritasida o‘ziga xos o‘rin egallaydi, chunki mamlakat oshxonasi ming yillar davomida Buyuk Ipak yo‘li doirasida shakllangan. Bu hudud turli an‘analar, madaniyatlar, taom pishirish usullari va mahsulotlarning uyg‘unlashuv nuqtasi bo‘lgan.

Masalan:

- **Samarqand noni** — qadimiy nonvoychilik an‘analarining timsoli;
- **Buxoro shurvasi** — sharqona pishirish texnologiyasining noyob namunasidir;
- **Xorazm tandir go‘шти** — qadimiy tandir madaniyatining mevasi;
- **Farg‘ona palovi** — Markaziy Osiyodagi eng mashhur palov uslublaridan biri.

TasteAtlas reytingiga ko‘ra, 2023-yilda O‘zbekiston oshxonasi dunyoning TOP-30 eng mazali milliy oshxonalari ro‘yxatiga kiritildi.

Hududiy gastronomik xilma-xillik

Har bir viloyatning o‘ziga xos milliy taomlari mavjud bo‘lib, ular mintaqaviy gastronomik turizmning asosiy yo‘nalishlarini shakllantiradi:

Jizzax viloyati

- **Jizzax somsasi** — noyob pishirish texnologiyasi bilan mashhur;
- **Sangzor palovi** — sariyog‘ va maxsus ziravorlar asosidagi palov turi;
- **Zomin asali** — ekologik jihatdan toza tog‘ hududlarida ishlab chiqariladi.

Samarqand

- Norin, tandir non, qazi.

Buxoro

- Osh-i sofi, bug‘lama, shovla.

Farg‘ona vodiysi

- Qo‘qon palovi, chuchvara, lag‘mon.

Xorazm

- Shivit oshi, tuxum barak, go‘shqli somsa.

Hududlardagi bu xilma-xillik turistlar uchun alohida gastronomik marshrutlar yaratish imkonini beradi.

Gastronomik turizmning iqtisodiy ta’siri

Gastronomik turizm mahalliy iqtisodiyot uchun juda katta qo‘shimcha qiymat yaratadi:

- turistlarning **70–80 foiz xarajatlari** to‘g‘ridan-to‘g‘ri mahalliy xizmat ko‘rsatish sohasi, fermerlar va restoranlarga tushadi;
- gastronomik turistlar boshqa turistlarga nisbatan **25–40 foiz ko‘proq xarajat** qiladi;
- gastronomiya markazlari atrofida **8–12 % gacha qo‘shimcha bandlik** yaratiladi.

2023-yilda Toshkent, Samarqand va Buxoroda o‘tkazilgan gastronomik festivallar natijasida umumiy turistlar oqimi **18 foizga**, mahalliy servis daromadlari esa **24 foizga** oshgan.

Gastronomik turizm va boshqa turizm turlarining integratsiyasi

1. Ekoturizm bilan integratsiya

Zomin asali, Chortoq mineral suvi, Surxon qovuni kabi tabiiy mahsulotlar ekoturizm yo‘nalishlarini boyitadi.

2. Agroturizm bilan integratsiya

Fermer xo‘jaliklarida:

- uzumchilik,
- bog‘dorchilik,
- chorvachilik,
- asalchilik bo‘yicha master-klasslar tashkil etilmoqda.

3. Madaniy turizm bilan integratsiya

Tarixiy obidalar + milliy taom kombinatsiyasi eng samarali turizm paketlaridan biri:

- Registon + tandir non,
- Xiva Ichan-Qal’a + shivit oshi,
- Buxoro Ark qal’asi + osh-i sofi.

O‘zbekiston gastronomik turizmining muammolari:

- malakali gastronomik gidlar yetishmasligi;
- menyularning ko‘p tilda joriy etilmaganligi;
- hududiy taomlarni sertifikatlash tizimining yo‘qligi;
- xalqaro gastronomik marketingning sustligi;
- oshpazlik maktablarining zamonaviy standartlarga mos emasligi.

Taklif va tavsiyalar

1. **“Uzbek Gastro Map”** — O‘zbekiston gastronomik xaritasini yaratish.
2. Har bir viloyatda **gastronomik klasterlar** tashkil etish.
3. O‘zbekiston milliy taomlari uchun **ISO Culinary** sertifikat tizimini joriy etish.
4. “Michelin Guide Central Asia” bilan muzokaralar olib borish.
5. Jizzax, Buxoro, Xorazmda **ko‘cha taomlari zonalarini** yaratish.
6. Milliy taomlar bo‘yicha **xalqaro kulinariya maktablari** ochish.
7. O‘zbekiston oshxonasi bo‘yicha **Netflix, National Geographic** kabi kanallarga hujjatli filmlar taklif qilish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda gastronomik turizm nafaqat milliy merosni asrash va targ‘ib qilish, balki mahalliy iqtisodiyot rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Mamlakatning boy oshxona an‘analari, hududiy taomlar xilma-xilligi va davlat siyosatining izchil olib borilishi gastronomik turizmni O‘zbekistonning eng istiqbolli yo‘nalishlaridan biriga aylantirmoqda. Ayniqsa, Jizzax viloyati kabi o‘ziga xos mahsulot va taomlarga ega hududlarda bu yo‘nalishni rivojlantirish uchun salohiyat juda katta.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 13-avgustdagi PQ–4416-son qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 20-dekabrdagi PF–269-son Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-yanvardagi PQ–13-son qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi — www.uzbektourism.uz
5. UNWTO. Gastronomy Tourism Report, 2023.
6. Mirziyoyev Sh.M., *Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi*, Toshkent, 2022.
7. TasteAtlas World Food Rankings, 2023.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA STRATEGIYASI: O‘ZBEKISTON MISOLIDA

Yovqochev Shamshod

Toshkent kimyo texnologiya instituti Yangiyer filiali talabasi

Umarov Javohir

Toshkent kimyo texnologiya instituti Yangiyer filiali talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida raqamli transformatsiya jarayonlarini amalga oshirish strategiyasi tahlil qilinadi. Raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat, raqamli infratuzilma va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali mamlakat iqtisodiyoti samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasining asosiy yo‘nalishlari, ularning iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi ahamiyati, davlat boshqaruvi tizimida raqamlashtirishning roli ham tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, raqamli transformatsiya nafaqat iqtisodiy o‘shishni tezlashtiradi, balki innovatsion rivojlanish, shaffoflik va samaradorlikni ham ta’minlaydi.

Annotation: This article analyzes the strategy for implementing digital transformation processes in the Republic of Uzbekistan. It highlights issues related to improving the efficiency of the national economy through the introduction of the digital economy, e-government, digital infrastructure, and innovative technologies. The paper also examines the main directions of the “Digital Uzbekistan – 2030” strategy, their significance in economic and social life, and the role of digitalization in the system of public administration. According to the research findings, digital transformation not only accelerates economic growth but also ensures innovative development, transparency, and efficiency.

Аннотация: В данной статье анализируется стратегия реализации процессов цифровой трансформации в Республике Узбекистан. Освещаются вопросы повышения эффективности национальной экономики за счёт внедрения цифровой экономики, электронного правительства, цифровой

инфраструктуры и инновационных технологий. Также рассматриваются основные направления стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030», их значение в экономической и социальной жизни, а также роль цифровизации в системе государственного управления. Согласно результатам исследования, цифровая трансформация не только ускоряет экономический рост, но и обеспечивает инновационное развитие, прозрачность и эффективность.

Kalit so‘zlar: Raqamli transformatsiya, raqamli iqtisodiyot, innovatsion texnologiyalar, “Raqamli O‘zbekiston – 2030”, elektron hukumat, davlat boshqaruvi, axborot texnologiyalari, raqamli infratuzilma.

Keywords: Digital transformation, digital economy, innovative technologies, “Digital Uzbekistan – 2030”, e-government, public administration, information technologies, digital infrastructure.

Ключевые слова: Цифровая трансформация, цифровая экономика, инновационные технологии, «Цифровой Узбекистан – 2030», электронное правительство, государственное управление, информационные технологии, цифровая инфраструктура.

Kirish. So‘nggi o‘n yilliklarda raqamli texnologiyalar insoniyat taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bordi. Raqamli transformatsiya — bu iqtisodiyot, boshqaruv, ta’lim, sog‘liqni saqlash va boshqa sohalarda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali samaradorlikni oshirish jarayonidir. Bu hodisa endilikda har bir davlatning rivojlanish strategiyasining markazida turibdi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Barqaror rivojlanish maqsadlari – 2030” dasturida raqamli texnologiyalarni joriy etish barqaror iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy tenglik va innovatsiyalarni rivojlantirishning muhim vositasi sifatida qayd etilgan. Jahon banki va ITU ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda raqamli iqtisodiyot dunyo YaIMining 20 foizidan ortig‘ini tashkil etgan. Bu raqam 2010-yildagi 9 foizga nisbatan ikki barobarga o‘ydi.

O‘zbekiston mustaqillikdan buyon iqtisodiy modernizatsiya yo‘lidan borar ekan, so‘nggi yillarda raqamli transformatsiyani milliy siyosatning ustuvor yo‘nalishiga aylantirdi. 2020-yilda qabul qilingan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi mamlakatni raqamli iqtisodiyot sari bosqichma-bosqich olib chiqishni maqsad qilgan. Strategiya besh ustuvor yo‘nalishga asoslanadi: infratuzilmani rivojlantirish, elektron hukumatni kengaytirish, raqamli ta’limni rivojlantirish, kiberxavfsizlikni mustahkamlash va raqamli innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash.

Metodologiya. Tadqiqotda kompleks yondashuv qo‘llanildi. Maqsad — raqamli transformatsiyaning O‘zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi o‘rnini aniqlash, asosiy ko‘rsatkichlar asosida baholash va istiqbollarni belgilash.

Metodologik asoslar:

1. Tizimli tahlil – raqamli transformatsiyaning barcha komponentlari (infratuzilma, ta’lim, boshqaruv, kadrlar) o‘zaro aloqadorlikda ko‘rib chiqildi.

2. Komparativ tahlil – O‘zbekistonning raqamli rivojlanish darajasi Estoniya, Janubiy Koreya, Hindiston va Qozog‘iston bilan solishtirildi.

3. SWOT tahlil – kuchli (davlat qo‘llovi, yosh aholining faolligi), zaif (infratuzilma, kadrlar yetishmasligi), imkoniyat (investitsiyalar, startaplar), tahdid (kiberxavfsizlik, raqamli tafovut) jihatlari baholandi.

4. Statistik tahlil – Jahon banki, ITU, BMT va O‘zbekiston Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida raqamli xizmatlar, foydalanuvchilar soni va iqtisodiy ulushlar tahlil qilindi.

Bundan tashqari, Yevropa Ittifoqining DESI (Digital Economy and Society Index) modeli hamda BMTning E-Government Development Index (EGDI) mezonlari asosida O‘zbekistonning raqamli tayyorgarligi baholandi. Mazkur metodlar yordamida mamlakatdagi raqamli rivojlanishning strukturaviy tahlili amalga oshirildi. Shuningdek, intervyu va kontent-tahlil usullari orqali IT Park, Raqamli texnologiyalar vazirligi hamda Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan e’lon qilingan ma’lumotlar o‘rganildi.

Natijalar. O‘zbekistonning raqamli transformatsiya yo‘lida erishgan yutuqlari ko‘p qirrali. 2020–2025-yillar davomida raqamli infratuzilma sezilarli darajada kengaydi. Internet foydalanuvchilari soni 2017-yildagi 15 milliondan 2025-yilda 32 millionga oshdi, bu aholining 87 foizini qamrab oladi. Davlat xizmatlari: 2024-yilda “my.gov.uz” portalida 430 dan ortiq xizmat faoliyat yuritmoqda, foydalanuvchilar soni 15 milliondan oshgan. Shuningdek, “ID.UZ” orqali yagona elektron identifikatsiya tizimi joriy etilgan. Elektron imzo va mobil raqamli xizmatlar orqali fuqarolar uchun qulayliklar yaratilmoqda. Ta’lim sektori: “Raqamli maktab” loyihasi doirasida 2 mingdan ortiq ta’lim muassasasi internet tarmog‘iga ulangan.

“One Million Uzbek Coders” dasturi orqali 800 mingdan ortiq yoshlar IT ko‘nikmalarini egalladi. “Digiton Academy” va “TATU” kabi oliy o‘quv yurtlarida xalqaro standartlar asosida dasturlash, sun’iy intellekt va kiberxavfsizlik bo‘yicha yangi yo‘nalishlar ochildi. Sog‘liqni saqlash: “E-Poliklinika”, “Elektron retsept”, “Tibbiy axborot tizimi” loyihalari orqali bemorlar ma’lumotlari markazlashtirilib, xizmat sifati oshmoqda. Tibbiyot muassasalarining 85 foizi raqamli tizimlarga ulangan. Iqtisodiyot: IT Park rezidentlari soni 2000 dan oshdi, eksport hajmi 400 million dollarni tashkil etdi. 2025-yilgacha bu ko‘rsatkich 1 milliard dollarga yetishi rejalashtirilgan. Shu bilan birga, “UZCARD” va “HUMO” to‘lov tizimlarining integratsiyasi natijasida elektron to‘lovlar hajmi 2024-yilda 2,1 trillion so‘mdan oshdi. Transport va logistika: “Smart Transport” loyihasi asosida 15 shahar transport tizimlari onlayn nazoratga o‘tgan. Toshkentda yo‘l harakati kameralarining 92 foizi sun’iy intellektga ulangan. Energetika: “Raqamli energetika” konsepsiyasi doirasida elektr energiyasi iste’moli onlayn monitoring orqali kuzatilmoqda, bu energiya yo‘qotishlarini 12 foizga kamaytirdi. Shunga qaramay, ayrim muammolar saqlanib qolmoqda: qishloq hududlarda internet sifati past, IT kadrlar yetishmaydi, ma’lumotlar xavfsizligi bo‘yicha yagona milliy platforma hali to‘liq shakllanmagan.

Bundan tashqari, 2024-yilda O‘zbekiston hududida **“Digital Hub Tashkent”** texnoparki tashkil etilib, xalqaro IT kompaniyalar uchun soliq va bojxona imtiyozlari yaratildi. Ushbu markaz orqali **Microsoft, EPAM Systems va Huawei** kabi yirik kompaniyalar bilan hamkorlik yo‘lga qo‘yilgan. Shuningdek, IT Park rezidentlari uchun **“Venture Capital Uzbekistan”** jamg‘armasi orqali startap

loyihalarni moliyalashtirish mexanizmi ishga tushirildi. 2025-yilning birinchi yarmida ushbu jamg‘arma orqali **45 ta startup** 20 million dollarlik investitsiya oldi. Shu bilan birga, **blokcheyn, sun‘iy intellekt, kiberxavfsizlik va bulutli texnologiyalar** sohalarida 150 dan ortiq yangi mahalliy IT kompaniyalar tashkil etildi. Bu esa nafaqat eksport hajmini oshirish, balki raqamli xizmatlar bozorida ichki raqobatni kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Raqamli transformatsiya O‘zbekiston jamiyatining ijtimoiy hayotiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Onlayn xizmatlar orqali fuqarolarning davlat bilan aloqasi soddalashgan, ma’muriy byurokratiya kamaygan. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar yangi ish o‘rinlarini yaratmoqda, ayniqsa yoshlar va ayollar uchun masofaviy ish imkoniyatlari kengaymoqda. Biroq bu jarayon bilan birga “raqamli tafovut” muammosi ham ortib bormoqda. Qishloq joylarda internet infratuzilmasi yetarli emas, ba’zi aholi qatlamlari raqamli savodxonlikdan yiroq. Bu esa teng imkoniyatlarga putur yetkazishi mumkin. Shu sababli, raqamli inklyuziya masalasi davlat siyosatida muhim o‘rin tutmoqda.

2024-yilda O‘zbekistonda 20 mingdan ortiq kiberhujum qayd etilgan, bu esa milliy kiberxavfsizlik infratuzilmasini mustahkamlash zarurligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot ish o‘rinlarini optimallashtirgan holda, ayrim kasblarni yo‘qolish xavfi ostiga qo‘ymoqda. Shu bois davlat va xususiy sektor birgalikda “re-skilling” (qayta tayyorlash) dasturlarini yo‘lga qo‘yishi muhimdir.

Xulosa. O‘zbekistonning raqamli transformatsiya strategiyasi mintaqada ilg‘or tajribalardan biri hisoblanadi. Mamlakat 2020-yilda BMTning E-Government reytingida 87-o‘rinda bo‘lgan bo‘lsa, 2024-yilda 67-o‘ringa ko‘tarildi. Bu raqamli xizmatlar sifati va qamrovi ortganini ko‘rsatadi. Biroq raqamli strategiyani samarali amalga oshirish uchun bir necha omillarga e’tibor zarur:

1. Kiberxavfsizlikni mustahkamlash – milliy “Cyber Shield Uzbekistan” dasturini amalga oshirish.
2. Raqamli savodxonlikni oshirish – barcha yosh toifalari uchun bepul raqamli ta’lim dasturlarini yo‘lga qo‘yish.
3. Innovatsion ekotizimni rivojlantirish – startaplar uchun soliq imtiyozlarini kengaytirish.
4. Ma’lumotlar boshqaruvi – “Data Governance” milliy platformasini shakllantirish.
5. Hududiy tenglikni ta’minlash – chekka hududlarda internet va raqamli xizmatlarni joriy etish.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston raqamli transformatsiyaning faol bosqichida turibdi. To‘g‘ri siyosiy strategiya, xalqaro hamkorlik, inson kapitaliga sarmoya kiritish va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash orqali mamlakat 2030-yilga borib Markaziy Osiyoda raqamli iqtisodiyot markaziga aylanishi mumkin. Bu nafaqat iqtisodiy o‘shishni, balki fuqarolik jamiyatining yangi bosqichini — raqamli madaniyat va ochiq boshqaruv tizimini ham shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. — Toshkent, 2020-yil.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. — 2021-yil, Toshkent.
3. Karimov A., Xudoyqulov B. Raqamli iqtisodiyot asoslari. — Toshkent: TDIU nashriyoti, 2022.
4. OECD (2023). Digital Transformation Strategy: Global Trends and Best Practices. — Paris: OECD Publishing.
5. UNCTAD (2022). Digital Economy Report. — Geneva: United Nations Publications.
6. Ganieva D. O‘zbekiston iqtisodiyotida raqamli texnologiyalarni joriy etishning dolzarb masalalari. // “Iqtisod va innovatsiya” jurnali, 2023, №2.
7. World Bank (2023). Digital Uzbekistan: Strengthening Digital Foundations for Inclusive Growth. — Washington, D.C.

RAQAMLI TEXNOLOGIYADA IQTISODIYOT VA MENEJMENT

Allanazarov Ravshan

*Toshkent kimyo-texnologiya instituti
Yangiyer filiali iqtisodiyot yo‘nalishi talabasi
E-mail: ravshanjonallanazarov@gmail.com*

Temirov Bobomurod Olimjon o‘g‘li

*Toshkent kimyo texnologiya instituti
Yangiyer filiali iqtisodiyot yo‘nalishi talabasi
bobomurodtemirov1013@gmail.com*

Annotatsiya: Kimyo va oziq-ovqat sanoati zamonaviy iqtisodiyotning strategik tarmoqlari hisoblanadi. Ushbu maqolada tarmoq korxonalarida iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish, resurslardan samarali foydalanish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilingan. Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish jarayonida sifat menejmenti, tannarxni pasaytirish, energiya tejovchi texnologiyalarning iqtisodiy afzalliklari hamda raqobatbardoshlikni kuchaytirish omillari o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari kimyo va oziq-ovqat korxonalarida boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqish hamda bozor talablariga moslanishni ta’minlashda amaliy ahamiyatga ega ekanligi bilan izohlanadi.

Kalit so‘zlar: Iqtisodiy boshqaruv, menejment, innovatsion texnologiyalar, oziq-ovqat sanoati, samaradorlik, raqobatbardoshlik, sifat nazorati.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida kimyo va oziq-ovqat sanoati iqtisodiyotning yetakchi yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tarmoq aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash, eksport salohiyatini oshirish hamda yangi ish o‘rinlarini yaratishda katta ahamiyat kasb etadi. Korxonalar faoliyatini samarali tashkil etish,

resurslardan oqilona foydalanish va iste'molchilarga yuqori sifatli mahsulot yetkazib berish uchun zamonaviy menejment tizimlarini joriy etish zarurati kuchaymoqda. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda kimyo va oziq-ovqat tarmoqlarini modernizatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Biroq bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobatning ortishi, xomashyo narxlarining o‘zgaruvchanligi, logistika va energiya xarajatlarining ko‘payishi korxonalar oldiga yangi iqtisodiy boshqaruv yondashuvlarini ishlab chiqish vazifasini qo‘ymoqda. Shu sababli kimyo va oziq-ovqat sanoatida menejment tizimini takomillashtirish, samaradorlikni oshirish va innovatsion rivojlanishni rag‘batlantirish masalalari ilmiy jihatdan dolzarb tadqiqot yo‘nalishi hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Kimyo va oziq-ovqat sanoati mamlakat iqtisodiyotida asosiy tayanch tarmoqlardan hisoblanadi. Ushbu tarmoqda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash va resurslardan oqilona foydalanish bugungi kundagi eng muhim masalalar sirasiga kiradi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar moliyaviy barqarorligini ta‘minlash, yangi va innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqish, xalqaro raqobatda ishtirok etish uchun zamonaviy boshqaruv tizimini yo‘lga qo‘yishi talab etiladi. Iqtisodiy boshqaruvning zamonaviy mexanizmlari, avvalo, ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish, xarajatlar tuzilmasini tahlil qilish, iste'mol bozoridagi talab va taklifni chuqur o‘rganish orqali amalga oshiriladi. Oziq-ovqat sanoatida sifat nazorati, xavfsizlik standartlariga rioya qilish, logistika xarajatlarini kamaytirish doimiy e‘tibor talab qiladigan jarayonlardir. Chunki ushbu mahsulotlar inson salomatligi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lganligi sababli har bir texnologik bosqich qat’iy nazorat ostida olib borilishi lozim. Kimyo sanoati esa aksincha, ko‘proq xomashyo resurslariga tayanadigan, ishlab chiqarishda energiya sarfi yuqori bo‘lgan soha bo‘lib, u yerda iqtisodiy boshqaruvning asosiy vazifalaridan biri ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish va resurslardan oqilona foydalanishdan iboratdir. So‘nggi yillarda ilmiy-texnik taraqqiyot natijasida korxonalarda avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, raqamli ishlab chiqarish texnologiyalari, laboratoriya nazoratining ilg‘or usullari keng qo‘llanilmoqda. Bu esa mahsulot sifatini oshirish bilan birga, ortiqcha sarflarni kamaytirishga yordam bermoqda. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish nafaqat ishlab chiqarish unumdorligini oshiradi, balki ekologik muammolarni kamaytirish, eksport geografiyasini kengaytirish imkonini ham beradi. Korxonada menejment tizimining samarali tashkil etilishi mehnat unumdorligi, ichki motivatsiyaning oshishi, tashkiliy tuzilmaning soddalashtirilishi kabi ko‘rsatkichlarda o‘z aksini topadi. Boshqaruv jarayonida inson resurslari bilan ishlash, malakali mutaxassislarini jalb etish, ularni qayta tayyorlash masalalari ham strategik yo‘nalish hisoblanadi. Chunki yuqori texnologiyalarni boshqarish uchun malakali kadrlar kerak bo‘ladi. Bu esa ta‘lim va korxona o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashni talab etadi. Kimyo va oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi korxonalar doimo o‘z bozorini kengaytirish uchun raqobatbardosh narx siyosati va marketing strategiyalarini izchil amalga oshirishi kerak. Iste'molchilarning sifatga bo‘lgan talabining ortib borayotgani korxonalarni mahsulot assortimentini yangilashga, qadoqlash va dizayn bo‘yicha ham innovatsion

yondashuvlarni qo‘llashga undamoqda. Mahsulotning sertifikatlangan bo‘lishi, xalqaro standartlar asosida ishlab chiqarilishi uning nafaqat ichki bozor, balki tashqi bozorda ham muvaffaqiyatli sotilishiga omil bo‘ladi. Samaradorlikni oshirishda energiya tejovchi uskunalar va qayta ishlash texnologiyalarini qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Masalan, chiqindilarni qayta ishlash orqali qo‘shimcha mahsulot olish yoki alternativ energiya manbalarini joriy qilish korxonaga tannarxni kamaytirish imkonini beradi. Shuningdek, ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish orqali xatoliklar soni kamayadi, jarayon monitoringi esa tezkor boshqaruv imkonini yaratadi. Shu bilan birga, logistika zanjirini takomillashtirish ham korxona iqtisodiy samaradorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Xomashyo yetkazib berish, tayyor mahsulotni saqlash va uni iste’molchiga yetkazib berish jarayonlarining oqilona tashkil etilishi xarajatlarni kamaytiradi, mahsulotning bozorga tez yetib borishini ta’minlaydi. Global raqobat kuchaygan sharoitda kimyo va oziq-ovqat sanoati korxonalari bozorni doimiy o‘rganib turishi, strategiyasini mos ravishda yangilashi lozim. Umuman olganda, tarmoqlarning samarali rivojlanishi uchun iqtisodiyot va menejment tamoyillarining to‘g‘ri qo‘llanishi zarur. Iqtisodiy boshqaruvning kuchli tizimi mavjud bo‘lmagan korxonalar bozor sharoitida mustahkam o‘rin egallay olmaydi. Shu bois, innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash, ilmiy yondashuvga asoslangan ishlab chiqarishni tashkil etish va yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash bugungi kunda eng dolzarb vazifalar qatoriga kiradi.

Natijalar va muhokama

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kimyo va oziq-ovqat sanoati korxonalarining rivojlanish sur‘ati ko‘p jihatdan ularning boshqaruv tizimi qay darajada samarali yo‘lga qo‘yilganiga bog‘liq. Innovatsion texnologiyalarni joriy etgan korxonalar nafaqat mahsulot sifatini oshirish, balki tannarxni kamaytirish orqali moliyaviy natijalarini ham yaxshilamoqda. Resurslardan oqilona foydalanish, xarajatlarni aniq rejalashtirish va jarayonlarni raqamlashtirish korxona rentabelligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Xususan, energiya tejamkor texnologiyalarga o‘tgan korxonalarda ishlab chiqarish unumdorligi oshgani, yo‘qotishlar miqdori kamaygani kuzatildi. Mahsulot sifatini oshirish bo‘yicha xalqaro standartlarga rioya qilinishi eksport imkoniyatlarini kengaytirayotgan omillardan biri hisoblanadi. Sifat menejmenti tizimi asosida ishlayotgan korxonalar ichki bozorda ham barqaror o‘rin egallab, iste’molchi ishonchini mustahkamlashga erishmoqda. Raqobat sharoitida bozordagi talabni o‘rganish, narx va marketing siyosatini moslashtirish korxona barqarorligini ta’minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bozor kon’yunkturasini chuqur tahlil qilgan korxonalar mahsulot assortimentini yangilashga va mijozlar talabiga tez moslashishga muvaffaq bo‘lmoqda. Mehnat resurslarini boshqarishning takomillashtirilishi ham samaradorlikni oshiradigan omil ekani tajribalar bilan asoslandi. Xodimlarning malakasini oshirish, ularni rag‘batlantirish siyosatini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish natijasida jarayonlar sifat ko‘rsatkichlari yaxshilanmoqda. Boshqaruv jarayonida ilmiy yondashuvlardan foydalanish, jumladan, texnik-iqtisodiy tahlil, risklarni boshqarish va strategik rejalashtirish mexanizmlaridan foydalanish korxonaga uzoq muddatli ustunlik beradi. Shuningdek, logistika tizimini takomillashtirish bo‘yicha

amalg oshirilgan choralar mahsulotning iste'molchiga tez yetib borishini, saqlash va tashishdagi yo'qotishlar kamayishini ta'minladi. Bu esa korxonalarga xarajatlarni kamaytirish, bozorga yetkazib berish muddatini qisqartirish orqali raqobatdagi ustunlikni kuchaytirish imkonini bermoqda. Ekologik talablarga rioya qilish, chiqindilarni qayta ishlash jarayonlarini modernizatsiya qilish ham sanoatning barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Umumlashtirilgan natijalarga ko'ra, kimyo va oziq-ovqat sanoatining iqtisodiy samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash, menejment tizimini takomillashtirish, resurslardan oqilona foydalanish va sifat nazorati mexanizmlarini kuchaytirish eng asosiy omillar sifatida namoyon bo'ldi. Bu esa, o'z navbatida, korxonalar raqobatbardoshligini ta'minlab, xalqaro bozor talablariga javob beradigan mahsulot ishlab chiqarish imkonini yaratadi.

1-jadval.

Kimyo va oziq-ovqat sanoatida menejment samaradorligini baholash ko'rsatkichlari¹⁵

№	Tarmoq yo'nalishi	Resurs tejallishi	Ishlab chiqarish tannarxi	Mehnat unumdorligi	Foyda hajmi	Chiqindilar qayta ishlanishi	Asosiy boshqaruv yondashuvi
1	Oziq-ovqat ishlab chiqarish (sut mahsulotlari)	Energiya va suv resurslaridan tejamkor foydalanish, qayta aylantirish tizimlarining joriy etilishi	Xomashyo sarfini optimallashtirish natijasida ishlab chiqarish xarajatlari kamaygan	Ishlab chiqarish liniyalarida avtomatlashtirish mehnat samaradorligini oshirgan	Sof foyda hajmi ortib, mahsulot raqobatbardoshligi mustahkamlangan	Chiqindi sut mahsulotlari ikkilamchi ishlab chiqarish jarayonida qayta ishlanadi	ISO 9001 va HACCP tizimlari asosida sifat menejmenti
2	Oziq-ovqat konservalash sanoati	Elektr energiyasi sarfini kamaytirish, texnologik uskunalarda optimal foydalanish	Saqlash va qadoqlashdagi yo'qotishlar minimallashtirilgan	Ishchi kuchining malakasi oshirilgan, ishlab chiqarish samaradorligi yaxshilangan	Mahsulot realizatsiyasidan tushum hajmi o'sishda davom etgan	Meva-sabzavot chiqindilari asosida yangi konservalar ishlab chiqilgan	“Lean Production” (ixcham ishlab chiqarish) tizimi
3	Kimyo sanoati (polimer ishlab chiqarish)	Reagentlarda qayta foydalanish va energiya tejamkor texnologiyalar qo'llaniladi	Texnologik modernizatsiya tannarxni pasaytiradi	Avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari unumdorlikni oshiradi	Foydalilik darajasi va eksport hajmi barqaror oshib boradi	Polimer chiqindilari qayta eritilib, yangi xomashyo olinadi	ERP va SCADA raqamli menejment tizimlari
4	Oziq-ovqat qadoqlash texnologiyalari	Resurslar balansli taqsimlanib, chiqindilar kamaytiriladi	Energiya sarfini kamaytiruvchi innovatsion texnologiyalar qo'llanadi	Ishlab chiqarish jarayoni soddalashtirilgan, tezkorlik ortadi	Foyda hajmi barqaror o'sishda	Qadoqlash chiqindilari qayta ishlanadi va ekologik xavfsizlik ta'minlanadi	Innovatsion texnologik menejment modeli

¹⁵ O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. “Oziq-ovqat sanoatini modernizatsiya qilishda menejment yondashuvlari”, 2024-yilgi tahliliy materiallar.

5	Kimyo sanoati (mineral o‘g‘it ishlab chiqarish)	Xomashyo va energiya sarfi kamaytiriladi, chiqindi gazlar qayta ishlanadi	Yangi texnologiyalar orqali ishlab chiqarish xarajatlari qisqaradi	Jarayon avtomatlashtiriladi, unumdorlik oshadi	Mahsulot hajmi va eksport daromadi ortadi	Kimyoviy chiqindilar qayta ishlanib, zararli chiqindilar kamayadi	Energiya tejovchi boshqaruv tizimlari
6	Non va un mahsulotlari ishlab chiqarish	Energiya va un sarfi nazorat qilinadi, yo‘qotishlar kamaytiriladi	Tannarx pasayadi, ishlab chiqarish barqarorlashadi	Ishchilar malakasi oshiriladi, ishlab chiqarish samaradorligi ortadi	Ichki bozorda realizatsiya hajmi kengayadi	Non chiqindilari qayta ishlanib, yem-xashak sifatida foydalaniladi	Sifat menejmenti (TQM modeli) asosida boshqaruv
7	Ichimliklar ishlab chiqarish	Suv va elektr energiyasi tejiladi, qayta tozalash tizimlari yo‘lga qo‘yilgan	Energiya va transport xarajatlari kamaytiriladi	Ishlab chiqarish quvvati to‘liq ishlaydi	Sof foyda ortadi, investitsiya jalb etiladi	Qadoqlash chiqindilari qayta ishlanadi	Raqamli menejment (MES tizimi)

Yuqoridagi 1-jadvalda keltirilgan ma’lumotlar asosida shuni ta’kidlash mumkinki, kimyo va oziq-ovqat sanoatida iqtisodiyot hamda menejment tizimlarini uyg‘unlashtirish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Har bir tarmoq o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lishiga qaramay, barcha yo‘nalishlarda resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish, mehnat unumdorligini oshirish va chiqindilarni qayta ishlash orqali barqaror rivojlanish tendensiyasi kuzatilmoqda. Birinchi navbatda, oziq-ovqat sanoatida — xususan sut, konservalash, non va ichimliklar ishlab chiqarish korxonalarida — energiya va suv resurslarini tejash, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish hamda sifat menejmenti tizimlarini (ISO 9001, HACCP, TQM) joriy etish natijasida samaradorlik oshgani kuzatiladi. Bu yondashuv mahsulot tannarxini kamaytirish, chiqindilarni kamaytirish va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga zamin yaratgan. Shuningdek, chiqindisiz texnologiyalarni joriy etish orqali korxonalarning ekologik barqarorligi mustahkamlanmoqda. Kimyo sanoatida, ayniqsa polimer va mineral o‘g‘it ishlab chiqarish tarmoqlarida, energiya tejovchi texnologiyalar, raqamli boshqaruv tizimlari (ERP, SCADA, MES) va avtomatlashtirilgan nazorat mexanizmlari keng joriy etilmoqda. Bu esa ishlab chiqarish jarayonlarida inson omilini kamaytirish, xatoliklarni minimallashtirish va mahsulot sifatini barqarorlashtirish imkonini bermoqda. Natijada ishlab chiqarish tannarxi pasayib, foyda hajmi va eksport salohiyati oshmoqda. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, menejment tizimlarini modernizatsiya qilish korxonalarda resurs tejamkorlikni ta’minlabgina qolmay, balki strategik iqtisodiy barqarorlikni ham mustahkamlaydi. Masalan, chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalarining keng joriy etilishi iqtisodiy va ekologik foyda keltirib, korxonaning ijtimoiy mas’uliyatini ham oshirmoqda. Shu jihatdan kimyo va oziq-ovqat sanoatida boshqaruvni zamonaviy raqamli yechimlar asosida yo‘lga qo‘yish nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, balki xalqaro sifat standartlariga mos mahsulot ishlab chiqarishni ham ta’minlaydi. Bundan tashqari, kadrlar salohiyatini oshirish,

menejment sohasida strategik rejalashtirish va iqtisodiy tahlil bo‘yicha malakali mutaxassislarni tayyorlash ham tarmoqlarning raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Zamonaviy menejerlar ishlab chiqarish jarayonlarini nafaqat texnik jihatdan, balki iqtisodiy nuqtayi nazardan ham tahlil qila olishlari kerak. Bu yondashuv samaradorlik ko‘rsatkichlarini muntazam nazorat qilish va ularni optimallashtirish imkonini beradi. Umuman olganda, tahlil natijalari shuni tasdiqlaydiki, kimyo va oziq-ovqat texnologiyasi korxonalarida menejment tizimlarini ilmiy asosda tashkil etish, innovatsion va raqamli boshqaruv usullarini joriy etish orqali iqtisodiy samaradorlik sezilarli darajada oshadi. Bu holat esa mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga, milliy eksport salohiyatining kuchayishiga va ekologik xavfsizlik darajasining yaxshilanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida kimyo va oziq-ovqat sanoatida iqtisodiy boshqaruv va menejmentni takomillashtirish masalalarini o‘rganishga yo‘naltirilgan kompleks yondashuv qo‘llanildi. Avvalo, mavjud ilmiy nazariyalar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda sanoat korxonalarining rivojlanish tajribasi tizimli tahlil qilindi. Statistik ma’lumotlar asosida ishlab chiqarish samaradorligi, xarajatlar tuzilmasi, resurslardan foydalanish darajasi va mahsulot sifat ko‘rsatkichlarining o‘zgarish dinamikasi o‘rganildi. Bunda iqtisodiy-analitik usullar, xususan, korxonalar rentabelligi, tannarxini shakllantiruvchi omillar va boshqaruv samaradorligini baholovchi koeffitsiyentlar hisoblanishdan foydalanildi. Shuningdek, menejment tizimining amaliy holatini baholash uchun taqqoslash usuli qo‘llanilib, innovatsion texnologiyalarni joriy qilgan va an’anaviy ishlab chiqarish usullarida ishlayotgan korxona ko‘rsatkichlari solishtirildi. Bozor talabini aniqlash maqsadida marketing tahlili o‘tkazildi, iste’molchilar ehtiyojlarining o‘zgarish tendensiyalari va ularning mahsulot sifatiga bo‘lgan munosabati o‘rganildi. Korxonalardagi kadrlar siyosati samaradorligini baholashda sotsiologik kuzatuv va mehnat unumdorligiga ta’sir etuvchi omillar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlovchi statistik tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida raqamlashtirish va avtomatlashtirishning iqtisodiy samarasini aniqlash uchun texnik-iqtisodiy asoslash amalga oshirildi. Shuningdek, logistika xarajatlarini optimallashtirish yo‘nalishlari iqtisodiy modellash va prognozlash usullari asosida baholandi. Olingan natijalar kompleks yondashuv asosida qayta ishlanib, umumlashtirilgan xulosalar chiqarildi. Metodologiyaning bunday tizimli qo‘llanilishi kimyo va oziq-ovqat sanoatida menejmentning amaliy holatini chuqur tahlil qilish va takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishga imkon berdi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kimyo va oziq-ovqat sanoati korxonalarining barqaror rivojlanishi samarali iqtisodiy boshqaruv tizimini shakllantirish, zamonaviy menejment yondashuvlaridan foydalanish va innovatsion texnologiyalarni izchil joriy etish bilan chambarchas bog‘liqdir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida tashqi va ichki raqobatning kuchayib borishi korxonalardan resurslardan oqilona foydalanishni, ishlab chiqarish tannarxini kamaytirishni, mahsulot sifatini

uzluksiz oshirishni hamda xarajatlar tuzilmasini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Raqamlashtirilgan boshqaruv tizimlari va energiya tejovchi texnologiyalarni qo‘llash orqali samaradorlikni oshirish hamda iqtisodiy yo‘qotishlarni kamaytirish imkoniyatlari mavjudligi tasdiqlandi. Xodimlar malakasini oshirish, mehnat resurslarini to‘g‘ri boshqarish va motivatsiya tizimini kuchaytirish ishlab chiqarish unumdorligi va mahsulot sifatining yaxshilanishida muhim omil hisoblanadi. Ushbu tadqiqot asosida kimyo va oziq-ovqat sanoatining raqobatbardosh rivojlanishini ta‘minlash uchun bir qator ustuvor yo‘nalishlarni kuchaytirish zarurligi aniqlandi. Avvalo, korxonalarda innovatsion texnologiyalarni keng joriy etishga xizmat qiluvchi investitsion muhitni yaxshilash va qo‘llab-quvvatlovchi mexanizmlarni rivojlantirish talab etiladi. Shu bilan birga, xalqaro sifat standartlari va ekologik talablarga mos ishlab chiqarishni tashkil etish, sertifikatlash jarayonlarini takomillashtirish mahsulotning bozor qiymatini oshirishga yordam beradi. Ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarishning ilg‘or iqtisodiy usullarini qo‘llash, energiya tejamkor uskunalardan foydalanish korxonalarga tannarxni pasaytirish va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Bozor talabini chuqur o‘rganish va ilmiy asosda ishlab chiqilgan marketing strategiyalarini joriy etish esa raqobatda ustunlik beruvchi omil bo‘lib xizmat qiladi. Xodimlarning kasbiy salohiyatini oshirish, ularni qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimini rivojlantirish ishlab chiqarish jarayonlarining sifatli boshqarilishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shuningdek, logistika zanjirini optimallashtirish va xomashyo ta‘minotini barqaror yo‘lga qo‘yish sanoat korxonalarining uzluksiz faoliyatini ta‘minlaydi hamda iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Umuman olganda, kimyo va oziq-ovqat sanoatida samarali menejment va iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini keng joriy etish nafaqat korxonalar raqobatbardoshligini oshiradi, balki mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta‘minlash, eksport salohiyatini kuchaytirish va aholi farovonligini yuksaltirishga xizmat qiladi. Shu bois ushbu yo‘nalishda ilmiy-amaliy tadqiqotlarni davom ettirish dolzarbligicha qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo‘rayev M., Matmurodov A. Sanoat korxonalarida iqtisodiy boshqaruv. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 245 b.
2. Murodova G.S. Oziq-ovqat texnologiyasida menejment asoslari. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022. – 198 b.
3. Rashidov S. Kimyo sanoati iqtisodiyoti va rivojlanish strategiyasi // “Iqtisodiyot va ta‘lim” jurnali. – 2020. – №4. – B. 56–63.
4. Karimov D., Asqarova N. Food Safety and Quality Management in Production. – London: Springer, 2019. – 312 p.
5. Normurodov E. Sanoat korxonalarida resurslardan samarali foydalanish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 176 b.

RAQAMLI BUXGALTERIYA VA SUN'IY INTELLEKTNING BUXGALTERIYA HISOBI JARAYONIGA TA'SIRI

Mamirov Zamir Uzoq o'g'li

Samarqand davlat universiteti Urgut filiali stajyor o'qituvchisi
zamirmamirov99@gmail.com

Xoliqulova Ra'no Sherali qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Urgut filiali Biznesni boshqarish va tabiiy fanlar fakulteti 2-bosqich talabasi
rano38954@gmail.com

Annotasiya. Maqolada sun'iy intellekt va raqamli buxgalteriyaning buxgalteriya hisobini modernizatsiyalashdagi roli va funksiyalari o'rganilgan. Al yordamida buxgalteriya amaliyotida avtomatlashtirish, aniqlik va tezlik oshgani, biroq inson nazoratining saqlanishi zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli buxgalteriya, sun'iy intellekt, avtomatlashtirish, moliyaviy tahlil, raqamli iqtisodiyot, hisob jarayoni, innovatsion texnologiya, AI tizimi

Аннотация. В статье рассматриваются роль и функции искусственного интеллекта и цифрового учета в модернизации бухгалтерского учета. Утверждается, что ручные методы учета повысили автоматизацию, точность и скорость, но при этом необходимо сохранить человеческий контроль.

Ключевые слова: Цифровой учет, искусственный интеллект, автоматизация, финансовый анализ, цифровая экономика, бухгалтерский процесс, инновационные технологии, система Ал.

Abstract. The article explores the role and functions of artificial intelligence and digital accounting in modernizing accounting. It argues that manual accounting practices have increased automation, accuracy, and speed, but that human control must be maintained.

Keywords: Digital accounting, artificial intelligence, automation, financial analysis, digital economy, accounting process, innovative technology, AI system.

Kirish

So'ngi yillarda raqamli texnologiyalar buxgalteriya hisobi jarayonini tubdan o'zgartirmoqda. Sun'iy intellekt asosida ishlovchi tizimlar buxgalteriya amaliyotida aniqlik, tezkorlik va shaffoflikni ta'minlamoqda. Ushbu maqolaning maqsadi -AI texnologiyalarining buxgalteriya hisobiga ta'sirini tahlil qilish hamda ularni joriy etishdagi imkoniyat va muammolarni aniqlashdan iborat. Sun'iy intellekt buxgalteriya jarayonlarini avtomatlashtirib, samaradorlikni oshiradi, biroq inson omilining o'rni hanuz muhimligicha qolmoqda. Shu sababli, zamonaviy buxgalterlar raqobatbardosh bo'lish uchun sun'iy intellect texnologiyalaridan oqilona foydalanishlari zarur.

Sun'iy intellekt –bu inson ongidan farqli ravishda mashinalar tomonidan amalga oshiriladigan aqliy faoliyat tizimidir. U 1956-yilda alohida ilmiy yo‘nalish

sifatida shakllanib, 2012-yildan boshlab tez sur‘atlarda rivojlana boshladi. Bugungi kunda sun‘iy intellekt fikrlash, o‘rganish, tilni qayta ishlash, rivojlantirish va robotexnika kabi ko‘plab sohalarida qo‘llanilmoqda. Ayniqsa, buxgalteriya hisobi bu texnologiyaning eng faol kirib borayotgan yo‘nalishlaridan biridir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “Sun‘iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlarni yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4996-son Qarori va boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish sun‘iy intellektning buxgalteriya hisobi va audit hamda moliya sohalariga tatbiq etgan holda takomillashtirishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

So‘ngi yillarda buxgalteriya hisobi jarayoniga raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellektni joriy etish masalalari ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Jumladan, Karimov X., Qodirov D. va Jo‘rayev Sh. (2022) o‘z tadqiqotlarida raqamli texnologiyalar buxgalteriya hisobi jarayonlarini avtomatlashtirish, ma‘lumotlarni tezkor qayta ishlash va inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etishini ta‘kidlaydilar. Ularning fikricha, raqamli buxgalteriya tizimlari moliyaviy hisobotlarning aniqligini oshirib, tahliliy jarayonlarni yengillashtiradi.

Tursunova M. (2021) o‘zining “Sun‘iy intellekt va moliyaviy hisobotlarning raqamlashtirilishi” nomli ilmiy ishida sun‘iy intellekt yordamida buxgalteriya ma‘lumotlarini tahlil qilish, xatoliklarni aniqlash va soliq hisoblarini avtomatik shaklda tuzish imkoniyatlarini tahlil qilgan. Muallifning fikricha, bunday texnologiyalar inson mehnatini kamaytirish bilan birga, buxgalterlarning strategik qarorlar qabul qilishdagi rolini kuchaytiradi.

Shuningdek, Abdullayev N. va hammualliflar (2023) “Buxgalteriya hisobida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi” nomli maqolasida raqamli tizimlar va sun‘iy intellektni qo‘llash natijasida buxgalteriya hisobotlari sifati oshgani, ma‘lumotlarning ishonchliligi va tahliliy imkoniyatlarining kengaygani haqida ilmiy asoslangan xulosalar bergan. Ularning fikricha, buxgalteriya sohasi kelajakda to‘liq raqamli platformalarga asoslangan shaklda faoliyat yuritadi.

Sun‘iy intellekt (SI) atamasi ilk bor John McCarthy tomonidan 1956-yilda Dartmouth konferensiyasida ilmiy muomilaga kiritilgan. U SI ni inson tafakkuriga o‘xshash tarzda mustaqil o‘rganish va qaror qabul qilish qobiliyatiga ega tizim sifatida ta‘riflangan (McCarthy, 1956).

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda raqamli buxgalteriya va sun‘iy intellekt texnologiyalarining buxgalteriya hisobi jarayoniga ta‘siri tahlil, taqqoslash, kuzatish va umumlashtirish usullari asosida o‘rganildi. Ish davomida O‘zbekiston buxgalteriya tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish holati amaliy misollar asosida o‘rganilib, xorijiy tajribalar bilan taqqoslab tahlil qilindi. Tadqiqotda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari, davlat qarorlari hamda statistik ma‘lumotlar tahlil manbai sifatida qo‘llanildi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi

to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni hamda 2022-yil 2-dekabrda PQ-4996-son Qarori asosida raqamli transformatsiya jarayonining buxgalteriya tizimiga ta’siri o‘rganildi. Raqamli buxgalteriya tizimi va sun’iy intellekt integratsiyasining O‘zbekiston buxgalteriya hisobi jarayonida yuzaga keltirayotgan afzalliklari va cheklavlari aniqlanib, ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy takliflar ishlab chiqildi.

Afzalliklari va kamchiliklari:

Afzalliklar:

1. Aniqlik va xatolarni kamaytirish – AI va analitik tizimlar inson xatosi ehtimolini sezilarli darajada pasaytiradi.
2. Jarayonlarni tezlashtirish – hisob-kitoblar va tahlillar avtomatlashtiriladi, vaqt tejraladi.
3. Ma’lumotlarni chuqur tahlil qilish – katta hajmdagi ma’lumotlar ichidagi yashirin tendensiyalarni aniqlash imkoniyati.
4. Boshqaruv qarorlarini qo‘llab-quvvatlash – real vaqt rejimida hisobotlar va tahlillar orqali tezroq qaror qabul qilish.
5. Resurslarni tejash – inson mehnati kamayadi, buxgalterlar strategik tahlil va maslahatlarga e’tibor qaratadi

Kamchiliklar:

1. Dasturiy ta’minotning qimmatligi – AI va analitik tizimlarni joriy etish katta xarajat talab qiladi.
2. Mutaxassis yetishmasligi – IT va buxgalteriya bilimiga ega kadrlar kamligi.
3. Axborot xavfsizligi muammolari – moliyaviy ma’lumotlar tizimga bog‘liq bo‘lib, xakerlik tahdidi mavjud.
4. Algoritmning shaffof emasligi – AI qarorlarini tushuntirish qiyin va bu ishonchni kamaytiradi.
5. Moslashuvdagi qiyinchiliklar – kichik va o‘rta korxonalar uchun tizimni joriy etish murakkab.

Takliflar:

- Bosqichma-bosqich joriy etish – raqamli buxgalteriya va sun’iy intellekt tizimlarini kichik pilot loyihalar orqali boshlab, amaliy tajriba asosida kengaytirish.
- Kadrlarni tayyorlash – buxgalterlar va IT-mutaxassislar uchun maxsus treninglar, kurslar va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish.
- Mahalliy va ochiq kodli tizimlar – dasturiy ta’minot xarajatlarini kamaytirish uchun mahalliy ishlab chiqilgan yoki ochiq kodli tizimlardan foydalanish.
- Axborot xavfsizligi – moliyaviy ma’lumotlarni shifrlash, backup va kirish huquqlarini boshqarish orqali xavfsizlikni ta’minlash.
- Texnologik yangiliklarni kuzatish – AI va raqamli buxgalteriya sohasidagi yangi vositalarni doimiy o‘rganish va tizimlarni yangilab borish.

Xulosa

Maqolada raqamli buxgalteriya va sun’iy intellektning buxgalteriya hisobi jarayoniga ta’siri o‘rganildi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, AI va raqamli texnologiyalar hisob-kitob va moliyaviy ma’lumotlarni tahlil qilish jarayonlarini sezilarli darajada tezlashtiradi, aniqlikni oshiradi va qaror qabul qilish sifatini yaxshilaydi. Shu bilan birga, bu tizimlar auditorlik va moliyaviy nazorat

jarayonlarida samaradorlikni oshirishga imkon beradi. O‘zbekistonda raqamli buxgalteriya tizimlarini joriy etish jarayoni bosqichma-bosqich olib borilishi lozim. Bu orqali korxonalar o‘z xodimlarini yangi texnologiyalarga moslashtirish, moliyaviy hisobotlarni tez va ishonchli shaklda tayyorlash imkoniga ega bo‘ladi. Shuningdek, sun‘iy intellekt va raqamli buxgalteriya sohasidagi yangi texnologiyalarni kuzatib borish va tizimlarni yangilab turish orqali, O‘zbekiston buxgalteriya hisobi tizimi zamonaviy talablar va xalqaro standartlarga moslashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi “O‘zbekiston-2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni
2. Karimov X., Qodirov D., Jo‘rayev Sh. (2022). Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobining rivojlanishlari. Toshkent moliya institute ilmiy jurnali.
3. Tursunova M. (2021). Sun‘iy intellect va moliyaviy hisobotlarning raqamlashtirilishi. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi nashriyoti.
4. Abdullayev N. va boshqalar (2023). Buxgalteriya hisobida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi. “Innovatsion iqtisodiyot” jurnali.
5. McCarthy, J. (1956). Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. Dartmouth College.
6. Kokina, J., & Davenport, T. H. (2017). AI in accounting. Journal of Emerging Technologies in Accounting.
7. Appelbaum, D., Kogan, A., & Vasarhelyi, M. A. (2017). Big data and analytics in auditing. Auditing: A Journal of Practice & Theory.
8. <https://cyberleninka.ru>

MEHNAT BOZORI MODERNIZATSIYASI VA BANDLIK SIYOSATI

Ergasheva Nafisa

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrasi o‘qituvchisi

Xatamova Shohista

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya: Zamonaviy dunyoda tez sur‘atlar bilan sodir bo‘layotgan texnologik o‘zgarishlar, globalizatsiya va demografik siljishlar har bir mamlakatning mehnat bozoriga chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu maqola mazkur sharoitda mehnat bozorini modernizatsiya qilish va samarali bandlik siyosatini shakllantirishda duch keladigan asosiy muammolarni o‘rganadi hamda ularning yechimlarini taklif qiladi.

Kalit so‘zlar: Mehnat bozori, Bandlik, Modernizatsiya, Ishsizlik, Mehnat munosabatlari, Iqtisodiy rivojlanish.

Annotation: in the modern world, everything happens with fast pictures. Ongoing technological changes, globalization, and demographic shifts are having a profound impact on the labor market of every country. This article examines the main challenges focused in modernizing the labor market and developing effective employment policies in these conditions, and proposes solutions to them.

Keywords: Labor market, Employment, Modernization, Unemployment, Labor relation, Economic development.

Iqtisodiy o‘rta o‘rta sishning barqarorligi, aholi farovonligi va ijtimoiy barqarorlik ko‘p jihatdan mehnat bozori samaradorligi va bandlik siyosatining qanchalik rivojlanganligiga bog‘liq. Global raqobat, raqamlashtirish va migratsiya jarayonlari kuchaygan bir sharoitda mehnat bozorini modernizatsiya qilish har bir davlat uchun strategik vazifaga aylanmoqda. O‘zbekistonda har yili mehnat bozoriga qariyb 600–700 ming nafar yosh kirib keladi, bu esa ish o‘rinlari yaratish va bandlik siyosatini yanada samarali tashkil etishni talab qiladi. Ana shu jarayonlar mazkur mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Malaka mos kelmasligi (skills mismatch)

Hozirgi kunda ish beruvchilar talab qilayotgan kasb va ko‘nikmalar bilan ta‘lim muassasalari tayyorlayotgan kadrlar o‘rtasida sezilarli nomutanosiblik mavjud. Masalan, 2023-yil yakunlariga ko‘ra, IT, logistika va xizmat ko‘rsatish sohalarida 60% gacha korxonalar malakali kadr topishda qiyinchilikka duch kelgan. Aksincha, iqtisodiyotda talab past bo‘lgan yo‘nalishlarda mutaxassislar ortiqcha bo‘lib qolgan.

Bu holat nafaqat ishsizlikni oshiradi, balki mehnat unumdorligini ham pasaytiradi. Zero, malakasi bo‘lmagan yoki mos kelmaydigan kadrlar bilan ishlab chiqarish jarayoni samarali bo‘lolmaydi.

Norasmiy bandlikning yuqori ulushi

Norasmiy sektorda ishlovchilar ulushi O‘zbekistonda 2022–2023 yillarda 45–48% atrofida bo‘ldi. Bu shuni anglatadiki, mehnatkashlarning yarmidan ko‘pi ijtimoiy sug‘urta, pensiya jamg‘armasi, mehnat shartnomasi kabi asosiy kafolatlardan chetda qolmoqda. Natijada, ular iqtisodiy inqiroz yoki sog‘lig‘ini yo‘qotish kabi holatlarda himoyasiz qolishadi.

Norasmiy bandlikning yuqori bo‘lishiga ikkita asosiy omil ta‘sir qiladi:

kichik biznes va yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun rasmiylashtirish jarayonlarining murakkabligi;

solliq yukining kichik korxonalar uchun nisbatan yuqoriligi.

Yoshlar va ayollar bandligidagi nomutanosiblik

Yoshlar ishsizligi umumiy ishsizlik darajasidan yuqori bo‘lib, ba‘zi hududlarda 15–20% gacha yetadi. Ayollar bandligi esa ko‘plab hududlarda 35–40% atrofida qolmoqda. Qishloq joylarda esa mehnat ko‘rsatkichlari yanada past. Bu esa iqtisodiy resurslarning to‘liq ishga solinmayotganini ko‘rsatadi.

Mehnat migratsiyasining kuchayishi

Har yili qariyb 2 millionga yaqin fuqarolar chet davlatlarda mehnat faoliyati bilan shug‘ullanmoqda. Bu bir tomondan pul o‘tkazmalarining oshishiga xizmat

qilsa-da, boshqa tomondan malakali ishchi kuchining ichki bozor uchun yetishmasligiga olib keladi. Migrantlar qaytganda ularning ko‘nikmalarini iqtisodiyotga integratsiya qilishning yetarli mexanizmlari yo‘q.

Mehnat bozorini modernizatsiya qilish zarurati

Mehnat bozori nafaqat ishga joylashtirish tizimi, balki iqtisodiyotning texnologik rivoji bilan bevosita bog‘liq sektor hisoblanadi. So‘nggi o‘n yillikda dunyo iqtisodiyotida "ko‘nikmalar inqirozi" kuzatilmoqda: ya‘ni, texnologiyalar tez rivojlanmoqda, ammo inson resurslari ularning ortidan ulgurmayapti. Shu bois O‘zbekistonda ham mehnat bozorini modernizatsiya qilish uch asosiy omil bilan belgilanadi:

Raqamli iqtisodiyotning kengayishi – yangi kasblar, yangi modeldagi ish o‘rinlari paydo bo‘lmoqda.

Globallashuv – raqobatning kuchayishi yuqori malakali kadrlarni talab qilmoqda.

Demografik bosim – yoshlar ulushi yuqori bo‘lgani sababli mehnat bozoriga doimiy yuklama mavjud.

Bandlik siyosatini takomillashtirish bo‘yicha yechimlar

Ta‘lim tizimini mehnat bozoriga moslashtirish

Kasb-hunar maktablarida dual ta‘lim tizimini joriy qilish (ya‘ni, o‘qish davomida amaliy ishlab chiqarish bilan bog‘lash).

IT, raqamli texnologiyalar, muhandislik kabi yuqori talabga ega sohalar bo‘yicha tezkor qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish.

Hayot davomida o‘qish (lifelong learning) madaniyatini shakllantirish.

Bu chora-tadbirlar orqali malaka mos kelmasligini kamaytirish va mehnat unumdorligini oshirish mumkin.

Norasmiy bandlikni qisqartirish

Soliq stavkalarini differensiallashtirish orqali kichik biznes uchun qulay sharoit yaratish.

Rasmiy mehnat shartnomalarini tuzishni rag‘batlantiruvchi mexanizmlar joriy qilish (subsidiyalar, imtiyozlar).

Kunlik va mavsumiy ishlarda elektron shartnoma platformalarini yo‘lga qo‘yish.

Buning natijasida ijtimoiy himoya kengayadi, davlat byudjeti tushumlari oshadi.

Faol bandlik dasturlarini kuchaytirish

Yangi ish o‘rinlari yaratishga qaratilgan startaplar, kichik ishlab chiqarish zonalariga grantlar ajratish.

Yoshlar uchun “birinchi ish o‘rni” dasturlarini kengaytirish.

Mehnat migratsiyasidan qaytganlarni moddiy va psixologik qo‘llab-quvvatlash.

Raqamli mehnat bozorini shakllantirish

Yagona elektron bandlik platformasi orqali ish beruvchilar va ishchilar o‘rtasidagi muloqotni soddalashtirish.

Sun‘iy intellekt asosida kasblar prognozi tizimini ishlab chiqish, ya‘ni kelajakda qaysi sohalarida ishchi kuchiga talab oshishini oldindan aniqlash.

Masofaviy bandlik va frilans iqtisodiyotini rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Saitov S. O‘zbekistonning butun jahon savdo tashkilotiga a‘zo bo‘lishining iqtisodiy ahamiyati //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 337-344.
2. Xaydarov B. Ta’lim tizimida budget mablag‘larining maqsadli sarflanishi nazorati //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 12.
3. Saitov S., Tuychieva N. Main factors affecting economic growth in the country and their dynamics //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 53-64.
4. Хайдаров Б., Туйчиева Н. Инновационные методы обучения информатике и образовательной робототехнике //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 200-204.
5. Tuychieva N., Saitov S. Bank resources in the modernization of the economy //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 41-52.
6. Xaydarov B. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA ICHKI AUDIT VA UNI IQTISODIYOTIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 87-97.
7. Saitov S., Karimqulova O. O‘ZBEKISTON RAQAMLI IQTISODIYOTIDA BANKLARNING ROLI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 132-138.
8. Khaydarov B., Tuychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.
9. Saitov S., To‘rabekov O. O‘ZBEKISTONNING JAHON BOZORIGA KIRIB BORISHDAGI MUAMMOLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 238-245.

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA SAYYOHLARNING RUHIY TIPLARIGA QARAB MARKETING STRATEGIYASI

To‘ychiyeva Nodira G‘ulom qizi

O‘zMU Jizzax filiali “Iqtisodiyot va turizm”

kafedrasi o‘qituvchisi

To‘rayeva Aziza, Qodirova Nilufar

O‘zMU Jizzax filiali talabalari

Annotatsiya: Mazkur tezisda sayyohlarning ruhiy (psixografik) tiplari va ularning hayotiy davrlariga qarab marketing strategiyalarini moslashtirish masalasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda turizm marketingida individual yondashuvning ahamiyati hamda iste’molchilarning shaxsiy xususiyatlari, qadriyatlari va ehtiyojlari asosida segmentatsiya qilish zarurligi asoslab beriladi. Hayotiy davr kontseptsiyasi

turistlarning qaror qabul qilish jarayonlariga bevosita ta’sir etuvchi omil sifatida o‘rganiladi. Shuningdek, yosh, oilaviy holat va hayotiy tajribaga qarab farqlanuvchi sayyoh turlariga mos marketing strategiyalari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: sayyoh psixotiplari, psixografik segmentatsiya, hayotiy davr, turizm marketingi, turist ongining rivojlanishi, iste’molchi xulqi, shaxsiyat tiplari.

Sayyohlarning ruhiy (psixografik) tiplari asosida marketing strategiyalarini moslashtirish turizm marketingida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni shakllantirishning muhim omillaridan biridir. “Marketing tadqiqotlari lug‘atiga ko‘ra, psixografika iste’molchilar guruhlarini ularning yoshi, jinsi kabi demografik belgilaridan tashqari, ularning psixologik xususiyatlari - faoliyati, qiziqishlari va fikrlari asosida tavsiflashni ifodalaydi. Psixografika - bu iste’molchilarni ularning faoliyati, shaxsiyati, qadriyatlari, turmush tarzi va fikrlari orqali tushunishga yordam beradigan tadqiqot sohasi hisoblanadi”. Psixografik segmentatsiya tadqiqotlarda to‘g‘ri qo‘llanilganda juda samarali natijalar beradi. U marketing mutaxassislari va reklama beruvchilar uchun maqsadli segmentlarga yo‘naltirilgan marketing strategiyalarini ishlab chiqishda muhim vosita hisoblanadi. Bu yondashuv bozor ichidagi aniq iste’molchilar guruhlarini jalb etish yoki ularning qarorlariga ta’sir etish uchun qanday reklama va targ‘ibot faoliyatlari samarali bo‘lishini aniqlashga yordam beradi. Tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, “Marketing strategiyalari mijozlarning shaxsiy fazilatlarini, qiziqishlari, turmush tarzi va fikrlarini bilgan taqdirdagina maqsadli auditoriyaga samarali yetib boradi. Psixografik segmentatsiyaning maqsadi — bir xil xulq-atvor xususiyatlariga va o‘xshash turmush tarziga ega iste’molchilar segmentini aniqlashdir. Bunday tadqiqotlarni amalga oshirish uchun chuqurlashtirilgan intervyular, fokus-guruhlar, proyektiv usullar va psixologik testlash metodlaridan foydalanish mumkin. Shu sababli psixografik tadqiqotlar sifatli tahlil turiga kiradi, chunki u insonning munosabatlari va hissiyotlarini o‘lchaydi. Psixografik segmentatsiya ayniqsa turizm sohasida alohida o‘rin tutadi, chunki bu soha asosan sayyohlarning his-tuyg‘ulari va psixologik omillari bilan chambarchas bog‘liq”.

Turizm bozorini o‘rganuvchi tadqiqotchilar sayyohlarning fikrlash tarzini, motivatsiyasini va qaror qabul qilish mexanizmini chuqur tahlil qilib, ularning kelajakdagi sayohat qarorlarini oldindan prognoz qilishga intiladilar. Sayyohlarning ruhiy (psixografik) tiplari va hayotiy davrlarini birgalikda o‘rganish turizm marketingida samarali segmentatsiyani ta’minlaydi. “Yosh sayyohlar odatda sarguzashtga moyil, yangilikni izlovchi va faolligi yuqori bo‘lgani uchun ularga interaktiv, raqamli va ekstremal yo‘nalishdagi marketing strategiyalari mos keladi. O‘rta yoshdagi sayyohlar oilaviy hayot bosqichida bo‘lib, qulaylik va xavfsizlikni ustun qo‘yadilar — bu holatda oilaviy paketlar va madaniy turlarni targ‘ib etish maqsadga muvofiqdir.

Keksaroq sayyohlar esa osoyishtalik va sog‘lom dam olishni afzal ko‘rishadi, shuning uchun ularga sog‘lomlashtiruvchi va madaniy yo‘nalishdagi xizmatlar taklif etilishi kerak”. Demak, hayotiy davr va psixografik xususiyatlarni hisobga olish kerak hisoblanadi. Bozorni segmentlarga ajratishning asosiy foydasi shundaki, sayyohlik manzili ma’lum bir turist guruhi ehtiyojlariga ixtisoslashib, aynan shu

guruh uchun eng qulay va eng optimal xizmat ko‘rsatadigan maskanga aylanishi mumkin. Bunday yondashuv manzilga raqobat ustunligini beradi. Birinchidan, raqobat global bozor miqyosidan faqat shu segmentga ixtisoslashgan sayyohlik maskanlari darajasigacha qisqaradi. Masalan, ekologik turizm bilan shug‘ullanuvchi manzillar faqat bir-birlari bilan raqobatlashadi. Ikkinchidan, manzil barcha uchun hamma narsani taklif qilishga urinib, katta xarajat qilish o‘rniga, mahsulotni aynan maqsadli guruh ehtiyojlariga qarab aniq va samarali rivojlantirishi mumkin. Misol uchun, oilaviy dam olishga mo‘ljallangan manzilda keng ko‘lamli tungi hayot infratuzilmasiga ehtiyoj bo‘lmaydi.

Uchinchidan, marketing faoliyatini ham ancha aniq yo‘naltirish mumkin bo‘ladi: tanlangan segment uchun eng mos xabar shakllantiriladi (masalan, do‘stlari bilan sayohat qiluvchi yoshlar uchun “quyosh va ko‘ngilochar dam olish” g‘oyasi), va bu xabar segmentga mos kommunikatsiya kanallari orqali yetkaziladi (masalan, ekoturistlar uchun National Geographic kabi tabiat jurnallari). To‘rtinchidan, ehtiyojlari va xohishlariga mos keladigan manzilda dam olgan sayyohlar o‘z tajribasidan ko‘proq qoniqish hosil qiladi. Natijada ular bunday manzilga yana qaytishga moyil bo‘ladi va o‘xshash qiziqishdagi do‘stlari va tanishlariga ushbu maskanni tavsiya qiladi. Smith (1956) o‘zining mashhur maqolasida shu fikrni quyidagicha ifodalagan: “bozorni segmentlashtirish aniq belgilangan va samarali egallangan segmentlarda kuchli va chuqur bozor pozitsiyasini shakllantirishga yordam beradi.”

Xulosa qilib aytganda, sayyohlarning ruhiy tiplari va hayotiy davrlarini hisobga olgan holda marketing strategiyasini moslashtirish turizm sohasida yuqori samaradorlikni ta‘minlaydi. Bunday yondashuv turistlarning shaxsiy ehtiyojlari, qadriyatlarini va motivatsiyasiga mos xizmatlarni taklif etish imkonini beradi.

Psixografik segmentatsiya nafaqat iste‘molchi xulqini chuqurroq tushunishga, balki ularning qaror qabul qilish jarayonlarini ham bashorat qilishga yordam beradi. Natijada, turizm korxonalari maqsadli auditoriyani aniq belgilab, shaxsga yo‘naltirilgan marketing strategiyalarini ishlab chiqish imkoniga ega bo‘ladi. Shu bois, ruhiy tiplarga asoslangan yondashuv turizm marketingining barqaror va innovatsion rivojlanishida muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Psixografik segmentatsiya odamlarning qiziqishlari, shaxsiyati, turmush tarzi, qadriyatlarini va munosabatlari bilan bog‘liq. Bu hayotiy ahamiyatga ega, chunki u iste‘molchilarni o‘rganish uchun torroq va maqsadli yondashuvni ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lifestyle Market Segmentation (Art Weinsten, Dennis J.Cahill)- Pyschographics bobi , 25 p
2. Market segmentation in tourisn. 2008. Sara Dolnicar 2-3- pages University of Wollongong, sarad@uow.edu.au
3. Understanding Psychographics in Tourism: A Tool for Segmenting Tourists. Sumedha Agarwal and Priya Singh. 2021. 201-204 – pages
4. Tuychieva N., Saitov S. Bank resources in the modernization of the economy //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 41-52.

5. Xaydarov B. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA ICHKI AUDIT VA UNI IQTISODIYOTIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 87-97.
6. Saitov S., Karimqulova O. O ‘ZBEKISTON RAQAMLI IQTISODIYOTIDA BANKLARNING ROLI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 132-138.
7. Khaydarov B., Tychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.
8. Saitov S., To‘rabekov O. O ‘ZBEKISTONNING JAHON BOZORIGA KIRIB BORISHDAGI MUAMMOLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 238-245.

TA’LIM XIZMATLARI KO‘RSATISHDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING O‘RNI VA ROLI

Ubaydullayeva Vasila Sadullayevna

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
o‘qituvchisi*

ubaydullayevavasila3110@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ishda ta’lim xizmatlari ko‘rsatish jarayonida raqamli iqtisodiyotning roli va ahamiyati yoritib beriladi. Raqamlashtirish ta’lim sifatini oshirish, ta’lim jarayonini avtomatlashtirish, o‘quv resurslaridan samarali foydalanish, masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish va innovatsion texnologiyalar orqali o‘qitish tizimini modernizatsiyalashda katta ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Raqamli iqtisodiyot, ta’lim xizmatlari, innovatsiya, masofaviy ta’lim, texnologiya.

So‘nggi yillarda dunyo miqyosida raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ta’lim sohasida ham katta o‘zgarishlarga olib keldi. Ta’lim xizmatlari ko‘rsatish jarayonida raqamlashtirish – bu ta’lim jarayonini texnologik innovatsiyalar asosida tashkil etish, resurslardan samarali foydalanish, o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi muloqotni yangi darajaga olib chiqish demakdir. Raqamli iqtisodiyotning ta’limdagi o‘rni global tendensiyalar bilan hamohang bo‘lib, har bir tizim o‘z faoliyatini zamonaviy talablarga mos ravishda qayta ko‘rib chiqishga majbur bo‘lmoqda.

Raqamlashtirish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda turli elektron platformalar, masofaviy o‘qitish tizimlari, interaktiv ta’lim resurslaridan foydalanish imkoniyatlari kengayib bormoqda. Raqamli texnologiyalar o‘quv materiallarini vizuallashtirishga, murakkab mavzularni tushunarli ko‘rinishda taqdim etishga, interaktiv metodlar orqali o‘quvchilarning jarayonga faol jalb

qilinishiga yordam beradi. Shu sababli, raqamli ta’lim an’anaviy o‘qitish usullariga qaraganda ko‘proq samara beradi. Raqamli iqtisodiyot ta’lim jarayonini avtomatlashtirishga zamin yaratadi. Elektron kundalik, talabanning reytingini avtomatik hisoblash, test sinovlarini tezkor qayta ishlash, topshiriqlarni onlayn qabul qilish kabi imkoniyatlar o‘qituvchi vaqtini tejaydi, inson omili sababli yuzaga keladigan xatolar sonini kamaytiradi. Bunday tizimlar o‘quv jarayonining shaffofligini ta’minlaydi va ta’lim boshqaruvining samaradorligini oshiradi.

Raqamli iqtisodiyot masofaviy ta’limni rivojlantirishda asosiy omillardan biridir. Pandemiya yillarida bu jarayon o‘zining amaliy tasdig‘ini topdi. Masofaviy ta’lim nafaqat karantin sharoitida, balki kechki, sirtqi va qo‘shimcha o‘quv dasturlarini rivojlantirishda ham katta ahamiyat kasb etmoqda. Raqamlashtirish orqali ta’lim geografik chegaralardan chiqib, keng auditoriyani qamrab olish imkonini beradi. Masalan, chekka hududlarda yashovchi yoshlar ham yuqori sifatli ta’lim resurslaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Raqamli iqtisodiyot ta’limda individual yondashuvni kuchaytiradi. Sun’iy intellekt, tahliliy dasturlar, ta’lim monitoringi tizimlari har bir o‘quvchining bilim darajasini real vaqt rejimida baholash va unga mos ravishda o‘qitish strategiyasini shakllantirish imkonini beradi. Bunday yondashuv har bir talabanning o‘z imkoniyatidan maksimal darajada foydalanishiga yordam beradi. Raqamli iqtisodiyot innovatsion ta’lim loyihalarini amalga oshirishga xizmat qiladi. Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, onlayn kutubxonalar, xalqaro ta’lim platformalariga ulanib ishlash imkoni talabalarda nafaqat bilim, balki real ko‘nikmalarni shakllantiradi. Bu esa ta’lim bilan ishlab chiqarish o‘rtasidagi integratsiyani mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot ta’lim xizmatlari ko‘rsatishda samaradorlik, shaffoflik, innovatsiya va inson kapitalini rivojlantirishning asosiy vositasiga aylanmoqda. Raqamlashtirish milliy ta’lim tizimini zamonaviy xalqaro talablarga moslashtirish, ta’lim jarayonini takomillashtirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning eng muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
2. Ubaydullaeva Vasila Sadullaevna-2024- “ Ta’lim xizmatlari ko‘rsatish sifatini oshirish va davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirish” *International Scientific and Practical Conference*, 1(2), 242-246.
3. Ubaydullaeva Vasila Sadullayevna-2024 “Ta’lim tizimida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari // “Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil 2024.e-ISSN-2992-877X. OAV №0237 503-510 bet. 11-son (08.00.05. №11).
4. Ubaydullaeva Vasila Sadullayevna Davlat-Xususiy Sherikchiligini Tashkil Qilish Samaradorligini Oshirish.// “Raqamli iqtisodiyot” ilmiy-elektron jurnali. 2024.-ISSN-2181-4430. OAV №0237 503-510 bet. 9-son (08.00.05. №9).
5. Ubaydullaeva Vasila Sadullaevna ”Ta’lim xizmatlari ko‘rsatish sifatini oshirish va davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirish”// “Korrupsiyasiz jamiyat -

muammo va yechimlar” mavzusida 2025 yil 12 fevralda respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi 361-365

6. Sadullaeva U. V. The role of HEMIS in the management of the educational system of higher education institutions //Journal of Pedagogical Inventions and Practices. 2023.—T. 20. — C. 19-22.
7. Ubaydullaeva V. Uzluksiz ta’lim tizimida ta’limning texnologiyalarini qo‘llash muammolari //Science technology&Digital finance. — 2023. — T. 1. — №. 3. — C. 132-143.
8. Убайдуллаева В. Фанларни ўқитишда инновацион ёндашув //Академические исследования в современной науке. — 2023. — Т. 2. — №. 14. — С. 134-137.
9. Ubaydullaeva Vasila Sadullaeva-2024- “ Ta’lim xizmatlari ko‘rsatish sifatini oshirish va davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirish” *International Scientific and Practical Conference*, 1(2), 242-246.
10. Ubaydullaeva V. Digitization-an important “Driver” of the development of New Uzbekistan //Информатика и инженерные технологии. — 2023. — Т. 1. — №. 2. — S. 173-176.
11. Ubaydullaeva, V. (2024).Raqamlashtirish-yangi ao‘zbekiston rivojlanishining muhim “DRIVERI”. *Science technology&Digital Finance*, 2(3), 18-22.

BOZOR INFRATUZILMASINI TAKOMILLASHTIRISH VA RIVOJLANTIRISH

Dilshodov Shoxabbos Bekzod o‘g‘li

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filliali Iqtisodiyot yo‘nalishi 332-25 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bozor infratuzilmasining mazmuni va uning iqtisodiyotdagi ahamiyati yoritilgan. Asosiy e’tibor infratuzilmani zamonaviy talablarga mos ravishda takomillashtirish yo‘nalishlariga qaratilgan. Raqamli texnologiyalar, moliyaviy xizmatlar, logistika tizimi va mehnat bozori infratuzilmasini rivojlantirishning dolzarbligi ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Bozor infratuzilmasi, Vositachi institutlar, Modernizatsiya, Integratsiya, Moliyaviy bozor, Axborot-kommunikatsiya tizimlari, iqtisodiy samaradorlik, bozor mexanizmi, brokerlik xizmatlari, bozor ishtirokchilari.

Kirish

Bozor infratuzilmasi iqtisodiyotning raqobat bardoshligi va barqarorligi uchun muhim poydevor hisoblanadi. U moliyaviy institutlar, transport va kommunikatsiya tarmoqlari, mehnat bozorini ta’minlovchi tuzilmalarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston sharoitida infratuzilmani modernizatsiya qilish iqtisodiy o‘sishni tezlashtirish va investitsiyalarni jalb qilish uchun strategik yo‘nalish sifatida

belgilangan. Jahon banki 2025-yilgi mamlakat bo‘yicha iqtisodiy memorandum ham infratuzilmani rivojlantirish zaruratini qayd etadi.

Ibragimova M. B.ning tadqiqotida ishlab chiqarish infratuzilmasi tarmoqlari (sanoat, transport, energetika) o‘rtasida integratsiyani mustahkamlash taklif etiladi. Bu integratsiya raqamli texnologiyalar va innovatsion yechimlar orqali amalga oshirilishi mumkin. Moliyaviy infratuzilma jihatidan, fond bozorining rivoji juda muhim. Jo‘rayev S. maqolasida fond birjasi, markaziy depozitariy, brokerlik va kliring kompaniyalari, shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari infratuzilmasining iqtisodiy taraqqiyotga bevosita ta’siri ta’riflangan.

Shuningdek, infratuzilmaning axborot va kommunikatsiya yo‘nalishi O‘zbekistonda strategik ahamiyatga ega. Renessans-edu nashrida keltirilgan iqtisodiyot darsligida transport va yo‘l infratuzilmasini modernizatsiya qilish, shuningdek axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish muhimligi qayd etilgan.

Mehnat bozori infratuzilmasini takomillashtirish O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilishda muhim o‘rin tutadi. Bozorov A. va Shadmanov E. ma’lumotlariga ko‘ra, davlat va nodavlat bandlik xizmatlarini rivojlantirish, migratsiya siyosatini tartibga solish va kasbiy malaka oshirish markazlari tashkil etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan. Ushbu yo‘nalish raqobatbardosh mehnat kuchini yaratishga va ishsizlikni kamaytirishga xizmat qiladi.

Infratuzilma loyihalarini amalga oshirishda risklarni baholash va boshqarish muhimdir. Zilola Yusupovanning tadqiqotida O‘zbekiston infratuzilma loyihalarida risk turlarini tahlil qilish metodlari, davlat-xususiy sheriklik (PPP) loyihalarida xavflarni kamaytirish usullari ko‘rib chiqilgan.

Bundan tashqari, qurilish infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda soliq vositalarini joriy etish muhimligi ta’kidlangan. Sharipov E. maqolasida soliqqa oid rag‘batlantirish choralari orqali infratuzilma investitsiyalarini ko‘paytirish bo‘yicha takliflar bor.

O‘zbekistonda infratuzilmani rivojlantirishda Xalqaro hamkorlik ham katta rol o‘ynaydi. Kucharov va Meshram tahlili shuni ko‘rsatadiki, Hindiston investitsiyalari transport, logistika va energetika infratuzilmasini modernizatsiyalashda katalizator sifatida ishlayapti. Shuningdek, yurtimizda xalqaro bozorlar va birjalarni rivojlantirish maqsadida “ConFEAS 2024” xalqaro birja anjumani bo‘lib o‘tgan. Bu anjuman tovar va moliyaviy bozor infratuzilmasining global integratsiya yo‘nalishlarini muhokama qilish imkonini berdi. Shunday qilib, infratuzilmani takomillashtirish orqali O‘zbekiston nafaqat ichki bozorini mustahkamlaydi, balki xalqaro investitsiyalarni ham jalb qiladi. “Qishloq infratuzilmasini rivojlantirish” loyihasi O‘zbekistonda infratuzilmaning hududiy jihatdan teng ravishda rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan. Loyihaga 5 viloyat kirgan va uning maqsadi mahalliy infratuzilmani kuchaytirishdir. Shuningdek, Kun.uz saytida e’lon qilingan tahlilda, mamlakat strategiyasi bo‘yicha yo‘l va transport infratuzilmasining modernizatsiyasi raqamli integratsiya va mintaqaviy bog‘liqlikni oshirishga xizmat qilishi qayd etilgan. O‘zbekiston sharoitida infratuzilma loyihalarining amalga oshirilishi davlat va xususiy sektor

hamkorligini kuchaytiradi, bozor mexanizmlari samaradorligini oshiradi va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlaydi

Bozor infratuzilmasi tarkibiga moliya bozori, transport-kommunikatsiya tarmoqlari, mehnat bozorini ta‘minlovchi xizmatlar, axborot-kommunikatsiya tizimlari va boshqa vositachi institutlar kiradi. Ibragimova M. B. tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ishlab chiqarish infratuzilmasi tarmoqlarini modernizatsiya qilish va ularning o‘zaro integratsiyasini kuchaytirish iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi muhim omil sifatida ko‘rsatiladi.

Moliyaviy infratuzilmaning zamonaviy talablarga moslashuvi bozor mexanizmlarining to‘g‘ri shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Jo‘rayev S. tadqiqotida fond bozori infratuzilmasining institutsional mustahkamlanishi, axborot texnologiyalarining joriy etilishi va brokerlik xizmatlarining modernizatsiyasi iqtisodiy faollikni oshiruvchi asosiy omil sifatida ta‘riflangan. Bozor infratuzilmasi tarmoqlarining rivojlanishi bozor ishtirokchilarining harakatini yengillashtiradi, axborot almashinuvini tezlashtiradi, resurslarning qayta taqsimlanishini samarali tashkil etadi va iqtisodiyotning umumiy barqarorligini mustahkamlaydi. Moliyaviy infratuzilmaning tarkibiga bank tizimi, sug‘urta bozori, lizing kompaniyalari, fond bozori institutlari va to‘lov tizimlari kiradi. O‘zbekistonda ushbu infratuzilma bosqichma-bosqich modernizatsiya qilinmoqda. Fond bozori infratuzilmasini rivojlantirishga doir ilmiy manbalarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal joriy etilishi hamda birja faoliyatining xalqaro standartlarga moslashtirilishi iqtisodiy muvozanatni mustahkamlovchi omil sifatida qayd etilgan. Sug‘urta hamda mikromoliyaviy xizmatlarning kengayishi bozor infratuzilmasining tarkibiy mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan foydalanish esa infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda qo‘shimcha imkoniyat yaratadi.

Mehnat bozori infratuzilmasi tashkilotlari — bandlik xizmatlari, kasbiy o‘qitish va qayta tayyorlash markazlari, mehnat migratsiyasi agentliklari, axborot platformalari — bozor munosabatlarining samarali amalga oshirishini ta‘minlaydi. Bozorov A. va Shadmanov E.ning ilmiy ishlari asosida mehnat bozori infratuzilmasini modernizatsiya qilish mehnat resurslarining malakasini oshiradi, ishsizlikning oldini oladi va iqtisodiy faollikni kengaytiradi. Mehnat bozori xizmatlarining raqamlashtirilishi, bandlik agentliklarining zamonaviy platformalarga o‘tkazilishi hamda kasb-hunar ta‘limining takomillashtirilishi infratuzilmaning samaradorligini oshiruvchi asosiy yo‘nalishlar sifatida ko‘rsatiladi.

Transport va logistika infratuzilmasi bozor mexanizmining uzviy qismi bo‘lib, tovarlar harakati, ishlab chiqarish zanjiri va tashqi iqtisodiy aloqalar uchun poydevor vazifasini bajaradi. Renessans-edu nashrida transport infratuzilmasining rivojlanishi ichki bozorni barqarorlashtiruvchi, hududiy rivojlanish farqlarini kamaytiruvchi va tashqi savdo hajmini oshiruvchi omil sifatida yoritilgan. Yangi transport koridorlari, avtomobil yo‘llari, logistika markazlari, bojxona tizimidagi raqamli mexanizmlar bozor infratuzilmasining sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilamoqda. Yusupova Z. ilmiy maqolasida infratuzilma loyihalarining real sektordagi investitsion jarayonlarga bevosita bog‘liqligi ta‘kidlanadi. Risklarni boshqarish mexanizmlari, xususan, davlat kafolatlari, soliq imtiyozlari, investorlar

uchun qulay huquqiy muhit yaratilishi infratuzilma loyihalarining barqaror amalga oshirilishiga xizmat qiladi. Sharipov E. tomonidan ta’kidlanganidek, soliq rag‘batlantirish vositalari infratuzilma investitsiyalarining kengayishi va iqtisodiy samaradorlikning oshishiga olib keladi.

O‘zbekistondagi bozor infratuzilmasini rivojlantirish xalqaro investitsiyalar va orqali kuchaymoqda. Bozor infratuzilmasi modernizatsiya qilinib, iqtisodiy samaradorlik oshirilmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kucharov, A. & Meshram, J. — O‘zbekistonda infratuzilmani rivojlantirish: Hindiston sarmoyasi uchun katalizator. ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ.
2. Narziyev, U. — O‘zbekistonda transport infratuzilmasini rivojlantirish karidorlari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali.
3. Turdiyeva, Irodaxon — Temir yo‘l va intermodal transport tizimining rivojlanishi: investitsiyalar, xarajatlar va samaradorlik tahlili.
4. Kazakova, Z., Tursunaliyev, A., Toshniyozov, A. — O‘zbekistonda logistika markazlarini rivojlantirish: holat va istiqbollar.
5. Saidov, V. A. — O‘zbekiston transport infratuzilmasining iqtisodiy samaradorligini oshirishning nazariy asosi. Journal of New Century Innovations.
6. Raximov, X. S. — O‘zbekistonda temir yo‘l infratuzilmasini rivojlantirishning iqtisodiy-matematik modeli. Innovations in Science and Technologies.
7. Boltakov S., Zulfakarova L. METHODS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF SERVICE PROCESSES: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15628733> //Journal of International science networks. – 2025. – T. 1. – №. 5. – C. 110-113.
8. Bo‘ltakov S., Naimjonov S. MAMLAKATIMIZDA SOLIQ TO‘LOVLARINI RAQAMLASHTIRISH. YANGI DAVR MOLIVAVIY ADOLAT SARI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15558777> //Journal of International science networks. – 2025. – T. 1. – №. 5. – C. 380-382.
9. Aliqulova S., Nizametdinov A., Bo‘ltakov S. RAQAMLI JAMIYATNING UMUMIY ASOSLARI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15314208> //Journal of International science networks. – 2025. – T. 1. – №. 5. – C. 12-17.
10. Qarshiboyeva G., Nizametdinov A., Bo‘ltakov S. RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOBIL TEXNOLOGIYALAR: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15314346> //Journal of International science networks. – 2025. – T. 1. – №. 5. – C. 18-24.

КИЧИК БИЗНЕС СОҲАСИНИНГ ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШИНИ СТАТИСТИК БАҲОЛАШ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ

Арзикулов Отабек Али ўғли

*Кадрлар малакасини ошириш ва статистик
тадқиқотлар институти мустақил изланувчиси
otabek_0791@mail.ru*

Аннотация: Кичик бизнес соҳаси миллий иқтисодиётда муҳим ижтимоий-иқтисодий вазифаларни бажаради. Бу вазифаларнинг энг асосийларидан бири шундан иборатки, Кичик бизнес соҳаси жамиятда сиёсий ва иқтисодий барқарорликни таъминловчи ўрта синфнинг шаклланишига олиб келади. Ҳар қандай жамиятда ўрта мулкдорлар синфи иқтисодиёт ривожланишида ўзига хос ўрин тутди. Кичик бизнес соҳасининг яна бир муҳим вазифаси истеъмол талабининг табақаланиши ва индивидуаллашуви шароитида кенг турдаги товар ва хизматлар ишлаб чиқаришини амалга оширишидир.

Калит сўзлар. Кичик тадбиркорлик, қайта ишлаш саноати, анъанавий транспорт, бизнес, бозор конъюнктураси, бозор сегменти, капитал.

Бугунги кунда кичик бизнес соҳасисиз замонавий иқтисодиётни тасаввур этиб бўлмайди. Кичик бизнес соҳасининг йирик корхоналар билан рақобатда бўлиши иқтисодиётнинг бозор конъюнктураси ўзгаришларига ва иқтисодиётни таркибий жиҳатдан қайта қуришга ёрдам беради.

Кичик бизнес соҳасининг ривожланиши бозорни истеъмол товарлари ва хизматлари билан тўлдириш, тармоқ ва ҳудудий монополизмга барҳам бериш, рақобат муҳити вужудга келиши ва кенгайиши, илмий-техника натижаларини ишлаб чиқаришга жорий этиш ҳамда экспорт салоҳияти юксалишига ижобий таъсир кўрсатади.

Кичик бизнес соҳасининг ижтимоий вазифалари ҳам муҳим аҳамиятга эга. Кичик бизнес кишиларнинг тадбиркорлик, ишбилармонлик, ижодкорлик салоҳиятларини намоён этиш учун қулай шарт-шароит яратади. Унда йирик корхоналардан фарқли ўлароқ, ишлаб чиқариш натижалари ва ишловчилар манфаатлари ўртасидаги боғлиқлик яққол кўриниб туради.

Йирик давлатлар иқтисодий ривожланишида кичик бизнеснинг роли қуйидагиларда намоён бўлади:

- шчилар сони бўйича қаралганда кичик бизнес корхоналарига қуйидаги мезонлар асосида субъектлар киритилади:
 - Буюк Британияда 50 кишигача;
 - Европа Иттифоқида 100 дан кам киши бўлганда (ўрта бизнесда эса, 100 дан 250 кишигача);
 - АҚШда 100 кишигача;
- етакчи давлатлар иқтисодиётидаги кичик бизнеснинг улуши: деярли бирорта ҳам тармоқ ва соҳа йўқки, у кичик бизнес субъектлари маҳсулот ва

хизматларисиз фаолият кўрсатаётган бўлса. Мисол тариқасида қуйидагиларни келтиришимиз мумкин:

- Испания қурилиш индустриясида кичик бизнеснинг улуши 30%га тенг, саноатда – 31%, кemasozликда – 30%, қишлоқ хўжалигида – 80%;

- Германия иқтисодиётида йирик автомобиль, кимё ёки металлургия концернлари асосий ўринни эгалламайди, балки унда кичик ва ўрта корхоналар нуфузи юқоридир (улар барча тижорат корхоналарининг 99,7 фоизини ташкил этади);

- йирик давлатларда кичик бизнеснинг маҳсулот ва хизматлар ишлаб чиқаришини кўрадиган бўлсак қуйидагилар аёнлашади:

- АҚШда тоза даромадларнинг деярли 35%и ва экспортнинг 30%и кичик корхоналарга тўғри келади;

- Франция ва Германияда кичик ва ўрта бизнеснинг ЯИМдаги улуши деярли 50%ни ташкил этади;

- Япониянинг қайта ишлаш саноатида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг деярли 57%и кичик бизнесга тўғри келади;

- Италияда миллий даромаднинг деярли 95%и шу соҳага тўғри келади.

- Чет давлатларида кичик бизнесга жалб қилинганлар сони қуйдагича:

- АҚШда ишчилар сони 250 дан кам бўлган компанияларга хусусий секторда банд бўлганларнинг деярли 50%и тўғри келади;

- ЕИ давлатлари нодавлат секторида ишлаётганларнинг 70%и кичик бизнес ходимларидир.

Тарихан, Кичик бизнес соҳаси товар ва хизматларнинг маҳаллий бозорига йўналтирилган мустақил хўжалик фаолиятдан иборат бўлиб, унинг сармояси чегараланган, мулкдор ва тадбиркор бир шахснинг ўзи эди. Кейинчалик меҳнат тақсимланишининг чуқурлашгани, сармоя тўплангани ва транспорт хизматлари тобора арзонлашгани сайин йирик фирмалар вужудга келди.

Кичик бизнес соҳаси субъектлари деганда асосий мақсади тадбиркорлик даромадини олиш бўлган, амалдаги қонунлар доирасида фаолият юритувчи хўжалик юритувчи субъектлар, яъни кичик корхона, микрофирма ва яқка тадбиркорлар йиғиндиси тушунилади.

Иқтисодиётнинг бир шаклдан бошқа бир шаклга ўтиши жараёнида Кичик бизнес соҳаси фаолиятининг тараққиёти муҳим аҳамият касб этади.

Кичик бизнес соҳасининг тараққий этиши кўп устуворликларга эга. Улар хусусан, қуйидагиларда намоён бўлади

- иқтисодий жиҳатдан фаол бўлган аҳоли улушини ўсишида;

- фаол ва тадбиркор шахсларни рағбатлантириш ва юқори лавозимларга кўтаришда;

- нисбатан кам маблағ харжлаб, янги иш ўринларини яратишда;

- техник ва технологик янгиликларни ишлаб чиқиш ва жорий этишда;

- эркин рақобат муҳитини юзага келтиришда;

- молиявий ресурсларни сафарбар этишда, улардан янада самаралироқ фойдаланишда;

– иқтисодиётнинг турли секторлари ўртасидаги ўзаро алоқани яхшилашда.

Булардан ташқари, Кичик бизнес соҳаси фаолияти ялпи ички маҳсулотнинг ўсишида ва аҳоли бандлигини таъминлашда муҳим манбадир.

Германия саноат ишлаб чиқаришининг экспортдаги энг катта улуши билан ажралиб турадиган давлатлар сирасига киради. Мазкур мамлакат товар айланиши бўйича Европада биринчи ўринда туради. Унинг тажрибасидан ўрганиб, ҳаётга татбиқ этса арзийдиган жиҳатлар жуда кўп. Аниқ, пухта, ўз вақтида, бекаму-кўст бажариш билан бирга доимо ҳар қандай талабга ҳозир бўлиш каби қоидалар шундай жиҳатлардан саналади.

Ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳасида эндигина ўз фаолиятини бошлаган тадбиркорнинг бу қоидаларга эътибор бериши сифат кўрсаткичлари ошиши ҳамда ортиқча харажатлар камайишига олиб келади.

Хорижий мамлакатлар тажрибаларида, **биринчидан**, ривожланаётган мамлакатларда муҳим иқтисодий омиллардан бири кичик бизнес ривож бўлиб, бу борадаги ҳар қандай умумманфаатини кўзлаган самарали фаолиятлар давлат аҳамиятига эга бўлади ва қўллаб-қувватланади. Зеро, кичик бизнес фаолияти ўсиб, янада самарали бизнесга айланиши, мамлакат ички бозорини товар ҳамда хизматлар турлари билан тўлдириши, шу тариқа экспорт салоҳияти ривожига ҳисса қўшиши, иш билан бандлик муаммоси ечилишига кўмаклашиши, аҳолининг реал даромади ўсишига, пировард натижада турмуш даражаси юксалишига олиб келади.

Иккинчидан, иқтисодиётнинг глобаллашуви шароитида, жаҳон бозорида рақобат кучаяётган шароитда йирик корхоналардан кўра айнан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарида рақобатга дош бериш, маневрлар қилиш, ишлаб чиқариш йўналишини ўзгартириш каби иқтисодий чора-тадбирларни кўриш осон кечади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, жаҳон амалиётида ҳамда бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда кичик бизнес ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал этишда, янги иш ўринларини барпо қилишда, бозор ўзгаришларига нисбатан тез мослашишда ва мулкдорлар синфини шакллантиришда алоҳида аҳамиятга ва юқори самарадорликка эга эканлигини тасдиқламоқда. Кўпчилик мамлакатларда кичик бизнеснинг иқтисодиётда тутган ўрнига, унинг тадбиркорликни ривожлантиришдаги бозор муносабатларини шакллантиришдаги аҳамиятига алоҳида эътибор берилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 20 ноябрдаги “Мамлакатда бизнес муҳитини янада яхшилаш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–4525-сонли қарори
2. Абдуллаев Ё. Кичик бизнес ва тадбиркорлик асослари, 100 саволга - 100 жавоб. –Т.: Мехнат. 2002. – 157 б.
3. Миллий иқтисодиётдаги таркибий ва тузилмавий ўзгаришларнинг

тизимли таҳлили. Монография. Профессор Б.Бегалов таҳрири остида . Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. – Т.: ЎзР ДСҚ Статистик материаллар тарқатишни техник қўллаб-қувватлаш шўъбаси, 2018 – 70 б.

4. Ғойибназаров Б.К., Иноятлов У.У. Худудий тадбиркорликни ривожлантириш йўллари. “Мамлакатни модернизациялаш шароитида бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудитнинг роли”. Республика илмий-амалий анжуман. Фарғона, ФАРПИ, 2011 йил. – 57-59 б.

5. Раҳмонов Ҳ.О. Минтақада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари. -Т.: “ФАН”, 2008. -190 б.

TA'LIM XIZMATLARINI MOLIYALASHTIRISHDA RAQAMLI BOSHQARUV TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Xaydarqulova Bonu G'ulom qizi

*Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot
yo'nalishi talabasi*

bonuhaydarqulova7gamil.com

Annotatsiya: Maqolada ta'lim xizmatlarini moliyalashtirishda raqamli boshqaruv texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati va samaradorligi yoritiladi. Oliy ta'lim muassasalarida elektron axborot tizimlari, raqamli audit va avtomatlashtirilgan hisobotlarning moliyaviy jarayonlarni shaffof va samarali boshqarishdagi o'rnini tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud muammolar hamda raqamli boshqaruvni takomillashtirish bo'yicha takliflar keltiriladi.

Kalit so'zlar: *raqamli boshqaruv, ta'lim moliyalashtirish, elektron axborot tizimlari, raqamli audit, avtomatlashtirish, shaffoflik, moliyaviy nazorat, big data, sun'iy intellekt, oliy ta'lim, samaradorlik.*

Annotation: This article examines the importance and effectiveness of using digital management technologies in the financing of educational services. It analyzes the role of electronic information systems, digital auditing, and automated reporting in ensuring transparency and efficiency in financial processes within higher education institutions. The study also highlights existing challenges and provides recommendations for improving digital financial management in the education sector.

Keywords: *digital management, education financing, electronic information systems, digital audit, automation, transparency, financial control, big data, artificial intelligence, higher education, efficiency.*

Аннотация: В статье рассматриваются значение и эффективность использования цифровых технологий управления в финансировании образовательных услуг. Анализируется роль электронных информационных систем, цифрового аудита и автоматизированной отчетности в обеспечении

прозрачности и эффективности финансовых процессов в высших учебных заведениях. Также выявлены существующие проблемы и представлены рекомендации по совершенствованию цифрового управления финансовыми ресурсами в сфере образования.

Ключевые слова: *цифровое управление, финансирование образования, электронные информационные системы, цифровой аудит, автоматизация, прозрачность, финансовый контроль, большие данные, искусственный интеллект, высшее образование, эффективность.*

So‘nggi yillarda O‘zbekiston ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ta’lim xizmatlarini moliyalashtirishda samarali boshqaruvni talab qilmoqda. Raqamlashtirish jarayonlari moliyaviy nazorat, byudjet shakllanishi va sarflanishida tub o‘zgarishlarni keltirib chiqarmoqda.

Raqamli boshqaruv texnologiyalari mablag‘larning maqsadli sarflanishini ta’minlash, moliyaviy jarayonlarni real vaqt rejimida monitoring qilish va boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, tizimlarni integratsiyalashmaganligi, malakali kadrlar yetishmasligi va ma’lumotlar xavfsizligi kabi muammolar mavjud. Oliy ta’lim muassasalarida “Hemis”, “my.edu.uz”, elektron to‘lov tizimlari, avtomatlashtirilgan hisobot platformalari kabi raqamli xizmatlarning joriy etilishi moliyaviy boshqaruvning yangi bosqichiga o‘tish uchun mustahkam asos bo‘lmoqda. Maqolada ta’lim moliyalashtirishida raqamli boshqaruv texnologiyalarining hozirgi holati, afzalliklari, kamchiliklari va samaradorlikni oshirish bo‘yicha takliflar tahlil qilinadi.

Davlat boshqaruvi va jamoat xizmatlarini raqamlashtirish bugungi kunda jahondagi eng muhim vazifalardan biriga aylandi. Ta’lim sohasi ham bundan mustasno emas. Xususan, ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, ta’lim jarayonlariga raqamli texnologiyalarni joriy etish, masofaviy va onlayn ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish davlatlarning strategik rivojlanish dasturlarida ustuvor yo‘nalish sifatida belgilanmoqda.

O‘zbekistonda ham Prezidentimiz tashabbusi bilan 2022-yilda qabul qilingan "Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi"da ta’lim sohasini raqamli transformatsiya qilish, onlayn ta’lim platformalarini yaratish, masofaviy ta’lim texnologiyalari va axborot tizimlarini rivojlantirish kabi muhim vazifalar belgilab berilgan. Raqamli boshqaruv, bu - ta’lim tizimida strategik maqsadlarga erishish uchun zamonaviy dasturlar, elektron tizimlar, sun’iy intellekt va big data texnologiyalarini qo‘llagan holda boshqaruv faoliyatini amalga oshirishni anglatadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi PF–6079-sonli Farmonida raqamli texnologiyalarni barcha sohalarda joriy etish, raqamli iqtisodiyotga o‘tishning ustuvor yo‘nalish sifatida belgilanishi ushbu sohadagi islohotlarning qamrovini kengaytirdi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, ta’lim tizimida raqamli boshqaruvning joriy etilishi —zamon talabi bo‘lib, u nafaqat boshqaruv sifatini oshirish, balki ta’lim xizmatlari sifati, ularning qulayligi, tezkorligi va adolatlilikini ham ta’minlaydi. Biroq, raqamli boshqaruvni joriy etish jarayonida bir qator tizimli muammolar, xususan, kadrlar salohiyati yetishmasligi, texnik infratuzilmaning to‘liq shakllanmaganligi, huquqiy va metodologik

asoslarning sustligi kuzatilmoqda. Ushbu maqolada aynan shu muammo va yechimlar ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Oliy ta’lim muassasasining boshqaruv tizimi qanday tuzilishga ega ekanligini va uning ishlashini tushunish uchun bir nechta ilmiy yondashuvlarni o‘rganish zarur. Birinchidan, boshqaruv tizimining samaradorligini o‘lchashda sistemaning yondashuvi muhim o‘rin tutadi. Bu yondashuv, boshqaruv tizimi muassasalaridagi barcha elementlarni bir butun sifatida ko‘rishga imkon beradi, ularning o‘zaro bog‘liqligini va faoliyatini tahlil qiladi. S. T. Bunyakova va A.V. Trofimov kabi tadqiqotchilar boshqaruv tizimining tuzilishi va uning samaradorligini baholashda bu yondashuvni qo‘llaganlar.

Ikkinchidan, raqamli transformatsiya va innovatsion boshqaruv texnologiyalarining joriy etilishi oliy ta’lim muassasalarining boshqaruv tizimini takomillashtirishning zamonaviy yo‘nalishlaridan biridir. E. I. Gadzhiyeva (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotda raqamli texnologiyalar va innovatsion boshqaruv usullarining oliy ta’lim muassasalarida qo‘llanilishi ta’lim sifatini va samaradorligini oshirishga olib kelganligi isbotlangan.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish

Innovatsion boshqaruv texnologiyalari: Raqamli texnologiyalarni joriy etish oliy ta’lim muassasalarining strategik boshqaruv tizimiga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Bulutli texnologiyalar, sun’iy intellekt, ma’lumotlarni tahlil qilish (big data) va boshqa texnologiyalar boshqaruv samaradorligini oshirishda qo‘llanilmoqda. Masalan, raqamli platformalar orqali talabalarning yutuqlarini kuzatish, moliyaviy resurslarni boshqarish va o‘qituvchilarning faoliyatini baholash kabi jarayonlar avtomatlashtirilmoqda.

Onlayn ta’lim va masofaviy o‘qish: Pandemiya davrida onlayn ta’limning ahamiyati oshdi. Boshqaruv tizimi masofaviy ta’limni tashkil qilish uchun moslashmoqda, shu jumladan, oliy ta’lim muassasalari o‘z ta’lim dasturlarini raqamlashtirish, talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi interaktiv munosabatlarni samarali tashkil etish usullarini ishlab chiqmoqda.

Xulosa. Raqamli texnologiyalar ta’lim tizimini tubdan o‘zgartirayotgan hozirgi davrda uzluksiz ta’lim jarayonlarini takomillashtirish masalasi nafaqat metodik, balki falsafiy, ijtimoiy va madaniy ahamiyat kasb etmoqda. Rivojlangan davlatlar uzluksiz ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida texnologik innovatsiyalarni joriy etish bilan bir qatorda, ularning ijtimoiy-ma’naviy oqibatlarini chuqur tahlil qilishga ham e’tibor qaratilmoqda. Chunki raqamli transformatsiya jarayoni inson kapitalining sifatini oshirish, yangi kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish va ta’limning adolatli imkoniyatlarini ta’minlash bilan bevosita bog‘liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Asatova, S.E. Ta’limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etish tendensiyalari. Tadqiqotlar.uz konf-materiallari. 2022.
2. Bayetdinov, M.J., & Medetbayeva, D.T. Ta’lim muassasalarida moliyaviy resurslarni samarali rejalashtirish va boshqarish. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot jurnali.

3. Baxtiyorova, Z.A., & Madjidova, D.A. O‘zbekistonda elektron ta’limdagi muammolar va kamchiliklar. Journal-Web.
4. Burxonov, R.R., Ismailov, J.A., & Mavlonov, E.D. Ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalarni joriy etishning pedagogik asoslari. Jizzax davlat pedagogika instituti ilmiy jurnali. 2021.
5. Do’sanov, R. Q., & Yalgoshev, I. Ta’limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari. 2024.
6. Iqtidor & Intellekt jurnali. Raqamli texnologiyalar davrida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim turlari va texnologiyalari. 2025.
7. Kun.uz. Oliy ta’limni raqamlashtirish – ustuvor vazifa. Intervyu va maqola, O‘zbekistonda raqamli universitet konsepsiyasi. 2023 28-mart.
8. Xaydarov B. Ta’lim tizimida budget mablag ‘larining maqsadli sarflanishi nazorati //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 12.
9. Xaydarov B. IQTISODIYOTNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH, UNING MAQSADI VA VAZIFALARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 326-336.
10. Хайдаров Б., Туйчиева Н. Инновационные методы обучения информатике и образовательной робототехнике //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 200-204.
11. Xaydarov B. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA ICHKI AUDIT VA UNI IQTISODIYOTIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 87-97.
12. Khaydarov B., Tuychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.

AHOLI BANDLIGINI OSHIRISHDA OILAVIY KORXONALARNING AHAMIYATI

G‘aybullayev Sarvar O‘ktam o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy Unirversitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi

Qo‘ziboyev Zafarbek Masharif o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy Unirversitetining Jizzax filiali 4-bosqich talabasi

zafarbekquzibayev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda oilaviy korxonalarining rivojlanishi va aholi bandligini oshirishdagi o‘rni statistik va tahliliy yondashuv asosida o‘rganiladi. Milliy statistika qo‘mitasi va mehnat inspeksiyasi ma’lumotlari asosida oilaviy korxonalar soni, faoliyat yo‘nalishlari va yaratilgan ish o‘rinlari tahlil qilinadi. Shuningdek, sohadagi muammolar va istiqbolli imkoniyatlar baholanib, bandlikni oshirishga doir takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: oilaviy korxona, bandlik, kichik tadbirkorlik, mehnat bozori, aholi bandligi.

Abstract: This article studies the role of family businesses in the development and employment of the population in Uzbekistan based on a statistical and analytical approach. Based on data from the National Statistics Committee and the Labor Inspectorate, the number of family businesses, areas of activity and jobs created are analyzed. Also, problems and promising opportunities in the field are assessed, and proposals are made to increase employment.

Keywords: family business, employment, small business, labor market, employment.

O‘zbekistonda aholi bandligini ta‘minlash iqtisodiy siyosatning muhim yo‘nalishidir. So‘nggi yillarda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, kambag‘allikni qisqartirish va daromad manbalarini kengaytirishga qaratilgan islohotlar natijasida mikro va kichik biznes, jumladan oilaviy korxonalar salmog‘i oshmoqda. Oilaviy korxonalar sodda ro‘yxatga olish tartibi, kam xarajat talab qilishi va mahalliy xomashyo hamda mehnat resurslaridan samarali foydalanish imkoniyati bilan ajralib turadi.

Milliy statistika qo‘mitasi ma‘lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-iyul holatida mamlakatda faoliyat yuritayotgan oilaviy korxonalar soni 38 ming 200 dan ortiqni tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich so‘nggi yillarda mazkur institutning jadal rivojlanayotganini, shuningdek, iqtisodiy faollik va bandlikni oshirishdagi roli kuchayayotganini ko‘rsatadi. Hududlar kesimida tahlil qilinganda Toshkent shahri, Farg‘ona vodiysi viloyatlari va Samarqand viloyati oilaviy korxonalar faoliyati bo‘yicha yetakchi o‘rinlarni egallab kelayotgani kuzatiladi. Masalan, 2024-yil yakuni bo‘yicha Toshkent shahrida ro‘yxatdan o‘tgan oilaviy korxonalar soni 3 mingga yaqinlashgan bo‘lib, ular asosan savdo, umumiy ovqatlanish, kichik ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarida faoliyat yuritgan.

Oilaviy korxonalar kichik hajmdagi, tez ishga tushiriladigan faoliyat turi bo‘lgani uchun yangi ish o‘rinlarini yaratishda katta investitsiya talab etmaydi. Oila a‘zolarining o‘z mehnati bilan shug‘ullanishi bandlikning barqarorligini ta‘minlaydi. Ayniqsa, ayollar va yoshlar bandligini oshirishda ular muhim rol o‘ynaydi. Bunday korxonalar oila daromadini ko‘paytiradi, tajriba va malakani mustahkamlaydi hamda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka hissa qo‘shadi.

Shu bilan birga, mehnat sharoitlari va rasmiylashtirilgan bandlik masalalari ham muhim ahamiyatga ega. Davlat mehnat inspeksiyasi hisobotlariga ko‘ra, 2024-yilda kichik va oilaviy biznes subyektlarida mehnat shartnomalarini rasmiylashtirmaslik, ish vaqtini noto‘g‘ri yuritish, xavfsizlik me‘yorlariga to‘liq amal qilmaslik kabi holatlar mavjud bo‘lgani qayd etilgan. Biroq nazorat choralari kuchaytirilgach, ko‘plab ishchilarning huquqlari tiklanib, ularga rasmiy mehnat shartnomalari tuzib berilgan. Bu esa oilaviy korxonalar iqtisodiyotning muhim bo‘g‘ini sifatida shakllanar ekan, ular uchun mehnat madaniyatini oshirish, xavfsizlik standartlariga rioya qilish kabi masalalar dolzarb ekanini ko‘rsatadi.

Oilaviy korxonalarni rivojlantirishga to‘sqinlik qilayotgan ayrim omillar ham mavjud: moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi, boshqaruv ko‘nikmalari yetishmasligi, marketing va logistika infratuzilmasining sust rivojlanganligi shular jumlasidandir. Shu bois, davlat tomonidan oilaviy korxonalar

faoliyatini qo‘llab-quvvatlash maqsadida kredit va subsidiyalar berish, kasb-hunar markazlarining ta‘lim dasturlarini kuchaytirish, ayollar va yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishga oid alohida dasturlar amalga oshirilmoqda.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, oilaviy korxonalarning o‘sishi bandlik darajasiga bevosita ta‘sir qilmoqda. Misol uchun, 2023–2024-yillar davomida oilaviy korxonalar tomonidan yaratilgan qo‘shimcha ish o‘rinlari minglab fuqarolarning daromad manbaiga aylangan. Mehnat inspeksiyasi va statistika ma‘lumotlari oilaviy korxonalarning nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ahamiyati ham ortib borayotganini ko‘rsatadi. Oilaviy korxonalar faoliyati oilalarning iqtisodiy mustaqilligini oshiradi, hududlarda iqtisodiy faollikni kuchaytiradi va kambag‘allikni qisqartirishga ko‘maklashadi.

Bundan kelib chiqadiki, oilaviy korxonalarni qo‘llab-quvvatlash siyosati kompleks bo‘lishi lozim. Bir tomondan, ro‘yxatdan o‘tish tartiblarini soddalashtirish, kreditlar olish imkoniyatini kengaytirish iqtisodiy jihatdan samarali. Ikkinchi tomondan, mehnat sharoitlarini yaxshilash, treninglar va o‘quv dasturlarini kuchaytirish, bozor infratuzilmasiga ulanishni osonlashtirish ularning barqarorligini ta‘minlaydi.

Xulosa

Yig‘ilgan ma‘lumotlar va tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda oilaviy korxonalar aholi bandligini oshirishning muhim manbasi bo‘lib bormoqda. Ularning soni ortib borayotgani, tarmoqlar bo‘yicha kengayishi, ayollar va yoshlar bandligiga qo‘shayotgan hisssasi iqtisodiy islohotlarning natijadorligini namoyon qiladi. Shu bilan birga, mehnat huquqlari, xavfsizlik talablariga rioya qilish, moliyaviy va infratuzilma qo‘llab-quvvatlash kabi masalalar ham muhim bo‘lib qolmoqda. Agar mavjud imkoniyatlar to‘liq ishga solinsa, oilaviy korxonalar yaqin yillarda mamlakatda barqaror bandlik yaratishning eng samarali institutlaridan biriga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sirojiddin S. et al. SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IS A PLACE TO PROVIDE EMPLOYMENT //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 115-119.
2. Akramovich N. A., Sarvar G., Yassim H. THE PLACE OF THE DIGITAL ECONOMY TODAY //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 95-99.
3. G‘aybullayev, S. (2022). O‘ZBEKISTONDA ISTE‘MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO‘NALISHLARI
4. Bahrom X. et al. THE ROLE OF THE PRIVATE SECTOR IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 287-293.
5. G‘aybullayev S. et al. RAQAMLI IQTISODIYOT RIVOJLANISHINING NAZARIY ASOSLARI //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – C. 86-89.

6. Sarvar G. et al. FACTORS AFFECTING LABOR RELATIONS AND ITS WAGE //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 125-129.
7. G'aybullayev S. The place of the digital economy today //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 11. – C. 116-126.
8. G'Aybullayev Sarvar O. et al. O 'ZBEKISTONDA ISTE'MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO 'NALISHLARI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 119-125.
9. Sarvar O'ktam o'g G. et al. SYSTEMATIC-SITUATION APPROACH IN MANAGEMENT //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 11. – C. 999-1008.
10. Bahrom X. et al. O'ZBEKISTON VA AQSHNING IQTISODIY MUNOSABATLARI //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – C. 63-69.
11. G'Aybullayev Sarvar O. et al. FRANCHAYZINGNING BUGUNGI IQTISODIY JARAYONLARDAGI AHAMIYATI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 16. – C. 116-120.
12. O'G'Li X. Y. K. et al. IQTISODIY JARAYONLARNI MODELLASHTIRISHNING BUGUNGI KUNDA MUHIM AHAMIYATI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 15. – C. 41-45.
13. Nodirbek X. et al. QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'INING AHOLI DAROMADLARIGA TA'SIRI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 16. – C. 121-126.
14. G'aybullayev S. THE ROLE OF MARKETING ACTIVITIES IN INCREASING THE POTENTIAL OF TEXTILE ENTERPRISES //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №. 7.
15. Гайбуллаев С., Пулатова М. Ish haqi va mehnat munosabatlari //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 370-372.
16. Гайбуллаев С., Анорбоева Д. О 'zbekistonda raqamli iqtisodiyotga o 'tish muammolari //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 236-238.
17. Гайбуллаев С., Ярашева Г. Raqamli iqtisodiyotni hozirgi hayotimizdagi o 'rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 270-273.
18. Гайбуллаев С., Норгозиев Д. Sport tizimining O 'zbekiston iqtisodiyotida tutgan o 'rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 286-288.

ELEKTRON TIJORATNING MILLIY IQTISODIYOT VA AHOLI DAROMADLARIGA TA’SIRI 2020-2025 YILLAR TAHLILI

Ergasheva Nafisa

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrasi o‘qituvchisi

Axrarova Dilrabo Davron qizi

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya: Maqolada 2020-2025 yillarda elektron tijoratning (e-commerce) O‘zbekiston iqtisodiyoti va aholi daromadlariga ko‘rsatgan ta’siri tahlili qilinadi. Raqamli infratuzilma holati, internet qamrovi, onlayn to‘lovlar dinamikasi hamda e-savdo bozori hajmi bo‘yicha mavjud ochiq manbalar asosida ko‘rsatkichlar jamlanadi. Natijalar elektron tijoratning bandlik, soliq bazasi va eksport salohiyatini kengaytirishdagi o‘rnini tasdiqlaydi; sohaning barqaror o‘sishi uchun raqamli savodxonlik, to‘lov infratuzilmasi va kiberxavsizlik bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlar belgilanadi.

Kalit so‘zlar: elektron tijorat, raqamli iqtisodiyot, internet qamrovi, onlayn to‘lovlar, P2P, fintech, soliq bazasi, bandlik.

Kirish

Globalashuv va raqamli transformatsiya fonida elektron tijorat savdo tizimini tubdan o‘zgartirdi: tranzaksiya xarajatlarni kamaytirdi, narx shafofligini kuchaytirdi, bozor chegaralarini kengaytirdi va aholing bandlik hamda daromad imkoniyatlarini oshirdi. Axbarot texnologiyalarining rivojlanishi oqibatida elektron tijorat tizimlari ham yangi bosqichga ko‘tarildi. Jahon hamjamiyati qo‘llagan rivojlanish va farovonlikka erishish uchun, axbarot texnologiyalari bo‘lgan ehtiyoji katta suratlar bilan oshib bormoqda. Dunyo tajribasi shuni ko‘rsatadiki, erkin axbarot oqimining taminlanishi bozor iqtisodiyotiga o‘tishni tezlashtiradi va sotsial farovonlikni oshirishga zamin yaratadi. O‘zbekiston iqtisodiyotining ham bosqichma-bosqich rivojlanishi oqibatida biznes faolyatini yuritishning yangi prinsiplari, ayniqsa, elektron tijoratning ahamiyati juda oshdi. O‘zbekistonda internet foydalanuvchilari soni 2025 boshida 32,7 mln. ga yetib, qamrov 89% ni tashkil etadi- bu ichki onlayn talabning yuqori potensialini ko‘rsatadi.

Asosiy qism

Elektron tijorat – tovarlarning tadbirkorlik faolyati doirasida axbarot tizimlaridan foydalangan holda elektron savdo maydonchasi orqali tuzilgan shartnomaga muvofiq amalga oshiriladigan oldi-sotishga aytiladi.

Uning asosiy ustunliklari: raqobatni kuchaytirish va narxlarni pasaytirish, marketing hamda logistika xarajatlarini qisqartirish, eksport kanalarini soddalashtirish, moliyaviy oqimlarning shafoflashuvi. 2025-yilga kelib aholi punktlarining 98% damobil internet mavjudligi, uy xo‘jaliklarning 65% dagi yuqori tezlikdagi tarmoqqa ulanishi ushbu ustunliklarni real sektorga tez singdirish imkonii bermoqda. So‘ngi yillarda axbarot texnologiya va global internet rivojlanishining

sezilarli o‘sishi inson hayoting turli sohalarida yangi yo‘nalishlarning paydo bo‘lishiga olib kelmoqda. Elektron tijorat elektron to‘lovlarni amalga oshirish, mijozlar va yetkazib beruvchilarni qidirish, reklama tarqatish, internet ilovalari orqali tovarlarni sotib olish va sotish kabi ko‘plab biznes operatsiyalarni bajarishga imkon beradi. Elektron tijoratning afzaliklari haqida quydagilarni aytishimiz mumkin. Vaqt va tirik mehnat xarajatlari bilan bog‘liq tranzaksiya xarajatlarini kamayishi; Xaridlarga, to‘lovlarga tezkor kirish, istalgan joyda istalgan narsaga kirish imkoniyatini berishni aytish joiz. Internet nashirning xabar berishicha bugungi kunga kelib 95% aholi maskanlari mobil internet bilan qamrab olingan. O‘zbekistonda mahalliy do‘konlarni tashkil etish jarayoni uzviy rivojlanmoqda. O‘z mahsulotlari yoki xizmatlarini sifat va vizual etishning yuqori standartlariga javob beradigan onlayn do‘konlar soni ortmoqda.

So‘ngi yillarda raqamli qamrov O‘zbekistonda tez sur‘atlar bilan oshdi va bu uy- xo‘jaliklari va internet orali xarid qilishga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Internet foydalanuvchilari soni 2021 yildagi 76,6% dan boshlab yil sayin oshib, 2024-yil boshida taxminan 83-93% oralig‘da qayd etildi-ya‘ni aholining katta qismi onlayn imkoniyatlarga ega bo‘lib qoldi. Bu tendensiya uy-xo‘jaliklarining onlayn axbarot olish, bank xizmatlari va internet -sotib olishlariga yo‘naltirishni rag‘batlantirmoqda.

Elektron tijoratning bozor miqyosi va uy-xo‘jaliklarining haqiqiy xarid odatlari orasi hal qiluvchi tafovut bor: 2022-yilda O‘zbekistonda e-tijorat bozorining qiymati rasmiy baholarga ko‘ra taxminan 311 million Aqsh dollar atrofida bo‘lib umumiy chakana savdo hajimdagi ulushi past-2-3% darajasida qayd etildi. Shu bilan birga (KPMG, Euromonitor asosida) 2022-2027 –yillar davrida e-tijoratning yuqori o‘sishi va 2027- yilga kelib bozor ulushi 9-11% gacha o‘sishi bashorat qilinmoqda.

O‘zbekistonda so‘ni yillarda elektron tijorat bozori jadal rivojlanib, raqamli to‘lovlar iqtisodiyotning eng muhim tarkibiy qismiga aylandi. 2020-2025-yillarda onlayn to‘lovlar hajmi keskin oshib, elektron tranzaksiyalar ulushi naqd pulan foydalanishni sezilarli kamaytirdi. 2020-yil jami onlayn to‘lovlar hajmi taxminan 22-trillion so‘mni tashkil etgan bo‘lsa 2025-yilga kelib bu ko‘rsatkich 90-110 trillionga yetgani aytilmoqda. Bu esa yiliga 30-35% da o‘sish suratini anglatadi. raqamli to‘lovlarning umumiy savdodagi ulushi 2020-yildagi 14%dan 2025-yilda 42% ko‘tarilgani aytilmoqda.

Onlayn tranzaksiyalar ham keskin oshmoqda. 2020-yil ro‘yhatga olingan tranzaksiyalar miqdori 450 million atrofida bo‘lgan bo‘lsa ham, 2025-yilda 1,3 milliarddan ortiq tranzaksiya amalga oshirilgan. Bu foydalanuvchi oyiga 9-12ta onlayn to‘lov amalga oshirishini korsatadi. aholi o‘rtasida mobil bank ilovalari va elektron hamyonlardan faol foydalanish tobora kengaymoqda. Foydalanish hajmi 2025-yilda 12-14 millionga yetganini ko‘rsatmoqda. Onlayn to‘lovlar ko‘payishi bilan birga xavfsizlik mexanizmlari ham takomillashtirildi. 2025-yilda tranzaksiyada 6ta firibgarlik holati uchradi. Bu juda kam ko‘rsatkich hisoblanadi. O‘zbekistonda onlayn to‘lov qabul qiluvchi e-commerce platformalarning soni 2020-yil 110tadan 2025-yilda 420taga yetib, bozorning kengayishiga katta hissa qo‘shdi.

E-savdo hajmi O‘zbekistonda oxirgi yillarda eng tez rivojlanayotgan yo‘nalishlardan biriga aylandi. 2020-2025-yillarda e-savdo hajmi sezilarli ravishda

kengayib, chakana savdoning umumiy tarkibida uning ulushi keskin oshdi. 2025-yilda 28-31 trillion atrofida bo‘lganini ko‘rsatiladi. Bu holat besh yil davomida bozorning qariyb 5,5-6 baravar o‘sganini ko‘rsatadi. O‘shining asosiy sababi sifatida-internet foydalanuvchilari hajmi ko‘payishi, mobililovalar orqali xarid qilishlar ko‘payish holati, shuningdek, mahalliy onlayn platformalarning kuchayib borayotgan raqobatidir. Shu davrda bozordagi yillik o‘shish o‘rtacha 32-28% atrofida bo‘ladi. E-savdoning chakana savdodagi ulushi ham kundan –kunga ortib bormoqda. 2020-yilda elektron savdoning umumiy chakana aylanadigi ulushi atigi 2,2% ni tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yil holatiga ko‘ra 7,8-9% o‘ralig‘ga kotarilmoqda. Bu O‘zbekistonda chakana savdo yanada takomillashayotgandan darak berar ekan. 2025-yilda jami chakana savdo aylanmasi 360-380-so‘mni ko‘rsatadi, shundan deyarli 30-trillion so‘m gina elektron savdo orqali amalga oshirilganini ko‘rsatadi. Lekin aholining onlayn savdoga bo‘lgan ishonchi oshgani birmuncha bo‘lsa ham quvonarli jarayon. E-savdoning tarkibiy tuzilmasi ham o‘zgarib bormoqda. 2020-yil onlayn xaridlarning asosiy qismi maishiy texnikaga oid bo‘lsa, 2025-yilga kelib, kiyim-kechak, oziq-ovqat yetkazib berish, maishiy xizmatlar, transport chiptalar va turizm xizmatlari ulushi ham keskin oshdi. E-savdoning kelgusidagi ulushi va rivojlanish istiqbollari ham ijobiy ya‘ni 2027-yilgacha elektron savdoning chakana savdodagi ulushi 12-14% ga yetib borishi, aytilmoqda.

Oxirgi yillarda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohatlar, xususan, sanoatlashuv, xizmatlar sektorining kengayishi va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi vqqa bandlik bozoriga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. 2025-yilda rasmiy bandlar soni 6,3 millionga yetgan. Eng tez oshish tijorat, logistika, transport, qurilish va IT xizmatlarida kuzatildi. Shuningdek, kichik biznesda bandlik darajasi yildan-yilga 4-6% oshib bormoqda. Bandlik darajasini oshishi iqtisodiyotga uy-xo‘jaliklariga daromadning barqarorligini ta‘minlash va iste‘mol bozorini kengaytirish orqali ijobiy ta‘sir korsatmoqda. Bandlikning kengayishi, ishlab chiqarish samaradorligining oshishi va eksportdan kiradigan valyuta tushumlarining ko‘payishi real daromadlar oshishiga sabab bo‘lmoqda. O‘zbekistonda real daromadlar aholi jon boshiga 2025-yil holatiga ko‘ra o‘rtacha yillik 6-8% ni osib borayotganini ko‘rsatadi. Daromadlarning o‘shishi iste‘mol xarajatlarini kengaytirib, ichki talabni mustahkamladi. Bu esa makroiqtisodiy oshishni qo‘lab –quvvatlovchi asosiy transmissiya kannalaridan biriga aylanadi.

Iqtisodiy faollikning ortishi, tadbirkorlik subyektlarining ko‘payishi va soliq tizimini raqamlashtirish soliq bazasining kengayishiga olib keladi. O‘zbekistonda so‘ngi besh yil ichida budjet soliq tushumlari 1,7 baravarga oshdi. Ayniqsa, QQS foyda solig‘i aksizlar va yer uchun olinadigan soliqlarda sezilarli o‘shish mavjud. Raqamli soliq monitoring tizimlari, elektron hisob- faktura tizimlari (EHF) onlayn nazorat kassa, mashinalar va to‘lovlar shafoligini oshiruvchi platformalar yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirdi. 2020-yil YIM ni 52% ni tashkil etgan norasmiy iqtisodiy ulushi 2025-yilga kelib 43% gacha qisqargani aytilmoqda. Eksport iqtisodiy rivojlanishning muhim transmissiya mexanizmlaridan biri deya tariflasak notog‘ri bo‘lmaydi. 2025-yilga kelib to‘qimachilik, elektrotexnika, avtobamilsozlik, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va kimyo sohasini eksportni asosini

tashkil etmoqda. Eksportning osishi davlatga qo‘shimcha milliy valyutani kengaytirish imkonini beruvchi sohadir.

Mavjud cheklovlar va yechimlar

Ba’zi hududlarda internet tezligi pastyoki barqaror emas, Logistika infratuzilmasining noteks rivojlanishi, To‘lov tizimlari o‘rtasida to‘liq intergatsiya mavjud emasligi ba’zi holatlarda texnik xatolarga olib keladi. Bu xatoliklarni yechimi sifatida keng polosli internet qamrovini 96-98%ga yetkazdirishimiz kerakligi, “oxirgi kilometr” logistika xizmatini rivojlantirish, mahalliy kuryer tarmoqlarini kengaytirish, to‘lov tizimlari banklar o‘rtasida yagona API-standartlarini joriy etish orqali e-tijorat yo‘nalishlarini rivojlantirishimiz mumkinligini aytib o‘tishim lozim. Bundan tashqari holatlarni ham aytib o‘tishim lozim. Elektron shartnoma masofaviy savdo qoidalari barcha tadbirkorlar tomonidan to‘liq tushunilmaslik holatlari hamda Kross-border savdo bo‘yicha bojxona tartiblari murakkabligi kichik biznes uchun to‘siq bo‘lib qolmoqda. Foydalanuvchi ma’lumotlarini himoya qilish bo‘yicha standartlar yetarlicha izchil emasligini ham aytib o‘tishim lozim. Bundan tashqari fintech raqobatini rag‘batlantirish, kiberxavsizlik standartlari va antifraud platformalarini majburiylashtirish ham bu sohani rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa

2020-2025 yillarda elektron tijorat O‘zbekistonda jadal ravishda kengaydi: internet qamrovi 89% chiqdi, P2P va onlayn to‘lovlar hajmi esa 2022-2024 yillarda kamida 311-mln dan 543-605mln Aqsh dollar diapoziniga yetdi. Baholashlardagi farq sohaning tez o‘zgarishi va metodlar tafovutini ko‘rsatadi, biroq terend ravshan: e-savdo-iqtisodiy o‘sish, soliq bazasi va aholi daromadlarini oshirishning kuchli drayveri. Kelgusi bosqichda infratuzilmani sifati, kiberxavsizlik, fintech raqobati va metodologik birlikni taminlash soha samaradorligini ancha oshirishi kuzatilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. DataReportal. Digital 2025: Uzbekistan (Jan. 2025) — internet foydalanuvchilari va qamrov. DataReportal – Global Digital Insights
2. O‘zbekiston Raqamli texnologiyalar vazirligi. Telecommunication (2024/2025) — mobil internet qamrovi, uy xo‘jaliklari ulanishi, DClar. digital.gov.uz
3. Central Bank ma’lumotlariga tayangan xabarlar: Uzcard/HUMO P2P 2023 — 224,3 trln so‘m. <https://yuz.uz+1>
4. KPMG (2023). E-commerce in Uzbekistan — 2022 yil bozor hajmi bahosi. assets.kpmg.com
5. KPMG (2024). B2C Payments, POS financing & BNPL in Uzbekistan — 2023 yil e-savdo diapazoni. assets.kpmg.com
6. Kursiv Media (2025). E-commerce share ~3% (baholash). Kursiv Media Uzbekistan
7. ECDB (2025). Online share 5–10% (baholash). ecdb.com
8. UNDP (2025). Digital Economy of Uzbekistan — infratuzilma va regulativ muhit bo‘yicha tahlil. UNDP
8. Visa (2023). Advantages of Electronic Payments in Uzbekistan — moliyaviy inklyuziya va to‘lov tizimlari raqobati. cis.visa.com

9. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Quarterly Reports — rasmiy statistik relizlar va jadval bazasi.

YOSHLAR TADBIRKORLIGINI QO‘LLAB-QUVVATLASH SIYOSATI: O‘ZBEKISTON TAJRIBASI VA XALQARO TAQQOSLASH

Usmonova Vasila Botirovna

O‘zMUJF “Iqtisodiyot va turizm” kafedrasi assistenti

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekistonda yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash siyosati, uning tashkiliy-huquqiy asoslari, davlat tomonidan yaratilayotgan iqtisodiy mexanizmlar, moliyaviy ko‘mak shakllari hamda me‘yoriy islohotlarning samaradorligi yoritiladi. Shuningdek, rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasi (Janubiy Koreya, Germaniya, Turkiya va Yevropa Ittifoqi davlatlari) misolida yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Qiyosiy tahlil asosida O‘zbekiston uchun istiqbolli yo‘nalishlar hamda siyosiy takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: yoshlar tadbirkorligi, davlat siyosati, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, innovatsion tadbirkorlik, startap ekotizimi, xalqaro tajriba, bandlik, inson kapitali.

O‘zbekiston Respublikasida yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanib bormoqda. Mazkur sohada amalga oshirilayotgan tizimli islohotlar, yangi dasturlar, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari va institutsional yangiliklar yoshlarga biznes boshlash va o‘z g‘oyalarini ro‘yobga chiqarish uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda. So‘nggi yillarda qabul qilingan farmon va qarorlar, turli davlat dasturlari hamda aholining ijtimoiy qatlamlariga yo‘naltirilgan kompleks yondashuvlar yoshlarning iqtisodiy faolligini oshirishda muhim omil bo‘lmoqda.

Avvalo, “Yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash agentligi”ning tashkil etilishi sohada mustahkam institutsional poydevor yaratdi. Ushbu agentlik yoshlarning biznes tashabbuslarini aniqlash, ularni biznes yuritish bo‘yicha maslahatlar bilan ta‘minlash, biznes-reja tuzishdan tortib, marketing, huquqiy masalalar va moliyaviy savodxonlik yo‘nalishlarida ko‘mak berish, shuningdek, hududlarda tadbirkorlik infratuzilmasini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Mazkur tuzilma yoshlar bandligini ta‘minlash, ularning innovatsion g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlashda muhim o‘rin tutmoqda.

Yoshlar startap loyihalarini moliyalashtirishga qaratilgan Prezident qarorlari sohani rivojlantirishning asosiy vositalaridan biridir. Ushbu hujjatlar orqali yoshlarning innovatsion g‘oyalari, ijtimoiy va texnologik yo‘nalishlardagi startap tashabbuslari, kichik ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish loyihalari uchun grantlar, imtiyozli kreditlar, subsidiya va boshqa moliyaviy ko‘maklar ajratilmoqda. Bundan tashqari, kichik biznesni ro‘yxatdan o‘tkazish jarayonlarining soddalashtirilishi,

soliq imtiyozlari berilishi va byurokratik to‘siqlarning kamaytirilishi yoshlarning biznes boshlash imkoniyatlarini yanada kengaytirdi.

Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish borasida eng yirik tashabbuslardan biri — “Yoshlar: 1+1” dasturidir. Ushbu dasturning asosiy maqsadi ishsiz va uyushmagan yoshlarni kasb-hunar va tadbirkorlik faoliyatiga jalb etishdan iborat. “Har bir tadbirkor — yoshlarga madadkor” tamoyili asosida tajribali tadbirkorlarga bittadan ishsiz yosh biriktirilib, ularni amaliy o‘qitish, kasbga o‘rgatish va ishga joylashtirish tizimi joriy qilindi. Dastur doirasida 500 ming nafardan ortiq yoshlar bandligini ta‘minlash imkoniyati paydo bo‘lgani Prezident tomonidan alohida e‘tirof etildi. Bu yondashuv nafaqat yoshlar uchun amaliy ko‘nikma maktabi, balki jamiyatda ustoz-shogird an‘anasini tiklashning zamonaviy modeli sifatida ham ahamiyatli bo‘ldi.

Yurtimiz rahbari ta‘kidlaganidek¹⁶, “Hunarli kishi xor bo‘lmas”. Ammo so‘nggi yillarda yoshlarning mohir ustozlar qo‘lida kasb-hunar o‘rganishi yetarli darajada rag‘batlantirilmayotgani ayrim kamchiliklarga sabab bo‘lmoqda. Shu bois, “ustoz-shogird” an‘anasini kuchaytirish, hunarmand ustalarni moddiy rag‘batlantirish, ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlash tizimi joriy etilishi ham yoshlar bandligi va tadbirkorligi uchun muhim o‘zgarish bo‘ldi. Bandlikka ko‘maklashish jamg‘armasi orqali ustozlarga beriladigan rag‘batlantirish choralari bu yo‘nalishda yanada samarali mexanizmni shakllantirdi”.

Yoshlar tadbirkorligi uchun hududlarda qulay infratuzilma yaratish maqsadida Prezident tashabbusi bilan “Yoshlar kichik sanoat zonalarini” tashkil etilmoqda¹⁷. Bu sanoat zonalarida yoshlarning amaliy biznes g‘oyalari uchun ishlab chiqarish maydonlari, binolar, texnik jihozlar va infratuzilmaviy sharoitlar yaratilmoqda. Eng muhimi, ushbu obyektlar yosh tadbirkorlarga imtiyozli ijara yoki lizing asosida taqdim etiladi. Bu esa ularga katta mablag‘ sarflashsiz ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish imkonini bermoqda.

Shu bilan birga, Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi huzurida yoshlar loyihalarini moliyalashtirish uchun maxsus jamg‘arma tashkil etilib, unga 100 million AQSH dollari miqdorida mablag‘ ajratildi. Jamg‘arma orqali yoshlar startaplarini past foizli kreditlar va qulay shartlarda moliyalashtirish imkoniyati yaratildi. Bu esa yoshlarga innovatsion g‘oyalarini keng ko‘lamda ro‘yobga chiqarish, ularni iqtisodiyotning yangi sohalariga olib kirish uchun keng yo‘l ochdi.

Mamlakatda yoshlar tadbirkorligi bo‘yicha moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari izchil takomillashib bormoqda¹⁸. “Yoshlar – 1” va “Yoshlar – 2” kredit dasturlari orqali past foizli kreditlar ajratilishi, yoshlarning xizmat ko‘rsatish, ishlab chiqarish, qishloq xo‘jaligi, hunarmandchilik, IT-startaplar kabi yo‘nalishlarda biznes boshlashiga katta imkoniyat yaratmoqda. Bundan tashqari, subsidiya va grant dasturlarining kengaytirilishi ham ko‘plab yoshlarning iqtisodiy mustaqilligiga yo‘l ochmoqda.

¹⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent, 2021.

¹⁷ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar kichik sanoat zonalarini tashkil etish choralari to‘g‘risida”gi qarori. — 2021.

¹⁸ “Yoshlar biznes platformasi” platformasi bo‘yicha Yoshlar ishlari agentligi hisobotlari. — Toshkent, 2022.

Zamonaviy iqtisodiyot talablaridan kelib chiqib, raqamli savodxonlik yoshlarning muvaffaqiyati uchun muhim omilga aylandi. Shu sababli, O‘zbekistonda raqamli platformalar orqali yoshlarni qo‘llab-quvvatlash tizimi ham shakllantirildi. “Yoshlar biznes platformasi” va “Yoshlar onlayn maktabi” yoshlar uchun biznes-reja tuzish, marketing, soliq va huquqiy bilimlarni o‘zlashtirish, boshqaruv ko‘nikmalariga ega bo‘lish, startap ochish va uni rivojlantirish bo‘yicha zamonaviy o‘quv dasturlarini taklif qilmoqda. Bu platformalar yoshlarning bozor talablari bilan mos bilimlarga ega bo‘lishiga yordam berib, ularni raqamli iqtisodiyotning faol ishtirokchisiga aylantirishga xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, O‘zbekistonda yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash siyosati keng ko‘lamli, tizimli va izchil amalga oshirilmoqda. Qabul qilinayotgan dasturlar, moliyaviy mexanizmlar, institutsional islohotlar va infratuzilmaviy imkoniyatlar yoshlarning iqtisodiy faolligini oshirish, ularning innovatsion loyihalarini qo‘llab-quvvatlash va mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilishga salmoqli hissa qo‘shmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar: 1+1” dasturini joriy etish to‘g‘risida”gi qarori, 2021.
3. Mirziyoyev Sh.M. “Hunarli kishi xor bo‘lmas” mavzusidagi chiqish. – Toshkent, 2021.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar kichik sanoat zonalarini tashkil etish choralari to‘g‘risida”gi qarori. — 2021.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar startaplarini moliyalashtirish bo‘yicha qarorlari. — PQ-4477, 2020.
6. “Yoshlar – 1” va “Yoshlar – 2” kredit dasturlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. — VMQ-2021.
7. “Yoshlar biznes platformasi” platformasi bo‘yicha Yoshlar ishlari agentligi hisobotlari. — Toshkent, 2022.

SUN’IY INTELLEKTNING MEHNAT BOZORIGA TA’SIRI

Aliqulova Sevinch Dilmurod qizi, Qarsiboyeva Gulrux Botir qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabalari

Ilmiy rahbar: Ergasheva Nafisa Baxridinovna

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali assistenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining mehnat bozoriga ko‘rsatadigan ijobiy va salbiy ta’sirlari tahlil qilinadi. Asosiy e’tibor ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va ta’lim sohalarida avtomatlashtirish

jarayonlarining inson mehnatini qanday o‘zgartirayotgani hamda yangi kasblar paydo bo‘lishiga sabab bo‘layotganiga qaratilgan. Tadqiqot davomida SI ning ish unumdorligini oshirishi, biroq ayrim kasblarni yo‘qolish xavfi ostida qoldirishi haqida xulosalar chiqariladi. Shuningdek, mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lish uchun inson kapitalini rivojlantirish, raqamli ko‘nikmalarni oshirish va qayta tayyorlash dasturlarining ahamiyati yoritiladi.

Annotation: This article analyzes the positive and negative impacts of artificial intelligence (AI) technologies on the labor market. The main focus is on how automation processes in manufacturing, services, and education are transforming human labor and contributing to the emergence of new professions. The study concludes that while AI increases productivity, it also poses a risk of job displacement in certain occupations. Moreover, the importance of developing human capital, enhancing digital skills, and implementing retraining programs to remain competitive in the labor market is highlighted.

Аннотация: В данной статье анализируются положительные и отрицательные влияния технологий искусственного интеллекта (ИИ) на рынок труда. Основное внимание уделяется тому, как процессы автоматизации в производстве, сфере услуг и образовании изменяют характер человеческого труда и способствуют появлению новых профессий. В ходе исследования сделан вывод о том, что, с одной стороны, ИИ повышает производительность, а с другой — создает риск исчезновения некоторых профессий. Кроме того, подчеркивается важность развития человеческого капитала, повышения цифровых навыков и реализации программ переподготовки для сохранения конкурентоспособности на рынке труда.

Kalit so‘zlar: sun‘iy intellekt, mehnat bozori, avtomatlashtirish, raqamli ko‘nikmalar, inson kapitali.

Keywords: artificial intelligence, labor market, automation, digital skills, human capital.

Ключевые слова: искусственный интеллект, рынок труда, автоматизация, цифровые навыки, человеческий капитал.

Sun‘iy intellekt (SI) mehnat bozorida kasblarning o‘zgarishiga, ba’zi kasblarning yo‘qolib ketishi va yangilarining paydo bo‘lishiga, shuningdek, mavjud kasblar uchun talab qilinadigan ko‘nikmalarning o‘zgarishiga olib keladi. U avtomatlashtirilishi mumkin bo‘lgan ishlarni kamaytiradi, ammo analitik, ijodiy va ijtimoiy ko‘nikmalarga asoslangan kasblarga ehtiyojni oshiradi.

Sun‘iy intellekt bugungi kunda odamlarni ishsiz qoldiradi degan miflar bor. Ammo, yaxshilab o‘ylab qaralsa also bunday emas. So‘nggi yillarda sun‘iy intellekt (SI) texnologiyalari dunyo miqyosida jadal rivojlanib, turli sohalarga kirib bormoqda. Mashinaviy o‘rganish, avtomatlashtirish va generativ modellar inson mehnatini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Bu o‘zgarishlar ishlab chiqarish jarayonlari, xizmat ko‘rsatish tarmoqlari hamda ta‘lim tizimiga yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Natijada, SI mehnat bozorining tarkibi, ish o‘rinlari soni va sifatiga kuchli ta‘sir ko‘rsatmoqda. OECD (2024) ma‘lumotlariga ko‘ra, yirik korxonalarning 40 foizi, o‘rta korxonalarning 20 foizi va kichik korxonalarning

12 foizi SI texnologiyalaridan foydalanadi. Bu raqamlar turli o‘lchamdagi kompaniyalar orasida raqamli transformatsiya darajasi keskin farq qilayotganini ko‘rsatadi. Katta korxonalar SI yordamida ishlab chiqarish samaradorligini oshirayotgan bir paytda, kichik bizneslar hali bu texnologiyani to‘liq joriy eta olmagan.

Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (IMF, 2024) o‘tkazgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, AQShning sun‘iy intellektni faol qo‘llayotgan hududlarida 2010–2021 yillar oralig‘ida ishchi kuchi darajasi biroz pasaygan. Ayniqsa, ishlab chiqarish va past malakali xizmat turlari eng ko‘p qisqargan. Shu bilan birga, Germaniyada joylashgan **Institute of Labour Economics (IZA)** tadqiqotlariga ko‘ra, SI yuqori malakali ishchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda - ularning maoshi va mehnat unumdorligi oshgan. Kam malakali, takrorlanuvchi ish turlari esa avtomatlashtirish tufayli qisqarish xavfi ostida qolmoqda.

Springer (2020) nashrida chop etilgan tahlilda 5 257 ta kompaniya o‘rganilgan bo‘lib, SI patentlariga ega kompaniyalarda mehnat unumdorligi sezilarli darajada oshgani aniqlangan. SI texnologiyalari ishlab chiqarish jarayonlarini soddalashtirib, xatolarni kamaytiradi va natijada mahsuldorlikni oshiradi. Shu bilan birga, ayrim iqtisodchilar “produktivlik paradoksi”ni qayd etishadi — ya’ni SI kiritilgach ham, iqtisodiy o‘sish va ish haqlari darajasida kutilgan tez o‘sish har doim ham kuzatilmaydi. Buning sababi sifatida yangi texnologiyalarni to‘liq o‘zlashtirish uchun vaqt va malaka talab etilishi ko‘rsatiladi (EWA Journal, 2023).

Jahon banki (World Bank, 2024) ma’lumotlariga ko‘ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda SI ta’siri nisbatan sust kechmoqda. Buning sababi — texnologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi va ishchi kuchining malaka darajasi pastligidir. Masalan, Braziliyada avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish so‘nggi besh yilda ishchi kuchining qariyb 7 foizini qisqartirgan. O‘zbekiston kabi mamlakatlarda esa SI imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun raqamli savodxonlikni oshirish, ta’lim tizimini moslashtirish va qayta tayyorlash dasturlarini yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa.

Sun‘iy intellekt mehnat bozoriga ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatmoqda. Bir tomondan, u iqtisodiy o‘sish, samaradorlik va yangi kasblar uchun imkoniyat yaratadi. Boshqa tomondan, u ayrim ish turlarini yo‘qotish, malaka tafovutini kuchaytirish va ijtimoiy tengsizlik xavfini oshiradi. Shuning uchun davlatlar va ta’lim tizimlari inson kapitalini rivojlantirish, raqamli ko‘nikmalarni oshirish hamda SI bilan ishlashni o‘rgatuvchi dasturlarni joriy etishlari zarur.

Kelajakda mehnat bozori texnik, analitik va kreativ fikrlashga ega insonlarga tayanadi. SI inson mehnatini butunlay almashtirmaydi - aksincha, uni yanada samarali, intellektual va innovatsion shaklga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Russell, S., & Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Prentice Hall, 2021.
2. Jo‘rayev Sh., Xodjayev A. Sun‘iy intellekt asoslari. Toshkent: O‘zMU, 2020.

3. Goodfellow, I., Bengio, Y., Courville, A. Deep Learning. MIT Press, 2016.
4. Odilov A., Mirzaahmedov M. Mashinaviy o‘qitishning asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. Mitchell, T. Machine Learning. McGraw-Hill, 1997.
6. Matkarimov K. Axborot texnologiyalari va sun’iy intellekt. Toshkent: Innovatsiya, 2019.
7. Bishop, C. M. Pattern Recognition and Machine Learning. Springer, 2006.
8. Turdiev O. Sun’iy intellekt texnologiyalari. Toshkent: Noshir, 2022.
9. Domingos, P. The Master Algorithm. Basic Books, 2015.
10. Abdullayev O., Rahimov J. Neyron tarmoqlar va chuqur o‘rganish. Toshkent, 2022.
11. Aurélien Géron. Hands-On Machine Learning with Scikit-Learn, Keras, and TensorFlow. O’Reilly, 2019.
12. Abdurahmonov Z. Sun’iy intellektga kirish. Toshkent: Adabiyot, 2018.
13. François Chollet. Deep Learning with Python. Manning, 2018.
14. Xasanov M. Katta ma’lumotlar va sun’iy intellekt. Toshkent, 2021.
15. Manning C. D., Raghavan P., Schütze H. Introduction to Information Retrieval. Cambridge, 2008.
16. Sultonov I. Algoritmlar va sun’iy intellekt. Toshkent, 2020.
17. Turing, A. M. “Computing Machinery and Intelligence.” Mind, 1950.
18. Toshpo‘latov S. Intellektual tizimlar va ekspert tizimlari. Toshkent, 2017.
19. Krizhevsky, A., Sutskever, I., & Hinton, G. “ImageNet Classification with Deep CNNs.” NIPS, 2012.
20. Vaswani, A. et al. “Attention is All You Need.” 2017.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASRIDA SUN’IY INTELLEKTNING JAMIYAT RIVOJI, INSON FAOLIYATI VA IJTIMOY-IQTISODIY JARAYONLARDAGI O‘RNI

Nasrullayeva Sevinch

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabasi

Ilmiy rahbar: Saitov Sirojiddin

Annotatsiya: Ushbu kengaytirilgan maqola raqamli texnologiyalar asrida sun'iy intellektning (SI) jamiyat, inson faoliyati va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardagi fundamental o‘rnini O‘zbekiston Respublikasining me'yoriy-huquqiy hujjatlari (Prezident qarorlari) asosida chuqur tahlil qiladi. Maqolada SIning O‘zbekiston iqtisodiyotining turli sohalariga joriy etilishining huquqiy va institutsional asoslari yoritilgan. Jumladan, tibbiyot, ta’lim, qishloq xo‘jaligi, bank ishi va davlat boshqaruvi kabi ustuvor yo‘nalishlarda SI dan foydalanishning amaliy ahamiyati va istiqbollari atroflicha ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, SI texnologiyalarining ish unumdorligini oshirishdagi o‘rni, mehnat bozori transformatsiyasiga ta’siri hamda axloqiy va ijtimoiy-iqtisodiy xavflariga e’tibor qaratilgan. Maqola SI

rivojlanishining O‘zbekistonning 2030-yilgacha bo‘lgan raqamli iqtisodiyot strategiyasidagi hal qiluvchi rolini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: Sun‘iy intellekt (SI), raqamli texnologiyalar, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, davlat boshqaruvi, raqamli O‘zbekiston, mehnat bozori

Abstract: This expanded article deeply analyzes the fundamental role of Artificial Intelligence (AI) in social development, human activity, and socio-economic processes in the age of digital technologies, basing its findings on the regulatory and legal documents (Presidential Decrees) of the Republic of Uzbekistan. The paper illuminates the legal and institutional foundations for the implementation of AI across various sectors of the Uzbek economy. Specifically, the practical significance and prospects of utilizing AI in priority areas such as medicine, education, agriculture, banking, and public administration are thoroughly examined. Attention is also paid to the role of AI technologies in increasing labor productivity, their impact on labor market transformation, and associated ethical and socio-economic risks. The article substantiates the crucial role of AI development within Uzbekistan's digital economy strategy leading up to 2030.

Keywords: Artificial intelligence(AI), digital technologies, socio-economic development, public administration, digital Uzbekistan, labor market

Kirish

Hozirgi kun ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlari to‘liq raqamli transformatsiya girdobida turibdi. Ushbu transformatsiyaning eng muhim kaliti sun‘iy intellekt (SI) bo‘lib, u nafaqat axborotni qayta ishlaydigan texnologiya, balki *inson ongi jarayonlarini modellashtirishga qaratilgan fundamental ilmiy yo‘nalishdir*.

SI ning dunyoda rasman tan olinishi va nazariy asoslari XX asr o‘rtalariga borib taqalsa-da, uning amaliy ahamiyati va ommaviylashuvi faqat so‘nggi o‘n yillikda, ma‘lumotlar hajmining keskin o‘sishi va hisoblash quvvatining arzonlashuvi tufayli yuzaga keldi. SI tizimlari endilikda murakkab qarorlar qabul qilish, vizual ma‘lumotlarni tahlil qilish va tabiiy tilni tushunish kabi vazifalarni yuqori aniqlikda bajarmoqda. Bu imkoniyatlar jamiyatning har bir sohasini, O‘zbekiston misolida esa, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida davlat boshqaruvidan tortib, eng chekka qishloq xo‘jaligi maydonlarigacha qamrab olmoqda. SI ning O‘zbekistonda jadal joriy etilishi uchun huquqiy asos O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-oktyabrdagi PQ-4851-sonli “Sun‘iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori bilan mustahkamlangan.

Sun‘iy intellekt iqtisodiy rivojlanishning yangi generatori sifatida ko‘riladi. Uning ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta‘siri uchta asosiy jihatda namoyon bo‘ladi:

SI, birinchi navbatda, inson ishtirokisiz takrorlanadigan va katta hajmli vazifalarni avtomatlashtirish orqali ish unumdorligini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, moliyaviy tahlil yoki mijozlarga xizmat ko‘rsatish (chatbotlar) kabi sohalarida SI xatolar ehtimolini kamaytiradi va tezlikni bir necha barobar oshiradi. Ushbu avtomatlashtirish inson resurslarini ijodiy fikrlashni talab qiluvchi, strategik ahamiyatga ega bo‘lgan vazifalarga yo‘naltirish imkonini beradi.

SI ning joriy etilishi mehnat bozorining strukturaviy o‘zgarishini keltirib chiqaradi. Oddiy, ruti-n vazifalarni bajaruvchi ishchi o‘rinlari asta-sekin yo‘qolishi mumkin. Ammo bu jarayon yangi, yuqori malakali kasblarni (masalan, “Ma’lumotlar muhandisi,” “SI tizimlari operatori,” “SI axloqi bo‘yicha maslahatchi”) talab qiladi. O‘zbekistonda bu o‘zgarishlarga moslashish maqsadida kadrlar tayyorlash tizimini zamon talablariga muvofiqlashtirish, jumladan, O‘zbekiston Milliy universiteti kabi oliy ta’lim muassasalarida tegishli mutaxassisliklar sonini oshirishga katta e’tibor qaratilmoqda.

SI, davlat boshqaruvida qo‘llanilganda, qaror qabul qilish sifatini yaxshilaydi. Ma’lumotlarga asoslangan bashorat qilish modellaridan foydalanish orqali hukumatlar resurslarni yanada samarali taqsimlashi, korrupsiyaviy xavflarni kamaytirishi va aholiga ko‘rsatilayotgan xizmatlarning shaffofligini oshirishi mumkin. O‘zbekistonning “Raqamli Hukumat” tizimini rivojlantirishdagi harakatlari aynan shu maqsadga qaratilgan.

O‘zbekistonda SI ni joriy etish faqat IT sektori bilan cheklanib qolmasdan, Prezident Qarorida belgilanganidek, milliy iqtisodiyotning deyarli barcha ustuvor sohalarini qamrab oladi:

Tibbiyotda SI ning qo‘llanilishi diagnostika jarayonlarining tezligi va aniqligini oshiradi. Masalan, radiologiyada (rentgen, MRT) SI tasvirlarni tahlil qilib, inson ko‘zi ilg‘ay olmaydigan anomalialarni aniqlashga qodir. Bundan tashqari, SI bemorlarning tibbiy ma’lumotlarini tahlil qilib, individual davolash rejalarini taklif qilishi, epidemiyalarning tarqalishini bashorat qilishi va dori vositalarini kashf qilish jarayonini tezlashtirishi mumkin.

SI ta’limda shaxsiylashtirilgan yondashuvni ta’minlash uchun xizmat qiladi. U har bir o‘quvchining o‘zlashtirish tezligi, qiyinchiliklari va qiziqishlarini tahlil qilib, unga moslashtirilgan o‘quv materiallari yoki vazifalarni taqdim etadi. Bu, o‘z navbatida, bilim samaradorligini oshiradi. Bundan tashqari, SI, xususan, tabiiy tilni qayta ishlash modellari (NLP) yordamida o‘quv materiallarini avtomatik tarjima qilish va akademik ishlarni plagiatga tekshirishda ham muhim rol o‘ynamoqda.

O‘zbekiston iqtisodiyotining eng muhim tarmog‘i bo‘lgan qishloq xo‘jaligida SI orqali “aqlli qishloq xo‘jaligi” (Smart Agriculture) tizimi yaratilmoqda. SI dronlar va sun‘iy yo‘ldosh tasvirlarini tahlil qilib, ekinlarning holatini, tuproq namligini aniqlaydi va sug‘orish, o‘g‘itlash kabi jarayonlarni optimallashtiradi. Bu resurslardan (suv, o‘g‘it) samarali foydalanishni ta’minlaydi va hosildorlikni oshiradi.

Moliyaviy sektorda SI risk-menejmentda, ya’ni kredit berishda mijozlarning to‘lovga layoqatligini yuqori aniqlikda baholashda keng qo‘llanilmoqda. Bundan tashqari, SI real vaqt rejimida firibgarlik (frod) harakatlarini aniqlaydi, bu esa bank xavfsizligini sezilarli darajada mustahkamlaydi. “Raqamli bank” xizmatlarining rivojlanishi SI texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi.

O‘zbekistonda SI ning jadal rivojlanishining asosiy omili – bu hukumatning siyosiy irodasi va aniq huquqiy bazaning yaratilganligidir. PQ-4851-sonli Qarorga ko‘ra, sun‘iy intellekt texnologiyalarini joriy etish uchun **“Raqamli Hukumat loyihalarini boshqarish markazi”**da maxsus bo‘linmalar tashkil etilgan.

Shuningdek, Qarorga muvofiq, mamlakatda SI sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlarini faollashtirish va xalqaro tajriba almashishga alohida e'tibor qaratilgan. O'zbekiston Milliy universiteti, Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti kabi yetakchi OTMLar ilmiy jurnallar va nashrlar orqali SIning nazariy va amaliy masalalarini yorituvchi o'zbek tilidagi ilmiy maqolalar sonini oshirishga hissa qo'shmoqda. Bu, mahalliy yosh olimlar va talabalarni SI sohasiga jalb qilishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Xulosa

Sun'iy intellekt raqamli texnologiyalar asrining eng muhim trendi bo'lib, uning jamiyat rivojida o'rni tobora ortib bormoqda. O'zbekiston SI ni rivojlantirishga qaratilgan qat'iy siyosiy yo'nalishni tanladi, bu esa PQ-4851-sonli Qarorda o'z aksini topgan. SI mamlakatning turli sohalaridagi, ayniqsa, tibbiyot, ta'lim va qishloq xo'jaligidagi samaradorlikni oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq, texnologik rivojlanish bilan bir qatorda, axloqiy me'yorlarga rioya qilish, kadrlar salohiyatini oshirish va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga e'tibor qaratish kelajakda SI dan muvaffaqiyatli foydalanishning garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-oktyabrdagi “Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4851-sonli Qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi” PF-6079-sonli Farmoni.
3. Saitov S. O'zbekistonning butun jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishining iqtisodiy ahamiyati //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 337-344.
4. Xaydarov B. Ta'lim tizimida budget mablag'larining maqsadli sarflanishi nazorati //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 12.
5. Saitov S., Tuychieva N. Main factors affecting economic growth in the country and their dynamics //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 53-64.
6. Хайдаров Б., Туйчиева Н. Инновационные методы обучения информатике и образовательной робототехнике //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 200-204.
7. Tuychieva N., Saitov S. Bank resources in the modernization of the economy //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 41-52.
8. Saitov S., Karimqulova O. O'ZBEKISTON RAQAMLI IQTISODIYOTIDA BANKLARNING ROLI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 132-138.
9. Khaydarov B., Tuychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.
10. Saitov S., To'rabekov O. O'ZBEKISTONNING JAHON BOZORIGA KIRIB BORISHDAGI MUAMMOLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 238-245.

DAVLAT SIYOSATINING XUSUSIY TADBIRKORLIK VA IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA’SIRI

G‘aybullayev Sarvar O‘ktam o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

Abdihomidov Zarif Sherzod o‘g‘li
O‘zMUJF, talaba
zarifabdihomidov@gmail.com

Annotatsiya: Mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi ko‘p jihatdan xususiy sektorning rivojlanishiga bog‘liq. Xususiy sektor iqtisodiyotning harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, yangi ish o‘rinlari yaratish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va aholi turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois xususiy sektor va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash borasidagi davlat siyosati uning iqtisodiy strategiyasining muhim qismidir.

Kalit so‘zlar: Xususiy sektor, tadbirkorlik, kichik biznes, soliqlar, imtiyozlar, qo‘llab-quvvatlash, ish o‘rni, iqtisodiy o‘sish, ishsizlik darajasi, innovatsiya, samaradorlik.

Аннотация: Экономическое развитие страны во многом зависит от развития частного сектора. Поскольку частная сеть является движущей силой экономики, она создает новые рабочие места, способствует инновациям и повышает уровень жизни населения. По этой причине государственная политика поддержки частного сектора и предпринимательства является важной частью экономической стратегии.

Ключевые слова: Частный сектор, предпринимательство, малый бизнес, налоги, льготы, поддержка, рабочие места, экономический рост, уровень безработицы, инновации, эффективность.

Abstract: The economic development of the country largely depends on the development of the private sector. Since the private network is the driving force of the economy, it creates new jobs, promotes innovation and improves the standard of living of the population. For this reason, the Government's policy of supporting the private sector and entrepreneurship is an important part of the economic strategy.

Keywords: Private sector, entrepreneurship, small business, taxes, benefits, support, employment, economic growth, unemployment rate, innovation, efficiency.

Mamlakatimizda xususiy mulk egalarining huquq va qonuniy manfaatlari himoyasini ta’minlashga qaratilgan mustahkam qonunchilik bazasi yaratilgan. Bevosita davlat xizmatlari ko‘rsatishning zamonaviy interaktiv shakllari joriy etilmoqda. Davlat organlari va tadbirkorlar o‘rtasida tizimli muloqot yo‘lga qo‘yilgan. Mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va aholi farovonligini yuksaltirishning muhim omili sifatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni izchil qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha ishonchli huquqiy kafolatlar tizimi yaratildi.

2026 - 2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning yettita ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Taraqqiyot strategiyasida xususiy mulk va tadbirkorlik sub‘yektlarining huquq va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish, o‘z biznesini yo‘lga qo‘yish istagida bo‘lgan aholi vakillarini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha dolzarb vazifalar belgilangan.

Mamlakatimizda soliq, xo‘jalik va statistika organlari bilan birgalikda xususiylashtirilgan korxonalarning moliyaviy-iqtisodiy va ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarini tahlil qilish, faoliyat ko‘rsatmayotgan, past rentabelli va zarar ko‘rayotgan korxonalarni, shuningdek, bo‘sh turgan va samarasiz foydalanilayotgan ob‘ektlar hamda yer uchastkalarini aniqlash bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirildi.

Bu borada avval xususiylashtirilgan 40 mingga yaqin obyekt o‘rganilib, shundan 3 ming 900 tasi ishlamay turgani yoki to‘liq foydalanilmayotgani aniqlangan. Mazkur obyektlardan 2700 tasining faoliyatini tiklash yoki ular negizida yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish bo‘yicha loyihalar va “yo‘l xaritalari” ishlab chiqildi.

Ushbu loyihalar doirasida 2,7 trillion so‘mlik investitsiyalar o‘zlashtirilib, 25 mingdan ortiq ish o‘rni yaratiladi. Bugungi kunga qadar 420 ta korxona o‘z faoliyatini tiklagan bo‘lsa, yil oxirigacha yana 1800 ta obyektida ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish rejalashtirilgan. Davlatimiz rahbarining 2019-yil 18-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xususiylashtirilgan korxonalarga ko‘maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo‘mitasini tashkil etish to‘g‘risida”gi farmoni bu borada muhim omil bo‘lmoqda.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishning asosiy omillaridan biri innovatsiyalardir. Innovatsion texnologiyalar yordamida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni chuqur qayta qurish, unumdorligini yanada oshirish mumkin. Ma’lumki, bugungi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasi nafaqat milliy iqtisodiyotning o‘sish sur‘atlarini jadallashtirish, balki aholi bandligini ta’minlash, turmush darajasini yuksaltirish borasidagi dolzarb masalalarni hal etishda ham yetakchi o‘rinni egallab turibdi. Huquqiy bazani mustahkamlash xususiy sektorni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida muhim masala hisoblanadi. Davlat xususiy tadbirkorlik uchun qulay huquqiy muhit yaratishi kerak. Soliq qonunchiligi, tadbirkorlik faoliyatini litsenziyalash va ruxsat berish jarayonlarini soddalashtirish kerak. Shu bilan birga, xususiy mulk huquqlari va investitsiyalarni himoya qilishni kafolatlash muhim ahamiyatga ega.

Xususiy sektor va tadbirkorlikni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash davlat banklari orqali imtiyozli kreditlar ajratish, tadbirkorlik subyektlariga subsidiyalar berish, xususiy investitsiyalarni rag‘batlantirish orqali xususiy sektor rivojiga xizmat qiladi. Shuningdek, kichik va o‘rta biznes uchun maxsus moliyalashtirish dasturlarini joriy etish ham nazarda tutiladi.

Xususiy sektorning samarali faoliyat yuritishi uchun zamonaviy infratuzilma zarur. Davlat yo‘llar, elektr energiyasi, internet, logistika xizmatlarini yaxshilash orqali tadbirkorlar uchun qulay shart-sharoit yaratishi mumkin.

Muvaffaqiyatli tadbirkorlik malakali kadrlarni talab qiladi. Davlat tomonidan tadbirkorlar uchun maxsus ta’lim dasturlari, seminar-treninglar tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, iqtisodiyot ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.

Xususiy sektorning rivojlanishi iqtisodiyotda qator ijobiy o‘zgarishlarga olib keladi. Masalan, ish o‘rinlari yaratiladi, xususiy korxonalar yangi ish o‘rinlari yaratadi, bu esa ishsizlik darajasini pasaytiradi. Xususiy tadbirkorlik faoliyati davlat byudjetiga tushadigan soliqlar miqdorini oshiradi. U ichki va xalqaro bozorlar bilan integratsiya funksiyalarini bajaradi. Tadbirkorlar mahalliy mahsulotlarni eksport qilish orqali xalqaro bozorlarni zabt etmoqda. Bu raqobatbardoshlikni oshirish uchun imkoniyatlar yaratadi. Xususiy sektor innovatsiyalar va samaradorlik orqali iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi.

Xulosa

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda davlat tomonidan xususiy sektor va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash siyosati muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu siyosat yangi imkoniyatlar yaratmoqda, iqtisodiyotning turli tarmoqlarida o‘rishni ta’minlamoqda, xalq farovonligini oshirmoqda. Binobarin, davlat va xususiy sektor hamkorligini mustahkamlash, bu borada izchil siyosat yuritish zamonaviy taraqqiyotning ajralmas qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sirojiddin S. et al. SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IS A PLACE TO PROVIDE EMPLOYMENT //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 115-119.
2. Akramovich N. A., Sarvar G., Yassim H. THE PLACE OF THE DIGITAL ECONOMY TODAY //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 95-99.
3. G‘aybullayev, S. (2022). O‘ZBEKISTONDA ISTE‘MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO‘NALISHLARI
4. Bahrom X. et al. THE ROLE OF THE PRIVATE SECTOR IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 287-293.
5. G‘aybullayev S. et al. RAQAMLI IQTISODIYOT RIVOJLANISHINING NAZARIY ASOSLARI //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – C. 86-89.
6. Sarvar G. et al. FACTORS AFFECTING LABOR RELATIONS AND ITS WAGE //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 125-129.
7. G‘aybullayev S. The place of the digital economy today //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 11. – C. 116-126.
8. G‘aybullayev Sarvar O. et al. O ‘ZBEKISTONDA ISTE‘MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO

- ‘NALISHLARI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 119-125.
9. Sarvar O‘ktam o‘g G. et al. SYSTEMATIC-SITUATION APPROACH IN MANAGEMENT //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 11. – C. 999-1008.
10. Bahrom X. et al. O‘ZBEKISTON VA AQSHNING IQTISODIY MUNOSABATLARI //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – C. 63-69.
11. G‘Aybullayev Sarvar O. et al. FRANCHAYZINGNING BUGUNGI IQTISODIY JARAYONLARDAGI AHAMIYATI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 16. – C. 116-120.
12. O‘G‘Li X. Y. K. et al. IQTISODIY JARAYONLARNI MODELLASHTIRISHNING BUGUNGI KUNDA MUHIM AHAMIYATI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 15. – C. 41-45.
13. Nodirbek X. et al. QO‘SHILGAN QIYMAT SOLIG‘INING AHOLI DAROMADLARIGA TA‘SIRI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 16. – C. 121-126.
14. G‘aybullayev S. THE ROLE OF MARKETING ACTIVITIES IN INCREASING THE POTENTIAL OF TEXTILE ENTERPRISES //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №. 7.
15. Гайбуллаев С., Пулатова М. Ish haqi va mehnat munosabatlari //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 370-372.
16. Гайбуллаев С., Анорбоева Д. О ‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotga o ‘tish muammolari //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 236-238.
17. Гайбуллаев С., Ярашева Г. Raqamli iqtisodiyotni hozirgi hayotimizdagi o ‘rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 270-273.
18. Гайбуллаев С., Норгозиев Д. Sport tizimining O ‘zbekiston iqtisodiyotida tutgan o ‘rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 286-288.
19. Гайбуллаев С., Давлатбоева С. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni bandlikni ta‘minlashdagi o ‘rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 253-256.
20. Гайбуллаев С., Холикулов А. Raqamli iqtisodiyotning bugungi kundagi o ‘rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 262-265.

YANGI O‘ZBEKISTON MUHITIDA YOSHLARNING TA’LIM SOHASI TADBIRKORLIGIDAGI O‘RNI

Mingboyeva Oydin Alisher qizi

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrası

1-bosqich magistranti,

E-mail: mingboyevaoydin04@gmail.com

Arzikulov Otabek Ali o‘g‘li

*Mirzo Ulug‘bek Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrası
o‘qituvchisi, Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) professor v.b.*

Annotatsiya: XXI asr Fan-texnologiyalar asri deb nomlanishi bejiz emaski, bugungi kunda insonning ilmiy salohiyatining yuqoriligi, jismoniy kuchga ega bo‘lishdan afzal ko‘riladi. Shu sabali ham Yangi O‘zbekiston sharoitida ta’limga e’tiborni oshirish, nafaqat ta’lim olish uchun sharoitlar balki, o‘qitish, o‘rgatish jarayonlarini samarali qilish uchun ham keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Bunga yaqqol misol tariqasida “Yangi O‘zbekiston-2030” strategiyasini olishimiz mumkin. Bu yerda ta’lim sohasidagi tadbirkorlikda yoshlarning o‘rni haqida gap boradi.

Аннотация: Недаром XXI век называют веком науки и технологий, сегодня высокий научный потенциал человека ставится выше физической силы. Именно поэтому в условиях Нового Узбекистана образованию уделяется повышенное внимание, создаются не только условия для получения знаний, но и широкие возможности для повышения эффективности учебного процесса. Ярким примером этого является стратегия «Новый Узбекистан-2030». Здесь речь идёт о роли молодёжи в предпринимательстве в сфере образования.

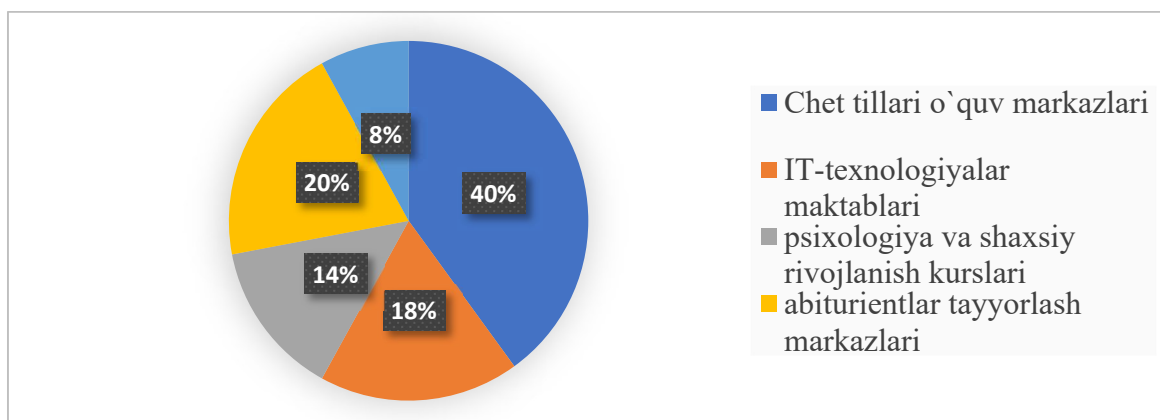
Abstract: It is not for nothing that the 21st century is called the Century of Science and Technology, today a person's high scientific potential is preferred over physical strength. For this reason, in the conditions of New Uzbekistan, there is an increased focus on education, creating not only conditions for education, but also wide opportunities for making teaching and learning processes more effective. As a vivid example of this, we can take the “New Uzbekistan-2030” strategy. Here we are talking about the role of youth in entrepreneurship in the field of education.

Kalit so‘zlar: ta’lim, xususi tadbirkorlik, bilim, raqamlashtirish, startaplar

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi doirasida ta’lim sohasini modernizatsiya qilish, inson kapitalini rivojlantirish va yoshlarni iqtisodiy faol qatlam sifatida shakllantirish ustuvor vazifalardan biridir. Jahon banki (2023) ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda aholining 60 foizdan ortig‘i 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar bo‘lib, bu demografik afzallik ta’lim tadbirkorligining keng rivojlanishi uchun katta imkoniyat yaratadi. Mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar jarayonida yoshlarning ta’lim sohasida innovatsiyalar yaratishi,

startaplar tashkil etishi va bozorga yangi xizmat turlarini olib kirishi intellektual kapital o‘shishining muhim omiliga aylanmoqda.

2025–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot Strategiyasida ta’limni raqamlashtirish, xususiy sektor ulushini oshirish va yoshlarning biznes tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash alohida belgilangan. Statistika agentligi (2025) ma’lumotiga ko‘ra, so‘nggi besh yilda ta’lim xizmatlari bozorida xususiy sektor ulushi 2,3 baravar oshgan. Ta’lim startaplariga ajratilgan mablag‘lar ham ortib bormoqda: faqat 2025-yilda “Yoshlar ishlari agentligi” tomonidan 10 mingdan ortiq yosh tadbirkorga grant va subsidiyalar ajratilgan. O‘zbekistonda 2020–2025 yillarda ta’limga ixtisoslashgan xususiy tadbirkorlik subyektlari soni 4 500 dan 14 500 taga yetgan. Ularning tarkibiga:

Bu o‘shish bir necha omillar bilan izohlanadi: bilimga bo‘lgan talabning keskin ortishi, raqamli texnologiyalar kirib kelishi va yoshlar o‘rtasida tadbirkorlik madaniyatining kuchayishi.

Yoshlar ta’lim startaplarining asosiy tashabbuskorlari hisoblanadi. Ular yaratgan innovatsion platformalar ta’lim sifatini sezilarli oshirmoqda. Misollar:

- **EduMarket** – onlayn o‘quv platformasi (2025-yilda 200 ming foydalanuvchi);
- **UzCoding School** – yoshlar tomonidan tashkil etilgan dasturlash akademiyasi (2025-yilda 15 ming o‘quvchi);
- **LingvoApp** – sun‘iy intellekt asosida ingliz tilini o‘rgatuvchi mobil ilova (yuklanishlar soni — 500 mingdan ortiq).

Bunday loyihalar nafaqat o‘quvchilarni zamonaviy ko‘nikmalar bilan ta’minlamoqda, balki ta’lim eksportini rivojlantirishga ham xizmat qilmoqda.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra:

- 2025-yilda xususiy ta’lim xizmatlari bozori hajmi **4,1 trillion so‘mni** tashkil etgan;
- Xususiy o‘quv markazlarida band bo‘lgan yoshlar soni **150 ming nafardan ortiq**;
- Ta’lim startaplari tomonidan yaratilgan iqtisodiy qiymat 2020-yilga nisbatan **2,8 baravar oshgan**.

Bu ko‘rsatkichlar ta’lim tadbirkorligining nafaqat ijtimoiy, balki iqtisodiy jihatdan ham muhim o‘rin tutayotganini ko‘rsatadi.

Rivojlanish bilan birga bir qator muammolar ham mavjud:

- moliyaviy resurslarga yetarli darajada ega bo‘lmaslik;
- malakali o‘qituvchilar yetishmasligi;
- bozor raqobatining kuchayishi;
- litsenziyalash jarayonida byurokratik to‘siqlar.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat tomonidan qator chora-tadbirlar ko‘rilmoqda, jumladan, ta‘lim startaplar uchun soddalashtirilgan soliq tizimi, grantlar va inkubatsiya dasturlari yo‘lga qo‘yilgan.

Yangi O‘zbekiston sharoitida yoshlarning ta‘lim sohasi tadbirkorligidagi faolligi mamlakatning iqtisodiy va intellektual rivojida muhim o‘rin egallaydi. Statistik ma‘lumotlar va ilmiy tahlillar ushbu yo‘nalishning yuqori sur‘atlarda rivojlanayotganini tasdiqlaydi. Yoshlar yaratgan innovatsion ta‘lim loyihalari nafaqat ichki bozor ehtiyojini qondirmoqda, balki xalqaro maydonda ham raqobatbardosh mahsulotlarni taklif eta boshladi. Shunday ekan, ta‘lim tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash Yangi O‘zbekistonning strategik vazifalaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti: “2025–2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi hisobotlari (2020–2025).
3. Jahon banki: “Uzbekistan Human Capital Review”, 2025.
4. Yoshlar ishlari agentligi: 2025-yilgi hisobot.
5. Abduqodirov A. “Innovatsion ta‘lim va iqtisodiy rivojlanish”. Toshkent, 2020.
6. Xalqaro ta‘lim analitik markazlari ma‘lumotlari (OECD, UNESCO).

MEHNAT BOZORI BARQARORLIGINI TA‘MINLASHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI

Toshpo‘latov Sherzod Xaydarkulovich

O‘zbekiston milliy universitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mehnat bozori barqarorligini ta‘minlashga xizmat qiluvchi iqtisodiy mexanizmlar tizimli tahlil qilingan. Ishsizlik darajasi, ishchi kuchi taklifi va talabi o‘rtasidagi nomutanosiblik, texnologik o‘zgarishlar, raqamlashtirish jarayonlari, migratsiya, demografik tendensiyalar hamda makroiqtisodiy omillarning mehnat bozori barqarorligiga ta‘siri ko‘rib chiqildi. Mehnat bozorida davlat siyosati, moliyaviy rag‘batlantirish vositalari, ta‘lim va qayta tayyorlash tizimlari, mehnat munosabatlarini modernizatsiya qilish, bandlik dasturlari, tarmoqlar bo‘yicha mehnat resurslarini qayta taqsimlash mexanizmlarining samaradorligi baholandi. Tadqiqot natijalari mehnat bozori

barqarorligini oshirish strategiyalarini shakllantirishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: mehnat bozori, barqarorlik, ishsizlik, iqtisodiy mexanizmlar, bandlik siyosati, mehnat resurslari, raqamli iqtisodiyot, kadrlar tayyorlash.

Kirish

Mehnat bozori iqtisodiyotning eng muhim tarkibiy qismidir. Uning barqarorligi iqtisodiy o‘shish, ijtimoiy farovonlik, bandlik darajasi, aholi daromadi va raqobatbardoshlikka bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Rivojlangan davlatlar tajribasida mehnat bozori barqarorligini ta’minlash ko‘p tarmoqli siyosat, iqtisodiy rag‘batlantirish vositalari, ta’lim tizimi, infratuzilma va mehnat munosabatlarining modernizatsiyasi orqali amalga oshiriladi.

O‘zbekiston mehnat bozorida aholining yosh bo‘lishi (o‘rtacha yoshi 28–30), yuqori demografik o‘shish sur‘atlari, iqtisodiyotda raqamli transformatsiya, tashqi mehnat migratsiyasi, malakali kadrlar yetishmovchiligi va informal sektor ulushining sezilarli bo‘lishi kabi muammolar mavjud. Shu bilan birga, mehnat bozorida yangi shakllar — masofaviy mehnat, platforma mehnati, xizmat ko‘rsatish sohasining kengayishi, innovatsion startaplar, gig-ekonomika kabi tendensiyalar paydo bo‘lmoqda.

Ushbu sharoitda mehnat bozori barqarorligini ta’minlashning iqtisodiy mexanizmlarini o‘rganish, ularning samaradorligini baholash va yangi yondashuvlarni ishlab chiqish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Ilmiy adabiyotlarda mehnat bozori barqarorligi ko‘pincha quyidagi faktorlar bilan izohlanadi:

- ishchi kuchiga bo‘lgan talab va taklif muvozanati;
- ishsizlik darajasi barqarorligi (NAIRU modeli doirasida);
- mehnat unumdorligi o‘shishi;
- ta’lim tizimi va mehnat bozori integratsiyasi;
- ijtimoiy himoya tizimi samaradorligi;
- migratsiya oqimlari va demografik dinamikalar.

P. Krugman, G. Beker, D. Mortensen kabi olimlar mehnat bozori moslashuvchanligi, ishchi kuchi malakasi va texnologik yangilanishlar mehnat bozori barqarorligini belgilovchi asosiy omillar ekanini ta’kidlaydilar.

Yevropa Ittifoqi davlatlari tajribasida esa “flexicurity” modeli — mehnat munosabatlarining moslashuvchanligi va ijtimoiy himoyaning kuchliligi birgalikda bo‘lishi mehnat bozori barqarorligiga erishishda eng samarali yondashuv sifatida e’tirof etiladi.

Tadqiqot quyidagi metodlarga asoslandi:

Tizimli tahlil

Mehnat bozori ko‘rsatkichlari, bandlik darajasi, ishsizlik turlari va iqtisodiy omillar tizimli ko‘rib chiqildi.

Komparativ tahlil

Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar mehnat bozori mexanizmlari solishtirildi.

Ekonometrik yondashuv

Ishsizlik, iqtisodiy o‘shish, inflyatsiya va mehnatga talab qisqa va uzoq muddatli ta’sirlari asosida tahlil qilindi.

SWOT tahlil

O‘zbekiston mehnat bozorining kuchli va zaif jihatlari aniqlanib, imkoniyatlar va xavf-xatarlar baholandi.

Mehnat bozori barqarorligiga ta’sir etuvchi asosiy omillar

1) Makroiqtisodiy omillar

- iqtisodiy o‘shish sur’atlari;
- inflyatsiya;
- investitsiya oqimi;
- tarmoqlar strukturasi.

2) Aholi demografik tarkibi

- yoshlar ulushining ko‘pligi — mehnat bozori bosimining oshishi;
- migratsiya jarayonlari;
- urbanizatsiya.

3) Ta’lim tizimi

- kasbiy kompetensiyalar mos emasligi (“skills mismatch”);
- amaliy malaka yetishmasligi;
- innovatsion ta’limning sustligi.

4) Mehnat munosabatlari

- rasmiy bandlik shtatlarining torligi;
- norasmiy sektorning yuqoriligi;
- mehnatga haq to‘lash tizimi muammolari.

5) Raqamlashtirish ta’siri

- avtomatlashtirish natijasida ayrim kasblarning qisqarishi;
- yangi raqamli kasblarning paydo bo‘lishi;
- masofaviy mehnat ulushining oshishi.

Mehnat bozoridagi asosiy muammolar

Tahlillar mehnat bozorida quyidagi tizimli muammolar mavjudligini ko‘rsatdi:

- mehnatga talab va taklif nomutanosibligi;
- yoshlar ishsizligi yuqori;
- malakali kadrlar yetishmovchiligi;
- norasmiy bandlik yuqori (30–40 % gacha);
- migratsiya oqimlari ortib borayotgan;
- hududiy bandlik tafovutlari;
- texnologik o‘zgarishlarga moslashuv sust.

Mehnat bozori barqarorligini ta’minlashning iqtisodiy mexanizmlari

1) Moliyaviy mexanizmlar

- kichik biznesga imtiyozli kreditlar;
- bandlik dasturlarini moliyalashtirish;
- yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash;
- subsidiyalar, grantlar va startap kapitali.

2) Bandlik siyosati mexanizmlari

- faol bandlik dasturlari (kasbga qayta o‘qitish, malaka oshirish);

“Jizzax viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya

- “yashil ish o‘rinlari” yaratish;
 - tarmoqlar kesimida kadrlar ta‘minotini rejalashtirish.
- 3) Mehnat munosabatlarini tartibga solish mexanizmlari
- mehnat kodeksi modernizatsiyasi;
 - moslashuvchan mehnat sharoitlari (gig, freelance, masofaviy ishlash);
 - rasmiy bandlikni kengaytirish.
- 4) Raqamli mexanizmlar
- raqamli mehnat bozori platformalari;
 - elektron bo‘sh ish o‘rinlari tizimi;
 - sun‘iy intellekt yordamida mehnat prognozlar.
- 5) Ta‘lim va kadrlar siyosati mexanizmlari
- dual ta‘lim modeli;
 - mehnat bozoriga mos o‘quv dasturlari;
 - kompetensiya markazlari va kasb maktablari.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, mehnat bozori barqarorligini ta‘minlash birgina bandlik siyosatiga bog‘liq emas, balki:

- iqtisodiy o‘shish;
- investitsiya siyosati;
- ta‘lim tizimi;
- texnologik modernizatsiya;
- mehnatni tartibga soluvchi qonunchilik;
- ijtimoiy himoya tizimi

bilan uzviy bog‘liq.

Mehnat bozorining barqaror o‘shishi uchun “kompleks yondashuv modeli” qo‘llanilishi zarur. Bu model:

- iqtisodiy rag‘batlantirish;
- bandlikni oshirish;
- raqobatbardosh kadrlar tayyorlash;
- ish joylari yaratish;
- texnologik moslashuv mexanizmlarini o‘z ichiga oladi.

Xulosa

Mehnat bozori barqarorligini ta‘minlashning iqtisodiy mexanizmlari ko‘p qirrali, tizimli va davlat siyosati bilan bog‘liq. Mehnat bozori barqarorligi ta‘minlangan sharoitdagina iqtisodiy rivojlanish, innovatsiyalar va ijtimoiy farovonlikka erishish mumkin.

Asosiy takliflar:

1. Kadrlar siyosatini modernizatsiya qilish – ta‘lim bilan mehnat bozori integratsiyasini kuchaytirish.
2. Dual ta‘lim va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish.
3. Bandlik dasturlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashni kengaytirish.
4. Raqamli platformalar orqali bo‘sh ish o‘rinlari bozorini rivojlantirish.
5. Yoshlar va ayollar bandligini oshirish bo‘yicha maxsus dasturlar.
6. Norasmiy bandlikni qisqartirish, rasmiy sektorni kengaytirish.
7. Hududiy mehnat bozori muammolarini individual yondashuv asosida hal qilish.

8. Yashil iqtisodiyot asosida yangi ish o‘rinlari yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Botirjonovich N. A., Mamurjon o'g'li B. M. MEHNAT BOZORI VA AHOLI BANDLIGI //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – Т. 42. – №. 3. – С. 62-68.
2. Mirshokir o'g'li M. M. YASHIL IQTISODIYOT VA MEHNAT BOZORI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2025. – Т. 17. – №. 1. – С. 148-159.
3. Norimovich R. A. et al. MEHNAT BOZORINI SHAKLLANTIRISH MANBALARI DINAMIKASINING TIZIMLI TAHLILI //THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH. – 2025. – Т. 3. – №. 32. – С. 164-171.
4. Maxammadjanovna T. M. MEHNAT BOZORIDA MEHNAT RESURLARINING MOBILLIGI VA MIGRATSIYASI //YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 532-535.
5. Sohibjonovich N. S. MEHNAT BOZORINI TARTIBGA SOLISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI //TADQIQOTLAR. – 2025. – Т. 72. – №. 1. – С. 209-212.
6. qizi Mamatqulova M. K. MEHNAT MUNOSABATLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI //Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari. – 2025. – Т. 3. – №. 6. – С. 102-114.
7. Ubaydulla o'g'li Z. X. O'ZBEKISTONDA MEHNAT BOZORI SHAKLLANISHI, MEHNAT BOZORI IQTISODIYOTINING BUGUNI, ISTIQBOLLARI VA UNGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR //YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI. – 2025. – Т. 2. – №. 3. – С. 130-135.

**JIZZAX VILOYATI OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA DAVLAT
BUDJET MABLAG'LARINING MAQSADLI SARFLANISHI: EMPIRIK
TAHLIL VA 2030 YILGACHA PROGNOZ**

Xaydarov Baxrom Xolmuradovich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

Annotatsiya: Maqolada Jizzax viloyati oliy ta'lim muassasalarida 2018–2024 yillarda davlat budjet mablag'larining maqsadli sarflanishi empirik tahlil qilinib, moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlangan. Regressiya va ARIMA modellari yordamida 2030 yilgacha prognoz berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, moliyaviy sarflarning o'sishi birinchi navbatda talabalar soniga bog'liq bo'lib, 2030 yilgacha o'sish sur'ati 22,7–23,1% atrofida barqarorlashishi kutilmoqda.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim, budget mablag‘lari, maqsadli sarflanish, moliyaviy nazorat, regressiya tahlili, ARIMA prognozi, Jizzax viloyati.

Kirish

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimini moliyalashtirishning asosiy manbai davlat budjeti hisoblanadi. 2018–2023 yillarda respublika miqyosida oliy ta’limga ajratilgan budget mablag‘lari 5 baravardan ortiq oshgani (2018 yilda 1012,8 mlrd so‘m, 2023 yilda 4848,0 mlrd so‘m) tizimning jadal rivojlanayotganidan dalolat beradi. 2025 yilda esa ta’lim sohasiga umuman 59,5 trln so‘mdan ortiq, oliy va professional ta’limga esa 14,5 trln so‘mdan ziyod mablag‘ ajratilishi rejalashtirilgan (2024 yilga nisbatan 13,2 trln so‘mga ko‘p).

Shu bilan birga, mablag‘larning maqsadli va samarali sarflanishi dolzarb muammoligicha qolmoqda. Ushbu maqolada Jizzax viloyati misolida budget mablag‘larining maqsadli sarflanish samaradorligi 2025 yilgacha yangilangan ma’lumotlar bilan tahlil qilinib, kelgusi yillarga prognoz beriladi.

Jizzax viloyatida oliy ta’lim muassasalari soni va talabalar kontingentining o‘sishi. 2018/2019 o‘quv yilida viloyatda 2 ta oliy ta’lim muassasasi faoliyat yuritgan bo‘lsa, 2023/2024 o‘quv yilida ularning soni 4 taga, 2024/2025 o‘quv yilida esa 5–6 taga yetdi (shu jumladan, Samarqand davlat tibbiyot universitetining Jizzax filiali faoliyat boshladi).

Talabalar soni 2018 yilda 14,7 ming nafardan 2023/2024 o‘quv yilida 37,6 ming nafarga yetdi va 2024/2025 o‘quv yilida 40–45 ming nafarga oshishi kutilmoqda (qabul kvotalari va ro‘yxatdan o‘tgan abituriyentlar soni (48 ming nafardan ortiq) asosida).

10 ming aholiga to‘g‘ri keladigan bitiruvchi mutaxassislar soni 95 nafardan 250 nafarga ko‘tarildi (2,6 baravar o‘sish).

Jizzax davlat pedagogika universiteti (JDPU) va Jizzax politexnika instituti (JizPI) budget mablag‘larining asosiy qismini oluvchi muassasalar bo‘lib qolmoqda. 2024 yilda JDPUga 251,6 mlrd so‘m, JizPIga 122,8 mlrd so‘m ajratilgan (2018 yilga nisbatan mos ravishda 4,1 va 3 baravar o‘sish). 2025 yilda viloyatdagi umumiy sarf 550–600 mlrd so‘m atrofida bo‘lishi taxmin qilinmoqda (respublika budgetidagi ta’lim ulushi o‘sishi hisobga olinib).

Budget mablag‘larining maqsadli sarflanishiga ta’sir etuvchi omillar (regressiya tahlili). 2018–2024 yillar ma’lumotlari asosida qurilgan chiziqli regressiya modeli ($R^2 = 0,991$) quyidagi natijani berdi:

Maqsadli sarf = $-160,359 + 14,975 \times \text{Talabalar soni (ming kishi)} - 36,002 \times \text{OTM soni} + 8,476 \times (10 \text{ ming aholiga bitiruvchilar})$

- Talabalar soni 1 ming kishiga oshganda budget sarfi o‘rtacha 15 mlrd so‘mga oshmoqda ($p = 0,009$, statistik jihatdan yuqori ahamiyatli).
- OTM sonining koeffitsiyenti statistik ahamiyatga ega emas ($p = 0,309$).
- 10 ming aholiga bitiruvchilar soni oshishi ham ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda, ammo ahamiyatsiz.

Robust regressiya natijalari ham talabalar sonining hal qiluvchi omil ekanligini tasdiqladi. 2025 yilgi respublika budgetida oliy ta’limga ajratilgan ulush (6,28 trln so‘m Oliy ta’lim vazirligiga) bu tendensiyani qo‘llab-quvvatlaydi.

2025–2030 yillarga ARIMA prognozi.

Vaqtli qatorlarning o‘rish sur‘ati asosida ARIMA modeli qurildi. Prognoz natijalari (optimal ssenariy):

Yil	Optimal o‘rish sur‘ati (%)	Quyi chegara (%)	Yuqori chegara (%)
2025	24,1	19,0	29,3
2026	23,3	18,3	28,2
2027	22,7	18,0	27,4
2028	22,9	18,3	27,5
2029	23,1	18,3	27,9
2030	23,1	18,4	27,8

2030 yilda viloyat oliy ta‘lim muassasalariga ajratiladigan budget mablag‘lari hajmi taxminan 1550–1650 mlrd so‘m atrofida bo‘lishi kutilmoqda (respublika ta‘lim budgetining 84,4 trln so‘mlik umumiy hajmi hisobga olinganda).

Xulosa va takliflar

Jizzax viloyatida oliy ta‘limning jadal rivojlanishi budget mablag‘lariga bo‘lgan ehtiyojni keskin oshirmoqda. Talabalar soni moliyaviy sarfning asosiy belgilovchisi ekanligi aniqlandi. 2030 yilgacha o‘rish sur‘ati 23% atrofida barqarorlashishi kutilmoqda.

Takliflar:

- Moliyalashtirishni “talaba boshiga norma” tamoyili asosida amalga oshirish (2025 yil budgetida bu tamoyil kuchaytirilgan).
- Ichki audit xizmatini raqamlashtirish va mustaqil monitoring tizimini joriy etish.
- Har yili bitiruvchilarning ishga joylashish darajasi (2025 yilda ko‘rsatkich yanada yaxshilangan) asosida “natijaga yo‘naltirilgan byudjetlashtirish” mexanizmini kengaytirish.
- Xorijiy filiallar (Qozon Federal universiteti, Sambaxram Universiteti) faoliyatini moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlash.

Ushbu choralar budget mablag‘larining maqsadli sarflanishini va ta‘lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

- Rayimqulovich B. J. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING OLIY TA‘LIM MUASSASALARINING STATISTIK TAHLILI //TA'LIM TARAQQIYOTI. – 2025. – T. 1. – №. 2. – C. 41-45.
- Qurbonova X. B. OLIY TA‘LIM VA PROFESSIONAL TA‘LIM MUASSASALARINING INTEGRATSIYALLASHUVI //TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR. – 2024. – T. 1. – №. 1. – C. 230-235.
- Oribjonovich Q. T. OLIY TA‘LIM MUASSASALARINING BOSHQARUV TIZIMI VA IQTISODIY MEXANIZMLARINING JORIY HOLATI //Tadqiqotlar. – 2025. – T. 63. – №. 1.2. – C. 356-362.
- Hasanovich M. A., Sherzodbek o‘g‘li I. N. OLIY TA'LIM TIZIMINI BOSHQARISH MEXANIZMINI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

//Международный журнал научных исследователей. – 2025. – Т. 11. – №. 1. – С. 78-80.

5. Shoxbozbek Ma'rufjon o'g A. et al. OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA DAVLAT XUSUSIY SHERIKCHILIKNI TASHKIL ETISH //Tadqiqotlar. – 2025. – Т. 64. – №. 3. – С. 58-62.

6. Saloxiddinovich N. J. OLIY TA'LIM XIZMATLARI SOHASIDA SAMARALI FAOLIYATNI TA'MINLASHDA IQTISODIY MEKANIZMNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2025. – Т. 5. – №. 03. – С. 83-86.

7. Xaydarov B. Ta'lim tizimida budget mablag 'larining maqsadli sarflanishi nazorati //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – Т. 2. – №. 12.

8. Салохитдинов Ш. ЖИЗЗАХ ВИЛОЯТИ БЎЙИЧА ОЛИЙ ТАЪЛИМ ХИЗМАТЛАРИ СИФАТИНИ БАҲОЛАШ ТИЗИМИНИНГ РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ //Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 466-473.

9. Xolmurodovna B. J. BARQAROR IQTISODIY O 'SISH ASOSIDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH MEKANIZMLARINI BOSHQARISH //Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика). – 2024. – №. 8. – С. 222-232.

10. Салохитдинов Ш. Ф., Кузмина С. Н. Олий таълим муассасаларида таълим хизматлари сифатини баҳолаш //Экономика и социум. – 2024. – №. 1 (116). – С. 1283-1286.

11. Khaydarov B., Mingbayev S. TA'LIM TIZMINI TUBDAN O'ZGARTIRISH CHORA-TADBIRLARI //MMIT Proceedings. – 2023. – С. 179-181.

12. Салохитдинов Ш. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ БИТИРУВЧИЛАРИНИНГ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ ВА СИФАТИНИ ОШИРИШГА ТАЪСИР КЎРСАТУВЧИ ОМИЛЛАР //Innovations in Science and Technologies. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 115-121.

KORXONALARDA TOVAR-MODDIY ZAHIRALAR HISOBINI YURITISHNING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI

Bobobekov Baxrom Kaxxarovich
Jizzax politexnika instituti i.f.f.d. (PhD)
borya25878@gmail.com

Annotatsiya: maqolada xalqaro standartlar, moliyaviy hisobotlarda tovar-moddiy zahiralarning hisobini yuritishda me'yoriy, xuquqiy hamda uslubiy jixatdan yoritib berishni takomillashtirish xakida fikrlar va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit suzlar: tovar-moddiy zahiralar, moliya bozorlari, buxgalteriya hisobining milliy standartlari, moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari, iqtisodiyotni modernizatsiyalash.

Kirish

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611-son “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorida “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tishni jadallashtirish orqali xorijiy investorlarni zarur axborot muhiti bilan ta‘minlash va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, hisob va audit sohalari mutaxassislarini xalqaro standartlar bo‘yicha tayyorlash tizimini takomillashtirish” belgilangan.

Ushbu qarorni ijrosini ta‘minlash maksadida Vazirlar Mahkamasi 2020 yil 24 avgust 507-son “Moliyaviy hisobotning xalkaro standartlari va unga tushuntirishlar matnini tan olish tartibi to‘grisida” nizomni tasdiklash xakida karor qabul kildi.

PQ-4611-sonli qarorning 1-ilovasining 2-bandida “Buxgalteriya hisobining milliy standartlarini MHXSga uyg‘unlashtirishni hisobga olgan holda ularni takomillashtirish” belgilangan. Shu sababli yirik turdagi xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar va korxonalarning rivojlanishini, materiallar taminoti, materiallar zaxiralari va mahsulot (ish, xizmatlar) tannarxini hisoblash metodologiyasini takomillashtirishni, tannarxni kamaytirishning imkoniyatlari va rezervlarini topishni, xalqaro standartlarda va tajribalarda ko‘zda tutilgan ilg‘or tizimlarini joriy qilishni taqozo etmoqda.

O‘zbekistonda tovar-moddiy zaxiralar hisobining huquqiy va uning me‘yoriy asoslari to‘liq yaratilgan deb hisoblash mumkin. Chunki, buxgalteriya hisobi tizimin xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish jarayoni o‘tgan asrning to‘qsoninchi yillar oxirida boshlangan. Aynan shu yillarda respublikamizda buxgalteriya hisobining milliy standartlari yaratila boshlandi. Buxgalteriya hisobining milliy standartlarini yaratilishiga amaldagi O‘zbekiston Respublikasi “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi qonun (yangi tahrirda) huquqiy asos sifatida namoyon bo‘ldi. Mazkur qonunning 9-moddasida shunday jumalar yozilgan: “Buxgalteriya hisobini yuritish qoidalari buxgalteriya hisobi standartlari, shu jumladan kichik tadbirkorlik sub‘ektlari uchun soddalashtirilgan buxgalteriya hisobini yuritish standarti bilan belgilanadi”.

Natijada, tovar-moddiy zaxiralar buxgalteriya hisobining milliy standartlarida eng dastlabki standartlarda o‘z aksini topdi. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2020 yil 28 maydagi 24-sonli buyrug‘iga asosan “Tovar-moddiy zaxiralar” 4-son BHMS qayta yangi tahrir bilan qabul qilindi.

Amaldagi 4-son BHMS xalqaro standartlarga qaraganda ancha keng va uslubiy jihatdan detallashtirilgan standart hisoblanadi (14 ta bob va 106 moddadan iborat).

Standartga ko‘ra, Tovar-moddiy zaxiralar tashkilotlarda:

mahsulot ishlab chiqarish, ishlarni bajarish va xizmatlar ko‘rsatish, ishlab chiqarishga xizmat ko‘rsatish, ma‘muriy ehtiyojlar va boshqa maqsadlar uchun mo‘ljallangan xom ashyo va materiallar, xarid qilinadigan yarim tayyor mahsulotlar va butlovchi buyumlar, yoqilg‘i, tara va tarabop materiallar, ehtiyot qismlar, inventar va xo‘jalik jihozlari, boshqa materiallar zaxiralari;

boquvdagi va yaylovdagi yosh hayvonlar, katta yoshdagi hayvonlar, parrandalar, asalari oilalari, sotish uchun asosiy podadan yaroqsizga chiqarilgan katta yoshdagi chorva mollari, sotish uchun chetdan qabul qilingan chorva mollari;

mexanizm qismlari, qurilmalar, buyumlarga tugallanmagan ishlov berilishi va ularning yig‘ilishi hamda tugallanmagan texnologik jarayonlar ko‘rinishida tugallanmagan ishlab chiqarish. Xizmatlar ko‘rsatuvchi va ishlar bajaruvchi tashkilotlarda tugallanmagan ishlab chiqarishning qiymati sifatida qabul qilish-topshirish hujjatlari rasmiylashtirilmagan va tashkilot tomonidan tegishli daromad sifatida tan olinmagan tugallanmagan xizmatlar (ishlar) bo‘yicha xarajatlardan tashkil topadi;

tashkilotda tayyorlangan tayyor mahsulot (realizatsiya qilish uchun mo‘ljallangan va shartnomada yoki qonun hujjatlarida belgilangan hollarda boshqa hujjatlarning talablarida nazarda tutilgan texnik va sifat tavsiflariga muvofiq keladigan ishlov berilishi (butlanishi) tugallangan aktiv);

boshqa yuridik yoki jismoniy shaxslardan xarid qilingan (olingan) va tashkilotning odatiy faoliyati davomida qo‘shimcha ishlov berishsiz sotish yoki qayta sotish uchun mo‘ljallangan tovarlar. Bunda uzoq muddatli aktivlar ob‘ektlari (binolar, inshootlar, transport vositalari, mulkiy (mutlaq) huquqlar va boshqalar) ham keyinchalik sotish yoki qayta sotish maqsadida xarid qilingan hollarda tovar bo‘lib hisoblanishi mumkin.

Inventar va xo‘jalik jihozlari tarkibiga quyidagi mezonlardan biriga javob beradigan aktivlar kiritiladi:

xizmat muddati bir yildan oshmaydigan;

xizmat muddatidan qat’i nazar xarid qilish paytida qiymati bir birlik (komplekt) uchun O‘zbekiston Respublikasida belgilangan bazaviy hisoblash miqdorining ellik baravarigacha miqdorda bo‘lgan aktivlar. Tashkilot rahbari hisob siyosatida aktivlarni inventar va xo‘jalik jihozlari tarkibida hisobga olish uchun qiymatining bundan past chegarasini belgilash huquqiga egadir.

Shuningdek xizmat muddati hamda qiymatidan qat’i nazar inventar va xo‘jalik jihozlari tarkibiga quyidagilar kiritiladi:

maxsus asboblari va moslamalar (muayyan buyumlarni seriyali va ommaviy ishlab chiqarish yoki yakka tartibdagi buyurtmani tayyorlash uchun mo‘ljallangan maqsadli asboblari va moslamalar). Bunda maxsus asboblari va moslamalar tarkibiga asbob-uskunalar, shtamplar, press-shakllar, prokat o‘tkazuvchi vallar, moslama uskunalar modellari, opoklar, andozalar va boshqa turli maxsus asboblari va moslamalar kiradi;

maxsus va sanitariya kiyimlari, maxsus poyabzal. Maxsus va sanitariya kiyimlari, maxsus poyabzal tarkibiga saqllovchi moslamalar, kombinezonlar, kostyumlar, kurtkalar, shimlar, xalatlar, jun po‘stinlar, har xil poyabzallar, qo‘lqoplar, ko‘zoynaklar, respiratorlar, boshqa turli maxsus va sanitariya kiyimlari hamda maxsus poyabzal kiradi;

ko‘rpa-to‘shaklar;

kanselyariya ashyolari (kalkulyatorlar, stol jihozlari va hokazo);

oshxona inventari, shuningdek, oshxona choyshablari;

barpo etish xarajatlari qurilish-montaj ishlarining tannarxiga kiritiladigan vaqtinchalik (notitul) inshootlar, moslamalar va qurilmalar;

foydalanish muddati bir yildan kam bo‘lgan almashtiriladigan uskunalar;

ovlash qurollari (trallar, yoyma to‘rlar, to‘rlar, jihozlar).

Buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi qonunda tovar-moddiy zaxiralar bevosita dahldor bo‘lgan quyidagi moddalarida o‘z ifodasini topgan, jumladan:

- *buxgalteriya hisobi ob‘ektlari (7-modda)*: aktivlar, majburiyatlar, xususiy kapital, zaxiralar, daromadlar, xarajatlar, foyda, zararlar va ularning harakati bilan bog‘liq xo‘jalik operatsiyalari buxgalteriya hisobining ob‘ektlaridir;

- *imzo huquqi (13-modda)*: pul, tovar-moddiy boyliklarni va boshqa boyliklarni qabul qilish hamda berish uchun asos bo‘lib xizmat qiladigan hujjatlar, kredit va hisob-kitob majburiyatlari, shuningdek moliyaviy va boshqa hisobotlar buxgalteriya hisobi sub‘ektining rahbari tomonidan yoki u belgilaydigan shaxslar tomonidan imzolanadi;

- *boshlang‘ich hisob hujjatlari (14-modda)*: operatsiyalar amalga oshirilganligini qayd etuvchi boshlang‘ich hisob hujjatlari va ularni o‘tkazishga doir farmoyishlar xo‘jalik operatsiyalarining buxgalteriya hisobi uchun asos bo‘ladi.

Xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar tomonidan savdo va servis sohasida olinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) haqi bank korporativ plastik kartalaridan foydalangan holda to‘langanida to‘lov terminallarining cheklari ham boshlang‘ich hisob hujjatlari deb tan olinadi;

- *aktivlar va majburiyatlarni inventarizatsiya qilish (16-modda)*: buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot ma‘lumotlarining to‘g‘riligi hamda ishonchliligi aktivlar va majburiyatlarni majburiy tarzda inventarizatsiyadan o‘tkazish orqali tasdiqlanadi. Inventarizatsiya ob‘ektlari, uni o‘tkazish tartibi va muddatlari inventarizatsiya bo‘yicha buxgalteriya hisobi standartida belgilanadi;

- *aktivlar va majburiyatlarni baholash (17-modda)*: tovar-moddiy zaxiralarni baholash quyidagi ikkita bahoning eng pasti bo‘yicha - balans tuzilayotgan sanadagi haqiqiy tannarx (sotib olish narxi yoki ishlab chiqarish tannarxi) bo‘yicha yoki bozor bahosi (realizatsiya qilishning sof qiymati) bo‘yicha amalga oshiriladi.

Bizning fikrimizcha amaldagi “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi qonunga “Aktivlar va majburiyatlarni tan olish” nomli moddani kiritish maqsadga muvofiq. Xalqaro standartlar talablarida aktivlar va majburiyatlarni tan olish masalasi muhim hisoblanadi. Tan olingan yoki mezonlarga to‘g‘ri kelgan aktivlar korxonaning moliyaviy hisobotlarida aks ettiriladi. Demak, tan olish masalasi xarid qilingan, o‘zida yaratilgan yoki boshqa holatlarda kelib tushgan aktivlarni korxona aktivlariga kiritish yoki kiritmasligini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan qonunda quyidagi jumlar aks ettirilishi zarur:

“Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarda kelgusida iqtisodiy naf olish ehtimoliga ega bo‘lgan hamda qiymatini ishonchli baholash mumkin bo‘lgan aktivlar va majburiyatlarning tan olinishi buxgalteriya hisobining milliy standartlarida belgilanadi ”.

Yuqoridagi taklif etilayotgan modda o‘ylaymizki, buxgalteriya hisobi va hisoboti tizimini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) yanada muvofiqlashtirish imkoniyatini yaratadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi 4611-sonli “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorning 3-bandiga asosan amaldagi 4-son BHMS “Tovar-moddiy zaxiralar” nomli standartni moliyaviy hisobotning

xalqaro standartlariga muvofiq uyg‘unlashtirish maqsadida quyidagi takliflar berilmoqda:

- standartning 2-bandi 5-chi jumla bo‘yicha: “tovar-moddiy zaxiralarning chiqib ketishi bo‘yicha moliyaviy natijalarni aniqlash hamda moliyaviy hisobotlarda ular haqidagi ma’lumotlarni yoritib berish tartibi” deb qayta tahrir qilish;

- standartning 3-bandida berilgan ta’riflar bo‘yicha: “Tovar-moddiy zaxiralar - odatdagi faoliyat natijasida sotish uchun mo‘ljallangan va ishlab chiqarish jarayonida bo‘lgan, ishlab chiqarishda ishlatiladigan hamda xizmatlar ko‘rsatish va ishlarni bajarish jarayonida foydalaniladigan xom ashyo yoki materiallar shaklida bo‘lgan aktivlardir ” ;

“Sof sotish qiymati - odatdagi faoliyat davomida tovar-moddiy zaxiralarni ishlatiladigan holatga keltirish xarajatlari va sotishni amalga oshirishda zarur bo‘lgan xarajatlar chegirilgan holdagi sotish narxidir” deb qayta tahrir qilish;

- standartning 3-bandidagi joriy qiymat o‘rniga quyidagi tushunchani kiritish maqsadga muvofiq: “Haqqoniy qiymat - tovar-moddiy zaxiralarni baholash sanasida bozor ishtirokchilari o‘rtasida odatdagi operatsiyada aktivni sotishdan olinishi yoki majburiyatni o‘tkazish uchun to‘lanishi mumkin bo‘lgan narx”.

- standartning 4-moddasida tovar-moddiy zaxiralar tarkibidan “boquvdagi va yaylovdagi yosh hayvonlar, katta yoshdagi hayvonlar, parrandalar, asalari oilalari, sotish uchun asosiy podadan yaroqsizga chiqarilgan katta yoshdagi chorva mollari, sotish uchun chetdan qabul qilingan chorva mollari” jumlasini chiqarib tashlash va bu bo‘yicha MHXSga muvofiq “Qishloq xo‘jaligi” nomli BHMSning yangi loyixasi tarkibida ifodalash maqsadga muvofiq. Sababi, xalqaro 2-son BHXSda zahiralarni tarkibida asosan xarid qilingan va qayta sotish uchun mo‘ljallangan tovarlar, shu jumladan, chakana savdo tashkiloti xarid qilgan va qayta sotish uchun mo‘ljallagan tovarlar yoki qayta sotish uchun mo‘ljallangan yer va boshqa mulklarni o‘z ichiga olishi, shuningdek tashkilot tomonidan ishlab chiqarilgan tayyor mahsulot yoki tugallanmagan ishlab chiqarish hamda ishlab chiqarish jarayonida foydalanishga mo‘ljallangan xom ashyo va materiallarni o‘z ichiga olishi ko‘rsatib o‘tilgan;

- standartning 15-bandiga: “tovar-moddiy zaxiralarning xarid qilish sarflari bo‘yicha savdo chegirmalari, ribeyt chegirmalar va shu kabilar xarid qilish sarflaridan chegiriladi” jumlasini kiritish, bu yerda amaliyotimiz uchun yangi atama bo‘lgan “ribeyt” tushunchasi chegirma ma’nosida kelib, distribyutorlar yoki dilerlarga to‘lanadigan tovarlarni sotib olish va shartnoma shartlarini bajarish uchun mablag‘larning bir qismini qaytarishdir.

- 4-son BHMSning tarkibiga “*Boshqa sarflar*” nomi bilan yangi bo‘limni kiritish va uning tarkibiga amaldagi 17-moddani to‘liq o‘tkazish hamda xalqaro standartlarga muvofiq quyidagi moddalarni qo‘shish lozim:

“Tovar-moddiy zaxiralar tannarxiga kiritilmaydigan va ular yuzaga kelgan davr xarajatlari sifatida tan olinadigan xarajatlar:

me’yordan ortiq sarflangan xom ashyo, mehnat va boshqa ishlab chiqarish xarajatlari summasi;

ishlab chiqarishning keyingi bosqichiga o‘tish uchun ishlab chiqarish jarayonida saqlash xarajatlari talab etilmagan holatlardagi saqlash xarajatlari;

tovar-moddiy zaxiralarni joylashgan joyi va holatiga keltirish bilan bog‘liq bo‘lmagan ma‘muriy va ustama xarajatlari;

tovar-moddiy zaxiralarni sotish bilan bog‘liq xarajatlari”.

- standartning 62-bandi bo‘yicha ishlab chiqarishga berilayotgan yoki sotib yuborilayotgan tovar-moddiy zahiralar qiymatini aniqlashda quyidagi usulni kiritish taklif etilmoqda:

tovar-moddiy zaxiralarni navbatdagi xarid qilingan va dastlabki tannarxi bo‘yicha (NIFO - Next In, First Out).

Mazkur usul MHXSda mavjud bo‘lmasada, bugungi inflyatsiya sharoitida foydalanish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz, chunki, bunda tovar-moddiy zaxiralarni sotish narxini almashtirish asosida hisoblanadi. Ya‘ni NIFO usuli ichki maqsadlarda ishlatiladigan inventarizatsiyani baholash usulidir. NIFO inventarizatsiyadan sotilgan tovarlarning almashtirish qiymatiga sotilgan tovarlarning qiymatini hisoblashni o‘z ichiga oladi hamda inflyatsiyaning ta‘sirini hisobga olish qobiliyati bilan belgilanadi.

Yuqorida ta‘kidlab o‘tilganidek xalqaro standartlarda bu usulni amaliyotda qo‘llash bevosita xarajatlarni hisobga olish tamoyilga to‘g‘ri kelmasligi bilan bahs-munozaralarga sabab bo‘lmoqda. Bizning fikrimizcha tovar-moddiy zaxiralarni baholashda taklif etilayotgan NIFO usuli xarajatlari oqimini tahminlashga yordam beradi, o‘z navbatida inflyatsiya sharoitida FIFO va boshqa usullardan buxgalteriyada foydalanish biznes boshqaruvchilarni chalg‘itishga olib kelishi mumkin. NIFO usuli esa ichki maqsadlarda foydalanadi va moliyaviy hisobotlarni taqdim etishda FIFO yoki boshqa usullarda ma‘lumotlarni taqdim etiladi.

Biz tomonimizdan berilgan takliflar amaldagi 4-son BHMS “Tovar-moddiy zaxiralar” nomli standartni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari qoidalariga yanada yaqinlashish va bir hillashtirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611-son “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasining Buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi qonuni (yangi tahrirda). O‘RQ-404. 2016 yil 13 aprel
3. O‘RQ-404, 9-modda.
4. O‘zbekiston Respublikasining buxgalteriya hisobining milliy standarti
5. Tovar-moddiy zaxiralarni tasdiqlash haqida (4-son BHMS).
6. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 24-son buyrug‘i. 2020 yil 28 may. (AV 30.06.2020. 3259-son).

RAQAMLI IQTISODIYOT: RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA O‘ZBEKISTON TAJRIBASI

Turakulova Orasta Ulugbekovna

O‘zMU Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning nazariy mohiyati, uning global rivojlanish tendensiyalari va O‘zbekiston tajribasidagi raqamli transformatsiya jarayonlari chuqur tahlil qilingan. Tadqiqotda sun‘iy intellekt, katta ma’lumotlar, internet texnologiyalari, elektron tijorat, raqamli to‘lovlar va masofaviy xizmatlar kabi raqamli texnologiyalarning iqtisodiy o‘lishga ta’siri ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, Yevropa Ittifoqi, AQSh, Janubiy Koreya va Xitoyning ilg‘or tajribalari asosida raqamli transformatsiya modellari solishtirilgan. Maqolaning amaliy qismi O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotning shakllanishi, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar, elektron hukumat tizimining rivoji, IT infratuzilma modernizatsiyasi, raqamli to‘lovlar hajmining oshishi va raqamli sektorning iqtisodiyotdagi o‘rni bilan bog‘liq tahlillarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni kengaytirish uchun katta salohiyat mavjudligini, mavjud muammolarni bartaraf etish orqali mamlakatning global raqamli maydondagi raqobatbardoshligi yanada kuchayishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamli transformatsiya, elektron tijorat, sun‘iy intellekt, katta ma’lumotlar, raqamli platformalar, IT infratuzilma, elektron hukumat, raqamli xizmatlar, innovatsiyalar, O‘zbekiston tajribasi, Raqamli O‘zbekiston – 2030.

Annotation: This article explores the theoretical foundations of the digital economy, its global development trends, and the practical experience of Uzbekistan in implementing digital transformation. The study analyzes the impact of key digital technologies — such as artificial intelligence, big data, the Internet of Things, e-commerce, digital payment systems, and online services — on economic growth and structural modernization. The paper compares the digital development models of leading countries, including the United States, the European Union, South Korea, and China, highlighting their advanced strategies and successful practices. The practical section focuses on Uzbekistan’s digitalization efforts within the framework of the “Digital Uzbekistan – 2030” strategy. It examines the development of e-government services, modernization of IT infrastructure, expansion of digital payments, the growth of electronic services, and the role of digital platforms in economic sectors. The findings indicate that Uzbekistan has significant potential for expanding the digital economy, and overcoming existing challenges will strengthen the country’s competitiveness in the global digital landscape.

Keywords: digital economy, digital transformation, e-commerce, artificial intelligence, big data, digital platforms, IT infrastructure, e-government, digital services, innovation, Uzbekistan experience, Digital Uzbekistan – 2030.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы цифровой экономики, мировые тенденции её развития и практический опыт Узбекистана

в сфере цифровой трансформации. Исследование анализирует влияние ключевых цифровых технологий — таких как искусственный интеллект, большие данные, интернет вещей, электронная коммерция, цифровые платежи и онлайн-сервисы — на экономический рост и структурную модернизацию. В работе проводится сравнительный анализ цифровых моделей развитых государств, включая США, Европейский Союз, Южную Корею и Китай, с акцентом на их успешных стратегиях и инновационных подходах. Практическая часть посвящена изучению процессов цифровизации в Узбекистане в рамках стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030». Рассматриваются развитие электронного правительства, модернизация ИКТ-инфраструктуры, расширение цифровых платежей, рост электронных сервисов и роль цифровых платформ в различных секторах экономики. Полученные результаты показывают, что Узбекистан обладает значительным потенциалом для дальнейшего развития цифровой экономики, а устранение имеющихся проблем позволит повысить конкурентоспособность страны на глобальном цифровом рынке.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровая трансформация, электронная коммерция, искусственный интеллект, большие данные, цифровые платформы, ИКТ-инфраструктура, электронное правительство, цифровые услуги, инновации, опыт Узбекистана, Цифровой Узбекистан – 2030.

Zamonaviy global iqtisodiyotning eng muhim rivojlanish bosqichlaridan biri raqamli transformatsiya jarayonidir. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internet infratuzilmasining kengayishi, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (big data), bulutli texnologiyalar, blokcheyn kabi innovatsion yechimlarning keng qo'llanilishi natijasida dunyo iqtisodiyoti tubdan o'zgarib bormoqda. Raqamli iqtisodiyot nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshirmoqda, balki yangi biznes modellarning shakllanishi, xizmatlar bozori globallasuvi, masofaviy mehnatning rivojlanishi va transchegaraviy xizmatlar oqimining ko'payishiga sabab bo'lmoqda.

Raqamli iqtisodiyotning asosiy afzalliklari — tezkorlik, shaffoflik, xarajatlarning qisqarishi va innovatsion yechimlar asosida qo'shimcha qiymat yaratish imkoniyatlaridir. Bugungi kunda dunyoning rivojlangan mamlakatlari iqtisodiy raqobatning asosiy mezonlaridan biri sifatida raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish darajasini belgilashmoqda. Raqamli iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotga qo'shgan hissasi yildan yilga ortib, ayrim mamlakatlarda 10–15 foizgacha, ba'zi Yevropa va Osiyo davlatlarida esa 20 foizdan yuqori ulushni egallamoqda.

O'zbekiston uchun ham raqamli iqtisodiyot milliy iqtisodiyotning tarkibiy modernizatsiyasi, davlat boshqaruvini soddalashtirish, fuqarolarga ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirish, shuningdek yangi ish o'rinlari yaratishning eng muhim yo'nalishiga aylanmoqda. “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasining qabul qilinishi raqamli transformatsiya bo'yicha aniq maqsad va vazifalarni belgilab berdi. Internet infratuzilmasini modernizatsiya qilish, elektron hukumat tizimini

kengaytirish, raqamli to‘lovlarni rivojlantirish, IT-kadrlar tayyorlash va innovatsion startaplarni qo‘llab-quvvatlash so‘nggi yillarda jadallik bilan rivojlanmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi - raqamli iqtisodiyotning nazariy mohiyatini, uning global rivojlanish tendensiyalarini va O‘zbekiston tajribasidagi transformatsiya jarayonlarini chuqur tahlil qilishdir. Tadqiqotda jahon mamlakatlarining raqamli iqtisodiyotga oid ilg‘or yondashuvlari, raqamli transformatsiya jarayonlarining O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta’siri, raqamli xizmatlar bozori dinamikasi, IT-infratuzilma rivoji hamda mavjud muammolar va istiqbolli imkoniyatlar ilmiy asosda yoritiladi.

Raqamli iqtisodiyot - bu iqtisodiy jarayonlarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida amalga oshiriladigan yangi iqtisodiy model bo‘lib, unda tovarlar, xizmatlar, biznes operatsiyalari, resurslar va ma’lumotlar raqamlashtirilgan muhit orqali yaratiladi, uzatiladi va boshqariladi. Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi internet texnologiyalarining keng ommalashuvi, kommunikatsiya vositalarining rivoji, ma’lumotlarni qayta ishlash tezligining oshishi va sun‘iy intellektning iqtisodiy jarayonlarga kirib kelishi natijasida yuzaga keldi.

Dastlab raqamli iqtisodiyot elektron tijorat shaklida paydo bo‘lgan bo‘lsa, bugungi kunda u moliya, ta’lim, sog‘liqni saqlash, transport, ishlab chiqarish, davlat boshqaruvi, qishloq xo‘jaligi va boshqa barcha sohalarni qamrab olgan. Raqamli iqtisodiyotning asosiy belgilariga tezkorlik, ochiqlik, integratsiya, ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv (data-driven management) va xizmatlarning onlayn modelga o‘tishi kiradi.

Shuningdek, raqamli iqtisodiyot an’anaviy iqtisodiyotdan farqli ravishda ko‘proq intellektual resurslar, innovatsion g‘oyalar, algoritmlar, dasturiy ta’minot va ma’lumotlar bilan ishlaydi. Unda qiymat yaratilishi jarayoni fizik resurslar emas, balki raqamli axborot va texnologiyalar orqali amalga oshadi.

Raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida samaradorlikni oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi va xizmatlar sifatini yaxshilaydi. Sun‘iy intellekt va avtomatlashtirish ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtiradi, noto‘g‘ri qarorlar qabul qilish ehtimolini kamaytiradi, mashaqqatli mehnatni yengillashtiradi va mehnat unumdorligini oshiradi.

Katta ma’lumotlar (big data) orqali korxonalar bozor tendensiyalarini aniqlaydi, iste’molchilar xulqini bashorat qiladi va marketing strategiyalarini aniq shakllantiradi. Blokcheyn texnologiyasi esa moliyaviy operatsiyalarda shaffoflik yaratadi, tranzaksiyalar xavfsizligini ta’minlaydi va korrupsion risklarni kamaytiradi.

Raqamli iqtisodiyotning eng muhim ta’sirlaridan biri - xizmatlar sektorining jadal kengayishi va yangi kasblarning paydo bo‘lishidir. Masofaviy ta’lim, telemeditsina, elektron tijorat, onlayn konsalting, IT xizmatlari va freelancing kabi yo‘nalishlar yangi bandlik imkoniyatlarini yaratmoqda.

Raqamli texnologiyalar davlat boshqaruvida ham muhim rol o‘ynamoqda. Elektron hukumat tizimlari (e-gov) aholiga va tadbirkorlarga ko‘rsatiladigan xizmatlarning tezkor va korrupsiyasiz amalga oshirilishini ta’minlamoqda. Bu esa iqtisodiy samaradorlik va davlat xizmatlariga bo‘lgan ishonchni kuchaytiradi.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishida jahonning yetakchi mamlakatlari o‘ziga xos tajribaga ega.

AQSh tajribasi: AQSh raqamli iqtisodiyotning global yetakchilaridan biri bo‘lib, sun‘iy intellekt, internet texnologiyalari, platforma iqtisodiyoti (Google, Amazon, Meta) va startap ekotizimining rivojlanishi bilan ajralib turadi. Innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash, venchur kapitalning kuchli bo‘lishi va yuqori malakali kadrlar mavjudligi raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishini ta‘minlamoqda.

Yevropa Ittifoqi modeli: Yevropa Ittifoqi davlatlari raqamli transformatsiya bo‘yicha aniq strategiyalarga ega bo‘lib, DESI ko‘rsatkichlari orqali har yili raqamli rivojlanishni baholab boradi. Yevropada raqamli xavfsizlik, ma‘lumotlarni himoya qilish (GDPR) va raqamli savodxonlik bo‘yicha kuchli siyosat yuritiladi.

Janubiy Koreya tajribasi: Koreya raqamli iqtisodiyot bo‘yicha dunyoda eng yetakchi davlatlardan biri bo‘lib, keng polosali internet qamrovi, raqamli infratuzilmaning yuqori darajasi va raqamli ta‘lim siyosati bilan mashhur. Ularning modeli O‘zbekiston uchun eng amaliy tajribalardan biridir.

Xitoy modeli: Xitoy raqamli iqtisodiyotni davlatning faol aralashuvi, kuchli infratuzilma investitsiyalari, raqamli savdo platformalari (Alibaba, Tencent) va texnoparklar tizimi orqali rivojlantirdi. Sun‘iy intellekt va 5G texnologiyasi bo‘yicha yetakchilik qilmoqda.

Rivojlanayotgan davlatlar tajribasi: Keniya, Hindiston, Indoneziya, Vetnam kabi davlatlar raqamli to‘lovlar, mobil banklar va elektron xizmatlar orqali iqtisodiyotda sezilarli natijalarga erishmoqda. Raqamli iqtisodiyotni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun kuchli infratuzilma, malakali kadrlar, huquqiy baza va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash tizimi muhim ahamiyatga ega.

Raqamli iqtisodiyotning eng jadal rivojlanayotgan yo‘nalishlaridan biri — elektron tijorat va raqamli xizmatlar bozoridir. Global miqyosda e-commerce bozori so‘nggi besh yilda ikki baravar kengaydi, elektron to‘lovlar ulushi esa an‘anaviy naqd operatsiyalarni ortda qoldirmoqda. Internet orqali amalga oshiriladigan savdo hajmining keskin o‘shishi logistika tizimlarining modernizatsiyasi, to‘lov platformalarining takomillashuvi va iste‘molchilar xulq-atvorining o‘zgarishi bilan bog‘liq.

Bugungi kunda xalqaro bozorda Amazon, Alibaba, eBay kabi gigant platformalar elektron tijoratning asosiy katalizatorlariga aylangan. Raqamli xizmatlar sektori nafaqat savdo, balki ta‘lim, tibbiyot, moliya, turizm, konsalting kabi xizmatlarning onlayn shaklda taqdim etilishini ham qamrab oladi. Masalan, telemeditsina, masofaviy ta‘lim va onlayn bank xizmatlari pandemiyadan so‘ng global me‘yor sifatida shakllandi.

Elektron tijoratning rivoji yangi ish o‘rinlarini yaratish, eksport salohiyatini oshirish va iste‘molchilarga qulay sharoit yaratishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Raqamli transformatsiya global mehnat bozoriga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Gig-iqtisodiyot, freelancing va masofaviy ishlash shakllari dunyo bozorida keng tarqalgan ish modellariga aylandi. Endi insonlar geografik joylashuvdan qat‘i nazar, dunyoning istalgan nuqtasidagi kompaniyalar uchun xizmat ko‘rsatishi mumkin.

Raqamli mehnat bozori bir qator yangi kasblarni yaratmoqda: dasturchilar, data-analitiklar, UX/UI dizaynerlar, raqamli marketing mutaxassisleri, kiberxavfsizlik bo‘yicha ekspertlar, bulutli xizmatlar administratorlari, SMM mutaxassisleri va boshqalar.

Mashinasozlik, tibbiyot, transport, ta‘lim kabi an‘anaviy sohalar ham raqamli ko‘nikmalarni talab qiladigan yangi kasblarni yaratmoqda. Bu esa kadrlar tayyorlash tizimini tubdan modernizatsiya qilishni taqozo etadi.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanish darajasini aniqlash uchun xalqaro tashkilotlar tomonidan turli reytinglar tuziladi. Eng muhim ko‘rsatkichlar quyidagilar:

1. DESI (Digital Economy and Society Index): Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining raqamli iqtisodiyot rivoji bo‘yicha yillik reytingi. Unda internet sifati, raqamli ko‘nikmalar, biznesning raqamlashtirilishi, elektron hukumat darajasi baholanadi.

2. E-Government Development Index (EGDI): BMT tomonidan tuziladigan reyting bo‘lib, davlat xizmatlarining raqamlashtirilish darajasini baholaydi. Koreya, Estoniya, Daniya kabi mamlakatlar doimo yuqori o‘rinlarni egallaydi.

3. Network Readiness Index (NRI): Global internet infratuzilmasi sifati, AKT imkoniyatlari, raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘rsatkichi va iqtisodiy samaradorlik baholanadi.

4. Global Innovation Index: Raqamli iqtisodiyotning innovatsion salohiyatini ko‘rsatib, mamlakatlarda tadqiqotlar, startaplar, texnoparklar va intellektual mulkni baholaydi.

Global statistik ma‘lumotlarga ko‘ra:

- Rivojlangan davlatlarda raqamli iqtisodiyotning YAIMdagi ulushi 15-25% gacha yetmoqda.

- Rivojlanayotgan davlatlarda bu ko‘rsatkich o‘rtacha 5–10% atrofida.

- Elektron tijorat global savdoning 22–24%ini tashkil etmoqda va yiliga o‘rtacha 12–15% ga o‘smoqda.

Ushbu ko‘rsatkichlar raqamli iqtisodiyotning global miqyosda iqtisodiy o‘sishning asosiy drayveriga aylanganidan dalolat beradi.

O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot so‘nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi qabul qilinishi natijasida davlat boshqaruvi, biznes sektori, bank-moliya tizimi, ta‘lim, sog‘liqni saqlash va boshqa sohalarda raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash bo‘yicha aniq vazifalar belgilandi.

Strategiyaning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- davlat xizmatlarini to‘liq raqamlashtirish;
- iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida AKTdan foydalanish samaradorligini oshirish;

- raqamli infratuzilmani modernizatsiya qilish;

- IT-kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish;

- innovatsion ekotizimni kengaytirish;

- raqamli to‘lovlar va elektron tijoratni rivojlantirish.

Davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri — “bir darcha” tamoyili asosidagi elektron xizmatlarni kengaytirishdir. Hozirda Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali 300 dan ortiq xizmatlar to‘liq onlayn shaklga o‘tkazilgan. Bu xizmatlardan foydalanuvchilar soni yildan yilga ortib bormoqda.

Raqamli iqtisodiyotning muvaffaqiyatli rivojlanishi internet sifati va axborot infratuzilmasining zamonaviy darajada bo‘lishini talab qiladi. O‘zbekistonda so‘nggi besh yilda internet qamrovi 2 baravardan ko‘proq kengaydi, keng polosali internet tarmog‘i, mobil aloqa sifati, ma’lumotlar uzatish tezligi va data-markazlar quvvati sezilarli darajada oshdi.

Elektron hukumat tizimi (“E-gov”) davlat xizmatlarining 60 foizga yaqini raqamli shaklda ko‘rsatilishini ta’minlamoqda. Soliq hisobotlari, bojxona deklaratsiyalari, biznesni ro‘yxatdan o‘tkazish, bank xizmatlari, kommunal to‘lovlar, sud hujjatlari bilan ishlash onlayn shaklga o‘tdi.

Shuningdek, elektron ta’lim platformalari, onlayn tibbiy xizmatlar (telemeditsina), raqamli bank xizmatlari (mobil banking, onlayn to‘lovlar) aholining kundalik hayotida keng qo‘llanilmoqda.

So‘nggi yillarda raqamli to‘lovlar soni 3 baravar oshgani, plastik kartalar va elektron hamyonlar orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar hajmining keskin kengaygani raqamli iqtisodiyotning real rivojlanishidan dalolat beradi.

O‘zbekiston iqtisodiyotining turli tarmoqlarida raqamli transformatsiya sur‘atlari turlicha bo‘lsa-da, barcha yo‘nalishlarda sezilarli o‘sish mavjud.

Bank-moliya sektori: bank xizmatlarining raqamlashtirilishi eng faol rivojlanayotgan sohalardan biri bo‘lib, mobil banking, onlayn kreditlash, raqamli to‘lov tizimlari va fintech xizmatlari aholining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Banklarning ko‘p qismi masofaviy xizmat ko‘rsatish platformalariga o‘tgan.

Ta’lim sektori (EdTech): masofaviy ta’lim platformalari, elektron darsliklar, onlayn kurslar va test tizimlari jadal rivojlanmoqda. “One Million Uzbek Coders”, IT Park akademiyalari va xususiy IT maktablari yoshlarning raqamli ko‘nikmalarini oshirishda muhim rol o‘ynamoqda.

Sog‘liqni saqlash sektori (MedTech): elektron tibbiy kartalar, telemeditsina xizmatlari, onlayn ro‘yxatdan o‘tish va dori vositalarining elektron kuzatuvi kabi tizimlar sog‘liqni saqlashni modernizatsiya qilmoqda.

Sanoat va qishloq xo‘jaligi: “Raqamli sanoat” loyihalari doirasida korxonalarda avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, sensorlar, big data monitoringi joriy etilmoqda. Qishloq xo‘jaligida dronlar, agrotexnik IoT qurilmalari, tomchilatib sug‘orishning raqamli boshqaruvi va tuproq monitoring tizimlari qo‘llanilmoqda.

Transport va logistika: elektron yo‘l hujjatlari, GPS monitoringi, transport harakati boshqaruv tizimlari va logistika platformalari tashishlar samaradorligini oshirmoqda.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga qaramay, bir qator tizimli muammolar mavjud bo‘lib, bu muammolar:

- Internet tezligi va qamrovining ayrim hududlarda pastligi;
- Raqamli savodxonlikning yetarli emasligi;

- IT-kadrlar yetishmovchiligi;
- Mahalliy IT kompaniyalarining raqobatbardoshligi pastligi;
- Kiberxavfsizlik bo‘yicha infratuzilmaning cheklanganligi.

Imkoniyatlar esa quyidagicha:

• Yosh aholining katta ulushi IT sohasini rivojlantirish uchun aniq demografik ustunlikdir;

- IT Parklar va texnoparklar tarmog‘ining kengayishi;
- Fintech, EdTech, MedTech bozorlarining jadal o‘sishi;
- Raqamli xizmatlar eksportini oshirish imkoniyati;
- Global IT-kompaniyalar bilan hamkorlik uchun keng imkoniyatlar.

Umuman olganda, O‘zbekiston raqamli iqtisodiyotni jadal rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega. Infratuzilmaviy takomillashuv, kadrlar tayyorlash va huquqiy islohotlar jarayonning tezlashuviga xizmat qilmoqda.

Raqamli iqtisodiyot zamonaviy global rivojlanishning eng muhim drayverlaridan biri bo‘lib, mamlakatlarning iqtisodiy raqobatbardoshligini belgilovchi strategik yo‘nalishga aylanmoqda. Tadqiqot davomida raqamli iqtisodiyotning nazariy asoslari, global tendensiyalar va O‘zbekistonning raqamli transformatsiya borasidagi tajribasi kompleks tahlil qilindi.

Birinchidan, raqamli iqtisodiyot iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini qamrab oladigan keng ko‘lamli jarayon bo‘lib, sun‘iy intellekt, katta ma‘lumotlar, blokcheyn, IoT kabi texnologiyalarga asoslangan. Bu texnologiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, xizmatlar sifatini yaxshilaydi va iqtisodiy operatsiyalarni tezkor hamda shaffof amalga oshirish imkonini yaratadi.

Ikkinchidan, global rivojlanish tendensiyalarini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, elektron tijoratning o‘sishi, masofaviy ish shakllari, raqamli to‘lovlar, fintech xizmatlari va gig-iqtisodiyot global miqyosda yangi iqtisodiy modelni shakllantirmoqda. Raqamli transformatsiyaning jadallashuvi yangi kasblarni yaratib, mehnat bozorida butunlay yangi talablarni yuzaga keltirmoqda.

Uchinchidan, O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish borasidagi siyosati so‘nggi yillarda sezilarli natijalar bermoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida e-gov xizmatlarining kengayishi, internet infratuzilmasining modernizatsiyasi, IT Parklar faoliyatining faollashuvi, raqamli to‘lovlar ulushining oshishi va ta‘lim tizimida IT yo‘nalishlarining kengayishi raqamli iqtisodiyotning asosiy ko‘rsatkichlarini yaxshilab bormoqda.

Shu bilan birga, raqamli savodxonlikning yetishmasligi, IT-kadrlar tanqisligi, ayrim hududlarda internet sifati pastligi, kiberxavfsizlik tahdidlari kabi tizimli muammolar mavjud. Ammo mavjud imkoniyatlar — yosh aholining yuqori ulushi, global IT kompaniyalari bilan hamkorlik, startap ekotizimining shakllanishi, raqamli xizmatlar eksportining kengayishi — O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyotda raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot O‘zbekistonning iqtisodiy modernizatsiyasining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, uning rivoji uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishni ta‘minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish, davlat boshqaruvi

samaradorligini oshirish va xalqaro raqobatbardoshlikni kuchaytirishda muhim strategik ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining AKT sohasiga oid qarorlari.
4. Abdurahmonov Q.X., “Axborot texnologiyalari va raqamli iqtisodiyot asoslari”, Toshkent, 2022.
5. Jo‘rayev M., “Raqamli iqtisodiyot rivojlanishining nazariy asoslari”, ilmiy maqola, 2023.
6. Saitov S. O‘zbekistonning butun jahon savdo tashkilotiga a‘zo bo‘lishining iqtisodiy ahamiyati //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 337-344.
7. Xaydarov B. Ta’lim tizimida budget mablag‘larining maqsadli sarflanishi nazorati //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 12.
8. Saitov S., Tuychieva N. Main factors affecting economic growth in the country and their dynamics //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 53-64.
9. Xaydarov B. IQTISODIYOTNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH, UNING MAQSADI VA VAZIFALARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 326-336.
10. Saitov S. AVTOMOBIL TRANSPORT KORXONALARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISHNING YO‘LLARI VA USULLARI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14513570> //International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 90-94.
11. Хайдаров Б., Туйчиева Н. Инновационные методы обучения информатике и образовательной робототехнике //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 200-204.
12. Tuychieva N., Saitov S. Bank resources in the modernization of the economy //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 41-52.
13. Xaydarov B. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA ICHKI AUDIT VA UNI IQTISODIYOTIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 87-97.
14. Saitov S., Karimqulova O. O‘ZBEKISTON RAQAMLI IQTISODIYOTIDA BANKLARNING ROLI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 132-138.
15. Khaydarov B., Tuychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.
16. Saitov S., To‘rabekov O. O‘ZBEKISTONNING JAHON BOZORIGA KIRIB BORISHDAGI MUAMMOLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 238-245.

O‘ZBEKISTONDA ISHSIZLIK DARAJASINI KAMAYTIRISH VA YANGI ISH O‘RINLARINI YARATISH

Axrorov Elyorjon Baxtiyor o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabasi

Ilmiy rahbar: Saitov Sirojiddin Abduvaliyevich

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada O‘zbekistonda ishsizlik darajasini kamaytirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan tizimli chora-tadbirlar chuqur tahlil qilinadi. Mehnat bozorining modernizatsiyasi, qayta kasbga tayyorlash dasturlari, o‘zini-o‘zi band qilishni rag‘batlantirish, xizmatlar sektorini kengaytirish va xorijiy bandlik imkoniyatlarini rivojlantirish kabi yo‘nalishlar yoritilgan. Maqolada yangi ish o‘rinlari yaratishning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati asoslanadi, davlat dasturlari, statistik ko‘rsatkichlar va xalqaro tajribalar orqali ushbu yo‘nalishdagi muvaffaqiyatlar va dolzarb muammolar ko‘rsatib o‘tiladi. Xulosa sifatida esa, ishsizlikka qarshi kurashishning barqaror yo‘llari sifatida innovatsion, inklyuziv va sektoral yondashuvlar muhim ekani ta’kidlanadi. Maqolada bandlik sohasidagi davlat dasturlari, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, xizmatlar sektori va raqamli iqtisodiyot orqali yaratilayotgan imkoniyatlar yoritilgan. Mehnat bozoridagi mavjud strukturaviy muammolar, kasbiy moslashuvchanlik, kasb-hunar ta’limining roli, xususi sektor bilan hamkorlik masalalari ham keng ko‘lamda ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ishsizlik, mehnat bozori, bandlik, yoshlar, qayta tayyorlash, xizmatlar sohasi, iqtisodiy imkoniyatlar, kasb-hunar ta’limi, freelancing, tadbirkorlik, O‘zbekiston.

O‘zbekistonda ishsizlik darajasini kamaytirish muammosi zamonaviy iqtisodiy siyosatning eng dolzarb masalalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Aholining demografik o‘sishi, mehnat resurslari sonining ko‘payishi, iqtisodiyotda texnologik modernizatsiyaning jadallashuvi mehnat bozorida yangi muvozanat talabini yuzaga keltirmoqda. Aynan shu sharoitda ishsizlikni kamaytirish bo‘yicha kompleks, tizimli va bosqichma-bosqich chora-tadbirlar ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020–2026 yillarni qamrab oluvchi “Ish bilan bandlik va mehnat munosabatlarini rivojlantirish strategiyasi” tasdiqlanib, uning asosiy maqsadi sifatida — aholi, ayniqsa yoshlar va ayollar bandligini oshirish, norasmiy mehnatga qarshi kurashish, kasbga yo‘naltirish tizimini kuchaytirish va mehnat bozorining zamonaviy infratuzilmasini shakllantirish belgilandi.

O‘zbekistonda ishsizlik muammosini hal qilishda quyidagi ustuvor yo‘nalishlar ajratilgan:

Mehnat bozorining zamonaviy infratuzilmasini rivojlantirish

Aholining barcha qatlamlari uchun ochiq va inklyuziv mehnat bozorini tashkil etish uchun “Yagona interaktiv bandlik portal”, “Mehnat yarmarkalari” va “Kasbga yo‘naltirish markazlari” faoliyati kengaytirilmoqda. Ayniqsa, masofaviy bandlik, onlayn ish o‘rinlari va freelancing faoliyatini qo‘llab-quvvatlash orqali ish qidirayotgan shaxslar bilan ish beruvchilar o‘rtasidagi aloqalar soddalashtirildi.

Kasb-hunar va qayta tayyorlov tizimini kuchaytirish

Kasbga yo‘naltirish va qayta tayyorlash tizimi orqali mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan mutaxassisliklar bo‘yicha qisqa muddatli kurslar tashkil qilinmoqda. Misol uchun, 2023-yilda Bandlik vazirligi tomonidan 250 mingdan ortiq fuqaro qayta o‘qitilib, ulardan 70% ish bilan ta‘minlangan.

Tadbirkorlik va o‘zini-o‘zi band qilishni rag‘batlantirish

“Ishsiz aholini tadbirkorlikka jalb qilish”, “Yoshlar daftari”, “Ayollar daftari” dasturlari orqali fuqarolarga imtiyozli kreditlar, subsidiyalar va asbob-uskunalar berilib, ular o‘zini o‘zi band qilish imkoniga ega bo‘lmoqda. 2023-yilda 700 mingdan ortiq fuqaroga o‘z biznesini boshlash uchun iqtisodiy yordam ko‘rsatildi.

Xizmatlar sektorini kengaytirish

Xizmat ko‘rsatish sohasi — eng tezkor yangi ish o‘rinlarini yaratuvchi tarmoq hisoblanadi. Ayniqsa, turizm, transport-logistika, ta‘lim va sog‘liqni saqlash yo‘nalishlarida minglab ish o‘rinlari yaratildi. “Hududiy xizmatlar markazlari” tashkil etilib, aholiga yaqin joyda ish topish imkoniyati yaratilmoqda.

Xorijda mehnat qilish imkoniyatlarini tartibga solish

O‘zbekiston Respublikasi Tashqi mehnat migratsiyasi agentligi orqali Rossiya, Janubiy Koreya, BAA, Polsha kabi davlatlarga fuqarolarni qonuniy va tartibli ravishda jo‘natish bo‘yicha shartnomalar tuzilgan. Bu esa mamlakat ichkarisidagi ishsizlik bosimini kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Raqamli texnologiyalar asosida yangi kasblar yaratish

“Digital Uzbekistan – 2030” strategiyasi doirasida axborot texnologiyalari sohasida minglab yangi ish o‘rinlari yaratilmoqda. “IT-Park” rezidentlari soni ortib bormoqda, va bu sohaga yoshlarni jalb qilish orqali yangi bandlik shakllari shakllanmoqda.

Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish

2021-yilda qabul qilingan “Mehnat kodeksi” yangi tahrirda mehnat munosabatlarini liberallashtirdi va xususiy bandlik agentliklari faoliyatini qonuniylashtirdi. Bu esa norasmiy bandlikni legallashtirishda muhim omilga aylandi.

O‘zbekiston mehnat bozorining hozirgi holati ko‘p omilli jarayonlarga bog‘liqdir. Bir tomondan, iqtisodiyotning ochiqligi va tashqi investitsiyalar oqimining ortishi, boshqa tomondan esa texnologik avtomatlashtirish va ishlab chiqarishning raqamlashtirilishi ayrim ish turlarining qisqarishiga olib kelmoqda. Aynan shu sababli ishsizlik darajasini kamaytirish faqatgina ish o‘rinlari sonini ko‘paytirish bilan emas, balki yangi turdagi bandlik shakllarini yaratish, raqamli kompetensiyalarni oshirish va inson kapitalini rivojlantirish orqali amalga oshirilishi lozim.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, bandlik siyosatida **“prevention-based” (oldini olishga qaratilgan)** yondashuv samaraliroq bo‘ladi. Bu degani — ishsizlik

yuzaga kelmasdan avval, ya’ni maktab va oliy ta’lim tizimlarida kasbga yo‘naltirish, talabga mos kadr tayyorlash va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish zarur. O‘zbekistonda bu borada “Kasbga yo‘naltirish maktablari”, “Dual ta’lim” tizimi, “Ustoz-shogird” loyihalari orqali muhim qadmlar tashlanmoqda.

Yana bir muhim masala — **ayollar bandligi**. Ishsizlik darajasining yuqoriligi asosan ayollar orasida yuqoriroq bo‘lib qolmoqda. Bu holat gender tenglikka ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois “Ayollar daftari” orqali tikuvchilik, kulolchilik, oziq-ovqat sanoati, go‘zallik xizmatlari kabi sohalarda ayollar uchun moslashtirilgan ish o‘rinlari tashkil etilmoqda. 2023-yilda 200 mingdan ortiq ayollar bandligi ta’minlangan.

Shuningdek, **hududlar kesimida ishsizlik** darajasi bir tekis emas. Ayniqsa, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Surxondaryo, Jizzax, Navoiy viloyatlarida mehnatga layoqatli aholi ko‘p, ammo ish o‘rinlari yetarli emas. Shu bois “Hududiy investitsiya loyihalari” orqali sanoat zonalari, agroklastlar, va servis markazlari tashkil etilmoqda.

Raqamli texnologiyalar asrida **freelancing, masofaviy ishlash, onlayn xizmat ko‘rsatish** yangi bandlik shakllariga aylanmoqda. O‘zbekistonda “IT maktablar”, “Raqamli yurtdosh” loyihasi, “FreeLancerlar markazi” orqali ayniqsa yoshlar orasida IT xizmatlariga asoslangan bandlik turlari ommalashmoqda. Masalan, 2023-yil oxiriga kelib, IT-Park rezidentlari tomonidan 38 mingga yaqin ish o‘rni yaratilgan bo‘lib, bu ko‘rsatkich yildan-yilga ortib bormoqda.

Yana bir dolzarb yo‘nalish — **norasmiy mehnatni rasmiylashtirishdir**. Mehnat kodeksining yangi tahriri, elektron shartnomalar tizimi, ijtimoiy sug‘urtaga avtomatik ro‘yxatdan o‘tish tizimlari orqali davlat norasmiy ishlovchilarning mehnatini rasmiylashtirib, ularni qonuniy himoyaga olish choralari ko‘rmoqda.

Ishsizlikka qarshi kurashda O‘zbekiston BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari, ayniqsa **SDG-8: "Insoniy mehnat va iqtisodiy o‘sish"** yo‘nalishiga muvofiq harakat qilmoqda. Bu doirada har bir fuqaroga munosib ish o‘rni, barqaror daromad, kasbiy rivojlanish imkoniyatlari berilishi asosiy tamoyil etib belgilangan.

Yangi ish o‘rinlarini yaratish va yoshlarga iqtisodiy imkoniyatlar berish har qanday rivojlanayotgan davlatning ustuvor vazifasi hisoblanadi. Chunki demografik tarkibda yoshlik ulushining yuqori bo‘lishi, bir tomondan, ulkan mehnat salohiyati manbai bo‘lsa, boshqa tomondan, bu salohiyatni ish bilan ta’minlash va bandligini barqaror yo‘lga qo‘yish mas’uliyatini yuklaydi. O‘zbekiston ham bunday demografik afzallikdan to‘g‘ri foydalanish yo‘lida izchil iqtisodiy siyosat yuritmoqda.

So‘nggi yillarda respublikada mehnat bozori tuzilmasini yangilash, tadbirkorlik muhitini soddalashtirish, investitsiyalarni jalb qilish va yoshlar bandligini oshirish orqali yangi ish o‘rinlarini yaratish bo‘yicha qator strategik dasturlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, “Yoshlar daftari”, “Har bir oila — tadbirkor”, “Yoshlar mehnat guzari”, “Startup tashabbuslari” kabi tashabbuslar orqali yoshlarning iqtisodiy faolligini kuchaytirish, ularni o‘z g‘oyalarini iqtisodiy amaliyotga tatbiq etishga undash mexanizmlari yaratildi.

Yoshlar uchun iqtisodiy imkoniyatlar deganda nafaqat ish o‘rinlari, balki moliyaviy resurslardan foydalanish, ta’lim orqali iqtisodiy bilim va ko‘nikmalarni

egallash, startaplar va kichik biznes yuritish imkoniyati ham tushuniladi. Bugungi kunda davlat tomonidan yoshlar uchun grantlar, imtiyozli kreditlar, subsidiyalar ajratilishi bu boradagi muhim yutuqlardan biridir. Masalan, 2023-yilda faqatgina “Yoshlar daftari” orqali 150 mingdan ortiq yoshlar mehnat bilan ta’minlandi yoki o‘z biznesini yo‘lga qo‘yish imkoniga ega bo‘ldi.

Biroq, mehnat bozorida hamon strukturaviy muammolar mavjud. Ayniqsa, mehnatga layoqatli aholining ortishi fonida sifatli va barqaror ish o‘rinlariga ehtiyoj yuqoriligi sezilmoqda. Bu esa davlat tomonidan strategik rejalashtirish, investitsiya oqimlarini tartibga solish, kasb-hunar ta’limi tizimini kuchaytirish, xususi sektor bilan hamkorlikni rivojlantirishni taqozo etadi.

Yangi ish o‘rinlarini yaratishda ayniqsa xizmat ko‘rsatish sohasi, raqamli texnologiyalar, agrar sektor, turizm va hunarmandchilik sohalari salohiyatli sohalar sifatida ajralib turadi. Ayniqsa, “IT-park”, “Digital Uzbekistan-2030”, “Kambag‘allikni qisqartirish strategiyasi”, “Ish bilan bandlik dasturlari” bu yo‘nalishdagi muhim tashabbuslar sifatida e’tirof etiladi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, yoshlar bandligini ta’minlashda nafaqat davlat, balki xususi sektor, ta’lim muassasalari, fuqarolik jamiyati institutlarining hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, yoshlar uchun inklyuziv va barqaror mehnat bozorini shakllantirishda raqamli texnologiyalar vositasida masofaviy ishga joylashish, onlayn freelancing, kasbga qayta tayyorlash (reskilling) dasturlarini kengaytirish zarur.

O‘zbekistonning uzoq muddatli strategik rejalarida 2030-yilgacha 3 millionga yaqin yangi ish o‘rni yaratish rejalashtirilgan. Bu esa mamlakatdagi demografik bosimni kamaytirish, yoshlarning salohiyatini to‘laqonli ishga solish, iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shish imkonini beradi. Ammo bu maqsadlarga erishish uchun bandlik siyosatining muvofiqlashtirilgan, sektoral, hududiy va yoshlar ehtiyojlariga mos tarzda tashkil etilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda ishsizlik darajasini kamaytirish bo‘yicha davlat darajasida tizimli ishlar olib borilmoqda. Bu jarayon mehnat bozorini modernizatsiyalash, ta’lim va iqtisodiyot integratsiyasini kuchaytirish, mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali izchil davom etmoqda. Maqsad — nafaqat statistik jihatdan bandlik ko‘rsatkichlarini yaxshilash, balki iqtisodiy jihatdan samarali, barqaror va layoqatli ish o‘rinlarini yaratishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4896-sonli qarori, “2020–2026-yillarda Mehnat va bandlik sohasini rivojlantirish strategiyasi”, 2020-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi hisobotlari, 2023-yil.
3. Jahon banki. *Uzbekistan Labor Market Review*, Washington, 2023.
4. ILO. *Global Employment Trends for Youth 2023*, Geneva, 2023.
5. UNDP Uzbekistan. *Inclusive Labor Market for Youth and Women*, Tashkent, 2022.
6. A. Qodirov. *O‘zbekiston mehnat bozorining transformatsiyasi*, – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.

7. Asian Development Bank. *Fostering Employment in Central Asia*, Manila, 2023.
8. OECD. *Employment Outlook in Transition Economies*, Paris, 2023.
9. Saitov S. O ‘zbekistonning butun jahon savdo tashkilotiga a’zo bo ‘lishining iqtisodiy ahamiyati //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 337-344.
10. Xaydarov B. Ta’lim tizimida budget mablag ‘larining maqsadli sarflanishi nazorati //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 12.
11. Saitov S., Tuychieva N. Main factors affecting economic growth in the country and their dynamics //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 53-64.
12. Xaydarov B. IQTISODIYOTNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH, UNING MAQSADI VA VAZIFALARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 326-336.
13. Saitov S. AVTOMOBIL TRANSPORT KORXONALARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISHNING YO‘LLARI VA USULLARI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14513570> //International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 90-94.
14. Хайдаров Б., Туйчиева Н. Инновационные методы обучения информатике и образовательной робототехнике //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 200-204.
15. Tuychieva N., Saitov S. Bank resources in the modernization of the economy //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 41-52.
16. Xaydarov B. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA ICHKI AUDIT VA UNI IQTISODIYOTIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 87-97.
17. Saitov S., Karimqulova O. O ‘ZBEKISTON RAQAMLI IQTISODIYOTIDA BANKLARNING ROLI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 132-138.
18. Khaydarov B., Tuychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.
19. Saitov S., To‘rabekov O. O ‘ZBEKISTONNING JAHON BOZORIGA KIRIB BORISHDAGI MUAMMOLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 238-245.

2-SHO‘BA.

BARQAROR RIVOJLANISHNI TA‘MINLASHDA “YASHIL IQTISODIYOT” NING O‘RNI

YASHIL IQTISODIYOT MAMLUKAT BARQAROR RIVOJLANISHNING ASOSI VA KELAJAGIMIZNI BELGILAB BERUVCHI STRATEGIK YO‘NALISH

Bobanazarova Jamila Xolmurodovna

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatori, Iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Usmonova Vasila Botirovna

O‘zMUJF “Iqtisodiyot va turizm” kafedrasi assistenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini joriy etish jarayoni, uning barqaror rivojlanishdagi o‘rni, davlat siyosatidagi ustuvor yo‘nalishlari hamda iqtisodiy-ijtimoiy samaralari yoritilgan. Yashil iqtisodiyot ekologik muvozanatni ta‘minlash, resurslardan oqilona foydalanish, energiya samaradorligini oshirish va uglerod izini kamaytirishga qaratilgan zamonaviy iqtisodiy model sifatida tahlil qilinadi. Maqolada 2019–2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasini “yashil iqtisodiyot”ga o‘tkazish strategiyasi doirasidagi ustuvor vazifalar, ekologik chaqiriqlar, yashil investitsiyalarning iqtisodiy ahamiyati, raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiluvchi islohotlar hamda yashil o‘shining institutsional asoslari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish bo‘yicha davlat siyosatining ijtimoiy ta’siri, inson kapitali, innovatsiyalar va yashil moliyalashtirish kabi omillar o‘zaro bog‘liq tizim sifatida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, resurs tejash, ekologik xavfsizlik, yashil investitsiyalar, energiya samaradorligi, yashil transformatsiya.

Bugungi globallashtirish jarayonida ekologik tahdidlar, resurslarning tanqislashuvi va iqlim o‘zgarishining tezlashuvi iqtisodiyotning an‘anaviy modellarini qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda. Xususan, ko‘plab davlatlar iqtisodiy o‘shini ekologik barqarorlik bilan uyg‘unlashtiruvchi yangi rivojlanish modeliga – “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish strategiyasiga e’tibor qaratmoqda. Yashil iqtisodiyotning markazida resurslardan tejankor foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya ulushini kengaytirish, ekologik xavfsiz texnologiyalarni joriy qilish va iqtisodiy faoliyatning tabiiy muhitga bosimini pasaytirish kabi ustuvor vazifalar turadi.

O‘zbekiston ham global ekologik jarayonlardan chetda emas. So‘nggi yillarda mamlakat jadal iqtisodiy o‘shiga erishayotgan bo‘lsa-da, bu jarayon suv tanqisligi, atmosferaning ifloslanishi, yer resurslarining degradatsiyasi kabi ekologik

muammolar bilan uyg‘un kechmoqda. Shu bois barqaror rivojlanishni ta‘minlashda “yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi strategik ahamiyat kasb etmoqda. Mamlakatimizda bu yo‘nalishda tub islohotlar olib borilmoqda, jumladan, 2019–2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasini “yashil iqtisodiyot”ga o‘tkazish strategiyasi tasdiqlangani ushbu sohada uzoq muddatli maqsadlarni belgilab berdi.

Yashil iqtisodiyotning joriy etilishi nafaqat ekologik muhitni yaxshilash, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirish, yangi ish o‘rinlari yaratish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, resurslar tanqisligi sharoitida energiya tejankor texnologiyalarni rivojlantirish hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushini oshirish mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy manfaatlariga mos keladi.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada O‘zbekistonda “yashil iqtisodiyot”ning shakllanishi, mavjud muammolar, iqtisodiy-iqtisodiy imkoniyatlar, innovatsion o‘zgarishlar hamda barqaror rivojlanishning strategik yo‘nalishlari ilmiy asosda tahlil etiladi.

Yashil iqtisodiyot – bu tabiat resurslaridan oqilona foydalanishga, chiqindilarni kamaytirishga, resurs va energiya samaradorligini oshirishga qaratilgan iqtisodiy faoliyat modeli hisoblanadi. Ushbu model iqtisodiy o‘shish bilan ekologik barqarorlik o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlashni maqsad qiladi. Fayldagi ma‘lumotlarga ko‘ra, yashil iqtisodiyotning asosiy maqsadi tabiiy resurslarni tejash, iqlim o‘zgarishining salbiy oqibatlarini yumshatish va iqtisodiy rivojlanishni ekologik barqaror yo‘nalishda davom ettirishdir.

Ushbu yondashuv BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlariga (BRM) hamohang bo‘lib, resurs samaradorligi, uglerod izini kamaytirish, ekologik xavfsizlikni kuchaytirish, yashil texnologiyalarni keng joriy etish kabi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda “yashil iqtisodiyot” davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Faylda qayd etilganidek, 2019 yil 4 oktabrda tasdiqlangan “2019–2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasi ‘yashil’ iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” ushbu sohadagi asosiy dasturiy hujjat hisoblanadi.

Strategiyaning asosiy yo‘nalishlari:

- iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirish;
- qayta tiklanuvchi energiya manbalarini kengaytirish;
- tabiiy resurslardan oqilona foydalanish;
- ekologik xavflarni kamaytirish;
- sanoatning “yashil transformatsiyasi”;
- yashil investitsiyalarni jalb qilish;
- barqaror urbanizatsiya jarayonlarini rivojlantirish.

Mazkur strategiya mamlakatda ekologik toza texnologiyalarni joriy etish, uglerod emissiyasini qisqartirish, suv va energiya resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan.

O‘zbekiston iqtisodiyotining tez sur‘atlarda o‘shishi bilan birga ekologik muammolar ham kuchaymoqda. Fayldagi ma‘lumotlarga ko‘ra, suv resurslarining qisqarishi, havoning ifloslanishi, qishloq xo‘jaligida intensiv texnologiyalarning ekologik oqibatlari resurs barqarorligini ta‘minlashni qiyinlashtirmoqda.

Mazkur ekologik muammolar quyidagi ehtiyojlarni kun tartibiga olib chiqadi:

- yangi energiya samarador texnologiyalarni joriy etish;
- resurslarni qayta ishlash va chiqindilarni minimallashtirish;
- ekologik auditni kuchaytirish;
- ekologik toza sanoat ishlab chiqarish standartlarini joriy etish.

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotning ustuvor maqsadlari va strategik vazifalari amalga oshirishi zarurdir:

1. Tabiiy resurslardan barqaror foydalanish;
2. Iqlim o‘zgarishiga moslashuv va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash;
3. Kam uglerodli rivojlanish modeli asosida sanoatni modernizatsiya qilish;
4. Yashil investitsiyalar va innovatsiyalarni kengaytirish;
5. Yashil urbanizatsiyani rivojlantirish;
6. Aholi qatlamlarini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash;
7. Inson kapitalini rivojlantirish va yashil salohiyatni oshirish;
8. Institutsional islohotlar va qulay siyosiy muhit yaratish;
9. Yashil moliyalashtirish instrumentlarini kengaytirish.

Bu yo‘nalishlarning har biri mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy xavfsizligi va ekologik barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, yashil iqtisodiyot O‘zbekiston uchun nafaqat ekologik zarurat, balki yangi iqtisodiy imkoniyatlar ochib beruvchi innovatsion modeldir. Mazkur maqolada qayd etilganidek, mamlakatda 2030-yilgacha bo‘lgan strategik hujjatlar, ekologik muammolarni bartaraf etish bo‘yicha tashabbuslar, yashil investitsiyalarni jalb qilish va energiya samaradorligi bo‘yicha islohotlar “yashil transformatsiya”ning poydevorini yaratmoqda. Yashil iqtisodiyotga o‘tish O‘zbekistonni regional va global miqyosda ekologik toza, raqobatbardosh iqtisodiyot sifatida mustahkamlashi tabiiy.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019–2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasining ‘yashil’ iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi to‘g‘risida” gi Qarori. — PQ–4477. — 2019 yil 4 oktabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to‘g‘risida”. — O‘RQ–539. — 2019 yil 21 may.
3. United Nations Environment Programme (UNEP). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. — Nairobi: UNEP, 2011. — 44 p.
4. OECD. Towards Green Growth. — Paris: OECD Publishing, 2011. — 143 p.
5. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. — New York: UN, 2015. — 41 p.
6. UNEP. Green Economy: Low Carbon, Resource Efficient and Socially Inclusive.—UNEP Official Website, 2011.
7. “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi”: sharh. — Gazeta.uz, 2019 yil 7 oktyabr.

«ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА» И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Цой Марина Петровна

*Джизакский филиал Национального университета Узбекистана, доцент
mtsoy_58@mail.ru*

Зульфикарова Лилия Фаридовна

Институт управления, экономики и финансов, Казанский (Приволжский) федеральный университет (КФУ)

Рашидов Асилбек Фуркат угли

*Филиал КФУ в г. Джизаке, студент 1-го курса направления «Экономика»
rashidovasilbek496@gmail.com*

Аннотация. В данной статье анализируются международные и национальные подходы к концепциям “зеленой экономики” и “зеленого развития”. В статье описана стратегия перехода к зеленой экономике в Узбекистане, перспективные показатели страны.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленое развитие, устойчивое развитие, зеленая энергетика.

Annotation. This article analyzes international and national approaches to the concepts of “green economy” and “green development”. The article describes the strategy for the transition to a green economy in Uzbekistan and the country's promising indicators.

Key words: green economy, green development, sustainable development, green energy.

Разнообразные кризисы последнего времени показывают неустойчивость сложившейся модели экономического развития во всем мире. Важный недостаток этой модели - абсолютизация экономического роста в ущерб решению социальных и экологических проблем. Человечество пытается найти новые пути развития экономики. Еще в середине 1980-х - начале 1990-х гг. в рамках структур ООН сформировались новые концептуальные подходы к развитию общества и экономики, в частности, две новые теории, оказавшие огромное влияние на обсуждение новых моделей: устойчивое развитие (sustainable development) и развитие человеческого потенциала (human development). Несмотря на различие теоретических подходов, в центре данных концепций стоит человек. К сожалению, хотя эти

концепции и стали общепринятыми, но прогресс по их практической реализации в мире незначителен.¹⁹

Устойчивое развитие включает три измерения - экономическое, социальное и экологическое. Только при соблюдении требований устойчивости в отношении каждого из этих измерений может быть достигнуто устойчивое развитие в целом.

Сегодня становится всё более очевидно, что главной концепцией будущего в 21 веке является именно устойчивое развитие. Приоритеты устойчивого развития и зелёной экономики в мире отражены в стратегических документах ООН, принятых за последнее время. Здесь можно выделить три документа:

- «Будущее, которого мы хотим» (2012) определяет перспективы человечества в 21 веке на основе концепции устойчивого развития, базой которого должна стать зеленая экономика²⁰;
- «Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года» (2015)²¹ включает Цели устойчивого развития ООН на период 2015–2030 гг.;
- Парижское климатическое соглашение (2015)²², определяющее приоритеты борьбы с климатической угрозой в мире и всех странах до 2030–2050 гг., что важно для перехода к устойчивому развитию.

В данных документах ООН удачно сочетаются как концептуальные приоритеты, так и конкретные цели, стоящие перед странами и народами. Документы снабжены количественными индикаторами и наборами мероприятий, позволяющими соответствующим правительствам планировать свои действия, направленные на выполнение выработанных решений. Таким образом, в целом можно говорить о достигнутом в мире консенсусе на развитие в 21 веке, которое связано с переходом к устойчивому развитию. Необходимость перехода к устойчивому развитию в мире во многом связана с осознанием критического обострения диспропорции между экономическим развитием и экологической деградацией.

За прошедшие 30 лет наблюдался значительный рост мирового ВВП - свыше четырех раз, что повысило уровень жизни сотен миллионов человек. Однако такой рост в мировой экономике во многом был достигнут благодаря глобальному истощению природного капитала и деградации экосистем.

В 2000-е гг. в мире быстро нарастали экологические проблемы: растущий дефицит пресной воды и продовольствия, изменение климата,

¹⁹ Зелёная экономика и цели устойчивого развития для России: коллективная монография / Под науч. ред. С. Н. Бобылёва, П. А. Кирюшина, О. В. Кудрявцевой. — М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2019. - 284 с. ISBN 978-5-906932-32-7, с.5

²⁰ Будущее, которого мы хотим. Итоговый документ Конференции ООН по устойчивому развитию. Рио-де-Жанейро, Бразилия. 20–22 июня 2012 года. ООН, 2012.

²¹ Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. ООН, Нью-Йорк, сентябрь 2015 г.

²² Принятие Парижского соглашения. Конференция Сторон. Двадцать первая сессия. Париж, 30 ноября — 11 декабря 2015 года. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата. ООН, 2015.

сокращение биоразнообразия и лесов, опустынивание и многие другие. Вот только основные из этих проблем²³ :

- В мире 40% земли деградирует из-за снижения плодородия почвы, ее эрозии и истощения. Продуктивность земли уменьшается, что при пессимистических сценариях может привести к потере 50% потенциального урожая.

- Почти 1 млрд. человек испытывают нехватку чистой питьевой воды; 2,6 миллиарда людей не имеют доступа к адекватным санитарным услугам; 1,4 млн. детей младше пяти лет ежегодно умирают из-за нехватки чистой воды и отсутствия доступа к необходимым санитарным услугам. В будущем нехватка воды будет лишь усиливаться, и через 20 лет ее запасы будут удовлетворять лишь 60% мировых потребностей.

- До 20% мировых производителей зерна использует воду неустойчиво, подрывая будущий рост сельского хозяйства и увеличивая водный дефицит.

- Продолжается исчезновение лесов на планете. В 2000-2010 гг. площадь лесов ежегодно уменьшалась на 5,2 млн. га.

- Засушливым землям, на которых проживает треть населения мира, угрожает опустынивание.

- В результате изменения климата могут пострадать около 2 млрд. людей, живущих на прибрежных территориях и т.д.

Узбекистан добивается значительных успехов во внедрении устойчивых методов в свое общее экономическое планирование. Страна начала переход от плановой экономики к рыночной в 2016 году. Правительство признало необходимость усиления экономических преобразований с помощью "зеленого" подхода. Правительство взяло на себя обязательство построить более устойчивую экономическую модель.²⁴

Во исполнение вышеперечисленных вопросов, в декабре 2022 года подписано Постановление Президента с изложением реформ, которые властям необходимо будет реализовать в этой области.²⁵ Был принят План действий по переходу к зеленой экономике и обеспечению зеленого роста до 2030 года, который включает меры по решению текущих экологических и экономических проблем для достижения зеленого, устойчивого и инклюзивного развития.

Узбекистану необходимо улучшить управление ресурсами. При сравнении эффективность использования ресурсов в стране намного ниже, чем в Европейском союзе и других странах с доходом выше среднего. Водопользование в Узбекистане особенно неэффективно, в то время как потребление энергии страной на единицу ВВП примерно в три раза выше,

²³ Human Development Report. UNDP, 2011

²⁴ Паола Агостини, Вейен Леоу и Марко Мантованелли : Переход Узбекистана к зеленой экономике: вызовы и возможности / *Uzbekistan's Transition to a Green Economy: Challenges and Opportunities – The Diplomat*, 23 февраля 2023 г.

²⁵ Постановление Президента Республики Узбекистан «О МЕРАХ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕФОРМ, НАПРАВЛЕННЫХ НА ПЕРЕХОД РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН НА «ЗЕЛЕНУЮ» ЭКОНОМИКУ ДО 2030 ГОДА» г. Ташкент, 2 декабря 2022 г., № ПП-436

чем в среднем по региону Европы и Центральной Азии, и в два раза выше, чем в соседнем Казахстане.

Для реализации своих зеленых амбиций Узбекистану уже сейчас необходимо решать эти и другие задачи, которые подразделяются на три временных периода: срочный, краткосрочный и долгосрочный. Учитывая, что экономика страны ориентирована на сельское хозяйство, и постепенное ухудшение состояния воздуха в районах с высокой плотностью населения, ее наиболее неотложными экологическими приоритетами будут улучшение качества воздуха и устойчивое использование земли и воды. Этого можно достичь с помощью восстановления ландшафта, эффективного управления водными ресурсами и мер по снижению загрязнения воздуха.

Устойчивое землепользование - важнейшая практика, которую необходимо расширять в Узбекистане. Методы ведения сельского хозяйства с учетом климатических факторов будут способствовать дальнейшему повышению устойчивости землепользования. В долгосрочной перспективе стране было бы неплохо обеспечить переход от сельского хозяйства к секторам с более высокой добавленной стоимостью и более высокооплачиваемым трудом. Для этого потребуется переподготовка части сельскохозяйственной рабочей силы, в частности, наиболее уязвимых женщин и молодежи. При этом необходимо использовать наработанный опыт стран, имеющих большие, чем Узбекистан, проблемы с орошением сельскохозяйственных земель. Израиль считается пионером в области капельного орошения. Поскольку воды здесь не хватает, такая система позволяет наиболее эффективно использовать драгоценную влагу, к тому же добавлять удобрения, получая высокие урожаи.²⁶

Повышение эффективности водопользования за счет ценообразования на воду и инвестиций в ирригацию должно быть самым большим приоритетом, при этом определенные ограничения на водопользование являются частью этих новых приоритетов. Продуманная низкоуглеродная политика обеспечит необходимые стимулы для перехода к низкоуглеродной энергетике и энергоэффективности в Узбекистане.

51-я цель стратегии «Узбекистан – 2030» – переход к «зеленой экономике» и резкое увеличение показателей использования возобновляемых источников энергии, составляющих ее основу. Данная цель включает в себя следующие задачи:

1. Доведение возобновляемых источников энергии до 25 тысяч мегаватт и доли в общем потреблении - до 40 процентов.
2. Развитие рынка «зеленых сертификатов» в промышленности и внедрение практики «экологической маркировки».
3. Снижение расхода природного газа путем модернизации 3 тепловых электростанций мощностью 3 ГВт.
4. Внедрение системы оценки энергоэффективности (энергоаудита) квартир в многоэтажных домах.

²⁶ <https://arktal.livejournal.com/> [Капельное орошение. Как это делается в Израиле \(livejournal.com\)](https://livejournal.com/)

5. Перевод городского общественного транспорта полностью на экологически чистое топливо.

6. Создание системы мониторинга, охватывающей все парниковые газы, в сфере изменения климата (MRV).

7. Сокращение парниковых газов относительно единицы ВВП на 30 процентов по сравнению с их уровнем в 2010 году.²⁷

Устойчивое развитие экономики Узбекистана, разработка долгосрочной стратегии структурных изменений требуют учета внутренних и глобальных процессов и проблем. По мере того, как мир движется к более устойчивому будущему, Узбекистан сталкивается со значительными трудностями в достижении глобальных энергетических показателей, особенно с точки зрения высокой энергоемкости и углеродоемкости. Эти условия делают страну уязвимой перед внешнеторговой политикой и налогами на ограничение выбросов углерода. Однако Узбекистан может превратить этот вызов в возможность, приняв глобальный переход к "зеленой" экономике и укрепив экологическую и климатическую политику.

Узбекистан должен немедленно начать процесс экологизации своей экономики. Определение приоритетов "зеленых" целей должно быть неотъемлемой частью текущих усилий по более масштабному переходу к рыночной экономике. Другие "зеленые" меры, такие как повышение эффективности использования ресурсов и развитие "зеленой" занятости и финансирования, также могут принести Узбекистану краткосрочные выгоды.

Однако страна также должна учитывать влияние "зеленого" перехода на общество. Поддержка "зеленых" секторов и отказ от углеродоемкой и ресурсоемкой деятельности изменят структуру инвестиций и создания рабочих мест, создав победителей и проигравших. Важно оказывать поддержку сообществам, которые пострадали больше всего. Эти ценности лежат в основе усилий по обеспечению справедливого перехода.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 11 сентября 2023 года №ПФ-158
2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О МЕРАХ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕФОРМ, НАПРАВЛЕННЫХ НА ПЕРЕХОД РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН НА «ЗЕЛЕНУЮ» ЭКОНОМИКУ ДО 2030 ГОДА» г. Ташкент, 2 декабря 2022 г., № ПП-436
3. Выступление Президента Узбекистана Шавката Мирзиёева в Законодательной палате Олий Мажлиса 20 ноября 2024 года «2025 год - Год охраны окружающей среды и «зелёной» экономики»
4. Зелёная экономика и цели устойчивого развития для России: коллективная монография / Под науч. ред. С. Н. Бобылёва, П. А. Кирюшина, О. В. Кудрявцевой. — М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2019. - 284 с. ISBN 978-5-906932-32-7, с.5

²⁷ Указ Президента Республики Узбекистан от 11 сентября 2023 года №ПФ-158

5. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. ООН, Нью-Йорк, сентябрь 2015 г.
6. Tsoy Marina Petrovna, Li Marina Rudolfovna Romashkin, Roman Anatolyevich ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ 2024-yil, yanvar. № 1-son. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT Elektron nashr. 788 sahifa.
7. Furqat o‘gli R. A. TO ‘LOV BALANSI VA VALYUTA KURSINING O‘ZGARISHI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2025. – T. 55. – №. 1. – С. 207-216.
8. Цой М. ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ТЕНДЕНЦИИ ЕГО РАЗВИТИЯ //SAMBHRAM XABARNOMASI. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 405-408.
9. Абсалямова С., Зульфакарова Л., Цой М. ИНВЕСТИЦИИ В УСТОЙЧИВЫЕ ПРОЕКТЫ КАК СОВРЕМЕННЫЙ ТРЕНД МЕЖДУНАРОДНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЦЕССА: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14540147> //International scientific and practical conference. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 194-198.
10. Цой М., Зульфакарова Л. Региональные особенности привлечения зарубежных инвестиций //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 278-282.

O‘ZBEKISTONDA YASHIL INVESTITSİYALARNING RIVOJLANISHI VA ISTIQBOLLARI

Usmonova Vasila Botirovna

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrasi o‘qituvchisi
vasilausmonova1416@gmail.com

Zoirov Azizbek Anvar o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabasi
uzzoirov2005@gmail.com

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonida barqaror rivojlanish g‘oyasi insoniyat taraqqiyotining markaziy yo‘nalishiga aylanmoqda. Jahon miqyosida iqlim o‘zgarishi, resurslar tanqisligi va ekologik muammolar tobora keskinlashib borayotgani iqtisodiy siyosatni qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda. Shu sharoitda “yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi — ekologik muvozanatni saqlagan holda iqtisodiy o‘sishni ta’minlashga qaratilgan yangi model sifatida shakllanmoqda.

“Yashil iqtisodiyot”ning eng muhim tarkibiy qismi bu — yashil investitsiyalardir. Ular atrof-muhitni muhofaza qilish, energiya samaradorligini

oshirish, chiqindilarni kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish va resurslardan oqilona foydalanishga qaratilgan sarmoyalardir. Yashil investitsiyalar nafaqat ekologik barqarorlikni ta‘minlaydi, balki yangi ish o‘rinlari yaratish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va iqtisodiyot tarmoqlarining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi ham ushbu yo‘nalishda faol islohotlarni amalga oshirmoqda. 2019–2030-yillarga mo‘ljallangan “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi”, shuningdek, “Qayta tiklanuvchi energiya manbalari to‘g‘risida”gi Qonun va Prezident qarorlari mamlakatning ekologik barqaror rivojlanishga sodiqligini ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda yirik xorijiy moliya institutlari — Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki tomonidan O‘zbekistonda yashil loyihalarga yuzlab million dollarlik investitsiyalar yo‘naltirilmoqda.

Asosiy qism

Yashil investitsiyalar — bu atrof-muhitga zarar yetkazmagan holda iqtisodiy o‘rishni ta‘minlashga yo‘naltirilgan mablag‘lardir. Ular energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, chiqindilarni qayta ishlash, ekologik toza transport va infratuzilmani yaratish kabi sohalarga kiritiladi. Bunday investitsiyalar nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki ekologik xavfsizlikni ta‘minlab, barqaror rivojlanishga zamin yaratadi.

Bugungi kunda mamlakatda bir nechta yirik xalqaro kompaniyalar ishtirokida qayta tiklanuvchi energiya loyihalari faol amalga oshirilmoqda. Ulardan eng yiriklaridan biri — ACWA Power (Saudiya Arabistoni) kompaniyasi loyihalaridir. Ushbu kompaniya tomonidan Qoraqalpog‘iston Respublikasida 1 500 MVt quvvatli shamol elektr stansiyasi qurilmoqda. Loyihaning umumiy qiymati 2,4 milliard AQSh dollarini tashkil etadi va u 2026-yilga qadar to‘liq ishga tushirilishi rejalashtirilgan. Bundan tashqari, 2024-yilda ACWA Power tomonidan Buxoro viloyatining G‘ijduvon tumanida 300 MVt, hamda Qoraqalpog‘istonda 500 MVt quvvatga ega “Kungrad” shamol elektr stansiyasi qurilishi bo‘yicha bitimlar imzolangan. Ushbu loyihalarning umumiy qiymati 1,08 milliard AQSh dollarini tashkil etadi.

Shuningdek, Masdar (Birlashgan Arab Amirliklari) kompaniyasi ham O‘zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya sohasida eng faol xorijiy investorlar qatoriga kiradi. 2025-yilda imzolangan bitimga ko‘ra, Masdar tomonidan Namangan viloyatining Mingbuloq tumanida 2 GVt quvvatli shamol elektr stansiyasi qurilishi rejalashtirilgan. Loyihaning qiymati 2,6 milliard AQSh dollarini tashkil etadi. Bundan tashqari, loyiha doirasida 1,15 GWh quvvatli energiya saqlash tizimi (Battery Energy Storage System) o‘rnatilishi ham nazarda tutilgan. Mazkur loyiha nafaqat qayta tiklanuvchi energiya ishlab chiqarishni kengaytiradi, balki elektr ta‘minoti tizimining barqarorligini ta‘minlashga ham xizmat qiladi.

Mazkur loyihalar hozirda faol bosqichda bo‘lib, ularning aksariyati qurilish va sinov ishlari bosqichiga kirgan. Hukumat ma‘lumotlariga ko‘ra, qayta tiklanuvchi energiya manbalarining umumiy ishlab chiqarishdagi ulushini 2030-yilga borib 30 foizga yetkazish maqsad qilingan. Shu orqali O‘zbekiston energiya mustaqilligini

oshirish, uglerod chiqindilarini kamaytirish va xalqaro ekologik majburiyatlarini bajarish imkoniga ega bo‘ladi.

Shuningdek, yashil investitsiyalar O‘zbekistonning xalqaro imijini mustahkamlashda ham muhim rol o‘ynamoqda. Mamlakatda ekologik standartlarga mos ishlab chiqarish korxonalarining ko‘payishi xorijiy investorlar uchun yanada qulay muhit yaratadi. Bu esa yangi hamkorlik shartnomalari, eksport imkoniyatlarining kengayishi va iqtisodiy o‘sish sur‘atlarining barqarorlashishiga sabab bo‘ladi.

Muammolar va istiqbollar

Yashil investitsiyalar O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim o‘rin tutayotgan bo‘lsa-da, ushbu yo‘nalishni keng miqyosda rivojlantirishni cheklab turgan bir qator tizimli muammolar mavjud. Avvalo, yashil loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarining yetarli darajada shakllanmaganligi asosiy to‘siqlardan biri hisoblanadi. Ko‘plab tijorat banklari ekologik yo‘nalishdagi loyihalarni uzoq muddatli, imtiyozli va past foizli kreditlar bilan ta‘minlashga hali tayyor emas. Yashil texnologiyalarni joriy etish katta boshlang‘ich sarmoya talab qilgani bois, tadbirkorlar uchun bunday loyihalarning iqtisodiy xavf-xatarlari yuqori bo‘lib qolmoqda. Bu esa ayrim sektorlar, xususan, qayta tiklanuvchi energiya, ekologik transport va chiqindilarni qayta ishlash kabi yo‘nalishlarning rivojlanish sur‘atlarini pasaytirib qo‘ymoqda.

Yana bir muhim muammo — aholining ekologik madaniyat darajasi va “yashil iqtisodiyot”ga bo‘lgan tushunchasining yetarli emasligi. Ko‘pchilik fuqarolar va ayrim biznes subyektlari yashil texnologiyalarni joriy etishning uzoq muddatli iqtisodiy foydasi va ijtimoiy ahamiyatini to‘liq anglab yetmagan. Ekologik talablar ko‘pincha qo‘shimcha xarajat sifatida qabul qilinadi, natijada ekologik loyihalarga qiziqish yetarli bo‘lmaydi. Buning ustiga, ayrim korxonalar resurslardan tejamkor foydalanish yoki chiqindilarni qayta ishlash bo‘yicha zamonaviy texnologiyalarga o‘tishni kechiktirmoqda.

Shu bilan birga, O‘zbekistonda yashil investitsiyalarni kengaytirish uchun juda katta istiqbollar mavjud. Eng avvalo, xalqaro moliyaviy institutlar — Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki kabi tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali ekologik loyihalarni moliyalashtirish hajmini yanada kengaytirish mumkin. Ushbu institutlar tomonidan ajratilayotgan grantlar, imtiyozli kreditlar va texnik ko‘mak yashil loyihalarning iqtisodiy jihatdan barqaror va xavfsiz amalga oshirilishiga yordam beradi.

Yana bir istiqbolli yo‘nalish — davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini jadallashtirishdir. Bu orqali energetika, transport, suv ta‘minoti, chiqindilarni boshqarish kabi sohalarda katta hajmdagi ekologik infratuzilma loyihalarini davlat zimmasidan xususiy sektor bilan bo‘lishish imkoniyati yaratiladi. Bundan tashqari, mamlakatda yashil obligatsiyalarni muomalaga kiritish, soliqlar bo‘yicha rag‘batlantiruvchi imtiyozlar joriy etish, ekologik toza texnologiyalarni xarid qiluvchi bizneslar uchun subsidiya va grantlar ajratish kabi chora-tadbirlar ham yashil investitsiyalarni jalb etishni kuchaytiradi.

Kelgusida ekologik ta‘lim va aholining ekologik savodxonligini oshirishga qaratilgan dasturlarni kengaytirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Maktablarda,

oliy o‘quv yurtlarida, korxonalarda va jamoatchilik o‘rtasida ekologik madaniyatni oshirish orqali yashil texnologiyalarni qo‘llashga doir ijtimoiy qiziqish sezilarli darajada oshadi.

Shu yo‘nalishdagi islohotlar izchil davom ettirilsa, O‘zbekiston yaqin yillarda nafaqat iqtisodiy barqarorlikka, balki ekologik xavfsizlikning yuqori darajasiga ham erishishi mumkin. Uglerod chiqindilarining kamayishi, qayta tiklanuvchi energiya ulushining oshishi va ekologik toza ishlab chiqarish standartlarining joriy etilishi mamlakatning xalqaro maydondagi ekologik imijini yanada mustahkamlaydi. Bu esa o‘z navbatida, yashil investitsiyalar oqimini keramli ravishda oshiradi va iqtisodiyotning raqobatbardoshligini yangi bosqichga ko‘taradi.

Xulosa

Yashil investitsiyalarni rivojlantirish O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror va uzoq muddatli o‘rishini ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi. So‘nggi yillarda mamlakatda ekologik xavfsizlikni mustahkamlash, resurslardan samarali foydalanish va uglerod chiqindilarini kamaytirish bo‘yicha bir qator tizimli islohotlar amalga oshirildi. Bu jarayon natijasida qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushi ortib, ekologik toza ishlab chiqarish texnologiyalarini joriy etish sur‘atlari tezlashmoqda.

Yashil investitsiyalar nafaqat iqtisodiy o‘rishni qo‘llab-quvvatlaydi, balki ijtimoiy va ekologik muammolarni hal etishga ham xizmat qiladi. Ular yangi ish o‘rinlari yaratish, energiya samaradorligini oshirish, tabiiy resurslarni tejash va atrof-muhitni muhofaza qilish orqali mamlakat farovonligini oshiradi. Shu bilan birga, xorijiy sarmoyadorlar uchun qulay ekologik muhit yaratilib, O‘zbekistonning xalqaro miqyosdagi investitsion jozibadorligi ham ortmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to‘g‘risida”. – Toshkent: 2019-yil 21-may, № ZRU-539.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. “2019–2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasini yashil iqtisodiyotga o‘tkazish strategiyasi to‘g‘risida”. – Toshkent: 2019-yil 4-oktabr, № PP-4477.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi (2019–2030-yillar)”. – Toshkent: 2019-yil 4-oktabr, № 841.
4. O‘zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi. “Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish bo‘yicha yillik hisobot”. – Toshkent: Energetika vazirligi nashri, 2024.
5. Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB). Uzbekistan: ACWA Power Renewable Energy Loan (Previously: ACWA Power Sustainable Energy Development Capital Facility). – Beijing: AIIB Press, 2022
6. Usmonova V.B. Raqamli iqtisodiyot rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari// “Raqamli iqtisodiyot” ilmiy-elektron jurnali. 2024. ISSN-2181-4430. OAV №0237 10-son. - Toshkent – 2024. 269-275 bet. (OAK Rayosatining 2023-yil 29-dekabrda 347/5-son qarori).
7. Usmonova V.B. “Xizmat ko‘rsatish sohalarini raqamlashtirish va korrupsiyadan holi tizimga aylantirishning ustuvor yo‘nalishlari”.// Iqtisodiy

taraqqiyot va taxlil ilmiy-elektron jurnali. ISSN/2992-872X. №5 2025-yil. 222-228 bet. (OAK Rayosatining 2023-yil 29-dekabrdagi 347/5-son qarori).

8. Usmonova V.B. Conceptual directions of digitization of service areas in the republic of Uzbekistan// Academic Journal of Digital Economy and Stability. Volume 38, Issue 3 July-2025 190-197 p. (OAK Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360-son qarori).

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA RAQAMLI IQTISODIYOT VA YASHIL ENERGETIKANI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Bobobekov Raximberdi Eshmuratovich

Jizzax Politehnika instituti akademik litseyi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotning shakllanishi hamda yashil energetika sohasining rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi. Mamlakatda iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi, xususan, raqamli texnologiyalar, axborot tizimlari va sun‘iy intellektning iqtisodiy jarayonlarga joriy etilishi orqali samaradorlikning oshishi hamda boshqaruv jarayonlarining optimallasuvi ko‘rsatib o‘tiladi. Shuningdek, qayta tiklanuvchi energiya manbalari quyosh, shamol va energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish hamda ekologik barqarorlikni ta‘minlash bo‘yicha davlat siyosati yoritiladi. Tadqiqot natijalari raqamli iqtisodiyot va yashil energetika integratsiyasining O‘zbekistonning kelajakdagi barqaror rivojlanishida muhim omil ekanligini ko‘rsatadi hamda ushbu yo‘nalishlarning innovatsion rivojlanish strategiyasini taklif etadi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, investitsiya, raqamli iqtisodiyot, qonun, xorijiy sarmoya, quyosh panellari.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlash, ekologik xavfsizlikni mustahkamlash va energiya samaradorligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Mamlakatimizda “yashil iqtisodiyot” tushunchasi nafaqat ekologik zarurat, balki iqtisodiy taraqqiyotning muhim omili sifatida qaralmoqda. Jahon tajribasi, xususan, turli xalqaro ekspertlarning tahlillari shuni ko‘rsatadiki, yashil energetika va resurslarni tejovchi texnologiyalarni joriy etgan davlatlar iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikda sezilarli ustunlikka ega bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan, O‘zbekistonda quyosh va shamol energetikasini rivojlantirish, chiqindilarni qayta ishlash, suv va yer resurslaridan oqilona foydalanish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Prezident qarorlari va davlat dasturlari, xususan “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi — 2030”, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, qayta tiklanuvchi energiya quvvatlarini kengaytirish va ekologik infratuzilmani modernizatsiya qilishga qaratilgandir. Shuningdek, O‘zbekistonning Turkiy davlatlar tashkiloti doirasidagi hamkorligi ham alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ushbu platforma orqali yagona “yashil hudud” yaratish, ekologik loyihalarni qo‘llab-

quvvatlash va energetika xavfsizligini ta'minlash bo'yicha muhim kelishuvlar imzolangan. Ushbu maqolada mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning nazariy asoslari, xalqaro tahlillar, amalga oshirilayotgan islohotlar hamda mintaqaviy hamkorlikning istiqbollari yoritib beriladi.

O'zbekiston 2017-yildan beri bozorlarni liberallashtirish va boshqaruvni yaxshilashga qaratilgan iqtisodiy islohotlar tufayli barqaror o'sishni saqlab kelmoqda. 2023-yilda yalpi ichki mahsulot (YaIM) kuchli tashqi talab, iste'molning o'sishi va investitsiyalar hisobiga 6% ga o'sdi.

Biroq, joriy hisob defitsiti importning ko'payishi va Rossiya rublining qadrsizlanishi bilan bog'liq pul o'tkazmalarining kamayishi tufayli oshdi. Hukumat 2030-yilga kelib yuqori o'rta daromadli davlatlar maqomiga erishishni maqsad qilgan bo'lib, bu aholi jon boshiga yillik yalpi ichki mahsulotning 10% o'sishini talab qiladi.

O'zbekiston iqtisodiyoti tabiiy resurslar eksportiga, xususan, oltinga bog'liqligicha qolmoqda. Xizmat ko'rsatish sohasi kengayishda davom etmoqda, yalpi qo'shilgan qiymatni (YQQ) 41,6% dan 43,4% gacha oshirdi, axborot va kommunikatsiya xizmatlari esa eng yuqori o'sishni 24,2% ga yetkazdi. Mehnat bozori bu o'zgarishlarni aks ettiradi, axborot va kommunikatsiya sohasi va qo'llab-quvvatlash xizmatlarida eng yuqori bandlik o'sishi qayd etilgan.

Ushbu o'zgarishlarga qaramay, O'zbekiston hali ham yangi biznes yaratish va davlat korxonalari (DK) ustunligining sekin sur'ati bilan kurashmoqda. Yaqinda xususiylashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlar, masalan, 2024-yil fevral oyidagi islohotlar davlat nazoratini kamaytirish va investitsiyalarni ko'paytirishga qaratilgan.

Atrof-muhit barqarorligi ham tashvishli masala bo'lib, qishloq xo'jaligida suvdan samarasiz foydalanish va tabiiy gazni noto'g'ri boshqarish uzoq muddatli barqarorlikka tahdid solmoqda. Taraqqiyotni saqlab qolish uchun O'zbekiston islohotlarni chuqurlashtirishi, xususiylashtirishni mustahkamlashi va inson kapitali va barqaror rivojlanishga investitsiya qilishi kerak.

O'zbekistonning raqamli iqtisodiyoti sezilarli darajada o'sdi, Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sektori 2023-yilda YaIMning 2,1% ni tashkil etdi. 2024-yilga kelib, axborot va kommunikatsiya sohasida faoliyat yurituvchi kompaniyalar soni 10 551 taga yetdi. Sanoat rivojlanishining asosiy omili bo'lgan IT Park hozirda 2500 dan ortiq kompaniyalarga mezbonlik qiladi, AKT eksporti 2022-yildagi 140 million AQSh dollaridan 2023-yilda 344 million AQSh dollariga ikki baravardan ko'proq oshdi. Biroq, mamlakat AKT xizmatlari eksporti va importi bo'yicha global miqyosda past o'rinlarni egallab turibdi, bu uning xalqaro raqobatbardoshligining cheklanganligini aks ettiradi. Hukumat raqamli infratuzilmaga 2,5 milliard AQSh dollari ajratgan “Raqamli O'zbekiston – 2030 Strategiyasi” orqali raqamli transformatsiyani rivojlantirmoqda. Elektron hukumat xizmatlari kengayib, O'zbekistonni global miqyosda 57-o'ringa qo'ydi, ammo ularni qo'llash darajasi pastligicha qolmoqda. Raqamli tafovut, ayniqsa, internetga kirish va raqamli savodxonlik cheklangan qishloq joylarda davom etmoqda. Mobil internetning keng tarqalishi ortib borayotgan bir paytda, 4G qamrovi shaharlarda jamlanganligicha qolmoqda. Ushbu sa'y-harakatlarga qaramay, AKTni tartibga

solish muhiti rivojlanmaganligicha qolmoqda, bu O‘zbekistonning Tarmoqqa Tayyorlik Indeksida (2023) 134 mamlakat orasida 133-o‘rinda turishida aks etgan.

AKT sohasida ishchi kuchi sezilarli darajada kengaydi, bandlik 2020-yildagi 62 200 dan 2023-yilda 87 800 ga ko‘tarildi. Axborot texnologiyalari (IT) ta‘limi ham o‘sib bormoqda, 21 ta universitet va 14 ta xorijiy hamkorlikdagi dasturlar AKT darajalarini taklif qilmoqda, ammo ayollar IT talabalarining atigi 11 foizini tashkil qiladi. "Bir million o‘zbek dasturchilari" kabi tashabbuslar raqamli ko‘nikmalarni oshirdi, ammo tajribali mutaxassislarning, ayniqsa, yuqori malakali mutaxassislarning yetishmasligi muammo bo‘lib qolmoqda. 2021-yilda IT Park tomonidan o‘tkazilgan so‘rov natijalariga ko‘ra, kompaniyalarning 62 foizi IT mutaxassislarni yollashda qiyinchiliklarga duch kelgan, bu esa malakali nomzodlarning yetishmasligi, amaliy tajribaning yetarli emasligi, yuqori ish haqi talablari va yuqori ishdan bo‘shatish darajasini keltirib chiqardi²⁸.

“Markaziy Osiyodagi eng aholisi ko‘p bo‘lgan O‘zbekiston o‘zining energetika portfelida yashil energiya ulushini sezilarli darajada oshirish va ortiqcha energiyani energiyaga talab yuqori bo‘lgan mamlakatlarga eksport qilish orqali daromad manbai sifatida foydalanish bo‘yicha strategik maqsadni e‘lon qildi. Yashil energiyaga bunday ustuvorlik berish ekologik, iqtisodiy va geosiyosiy mulohazalardan kelib chiqadi. O‘zbekistonning ushbu sohadagi ulkan, ammo asosan foydalanilmagan salohiyatini hisobga olgan holda, Toshkentning tashabbusi xalqaro miqyosda ijobiy qabul qilindi, Xitoy, Fors ko‘rfazi mintaqasi va Yevropa Ittifoqi investorlari moliyaviy resurslar va texnik tajriba taqdim etishga tayyor ekanliklarini bildirdilar. Biroq, xalqaro miqyosda qiziqishning ortib borishi va siyosiy elitaning o‘z majburiyatlariga sodiqligiga qaramay, ayrim ichki muammolar mutaxassislarni O‘zbekistonning o‘zining sezilarli yashil energiya salohiyatini to‘liq amalga oshirish qobiliyatiga shubha bilan qarashga majbur qildi” deb baho berdi xalqaro ekspert Sergey Suxankin o‘zining 16 AFPC nashriga bergan maqolasida²⁹. Shu bilan bir qatorda 2024-yil oxiri Markaziy Osiyo va Janubiy Kavkazda yashil energiyani rivojlantirish uchun potentsial o‘zgaruvchan voqeaga guvoh bo‘ldi. 13-noyabr kuni Bokuda bo‘lib o‘tgan Jahon yetakchilarining iqlim o‘zgarishi bo‘yicha sammiti davomida Qozog‘iston, Ozarbayjon va O‘zbekiston rahbarlari yashil energiya ishlab chiqarish va uzatishga qaratilgan strategik sheriklik shartnomasini imzoladilar. O‘zbekiston Energetika vazirligining ma‘lumotlariga ko‘ra, mamlakat 2030-yilga kelib asosan quyosh va shamol energiyasidan ishlab chiqarilgan yashil elektr energiyasini Qozog‘iston va Ozarbayjon orqali Yevropaga eksport qilishni boshlashni rejalashtirmoqda.

Ushbu shartnoma Ostonada ilgari imzolangan, Markaziy Osiyo-Ozarbayjon-Yevropa Yashil energiya yo‘lagi loyihasini tashkil etishni belgilab bergan protokolni yana bir bor tasdiqlaydi va mustahkamlaydi. Ushbu tashabbus O‘zbekistonga foyda keltirishdan tashqari, mavjud qiyinchiliklarga qaramay, Markaziy Osiyoning eng nufuzli ikki davlati o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga va Markaziy Osiyo va

²⁸ O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyot va moliya vazirligi. Birlashgan Millatlar tashkiloti huzuridagi UNDP agantligi “DIGITAL ECONOMY OF UZBEKISTAN The State of Digital Entrepreneurship and Artificial Intelligence” ma‘lumotlari asosida.

²⁹ American Foreign Policy Council <https://www.afpc.org/>.

Janubiy Kavkaz o‘rtasidagi aloqalarni kuchaytirishga, shu bilan mintaqalararo savdo va hamkorlikni yaxshilashga qaratilgan. O‘zbekiston arzon ishchi kuchining ortiqchaligi va yiliga 320 dan ortiq quyoshli kunlardan foydalanib, yashil energiya salohiyatini rivojlantirish uchun strategik jihatdan qulaydir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Markaziy Osiyoda eng istiqbolli shamol va quyosh energiyasi salohiyatiga ega.

2027-yilga kelib, O‘zbekiston Buxoro, Toshkent, Xorazm, Qashqadaryo, Jizzax, Surxondaryo va Sirdaryo viloyatlarida o‘n ikkita zamonaviy issiqlik elektr stansiyasini qurishni rejalashtirmoqda. Ushbu loyihalar yiliga qo‘shimcha 49,7 milliard kVt/soat elektr energiyasi ishlab chiqarishi kutilmoqda va O‘zbekiston siyosiy rahbariyati ta’kidlaganidek, asosan xorijiy investitsiyalar hisobidan moliyalashtiriladigan davlat-xususiy sheriklik orqali amalga oshiriladi. Bundan tashqari, Qozog‘iston va Ozarbayjon bilan hamkorlik bilan bir qatorda, O‘zbekistonning yashil energiya tashabbuslari Tojikiston va Qirg‘iziston kabi Markaziy Osiyoning boshqa mamlakatlari bilan iqtisodiy va siyosiy hamkorlikni kuchaytirish imkoniyatlarini taqdim etadi, ularning yashil energiya sohasidagi raqobatbardosh ustunligi gidroenergetika ishlab chiqarishdadir.

Qonunchiligimizda ham respublikada kelajakda barpo etilajak bir qator yuqoridagi kabi loyihalarni qonun bilan himoya qilishga katta e’tibor qaratilgan. Xususan 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida Prezident qaroriga muvofiq:

1. Quyidagilar O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishining asosiy vazifalari etib belgilandi:

— texnologik modernizatsiyalash va moliyaviy mexanizmlarni rivojlantirish orqali iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish;

— davlat investitsiyalari va xarajatlarining ustuvor yo‘nalishlariga ilg‘or xalqaro standartlarga asoslangan “yashil” mezonlarni kiritish;

— davlat tomonidan rag‘batlantirish mexanizmlarini, davlat-xususiy sherikchilikni rivojlantirish hamda xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni faollashtirish orqali “yashil” iqtisodiyotga o‘tish yo‘nalishlari bo‘yicha tajriba-sinov loyihalarini amalga oshirishga ko‘maklashish;

— ta’limga investitsiyalar kiritishni rag‘batlantirish, yetakchi xorijiy ta’lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot markazlari bilan hamkorlikni rivojlantirish hisobiga “yashil” iqtisodiyotdagi mehnat bozori bilan bog‘liq kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini rivojlantirish;

Orolbo‘yidagi ekologik inqirozning salbiy ta’sirini yumshatish choralarini ko‘rish;

— “yashil” iqtisodiyot sohasida, shu jumladan ikki tomonlama va ko‘p tomonlama shartnomalar tuzish orqali xalqaro hamkorlikni mustahkamlash³⁰ shu va shunga ta’luqli masalalarda bir qator qonuniy hujjatlar imzolandi.

³⁰ 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son.

O‘zbekiston Respublikasi so‘nggi yillarda iqtisodiy tuzilmani diversifikatsiya qilish, raqamli transformatsiyani jadallashtirish va yashil energetika salohiyatidan samarali foydalanish bo‘yicha keng ko‘lamli choralarni amalga oshirmoqda. Xizmatlar sohasining o‘shishi, AKT tarmog‘ining tez sur‘atlarda kengayishi, IT Park rezidentlarining ko‘payishi hamda elektron hukumat tizimining rivojlanishi mamlakatda raqamli iqtisodiyotning shakllanib borayotganini ko‘rsatadi. Biroq raqamli tafovut, internet infratuzilmasining hududlar bo‘yicha notekisligi va yuqori malakali mutaxassislar yetishmasligi mavjud muammolar sifatida o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Yashil iqtisodiyot yo‘nalishida ham sezilarli sur‘atlar kuzatilib, mamlakatning quyosh va shamol energiyasi bo‘yicha ulkan salohiyati xalqaro ekspertlar tomonidan yuqori baholanmoqda. Xususan, Sergey Suxankin ta’kidlaganidek, O‘zbekistonning geoiqtisodiy imkoniyatlari, xalqaro investorlarning qiziqishi va qayta tiklanuvchi energiya bo‘yicha qo‘shni mamlakatlar bilan hamkorlik istiqbollari mamlakatni mintaqaning muhim “yashil markazi”ga aylantirishi mumkin. 2024-yilda imzolangan O‘zbekiston–Qozog‘iston–Ozarbayjon strategik yashil energetika shartnomasi esa Yevropaga yo‘naltirilgan “yashil energiya yo‘lagi”ni shakllantirishda muhim bosqich bo‘ldi.

Prezident qarorlari bilan tasdiqlangan 2019–2030 yillarga mo‘ljallangan “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” energiya samaradorligining oshirilishi, ekologik modernizatsiya, davlat-xususiy sheriklik, xalqaro tajriba va investitsiyalarni jalb qilishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Bu esa iqtisodiy o‘shishni ekologik barqarorlik bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyot va yashil energetika sohalaridagi strategik yondashuvi mamlakatning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta’minlashga, mintaqaviy integratsiyani kuchaytirishga va xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyot va moliya vazirligi. Birlashgan Millatlar tashkiloti huzuridagi UNDP agentligi “DIGITAL ECONOMY OF UZBEKISTAN The State of Digital Entrepreneurship and Artificial Intelligence” ma’lumotlari asosida.
2. American Foreign Policy Council <https://www.afpc.org/>.
3. 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son.
4. Innovatsion rivojlanish agentligi. “2025–2027-yillarda ilm-fan va innovatsiya sohasini raqamlashtirish, jarayonlarni optimallashtirish uchun yangi 14 ta axborot tizimi ishlab chiqiladi.” Gov.uz. 23 may 2025.
5. UzDaily. “2025-2027 yillarda ilm-fan va innovatsiya sohasini raqamlashtirish, jarayonlarni optimallashtirish uchun yangi 14 ta axborot tizimi ishlab chiqiladi.” 23 may 2025.

6. Innovatsion rivojlanish agentligi. “Innovatsion rivojlanish agentligi tomonidan ilmiy va innovatsion faoliyatni raqamlashtirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar.” Innofund.uz. 27 dekabr 2024.
7. Teshayeva, G. M. “O‘ZBEKISTON – 2030 strategiyasi: raqamli jamiyatga o‘tishda axborot texnologiyalarining tutgan o‘rni.” Tadqiqotlar.uz, tahrirlangan maqola.

O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOT RIVOJINING IMKONIYATI VA MUAMMOLARI

Mamirov Zamir Uzoq o‘g‘li

Samarqand davlat universiteti Urgut filiali stajyor o‘qituvchisi
zamirmamirov99@gmail.com

Islomov Javohir Iskandar o‘g‘li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Urgut filiali
“Buxgalteriya hisobi” yo‘alishi, 2-kurs talabasi
islomovjavohir939@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotning shakllanish jarayoni, uning iqtisodiy tizimga ta’siri hamda mavjud imkoniyat va muammolar ilmiy tahlil etilgan. Maqolada “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar, ularning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri va raqamli transformatsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy natijalari o‘rganiladi. Shuningdek, raqamli infratuzilma, raqamli savodxonlik, axborot xavfsizligi, elektron hukumat tizimi hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etish holati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari asosida mamlakatda raqamli iqtisodiyotni yanada rivojlantirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamlashtirish, innovatsiya, axborot texnologiyalari, infratuzilma, iqtisodiy o‘sish, axborot xavfsizligi.

Abstract: This article analyzes the development of the digital economy in the Republic of Uzbekistan, its impact on the economic system, as well as the main opportunities and challenges. It examines the ongoing reforms under the “Digital Uzbekistan – 2030” strategy, assessing their effects on economic efficiency and socio-economic transformation. The study also focuses on digital infrastructure, digital literacy, cybersecurity, e-government, and the implementation of innovative technologies. Based on the research results, practical recommendations are proposed to enhance the development of the digital economy in Uzbekistan.

Key words: digital economy, digitalization, innovation, information technology, infrastructure, economic growth, cybersecurity.

Аннотация: В статье рассматривается процесс формирования цифровой экономики в Республике Узбекистан, её влияние на экономическую

систему, а также существующие возможности и проблемы. Анализируются реформы, проводимые в рамках стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030», их влияние на экономическую эффективность и социально-экономические результаты. Особое внимание уделено развитию цифровой инфраструктуры, цифровой грамотности, кибербезопасности и внедрению инновационных технологий. На основе полученных результатов разработаны предложения по дальнейшему развитию цифровой экономики в стране.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровизация, инновации, информационные технологии, инфраструктура, экономический рост, кибербезопасность.

Kirish

XXI asrda global iqtisodiy tizimning tub o‘zgarishiga sabab bo‘lgan asosiy omillardan biri — bu raqamli texnologiyalar va ularning iqtisodiyotga chuqur kirib borishidir³¹. Raqamli iqtisodiyot bugungi kunda nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshiruvchi mexanizm, balki davlat boshqaruvi, moliya bozorlari, ta’lim va sog‘liqni saqlash kabi sohalarni modernizatsiya qiluvchi asosiy kuch sifatida e’tirof etilmoqda³².

O‘zbekistonda ham bu jarayon davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi, “Elektron hukumat” tizimining takomillashuvi, raqamli to‘lovlar, onlayn bank xizmatlari, elektron soliq tizimi, masofaviy ta’lim va elektron sog‘liqni saqlash platformalarining joriy etilishi — bularning barchasi mamlakat iqtisodiy hayotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda³³.

Biroq, raqamli iqtisodiyotning to‘liq shakllanishiga bir qator to‘siqlar ham mavjud. Ular qatoriga raqamli infratuzilmaning ayrim hududlarda yetarlicha rivojlanmaganligi, kadrlar salohiyatining pastligi, ma’lumotlar xavfsizligi bilan bog‘liq muammolar hamda raqamli savodxonlik darajasining pastligi kiradi³⁴. Shu bois, mazkur tadqiqotning maqsadi — O‘zbekiston sharoitida raqamli iqtisodiyotning imkoniyatlarini aniqlash va uning rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi muammolarni tizimli tahlil etishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Raqamli iqtisodiyotning nazariy va amaliy jihatlarini dunyo miqyosida keng o‘rganilmoqda. Bukht va Heeks (2017) o‘z tadqiqotida raqamli iqtisodiyotni “raqamli sektor”, “raqamli xizmatlar va platformalar” hamda “raqamli faoliyat bilan qo‘llab-quvvatlanayotgan iqtisodiyot” kabi uchta asosiy qismga ajratgan. OECD (2016) esa raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan siyosiy va iqtisodiy omillarni, jumladan, infratuzilma, kadrlar salohiyati va axborot xavfsizligini muhim tarkibiy qismlar sifatida belgilagan.

³¹ Bukht, R., & Heeks, R. (2017). *Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy*. University of Manchester.

³² Dahlman, C., Mealy, S., & Wermelinger, M. (2016). *Harnessing the Digital Economy for Developing Countries*. OECD Publishing.

³³ Nuritdinova, D. A. (2024). *O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni rivojlantirish yo‘llari*. *Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali*, 5(2), 44–53.

³⁴ Azizova, M. (2022). *O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari va muammolari*. *Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali*, 4(3), 112–119.

O‘zbek olimlari orasida Nuritdinova D.A. (2024) o‘z maqolasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda elektron hukumat tizimining rolini tahlil qilib, davlat xizmatlarini raqamlashtirish iqtisodiy samaradorlikni oshirishini ta’kidlaydi. Sharipova Z. (2023) raqamli iqtisodiyotning iqtisodiy o‘sishga ta’sirini tahlil qilib, raqamli transformatsiya yangi ish o‘rinlari yaratish, tadbirkorlikni rivojlantirish va shaffoflikni ta’minlashda muhim o‘rin tutishini isbotlagan³⁵.

Bundan tashqari, Azizova M. (2022) o‘zbek iqtisodiyotida raqamli texnologiyalarni joriy etishdagi asosiy muammolar — internet infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi va aholining raqamli savodxonlik darajasi pastligida ekanini qayd etadi⁴.

Xorijiy manbalarda, Tan va Taeihagh (2020) “smart city” konsepsiyasi orqali raqamli infratuzilma rivoji shahar iqtisodiyotining samaradorligini oshirishi mumkinligini ta’kidlagan³⁶. Hjort va Tian (2024) esa internet ulanishi rivojlanayotgan mamlakatlarda iqtisodiy o‘sishni jadallashtiruvchi asosiy omil ekanligini empirik tarzda isbotlagan³⁷.

Ushbu adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli iqtisodiyot mamlakat iqtisodiy rivojlanishining yangi bosqichi bo‘lib, uning muvaffaqiyati raqamli infratuzilma, inson kapitali, normativ-huquqiy muhit va innovatsion texnologiyalarning uyg‘unlashuviga bog‘liqdir³⁸.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning asosiy metodologiyasi tizimli tahlil, solishtirma va induktiv usullarga tayangan. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanish darajasi va unga ta’sir etuvchi omillar sifatida quyidagi ko‘rsatkichlar tahlil qilindi:

- Internetdan foydalanish darajasi;
- Raqamli to‘lovlar ulushi;
- IT sohasida band bo‘lgan aholi soni;
- Raqamli xizmatlar va platformalarning iqtisodiyotdagi ulushi^{3,39}.

Ma’lumotlar manbalari sifatida O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi, Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari hamda OECD, World Bank, Google Scholar va eLibrary.ru bazalaridagi ilmiy maqolalar tahlil qilindi^{2,8}.

Tadqiqotda sifatli (qualitative) yondashuv qo‘llanilib, raqamli iqtisodiyot rivojlanishining asosiy imkoniyatlari va muammolari kontent-tahlil orqali ajratib olindi. Natijalar mamlakat raqamli transformatsiyasi uchun strategik tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar

³⁵ Sharipova, Z. (2023). *Economic Growth and the Digital Economy in Uzbekistan. Innovative Science and Technology Journal*, 7(1), 77–84.

³⁶ Tan, S. Y., & Taeihagh, A. (2020). *Smart City Governance in Developing Countries: A Systematic Literature Review*. arXiv preprint arXiv:2001.10173.

³⁷ Hjort, J., & Tian, L. (2024). *The Economic Impact of Internet Connectivity in Developing Countries*. Columbia University Press.

³⁸ Nayyar, G. (2024). *Digitalization and Inclusive Growth: A Review of the Evidence*. World Bank Group.

³⁹ Tursunov, B. O. (2023). *O‘zbekiston iqtisodiyotida raqamli infratuzilmani rivojlantirish tendensiyalari. Talqin va tadqiqotlar ilmiy jurnali*, 2(9), 50–57.

O‘zbekiston raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish borasida so‘nggi yillarda sezilarli yutuqlarga erishdi. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida 2020–2024-yillarda 300 dan ortiq yirik raqamli loyihalar amalga oshirildi. Ularning orasida “Elektron hukumat” tizimi, “Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali” (my.gov.uz), “e-Soliq”, “e-Maktab”, “E-Medicine”, “Hemis” kabi tizimlar mavjud bo‘lib, ular davlat xizmatlarini soddalashtirish va fuqarolarga qulaylik yaratish orqali iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirdi³.

Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sohasining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2,8 foizni tashkil etgan. Bu ko‘rsatkich 2019-yilga nisbatan 1,5 barobar ko‘pdir⁹. Raqamli xizmatlar sohasi, xususan, elektron to‘lov tizimlari va onlayn savdo hajmi so‘nggi uch yilda 3,7 baravar oshgan.

Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishida ayrim cheklovchi omillar mavjud:

1. Infratuzilma muammolari — ayrim tuman va qishloq hududlarida yuqori tezlikdagi internet tarmog‘iga kirish imkoniyati cheklangan. Bu raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini toraytiradi.

2. Kadrlar salohiyatining yetarli emasligi — AKT mutaxassislariga talab ortib borayotgan bir paytda, ta’lim tizimi ularni yetarli darajada tayyorlab bera olmayapti^{4,40}.

3. Raqamli savodxonlik darajasi pastligi — aholining aksariyat qismi raqamli xizmatlardan to‘liq foydalana olmaydi.

4. Kiberxavfsizlik masalalari — ma’lumotlar bazalari va elektron tizimlarning himoyasi bilan bog‘liq muammolar iqtisodiy xavf tug‘diradi⁹.

Shunga qaramay, O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotning potentsiali juda yuqori. Yoshlar orasida startap loyihalar sonining ortishi, raqamli to‘lov tizimlariga keng o‘tish, IT-parklar faoliyatining faollashuvi mamlakatda innovatsion muhit shakllanayotganidan dalolat beradi. Ayniqsa, “IT Park Uzbekistan” rezidentlari tomonidan 2024-yilda 800 million AQSh dollari miqdoridagi xizmatlar eksporti amalga oshirilgani raqamli iqtisodiyotning eksport salohiyati yuksalayotganini ko‘rsatadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, agar O‘zbekiston quyidagi yo‘nalishlarda izchil siyosat yuritrsa, raqamli iqtisodiyot iqtisodiy o‘sishning barqaror drayveriga aylanishi mumkin:

- raqamli infratuzilmani kengaytirish;
- IT ta’lim tizimini kuchaytirish;
- xalqaro hamkorlik va investitsiyalarni oshirish;
- startap va innovatsion ekotizimni rivojlantirish;
- davlat xizmatlarida to‘liq raqamlashtirishni yakunlash.

Ko‘rsatkichlar	2019	2020	2021	2022	2023	2024
AKT sohasining YIMdagi ulushi (%)	1.9	2.0	2.2	2.4	2.6	2.8
Elektron to‘lovlar hajmi (trln so‘m)	35.4	49.3	79.8	110.2	152.7	183.4

⁴⁰ Ergasheva, F. I. (2023). *Raqamli transformatsiya sharoitida iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash omillari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali*, 3(2), 25–31.

IT xizmatlari eksporti (mln AQSh dollari)	210	240	410	550	670	800
Raqamli loyihalar soni (ta)	120	180	220	250	280	300+
Internet foydalanuvchilari soni (mln kishi)	18.9	22.4	25.1	28.6	31.5	33.9
Startup loyihalari soni (IT Park rezidentlari)	75	110	190	260	320	420
Elektron davlat xizmatlari ulushi (%)	35	48	56	63	70	78

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi, Davlat statistika qo‘mitasi (2024-yil hisobotlari)

Xulosa va Takliflar

Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi xulosalar va amaliy takliflar ilgari suriladi:

1. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi O‘zbekiston iqtisodiy barqarorligining asosiy omillaridan biridir. U ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, shaffoflikni kuchaytiradi va yangi ish o‘rinlarini yaratadi.

2. Inson kapitalini rivojlantirish va raqamli savodxonlikni oshirish — raqamli transformatsiyaning muvaffaqiyati uchun zarur shartdir. Shu sababli, barcha ta’lim bosqichlarida AKT kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan dasturlar kengaytirilishi kerak.

3. Hududlararo raqamli tengsizlikni kamaytirish maqsadida chekka hududlarda internet infratuzilmasi, mobil aloqa va elektron xizmatlar imkoniyatlari kengaytirilishi lozim.

4. Kiberxavfsizlikni mustahkamlash raqamli iqtisodiyotning barqaror rivojlanish garovidir. Shu sababli, axborot xavfsizligi bo‘yicha milliy standartlarni ishlab chiqish va xalqaro tajribani joriy etish zarur.

5. Xususiy sektorni raqamlashtirishga rag‘batlantirish uchun soliq imtiyozlari, subsidiyalar va grantlar tizimi kengaytirilishi lozim.

Umuman olganda, raqamli iqtisodiyot O‘zbekistonning iqtisodiy rivojlanishida yangi bosqichni boshlab beradi. U davlat boshqaruvi, tadbirkorlik va ijtimoiy sohalarida samaradorlikni oshiradi. Eng muhimi, bu jarayon mamlakatning raqobatbardoshligini kuchaytiradi va global iqtisodiyotdagi o‘rnini mustahkamlaydi^{8,9}.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘xati:

[1] Bukht, R., & Heeks, R. (2017). *Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy*. University of Manchester.

[2] Dahlman, C., Mealy, S., & Wermelinger, M. (2016). *Harnessing the Digital Economy for Developing Countries*. OECD Publishing.

[3] Nuritdinova, D. A. (2024). *O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni rivojlantirish yo‘llari*. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali, 5(2), 44–53.

[4] Azizova, M. (2022). *O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari va muammolari*. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali, 4(3), 112–119.

[5] Sharipova, Z. (2023). *Economic Growth and the Digital Economy in Uzbekistan*. Innovative Science and Technology Journal, 7(1), 77–84.

[6] Tan, S. Y., & Taeihagh, A. (2020). *Smart City Governance in Developing Countries: A Systematic Literature Review*. arXiv preprint arXiv:2001.10173.

[7] Hjort, J., & Tian, L. (2024). *The Economic Impact of Internet Connectivity in Developing Countries*. Columbia University Press.

[8] Nayar, G. (2024). *Digitalization and Inclusive Growth: A Review of the Evidence*. World Bank Group.

[9] Tursunov, B. O. (2023). *O‘zbekiston iqtisodiyotida raqamli infratuzilmani rivojlantirish tendensiyalari*. Talqin va tadqiqotlar ilmiy jurnali, 2(9), 50–57.

[10] Ergasheva, F. I. (2023). *Raqamli transformatsiya sharoitida iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash omillari*. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, 3(2), 25–31.

QISHLOQ XO‘JALIGIDA HOSILDORLIK KO‘RSATKICHLARINING IQTISODIY SAMARADORLIKKA TA’SIRI: STATISTIK TAHLIL VA BAHOLASH

G‘aybullayev Sarvar O‘ktam o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

gaybullayevsarvar674@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligida hosildorlik ko‘rsatkichlarining iqtisodiy samaradorlikka ta’siri yoritiladi. Hosildorlikning oshishi ishlab chiqarish hajmi, tannarx, fermer xo‘jaliklari daromadi, qayta ishlash sanoati va eksport salohiyatining o‘shishiga qanday ta’sir qilishi statistik va iqtisodiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Maqola Milliy statistika qo‘mitasi, Qishloq xo‘jaligi vazirligi va xalqaro tashkilotlar ma’lumotlariga asoslangan.

Kalit so‘zlar: hosildorlik, qishloq xo‘jaligi, iqtisodiy samaradorlik, statistik tahlil, yalpi mahsulot, resurs samaradorligi, agroiqtisodiyot, eksport salohiyati, fermer xo‘jaligi.

Abstract: This article examines the impact of productivity indicators on economic efficiency in agriculture. It analyzes from a statistical and economic perspective how productivity increases affect the growth of production volume, cost of production, farm income, processing industry, and export potential. The article is based on data from the National Statistics Committee, the Ministry of Agriculture, and international organizations.

Keywords: productivity, agriculture, economic efficiency, statistical analysis, gross product, resource efficiency, agroeconomics, export potential, farming.

Qishloq xo‘jaligida hosildorlik iqtisodiy samaradorlikni belgilovchi eng muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Chunki har bir gektardagi hosil miqdori nafaqat ekin yetishtirish hajmiga, balki fermerning daromadiga, mahsulot tannarxiga, bozor narxlariga va butun tarmoqning rivojlanish sur‘atlariga ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekiston

agrar sektori uchun bu masala ayniqsa dolzarb, chunki aholining oziq-ovqat xavfsizligi hamda qayta ishlash sanoatining xomashyo bazasi aynan qishloq xo‘jaligi hosildorligining barqarorligiga bog‘liqdir.

Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, so‘nggi yillarda O‘zbekistonda g‘alla, meva-sabzavot va paxta xomashyosi bo‘yicha hosildorlik o‘shish tendensiyasini namoyon qilmoqda. Milliy statistika qo‘mitasining ochiq ma‘lumotlarida qishloq xo‘jaligi, o‘rmon va baliqchilik mahsulotlarining umumiy hajmi 2024-yilda 2023-yilga nisbatan o‘shish qayd etgani, don va bog‘dorchilik mahsulotlarida yaxshi natijalar kuzatilgani ko‘rsatiladi. Hosildorlikning ortishi esa ishlab chiqarish hajmining kengayishiga olib kelib, yalpi qishloq xo‘jaligi mahsulotining qiymati oshishiga xizmat qiladi. Masalan, don hosildorligidagi sezilarli o‘shish natijasida umumiy yig‘im hajmi ko‘paydi, bu esa oziq-ovqat ta‘minoti barqarorligiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi.

Hosildorlikning iqtisodiy samaradorlikka ta‘siri avvalo mahsulot tannarxining o‘zgarishida namoyon bo‘ladi. Bir gektardan ko‘proq hosil olinishi natijasida har bir kilogramm mahsulotga to‘g‘ri keladigan xarajatlar kamayadi. O‘g‘it, texnika, yonilg‘i va mehnat xarajatlari bir xil qolgan taqdirda ham hosilning ko‘payishi tannarxning pasayishiga olib keladi. Bu esa fermer foydasini oshiradi, mahsulotni bozorga raqobatbardosh narxda taklif qilish imkonini yaratadi. Qishloq xo‘jaligida mehnat unumdorligi ham bevosita hosildorlik bilan bog‘liq bo‘lib, hosildorlik yuqori bo‘lgan xo‘jaliklarda iqtisodiy natijalar ham yaxshiroq bo‘lishi kuzatiladi.

Hosildorlikning iqtisodiy ta‘sirining yana bir muhim yo‘nalishi — qayta ishlash sanoati bilan bog‘liq. O‘zbekiston so‘nggi yillarda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlashni rivojlantirishni maqsad qilgan. Paxta tolasi, g‘alla, mevalar va sabzavotlarning ichki qayta ishlanishi ulushi ortib borayotgani sanoatning barqaror xomashyo bilan ta‘minlanishiga bog‘liqdir. Shunday ekan, hosildorlikning ortishi qayta ishlash korxonalarining quvvatlardan to‘liq foydalanishiga imkon beradi va iqtisodiyotda qo‘shimcha qiymat yaratadi.

Eksport salohiyatining o‘shishi ham hosildorlik bilan chambarchas bog‘liq. Meva-sabzavot eksportida yuqori sifat va barqaror yetkazib berish hajmi talab qilinadi. Hosildorlik ortgan sari eksportga yo‘naltiriladigan mahsulotlar ulushi oshadi va natijada valyuta tushumlari ko‘payadi. Paxta xomashyosi bo‘yicha ham hosildorlikning ortishi paxta tolasi va to‘qimachilik mahsulotlari eksportiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Hosildorlikning shakllanishi ko‘plab omillarga bog‘liq. Tabiiy-iqlim sharoitlari, suv resurslariga bo‘lgan ta‘minot, yerning meliorativ holati, urug‘lik materialining sifati, agrotexnika tadbirlarining to‘g‘ri bajarilishi, o‘g‘itlardan ilmiy asoslangan foydalanish va zamonaviy texnika bilan ta‘minlanganlik hosildorlik darajasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. O‘zbekistonda suv resurslarining chegaralanganligi sababli, suvni tejovchi texnologiyalar, jumladan tomchilatib sug‘orish tizimlari ancha keng joriy etilmoqda. Statistik tahlillar ko‘rsatishicha, bunday texnologiyalar qo‘llangan maydonlarda hosildorlik 10–25 foizgacha oshishi mumkin. Shuningdek, yuqori hosildor navlar va ilmiy-texnik yutuqlarni qo‘llash hosildorlikning barqaror o‘shishiga yordam beradi.

Statistik usullar — guruhlash, dinamik qatorlar, indekslar, korrelyatsiya va regressiya tahlillari hosildorlik bilan iqtisodiy samaradorlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqur o‘rganish imkonini beradi. Masalan, hosildorlik va yalpi ishlab chiqarish hajmi o‘rtasidagi bog‘liqlik kuchli ijobiy korrelyatsiya bilan tavsiflanadi. Bunda hosildorlikning 1 sentnerga oshishi natijasida yalpi ishlab chiqarish hajmi ham sezilarli darajada ko‘payadi. Bu esa qishloq xo‘jaligi sektorida hosildorlikning iqtisodiy natijalarga bevosita ta‘sirini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, qishloq xo‘jaligida hosildorlikning oshishi iqtisodiy samaradorlikning barcha yo‘nalishlarini yaxshilaydi. Fermer xo‘jaliklari daromadi oshadi, mahsulot tannarxi pasayadi, ichki bozor barqarorlashadi, qayta ishlash sanoati rivojlanadi, eksport salohiyati kengayadi. Shu bois hosildorlikni oshirish davlat agrar siyosatining eng muhim vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Kelgusida suvni tejovchi texnologiyalarni keng joriy qilish, urug‘lik fondini modernizatsiya qilish, agrotexnik xizmatlarni kuchaytirish, texnik ta‘minotni yaxshilash va raqamli monitoring tizimlariga o‘tish hosildorlikni yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sirojiddin S. et al. SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IS A PLACE TO PROVIDE EMPLOYMENT //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 115-119.
2. Akramovich N. A., Sarvar G., Yassim H. THE PLACE OF THE DIGITAL ECONOMY TODAY //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 95-99.
3. G‘aybullayev, S. (2022). O‘ZBEKISTONDA ISTE‘MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO‘NALISHLARI
4. Bahrom X. et al. THE ROLE OF THE PRIVATE SECTOR IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 287-293.
5. G‘aybullayev S. et al. RAQAMLI IQTISODIYOT RIVOJLANISHINING NAZARIY ASOSLARI //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – C. 86-89.
6. Sarvar G. et al. FACTORS AFFECTING LABOR RELATIONS AND ITS WAGE //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 125-129.
7. G'aybullayev S. The place of the digital economy today //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 11. – C. 116-126.
8. G‘Aybullayev Sarvar O. et al. O ‘ZBEKISTONDA ISTE‘MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO ‘NALISHLARI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 119-125.
9. Sarvar O'ktam o'g G. et al. SYSTEMATIC-SITUATION APPROACH IN MANAGEMENT //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 11. – C. 999-1008.

10. Bahrom X. et al. O‘ZBEKISTON VA AQSHNING IQTISODIY MUNOSABATLARI //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – C. 63-69.
11. G‘aybullayev Sarvar O. et al. FRANCHAYZINGNING BUGUNGI IQTISODIY JARAYONLARDAGI AHAMIYATI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 16. – C. 116-120.
12. O‘G‘Li X. Y. K. et al. IQTISODIY JARAYONLARNI MODELLASHTIRISHNING BUGUNGI KUNDA MUHIM AHAMIYATI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 15. – C. 41-45.
13. Nodirbek X. et al. QO‘SHILGAN QIYMAT SOLIG‘INING AHOLI DAROMADLARIGA TA‘SIRI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 16. – C. 121-126.
14. G‘aybullayev S. THE ROLE OF MARKETING ACTIVITIES IN INCREASING THE POTENTIAL OF TEXTILE ENTERPRISES //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №. 7.
15. Гайбуллаев С., Пулатова М. Ish haqi va mehnat munosabatlari //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 370-372.
16. Гайбуллаев С., Анорбоева Д. О ‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotga o ‘tish muammolari //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 236-238.
17. Гайбуллаев С., Ярашева Г. Raqamli iqtisodiyotni hozirgi hayotimizdagi o ‘rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 270-273.
18. Гайбуллаев С., Норгозиев Д. Sport tizimining O ‘zbekiston iqtisodiyotida tutgan o ‘rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 286-288.
19. Гайбуллаев С., Давлатбоева С. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni bandlikni ta‘minlashdagi o ‘rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 253-256.
20. Гайбуллаев С., Холикулов А. Raqamli iqtisodiyotning bugungi kundagi o ‘rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 262-265.
21. Sarvar G. AHOLI ISTE‘MOL DARAJASI SAMARADORLIGINI IQTISODIY STATISTIK BAHOLASH //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2023. – C. 130-136.

KICHIK BIZNES VA STARTAPLAR UCHUN RAQAMLI MOLIVAVIY XIZMATLAR EKOTIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING INNOVATSION YO‘NALISHLARI

Asadova Iroda

Mirzo Ulug‘bek Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrası 1-bosqich magistranti

E-mail: irodaasadova000@gmail.com

Arzikulov Otabek Ali o‘g‘li

Mirzo Ulug‘bek Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrası o‘qituvchisi Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) professor v.b.

Annotasiya: Ushbu maqolada kichik biznes va startaplar uchun raqamli moliyaviy xizmatlar ekotizimini takomillashtirishning innovatsion yo‘nalishlari yoritilgan. Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi moliyaviy xizmatlarning qulay, tezkor va xavfsiz shakllarini yaratishni talab qilmoqda. Tadqiqotda onlayn to‘lov tizimlari, mobil banking, raqamli kreditlash, kraudfanding platformalari, fintech integratsiyasi, shuningdek, sun‘iy intellekt va blokcheyn texnologiyalarining qo‘llanilishi kabi zamonaviy yechimlar tahlil qilinadi. Ushbu innovatsion yo‘nalishlar kichik biznes va startaplarning moliyaviy resurslarga bo‘lgan kirishini kengaytirib, ularning bozorga chiqish tezligini oshiradi hamda raqobatbardoshligini mustahkamlaydi. Maqola yakunida raqamli moliyaviy xizmatlar ekotizimini rivojlantirish bo‘yicha takliflar berilib, iqtisodiyotda barqaror o‘sinhga erishish imkoniyatlari asoslab beriladi.

Abstract : This paper examines the innovative directions for improving the digital financial services ecosystem for small businesses and startups. The rapid development of the digital economy demands the creation of convenient, efficient, and secure financial service solutions. The study analyzes modern tools such as online payment systems, mobile banking, digital lending, crowdfunding platforms, fintech integration, as well as the application of artificial intelligence and blockchain technologies. These innovative approaches expand access to financial resources for small enterprises and startups, accelerate their market entry, and strengthen their competitiveness. The paper concludes with recommendations for enhancing the digital financial services ecosystem and outlines its potential contribution to achieving sustainable economic growth.

Kalit so‘zlar: raqamli moliya, kichik biznes, startap, ekotizim, fintech, innovatsiya, sun‘iy intellekt, blokcheyn.

Kirish: So‘nggi yillarda iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi butun dunyoda moliyaviy tizimlarni yangicha bosqichga olib chiqmoqda. Raqamli texnologiyalar asosida shakllanayotgan moliyaviy xizmatlar kichik biznes va startaplar faoliyatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, pandemiyadan keyingi davrda onlayn to‘lov tizimlari, bankning masofaviy xizmatlari, elektron hamyonlar bo‘lgan talab keskin oshdi. Kichik biznes va startaplar mamlakat iqtisodiyoti rivojining eng faol qatlamlaridan biri bo‘lib, ularni qo‘llab-quvvatlash

orqali bandlikni oshirish, ichki bozorni jonlantirish va innovatsion muhitni rivojlantirish mumkin. Shu nuqtayi nazardan, raqamli moliyaviy xizmatlar ekotizimini takomillashtirish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Raqamli moliyaviy xizmatlar ekotizimining nazariy asoslari

Raqamli moliyaviy xizmatlar ekotizimi — bu banklar, fintech (moliyaviy texnologiya) kompaniyalar, to‘lov tizimlari, sug‘urta va investitsiya platformalari o‘rtasidagi integratsiyalashgan raqamli muhit bo‘lib, u mijozlarga moliyaviy xizmatlardan tez, qulay va xavfsiz foydalanish imkonini beradi. Zamonaviy sharoitda bunday ekotizimlar nafaqat xizmat ko‘rsatishni soddalashtiradi, balki iqtisodiy axborot oqimini tezlashtirib, kichik korxonalar uchun kapitalga kirish imkoniyatini kengaytiradi. Fintech texnologiyalari, sun‘iy intellekt, “big data” tahlili, blokcheyn va bulutli hisoblash kabi innovatsiyalar bu jarayonning asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, Singapur, Estoniya, Janubiy Koreya va Birlashgan Arab Amirliklarida kichik bizneslar uchun yaratilgan raqamli moliyaviy platformalar ularga tezkor kredit olish, investitsiya topish va buxgalteriya hisobini avtomatlashtirishda katta yordam bermoqda.

O‘zbekiston sharoitida kichik biznes uchun raqamli moliyaviy xizmatlar holati

O‘zbekistonda oxirgi yillarda raqamli bank xizmatlari tez rivojlanmoqda. Mobil ilovalar orqali hisob-kitoblar, QR-to‘lovlar, onlayn kreditlash va elektron tijorat xizmatlari keng tarqalmoqda. “TBC Bank”, “Kapitalbank”, “Anorbank” kabi tijorat banklari raqamli mahsulotlarni joriy etish bo‘yicha ilg‘or tajribaga ega bo‘lib bormoqda. Biroq, kichik biznes va startaplar uchun maxsus moliyaviy yechimlar hali to‘liq shakllanmagan. Masalan, kredit olish jarayonlari hanuz ortiqcha hujjatlashtirilgan, risk baholash tizimlari esa ko‘proq an‘anaviy yondashuvlarga tayanadi. Bundan tashqari, fintech startaplar faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy baza to‘liq shakllanmagan. Shunday sharoitda kichik biznes subyektlarini raqamli moliyaviy xizmatlarga keng jalb qilish uchun integratsiyalashgan, xavfsiz va foydalanuvchiga yo‘naltirilgan ekotizim zarur.

Ekotizimni takomillashtirishning innovatsion yo‘nalishlari

3.1. Sun‘iy intellekt asosida risklarni baholash. Kredit ajratishda sun‘iy intellekt algoritmlarini joriy etish orqali kichik bizneslar faoliyatini real vaqt rejimida tahlil qilish, ularning moliyaviy intizomi va to‘lov qobiliyatini baholash mumkin. Bu esa banklar uchun risklarni kamaytiradi, tadbirkorlar uchun esa tezkor kredit olish imkonini yaratadi.

3.2. Blokcheyn texnologiyasini joriy etish. Blokcheyn asosida yaratilgan to‘lov tizimlari ma‘lumotlarning shaffofligi va ishonchligini ta‘minlaydi. Bu texnologiya orqali kichik bizneslar o‘zaro hisob-kitoblarni o‘rta vositachilarsiz amalga oshirishi, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishi mumkin.

3.3. Fintech startaplar bilan hamkorlik platformasi. Banklar va fintech kompaniyalar o‘rtasida hamkorlik mexanizmini yo‘lga qo‘yish kichik biznes uchun yangi moliyaviy mahsulotlar yaratish imkonini beradi. Masalan, integratsiyalashgan platformalar orqali buxgalteriya, soliq va to‘lov tizimlarini yagona raqamli maydonga birlashtirish mumkin.

3.4. Raqamli savodxonlikni oshirish. Kichik biznes egalari o‘rtasida raqamli moliyaviy savodxonlikni oshirish bo‘yicha dasturlar tashkil etish zarur. Chunki raqamli xizmatlardan samarali foydalanish nafaqat texnologiya, balki bilim va ishonchni ham talab qiladi.

Taklif va amaliy natijalar

- Kichik biznes va startaplar uchun maxsus “Raqamli moliya markazi” tashkil etish;
- Fintech startaplar uchun imtiyozli grant dasturlarini yo‘lga qo‘yish;
- Banklar, IT kompaniyalar va davlat idoralari o‘rtasida yagona moliyaviy axborot platformasi yaratish;
- Raqamli to‘lovlar xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha milliy kiberxavfsizlik standartlarini joriy etish.

Bu chora-tadbirlar natijasida kichik biznes subyektlari uchun moliyaviy xizmatlar yanada qulaylashadi, ularning raqamli iqtisodiyotga integratsiyasi tezlashadi va yangi ish o‘rinlari yaratiladi.

Xulosa

Kichik biznes va startaplar uchun raqamli moliyaviy xizmatlar ekotizimini rivojlantirish iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, innovatsion salohiyatni oshirish hamda moliyaviy inklyuziyani kuchaytirishda muhim o‘rin tutadi. Innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish orqali bu sohada samaradorlikni oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash mumkin. Kelajakda O‘zbekistonda raqamli moliya tizimi nafaqat tijorat banklari, balki xususiy fintech kompaniyalar, davlat idoralari va xalqaro tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlikka asoslangan kompleks ekotizim sifatida shakllanishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF–6079-son Farmoni “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 24-avgustdagi PQ–357-son Qarori “Kichik biznesni raqamlashtirish va innovatsion faoliyatni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
3. OECD (2023) – “Digital Financial Services for SMEs: Trends, Policies and Future Perspectives”. Paris: OECD Publishing.
4. World Bank (2022) – “FinTech and SME Finance: Driving Economic Inclusion”. Washington, D.C.
5. Islomov A., Karimov S. “Raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznesni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari.” — Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, №2, 2023.
6. Tursunova N. “O‘zbekistonda raqamli moliyaviy xizmatlar ekotizimini takomillashtirish omillari.” — Moliyaviy tahlil va tadqiqotlar, №1, 2024.

YASHIL OMBOR XO‘JALIGI VA LOGISTIKA INFRATUZILMASI

Xolmo‘minova Diyora Nurullo qizi

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
Iqtisodiyot va turizm kafedrası 1-bosqich magistranti.*

E-mail: xolmominovadiyora23@gmail.com

Saloxitdinov Sherzod Farxodovich

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali dotsenti

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi global iqtisodiyotda yashil iqtisodiyot tamoyillari va logistika infratuzilmasining rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tezisdagi yashil omborxona tushunchasi — energiya tejamkor, chiqindilarni kamaytiruvchi va raqamli boshqaruvga ega ombor tizimi — logistika infratuzilmasining ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqiladi.

Tezis ekologik va iqtisodiy barqarorlikni uyg‘unlashtiruvchi yashil omborxonalarning milliy logistika tizimida strategik ahamiyatini, shuningdek, innovatsion va raqamli boshqaruv orqali mahsulot sifatini himoya qilish va barqaror ta‘minot zanjirini ta‘minlash imkoniyatlarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, logistika infratuzilmasi, yashil omborxona, sovetlashuv ombor, ta‘minot zanjiri, IoT, barqaror rivojlanish.

Global iqtisodiyotda “yashil iqtisodiyot” (green economy) tamoyillari tobora muhim rol o‘ynamoqda: iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlikni uyg‘unlashtirish orqali resurslardan samarali foydalanish, karbon izini kamaytirish va chiqindilarni pasaytirish maqsad qilinmoqda. Logistika tizimi esa milliy va mintaqaviy savdo oqimlarini ta‘minlash, ta‘minot zanjirlarining samaradorligini oshirish va oziq-ovqat — sanoat mahsulotlarini sifatli yetkazishni kafolatlashda asosiy tizimdir. Shu munosabat bilan yashil omborxona tushunchasi — energiya tejamkor, chiqindilarni kamaytiruvchi va raqamli boshqaruvga ega ombor tizimi — logistika infratuzilmasining ajralmas qismiga aylanmoqda.

Logistika infratuzilmasi — bu mahsulotni saqlash, tashish, qayta ishlash, qadoqlash va eksport qilishni ta‘minlaydigan transport, ombor, sovetlashuv va axborot tizimlaridan iborat murakkab tizimdir. O‘zbekiston geografik jihatdan tranzit mamlakati sifatida Sharq-G‘arb va Shimol-Janub yo‘nalishlarida joylashgani bois logistika infratuzilmasini rivojlantirish mamlakat strategik ahamiyatiga ega. Bu esa nafaqat ichki bozorni ta‘minlash, balki mintaqaviy savdo va tranzit imkoniyatlarini kengaytirish imkonini beradi.

Davlatimiz tomonidan 2025-yil 27-yanvarda “O‘zbekistonda transport va logistika tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konseptsiyasi” qabul qilindi. Ushbu strategiyaning asosiy maqsadlari sifatida: xalqaro yuk tashishni ikki barobar oshirish, transport va logistik xizmatlar eksportini ko‘paytirish, konteyner trafigi ulushini 1,5 baravar oshirish va Jahon banki Logistika samaradorligi indeksi bo‘yicha O‘zbekiston pozitsiyasini yaxshilash belgilandi. Shu bilan birga, har bir chegara nazorat punktlarida elektron navbat tizimi joriy etilishi va xalqaro yo‘l

transporti mutaxassislari tayyorlash uchun mintaqaviy o‘quv markazi tashkil qilinishi rejalashtirilmoqda.

Hozirgi kunda ko‘plab mamlakatlarda transport va ombor tizimlarining ekologik yukini kamaytirish zarurati oshib bormoqda. Logistika jarayonlarida energiya iste‘moli va karbon chiqindilari yuqori bo‘lib, ayniqsa sovutish va transport sohalari ko‘p energiya talab qiladi. Shu bilan birga, yetkazib berish zanjirlaridagi samaradorlik past bo‘lsa, mahsulotlar uchun yo‘qotishlar yuz beradi va iqtisodiy zararlar paydo bo‘ladi. Butun dunyo bo‘ylab oziq-ovqat sektorida hosildan iste‘molchigacha bo‘lgan yo‘qotishlar muhim muammo bo‘lib qolmoqda; rivojlanayotgan mamlakatlarda hosil va qayta ishlash bosqichlarida katta ulushdagi yo‘qotishlar kuzatiladi.

Yashil omborxona — bu logistika infratuzilmasida energiya, suv va materiallar resurslarini optimallashtiruvchi, chiqindilarni kamaytiruvchi va ustunligi raqamli boshqaruvda bo‘lgan omborxona tizimidir. Uning asosiy komponentlari: energiya tejamkor isitish/ sovutish uskunalari va boshqaruv (masalan, “smart cold storage”), quyosh va boshqa qayta tiklanadigan energiya manbalari integratsiyasi, suvni qayta ishlash va ishlatish tizimlari, chiqindi va qadoqlash modullarini qayta ishlash tizimlari, shuningdek real vaqt monitoring va izlash tizimlari (IoT, RFID, GPS). Ushbu elementlar mahsulotni saqlash va yetkazib berish jarayonida ekologik izni kamaytirishga xizmat qiladi.

Yashil omborxonalar nafaqat ekologik foyda keltiradi, balki iqtisodiy jihatdan ham foydali: energiya xarajatlarini kamaytiradi, mahsulot yo‘qotishlarini pasaytiradi va xalqaro eksport talablariga moslikni oshiradi. Misol uchun, samarali sovutish va tezkor izlash tizimlari mahsulotning ombordagi umrini uzaytirib, bozorda yuqori narx bilan sotilish imkonini oshiradi. Shu tariqa umumiy tannarx kamayadi va zanjirdagi aktorlar (operatorlar, logistika kompaniyalari, ishlab chiqaruvchilar) uchun rentabellik ortadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda sovutgichli ombor (cold storage) infratuzilmasini kengaytirish bo‘yicha sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. 2024 yil holatiga ko‘ra respublikada sovutgichli omborlar umumiy sig‘imi taxminan 1,003.2 ming tonnaga yetgan, bu esa milliy hosildan muayyan ulushini saqlash imkonini beradi (regionlar bo‘yicha sig‘im tarqalishi ham mavjud: Farg‘ona, Toshkent, Samarqand va Andijon hududlari etakchi).

Shuningdek, mamlakatning logistika samaradorligi yuqorilagan — World Bank Logistics Performance Index (LPI) bo‘yicha O‘zbekiston 2014 yildagi 129-o‘rindan 2023 yilda 88-o‘ringa ko‘tarildi, bu transport va logistika infratuzilmasidagi modernizatsiya choralari natijasidir. So‘nggi yillarda O‘zbekiston yuk tashish hajmini sezilarli darajada oshirdi. 2024-yilda yuk tashish hajmi 1,52 milliard tonnagacha yetdi.

Bu o‘shish xalqaro savdo va integratsiya imkoniyatlarini yaxshilash bilan birga, logistika operatsiyalarini barqaror qilishga ham turtki bo‘lmoqda.

Iqlim o‘zgarishi natijasida agrar va logistika tizimlariga yetayotgan zararlar ham rasmiy hisoblarda ko‘rsatilmoqda: UNDPning tahlillariga ko‘ra, iqlim o‘zgarishi agrar soha va suv resurslariga ta’siri orqali iqtisodiy zarar yetkazishi

mumkin va bu holatni bartaraf etish uchun barqaror infratuzilmalarga sarmoya qilish zarur.

Xalqaro moliyaviy tashkilotlar (World Bank, ADB, UNDP) va milliy hukumatlar logistika va sovutgichli zanjirlarni modernizatsiya qilish bo‘yicha loyihalarni amalga oshirmoqda. Ular sovutish quvvatlarini oshirish, agro-logistika va umumiy logistika markazlarini qurish, hamda raqamli izlash tizimlarini joriy etish orqali ham oziq-ovqat yo‘qotishlarini, ham energiya samaradorligini yaxshilashni maqsad qilgan. World Bank va ADB loyihalari ham sovutgichli omborlar va qayta ishlash inshootlariga investitsiyalarni rag‘batlantirmoqda, bu esa logistik zanjirlarning barqarorligini oshirishga yordam beradi.

Soha yangiliklari qatorida — “smart cold storage” texnologiyalari, IoT asosida real vaqt monitoring, quyosh bilan integratsiyalangan sovutish tizimlari va qayta ishlanadigan qadoqlash materiallari tobora kengroq tatbiq etilmoqda. Bular iqtisodiy jihatdan ham samarali bo‘lib, uzoq muddatda operatsion xarajatlarni kamaytiradi.

Umuman olganda, yashil omborxona va u bilan bog‘liq logistika infratuzilmasini rivojlantirish — bu nafaqat ekologik, balki iqtisodiy jihatdan ham strategik zaruratdir. Resursni tejovchi, chiqindilarni kamaytiruvchi va raqamli boshqaruvga asoslangan ombor tizimlari ta‘minot zanjirining barqarorligini oshirib, mahsulot sifatini himoya qiladi va eksport salohiyatini kuchaytiradi. O‘z navbatida, milliy siyosat va xalqaro hamkorlik orqali moliyalashtirish, texnik standartlar va kadr tayyorlash tizimini uyg‘unlashtirish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasining transport-logistika tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.” Prezident qarori (PQ-28, 27.01.2025) — Mintransport ma‘lumotlari.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Ombor va logistika faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha milliy strategiya, 2024.
3. Eshqobilova, Nargiza. “Transport-logistika xizmatlari samardorligini aniqlash imkoniyatlari.” In-Academy ilmiymaqola.
4. Mohan, M. va Amin, S. “Green Cold Chain Logistics: Minimising Greenhouse Gas Emissions of Fresh Food Products in Transport Refrigeration Units.” Logistics (MDPI), 2025.
5. Ramaa, A. Modern Warehouse Operations and Logistics Management. New York: Routledge, 2021.
6. UNDP & World Bank. Cold Chain and Warehouse Modernization in Uzbekistan: Sustainability and Efficiency Report, 2023.
7. Usmonov, B. O‘zbekistonda transport va logistika sohasini rivojlantirish strategiyasi. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot jurnali.

IMPACT OF GOOD CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES ON TRANSPARENCY AND FIRM FINANCIAL PERFORMANCE – A GLOBAL PERSPECTIVE

Dr. Samadhi Dilli

*Associate Professor, Department of Business Management,
Sambhram University, Jizzax, Uzbekistan- 130100.*

Email: sdillisdilliphd@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3668-8882>

Dr. Tursunqolov Inom

*Associate Professor, Department of Business Management,
Sambhram University, Jizzax, Uzbekistan- 130100.*

Email: tursunqulovinom3900@gmail.com

Abstract: Corporate scandals, often driven by corruption, fraud, and mismanagement and have repeatedly undermined national economies and destroyed shareholders wealth. Weak corporate governance may leads to lost investor trust, impairs transparency, and ultimately damages firm performance. This paper examines major global corporate scandals and evaluates their impact on firms’ financial stability. It highlights the need for stronger corporate governance practices to enhance accountability, financial transparency, and long-term sustainability.

Keywords: Corporate Governance, Corporate scandals, Firm Financial Performance.

Introduction

Corporate Governance (CG) refers to the system of rules, ethics, values, and processes through which companies are directed and controlled. It ensures that management remains accountable to shareholders, creditors, employees, customers, and society. A strong governance framework prevents abuse of managerial power, ensures transparency, and promotes long-term growth. (CG) plays an important role in the allocation of resources and returns. It establishes a system whereby directors are entrusted with duties and responsibilities in relation to the direction of the company’s affairs. The term “governance” means control i.e. controlling a company, an organization etc., corporate governance is governing or controlling the corporate bodies i.e. ethics, values, principles, morals. CG to be good for meeting firm’s responsibilities towards its owners (shareholders), creditors, employees, customers, government and the society at large.

Scope of the Study: This study covers the following areas.

- Comparative global corporate governance practices
- Detailed analysis of major governance failures (USA, EU, Asia, Africa)
- Governance-related scandals in Uzbekistan (2010–2025)
- Relationship between governance quality, transparency, and financial outcomes
- Recommendations for regulators, investors, and managers

Research Objectives:

1. To examine the relationship between good corporate governance practices and transparency across global corporate environments.
2. To evaluate how governance mechanisms influence firm financial performance in developed and emerging markets.
3. To analyze major global and Uzbekistan-specific corporate governance failures and their implications for transparency.
4. To synthesize empirical findings from global literature to understand the determinants of strong governance.
5. To provide recommendations for strengthening governance systems for sustainable financial performance.

Research Approach:

- Qualitative research design: to explore corporate governance structures, scandals, and performance outcomes.
- Descriptive method: to document trends, frameworks, and comparative practices.
- Exploratory method: to identify gaps in governance systems and areas requiring improvement.

Data Collection:

This study relies entirely on secondary data Sources which includes,

- Peer-reviewed journals (Scopus, ABDC, Web of Science)
- Reports from OECD, World Bank, IFC, UNCTAD
- Corporate filings such as annual reports and governance disclosures
- Case studies of corporate scandals (1998–2025)
- Reputed newspapers and magazines (Reuters, Financial Times, The Economist)
- Books and academic conference proceedings

Time period of data: 2015–2025

Limitations of the Study: Despite a comprehensive review, the study has certain limitations:

1. Reliance on secondary data may limit the accuracy of some scandal-related information.
2. Country-level institutional differences make global comparisons challenging.
3. Absence of primary data such as surveys or interviews restricts empirical validation.
4. Literature variation across countries results in uneven depth of data from certain regions.
5. Time-bound review (2015–2025) means more recent developments may not be captured.

Scope for Future Research: Future researchers may extend this study by;

1. Conducting primary data studies (surveys/interviews with corporate leaders, investors).
2. Developing quantitative models to measure governance impact using statistical tools.

3. Exploring ESG integration and sustainability governance in emerging markets.
4. Conducting country-specific case studies on governance reforms (e.g., Uzbekistan).
5. Examining technology-driven governance mechanisms such as AI, blockchain, and digital auditing.
6. Investigating cultural and political influences on governance adoption.

The recent scandals in the corporate sector in countries in the globe have proved that terrible corporate governance has destroyed the wealth of many companies and economies. Here is presented some of the examples for review and to understand the need of good corporate governance practices enhance transparency and improve a firm's financial performance.

Waste Management Scandal (1998):

Houston-based publicly traded waste management company - The company allegedly falsely increased the depreciation time length for their property, plant and equipment on the balance sheets and reported \$1.7 billion in fake earnings. This was caught by a new CEO and management team went through the books.

Enron Scandal (2001):

Houston-based commodities, energy and service corporation – The company kept huge debts off balance sheets and resulted shareholders lost \$74 billion, thousands of employees and investors lost their retirement accounts, and many employees lost their jobs. This was caught by internal whistleblower Sherron Watkins; high stock prices fueled external suspicions.

WorldCom Scandal (2002):

Telecommunications company; now MCI, Inc. – The company underreported line costs by capitalizing rather than expensing and inflated revenues with fake accounting entries. Results inflated assets by as much as \$11 billion, leading to 30,000 lost jobs and \$180 billion in losses for investors. This was caught by WorldCom's internal auditing department uncovered \$3.8 billion of fraud.

Tyco Scandal (2002):

New Jersey-based blue-chip, Swiss security systems. - CEO and CFO stole \$150 million and inflated company income by \$500 million. This was done by Siphoned money through unapproved loans and fraudulent stock sales. Money was smuggled out of company disguised as executive bonuses or benefits. This was caught by SEC and Manhattan D.A. investigations uncovered questionable accounting practices, including large loans made to Kozlowski that were then forgiven.

HealthSouth Scandal (2003):

Largest publicly traded health care company in the U.S. - Faced the problem of Earnings numbers were allegedly inflated \$1.4 billion to meet stockholder expectations. This was done by CEO allegedly told underlings to make up numbers and transactions from 1996-2003 and caught by Sold \$75 million in stock a day before the company posted a huge loss, triggering SEC suspicions.

Freddie Mac (2003):

Federally backed mortgage-financing giant company intentionally misstated

and understated earnings on the books caused \$5 billion in earnings were misstated. This was caught by An SEC investigation.

American International Group (AIG) Scandal (2005):

Multinational insurance corporation did allegedly booked loans as revenue, steered clients to insurers with whom AIG had payoff agreements, and told traders to inflate AIG stock price. It resulted Massive accounting fraud to the tune of \$3.9 billion was alleged, along with bid-rigging and stock price manipulation. And this was caught by SEC regulator investigations, possibly tipped off by a whistleblower.

Tyco Ltd. (2005):

Tyco International is a diversified manufacturing conglomerate that deals with electronic components, health care, fire safety, security, and fluid control with headquarters in New Jersey. In 2005, its CEO, Dennis Kozlowski, and CFO, Mark H. Swartz, were found guilty of stealing \$600 million from the company. These two symbolized the excesses of executive compensation at shareholder's expense, where Kozlowski will be remembered for the \$2 million birthday bash he gave his wife on a Mediterranean Island at the company's expense.

Lehman Brothers Scandal (2008):

Global financial services firm purportedly sold toxic assets to Cayman Island banks with the understanding that they would be bought back eventually. Created the impression Lehman had \$50 billion more cash and \$50 billion less in toxic assets than it really did which resulted the over \$50 billion in loans disguised as sales and they Went bankrupt.

Bernie Madoff Scandal (2008):

Bernard L. Madoff Investment Securities LLC was a Wall Street investment firm founded by Madoff was tricked investors out of \$64.8 billion through the largest Ponzi scheme in history. This was made Investors were paid returns out of their own money or that of other investors rather than from profits. Madoff told his sons about his scheme and they reported him to the SEC. He was arrested the next day.

Satyam Scandal (2009):

Indian IT services and back-office accounting firm falsely boosted revenue by \$1.5 billion. They did falsified revenues, margins and cash balances to the tune of 50 billion rupees and admitted the fraud in a letter to the company's board of directors.

Facebook Data Privacy Scandal (2018):

In early 2018, news sources revealed that over 87 million Facebook users' data leaked to the political consultancy Cambridge Analytica. Worse yet, Facebook admitted they knew Cambridge Analytica had been siphoning off data through a program called This Is Your Digital Life and did nothing about it. Due to the huge breach in privacy, Mark Zuckerberg faced several hearings with U.S. Congress and the European Union. Their stock and public faith in the platform has plummeted since the scandal.

Notable Corporate Governance Scandals in Uzbekistan (2010–2025):

Telecom Corruption Scandal (Gulnara Karimova):

The daughter of late President Islam Karimov, **Gulnara Karimova**, allegedly accepted bribes from telecom companies in exchange for licenses and contracts. The

“Takilant” offshore company reportedly received over €200 million. This case has drawn international attention (FCPA investigations, etc.).

Zeromax Collapse:

Zeromax was a large Swiss-registered conglomerate heavily involved in Uzbekistan’s economy. It went bankrupt in 2010 under mysterious circumstances. Some theories link its collapse with Karimova and misused funds.

Uzbekistan Cough Syrup Scandal (2022–2023)

Toxic cough syrups (e.g., Dok-1 Max) contaminated with harmful substances caused the death of 20 children in late 2022 / early 2023. The scandal exposed regulatory failures in the health system. In 2024, courts sentenced 23 people in connection to the scandal (bribery, negligence, forgery, etc.).

Banking / Credit Fraud (Consumer Credit Fraud)

In 2024, the Ombudsman of Uzbekistan reported a 42% increase in fraud complaints: people’s identity data was misused to take out loans with various banks. Many of these frauds reportedly involve fraudsters posing as bank or Central Bank employees using personal data.

Table 1: Corporate-Governance / Fraud Cases in Uzbekistan

Year(s)	Case	Sector	Nature of Governance / Fraud Issue	Impact / Consequence
~2010	Zeromax	Conglomerate	Sudden bankruptcy; opaque ownership; possible misuse of funds	Collapse of a major business group, loss of assets; ties to political figures
~2012	Telecom “Karimova” Bribes	Telecommunications	Bribery for telecom licenses via offshore structure	Hundreds of millions in bribes; international legal scrutiny
2022–2023	Cough Syrup Scandal	Pharmaceuticals / Health	Regulatory failure, bribery, negligence	Dozens of child deaths; criminal prosecution
2024	Credit Fraud via Identity Theft	Banking / Finance	Fraudsters misusing personal data to take out loans	Surge in fraud complaints; damage to consumers and banks

Source: secondary data

Corporate Governance Scandals:

Table 2 furnished that between 2015 and 2025, global corporate scandals revealed several distinct governance trends that shaped regulatory responses and investor perceptions. The period is marked by increasingly sophisticated frauds, ranging from financial misreporting and overstated assets to environmental deception and large-scale misuse of customer funds. A key pattern is the shift from traditional accounting frauds (e.g., Steinhoff, Luckin Coffee, Wirecard) to complex,

technology-enabled schemes such as FTX, where digital assets and opaque offshore structures made detection difficult.

Table 2: Major Corporate Scandals and Their Impact

Year	Company / Entity	Country	Nature of Fraud / Misconduct	Financial Impact	How Detected / Status
2015	Volkswagen (“Diesel-gate”)	Germany / Global	Used software to cheat emissions tests	~US\$30 billion in fines, recalls, and settlements	Regulatory investigation; US EPA and other agencies exposed the tampering
2017	Steinhoff International	South Africa / EU	Inflated profits and asset values	Losses over R250 billion for investors	Accounting irregularities revealed; investigations, lawsuits, and auditor scrutiny
2020	Luckin Coffee	China / USA	Fabricated sales via coupon “redemptions” and shell companies	~\$310 million in fraudulent sales	Discovered after Muddy Waters short-seller report; internal investigation; SEC action
2020	Wirecard	Germany	Over-stated cash balances and invented business units (accounting fraud)	Around €1.9 billion missing / non-existent assets	Auditor failed to confirm cash; whistleblower + regulatory investigations
2022	FTX	USA / Global (Crypto)	Misuse of customer deposits, risky proprietary trading (“Ponzi-like”)	~US\$8–16 billion shortfall / customer losses.	Bankruptcy, regulatory investigations, forensic analysis of on-chain flows
2024	China Evergrande Group	China	Huge revenue misstatements, premature recognition of sales, bond issuance fraud	Overstated revenue by ~214 billion yuan in 2019 and ~350 billion yuan in 2020 (~US\$78 billion)	China Securities Regulatory Commission (CSRC) investigation, fines, bans on management
2025 (ongoing)	Trafigura	Switzerland / Global	Bribery to government officials (FCPA violations)	Convicted; fine + compensation of \$145.6 million + bribery fines	Swiss court conviction; investigations in U.S. (DOJ)
2025	Adani Group (and	India	Alleged fraud and bribery	Ongoing; Indian govt.	Regulatory investigation

founder Gautam Adani)		scheme: over US\$250 million bribes, offshore arrangements, inflated coal import pricing.	& US regulators involved; investment rescue plan ~US\$3.9 billion.	s by US DOJ & SEC; domestic probe in India.

Source: secondary data

Another notable trend is the recurring failure of internal and external monitoring systems. Auditors, rating agencies, and regulatory bodies often failed to detect misconduct early, while many scandals were exposed through whistleblowers, short-seller reports, or external investigative journalism. This underlines structural weaknesses in oversight mechanisms across both emerging and advanced economies. Financial impacts also became increasingly severe over the decade, with losses rising into billions of dollars, often destabilizing entire sectors, such as the crypto industry after FTX or the property sector after Ever grand. These events pushed governments and regulators to implement stricter governance and disclosure norms, enhance board accountability, tighten audit rules, and increase cross-border regulatory cooperation.

Good Corporate Governance and Its Importance:

Good corporate governance refers to establishing a well-structured and effectively managed system within an organization that ensures transparent, ethical, and accountable relationships among the board of directors, management, employees, shareholders, and other stakeholders. According to PTT Public Company Limited, it emphasizes building reassuring and trustworthy connections among these groups while protecting the interests of all stakeholders. In a similar perspective, the ASX Principles of Good Corporate Governance and Best Practice Recommendations (2003) define good governance as a structure that encourages companies to create value while maintaining accountability.

Corporate Governance as a Critical Investment Criterion

Corporate governance has become an essential factor in investment decisions worldwide. Numerous empirical studies demonstrate a positive correlation between strong corporate governance and firm financial performance. Consequently, investors carefully evaluate the extent to which companies comply with governance principles, disclosure norms, and regulatory requirements before making investment choices. Hence, corporate governance has emerged as a crucial determinant of investor confidence and capital allocation.

Benefits of Good Corporate Governance for Companies

From a corporate perspective, high-quality governance provides several advantages:

- Lower cost of capital due to reduced perceived risk.
- Enhanced access to financing and improved liquidity.
- Increased market credibility, preventing well-managed firms from being excluded from capital markets.

To understand how shareholders value good governance, McKinsey’s global surveys (1999–2002) involving more than 200 institutional investors across Asia, Europe, the U.S., and Latin America reveal striking results:

- Around 75% of investors considered board practices as important as financial performance.
- Over 80% were willing to pay a premium for shares of companies with strong governance systems.
- Companies with higher governance quality exhibited higher Price-to-Book ratios, especially in Hong Kong’s GEM Index.
- Good governance could boost market valuation by 10–12% (McKinsey, 2000).
- In 2002, many investors stated they were willing to pay up to 30% more for well-governed companies.
- Investors prioritized timely and extensive disclosure, independent and effective boards, and performance-based compensation.

These findings continue to be validated in studies conducted until 2025, particularly in emerging markets such as India, China, and Southeast Asia.

Corporate Governance as a Strategic Management Tool

Corporate governance is a core dimension of modern business management and strategic decision-making. In a narrow sense, it addresses the relationships among shareholders, managers, auditors, and other internal stakeholders (Pandya, 2011). In a broader perspective, it influences market confidence, capital market efficiency, economic stability, and national economic development.

Two conceptual views of governance are often highlighted:

1. **Restrictive View** – Governance acts as a legal mechanism ensuring that managers serve the owners' interests.
2. **Broader View** – Governance is a system to protect and balance the interests of all stakeholders (Cretu, 2012).

Governance and Firm Performance:

A long-standing question is whether firms with strong governance systems demonstrate superior operational and market performance. Empirical findings support this relationship:

- **Jensen and Meckling (1976)** argue that effective governance enhances financial returns by reducing agency conflicts.
- **Daily and Dalton (1994)** warn that weak governance increases bankruptcy risk, while strong governance improves investor confidence.
- **Coombes and Watson (2000)** highlight that investors pay higher premiums for well-governed firms, though the premium varies among countries.

Good corporate governance influences firm performance in two principal ways:

1. **Higher share price multiples**
Investors expect fewer diverted cash flows and higher returns through dividends or reinvested profits.
2. **Lower cost of equity capital**

Improved governance reduces monitoring, auditing, and supervisory costs, making equity financing cheaper.

Additionally, leverage (use of debt) can provide external monitoring through creditors, linking capital structure choices to governance quality.

Conclusion:

Corporate governance is essential for ensuring organizational transparency, accountability, and long-term sustainability. The global corporate scandals highlight the devastating effects of weak governance frameworks. Strengthening corporate governance practices not only restores investor confidence but also improves financial performance.

References:

1. Alka Banerjee et al., (2010), Corporate Governance and Market Value : Preliminary Evidence from Indian Companies, Corporate Governance-An Emerging Scenario, Ed., National Stock Exchange Ltd.
2. Baydoun et al (2013) Baydoun, N, Maguire, W, Ryan, N & Willett, R, 2013, Corporate governance in five Arabian Gulf countries, Managerial Auditing Journal, vol. 28, no. 1, pp. 7-22.
3. Bhagat, S. & Black, B., (2000), Board Independence and Long-term Firm Performance, Journal of Corporate Law, 91, 1-15.
4. Braga- Alves & Shastri, (2011); Marcus V. Braga-Alves and Kuldeep Shastri, (2011), Corporate Governance, Valuation and Performance: Evidence from a Voluntary Market Reform in Brazil, Financial Management, 40 139-157.
5. Coombes, P, Watson (2000), M, Three surveys on corporate governanc, The McKinsey Quarterly 4: 74–77.
6. Cretu, R. F., (2012), Corporate Governance and Corporate Diversification Strategies, Revista de Management Comparat International, 13, 621-633.
7. Daily M Catherine and Dan R Dalton (1994),Corporate Governance and the bankrupt firm : An empirical assessment,Strategic Management Journal, Vol 15. Issue 8. 643-654.
8. Jensen, M. C.&Meckling, W. H. (1976), Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure, Journal of Financial Economics, 3(4), 305–360.
9. Kiel, G., & Nicholson, G., (2003); Haniffa and Hudaib, (2006); Jackling and Johl, (2009), Board Composition and Corporate Performance: How the Australian experience informs contrasting theories of corporate governance, Corporate Governance: An International Review, 11(3), 189–205
10. McKinsey. (2000). Investor opinion survey on corporate governance. Retrieved from www.mckinsey.com/governance
11. McKinsey. (2002). Global investor opinion survey: Key Findings. Retrieved from www.mckinsey.com/governance
12. Pandya, H., (2011), Corporate governance structures and financial performance of selected Indian banks, Journal of Management & Public Policy, 2(2), 4-21.
13. Brown, L. D., & Caylor, M. L. (2006). Corporate governance and firm valuation. Journal of Accounting and Public Policy, 25(4), 409-434.

EKOTURIZM XIZMATLARI SIFATINI OSHIRISHDA RAQAMLI BOSHQARUV TIZIMLARINING IQTISODIY AFZALLIKLARI

Shamsiddinova Dilafrō‘z Faxriddin qizi

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali magistranti

Annotatsiya: Mazkur tezisda ekoturizm xizmatlari sifatini oshirishda raqamli boshqaruv tizimlarining iqtisodiy afzalliklari ilmiy asosda tahlil qilingan. Raqamlashtirish turistlarga xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshirishi, xarajatlarni kamaytirishi va daromadlarni ko‘paytirishi borasidagi nazariy va amaliy jihatlar yoritilgan. Tadqiqot natijalari ekoturistik hududlar va obyektlar uchun raqamli boshqaruv tizimlari iqtisodiy rivojlanish va xizmat sifati ko‘rsatkichlarini yaxshilashda muhim vosita ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Ekoturizm, raqamli boshqaruv tizimlari, xizmat sifati, raqamlashtirish, iqtisodiy samaradorlik, onlayn bron qilish, raqamli marketing, raqamli monitoring, ekologik xavfsizlik, raqamli texnologiyalar, elektron to‘lov tizimlari.

Kirish

Hozirgi globallashtirish jarayonida ekoturizm jadal rivojlanayotgan sohalardan biri hisoblanadi. Aholining ekologik madaniyati oshib borayotgani, toza muhitga bo‘lgan ehtiyojning kuchayishi ekoturizmga qiziqishni yanada oshirdi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi xizmat ko‘rsatish jarayonlarini optimallashtirish, turistlar oqimini boshqarish, zamonaviy marketing vositalaridan foydalanish imkonini yaratmoqda. Ekoturizm xizmatlarini samarali tashkil etish va raqobatbardoshligini oshirishda raqamli boshqaruv tizimlarining qo‘llanishi iqtisodiy jihatdan katta afzalliklar beradi.

Asosiy qism

1. Ekoturizm raqamlashtirishning mazmuni va ahamiyati

Raqamli boshqaruv tizimi — bu elektron platformalar, mobil ilovalar, onlayn bron qilish tizimlari, virtual xaritalar, QR-kod orqali ma’lumot taqdimoti va big-data texnologiyalari asosida xizmatlarni boshqarish jarayonidir. Raqamli boshqaruv tizimi boshqaruvni an’anaviy usullardan ko‘ra tezroq, aniqroq va samaraliroq qiladigan zamonaviy raqamli yechimdir. Ekoturizm raqamlashtirish quyidagi ustunliklarni beradi:

- turistlarga qulaylik yaratadi;
- xizmat ko‘rsatish jarayonini tezlashtiradi;
- ekologik xavfsizlikni ta’minlaydi;
- resurslardan samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yadi.

Raqamli texnologiyalar ekoturizm obyektlari haqida batafsil ma’lumotlarni onlayn tarzda taqdim etib, turistlarga oldindan reja tuzish imkonini beradi.

2. Raqamli boshqaruv tizimlarining iqtisodiy afzalliklari

Raqamli boshqaruv tizimlarining **ekoturizm iqtisodiy afzalliklari** ekologik hududlarni samarali boshqarish, xarajatlarni kamaytirish va turistik daromadlarni ko‘paytirishga bevosita yordam beradi.

Ekoturizm raqamli boshqaruv tizimlarining iqtisodiy afzalliklari:

a) Xizmat ko‘rsatish xarajatlarining kamayishi.

Raqamli boshqaruv jarayonida ko‘plab amallar avtomatlashtirilgani sababli ishchi kuchi xarajatlari kamayadi. Masalan, chipta sotish, hujjatlar yuritish, turistlar ro‘yxatini shakllantirish kabi jarayonlar elektron tizimlarda amalga oshiriladi.

b) Daromadlarning ko‘payishi.

Onlayn bron qilish tizimlari turistlar sonining ko‘payishiga yordam beradi. Shuningdek, digital marketing orqali ekoturizm obyektlari keng auditoriyaga tanitiladi va bu turistlar oqimini oshiradi.

c) Resurslardan samarali foydalanish.

Raqamli monitoring tizimi orqali ekoturizm obyektlarining yuklanish darajasi kuzatilib boriladi. Bu ortiqcha chiqimlarni kamaytiradi, elektr energiyasi va suv iste‘molini optimallashtiradi.

d) Xizmat sifati ortishi natijasida iqtisodiy foyda.

Yaxshi xizmat olgan turist qayta tashrif buyurish ehtimoli yuqori bo‘lib, bu esa barqaror daromad manbaini yaratadi.

3. Amaliy misollar va joriy etish imkoniyatlari

O‘zbekistonning Zomin, Chotqol, Hisor, Surxon kabi ekoturizm hududlarida raqamli xaritalar, elektron gid tizimlari, QR-kod orqali ma’lumot berish tajribalari joriy etilmoqda. Ushbu tajribalar turistlarga obyektlar to‘g‘risida aniq va tezkor ma’lumot berishda yordam bermoqda. Bunday tizimlar joriy etilgan hududlarda turistlar soni sezilarli ortgani kuzatilmoqda.

Shuningdek, elektron to‘lov tizimlarining joriy etilishi turistlar uchun qo‘shimcha qulaylik yaratmoqda. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, raqamli boshqaruv tizimlaridan foydalanayotgan ekoturizm obyektlarida iqtisodiy samaradorlik 20–30% ga oshgan.

4. Raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etishdagi muammolar va ularni hal etish yo‘llari

Raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish ko‘plab afzalliklarga ega bo‘lsada, amaliyotda bir qator **muammolar va to‘siqlar** yuzaga keladi. Misol uchun:

- infratuzilmaning har doim ham yetarli emasligi;
- internet tarmog‘ining sifat jihatidan barqaror emasligi;
- kadrlarning raqamli ko‘nikmalari pastligi;
- investitsiya yetishmasligi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish, kadrlarni qayta tayyorlash, raqamli infratuzilmani rivojlantirish va xalqaro grantlarni jalb etish lozim.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ekoturizm sohasiga raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, xizmat sifati va turistlar oqimini yaxshilaydi. Raqamli texnologiyalar ekologik hududlarning boshqaruvini yengillashtirib, ulardan oqilona foydalanish imkonini beradi. Ekoturizm raqamli texnologiyalarni qo‘llash xizmatlarni qulay va samarali qiladi, natijada sohaning raqobatbardoshligi oshadi. Shu sababli, raqamlashtirish ekoturizmning iqtisodiy rivojlanishini tezlashtiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Hasanov Sh. Ekoturizm asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
2. Kotler P., Bowen J., Makens J. Marketing for hospitality and Tourism. Pearson, 2017.
3. Porter M. Competitive Advantage. Harvard Press, 1985
4. UNWTO. “Digital Transformation in Tourism”, 2019-2023.
5. Xalikova N., Abdullayev B. Turizm industriyasi iqtisodiyoti. Toshkent, 2022.
6. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. “O‘zbekistonning ekoturizm salohiyati va rivojlanish istiqbollari”, 2020-2024.

РОЛЬ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО БИЗНЕСА И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ (С ОСОБЫМ АКЦЕНТОМ НА ЭКОНОМИКУ УЗБЕКИСТАНА)

Мухторов Ботир Абдусаттарович

Джизакского филиала Национального университета Узбекистана, доцент

Мухаммадиева Манзура Бахтиер кизи

*Магистрант Джизакского филиала Национального университета
Узбекистана*

manzuramuhammadiyeva3@gmail.com

Аннотация: В данной статье анализируется роль коммерческих банков в обеспечении финансовой поддержки субъектов малого бизнеса и предпринимательства (МБиП) в условиях экономических реформ Узбекистана. На основе статистических данных за 2020–2024 годы проведён цепной анализ динамики выпуска продукции МБиП и объёмов банковского кредитования. Установлено, что коммерческие банки играют ключевую роль в расширении производства, стимулировании деловой активности и формировании устойчивого развития предпринимательского сектора. В работе обобщены текущие тенденции и предложены рекомендации по повышению эффективности кредитной поддержки со стороны банковской системы.

Ключевые слова: малый бизнес, предпринимательство, коммерческий банк, кредитование, банковский сектор, финансовая поддержка, цепной метод анализа, экономика Узбекистана.

Введение

Современная экономика Узбекистана характеризуется высокой динамичностью, структурной трансформацией и переходом к расширению

рыночных механизмов регулирования. Малый бизнес обеспечивает гибкость хозяйственной системы, быстро адаптируется к изменениям рыночной конъюнктуры, создаёт новые рабочие места, способствует формированию среднего класса и устойчивому социально-экономическому росту. Международный опыт показывает, что малый бизнес является основой большинства развитых экономик, где его доля в ВВП достигает 50–60%, а доля занятых — 60–70%. Узбекистан следует аналогичному пути, и роль малого бизнеса возрастает из года в год. Однако, несмотря на значительный потенциал, дальнейшее развитие предпринимательства зависит от наличия доступных финансовых ресурсов.

1. Теоретические основы роли коммерческих банков в поддержке малого бизнеса.

Коммерческие банки являются центральным элементом финансовой системы и выполняют важные функции в экономике: аккумулируют временно свободные денежные средства, трансформируют их в кредиты, обеспечивают расчёты, оказывают инвестиционное содействие предприятиям и населению. Основные формы участия банков в поддержке МБиП включают:

1) Кредитование предпринимателей, который состоит из краткосрочных кредитов на пополнение оборотного капитала, среднесрочных и долгосрочных инвестиционных кредитов, льготных кредитов по государственным программам.

2) Альтернативные инструменты финансирования - банковские гарантии, документарные кредиты, лизинговые услуги, овердрафты.

2. Значение малого бизнеса и предпринимательства в экономике Узбекистана. Малый бизнес и предпринимательство занимают одну из ключевых позиций в структуре экономики Узбекистана. Их вклад проявляется в следующих направлениях:

1. Вклад в экономический рост. Доля МБиП в ВВП достигает значительной части национального производства, обеспечивая диверсификацию экономики и устойчивость к внешним шокам.

2. Создание рабочих мест. Сектор МБиП является основным источником занятости, особенно в регионах, где крупные предприятия представлены слабо.

3. Развитие региональной экономики. Предпринимательство способствует активизации экономических процессов на местах, повышая уровень жизни населения.

3. Анализ роли коммерческих банков в поддержке МБиП (2020–2024 гг.)

1. Анализ объёма выпуска продукции и услуг МБиП

Год	Выпуск МБиП трлн. сум
2020	138
2021	150
2022	167
2023	181
2024	197

Цепные темпы роста: 2020 - 4.5%, 2021 - 8.7%, 2022 - 11.3%, 2023 - 8.4%, 2024 - 8.8%. Наблюдается устойчивая положительная динамика. Особенно заметен рост после 2021 года, когда условия кредитования значительно улучшились.

2. Анализ объёма кредитования МБиП коммерческими банками

Год	Кредиты МБиП, трлн сум
2020	104
2021	118
2022	140
2023	162
2024	187

Цепные темпы роста: 2020 -13.0%, 2021- 13.5%, 2022 - 18.6%, 2023 – 15,7%, 2024 – 15,4%. Темпы роста кредитования выше темпов роста выпуска, что подтверждает усиление роли банков.

3. Сопоставительный анализ

Год	Рост выпуска (%)	Рост кредитов (%)
2020	4.5	13.0
2021	8.7	13.5
2022	11.3	18.6
2023	8.4	15.7
2024	8.8	15.4

1. Кредитование растёт в 1.5–2 раза быстрее, чем выпуск продукции.
2. С 2022 года наблюдается активизация банковской поддержки.
3. Ускорение роста выпуска продукции МБиП обусловлено увеличением объёма кредитования.

Заключение

Проведённый анализ показал, что коммерческие банки Узбекистана играют стратегическую роль в развитии малого бизнеса и предпринимательства. За период 2020–2024 гг. наблюдается устойчивый рост выпуска продукции МБиП и значительно более высокий рост объёмов банковского кредитования. Это подтверждает, что банки активно участвуют в экономическом развитии и стимулируют предпринимательскую активность. Дальнейшее развитие малого бизнеса требует совершенствования кредитной политики банков, расширения гарантийных механизмов, укрепления финансовой инфраструктуры и ускорения цифровизации банковских услуг.

Список литературы:

1. Государственный комитет по статистике Республики Узбекистан. Статистические сборники по малому бизнесу (2020–2024).

2. Центральный банк Республики Узбекистан. Отчёты о состоянии банковского сектора (2020–2024 гг.).
3. Закон Республики Узбекистан «О банках и банковской деятельности».
4. Постановления Президента Республики Узбекистан о мерах поддержки предпринимательства (2020–2024 гг.).
5. Абдураимов А.А. Кредитная поддержка малого бизнеса. — Ташкент, 2022.
6. Каримов Б.Б. Банковские инструменты финансирования предпринимательства. — Ташкент, 2021.

YAYLOVLARDA CHORVACHILIK TIZIMINING BARQARORLIGIGA ERISHISHNING MAQSADLARI VA ULARNI AMALGA OSHIRISH YO‘NALISHLARI

Gabbarov Sabit Nietalievich

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti, iqtisod fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

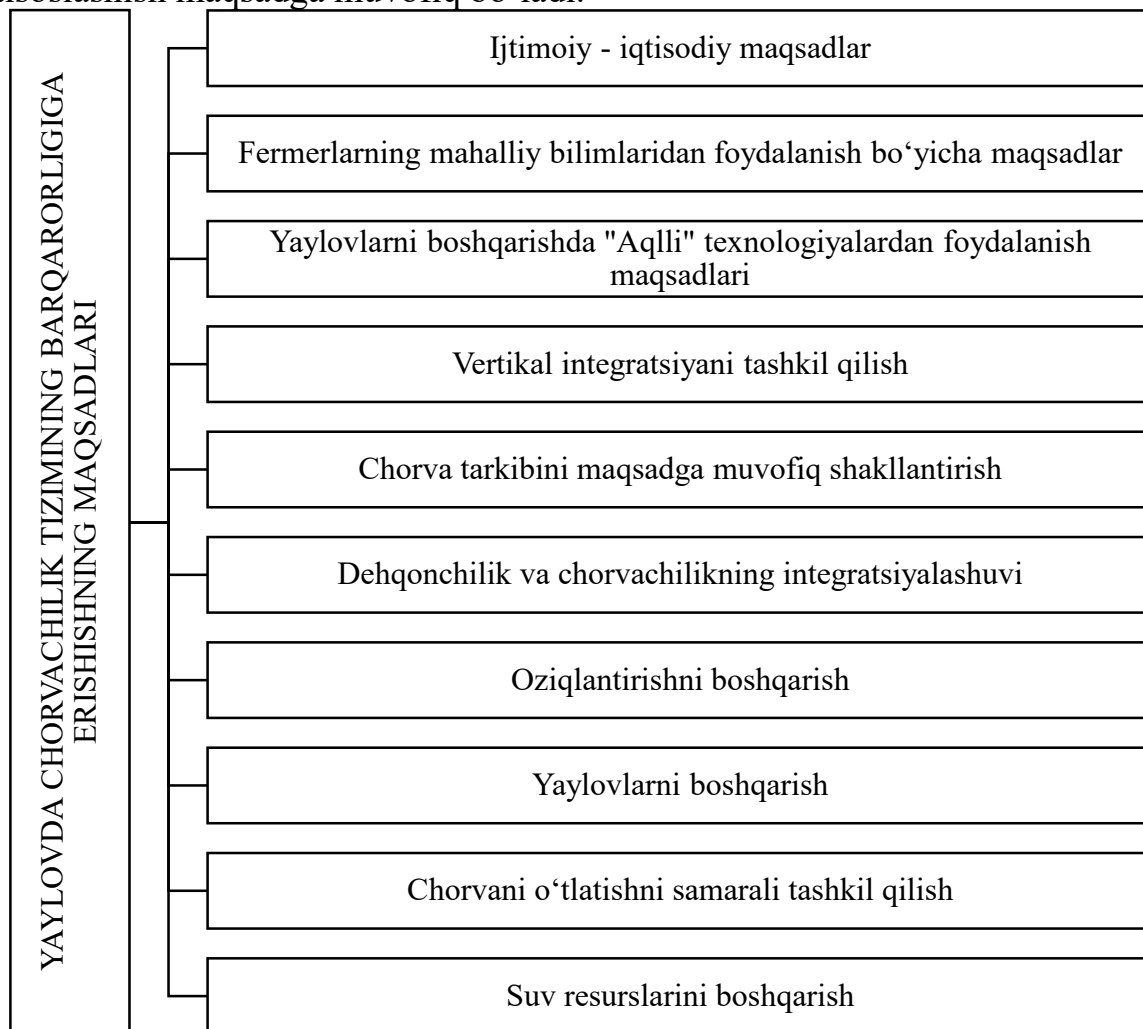
e-mail: gabbarovs@mail.ru

Bugungi kunda yuqori tabiiy iqlimga ega bo‘lgan hududlarda yo‘qolib ketish xavfi ostida turgan noyob mahalliy biologik xilma-xillikni saqlab qolish shu bilan birga iqtisodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash maqsadida chorvachilik bilan shug‘ullanishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bunda chorvachilikka iqtisodiy investitsiyalar jalb qilish bo‘yicha hukumat siyosati ishlab chiqiladi. Ayrim hududlarda fermer xo‘jaliklari ijtimoiy ne‘matlarni yaratganlik hamda ladshaftlarni saqlab qolishi, chorvachilikning uzluksizligini ta‘minlaganlik uchun hukumatdan kompensatsiya talab qilishadi. Chorvadorlarga qo‘yilayotgan bu talab ekstensiv chorvachilikning tovar mahsulotlari raqobatbardosh emasligi haqidagi farazga asoslanadi va jamiyat tomonidan talab qilinayotgan chorvachilikning kamayishini yumshatish uchun chorvadorlarga sohani rivojlantirishga qo‘shgan hissasi uchun davlatdan adolatli kompensatsiya olishlari kerakligiga tayanadi.

Ushbu masala bo‘yicha qator tadqiqotlar amalga oshirilgan bo‘lib asosiy muammolardan biri bu yaylovlarda chorvachilikni rivojlantirish, tizim sifatida tashkil qilishning ustuvor yo‘nalishlarni ishlab chiqish bo‘lib qolmoqda. Tadqiqotlarni o‘rganish natijalariga ko‘ra yaylovda chorvachilik tizimining barqarorligiga erishishning maqsadlari belgilab olingan (1-rasm).

Chorvachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishda mahalliy aholining ehtiyojlarini ham hisobga olish lozim, chunki har bir hududda aholining ijtimoiy-iqtisodiy holatidan kelib chiqqan holda mahsulotga bo‘lgan talab o‘zgarib turadi. Bu esa o‘z navbatida fermer xo‘jaligi faoliyati barqarorligini ta‘minlashning asosi bo‘lib xizmat qiladi. Bundan tashqari hozirgi vaqtda iste‘molchilar mahsulotning ekologik tozaligi masalasiga ham alohida e‘tibor qaratilmoqda va bu mahsulot narxidagi farqlarda ham namoyon bo‘ladi. Yuqorida ta‘kidlab o‘tilganidek, yaylovlarda

chorvachilikni tashkil qilishdan oldin madaniy, ijtimoiy va ahloqiy masalalarni ham hisobga olish lozim. Chunki, insonlar go‘sht, mol go‘shti yoki qo‘y go‘shti iste‘mol qilmaydigan hududlarda go‘sht yetishtirishga ixtisoslashgan fermer xo‘jaligini tashkil qilishda barqarorlikni ta‘minlash masalasi muammo bo‘lib qolishi mumkin. Ya‘ni bu kabi hududlarda chorvachilikning boshqa mahsulotlarini yetishtirishga ixtisoslashish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

1-rasm. Yaylovda chorvachilik tizimining barqarorligiga erishishning maqsadlari

Keltirib o‘tilgan masalalarning samarali yechimlariga erishilishi xo‘jalikning barqarorligi ta‘minlanganligini bildirmaydi. Chunki, iqtisodiy omilarni va sharoitni ham hisobga olish lozim bo‘ladi, ya‘ni zaruriy xom-ashyo hamda ishlab chiqariladigan mahsulot bozoridagi vaziyatni ham o‘rganish lozim.

Shuningdek, ma‘lum bir hududda chorvachilikni tashkil qilish va yaylovlardan foydalanishda mahalliy aholining bilim va ko‘nikmalardan foydalanish samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Ya‘ni, ushbu hududni tadqiq qiluvchilar hamda hududda chorvachilikni tashkil qiluvchilar mahalliy aholi tajribalaridan foydalanish samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Yaylovlardan foydalanish va ularni barqaror boshqarishda uning mavjud imkoniyatlari va xususiyatlarini hisobga olish kerak bo‘ladi. Chorvani qayerda boqish, yaylovlardagi mavjud biomassa hajmini aniqlashda masofadan zontlash, geografik axborot tizimlaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chorvachilik

taraqqiyotini ta'minlashda vertikal integratsiya masalasiga ham alohida e'tibor qaratish lozim, chunki har qanday tizim barqaror ishlashi uchun integratsiya bo'lishini talab qiladi. Xususan, qishloq xo'jaligida mahsulot yetishtirish, tashish, saqlash, qayta ishlash va sotish bilan shug'ullanadigan korxonalarning integratsiyalashuvi samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra kooperativ marketing va chorvachilik ishlab chiqarish tizimi orasida integratsiyaning mavjudligi tizimning barqarorligini ta'minlashi aniqlangan.

Qishloq xo'jaligida barqarorlikni ta'minlashda dehqonchilik va chorvachilikning integratsiyalashuvi barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Intesivlashtirilgan va integratsiyalashgan dehqonchilik hamda chorvachilik tizimi fermer xo'jaligi daromadini oshirish bilan bir qatorda faoliyat barqarorligini ta'minlashi aniqlangan. Ekinlarni yetishtirish va chorvani boqish sinergetik samaraga ega bo'lganligi sababli dehqonchilik va chorvachilik tizimini integratsiyalash asosida nafaqat iqtisodiy balki ekologik foyda ham olish mumkin bo'ladi. Chorva tabiiy o'g'it manbai bo'lib yer unumdorligini oshirishga yordam beradi va hosildorlikni oshiradi.

Yaylovdagi biomassa ya'ni pichanni boshqarish yaylov chorvachiligining asosi hisoblanadi, chunki odatda chorva iste'mol qilganidan ko'ra ko'proq miqdordagi pichanni chiqitga chiqishiga sababchi bo'ladi. Ushbu jarayonni nazoratga olish chorva go'ngida pichan chiqindilari ulushini kamaytirishga yordam beradi. Oziq moddalar oqimi va boshqa yo'qotishlarni kamaytirish uchun pichan boqish joylari suv havzasi va qirg'oq bo'yidan kamida yuz fut uzoqlikda bo'lishi talab qilinadi.

Fikrimizcha yaylov chorvachiligini tashkil qilish asosida vujudga keladigan ekotizim xizmatlari haqida to'laroq tushunchaga ega bo'lish, ularning ta'sirini baholash imkoniyatlarini ochib berish yaylov chorvachiligidan keladigan samaradorlik va nafni aniq baholash imkoniyatini yaratib beradi. Shuningdek, dehqonchilik va yaylov chorvachiligi orasidagi bog'liqlikni miqdoriy baholash qishloq xo'jlagini barqaror rivojlantirish istiqbollari ishlab chiqish, sohalarning optimal nisbatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ya'ni boshqacha aytganda dehqonchilik va chorvachilikni o'zaro bog'liqlikda rivojlantirish va samaradorlikni oshirish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Council of Europe. European Landscape Convention; European Treaty Series: Florence, Italy, 2000; p. 4. Available on-line: <http://www.convenzioneeuropeapaesaggio.beniculturali.it/uploads/Council%20of%20Europe%20-%20European%20Landscape%20Convention.pdf> (accessed on 8 February 2021).
2. García J.L., Prólogo I. Esperanza en la dehesa. In Manual para la Gestión sostenible de las Dehesas Andaluzas; Alejano R., Domingo J.M., Fernández M., Eds. Foro para la defensa y conservación de la dehesa “Encinal”; Universidad de Huelva: Huelva, Spain, 2011; pp. 9–10. Available online: <http://rabida.uhu.es/dspace/handle/10272/6641> (accessed on 8 February 2021).
3. Bernués A., Ruiz R., Olaizola A., Villalba D. and Casasús I. 2011. Sustainability of pasture-based livestock farming systems in the European

Mediterranean context: Synergies and trade-offs. *Livestock Science* 139 (2011): 44–57.

4. Komwihangilo D.M., Goromela E.H. and Bwire J.M.N. 1995. Indigenous Knowledge in Utilization of Local Trees and Shrubs for Sustainable Livestock Production in Central Tanzania. *Livestock Research for Rural Development*, 1995(6/3): 159:168.

5. Casabianca, François & Greef, Karel. (2008). Vertical integration: farming systems in food chain.

6. Delgado C.L. and Siamwalla A. 1997. Rural economy and farm income diversification in developing countries. Paper presented at a Plenary Session of the XXIII International Conference of Agricultural Economists, August 10-16, Sacramento, CA, USA.

IQTISODIY O‘SISHDA TURIZMNING O‘RNI

Abrorova Bahriniso, Ziyatova Ruxshona

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabasi

Norbekov Xursandmurod

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali assistenti

Annotatsiya: Mazkur maqola turizm xizmatlarini yanada rivojlantirish jarayonida animatsion dasturlarni yaratish va ularning samarali boshqarish mexanizmlarini tahlil qiladi. Turistik animatsiya dasturlari sayohatchilarning talablarini qondirish, ularning dam olish tajribasini boyitish hamda turizm obyektlarining raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Maqolada animatsion xizmatlarni tashkil etishning asosiy yo‘nalishlari, samarali boshqaruv usullari hamda innovatsion yondashuvlar yoritilgan. Shuningdek, turizm sohasida animatsiyaning iqtisodiy ahamiyati va amaliyotga joriy etish bo‘yicha aniq takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: turizm, animatsion dasturlar, boshqaruv mexanizmi, innovatsiyalar, xizmatlar sifati.

Kirish

Globalizatsiya va turizm sanoatining jadal rivojlanishi sharoitida sayyohlarning dam olish sifati va qiziqarli dasturlarni taqdim etish masalasi dolzarb hisoblanadi. Animatsion dasturlar turizm xizmatlarining tarkibiy qismi bo‘lib, sayohatchilarning qoniqishini oshirish va ularni uzoq muddatli jalb qilishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada animatsion dasturlarni yaratish va ularning tashkiliy mexanizmlarini samarali boshqarishning nazariy va amaliy jihatlari ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism:

Animatsion dasturlar tushunchasi va turlari.

Animatsion dasturlar – bu sayyohlarning bo‘sh vaqtini mazmunli va qiziqarli tashkil etishga qaratilgan faoliyat turlaridir. Ular quyidagi toifalarga bo‘linadi:

Madaniy dasturlar: folklor shoular, teatr tomoshalari.

Sport-animatsiya dasturlari: o‘yinlar, musobaqalar, fitness dasturlari.

Bolalar uchun animatsiya: o‘yin klublari, ertak qahramonlari ishtirokidagi dasturlar.

Ekologik animatsiya: tabiat bilan tanishuv sayohatlari, ekoturlar.

Animatsion dasturlarni boshqarishning tashkiliy mexanizmi

Animatsiya dasturlarini samarali boshqarish uchun quyidagi tashkiliy mexanizmlar zarur:

Resurslarni aniqlash va rejalashtirish: moddiy va inson resurslarini samarali taqsimlash.

Jamoa va kadrlar bilan ishlash: malakali animatorlarni tanlash va ularning malakasini oshirish.

Mahalliy xususiyatlarni inobatga olish: animatsiya dasturlarida mahalliy urf-odat va qadriyatlarni aks ettirish.

Sifat nazorati va monitoring: xizmatlar sifatini muntazam tekshirib borish.

Innovatsiyalar va texnologiyalar roli

Zamonaviy texnologiyalar (AR/VR, interaktiv o‘yinlar, sun‘iy intellekt) animatsiya dasturlarining samaradorligini oshirish va yangi tajribalarni taqdim etishda katta rol o‘ynaydi.

Amaliy takliflar

Mahalliy animatorlarni tayyorlash markazlarini tashkil etish.

Turizm komplekslarida animatsiya dasturlari uchun maxsus bo‘limlar ochish.

Xususiyl sektor bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish.

Animatsion dasturlarning turizm sohasidagi ahamiyati

Animatsiya turizm xizmatlarining ajralmas qismi bo‘lib, quyidagi jihatlarida katta foyda beradi:

Sayyohlar tajribasini boyitadi: Animatsion dasturlar sayyohlarning turistik obyektlarda vaqtini mazmunli o‘tkazishiga yordam beradi.

Raqobatbardoshlikni oshiradi: Xizmatlar qanchalik qiziqarli va o‘ziga xos bo‘lsa, sayyohlar oqimi shuncha ko‘p bo‘ladi.

Mintaqaviy turizmni rivojlantiradi: Mahalliy madaniyat, urf-odat va tarixni animatsiya orqali taqdim etish, mintaqaning turistik salohiyatini oshiradi.

Xizmatlarning iqtisodiy samaradorligini oshiradi: Animatsion dasturlar yordamida turizm obyektlari qo‘shimcha daromad oladi.

Animatsion dasturlarni boshqarishning asosiy yo‘nalishlari

Tashkiliy rejalashtirish: Animatsion dasturlarni ishlab chiqishda puxta reja tuzish va resurslarni aniqlash zarur.

Xodimlarni boshqarish: Animatorlarning malakasini oshirish, kreativ g‘oyalarni rag‘batlantirish muhim.

Sayyohlar ehtiyojini o‘rganish: Sayyohlarning qiziqishlari va demografik xususiyatlariga asoslangan dasturlarni ishlab chiqish kerak.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish: AR (kengaytirilgan reallik), VR (virtual reallik), dron shoular va sun’iy intellekt texnologiyalari animatsion xizmatlarning yangi avlodini yaratishga yordam beradi.

Mahalliy xususiyatlarni aks ettirish: Har bir mintaqaning tarixiy va madaniy merosini dasturlarga kiritish sayyohlarga yangi taassurotlar taqdim etadi.

Animatsion dasturlar turlari

Interaktiv dasturlar: Mehmonlar faol ishtirok etadigan o‘yinlar, tomoshalar va mahorat darslari.

Ekologik animatsiya: Tabiat qo‘ynidagi sayohatlar, ekoturlar va atrof-muhitni o‘rganish.

Madaniy dasturlar: Mahalliy folklor, teatr sahnalari, qo‘g‘irchoq teatrlari.

Bolalar dasturlari: Oilaviy sayohatlarda bolalar uchun maxsus animatsiya klublari.

Sport animatsiyasi: Faol dam olishni targ‘ib qiluvchi o‘yinlar va musobaqalar.

Tashkiliy mexanizmni shakllantirish bosqichlari

Ehtiyojlarni o‘rganish: Sayyohlar qiziqishlarini aniqlash va tahlil qilish.

Konsepsiyani ishlab chiqish: Animatsiya dasturining mavzusi, turi va mazmunini belgilash.

Resurslarni taqsimlash: Budjet, kadrlar va texnologiyalarni samarali boshqarish.

Dasturlarni amalga oshirish: Joriy qilish jarayonida monitoring va sifat nazoratini yo‘lga qo‘yish.

Tahlil va takomillashtirish: Dastur samaradorligini tahlil qilish va zaruriy o‘zgartirishlar kiritish.

Innovatsiyalar va zamonaviy yondashuvlar

Virtual reallik (VR): Sayyohlarni tarixiy yoki afsonaviy voqealar markaziga olib kirish.

Kengaytirilgan reallik (AR): Turistik obyektlarda real muhitni raqamli elementlar bilan boyitish.

Gamifikatsiya: O‘yin uslubidagi interaktiv tajribalar yaratish.

Sun’iy intellekt (AI): Shaxsiylashtirilgan animatsiya xizmatlarini taklif etish.

Xulosa va tavsiyalar

Turizm xizmatlarini rivojlantirishda animatsion dasturlarni tashkil qilish va boshqarishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish zarur. Innovatsion texnologiyalar va mahalliy resurslardan samarali foydalanish turizm sohasida yuqori raqobatbardoshlikni ta‘minlash bilan birga, sayyohlarning mintaqaga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

Tavsiyalar:

Animator kadrlarni tayyorlash dasturlarini tashkil etish.

Mintaqaviy xususiyatlarga asoslangan innovatsion animatsiya dasturlarini ishlab chiqish.

Turizm obyektlarida sifat nazoratini kuchaytirish va dasturlarni doimiy ravishda yangilab borish.

Davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdukarimov M. R. (2020). "Turizm sohasida xizmat ko‘rsatish tizimini rivojlantirish asoslari". Toshkent: Fan va Texnologiya nashriyoti.
2. Kotler P., Bowen J. T., Makens J. C. (2018). "Marketing for Hospitality and Tourism". Pearson Education, 7th edition.
3. Xolmatov Z. A. (2019). "Innovatsion texnologiyalarni turizmga qo‘llash tamoyillari". Samarqand davlat universiteti ilmiy nashrlari.
4. Swarbrooke J., Horner S. (2017). "Consumer Behaviour in Tourism". Routledge, London.
5. Yusupov U. R. (2021). "Ekoturizm va animatsiya xizmatlarining samaradorligi". Buxoro davlat universiteti ilmiy to‘plami.
6. Medlik S. (2016). "Tourism and Hospitality in the 21st Century". Butterworth-Heinemann, Oxford.
7. Rustamova G. S. (2022). "Turizmga xizmatlar sifatini oshirishning innovatsion usullari". Toshkent: Iqtisodiyot va Madaniyat nashriyoti.
8. Pine B. J., Gilmore J. H. (2019). "The Experience Economy". Harvard Business School Press.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF MATHEMATICS IN THE GREEN ECONOMY

Karshiboyev Shuhrat

Teacher, Djizzax branch of the National university of Uzbekistan

Sattarova Madina Isoqulovna

Student, Djizzax branch of the National university of Uzbekistan

Email: smisakulvna@gmail.com

ORCID: 0009-0002-7415-6908

Annotation: This article explores the critical role of mathematics in advancing the green economy across Central Asian countries—Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan. Emphasizing that mathematics remains indispensable in areas such as renewable energy optimization, climate modeling, and economic forecasting, the article highlights how mathematical tools support sustainable policy design and energy infrastructure planning. It analyzes recent statistical data and historical developments while referencing global and regional best practices. The article also discusses educational reforms in Central Asia that aim to build the mathematical capacity needed for a green transition. The analysis concludes that fostering mathematical education and research is essential to achieving long-term environmental and economic resilience in the region.

Keywords: Mathematics, green economy, Central Asia, renewable energy, sustainability, modeling, education reform, climate policy, optimization, energy transition.

The transition to a green economy - one that balances economic growth, social inclusion and environmental sustainability has never been more urgent. In 2023 alone, global annual renewable capacity additions surged by nearly 50%, reaching almost 510 GW, the highest rate in two decades. This unprecedented expansion has been underpinned by sophisticated mathematical modelling ranging from time-series forecasting of energy yields to optimization of grid integration and resource allocation. In Central Asia, where countries from Kazakhstan to Tajikistan seek to diversify away from fossil fuels, mathematics remains the indispensable key to designing resilient, efficient and cost-effective green infrastructures.

From a historical standpoint, mathematics and economy have been intertwined since the origins of calculus in the seventeenth century, when Newton and Leibniz’s work laid the groundwork for modelling continuous change. The rise of linear programming in the mid-twentieth century—Dantzig’s simplex algorithm (1947)—revolutionized resource allocation problems, directly informing modern energy dispatch and investment planning. In parallel, the development of numerical weather prediction and Lorenz’s chaos theory in the 1960s ushered in the era of climate modelling, which today informs national commitments to emission reductions and adaptation strategies. These milestones underscore how advances in pure and applied mathematics have repeatedly catalyzed leaps in our capacity to understand and optimize complex economic and environmental systems. At the global level, landmark initiatives like the European Green Deal rely heavily on large-scale econometric models and partial differential equation frameworks to simulate land-use changes, carbon budgets and socio-economic impacts across sectors. In the United States, proposals for a “Green New Deal” similarly draw on machine-learning algorithms to forecast job creation in renewable industries and to optimize supply chains for critical minerals. Even in small island developing states, stochastic optimization models guide the integration of solar and battery storage, minimizing both costs and greenhouse gas emissions.

Central Asia—comprising Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan—boasts vast renewable potentials but faces steep deployment barriers. According to a ScienceDirect overview, the region’s hydrocarbon-poor countries (Kyrgyzstan, Tajikistan) rely heavily on hydropower, while fuel-rich economies lag in wind and solar adoption. Nonetheless, the World Bank’s 2024 “Net Zero Energy” report outlines concrete pathways for emerging Europe and Central Asia to decarbonize through renewables, energy-efficiency investments and grid modernization. In Kazakhstan, solar and wind capacity now account for 23% and 22% respectively of the country’s total renewable installed base, just three years after meeting its interim target of 3% renewables by 2020. Meanwhile, UNDP-supported projects in the Ferghana Valley are deploying climate-resilient, community-scale renewables and strengthening resilience across Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan. Mathematics underpins every stage of this transformation. In hydropower-dominated systems, differential equations and

numerical methods model reservoir dynamics and optimize water release for energy versus agricultural needs. In wind and solar integration, graph-theoretic algorithms ensure stable power flows across long-distance interconnections, while integer programming schedules maintenance and dispatch. Risk-analysis frameworks—rooted in probability theory—quantify uncertainties in demand forecasts, commodity prices and weather variability, guiding hedging strategies and insurance designs. Machine-learning techniques, from neural networks to ensemble methods, extract patterns from vast meteorological and load-profile datasets, enabling real-time control and predictive maintenance that boost reliability and lower costs.

The statistical trends underscore the indispensability of these mathematical tools. In Europe & Central Asia, renewable energy consumption reached only 15.14% of total final energy consumption in 2020, lagging behind global peers. Yet countries that have deployed advanced modelling and optimization frameworks—such as Hungary’s load-balancing algorithms and Poland’s district-heating network simulations—have seen annual efficiency gains of 5–8%, translating into significant emission reductions and cost savings. By contrast, where mathematical capacity is limited, project delays and budget overruns are commonplace.

Looking ahead, the prospects for mathematics in the green economy of Central Asia are bright but contingent upon strategic investments in human capital and institutional frameworks. Since 2013, the UN’s Partnership for Action on Green Economy (PAGE) has fostered South-South cooperation, strengthening national capacities to integrate green accounting, economic modelling and sustainability indicators into policy-making. Universities in Tashkent, Almaty and Bishkek are establishing interdisciplinary centres where mathematicians collaborate with economists, engineers and environmental scientists on renewable-energy forecasting, water-resource modelling and climate risk assessment. Such initiatives not only build local expertise but also create data ecosystems essential for continuous model refinement and scenario analysis.

Ultimately, the green economy does not diminish the role of mathematics—it amplifies it. From designing optimal renewable portfolios and evaluating investment risks to simulating socio-economic impacts of decarbonization policies, mathematics is the language in which the future of sustainable development is written. As Central Asia embarks on its green transition, robust mathematical frameworks will be the compass that guides policymakers, investors and communities toward a resilient, prosperous and low-carbon tomorrow.

Kazakhstan has made significant strides in renewable energy, with 148 renewable energy facilities totaling 2,903 MW, including 59 wind power plants (1,409 MW) and 46 solar power plants (1,222 MW). In the first half of 2024, these facilities generated 3.896 billion kWh, accounting for 6.47% of the country’s electricity production. The country’s commitment to increasing the share of renewables in its energy mix to 50% by 2050 necessitates advanced mathematical modeling for grid integration, resource allocation, and predictive maintenance.

Uzbekistan is actively pursuing renewable energy development, with solar and wind power plants generating 4.5 billion kWh in December 2024 alone, saving 1.36 billion cubic meters of natural gas and preventing 1.89 million tons of harmful

emissions. The country’s goal to have 40% of its electricity come from renewable sources by 2030 underscores the need for mathematical tools in optimizing energy production, forecasting demand, and managing the integration of diverse energy sources.

Tajikistan and Turkmenistan, while currently lagging in renewable energy adoption, possess significant potential. Tajikistan’s solar energy potential is estimated at about 25 billion kWh per year, and Turkmenistan’s vast desert areas offer substantial opportunities for solar power development. Realizing this potential will require mathematical expertise in modeling energy systems, assessing feasibility, and planning infrastructure investments.

Educational reforms across Central Asia are pivotal in building the human capital necessary for a green economy. Uzbekistan’s higher education coverage increased from 9% in 2016 to 42% in 2023, with the number of universities rising from 77 to 213. The introduction of the credit-modular system based on the European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) has enhanced the flexibility of educational programs, promoting interdisciplinary studies essential for addressing complex environmental challenges. Kazakhstan has also reformed its higher education system, with over 120 universities and more than 600,000 students. The adoption of the Bologna Process and the establishment of institutions like Nazarbayev University, which combines teaching and research on an American model, reflect a commitment to fostering innovation and research capacity. Regional cooperation is further bolstered by initiatives such as the World Bank-supported conference in Tashkent, which emphasized the importance of unified regional accreditation standards, regional labor market forecasting, and the development of incentives for quality research. These collaborative efforts are crucial for harmonizing educational standards and facilitating the mobility of students and professionals across Central Asia.

In summary, mathematics serves as the backbone of Central Asia’s transition to a green economy, underpinning advancements in renewable energy and educational reform. The integration of mathematical modeling, data analysis, and optimization techniques is essential for efficient energy planning, infrastructure development, and policy formulation. As Central Asian countries continue to invest in renewable energy and transform their educational systems, the cultivation of mathematical expertise will be vital in achieving sustainable development goals and fostering regional cooperation.

References:

1. Mathematics for Sustainability, By John Roe, Russ deForest, and Brian Hill, Springer, 2018.
2. Mathematical Modelling for Sustainable Development, By Jacek Zabczyk and Janusz Zemanek, Springer, 2022.
3. “Education and Development in Central Asia: A Critical Approach”, By Stefan B. Kirmse, Bloomsbury Academic, 2021.
4. <https://www.irena.org/Statistics> - Renewable Capacity Statistics 2023.
5. <https://www.undp.org> – Sustainable Energy Solutions for Central Asia: UNDP Projects Overview.

O‘ZBEKISTONDA IQTISODIY TURIZM

Baxtiyorova Gulsevar, Xaqberdiyeva Zuhra

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabalari

Norbekov Xursandmurod

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali assistenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda ziyorat turizmi rivojlanishi uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar hamda bu soha istiqboliga doir qabul qilingan qonuniy-me‘yoriy hujjatlar hamda ziyorat turizmining mamlakat rivojida o‘rni va ahamiyati haqida yozilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekistonda ziyorat turizmi, ziyoratgohlar, diniy turizm.

Annotation: The article describes the conditions created for the development of pilgrimage tourism in Uzbekistan, as well as the adopted legal and regulatory documents regarding the prospects of this field, as well as the role and importance of pilgrimage tourism in the country’s development.

Keywords: Pilgrimage tourism, shrines, religious tourism in Uzbekistan.

Аннотация: В данной статье описаны условия, созданные для развития паломнического туризма в Узбекистане, а также принятые нормативно-правовые документы относительно перспектив этой сферы, а также роль и значение паломнического туризма в развитии страны.

Ключевые слова: Паломнический туризм, святыни, религиозный туризм в Узбекистане.

Hozirgi kunda butun dunyoda, shuningdek O‘zbekistonda ham turizm sohasiga e‘tibor tobora kuchayib bormoqda. Turizm O‘zbekistonning iqtisodiy rivojlanishi va o‘shida muhim o‘rin tutadi va keyingi yillarda turizmning boshqa sohalari qatori mamlakatda ziyorat turizmini rivojlantirishga katta e‘tibor berilmoqda. Hozirgi kunga kelib, dunyoda ibodat va ziyoratgohlarni o‘rganishga qiziqish kuchaygan, chunki muqaddas joylar insonlar kundalik hayotining ajralmas qismi bo‘lib kelmoqda. Boshqa mamlakatlarda bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham ziyorat qilsa arzigulik joylar juda ko‘p. Bu maskanlarning har biri o‘ziga xos tarix va ramziy ma‘noga ega bo‘lib, o‘zining ma‘naviy qadriyatlari bilan ziyoratchilarni o‘ziga tortadi. Masalan, ba‘zi sayyohlar Toshkent shahrida saqlanayotgan „Usmon Qur‘oni“ ni ko‘rish uchun tashrif buyurishsa, boshqalar imom Buxoriy, imom Termiziy, payg‘ambarimiz Muhammad alayhissalomning amakivachchalari Qusam ibn Abbosning qabrini ziyorat. Shuningdek, yurtimizning Samarqand, Buxoro, Xiva va boshqa ko‘pgina viloyatlarida ham sayyohlar ko‘p tashrif buyuradigan diqqatga sazovor joylar ko‘p. Shuningdek, mamlakatimizda mashhur me‘moriy ansamblar Toshkent, Samarqand, Xiva, Buxoro, Termiz, Shahrisabz, Qo‘qon va boshqa shaharlarda joylashgan. Jahonga mashhur me‘morchilik durdonalaridan Poy-Kalon, Islomxo‘ja, Labi-hovuz, Registon, Jomiy, Suzuk-Ota me‘moriy ansamblari,

Paxlavon Mahmud majmuasi va boshqa ko‘plab me‘morchilik ansambllari bor. Bularning barchasi O‘zbekiston hududining o‘rta asrlarda Buyuk Ipak yo‘lining markaziy bo‘g‘ini bo‘lganligi, shuningdek, 14-16-asrlar va temuriylar davrida islom me‘morchiligining gullab-yashnashi bilan bog‘liq. 16-asrda Shayboniylar, Ulug‘vor madrasa va minoralar, muqaddas maqbaralar, muhtasham ansambl va yodgorlik majmualari, sirli manzilgohlar, qal‘alar va saroylar-ko‘plab me‘moriy yodgorliklar har bir sayyohga mamlakatning istalgan nuqtasiga sayohat qilish uchun o‘ziga xos yo‘nalish tanlash imkonini beradi.

Mamlakatimizda 7 ming 300 dan ortiq madaniy meros ob‘ektlari mavjud bo‘lib, ularning aksariyati YuNESKO ro‘yxatiga kiritilgan. O‘tkazilgan xalqaro tadqiqotlar natijasiga ko‘ra, ziyorat turizmi bo‘yicha sayohat qiluvchilar soni yildan yilga o‘sib borgan. Bunga misol 2017 yili musulmon sayyohlarning soni 131 million kishini tashkil etgan bo‘lib undan keladigan jami daromad 142 milliard dollarga yetgan. Bu shuni ko‘rsatadiki, mazkur turdagi turizm sohasi eng tez rivojlanadigan xalqaro turizm industriyasining segmenti hisoblanadi.

Mustaqillik yillarida diniy qadamjolarga davlat tomonidan katta e‘tibor berilmoqda. Buyuk ajdodlarimiz qo‘nim topgan maskanlarni qayta tiklash, obodonlashtirish, ta‘mirlashga jiddiy e‘tibor berilganligi tufayli ziyoratgoh maskanlar 1.5 mlrd musulmon dunyosini o‘ziga tortmoqda. Hozirgi kunda ziyorat turizmini rivojlantirishni asosiy maqsad qilib olgan ekanmiz avvalo mamlakatimizda diniy turizmni hududiy tashkil etish va rivojlantirishga jiddiy e‘tibor qaratish lozim. Xususan, Janubi -Sharqiy Osiyo va G‘arbiy Osiyo mamlakatlari ziyoratchilarni jalb etish maqsadida jozibador infratuzilmalar ishlab chiqishimiz kerak. Buning uchun har bir viloyat, tuman va qishloqlardagi kishilar tomonidan muqaddas hisoblanib kelinayotgan ziyoratgohlarni aniqlash, umumlashtirish, respublika va viloyat diniy turistik kartalarini yaratish hamda ziyoratchilarga zarur sharoitlar yaratish, transport imkoniyatlarini o‘rganish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Diniy ziyoratgohlar kam mablag‘ hisobiga katta daromad manbaiga aylanishi shubhasiz. Mamlakatimizning barcha viloyatlarida o‘nlab, yuzlab diniy qadamjolar mavjud. Islom dunyosida katta xizmat qilgan, avliyo darajasiga ko‘tarilgan siymolarimiz abadiy qo‘nim topgan maskanlarini faqatgina mahalliy darajada, ya‘ni tuman yoki viloyat miqyosida bilamiz, xolos. Binobarin, bunday muqaddas ziyoratgohlarni respublika va xalqaro darajadagi diniy ziyoratgoh ob‘ektlariga aylantirish mumkin. Shu bilan birga, respublika hududidagi yirik ziyorat ob‘ektlariga olib boruvchi yo‘nalishli avtotransport qatnovi tizimini yo‘lga qo‘yish, hududidagi aholini boshqa hududga tashkillashtirilgan sayohat qilishlari uchun transport qatnovlarini yo‘lga qo‘yilishi ta‘minlanadi. Bundan tashqari, mamlakatimizda joylashgan islom madaniyati va tarixi bilan bog‘liq madaniy meros ob‘ektlari Islom hamkorlik tashkilotining Islom madaniy meros ro‘yxatiga kiritish choralari amalga oshiriladi. Hozirgi kunda tez suratlarda ommalashib borayotgan turizm sohasi hisoblangan ziyorat turizmini rivojlantirish mazkur sohada yuqori salohiyatga ega davlatlar uchun qulay imkoniyatdir.

O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirish bo‘yicha aniq takliflar ishlab chiqilmoqda va respublikamizga tashrif buyuradigan turizm imkoniyatlari

to‘g‘risida jahon hamjamiyatining xabardor qilish masalasiga e‘tibor qaratilmoqda. O‘zbekistonda yangi sayyohlik brendini rivojlantirish, tashrif buyuruvchilar uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, tashrif buyuruvchilar talablarini inobatga olgan holda mavjud sayyohlik yo‘nalishlarini takomillashtirishga katta e‘tibor qaratildi. Mustaqillik yillarida juda ko‘pgina tarixiy joylar va ziyoratgohlar qaytadan ta‘mirlanib, asl holatiga keltirildi. Ushbu qadamjolar xushmanzara, obod, ziyoratgoh maskanlariga aylantirildi. Ular qatoriga Bahoviddin Naqshbandiy, G‘ijduvoni, Imom al-Buxoriy, Hakim at-Termiziy, Zangiota kabi aziz avliyolar va imomlar maqbaralari musulmon ahlining beqiyos, go‘zal ziyorat qiladigan va ma‘naviy ruhlantiradigan joylarga aylantirildi.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, ziyorat turizmi hamma vaqt sayohatning eng faol turlaridan biri bo‘lib kelgan. Vaholanki, mamlakatimiz diniy ziyoratgohlarga boy mintaqa hisoblanib, kelajakda nafaqat diniy balki ziyorat turizmini rivojlantirishga yanada e‘tiborni kuchaytirish ham moddiy, ham ma‘naviy yuksalishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Александров А.Ю. Международный туризм. Уч. пособие для вузов.- М: Аспект Пресс, 2000
2. Асророва Л. Тарикатнинг етти пири.- Тошкент: Ўзбекистон халқаро ислом академияси, 2021.Б. 280;
- Таниева Г.М. Урта Осиё халқларининг хаж зиёрати.-Тошкент; О'з kitob ,2021.-3286.
3. Berdiev, K.A. (2022) TRADITIONAL CARPETS OF THE LIVESTOCK POPULATION OF THE NURATA OASIS IN LATE XIX BEGINNING OF XX CENTURY. Journal of Social Research in Uzbekistan, 2(1), 8-18;
4. Current Issues in Tourism, 10(4), 343-365;
5. Бабаджанов Б.М. Кокандская ханство; власть, политика, религия. - Токио-Ташкент, 2010 -с. 626-627;
6. Бабкин А.В. Специальные виды туризма. Ростов-на-Дону; Феникс, 2008.-252 с;
7. Berdiev Xayriddin (2022). TARIXIY JOY NOMLARI TAHLILIDA KEKSALIK VA PIRI MURSHIDLIK MUNOSABATLARINING AKS ETISHI. Innovations in Technology and Science Education, 1(1), 218-233.

KOMPANIYA BIZNESIDA ICHKI VA TASHQI FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISH, MARKETINGINI TO‘G‘RI VA SAMARALI YO‘LGA QO‘YISH

Abdulhamidov Abdullajon Ortiq o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali 3-bosqich talabasi.

abdulabdullajon3232.32@gmail.com

Karshiboyev Shuxrat Utkirovich

O‘zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali assistenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada kompaniya biznesida ichki va tashqi faoliyatlarni raqamlashtirish jarayonlari, ular orqali boshqaruv samaradorligini oshirish hamda raqamli marketingni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishning amaliy ahamiyati yoritiladi. Raqamli texnologiyalar — ERP, CRM, elektron hujjat almashinuvi, big data, sun‘iy intellekt va ijtimoiy tarmoqlar orqali kompaniyalarning ishlab chiqarish, logistika, mijozlar bilan ishlash, savdo va reklama faoliyatini optimallashtirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, biznes jarayonlarini raqamlashtirishning qo‘shimcha afzalliklari sifatida xarajatlarning qisqarishi, tezkor axborot almashinuvi, bozor talabiga moslashuvchanlikning oshishi hamda raqobatbardoshlikning kuchayishi ko‘rsatib beriladi. Maqola kompaniyalar uchun raqamli transformatsiya strategiyalarini ishlab chiqish va marketing jarayonlarini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida tashkil etish bo‘yicha takliflarni taqdim etadi.

Kalit so‘z: raqamlashtirish, biznes jarayonlari, ichki boshqaruv, tashqi faoliyat, raqamli marketing, CRM, ERP, elektron hujjat almashinuvi, sun‘iy intellekt, big data, onlayn reklama, mijozlar bilan ishlash, raqamli transformatsiya, samaradorlik, raqobatbardoshlik.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — kompaniyalarda ichki va tashqi biznes jarayonlarni raqamlashtirish zaruriyatini asoslab berish, marketing faoliyatini raqamli vositalar orqali samarali tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilishdir. Shuningdek, ilmiy ishda korxonalarda raqamli platformalar, elektron xizmatlar, onlayn marketing strategiyalari va mijozlar bilan o‘zaro aloqalarni boshqarish tizimlaridan foydalanish orqali korxona samaradorligini oshirish va raqobat ustunligini shakllantirish yo‘llari ko‘rsatib berish maqsad qilingan.

Biznes – bu bozor ishtirokchilarining kapitalni ishlatishdan foydani (yoki boshqa daromad shakllari) olishga qaratilgan birgalikdagi faoliyati bilan bog‘liq munosabatlari. Biznes – tashabbuskorlik asosidagi iqtisodiy faoliyat bo‘lib, daromad olish va o‘z biznesingizni rivojlantirishga maqsadlangan, tavakkalchilik va javobgarlik hisobiga o‘z mablag‘lari yoki qarz mablag‘lari hisobiga amalga oshiriladi. Kapitalistik munosabatlar kabi biznes quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- muayyan biznesga investitsiya qilingan dastlabki kapitalning mavjudligi;
- boshlang‘ich kapitalga investitsiyalarning maqsadi - investitsiya qilingan kapital bo‘yicha foyda (daromad) olish;

- bozorning boshqa ishtirokchilari bilan (boshlang‘ich kapital, keyingi kapital) kapitaldan foydalanish borasida muayyan munosabatlar o‘rnatish. Jismoniy shaxslar biznesni amalga oshirishdagi iqtisodiy munosabatlar shu qadar murakkab va ko‘p qirraliki, ular ushbu faoliyat chegaralarini aniq belgilab bermaydilar. Shuning uchun tadbirkorlik faoliyati huquqiy tushuncha sifatida belgilanadi. Biznes har doim inson faoliyatining huquqiy shakli bo‘lib, uni faqat qonun bilan belgilangan boshqaruv shakllaridan biri doirasida amalga oshirish mumkin. Biznesning tuzilishi va subyektlari Tadbirkorlik subyektlari (tadbirkorlar) bozorda o‘z harakatlarini erkin amalga oshiradigan kapitalning yagona egalari - jismoniy shaxslar, shuningdek, yuridik shaxs sifatida faoliyat yuritayotgan korxonalarning egalari bo‘lishi mumkin.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari rivojlanishi bilan ichki rejalashtirish va boshqarish, marketing, savdo, moliyaviy tahlil, to‘lovlar, xodimlarni axtarish, mijozlar va hamkorlarni qo‘llab-qo‘vvatlash Internetda muhitiga amalga oshira boshlandi. Shuni ta’kidlash kerakki, elektron biznes elementlari uzoq vaqtdan beri mavjud - ko‘plab kompaniyalar yillar davomida elektron ma’lumotlarni almashish (Electronic Data Interchange, EDI) kabi avtomatlashtirilgan biznes tizimlaridan foydalanib kelishmoqda. XX asrning 90-yillar boshidan Internet ommaviy ishlatilishi bilan biznesda “e – biznes” atamasi keng tarqalib ketdi. “Elektron biznes” atamasi IBM bosh direktori L. Gerstner tomonidan muomalaga kiritilgan. Elektron biznes tushunchaning ko‘plab mavjud turli xil ma’noni anglatadigan ta’riflar mualliflar kasbiy tayorgarligi va tajribaga mos keladi. Quyida ushbu elektron biznes ta’riflarining ba’zilar keltirilgan.

1. Elektron biznes – asosiy biznes - jarayonlarni Internet - texnologiyalar yordamida qayta ishlash.

2. Elektron biznes – biznes - hamkorlar o‘rtasida optimal o‘zaro aloqani ta’minlash va qushilgan qiymatning birlashgan zanjirini yaratish. maqsadida axborot-kommunikatsion texnologiyalarni ishlatish asosida bitimlarni o‘tkazish imkonini beradi Elektron biznes savdo, marketing, moliyaviy tahlil, to‘lovlar, xodimlar bilan ishlash, mijozlarga xizmat ko‘rsatish va hamkorlik munosabatlarga ko‘maklashishni o‘z ichiga oladi.

3. Elektron biznes deganda tashkilotning mahsulot va xizmatlarini doimiy optimallashtirish, shuningdek, raqamli texnologiyalardan va Internet yordamida asosiy aloqa vositasi sifatida Internet tarmog‘idan foydalanish.

4. Elektron biznes – bu daromad olish maqsadida ichki va tashqi aloqalarni o‘zgartirish uchun global axborot tarmoqlarining imkoniyatlaridan foydalanadigan har qanday biznes faoliyati.

5. Elektron biznes – bu axborot- telekommunikatsiya texnologiyalari, tizimlari va tarmoqlarining imkoniyatlaridan foydalangan holda biznes-jarayonlarni amalga oshirish⁴¹.

⁴¹ “Raqamli iqtisodiyot asoslari”, SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI G‘.M. PORSAEV, B.SH. SAFAROV, D.Q. USMANOVA, 116-bet Toshkent-2020.:

Ushbu ta’riflarning barchasida asosan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va Internetdan foydalanish bilan bog‘liq jarayonlarni aks ettirganini ko‘rishingiz mumkin

BMT hujjatlariga muvofiq biznesning tovarlar yoki xizmatlar, marketing, mahsulot yetkazib berish va hisob-kitoblar ishlab chiqarish jarayonlarning komponentlarini kamida ikkitasi internet orqali amalga oshirilsa elektron biznes deb tan olinadi. Elektron biznes uchun Internetdan foydalanishning asosiy maqsadlari:

- jismoniy va raqamli tovarlarni va xizmatlarni sotishdan qo‘shimcha daromad olish;
- xarajatlarni kamaytirish va operatsiya vaqtini qisqartirish;
- o‘z tovarlari va xizmatlarini bozorda siljitish va reklama qilish, shuningdek o‘z brendlarini mustahkamlash.

Korxonaning maqsadlari, tushunchalari va rentabelligi nuqtai nazaridan Internet muhitida biznesni amalga oshirishning asosiy yo‘nalishlari.

Birinchi yo‘nalishi. Mavjud an’anaviy biznesni axborot bilan ta’minlash Maqsadlar:

- yangi onlayn reklama kanalini tashkil qilish;
- potentsial xaridorlarning sonini kengaytirish;
- sheriklar bilan (o‘zaro ham, mavjud ham) o‘zaro ta’sir o‘tkazish jarayonlarini soddalashtirish;
- mijozlar va hamkorlar auditoriyasi orasida eng yangi texnologiyalardan foydalanishga asoslangan kompaniyaning ijobiy imidjini yaratish. Biznes tushunchasi Foydalanuvchilarga kompaniyaning tovarlari va xizmatlari, taqdim etayotgan xizmatlari, taqdim etilayotgan litsenziyalarning narxlari to‘g‘risida ma’lumot berish uchun o‘z web-saytingizni yaratish. Kompaniyaning rentabelligi Biznesni olib borishning an’anaviy uslublari keng qo‘llanishi tufayli Internet - texnologiyalardan foydalanish foyda qilishning asosiy vositasi emas, balki faqat yordamchi vositasi bo‘ladi.

Ikkinchi yo‘nalish. Internet orqali tovarlar va xizmatlarni sotishni tashkil etish: Mahsulot va xizmatlari siljitish va sotish kabi kompaniyalarning asosiy biznes - jarayonlar Internet yordamida olib boriladi. Biznes konsepsiyasi:

- ishlab chiqilgan korporativ veb-sayt orqali kompaniya mijozlariga kompaniya tomonidan taklif etilayotgan tovarlar va xizmatlar to‘g‘risida to‘liq ma’lumot taqdim etiladi;
- yetkazib berish tizimini on-line rejimda qo‘llaydi.

Kompaniyaning rentabelligi Kompaniya sotishning umumiy hajmini oshirishga harakatlanib, daromadlarini shakllantirishda bevosita ishtirok etadi.

Uchinchi yo‘nalish. Korxonalarni ochish Maqsadlar: Biznesning aylanishini to‘liq amalga oshirishda Internettexnologiyalardan foydalanish. Biznes tushunchasi Mijozlar bilan barcha ishlar sayt orqali interaktiv ravishda amalga oshiriladi. Bu:

- onlayn rejimida buyurtmalarni bajarish;
- narx-navo haqida ma’lumotni, sotiladigan tovarlar, xizmatlar interaktiv rejimda taqdim etish;
- buyurtma qilingan tovarlar yetkazib berilishini ta’minlash; elektron to‘lov tizimlaridan foydalanish.

To‘rtinchi yo‘nalish. Reklama biznes modeli. Bunda: bir tomondan, turli xil xaridorlarning keng auditoriyasini yaratish va mijozlar auditoriyasi qat’iy ravishda bozorning o‘ziga xos segmentiga maqsadlangan bo‘lishini ta’minlash, boshqa tomondan reklama beruvchilarga ushbu aloqalarni sotishga qaratilgan.

Biznes tushunchasi.

Muayyan yo‘nalishda ma’lum bir auditoriyaga mo‘ljallangan saytni ishlab chiqish va foydalanishga topshirish⁴².

Raqamli marketing vositalari – Instagram, Facebook, YouTube, TikTok, X, Shopify, Fiverr, Telegram va Envato – bugungi kunda kompaniyalar va freelancerlar uchun o‘z biznesini kengaytirish va daromadni oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu platformalar orqali mahsulot va xizmatlarni global auditoriyaga taqdim etish, mijozlar bilan aloqani mustahkamlash va yangi bozorlarni zabt etish mumkin.

1. Instagram: Brendni rivojlantirish va mijozlar bilan aloqani mustahkamlash:

Instagram 2025-yilda 2 milliarddan ortiq foydalanuvchiga ega bo‘lib, ularning 90% dan ortig‘i kamida bitta biznes sahifasini kuzatadi. Freelancerlar uchun bu platforma o‘z xizmatlarini targ‘ib qilish, portfolioni namoyish etish va mijozlar bilan bevosita muloqot qilish imkoniyatini beradi⁴³.

- Reels: Qisqa videolar orqali xizmatlaringizni taqdim etish mumkin. Reels postlari o‘rtacha 2.08% lik eng yuqori jalb qilish ko‘rsatkichiga ega⁴⁴.

- Nano-inflyuenserlar: 1,000-10,000 obunachilarga ega bo‘lgan nano-inflyuenserlar bilan hamkorlik qilish arzon va samarali bo‘lib, ular bilan ishlash o‘rtacha 55 AQSh dollari turadi²³.

Virusli makaralardan tortib, ta’sir qiluvchi homiyliklarga qadar Instagramda mahsulot kashfiyoti uchun moddiy kontent mavjud. Bizning 2024 yilgi ijtimoiy media kontenti strategiyasi hisoboti buni qo‘llab-quvvatlaydi, ijtimoiy foydalanuvchilarning 61% keyingi xaridlarini topish uchun Instagramga murojaat qiladi. Mahsulot kashfiyoti haqida gap ketganda, u boshqa platformalardan ustun turadi.

- Instagram ta’sir o‘tkazuvchilar auditoriyasining 43,74 foizi 25 yoshdan 34 yoshgacha bo‘lganlar bo‘lib, bu eng katta segmentga aylanadi.

- 28,67% 18-24 yosh oralig‘iga to‘g‘ri keladi, bu Instagram ta’sirchanlarining yosh foydalanuvchilar orasida mashhurligini ko‘rsatadi.

- Instagram ta’sir o‘tkazuvchilar auditoriyasining atiga 6,86 foizi 45+. Bu shuni ko‘rsatadiki, platforma odatda ta’sir qiluvchi marketing uchun eski demografiyani yo‘naltirishda unchalik samarali emas.

2. YouTube: Kontent orqali ishonch va obro‘ qozonish

YouTube dunyodagi ikkinchi eng ko‘p tashrif buyuriladigan veb-sayt bo‘lib, video kontent orqali auditoriyani jalb qilishda muhim rol o‘ynaydi⁴⁵.

- Ta’limiy videolar: Xizmatlaringiz yoki mahsulotlaringiz haqida batafsil ma’lumot beruvchi videolar auditoriyaga ishonch uyg‘otadi.

⁴² “Raqamli iqtisodiyot asoslari”, SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI G‘.M. PORSAEV, B.SH. SAFAROV, D.Q. USMANOVA, 119-bet Toshkent-2020.:

⁴³ <https://cropink.com/instagram-marketing-statistics>

⁴⁴ <https://sproutsocial.com/insights/instagram-stats/>

⁴⁵ <https://www.shopify.com/blog/digital-marketing-statistics>

- SEO optimizatsiyasi: Video sarlavhalari, tavsiflari va teglar orqali YouTube qidiruv tizimida yuqori o‘rinlarni egallash mumkin.

- Monetizatsiya: YouTube orqali reklama daromadlari, homiylik va mahsulot sotish orqali qo‘shimcha daromad olish mumkin.

3. Facebook: Keng auditoriyaga erishish va reklama imkoniyatlari

Facebook 2024-yilda eng mashhur ijtimoiy tarmoq bo‘lib, foydalanuvchilarning 23% dan ortig‘i eng yaxshi ROI (investitsiya qaytimi) beruvchi platforma deb hisoblaydi⁴⁶.

- Reklama kampaniyalari: Facebook Ads orqali maqsadli auditoriyaga reklama yo‘llash mumkin.

- Guruhlar: Freelancerlar o‘z sohalariga oid guruhlarda ishtirok etib, tajriba almashish va mijozlar topishlari mumkin.

- Facebook Marketplace: Mahsulot yoki xizmatlarni sotish uchun qulay platforma.

4. Shopify: Onlayn do‘kon yaratish va boshqarish bu orqali freelancerlar o‘z mahsulotlarini onlayn sotishlari mumkin.

- Oson integratsiya: Instagram va Facebook bilan integratsiya qilib, mahsulotlarni bir nechta platformada sotish mumkin.

- To‘lov tizimlari: Turli to‘lov tizimlari bilan ishlash imkoniyati mavjud.

- SEO va marketing vositalari: Shopify o‘zining ichki SEO va marketing vositalari orqali do‘konni targ‘ib qilishda yordam beradi.

5. Fiverr: Xizmatlarni global bozorda taklif etish

Fiverr 2024-yilda 4 million faol xaridorga ega bo‘lib, freelancerlar uchun xizmatlarini global miqyosda taklif etish imkoniyatini beradi⁴⁷.

- 700 dan ortiq kategoriya: Grafik dizayn, yozuvchilik, tarjima, dasturlash va boshqa ko‘plab sohalarida xizmatlar taklif etish mumkin.

- Xizmat paketlari: Turli narxlardagi xizmat paketlari orqali mijozlarga tanlov imkoniyatini berish.

- Mijozlar bilan aloqa: Platforma orqali mijozlar bilan bevosita muloqot qilish va ularning ehtiyojlarini aniqlash mumkin.

7. Envato: Dizayn va kreativ resurslar bozori

Envato freelancerlar uchun o‘z dizayn va kreativ ishlarini sotish imkoniyatini beradi.

- GraphicRiver, ThemeForest: Logotiplar, veb-sayt shablonlari, musiqalar va boshqa ko‘plab resurslarni sotish mumkin.

- Portfel yaratish: O‘z ishlaringizni namoyish etish va mijozlar jalb qilish uchun portfel yaratish.

Daromad olish: Har bir sotuvdan komissiya asosida daromad olish imkoniyati.

Raqamlashtirishning eng ko‘zga ko‘ringan yo‘nalishlaridan biri – bu moliyaviy xizmatlar sohasidir. Jahon banki va xalqaro moliyaviy tashkilotlar ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda dunyo bo‘ylab 76% kattalar raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalangan (World Bank Global Findex Report, 2023)⁴⁸. Bu

⁴⁶ <https://www.semrush.com/>

⁴⁷ <https://backlinko.com/fiverr-users>

⁴⁸ <https://www.worldbank.org/ext/en/home>

ko‘rsatkich 2011-yilda atigi 51% edi. O‘zbekistonda ham bu borada katta siljishlar kuzatildi. Masalan, Click, Payme, Apelsin kabi to‘lov tizimlari orqali fuqarolar nafaqat to‘lov, balki kommunal xizmatlar, internet va mobil xizmatlar uchun ham to‘lovlarni oson amalga oshirmoqda. Bu tizimlar banklar bilan integratsiyalashgan holda ishlayotgani xizmat sifati va ishonchliligini oshiradi.

Sog‘liqni saqlash tizimi ham raqamli yechimlar orqali tubdan o‘zgarib bormoqda. Telemeditsina, onlayn maslahatlar, elektron shifokor qabuliga yozilish, raqamli tibbiy kartalar va sog‘liq holatini monitoring qilish vositalari bemorlarga masofaviy xizmat olish imkonini bermoqda. Masalan, Buyuk Britaniyada NHS (National Health Service) ilovasi orqali har bir fuqaroning tibbiy ma‘lumotlari yagona tizimda saqlanadi va bemor istalgan klinikada o‘z tarixini ko‘rsatmasdan xizmat olishi mumkin⁴⁹. O‘zbekistonda esa “E-Poliklinika” tizimi orqali poliklinikaga navbat olish va shifokorga yozilish raqamli shaklga o‘tkazilmoqda⁵⁰.

Ta‘lim sohasida esa raqamlashtirish o‘quv jarayonining individuallashtirilishiga olib keldi. Bugungi kunda Coursera, EdX, Udemy, Khan Academy kabi xalqaro platformalar orqali har kim o‘ziga mos kurslarni tanlab, ularni internet orqali o‘qib, rasmiy sertifikatga ega bo‘lishi mumkin. Bu imkoniyatlar O‘zbekiston yoshlari uchun ham ochiq. Masalan, “One Million Uzbek Coders” loyihasi orqali minglab yoshlar raqamli savodxonlik, dasturlash, dizayn va boshqa zamonaviy sohalar bo‘yicha onlayn o‘quv kurslarida qatnashdi.

Transport va logistika sohasida ham raqamli texnologiyalar xizmatlar samaradorligini oshirmoqda. Yandex Go, Uber, Maxim kabi platformalar yo‘lovchi va haydovchini real vaqt rejimida bog‘lab, xavfsiz va tez xizmat ko‘rsatish imkonini beradi. Yuk tashish xizmatlari ham bu kabi tizimlar orqali onlayn buyurtma asosida boshqarilmoqda. Bu esa iqtisodiyotda samaradorlikni oshirib, inson resurslariga bo‘lgan ehtiyojni kamaytiradi.

Shuningdek, turizm sohasida ham Booking.com, TripAdvisor, Airbnb kabi raqamli platformalar orqali mehmonxonalar, tur paketlar, sayohat xizmatlari onlayn tarzda buyurtma qilinmoqda. Bu nafaqat mijoz uchun qulaylik, balki xizmat ko‘rsatuvchi kompaniyalar uchun ham yangi mijozlar jalb qilish imkonini yaratadi.

Raqamlashtirishning xizmatlar bozoriga ta’siri juda katta bo‘lib, bu jarayon ish joylarining shaklini ham o‘zgartirib yubordi. Ayniqsa, “freelancer” deb nomlangan yangi kasb va ish usuli zamonaviy xizmatlar bozorining ajralmas qismiga aylandi. Freelancer – bu o‘z bilim va ko‘nikmalarini masofaviy tarzda, mustaqil ravishda, internet orqali taklif etadigan mutaxassisdir. Ular grafik dizayn, veb-sayt yaratish, tarjima qilish, dasturlash, videomontaj, matn yozish kabi ko‘plab yo‘nalishlarda faoliyat yuritadilar.

Bunday faoliyat uchun eng mashhur platformalar – Upwork.com, Fiverr.com, Freelancer.com va Toptal.com hisoblanadi. Bu saytlarda minglab kompaniyalar va mijozlar freelancerlar bilan aloqaga chiqib, turli xizmatlar buyurtma qiladilar. Pandemiya davrida uydan ishlash imkoniyatlarining kengayishi sababli freelancerlar

⁴⁹ <https://www.nhs.uk/> Buyuk Britaniya Milliy sog‘liqni saqlash xizmati.

⁵⁰ <https://reg.ssv.uz/> O‘zbekiston sog‘liqni saqlash vazirligi.

soni butun dunyoda keskin oshdi. 2023-yil ma’lumotlariga ko‘ra, AQShda ishchi kuchining 38% freelancing asosida faoliyat yuritgan⁵¹.

Xulosa sifatida yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, biznes jarayonlarini raqamlashtirish, elektron biznesni keng joriy etish va raqamli marketing vositalaridan foydalanish zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas talabiga aylangan. Raqamli texnologiyalar yordamida kompaniyalar nafaqat ichki boshqaruv, rejalashtirish, moliya, logistika va kadrlar siyosatini optimallashtiradi, balki tashqi faoliyatida ham mijozlar bilan samarali aloqalar o‘rnatadi, yangi bozor segmentlariga kirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Internet asosidagi platformalar — Instagram, Facebook, YouTube, Shopify, Fiverr, Envato kabi vositalar brendni rivojlantirish, mahsulot va xizmatlarni global miqyosda targ‘ib qilish, sotuv hajmini oshirish va mijozlar bazasini kengaytirishda beqiyos ahamiyat kasb etmoqda. Shuningdek, elektron to‘lov tizimlari, telemeditsina, onlayn ta’lim, logistika, transport va turizm sohalarida raqamli yechimlarning keng qo‘llanishi iqtisodiy samaradorlikni oshirib, aholiga qulay va tezkor xizmat ko‘rsatish imkonini bermiqda.

Freelans xizmatlari va masofaviy mehnat shaklining ommalashuvi esa xizmatlar bozorining yangi bosqichga o‘tganidan dalolat beradi. Bu jarayon ishchi kuchining moslashuvchanligini oshirib, har bir mutaxassisga global bozorda o‘z o‘rnini topish imkonini yaratmoqda.

Umuman olganda, kompaniyalarda raqamlashtirishni chuqurlashtirish, elektron biznes va raqamli marketing strategiyalarini rivojlantirish — korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish, operatsion xarajatlarni qisqartirish, mijozlar bilan samarali aloqalar o‘rnatish va bozordagi mavqeini mustahkamlashning eng muhim omillaridan biridir. Shu bois, raqamli transformatsiya bugungi biznes muhiti uchun nafaqat afzallik, balki zaruratga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Raqamli iqtisodiyot asoslari”, Samarqand davlat universiteti g‘.m. Porsaev, b.sh. Safarov, d.q. Usmanova, 116-bet Toshkent-2020.:
2. “Raqamli iqtisodiyot asoslari”, Samarqand davlat universiteti g‘.m. Porsaev, b.sh. Safarov, d.q. Usmanova, 119-bet Toshkent-2020.:
3. <https://cropink.com/instagram-marketing-statistics>
4. <https://sproutsocial.com/insights/instagram-stats/>
5. <https://www.shopify.com/blog/digital-marketing-statistics>
6. <https://www.semrush.com/>
7. <https://backlinko.com/fiverr-users>
8. <https://www.worldbank.org/ext/en/home>
9. <https://www.nhs.uk/> Buyuk Britaniya Milliy sog'liqni saqlash xizmati.
10. <https://reg.ssv.uz/> O‘zbekiston sog‘liqni saqlash vazirligi.
11. <https://www.upwork.com/research/freelance-forward-2023-research-report>

⁵¹ <https://www.upwork.com/research/freelance-forward-2023-research-report>

SUG‘URTA KOMPANIYALARINING MOLIVAVIY RESURLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RISK-MENEJMENTI MEXANIZMINI TASHKIL ETISH

i.f.n., dots. Muxtarov Botir Abdusattarovich
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
“Iqtisodiyot va turizm” kafedrasi dotsenti

To‘g‘izova Malika Soxib qizi
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston sug‘urta bozorida risk-menejment tizimini takomillashtirishning nazariy asoslari, amaldagi holati va rivojlanish istiqbollari tahlil qilingan. Mamlakatda iqtisodiyotni liberallashtirish jarayonlari, global iqtisodiy o‘zgarishlar va pandemiya sharoitida sug‘urta kompaniyalarining risklar bilan ishlash mexanizmlariga ehtiyoj ortib borayotgani ilmiy asosda yoritilgan. Sug‘urta bozoridagi ixtiyoriy va majburiy sug‘urta turlarining nisbati, hayot sug‘urtasining past ulushi, hududiy nomutanosibliklar kabi mavjud muammolar statistik ma’lumotlar asosida tahlil etilgan. Shuningdek, anderryting, investitsion jarayonlar, qayta sug‘urtalash va operatsion jarayonlarda uchraydigan risklar tasnifi va ularni boshqarishning xalqaro tajribaga asoslangan mexanizmlari ko‘rib chiqilgan. Xususan, Solvency II standartlari, riskga asoslangan kapital tizimi, aktuariy modellar, raqamli risk tahlili va qayta sug‘urtalash bo‘yicha ilg‘or amaliyotlarning O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari asoslab berilgan. Maqola yakunida sug‘urta bozorida risk-menejment tizimini yanada rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: sug‘urta bozori, risk-menejment, anderryting, qayta sug‘urtalash, investitsion risklar, Solvency II, riskga asoslangan kapital, aktuariy modellar, iqtisodiy liberallashtirish, hayot sug‘urtasi, operatsion risklar, moliyaviy barqarorlik, raqamlashtirish, sug‘urta kompaniyalari.

O‘zbekistonda iqtisodiyotni chuqurroq liberallashtirish va bozor mexanizmlarini yanada rivojlantirish sharoitida sug‘urta faoliyatini izchil isloh qilish hamda uni xalqaro standartlarga mos tarzda rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida ro‘y berayotgan turli o‘zgarishlar mamlakatlarda moliya siyosatini boshqarishda yangi instrumentlardan foydalanish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Yaqin vaqtgacha 2008 yilda boshlangan global moliyaviy-iqtisodiy inqiroz oqibatlari haqida fikr yuritilar edi. 2019 yildan boshlab esa Xitoyda paydo bo‘lib, butun dunyoga tarqalgan Covid-19 pandemiyasi nafaqat rivojlangan, balki rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotiga ham jiddiy ta’sir ko‘rsatdi. Globallashtirish va iqtisodiy integratsiya jarayonlarining faollashuvi moliya bozori segmentlarida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ichki va tashqi omillarni inobatga olgan holda samarali risk-menejment tizimini ishlab chiqishni talab qiladi. Ayniqsa, hayot sug‘urtasi bilan shug‘ullanuvchi kompaniyalar uchun mas’uliyat yanada oshib, moliyaviy resurslar bilan bog‘liq qator muammolar yuzaga kelishi

tabiiy hol hisoblanadi. Fikrimizcha, sug‘urtalovchi faoliyatidagi eng muhim vazifalardan biri risklarni to‘g‘ri baholashdir. Tashqi iqtisodiy muhitning o‘zgarishi sug‘urta kompaniyalarini risk-menejment mexanizmini samarali tashkil etishda yetakchi bo‘lishga undaydi. Buning uchun kompaniyalar mavjud sug‘urta zaxiralarini optimal darajada shakllantirish hamda investitsion faoliyatni diversifikatsiya qilish borasida oqilona qarorlar qabul qilishi lozim.

Mamlakatimiz sug‘urta bozorida risklarni boshqarish bo‘yicha hali katta tajriba to‘plangani yo‘q, biroq bu mexanizmni bosqichma-bosqich takomillashtirish sug‘urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligini mustahkamlash bilan bir qatorda aksiyadorlar va sug‘urta qildiruvchilarning huquqlarini himoya qilishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, sug‘urta kompaniyalarida investitsion, operatsion, moliyaviy va boshqa yo‘nalishlardagi risklarni boshqarishga oid alohida me‘yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilishi zarur. Bugungi kunda risk-menejment tizimini samarali yo‘lga qo‘yish turli sohalarda faoliyat yurituvchi korxonalar uchun ustuvor vazifa bo‘lib bormoqda. Xalqaro amaliyot shuni ko‘rsatadiki, korxonalar keng qamrovli risk-menejment tizimini yaratishda faoliyatiga xos bo‘lgan bir nechta risk yo‘nalishlarini qamrab oladi.

Sug‘urta faoliyatida risk-menejment — bu mijozlarda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan hodisalar ehtimolligi va moliyaviy oqibatlarini baholash, ularni aniqlash va mazkur risklarni sug‘urta bozorida boshqa kompaniyalar o‘rtasida taqsimlashga qaratilgan jarayon sifatida tushuniladi.

Sug‘urta kompaniyalari risklarni boshqarishda quyidagilarga e‘tibor qaratishi lozim:

- kompaniya maqsadlariga mos bozor strategiyasi va qayta sug‘urtalash tartiblarini baholash;
- kapitalni samarali joylashtirish, yo‘qotishlarni kamaytirish va bozor talablariga mos riskga asoslangan narxlashga o‘tishni ta‘minlash;
- jarayonlarning samaradorligi va rentabelligini oshirish uchun mavjud talablarni to‘g‘ri inobatga olish.

Xalqaro sug‘urta nazorati assotsiatsiyasi sug‘urta kompaniyalarining bir qator asosiy risklarga duch kelishini ta‘kidlaydi. Umuman olganda, risk-menejmentning maqsadi kelajakdagi xatarlarni oldindan aniqlash, yo‘qotishlarning oldini olish yoki ularni minimal darajaga tushirishdan iborat. Sug‘urta kompaniyalari uchun risklarni boshqarish eng asosiy funksiyalardan biridir, chunki ular faoliyatning o‘zi risklarni baholash va qamrab olishga qaratilgan. Bugungi kunda tobora murakkablashib borayotgan biznes muhiti sharoitida kompaniyalar anderrayting, narxlash, da‘volarni boshqarish hamda investitsion risklarni kamaytirishda zamonaviy texnologiyalarga asoslangan ma‘lumotlarni tahlil qilish vositalaridan foydalanishga intilishmoqda. Shuningdek, sug‘urta kompaniyalarida risklar ko‘pincha ichki jarayonlarning nomuvofiqligi yoki tashqi omillar ta‘siri natijasida vujudga keladi. An‘anaviy risk menejmenti anderrayting risklari, zaxiralar va qayta sug‘urtalashning yetarliligi, investitsiya portfeli risklarini boshqarishga e‘tibor qaratadi. Sug‘urta shartnomasini tuzish yoki uni rad etish jarayonida risk darajasi va oqibatlari asosiy mezonlardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Sug‘urtalovchi avvalo mazkur majburiyatni

bajarganda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan zararlar hajmini va ularni qoplash uchun zarur bo‘ladigan kapital miqdorini aniqlaydi.

O‘zbekiston sug‘urta bozorida ixtiyoriy sug‘urta ulushi 86 foizni, majburiy sug‘urta ulushi esa 14 foizni tashkil etadi. Rivojlangan mamlakatlarda esa aksincha, majburiy sug‘urta turlari 50 foiz atrofida. Bundan tashqari, hayotni sug‘urtalash bo‘yicha mukofotlar boshqa davlatlarda umumiy sug‘urta mukofotlarining 50 foiziga teng bo‘lsa, mamlakatimizda bu ko‘rsatkich atigi 16 foiz. Bu esa sug‘urta bozorini kengaytirish, aholiga tushuntirish ishlarini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tahlillar, shuningdek, sug‘urta bozorida muhim muammolardan biri sifatida kompaniyalar va mijozlar o‘rtasida samarali kommunikatsiya yetishmasligi, xizmat ko‘rsatishning sekinligi hamda sug‘urta mukofotlarining katta qismi — taxminan 66 foizi — Toshkent shahri va Toshkent viloyatiga to‘g‘ri kelayotganini ko‘rsatmoqda.

Risk-menejmenti tizimi to‘liq yo‘lga qo‘yilmagan sug‘urta kompaniyalari mazkur sohada tajribaga ega autsorsing tashkilotlarini jalb qilishi, xodimlar malakasini oshirishi lozim. Shuningdek, xalqaro amaliyotdan kelib chiqib, moliyaviy risklarni boshqarishning avtomatlashtirilgan mexanizmlarini yoki raqamli texnologiyalar asosida boshqaruv tizimlarini joriy etish moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash bilan birga, inson omili ta‘sirini kamaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. M.Eshov, A.Burxanov, X.Xasanov, D.Baratova, J.Nosirov. Sug‘urta ishi asoslari. Darslik.-T.:”Ma’naviyat”,-2023. 486 b.
2. Q.M.Qo‘ldoshev. Sug‘urta texnologiyalari. Darslik.—T.: “Iqtisodiyot”,-2021. 338 b.
3. X.Shinnayev, I.Ochilov, S.Shirinov, I.Kenjayeov. Sug‘urta ishi. O‘quv qo‘llanma. - T.: «Tafakkur bo‘stoni», 2014.
4. Muxtarov B. ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF POPULATION INCOME GROWTH IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 11. – C. 30-39.
5. Burkhanov A. U., Yadgarov A. A., Tugizova M. S. Forecast Scenarios of the Development of Agricultural Insurance in Uzbekistan Based on Econometric Models Against the Background of Climate Change //Development of International Entrepreneurship Based on Corporate Accounting and Reporting According to IFRS: Part B. – Emerald Publishing Limited, 2024. – C. 47-53.
6. Ko‘chimov A. et al. SUG ‘URTANING INVESTITSIIYA FAOLIYATIGA MAKROIQTISODIY TA’SIRI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15300955> //Science technology&Digital finance. – 2025. – T. 3. – №. 2. – C. 21-26.

IQTISODIY INDUSTRIYASI FANINING MAQSADI

Dilshodova Nigina, Rustamova Gulsevar

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabasi

dilshodovanigina24@gmail.com

gulsevarrustamova22@gmail.com

Norbekov Xursandmurod

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali assistenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonni xalqaro mehmondo‘stlik va turizm sanoatiga integratsiyalashning strategik yo‘nalishlari ko‘rib chiqilgan. Maqola adabiyotlarni har tomonlama tahlil qilish, tarixiy ma‘lumotlarni tahlil qilish va tanqidiy muhokama qilish orqali O‘zbekistonning turizm sohasini rivojlantirishdagi asosiy imkoniyatlari va muammolarini aniqlab beradi. Muhokamada xalqaro sayyohlarni jalb qilish uchun O‘zbekistonning boy madaniy merosi, tarixiy ahamiyati va tabiiy go‘zalligidan foydalanish muhimligi takidlandi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston turizmi, turizm sanoati, mehmondo‘stlik, integratsiya, strategiya, madaniy meros, raqobatbardoshlik.

Аннотация: В данной статье рассматриваются стратегические направления интеграции Узбекистана в международную индустрию гостеприимства и туризма. В статье посредством всестороннего анализа литературы, анализа исторических данных и критического обсуждения выясняются основные возможности и проблемы в развитии туристической сферы Узбекистана. В ходе дискуссии была подчеркнута важность использования богатого культурного наследия, исторического значения и природных красот Узбекистана для привлечения иностранных туристов.

Ключевые слова: туризм Узбекистана, туристическая индустрия, гостеприимство, интеграция, стратегия, культурное наследие, конкурентоспособность.

Abstract: This article examines the strategic directions of Uzbekistan's integration into the international hospitality and tourism industry. The article identifies the main opportunities and problems in the development of the tourism industry of Uzbekistan through a comprehensive analysis of literature, historical data analysis and critical discussion. The discussion highlighted the importance of using Uzbekistan's rich cultural heritage, historical significance and natural beauty to attract international tourists.

Keywords: tourism of Uzbekistan, tourism industry, hospitality, integration, strategy, cultural heritage, competitiveness.

Kirish: O‘zbekiston o‘zining jonli madaniyati, tarixiy obidalari va go‘zal manzaralari bilan xalqaro turizm industriyasining ko‘zga ko‘ringan ishtirokchisi sifatida namoyon bo‘lish imkoniyatiga ega. Mamlakat o‘z iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga intilar ekan, turizm sohasi o‘sish va rivojlanish uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq,

O‘zbekiston o‘zining sayyohlik salohiyatidan to‘liq foydalanish uchun strategik jihatdan jahon mehmondo‘stligi va turizm sanoatiga qo‘shilishi kerak. Ushbu maqola ushbu integratsiyaga erishishning strategik yo‘nalishlarini tahlil qilish, O‘zbekistonning noyob madaniy boyliklaridan foydalanish, infratuzilma muammolarini hal etish va umumiy sayyohlik tajribasini oshirishga qaratilgan.

Ko‘plab tadqiqotlar xalqaro sayohatchilarni jalb qilishda madaniy meros, haqiqiylik va tajribaviy turizmning muhimligini ta’kidlaydi. O‘zbekiston ipak yo‘li davriga oid boy tarixga ega bo‘lib, tashrif buyuruvchilarga ko‘p asrlik an‘analar va me’moriy mo‘jizalarga sho‘ng‘ish imkoniyatini taqdim etadi. Olimlarning ta’kidlashicha, ushbu madaniy merosni saqlash va namoyish etish turizmni barqaror rivojlantirish uchun juda muhimdir. Biroq, madaniy boyligiga qaramay, O‘zbekiston infratuzilmani rivojlantirish, mehmondo‘stlik standartlari va marketing strategiyalarida qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Olimlar umumiy sayyohlik tajribasini oshirish uchun transport, turar joy va mehmonlarga xizmat ko‘rsatishga sarmoya kiritish zarurligini ta’kidladilar. Bundan tashqari, samarali maqsadli brending va marketing kampaniyalari O‘zbekistonni kerakli sayohat yo‘nalishi sifatida joylashtirish uchun juda muhimdir. So‘nggi o‘n yil ichida O‘zbekiston sayyohlik takliflariga qiziqish ortib borayotganidan dalolat beruvchi sayyohlar soni tobora ortib borayotganiga guvoh bo‘ldi. Jahon sayyohlik tashkiloti (YUNVTO) ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekiston 6.7 yilda taxminan 2023 million xalqaro sayyohni kutib oldi va bu o‘tgan yilga nisbatan 15 foizga o‘tdi. Biroq, Markaziy Osiyodagi qo‘shni davlatlar bilan taqqoslaganda, O‘zbekistonning sayyohlik soni nisbatan kamligicha qolmoqda. Ushbu o‘shishga qaramay, O‘zbekistonning turizm sohasi hali ham cheklangan havo aloqasi, chekka hududlarda turistik infratuzilmaning etarli emasligi va malakali mehmondo‘stlik ishchi kuchining etishmasligi kabi muammolarga duch kelmoqda. Ushbu omillar mamlakatning jahon turizm bozorida samarali raqobatlashishiga to‘sqinlik qildi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish va xalqaro mehmondo‘stlik va turizm sanoatiga integratsiyalashuvini kuchaytirish uchun O‘zbekiston ko‘p qirrali yondashuvni qo‘llashi kerak. Birinchidan, infratuzilmani rivojlantirishga, shu jumladan transport tarmoqlari, turar joy binolari va sayyohlik joylariga sarmoya kiritish tashrif buyuruvchilarning umumiy tajribasini yaxshilash uchun juda muhimdir. Xususiy sektor sheriklari va xalqaro investorlar bilan hamkorlik infratuzilma loyihalarini tezlashtirishga va global standartlarga mos kelishini ta’minlashga yordam beradi. Ikkinchidan, O‘zbekiston xabardorlikni oshirish va turli xil sayohatchilarni jalb qilish uchun maqsadli marketing va Brendlash harakatlariga ustuvor ahamiyat berishi kerak. Raqamli marketing kanallaridan, ijtimoiy media ta’sir ko‘rsatuvchilaridan foydalanish va xalqaro sayyohlik yarmarkalarida ishtirok etish O‘zbekistonning jahon miqyosidagi ko‘rinishini yanada oshirishi mumkin. Bundan tashqari, mehmondo‘stlik bo‘yicha o‘qitish va ta’lim dasturlarini takomillashtirish xizmat ko‘rsatish standartlarini oshirishi va mahalliy jamoalar uchun ish bilan ta’minlash imkoniyatlarini yaratishi mumkin. O‘zbekiston inson kapitalini rivojlantirishga sarmoya kiritib, mehmonlarning ajoyib tajribasini taqdim eta oladigan malakali ishchi kuchini yetishtira oladi.

Turizm sanoatini rivojlantirishda mamlakatdagi xalqaro talablarga javob beruvchi mehmonxonalarning yetarli darajada bo‘lishi juda muhim omillardan biri hisoblanadi. G‘arb davlatlari brendlariga tegishli tarmoq mehmonxonalar o‘z mijozlariga yaxshi ma‘lum bo‘lgan, yillar davomida ishlab chiqilgan xizmat ko‘rsatish standartlarini qo‘llaydi. Rossiya, Hindiston, Ispaniya yoki Buyuk Britaniyada mehmonxona qayerda bo‘lishidan qat‘iy nazar, uning mehmonlari har doim o‘z talablariga javob beradigan xizmatni tanlaydi. Jahon sayyohlik tashkilotining ma‘lumotlariga ko‘ra dunyoda 16 mln mehmonxona mavjud va ularning 20% mehmonxona zanjirlaridir. Mehmonxona zanjirlari hali ham uzoq tarixga ega bo‘lgan mehmonxona sohasi uchun yangilik hisoblanadi. Birinchi mehmonxona zanjirlari XX asrning 30-yillari oxirida AQShda paydo bo‘lgan. O‘shandan beri ma‘lum bir mehmonxonalar tarmog‘iga tegishli mehmonxonalar soni bo‘yicha AQSh yetakchilik qilmoqda. AQShdagi mehmonxonalarning taxminan 70%i mehmonxonalar tarmog‘iga tegishli hisoblanadi. Ular qatoriga JW Marriot, Hilton, Sheraton, Intercontinental kabi yirik mehmonxona zanjirlarini kiritishimiz mumkin. Hozirgi paytda mehmonxona zanjirlari xizmatlar bozorida mustahkam o‘rnashib olgan. Dunyodagi yirik shaharlarda mehmonxona zanjirlariga tegishli mehmonxonalar doimiy faoliyat yuritib kelmoqda.

Milliy mehmonxona zanjirlari borligi bo‘yicha mamlakatlar orasida AQSH, Yaponiya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Xitoy, Gongkong, Fransiya, Singapur yetakchilik qiladi. Ushbu tajriba O‘zbekistonning mehmonxona xizmatlari bozoriga ham kirib kelmoqda. Ayni paytda O‘zbekiston poytaxti Toshkent shahrida xalqaro mehmonxonalar tarmog‘iga tegishli mehmonxonalar faoliyat ko‘rsatmoqda va kelgusida ham Samarqand, Buxoro, Xiva, Farg‘ona shaharlarida ham ochilishi rejalashtirilgan. O‘zbekistonni xalqaro mehmondo‘stlik va turizm sanoatiga integratsiya qilishning strategik yo‘nalishlari turli jihatlarni qamrab olishi mumkin. Mana bir nechta asosiy strategiyalar: 1. Infratuzilmani rivojlantirish: Umumiy turizm tajribasini oshirish uchun aeroportlar, yo‘llar, mehmonxonalar va turistik joylar kabi infratuzilmani rivojlantirishga sarmoya kiritish. 2. Marketing va reklama: Xalqaro sayyohlarga qaratilgan keng qamrovli marketing va reklama strategiyalarini ishlab chiqish. Bunga xalqaro sayyohlik yarmarkalarida qatnashish, sayyohlik agentliklari va ommaviy axborot vositalari uchun tanishuv sayohatlarini tashkil etish va potentsial sayohatchilarni jalb qilish uchun raqamli marketing kanallaridan foydalanish kiradi. 3. Madaniy merosni saqlash va targ‘ib qilish: Madaniy sayyohlarni jalb qilish uchun O‘zbekistonning boy madaniy merosini, jumladan, uning tarixiy joylari, me‘morchiligi, an‘anaviy hunarmandchiligi va oshpazlik an‘analarini yoritib berish. 4. Vizalarni rasmiylashtirish: O‘zbekistonga ko‘proq sayyohlarni tashrif buyurishga undash uchun viza tartib-qoidalarini va qoidalarini soddalashtirish. Sayohatchilarning mamlakatga tashrif buyurishini osonlashtirish uchun elektron viza tizimlarini joriy qiling va viza olish jarayonlarini soddalashtirish. 5. Sifat kafolati va standartlar: Mehmonxonalar, restoranlar va turoperatorlar xizmat ko‘rsatish va mehmondo‘stlikning xalqaro standartlariga javob berishini ta‘minlash uchun mehmondo‘stlik sektorida sifat kafolati standartlarini joriy etish. 6. O‘qitish va salohiyatni oshirish: Mehmondo‘stlik sanoati mutaxassislari, jumladan, mehmonxona xodimlari, ekskursiya gidlari va

boshqa xizmat ko‘rsatuvchi provayderlar malakasini oshirish uchun xalqaro tashrif buyuruvchilarga yuqori sifatli xizmatlar ko‘rsatish uchun o‘quv dasturlariga sarmoya kiritish.

Xulosa qilib aytganda: O‘zbekistonning xalqaro mehmondo‘stlik va turizm sanoatiga strategik integratsiyalashuvi mamlakat madaniy merosidan foydalanish, infratuzilmadagi kamchiliklarni bartaraf etish va xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish uchun birgalikda harakat qilishni talab qiladi. O‘zbekiston o‘zining noyob tarixiy merosidan foydalangan holda, o‘ziga xos sayohat yo‘nalishi sifatida ajralib turishi va ko‘plab xalqaro sayyohlarni jalb qilishi mumkin. Davlat organlari, xususi sektor manfaatdor tomonlari va mahalliy hamjamiyatlar o‘rtasidagi hamkorlik O‘zbekistonning sayyohlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta‘minlash uchun juda muhimdir.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 28-iyundagi ""Ipak Yo.,li" turizm xalqaro universitetini tashkil etish to.,g.,risida"gi PQ-3815-sonli qarori //https://lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-oktyabrdagi "Turizm, madaniy meros va muzeyshunoslik sohalarida malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to"g"risida"gi PQ-5270-sonli Qarori //https://lex.uz.
3. Yagyaeva, E. B. 2021. Tourism resources as a condition for the tourism development. Middle European Scientific Bulletin, 12, 323-327.
4. Alieva, M.T. 2018. Tourism problems in the Central Asian republics. International Scientific Journal, 67: 30-4.
5. Toychievna, A. M. Application of Innovations on the Improvement of the Quality Management System of Tourism Services. JournalNX, 492-497.
6. Шермухамедов, А. Т., & Алиева, М. Т. (2019). ТУРИЗМ ВДОЛЬ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ. In Тенденции и проблемы развития туризма и гостеприимства в XXI веке (pp. 115-125).
7. Aliyeva, M. T. (2007). Turistik mamlakatlar iqtisodiyoti. Darslik. T.: TDIU.
8. Алиева, М. Т. (2023). Развития смарт туризм в Узбекистане.
9. Mirzaev, M. A., & Alieva, M. T. (2011). Fundamentals of tourism. Textbook. Tashkent. 2011y.

XALQARO IQTISODIY TURIZM TARIXI VA RIVOJLANISHI

Nuriddinova Sarvinoz

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabasi
sarvinozn858@gmail.com

Norbekov Xursandmurod

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali assistenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizmning qaysi davrlardan boshlab rivojlanganligi. Qadimgi sayyohlikning eng rivojlangan markazlaridan biri O‘rta yer dengizi qirg‘oqlarida joylashgan Gresiya, Italiya, Fransiya, Ispaniya, Misr, Tunis kabi mamlakatlar, Turizm sohasida birinchi mutaxassislardan biri angliyalik Tomas Kuk haqida malumot berilgan.

Kalit so‘z: Xalqaro turizm tarix, “Buyuk Ipak yo‘li”, Inturist, Tomas Kukning sayohat, “Yosh aristokratlarni tarbiyalash dasturi”.

Kirish: Turizm qadimdan xalqlar o‘rtasidagi (iqtisodiy, savdo sotiq, fan, madaniyat, san‘at, hunarmandchilik va h.k.) aloqa manbai sifatida muhim ahamiyatga ega. Jumladan, eramizdan avvalgi 3-2 ming yillar davomida kishilarning yangi geografik joylarni ochish, o‘zlari uchun qulay hududlarni egallab olish, boylik orttirish va boshqa maqsadlarda dunyoni o‘rgana boshlangan. “Buyuk Ipak yo‘li” ning ochilishi va undagi xalqaro munosabatlarning rivojlanishi bevosita turizm geografiyasining tarixiga borib taqaladi. Bundan tashqari, Buyuk geografik kashfiyotlar davrida dunyo okeani bo‘ylab sayyohatlar olamni bilish va yangi yerlarni ochish maqsadidagi turli geografik sayohatlar turizmning shakllanishida muhim omil bo‘ldi. Bu o‘rinda yurtimizning buyuk olim va mutafakkirlari Al Xorazmiy, Abu Rayxon Beruniy, Farobiy, Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek, Bobur va boshqalarning ham xizmatlari kattadir.

Turizm yoki sayyohlikning ilk bor boshlanish davri qadim-qadimlarga borib taqaladi. Kishilarning bir joydan ikkinchi joyga o‘tishi yoki borishi ko‘p hollarda savdo-sotiq yumushlari, atrof-olamni ko‘ra-bilish istagi, hamma ishtirok etaoladigan o‘qish, diniy va dam olish omillari bilan bog‘langan. Qadimgi manbalarda yozilishicha bundan ikki ming yillar oldin (eramizga qadar) misrliklar hayotida sayyohlik ko‘ngil ochish va dam olishning odatdagi hodisasi bo‘lgan. Ma’lumotlarga ko‘ra, dunyoda eng qadimgi sayyohlik markazlaridan biri bu Tinch okean minatqasida joylashgan Okeaniya hududi bo‘lib hisoblanadi. U yerda yashovchi aholilar uncha katta bo‘lmagan oddiygina qayiqchalarda Janubiy sharqiy Osiyoning Mikroneziya va Markaziy (Tinch okeani) orollari, Tuamotu arxipelagi (orollar guruhi) ga sayohat qilishganlar. Eramizga qadar 500 yil oldin polineziyaliklar Gavay orollari (Tinch okeani)ga 2 ming mill. masofagacha okeanda suzib borishganlar. Ular safar davomida quyosh, yulduzlar, bulutlar va qushlarning harakatidan foydalanib manzilga yetib olishganlar. Sayohat davomida ular uchun eng muhim muammo bu ichimlik suvi va oziq-ovqatlar hisoblangan.

Qadimgi sayyohlikning eng rivojlangan markazlaridan biri O‘rta yer dengizi qirg‘oqlarida joylashgan Gresiya, Italiya, Fransiya, Ispaniya, Misr, Tunis kabi mamlakatlar bo‘lib hisoblanadi. Dengiz bo‘ylarida yashovchi aholilar savdo-sotiq, diniy safarlar, ilm olish, davolanish, yangi hududlarni kashf qilish maqsadida uzoq uzoq safarlarga dengiz orqali chiqishgan. Bu to‘g‘risida juda ko‘pgina ma‘lumotlar mavjud bo‘lib ularning bir qismi hozirgi kungacha bizga yetib kelgan. Jumladan Gresiyada V asrda (eramizga qadar) Gerodot va IV asrda (eramizgacha) Pifey kabi olimlar boshqa mamlakatlarni o‘rganish uchun sayohatga borganlar. Qadimgi grek tarixchisi Gerodot birgina Misrda bo‘lib qolmasdan, balki Sharqning ko‘pgina mamlakatlarida, jumladan Liviyadan tortib Vaviloniya, Assuriya, Kichik Osiyo, hatto Qora dengizning shimoliy sohillarida ham bo‘lishgan. U o‘zining sayohat taassurotlarini to‘qqiz tomlik «Tarix» nomli asarida tasvirlab bergan. Qadimgi Gresiyada sport o‘yinlari (Olimpiada)ning tashkil etilishi, unda sportchilar va sport ishqibozlarining turli mamlakatlardan kelib-ketishi sayyohlikning rivojlanishiga katta to‘rtki bo‘lgan. Bundan 776 yil oldin (eramizga qadar) har yili Ellada (Gresiya)ga Olimpiada o‘yinlariga qatnashish va tomosha qilish maqsadida nafaqat Elladadan, hatto butun O‘rta Yer dengizi bo‘yi mamlakatlaridan minglab sport ishqibozlari, san‘atni sevuvchi muxlislar yig‘ilishgan. Yirik maxsus sport inshootlarining keng ko‘lamda qurilishi o‘sha davrga ta‘luqli xususiyatlardan biridir. Musobaqalarda turli xil sport 29 o‘yinlari o‘tkazilib, ishqibozlar olqishiga sazovar bo‘lingan, o‘z o‘rnida mehmonnovozlik yo‘lga qo‘yilgan. Qadimgi Xitoy ham o‘z davrida yuksak madaniyatli davlatlardan biri bo‘lgan. Xitoylik sayyohlar, olimlar, daryo, dengiz, tog‘lar to‘g‘risida juda ko‘plab geografik ma‘lumotlar (qo‘lyozmalar)ni yozib qoldirgan. Xitoy elchisi Chjan San II asrda (eramizgacha) sayohatga chiqib juda katta amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan ma‘lumotlarni to‘plab qoldirgan. Uning bosib o‘tgan safar yo‘llari keyinchalik Buyuk Ipak yo‘liga asos bo‘lgan.

Turizmning rivojiga uyg‘onish davri (XV-XVI asrlarda Yevropada fan va san‘atning taraqqiy etgan davri) ham katta ta‘sir ko‘rsatadi. Unda iqtisodiyotning jo‘shqinlik bilan rivojlanishi, yangi tarmoqlarning paydo bo‘lishi, davlatlararo savdo sotiqning kengayishiga yanada imkoniyatlar tug‘diradi. Shu bilan birgalikda moliyaviy resurslar imtiyozlarning mavjudligi, bo‘sh vaqtlarning ko‘pligi, boy-badavlat kishilar sonining ko‘payishi bilan harakterlanadi. XVI asrga kelib Yevropa bo‘ylab sayohat qilish odat tusiga kiraboshlaydi. Bunday sayohatlarni uyushtirish «Yosh aristokratlarni tarbiyalash dasturi» ga kiritilib, unda o‘qish, bilim olish maqsadlari ko‘zda tutilgan. Bunday sayohatlarning yo‘nalishi Angliyada London shahridan boshlanib, Fransiyaning Parij shahrida, so‘ngra Italiyaga: Genuya, Milan, Florensiya, Rimgacha davom etgan. Orqaga qaytish yo‘li Shveysariya, Germaniya, Gollandiya mamlakatlari orqali o‘tilgan. Aslzoda (aristokrat) yoshlar sayohat davomida xo‘jalik, siyosiy aloqalarini taniqli xorijiy oilalar bilgan o‘rnatishga kirishadilar. Ular nafaqat bilim olish, balki dam olish, ko‘ngil ochish uchun ham safarlarga chiqishgan.

Xalqaro turizmning boshlang‘ich davri. Turizm sohasida birinchi mutaxassislardan biri angliyalik Tomas Kuk bo‘lib hisoblanadi. U baptistlar pasteri (ruhoniysi) bo‘lib, 1843 yilda birinchi marta 570 kishidan iborat etiqod qiluvchilarni

to‘plab Angliyaning Lestera va Lafebaro shaharlari o‘rtasida turistik guruhni poyezda sayohatga olib chiqadi va ommaviy turizmning tashkil etilishiga asos soladi. Ekskursiyadagi muvaffaqiyati Tomas Kuk uchun shon-shuhrat keltiradi. Aynan Kuk turistlarni chipta (bilet)lar narxini belgilashda kattagina skidka berib o‘z ishini rivojlantiradi. U anglichanlarning London shahrida o‘tkazilgan Xalqaro ko‘rgazmada 165 kishi ishtirok etishini ekskursiyalar tashkil etib ta‘minlaydi. Tomas Kuk 1855 yilda birinchi bor angliyalik turistlarni to‘plab Parijdagi Xalqaro ko‘rgazmada qatnashadi. 1851 yilda «Tomas Kuk va o‘g‘li» sayyohlik kommersiyali firmani tashkil qiladi. 1865 yilda boy-badavlat kishilarni to‘plab dam olish uchun Shveysariyaga sayohat uyushtiradi. Shunday qilib, u hozirgi zamonaviy turizm industriyasiga asos soladi.

XIX asr o‘rtalaridan boshlab Rossiyada ham turizmga bo‘lgan e‘tibor kuchaya bordi. Bu davrda Rossiyada tabiatshunoslikka qiziquvchilar jamiyati, Qrim tog‘i klubi, Kavkaz tog‘i jamiyati kabi sayyohlik tashkilotlari tuzilib, keng tarqaladi. 1885 yili Peterburgda L.Linson turistik tashkiloti o‘z faoliyatini boshladi. 1899 yilda Moskvada umumiy ta‘lim o‘quvchilari uchun ekskursiyalarni tashkil etish bo‘yicha Pedagoglar jamiyati komissiyasi ish boshladi. 1895 yilda Qrim - Kavkaz tog‘ klubi Yalta byurosi tashkil etildi.

Xalqaro turizmning rivojlanish davri. Birinchi jahon urushidan keyin, ya‘ni 1920 yillardan boshlab xalqaro turizm yangi rivojlanish bosqichiga o‘tdi. Urush davrida ko‘pgina turistlar Italiya va Shveysariya mamlakatlariga borgan bo‘lsalar, urushdan so‘ngi yillarda esa ularning 35 safari butun Yevropa mamlakatlarini qamrab oldilar. 1928 yilda Rossiya turistik jamiyati qaytadan tashkil bo‘ldi va uning o‘rniga Proletarlar turizmi jamiyati tuzildi. 1929 yilda Butun ittifoq aksionerlar jamoasi «Inturist» tashkil etildi. Horijiy turistlarni qabul qilib oluvchi Butun ittifoq aksionerlar tashkiloti «Otel» tashkil etildi. Uning tarkibiga 17 ta otellar kirgan bo‘lib, ular turli shaharlarda joylashgan edi. Yirik shaharlarda esa birinchi toifali mehmonxonalar qurila boshlandi. Jumladan Moskva shahrida – «Natsional», «Metropol», Sankt – Peterburgda – «Astoriya», «Yevropa» va hokazolar kabi. 1930 yillar xalqaro turizmning rivojlanishida pasayish davri bo‘lib hisoblanadi. Buning asosiy sababi 1929-1933 yillardagi jahon iqtisodiy inqirozi (krizis) ning kuchayishi Yevropada siyosiy vaziyatning keskinlashuvi, Germaniyada davlat xokimiyatiga Gitler boshchiligidagi natsistlar partiyasining kelishi bilan bog‘liq bo‘ldi. 1939 yilga kelib mamlakatda kurort industriyasi tashkil topadi. Uning tarkibida 1828 sanatoriyalar va 1270 dam olish uylari mavjud edi. 1941 yilga kelib hammasi bo‘lib, 100 mingga yaqin xorijiy turistlar qabul qilingan.

Xalqaro ommaviy turizmning yuksalish davri

Ikkinchi jahon urushi tugagandan keyin Yevropaning ayrim mamlakatlarida, AQSH va Kanadada xalqaro turizm endi rivojlana boshladi. 1951 yilga kelib butun dunyo bo‘yicha qayd etilgan turistlarning umumiy soni urushgacha bo‘lgan darajaga yetdi va 25 mln. dan ortiq kishini tashkil qildi. Urushdan keyingi yillarda turizm sohasi ommaviy jamiyatning barcha tabaqadagi a‘zolari uchun xizmat shakli bo‘lib hisoblanadi. Kuchli dam olishning rivojlanish infrastrukturasini shakllanadi. Bu davr turistik firmalarning aktiv faollashuvi ommaviy qurilish mehmonxonalari, motellar, dam olish uylari va ko‘ngil ochar joylari bilan ifodalanadi. Xalqaro miqyosda

ayriboshlash keng ko‘lamda rivojlana boshladi. Turizm yakka tartibdan, uyushgan ommaviy holatga aylana boshladi. 1947 y. Parijda xalqaro turistik tashkilotlarning rasmiy Ittifoqi (MSOTO) tasdiqlandi. Uning haqiqiy a‘zolari bo‘lib davlat va nodavlat tashkilotlari hisoblanadi. Ittifoq tarkibiga 116 davlat kirgan.

Birinchi va Ikkinchi jahon urushi yillari oralig‘ida turistik sayohatlar o‘ziga xos yangi mazmun kasb etdi. Endilikda turistlar tomosha va dam olish bilan birgalikda tanishuv maqsadlari, qadimiy yodgorliklar, arxitektura, san‘at, madaniy yodgorliklarni o‘rganishni ham o‘z oldilariga maqsad qilib qo‘ydilar. Biroq, Ikkinchi jahon urushi yillarida dunyo miqyosda xalqaro turizmning o‘rish sur‘ati nihoyatda pasayib ketdi. Birinchi jahon urushi davrida yiliga xalqaro turizmga 18-19 mln. kishi mashg‘ul bo‘lgan bo‘lsa, 1947 yilda ushbu faoliyatda 16,6 mln, 1949 yilda esa 20 mln. kishi qatnashdi. G‘arbiy Yevropada XX - asrning ikkinchi yarmidan keyin “ichki Yevropa xarakteri”ga xos turizm rivojlandi (Zachinyaev, Falg‘ovich, 1972). Turistik sayohatlar Skandinaviya, Avstriya, GFR, Ispaniya, Italiya, Frantsiya va boshqa qo‘shni davlatlar o‘rtasida keng miqyosda uyushtirildi. Amerika qit‘asida ham AQSH, Kanada, Meksika, Panama kabi davlatlarda u tez o‘rdi. Amerika sayyohlarining Yevropaga va, aksincha, Yevropa sayyohlarining Amerika va boshqa qit‘a mamlakatlariga sayohati kengaydi. XX - asrning ikkinchi yarmidan keyin sobiq Ittifoqda ham turizmga e‘tibor qaratildi. Ushbu turistik sayohatlarni asosan sobiq sotsialistik davlatlarga uyushtirishni ko‘zda tutdi. Bu hukumat 1969 yil 26 iyun ittifoqdosh respublikalarda turizmni rivojlantirish to‘g‘risida farmon chiqardi. Shundan keyingi yillar davomida Hamdo‘stlik davlatlarida turizm shakllana boshladi. Biroq, ta‘kidlash joizki, uzoq mustabit tizim davrida qadimdan shakllanib kelgan sayyohlikning o‘ziga xos xususiyatlari ancha yo‘qolib ketgan edi.

XULOSA

Binobarin, sobiq Ittifoqning parchalanib ketishi natijasida tashkil topgan mustaqil davlatlarda turizmning yangi yo‘nalishlari vujudga kela boshladi. Afsus bilan aytish lozimki, 70 - yillik qatag‘onlik deb atalmish sovetlar davrida jahon turizmining nihoyatda rivojlanishi, xo‘jalikning muhim tarmog‘i sifatida shakllanishi asosan G‘arbiy Yevropa, Amerika va Sharqiy Osiyo davlatlarida ko‘zga tashlandi, bizda esa, aksincha, u unchalik taraqqiy etmadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida” gi PF-6199- farmoni 2021 yil 6-aprel. //www.lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Buxoro, Samarqand, Xiva va Shahrisabz shaharlarida xavfsiz turizmni ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 939-son qarori. 23.11.2017 yil// <https://www.norma.uz>
3. Ван Циншен, Историко-культурный туризм и развитие туристических городов Культура народов Причерноморья. 2002. №35. С.11-15
4. Дмитриевский Ю.Д. Туристские районы мира. Смоленск, 2000. 224 с

“LIVE PACKAGING” – URUG‘LI QAYTA ISHLANGAN QOG‘OZ ASOSIDA BARQAROR QADOQLASH TEXNOLOGIYASI

D.R.Najmiddinov

O‘zMU Jizzax filiali, Iqtisodiyot va turizm kafedrası assistenti

G.Z.Mamatkarimova va L.D.Jo‘raboyeva

O‘zMU Jizzax filiali, Turizm va mehmondo‘stlik yo‘nalishi talabalari

Annotatsiya: Ushbu tezis eski va chiqindiga aylangan qog‘ozlarni qayta ishlash orqali ekologik toza, tuproqda tez parchalanadigan va ekilganda o‘simlik unib chiqadigan “Live Packaging” qadoqlash mahsulotini yaratishga qaratilgan. Ilmiy ishimizning maqsadi — plastik va boshqa zararli qadoqlash vositalariga alternativ sifatida qayta ishlangan, biologik parchalanadigan va urug‘ solingan qadoqlash ishlab chiqarishdir. Bunday qadoqlash chiqindilar hajmini kamaytiradi, atrof-muhitga zarar yetkazmaydi, qayta foydalanishga rag‘batlantiradi hamda ekologik mahsulotlarga bo‘lgan talabi yuqori bo‘lgan bozorlarda samarali qo‘llanishi mumkin. “Live Packaging” ekologik innovatsiya sifatida yashil iqtisodiyotga o‘tishni qo‘llab-quvvatlaydi va barqaror iste‘mol tamoyillariga mos yechim taklif etadi.

Kalit so‘zlar: live packaging, urug‘li qadoqlash, qayta ishlangan qog‘oz, biologik parchalanish, ekologik innovatsiya, yashil iqtisodiyot, chiqindilarni kamaytirish, barqaror iste‘mol.

Kirish.

Bugungi kunda iste‘mol darajasi ortib borayotgani sababli qadoqlash materiallarining ko‘payishi butun dunyoda ekologik muammolarni kuchaytirmoqda. Mahsulotlarni qadoqlash uchun ishlatiladigan plastik butilkalar, sumkalar, oziq-ovqat o‘ramlari va karton qutilar katta hajmda chiqindi hosil qilib, atrof-muhit ifloslanishiga olib kelmoqda. Shuning uchun qadoqlashning tabiatga ko‘rsatadigan ta‘sirini o‘rganish hamda ushbu muammoni kamaytirish bo‘yicha yechimlar ishlab chiqish dolzarb masalaga aylangan. Plastik qadoqlash ayniqsa xavfli hisoblanadi. Bir martalik plastik mahsulotlar mustahkam bo‘lgani uchun tabiatda juda uzoq vaqt parchalanmaydi. Ular ko‘pincha chiqindixonalar, daryolar yoki dengizlarda to‘planadi va vaqt o‘tishi bilan mikroplastiklarga aylanadi. Bu esa suv hayotiga, dengiz jonivorlariga va ekotizimlarga katta zarar yetkazadi.

Shuningdek, qadoqlash materiallari ishlab chiqarish jarayonining o‘zi ham atrof-muhitga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Plastmassa, karton va qog‘oz ishlab chiqarish uchun ko‘p miqdorda energiya, suv va tabiiy resurslar talab etiladi. Qazib olish, ishlab chiqarish, tashish va chiqindilarni utilizatsiya qilish bosqichlarining barchasi issiqxona gazlari chiqindilarining oshishiga olib keladi. Ayniqsa, plastmassa ishlab chiqarishning qazilma yoqilg‘iga bog‘liqligi iqlim o‘zgarishini yanada kuchaytiradi. Qadoqlash chiqindilarining noto‘g‘ri tashlanishi yer va suvning ifloslanishiga sabab bo‘ladi. Chiqindixonalardagi tashlandiq qadoqlash materiallari tuproqqa zararli kimyoviy moddalar ajratadi. Daryolar, ko‘llar va okeanlardagi plastik chiqindilar esa

suv hayvonlarining o‘ram qoldiqlarini yutishi yoki ularga chirmashib qolishi tufayli ularning hayotiga xavf tug‘diradi.

Bundan tashqari, qadoqlash tarkibida ishlatiladigan ba’zi kimyoviy moddalar inson salomatligi uchun ham xavfli bo‘lishi mumkin. Masalan, bisfenol A (BPA) va ftalatlar oziq-ovqatga o‘tib, inson organizmiga zarar yetkazishi mumkin. Qadoqlash chiqindilarini yoqish jarayonida havoga chiqadigan zararli moddalar nafas olish kasalliklarini kuchaytiradi va umumiy havo sifatining yomonlashishiga sabab bo‘ladi.

Yuqoridagi omillar qadoqlash materiallari yuzasidan yangi, ekologik xavfsiz, qayta ishlanishi mumkin bo‘lgan va atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan yechimlarni yaratish zarurligini ko‘rsatadi. Shu bois qadoqlash sanoatini ekologik barqaror yo‘nalishga o‘tkazish bo‘yicha izlanishlar alohida ahamiyatga ega.

Urug‘li qog‘ozning asosiy ustunligidan biri — u kundalik qog‘oz ehtiyojimizi qondirgan holda tabiatni qayta tiklashga yordam berishidir. Oddiy qog‘oz kesilgan daraxtlardan olinadigan xomashyo asosida ishlab chiqarilsa, urug‘li qog‘oz qayta ishlangan materiallar va tabiiy o‘simlik urug‘laridan tayyorlanadi. Ishlab chiqarish jarayonida urug‘lar qog‘oz tarkibiga qo‘shiladi va qog‘oz ishlatilib bo‘lingach, uni tuproqqa ekish mumkin. Natijada urug‘lar unib chiqadi va mahalliy ekotizimlarning qayta tiklanishiga hissa qo‘shadi.

Urug‘li qog‘ozning eng muhim afzalliklaridan yana biri — qog‘oz chiqindilarini sezilarli darajada kamaytirishidir. Oddiy qog‘oz ko‘pincha chiqindiga tashlab yuboriladi, ammo urug‘li qog‘oz “ikkinchi hayot”ga ega bo‘ladi. Foydalanib bo‘lingan qog‘ozni shunchaki tuproqqa ekib, suv bilan namlab turish kifoya — ichidagi urug‘lar unib chiqadi va qog‘oz chiqindisi yashil o‘simlikka aylanadi.

Bundan tashqari, urug‘li qog‘ozning tabiiy parchalanish jarayoni tuproqni organik ozuqa moddalar bilan boyitadi va tabiiy o‘g‘it vazifasini bajaradi. Bu esa kimyoviy o‘g‘itlarga bo‘lgan ehtiyojni kamaytirib, tuproq sifatini saqlashga va barqaror qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlashga yordam beradi. Qog‘ozning tarkibiga tabiatni qayta yashnatish imkoniyati qo‘shilganligi uchun urug‘li qog‘oz chiqindilarni kamaytirish va biologik xilma-xillikni oshirish bo‘yicha kompleks yechimni taklif etadi. Shu tariqa, urug‘li qog‘oz va undan ishlab chiqariladigan ekologik qadoqlash texnologiyalari (Live Packaging) zamonaviy qadoqlash ifloslanishi muammosiga samarali, barqaror va amaliy yechim sifatida ko‘riladi.

Ushbu texnologiya amaliy asoslarini aniqlash maqsadida ishlab chiqarish jarayoniga oid ma’lumotlar tahlil qilindi. Live Packaging texnologiyasining ishlab chiqarish jarayonini o‘rganishda mahalliy eksperimental tajribalar bilan bir qatorda xalqaro amaliyotdan — xususan, Botanical PaperWorks kompaniyasi modelidan foydalanildi. Kompaniya tajribasi urug‘li qog‘oz ishlab chiqarishning texnologik amaliyoti sifatida tahlil qilindi.

Metodik jarayon doirasida kompaniyaning ochiq manbalarda berilgan ma’lumotlari, asoschilari bilan o‘tkazilgan intervyu va texnologik ishlov bosqichlari o‘rganildi. Tahlil jarayonida urug‘li qog‘oz ishlab chiqarishning quyidagi asosiy bosqichlari aniqlab olindi:

-mahalliy tashkilotlardan yig‘ilgan chiqindi qog‘ozni saralash va pulpa holiga keltirish;

- pulpa massasi tarkibiga gul, o‘t yoki sabzavot urug‘larini qo‘shish;
- aralashmani maxsus qoliplarga quyish orqali qog‘oz shakllantirish;
- energiya tejamkor quritish kamerasida varaqalarni quritish;
- tayyor mahsulotni kesish, chop etish va qadoqlash.

Shuningdek, urug‘li qog‘ozning amaliy qo‘llanilish jarayoni — ya’ni qog‘ozni tuproqqa ekish, 1–2 mm chuqurlikda ko‘mish, muntazam sug‘orish va unuvchanlik kuzatish bosqichlari ham metodik jihatdan o‘rganildi. Ushbu xalqaro tajriba madaniy va texnologik jihatdan o‘xshash Live Packaging loyihasini tahliliy asoslashda qo‘shimcha manba sifatida qo‘llandi.

Taklif etilayotgan Live Packaging texnologiyasining potentsial ekologik samaradorligini baholash maqsadida O‘zbekistondagi plastik qadoqlash chiqindilari bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlar asosida hisob-kitoblar amalga oshirildi. O‘zbekiston Ekologiya vazirligi va tegishli idoralar ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakatda yiliga taxminan 10,2 million tonna maishiy chiqindi hosil bo‘lib, uning 10,3 foizini plastmassa tashkil etadi. Shundan 192 115 tonna (22,1 %) hajm plastik qadoqlash chiqindilariga to‘g‘ri keladi. Tadqiqotda Live Packaging texnologiyasining 1%, 5% va 10% darajada joriy etilganda qancha chiqindi kamayishi hisoblab chiqildi. Hisob-kitoblarga ko‘ra, texnologiya umumiy plastik qadoqlash hajmining atigi 1 foizini almashtirgan taqdirda ham yiliga qariyb 1,9 ming tonna, 5 foiz bo‘lganida qariyb 9,6 ming tonna, 10 foiz ulushga erishilgan taqdirda esa 19 ming tonnadan ortiq plastik qadoqlash chiqindilarining oldini olish mumkinligi aniqlanadi. Bu natijalar Live Packaging texnologiyasi qisqa muddatning o‘zida plastik chiqindilarni sezilarli darajada kamaytirish, poligonlarga tushadigan yukni pasaytirish va qadoqlash sohasida barqaror iste’mol hamda ishlab chiqarish tamoyillarini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qila olishini ko‘rsatadi.

Ushbu tadqiqot natijalari Live Packaging texnologiyasining qadoqlash chiqindilarini sezilarli darajada kamaytirish salohiyatiga ega ekanini ko‘rsatdi. Xususan, O‘zbekistonda yiliga 192 ming tonnadan ortiq plastik qadoqlash chiqindisi hosil bo‘lishi hisobga olinsa, texnologiyaning atigi 1–10 % darajada joriy etilishi ham chiqindilar hajmini minglab tonnalarga qisqartirishi mumkin. Bu natijalar ekologik qadoqlashga o‘tishning ahamiyatini ko‘rsatibgina qolmay, Live Packaging kabi biologik parchalanadigan yechimlarning amaliy qiymatini tasdiqlaydi.

Avvalo, Live Packaging texnologiyasining asosiy afzalligi shundaki, u ikki tomonlama ekologik foyda beradi:

1. chiqindi qog‘ozni qayta ishlaydi;
2. tuproqqa ekilganda o‘simlik o‘sishiga imkon yaratadi.

An’anaviy plastik qadoqlash faqat chiqindi ishlab chiqarar ekan, urug‘li qog‘oz tabiiy o‘g‘itga aylanishi va ekotizimga qo‘shimcha foyda keltirishi bilan ajralib turadi. Botanical PaperWorks kabi xalqaro tajribalar ham ushbu tamoyilni amalda tasdiqlab kelmoqda. Ularning modelida qayta ishlangan qog‘ozga qo‘shilgan urug‘lar tuproqqa ekilganda bir necha hafta ichida unib chiqishi kuzatilgan. Bu Live Packaging texnologiyasi uchun ham zarur bo‘lgan amaliy va ekologik asosni mustahkamlaydi.

Shu bilan birga, texnologiyaning ayrim cheklovlari ham mavjud. Birinchidan, urug‘li qadoqlashning ishlab chiqarish jarayoni plastik qadoqlashga nisbatan

ko‘proq qo‘l mehnati talab qilishi va bosqichlari ko‘p bo‘lishi sababli dastlabki bosqichda tannarx biroz yuqoriroq bo‘lishi mumkin. Ikkinchidan, urug‘larning unuvchanligi ta‘minlanishi uchun presslash harorati, namlik darajasi va saqlash sharoitlari qat‘iy nazorat ostida bo‘lishi lozim. Texnologiyaning yana bir cheklovi — suvga chidamli yoki yog‘ga chidamli qadoqlash turlarini to‘liq almashtira olmasligi. Shuningdek, urug‘li qog‘ozning tiklanish jarayoni (unuvchanlik) har doim ham iste‘molchi tomonidan to‘g‘ri bajarilmasligi mumkin, bu esa natijaga ta‘sir qiladi. Yevropa va Kanada tadqiqotlarida ham urug‘li qog‘oz ekotizimga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi, pollinator hasharotlar uchun foydali flora hosil qilishi qayd etilgan. Ushbu tadqiqot esa O‘zbekiston sharoitida bu texnologiyaning chiqindi kamaytirish bo‘yicha aniq raqamli salohiyatini ko‘rsatishi bilan ilmiy jihatdan yangilik kiritadi.

Kelajak istiqbollari sifatida, Live Packaging texnologiyasi keng ko‘lamda joriy etilganda chiqindilarni kamaytirishdan tashqari, mahalliy florani tiklash, shahar hududlarida o‘simliklar sonini ko‘paytirish va yashil maydonlarni kengaytirish, ekologik tadbirkorlikni rivojlantirish va mahalliy yosh tadqiqotchilar uchun yangi ilmiy yo‘nalishlar yaratishi mumkin. Texnologiyani ishlab chiqarish jarayoniga avtomatlashtirish, urug‘ turlarini moslashtirish va yangi turdagi urug‘li qadoqlash mahsulotlarini yaratish orqali uning iqtisodiy samaradorligini yanada oshirish imkoniyati mavjud.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot Live Packaging texnologiyasining nafaqat chiqindi muammosiga, balki ekologik tiklanish jarayoniga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Keltirilgan natijalar texnologiyaning O‘zbekiston sharoitida ham muvaffaqiyatli joriy etilishi mumkinligini tasdiqlaydi va uning barqaror kelajak uchun muhim ekologik innovatsiya ekanini ko‘rsatadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot Live Packaging texnologiyasining O‘zbekiston sharoitida qo‘llanishi ekologik barqarorlikni ta‘minlash yo‘lida muhim imkoniyatlar yaratishini ko‘rsatdi. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, urug‘li qog‘oz asosidagi ekologik qadoqlash nafaqat plastik chiqindi miqdorini kamaytiradi, balki chiqindi qog‘ozning takroriy ishlatilishini ham samarali tashkil etadi. Ushbu yondashuv qadoqlash materialining hayotiy siklini qayta ko‘rib chiqish, chiqindi → resurs → o‘simlik shaklida tabiiy aylanmani tiklash imkonini beradi.

Tadqiqot shuningdek, Live Packaging texnologiyasi O‘zbekistonda mavjud bo‘lgan plastik qadoqlashning kamida bir qismini almashtirish salohiyatiga ega ekanini ko‘rsatdi. 1 %, 5 % yoki 10 % darajada joriy etilishi ham chiqindilar hajmini sezilarli ravishda kamaytirishi, poligonlarga tushadigan yukni pasaytirishi va atrof-muhitga tushadigan bosimni kamaytirishi mumkin. Bu esa mamlakatning yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi bilan uyg‘unlashadi.

Shu bilan birga, texnologiyaning muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun ishlab chiqarish jarayonini mahalliy sharoitga moslashtirish, urug‘ saqlanish sifati, tanaffusli presslash texnologiyasi va iste‘molchining to‘g‘ri foydalanish madaniyati kabi omillar e‘tiborga olinishi lozim. Biroq ushbu cheklovlar texnologiyaning umumiy istiqboliga salbiy ta‘sir qilmaydi, aksincha, qo‘shimcha ilmiy-amaliy izlanishlar uchun yo‘nalish yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, Live Packaging texnologiyasi O‘zbekistonda qadoqlash materiallari bozorini ekologik jihatdan qayta yo‘naltirish, chiqindi hajmini kamaytirish va resurslardan tejamkor foydalanishni rag‘batlantirishda istiqbolli yechim bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Kelgusida texnologiyani keng ko‘lamda sinovdan o‘tkazish, mahalliy ekotizimga mos urug‘ turlarini tanlash va ishlab chiqarish jarayonini avtomatlashtirish orqali uning iqtisodiy va ekologik samaradorligi yanada oshirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Sustainable Paper-Based Packaging: A Consumer’s Perspective,” PMC – National Center for Biotechnology Information, 2021. [Online]. Available: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8151435/>
2. S. N. Sheeri and S. Mendon, “Organic Paper Bags: With Plantable Paper Bags,” International Journal of Multidisciplinary Research and Growth Evaluation, vol. 06, no. 02, pp. 1118-1122, Apr. 2025. [Online]. Available: https://www.researchgate.net/publication/390586308_Organic_Paper_Bags_With_Plantable_Paper_Bags
3. 9. S. Vaishnavi, T. Vinitha, and V. Mahalakshmi, “Integrating Seeds into Tissue Paper: A Sustainable Approach for Plant Propagation and Environment,” IJNTI, vol. 2, no. 4, Apr. 2024. [Online]. Available: <https://rjpn.org/ijnti/papers/IJNTI2404001.pdf>
4. 10. O. O. Oloyede and S. Lignou, “Sustainable Paper-Based Packaging: A Consumer’s Perspective,” Foods, vol. 10, no. 5, p.1035, May 2021. [Online]. Available: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8151435/>
5. “Over 10% of Uzbekistan’s waste is plastic, but recycling capacity remains insufficient – Ministry of Ecology,” Kun.uz, 3 February 2025. [Online]. Available: <https://kun.uz/en/news/2025/02/03/over-10-of-uzbekistans-waste-is-plastic-but-recycling-capacity-remains-insufficient-ministry-of-ecology>
6. “Plastic waste inventory in Uzbekistan: results, challenges ...,” Government of Uzbekistan – Ministry of Ecology, 23 January 2025. [Online]. Available: <https://gov.uz/en/eco/news/view/33867>
7. “Plantable Packaging Market Size & Outlook 2024-2034,” Future Market Insights, 2024. [Online]. Available: <https://www.futuremarketinsights.com/reports/plantable-packaging-market> (accessed)
8. “Plantable Packaging Market Size, Share, Trends Report 2030,” Grand View Research, 2024. [Online]. Available: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/plantable-packaging-market-report>
9. “Uzbekistan to introduce EPR scheme for plastic waste,” Sustainable Plastics, 14 January 2025. [Online]. Available: <https://www.sustainableplastics.com/news/uzbekistan-introduce-epr-scheme-plastic-waste>
10. “Seed paper,” Wikipedia. [Online]. Available: https://en.wikipedia.org/wiki/Seed_paper

BARQAROR RIVOJLANISHNI TA’MINLASHDA “YASHIL IQTISODIYOT” NING O’RNI

Bayzakova Dilbar Fayziyevna

Jizzax Politexnika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada barqaror rivojlanishni ta’minlash jarayonida yashil iqtisodiyotning tutgan o’rni, uning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ahamiyati ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Yashil iqtisodiyot konsepsiyasining asosiy tamoyillari – resurslardan oqilona foydalanish, energiya samaradorligini oshirish, ekologik toza texnologiyalarni joriy etish va uglerod izini kamaytirish masalalari yoritilgan.

Yashil iqtisodiyot tushunchasi ilk bor 1989-yilda Britaniya hukumati uchun tayyorlangan hisobotda qo‘llanilgan. Jahon iqtisodiyotida bu model quyidagi ilmiy nazariy asoslar bilan bog‘liq:

1. Ekologik iqtisodiyot nazariyasi — iqtisodiy faoliyat biosfera bilan uyg‘un bo‘lishi kerakligini ta’kidlaydi.
2. Barqaror rivojlanish konsepsiyasi — “kelajak avlodlar manfaatlariga zarar yetkazmagan holda rivojlanish”.
3. Aholi va ishlab chiqarishning ekologik izini kamaytirish nazariyasi — tabiiy resurslarni tiklanuvchan chegaralarda iste’mol qilish.

Shunday qilib, yashil iqtisodiyot iqtisodiy o‘shni ekologik xavfsizlik bilan uyg‘unlashtirishga intiladi.

XXI asrda global iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi, atrof-muhitning ifloslanishi va energiyaga bo‘lgan talabning ortishi dunyo davlatlarini yangi iqtisodiy model – **yashil iqtisodiyot** tamoyillariga o‘tishga majbur qilmoqda. Yashil iqtisodiyot – bu iqtisodiy o‘shni ta’minlash bilan birga ekologik muammolarni kamaytirishga, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga yo‘naltirilgan tizimdir. Uning asosiy maqsadi – kelajak avlodlar uchun xavfsiz, sog‘lom va barqaror muhit yaratishdir.

Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari quyidagilar hisoblanadi:

1. **Resurslardan tejamkor va oqilona foydalanish**
Suv, yer, energetika va xomashyo resurslaridan samarali foydalanish iqtisodiyotning barqarorligini kuchaytiradi.
2. **Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini kengaytirish**
Quyosh, shamol, bioenergiya, geotermal energiya kabi manbalarini rivojlantirish issiqxona gazlarini kamaytiradi.
3. **Atrof-muhitni muhofaza qilish.** Ekologik toza texnologiyalardan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash orqali ekologik xavflar pasayadi.

4. **“Yashil” innovatsiyalar va texnologiyalarni joriy etish.** Energiya samara-dorligi, aqlli shaharlar, ekologik transport va ekologik qishloq xo‘jaligi kabi yo‘nalishlar rivojlanadi.

5. **Ekologik madaniyatni oshirish.** Aholi va tadbirkorlar o‘rtasida ekologik mas‘uliyatni kuchaytirish barqaror rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi.

Barqaror rivojlanishda Yashil iqtisodiyotning o‘rnini biz quyidagilarda ko‘rishimiz mumkin:

1. **Ekologik xavfsizlikni ta‘minlaydi.** Yashil iqtisodiyot ifloslanish darajasini kamaytirib, tabiiy ekotizimlarning saqlanishiga xizmat qiladi. Bu esa ekologik ofatlar, suv va havo ifloslanishi kabi muammolar kamayishiga olib keladi.

2. **Iqtisodiy o‘sishni yangi bosqichga olib chiqadi.** Yangi texnologiyalar, qayta tiklanuvchi energetika va ekologik ishlab chiqarish yangi ish o‘rinlarini yaratadi. Jahon tajribasida “yashil sektor” eng tez rivojlanayotgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

3. **Energetik mustaqillikni kuchaytiradi.** Quyosh va shamol energiyasidan keng foydalanish importga bo‘lgan qaramlikni kamaytiradi. Bu davlatning iqtisodiy xavfsizligini oshiradi.

4. **Aholining hayot sifatini yaxshilaydi.** Toza havo, sifatli ichimlik suvi, ekologik oziq-ovqat mahsulotlari va xavfsiz yashash muhiti sog‘lom turmush tarzini shakllantiradi.

5. **Iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashadi.** Karbon izini kamaytirish, atmosferaga chiqariladigan chiqindilarni tartibga solish global isishni sekinlashtirishga yordam beradi.

O‘zbekiston Respublikasi misolida yashil iqtisodiyotning rivojlanishini qarab chiqadigan bo‘lsak, quyidagi masalalarga alohida e‘tiborni qaratishimiz mumkinki, O‘zbekiston “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi – 2030”ni qabul qilgan bo‘lib, quyidagi yo‘nalishlarda faol ishlar olib borilmoqda:

- Quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish (QS1, Shamol AES–2025 loyihalari va boshqalar);
- Chiqindilarni qayta ishlash klasterlari tashkil etish;
- Elektromobillar va ekologik transport infratuzilmasini kengaytirish;
- Qishloq xo‘jaligida suvni tejovchi texnologiyalarni joriy etish;
- “Yashil makon” tashabbusi doirasida daraxt ekishni kengaytirish.

Bu islohotlar mamlakatning barqaror rivojlanish ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilashga xizmat qilmoqda.

Quyidagilar yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari hisoblanadi:

1. **Resurslardan tejamkor va oqilona foydalanish.** Suv, yer, energetika va xom-ashyo resurslaridan samarali foydalanish iqtisodiyotning barqarorligini kuchaytiradi.

2. **Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini kengaytirish.** Quyosh, shamol, bioenergiya, geotermal energiya kabi manbalarni rivojlantirish issiqxona gazlarini kamaytiradi.

3. **Atrof-muhitni muhofaza qilish.** Ekologik toza texnologiyalardan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash orqali ekologik xavflar pasayadi.

4. **“Yashil” innovatsiyalar va texnologiyalarni joriy etish.** Energiya samaradorligi, aqlli shaharlar, ekologik transport va ekologik qishloq xo‘jaligi kabi yo‘nalishlar rivojlanadi.

5. **Ekologik madaniyatni oshirish.** Aholi va tadbirkorlar o‘rtasida ekologik mas‘uliyatni kuchaytirish barqaror rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi.

Yashil iqtisodiyot — barqaror rivojlanishning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u nafaqat ekologik muammolarni hal qiladi, balki iqtisodiy o‘sishni yangi bosqichga olib chiqadi. Yashil texnologiyalarni joriy etish, energiya samaradorligini oshirish va ekologik madaniyatni rivojlantirish kelajak avlodlar uchun barqaror va xavfsiz muhit yaratadi.

Yashil iqtisodiyot — kelajak iqtisodiyoti bo‘lib, u iqtisodiy o‘sish bilan birga ekologik xavfsizlikni ta‘minlaydi. Barqaror rivojlanishni ta‘minlash uchun barcha davlatlar ekologik innovatsiyalarni joriy etishi, resurslardan oqilona foydalanishi va tabiiy muhitni muhofaza qilishi zarur. O‘zbekiston ham bu yo‘nalishda izchil islohotlar olib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. X.Yo‘ldoshev, R.S.Ayupov. “Yashil iqtisodiyot asoslari”. – T.: 2020.
2. Sh. Xolmuradov. “Barqaror rivojlanish iqtisodiyoti”. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
3. O.R. Raimjonov. “Ekologik iqtisodiyot”. – T.: 2021.
4. N. Sodiqov. “Iqtisodiyot va ekologiya integratsiyasi”. – Toshkent, 2022.
5. “O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi-2030”. – Rasmiy nashr, 2019.

O‘ZBEKISTONIDA ICHKI TURIZM XIZMATLARI KO‘RSATISH TIZIMINI DIVERSIFIKATSIYA QILISH VA SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Muxtarov Botir Abdusattarovich

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston ichki turizm xizmatlari ko‘rsatish tizimini diversifikatsiya qilishning dolzarbligi, turizm infratuzilmasini rivojlantirish, xizmatlar sifatini oshirish hamda hududiy turizm salohiyatidan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, ichki turizm bozorida yangi xizmat turlari joriy etilishi, raqobatchilikni kuchaytirish, turistlar talabiga moslashgan yangi turistik mahsulotlar yaratish masalalari tahlil qilinadi. Maqolada

ichki turizm samaradorligini baholashda xizmatlar tarkibi, turistlar oqimi dinamikasi va infratuzilma rivojlanishining roliga ilmiy yondashuv asosida baho beriladi.

Kalit so‘zlar: ichki turizm, turistik xizmatlar, diversifikatsiya, turizm infratuzilmasi, turizm samaradorligi, raqamli turizm, hududiy turizm.

Bugungi kunda turizm sohasining jadal rivojlanishi uni dunyo iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlaridan biriga aylantirdi. Turizm xizmatlarining kengayishi iqtisodiy o‘shish, bandlik, hududlarning kompleks rivojlanishi va infratuzilma modernizatsiyasiga katta hissa qo‘shmoqda. Shu sababli ko‘plab davlatlarda, jumladan, O‘zbekistonda ham turizm siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri — ichki turizmni rivojlantirishdir.

O‘zbekiston mustaqillikdan so‘ng turizmni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirdi. Ayniqsa, so‘nggi yillarda ichki turizmni rag‘batlantirish, aholining turizm xizmatlariga bo‘lgan talabini oshirish, xizmatlarni diversifikatsiya qilish yo‘nalishida muhim natijalarga erishildi. Turizm infratuzilmasi yangilandi, xizmat sifati oshirildi, zamonaviy xizmat turlari paydo bo‘ldi [1].

Ichki turizmning rivojlanishi nafaqat iqtisodiy, balki madaniy-ma‘naviy jarayonlar bilan ham chambarchas bog‘liqdir. COVID-19 pandemiyasi davri shuni ko‘rsatdiki, ichki turizm mamlakat iqtisodiyotining muhim barqarorlashtiruvchi omillaridan biri bo‘lib xizmat qiladi [2]. Mazkur jarayon ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishning dolzarbligini yanada oshirdi.

Diversifikatsiya — bu xizmat turlarini kengaytirish, turizm mahsulotlarini boyitish, mavsumiylikni kamaytirish va yangi hududlarni turistik aylanmaga qo‘shishdir. O‘zbekistonda turizm xizmatlarining diversifikatsiyasi quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilmoqda:

- ekoturizm, agroturizm, gastroturizm kabi yo‘nalishlarning kengayishi;
- yoshlar turizmi, oila uchun mo‘ljallangan turizm va sport turizmi faol rivojlanishi;
- dam olish maskanlari ko‘payishi va servis sifatining yaxshilanishi;
- mahalliy aholi asosidagi “homestay” xizmatlarini keng joriy etish;
- hududlararo yangi turistik yo‘nalish va marshrutlar tashkil etilishi [3].

Bu yo‘nalishlar ichki turizmga talabning ortishiga va hududlar iqtisodiy faolligiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Ichki turizm samaradorligini baholash uchun bir qator mezonlar qo‘llaniladi. Jumladan: ichki turistlar sonining o‘shish sur‘atlari; xizmat turlari soni va diversifikatsiya darajasi; turistik infratuzilmaning rivojlanish darajasi; xizmatlar sifati bo‘yicha indekslar; turistik obyektlardan foydalanish samaradorligi; turistlar qoniqish ko‘rsatkichlari [4].

Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, so‘nggi yillarda ichki turistlar oqimi keskin oshgan. Jumladan, Samarqand, Buxoro, Toshkent, Farg‘ona vodiysi, Surxondaryo va Jizzax viloyatlarida ichki sayyohlar oqimi barqaror o‘shib bormoqda. Bu esa xizmatlar diversifikatsiyasining natijadorligini ko‘rsatadi.

Ichki turizm xizmatlarining zamonaviylashuvida raqamlashtirish alohida o‘rin tutadi. O‘zbekiston “Digital Uzbekistan – 2030” strategiyasi doirasida

turizmning raqamli xizmatlarini keng joriy etmoqda. Jumladan: yagona turizm axborot portallari ishga tushirildi; “onlayn bron qilish”, “onlayn gid”, “virtual muzey” tizimlari keng qo‘llanilmoqda; QR-kodlar orqali turistik obyektlar haqida ma’lumot olish imkoniyati yaratildi; joylashtirish va ovqatlanish xizmatlarida onlayn reyting tizimi yo‘lga qo‘yildi [5].

Raqamli xizmatlar turizmning qamrovini kengaytirib, ichki turistlar uchun qulaylik yaratmoqda.

O‘zbekiston hududlarining turistik salohiyati rang-barang bo‘lib, ularning har biri alohida turizm yo‘nalishi sifatida shakllanmoqda. Masalan:

- Samarqand va Buxoro — tarixiy-madaniy turizm markazi;
- Farg‘ona vodiysi — hunarmandchilik va gastronomik turizm;
- Jizzax va Navoiy — ekoturizm va sport turizmi;
- Qoraqalpog‘iston — etno va geoekoturizm;
- Surxondaryo — arxeologik va tog‘ turizmi [6].

Hududiy diversifikatsiya ichki turizmning doimiy va barqaror o‘shishini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda ichki turizm xizmatlari tizimini diversifikatsiya qilish turizm sanoati rivojining muhim omili hisoblanadi. Turizm infratuzilmasining jadal rivojlanishi, yangi turistik yo‘nalishlarning shakllanishi, xizmatlar sifatining oshishi va raqamli texnologiyalarning joriy etilishi ichki turizmning samaradorligini sezilarli darajada oshirdi.

Aholining ichki turizmga bo‘lgan qiziqishi ortib borayotgani, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlov mexanizmlarining kuchaygani, turizm xizmatlarida innovatsion yondashuvlarning kengaygani kelgusida O‘zbekiston ichki turizm bozorining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Ichki turizmni yanada diversifikatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish va hududlararo integratsiyani kuchaytirish davlat siyosatining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori: “Turizm sohasini rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida”. – Toshkent, 2020.
2. UNWTO. Tourism Market Recovery Report. – Madrid, 2021.
3. O‘zbekiston Turizm va madaniy meros vazirligi hisobotlari, 2023.
4. Porter, M. Tourism Competitiveness Index. World Economic Forum, 2022.
5. Digital Uzbekistan 2030 strategiyasi rasmiy portali. OECD. Regional Tourism Development Report. – Paris, 2020.

IQTISODIYOTDA OVQATLANISH KORXONALARI

Salaxiddinov Murod Zarifjon o‘g‘li, Pardaboyev Shaxriyor Umid o‘g‘li
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabasi

m8133128@gmail.com

shaxriyorpardaboyev06@gmail.com

Norbekov Xursandmurod

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali assistenti

Annotatsiya: Turizmدا ovqatlanish korxonalari, turistlarning umumiy tajribasini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu tezisdа turizmда ovqatlanish xizmatlarining turlari, ularning sifatini yaxshilash uchun zarur bo‘lgan strategiyalar va ovqatlanish korxonalarining turizm sohasiga ta'siri ko‘rib chiqiladi. Ovqatlanish korxonalari nafaqat turistlarga xizmat ko‘rsatish, balki mahalliy iqtisodiyotga hissa qo‘shish, madaniy almashuvni rivojlantirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashda ham muhim rol o‘ynaydi. Tezisdа O‘zbekistondagi turizm markazlarida ovqatlanish xizmatlarining mavjud holati va rivojlanish istiqbollari ham tahlil qilinadi.

Аннотация: Ресторанные предприятия в туризме играют важную роль в формировании общего впечатления туристов. В данной работе рассматриваются виды услуг общественного питания в туризме, стратегии их улучшения и влияние ресторанных предприятий на туристическую отрасль. Ресторанные предприятия не только обслуживают туристов, но и вносят вклад в экономику региона, способствуют культурному обмену и обеспечению экологической устойчивости. В работе также анализируется текущее состояние и перспективы развития ресторанных услуг в туристических центрах Узбекистана.

Annotation: Catering establishments in tourism play a crucial role in shaping the overall experience of tourists. This thesis explores the types of catering services in tourism, strategies for improving their quality, and the impact of catering establishments on the tourism industry. Catering establishments not only provide services to tourists but also contribute to the local economy, promote cultural exchange, and ensure environmental sustainability. The thesis also analyzes the current state and development prospects of catering services in the tourism centers of Uzbekistan.

Kalit so‘zlar: Ovqatlanish korxonalari, Turizm va ovqatlanish sanoati, Turistik xizmatlar, Restoranlar va kafelar, Sifatni boshqarish, Ekologik barqarorlik, Mahalliy iqtisodiyotga hissa

Ключевые слова: Ресторанные предприятия, Туризм и общественное питание, Туристические услуги, Рестораны и кафе, Управление качеством, Экологическая устойчивость, Вклад в местную экономику

Keywords: Catering establishments, Tourism and catering industry, Tourist services, Restaurants and cafes, Quality management, Environmental sustainability, Contribution to local economy

1. Turizmda ovqatlanish korxonalari va ularning roli

Ovqatlanish korxonalari, ya'ni restoranlar, kafelar, barlar va boshqa taom ishlab chiqarish punktlari turizmni rivojlantirishda asosiy xizmat ko'rsatuvchi sub'yektlardir. Turistlar uchun mazali va sifatli ovqatlar, mahalliy an'analar va gastronomik tajribalar taqdim etish sayohatning umumiy sifatini yaxshilaydi. Ovqatlanish xizmatlari turistlarga nafaqat kerakli oziq-ovqatni taqdim etadi, balki madaniy tajriba va mahalliy hayot bilan tanishtiradi.

2. Turizmda ovqatlanish xizmatlari turlari

Turizmda ovqatlanish xizmatlari turli xil shakllarda taqdim etiladi:

Restoranlar: Odatda, yuqori darajadagi xizmatlar va keng turdagi taomlar taklif etiladi. Restoranlar sayohatchilar uchun mahalliy taomlar va xalqaro oshxonalarni namoyish etish imkonini beradi.

Kafelar va barlar: Yengil ovqatlar va ichimliklar xizmatlari ko'rsatiladi. Kafelar, shuningdek, turistik joylarda o'ziga xos atmosferaga ega bo'lib, sayyohlar uchun dam olish joyi sifatida xizmat qiladi.

Shahar oziq-ovqat bozorlari va yarmarkalar: Mahalliy gastronomiyani taqdim etish bilan birga, sayyohlarni o'ziga tortadigan an'anaviy ovqatlar va ichimliklar.

Fast food xizmatlari: Yengil ovqatlarni tezda taqdim etadigan restoranlar yoki oziq-ovqat zanjirlarining ko'pligi, turistlarga qulay va tez ovqatlanish imkoniyatini beradi.

3. Sifatni boshqarish va ovqatlanish xizmatlarini takomillashtirish

Turizmda ovqatlanish xizmatlarining sifatini boshqarish nafaqat kompaniyaning obro'sini, balki butun turizm sanoatining muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Sifatni boshqarish tizimlari (masalan, ISO standartlari) ovqatlanish korxonalarining xizmatlarini yaxshilashga yordam beradi. Restoranlar va boshqa ovqatlanish korxonalari, shuningdek, mijozlar fikrlarini inobatga olish va yangi tendensiyalarga moslashish orqali o'z xizmatlarini takomillashtirishi zarur.

4. Ovqatlanish korxonalarining ekologik barqarorlikka ta'siri

Bugungi kunda ekologik mas'uliyat, oziq-ovqat xavfsizligi va chiqindilarni boshqarish masalalari turizmda muhim ahamiyat kasb etadi. Ovqatlanish korxonalari energiya tejash, chiqindilarni kamaytirish va mahalliy resurslardan foydalanish kabi ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan strategiyalarni amalga oshirishi lozim. Bu nafaqat atrof-muhitni himoya qilishga, balki turizm sohasida ijobiy imidj yaratishga ham yordam beradi.

5. O'zbekistondagi turizmda ovqatlanish xizmatlarining holati va rivojlanish istiqbollari

O'zbekistonda turizm sohasining o'sishi bilan birga ovqatlanish xizmatlari ham kengaymoqda. Toshkent, Samarqand, Buxoro kabi yirik turistik markazlarda

restoranlar va kafelar soni ortib bormoqda. Mahalliy oshxona va an'anaviy taomlar turistlar uchun jozibador hisoblanadi. Shuningdek, yuqori sifatli xizmatlar va ekologik barqarorlikka e'tibor berish zarur.

Xulosa

Turizmda ovqatlanish korxonalari turistlarning umumiy tajribasini boyitishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda gastronomik turizmning rivojlanishi mahalliy madaniyatni targ'ib qilish, iqtisodiy o'sishga hissa qo'shish va ekologik barqarorlikni ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Ovqatlanish xizmatlarining sifatini oshirish, yangi xizmatlarni ishlab chiqish va ekologik mas'uliyatni oshirish orqali turizmda ovqatlanish korxonalari yanada rivojlanishi mumkin.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. J. Sh. Ahmadov, "Turizm va ovqatlanish sanoati", Toshkent, 2019.
2. S. M. Davronov, "Turizmda xizmat ko'rsatish: ovqatlanish turlari va xizmat sifatini boshqarish", Samarqand, 2020.
3. A. S. Turg'unov, "O'zbekistondagi turizmni rivojlantirishda ovqatlanish xizmatlarining o'rni", Buxoro, 2021.
4. F. A. Isroilov, "Turizm va ekologik barqarorlik", Toshkent, 2022.
5. Sh. A. Usmonov, "Turistik xizmatlar va restoranlar", Nukus, 2023.

COMPARATIVE ANALYSIS OF REGIONAL TOURISM IN TASHKENT AND SAMARKAND: RESOURCES, DEVELOPMENT, AND COOPERATION

Xotamkulova Odina

Jizzakh Branch Of National University Of Uzbekistan

Psychology faculty, Tourism and hospitality field

242.24th group student

Email: xotamkulovaodina@gmail.com

Scientific supervisor: Goyibnazarova Shahnoza Vahob qizi

Email: bambuchiibijuteriy@gmail.com

Annotation: This article provides a comparative analysis of regional tourism in Uzbekistan, focusing on Tashkent and Samarkand. It examines natural and man-made tourism resources, visitor flow and seasonality, the level of tourism development, and opportunities for regional cooperation. The article also highlights future development trends, including sustainable tourism practices and the creation of integrated tourism routes

Key words: Regional tourism, Tashkent, Samarkand, visitor flow, tourism development, tourism routes, natural resources, man-made resources, sustainable tourism, regional cooperation

Аннотация: В данной статье представлен сравнительный анализ регионального туризма в Узбекистане, с акцентом на города Ташкент и Самарканд. Рассматриваются природные и искусственные туристические ресурсы, поток туристов и сезонность, уровень развития туризма, а также возможности для регионального сотрудничества. В статье также освещаются тенденции будущего развития, включая устойчивые практики туризма и создание интегрированных туристических маршрутов.

Ключевые слова: Региональный туризм, Ташкент, Самарканд, поток туристов, развитие туризма, туристические маршруты, природные ресурсы, искусственные ресурсы, устойчивый туризм, региональное сотрудничество

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekistonning regional turizmi, xususan, Toshkent va Samarqand shaharlarining turizm resurslari, tashrif buyuruvchilar oqimi va rivojlanish darajasini taqqoslaydi. Maqolada tabiiy va sun’iy turizm resurslari, mavsumiylik, shaharlar o‘rtasidagi turizm rivoji va mintaqaviy hamkorlik imkoniyatlari batafsil tahlil qilingan. Shuningdek, maqola kelajakdagi rivojlanish tendensiyalari, jumladan barqaror turizm amaliyotlari va turizm marshrutlarini yaratish bo‘yicha takliflarni ham o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: Regional turizm, Toshkent, Samarqand, tashrif buyuruvchilar oqimi, turizm rivoji, turizm marshrutlari, tabiiy resurslar, sun’iy resurslar, barqaror turizm, mintaqaviy hamkorlik

Tourism is a key sector in Uzbekistan, contributing significantly to economic growth, cultural exchange, and social development. Among its cities, Tashkent and Samarkand stand out as major tourist destinations. Tashkent, the capital city, represents a modern urban environment with a mixture of historical sites and contemporary attractions, while Samarkand is renowned for its historical architecture and Silk Road heritage.

This study aims to provide a comparative analysis of tourism in Tashkent and Samarkand, examining the types of tourism resources, visitor flows, seasonality, and tourism development levels. The research also proposes strategies for regional cooperation and the creation of integrated tourism routes, which could enhance the overall tourism experience and economic benefits for both cities.

Natural Tourism Resources

Tashkent offers a range of natural attractions that complement its urban tourism. The Tashkent Mountains, located to the east of the city, provide opportunities for hiking, rock climbing, and nature photography. The Chirchik River Valley, with its scenic landscapes, attracts local visitors for picnics, recreational sports, and seasonal outdoor festivals. Additionally, Tashkent’s well-maintained parks, including Amir Timur Square and the Botanical Garden, contribute to the city’s reputation as a green and accessible urban environment.

The climate in Tashkent, characterized by hot summers and cold winters, allows for seasonal tourism activities such as winter sports in nearby mountainous regions and summer outdoor events in urban parks. These natural features enhance Tashkent’s appeal, especially for eco-tourists and travelers seeking urban-nature experiences.

Samarkand, though less urbanized, has natural features that integrate with its historical landmarks. The Zarafshan River, flowing through the city, provides both scenic beauty and a natural setting for cultural sites. Surrounding fertile valleys and semi-arid landscapes create picturesque vistas, especially when viewed from historical monuments. This integration of natural and cultural elements distinguishes Samarkand from purely urban destinations and attracts visitors interested in immersive, historically contextualized experiences.

Man-Made Tourism Resources

Tashkent’s man-made tourism assets include modern cultural and historical landmarks. The Amir Timur Museum offers insights into the life and achievements of the Timurid ruler, while Independence Square showcases national identity and contemporary architecture. Modern infrastructure, including theaters, shopping centers, and recreational complexes, caters to a wide demographic, making Tashkent suitable for both business tourism and leisure travel.

Samarkand’s man-made resources, however, are heavily focused on historical and architectural heritage. UNESCO-listed sites such as Registan Square, Bibi-Khanym Mosque, Shah-i-Zinda necropolis, and Ulugh Beg Observatory represent the pinnacle of Islamic architecture and Timurid artistry. These monuments attract tourists, researchers, and cultural enthusiasts from around the world. The city also hosts traditional markets, handicraft centers, and museums that preserve local arts, textiles, and ceramics, enriching the cultural tourism experience.

The complementary nature of these resources suggests that Tashkent and Samarkand can benefit from integrated tourism strategies. While Tashkent attracts visitors seeking modern urban amenities and cultural experiences, Samarkand draws those interested in historical, architectural, and heritage tourism. Promoting combined itineraries between the two cities can maximize tourism potential and encourage longer stays.

Activities of tourist companies and organizations

In 2024, 743 travel companies and organizations operated in the Republic of Uzbekistan, which served 1 972.9 thousand people 1) and sold only 601.5 thousand tours. Compared to 2023, there is an increase in the main indicators: the number of travel companies and organizations increased by 150 units, i.e. by 25.3 %, the number of persons served – by 815.8 thousand people, i.e. by 70.5 %, and the volume of tours sold – by 339.1 thousand, which is 2.3 times more.

Distribution of performance indicators of tourism companies and organizations by region (for 2024)

Number of travel agencies and organizations		Number of persons served		Number of tours sold	
Total (units)	in % of the total number	Total (thousand people)	in % of the total number	Total (thousand units)	in % of the total number
144	19.4	61.7	3.1	71.7	11.9

16	2.1	2.1	0.1	5.1	0.9
390	52.5	1 252.5	63.5	378.9	63.0
■ Samarkand	■ Tashkent		■ Tashkent city		

Distribution of performance indicators of hotels and similar accommodation facilities by region (for 2024)

Number of hotels and similar accommodation facilities (units)	Number of persons accommodated (thousand people)	Number of rooms (rooms) (units)	Number of beds (units)
361	428.4	6 603	13 827
116	150.2	1 865	3 928
844	1 267.1	14 211	23 348
■ Samarkand	■ Tashkent		■ Tashkent city

Tourism Development

In Samarkand, Adiz Boboev, who is an acting governor of the region, held a meeting with representatives of the Georgian consulting company “Reformatics”.

The company “Reformatics” is participating in the development of a tourism development strategy in Uzbekistan until 2040. To this end, the company's specialists are studying the tourism potential of our country in cooperation with ministries and departments, as well as regional administration. The meeting exchanged views on the development of the tourism sector in Samarkand, attracting more foreign tourists, exporting tourism services, improving infrastructure and enriching tourist content. Adiz Boboev touched upon plans to develop tourism infrastructure in the region. In particular, he spoke about the construction of a new airport and turning Samarkand into a major transport hub, increasing the number of domestic and international flights, high-speed trains, and establishing new hotels and restaurants.

- By the end of 2025, about 3 million foreign and 5 million local tourists are expected to visit the region, - said the head of the region. The meeting also provided information on the work being carried out in the field of gastronomic tourism in the region. Representatives of “Reformatics” noted that the strategy being developed will pay special attention to the introduction of information and green technologies, as well as the adoption of advanced experiences of developed countries. They also outlined their proposals and recommendations for the further development of tourism in Samarkand. The guests planned to get acquainted with the city's historical monuments, modern hotels and the activities of the “Silk Road Samarkand” international tourism center, and to study in depth the opportunities in the tourism sector.

In Tashkent, The government has introduced 133 tourist buses and vans and more are needed. According to the “Concept of Development of Tourism Industry

— 2025,” published during the 2018 International Tourism Forum in Uzbekistan, the Uzbek government will expand its intercity bus service for the following routes: Tashkent-Samarkand-Bukhara-Khiva-Nukus, Tashkent-Gulistan-Tasjkent-Samarkand-Karshi-Termez, and Kokand-Fergana-Andijan-Namangan.

Furthermore, as noted in an interview with a local tour guide conducted by Silk Road New Observation News Agency, concerns about the wholesomeness of food products, the availability and quality of medical services, and the lack of clean, modern public restrooms are frequently cited. Because of the often poor medical services in outlying areas, tourists who fall ill in these locales need to be moved swiftly to Tashkent’s international hospital. At the same time, the practice whereby a tour group will wait for the patient to recover and then depart the country all together can produce large costs and additional concerns for fellow tourists and their travel agency as they wait for the patient’s treatment to end.

Based on comparative analyzing of tourism resources, visitor flow, seasonality, and the level of tourism development in Tashkent and Samarkand, several strategic recommendations can be proposed to support future growth, promote sustainable tourism, and enhance regional cooperation between the two destinations.

On the one hand, Both of regions should prioritize adoption of environmentally responsible for tourism initiatives and take some tourism sector management style alternatives from Japan. As we know air quality in both regions is getting worse day by day so they can introduce **green mobility solutions**, such as electric shuttle buses between key tourist zones, expanded bicycle lanes, and eco-friendly transport services within historic areas. On the other hand, implementing **waste-reduction programs** in major tourist districts—especially around Registan Square and Tashkent City—would contribute to cleaner and more responsible visitor experiences. Additionally, both cities could benefit from introducing **eco-certification systems** for hotels and tourism enterprises to encourage water conservation, reduced plastic usage, and energy-efficient operations.

References:

1. <https://samarkand.uz/en/press/news/samarqandda-turizmni-rivojlantirish-istiqbollari-muhokama-etildi>
2. <https://uzbekistan.travel/en/i/samarkand/>
3. <https://api.caspianpolicy.org/media/uploads/2019/11/CSPP-policy-brief-Tursim-in-Uzbekistan.pdf>
4. <https://samarkand.uz/en/press/news/samarqandda-turizmni-rivojlantirish-istiqbollari-muhokama-etildi>
5. https://stat.uz/img/news/tourism-and-recreation_p37860.pdf

GREEN ECONOMY AS THE FOUNDATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: GLOBAL PERSPECTIVES AND NATIONAL STRATEGIES

Eshboyeva Madina

Sophomore student at Jizzakh branch of NUU

Eshboyev Temur

Senior student at INHA university in Tashkent

Academic Supervisor:

Saitov Sirojiddin

Economics Teacher at JBNUU

Abstract: The transition towards a green economy has become one of the most pressing priorities in the modern era of global socio-economic development. Unlike the traditional growth model, which often relies on intensive exploitation of natural resources, the green economy emphasizes sustainability, inclusiveness, and resilience. It integrates economic progress with environmental protection and social justice, aiming to reduce ecological risks and address climate change while enhancing human well-being. This article provides an in-depth exploration of the theoretical foundations of the green economy, its alignment with the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs), the multiple benefits it offers, the structural challenges it faces, and selected global case studies. The paper argues that the green economy is not merely an option but the fundamental basis of sustainable development, offering a pathway that reconciles prosperity with environmental stewardship.

Keywords: Green economy; Sustainable development; Renewable energy; Climate change; Resource efficiency; Sustainable Development Goals (SDGs); Inclusive growth; Environmental protection; Circular economy.

In recent decades, the growing awareness of climate change, biodiversity loss, and environmental degradation has pushed the global community to rethink its development strategies. The green economy has emerged as a response to these challenges, offering a framework that seeks to harmonize economic growth with ecological balance and social justice (Barbier, 2011). Rather than focusing narrowly on GDP expansion, the green economy emphasizes sustainability, resilience, and equity as essential pillars of progress.

To understand the urgency of this transition, it is necessary to recall that the traditional economic models in force until the 1970s largely neglected social and ecological aspects of development. Economic growth plans were seen as the primary means of stability, yet they failed to address the instability of both the environment and the economy. The reliance on fossil fuels and resource-intensive industrialization led to excessive carbon emissions, deforestation, and widespread pollution. As A. Pechchi emphasized, “Not a single sane person believes that our

Mother Earth is capable of withstanding any changes and making any wish of men. It is clear that there are limits of growing, what they are and where they are yet to be determined.” These shortcomings of the “brown economy” created the necessity for reconciling sustainability with economic growth. At the core of the new paradigm lies a commitment to low-carbon development, efficient use of resources, and inclusiveness. According to the United Nations Environment Programme, a green economy is defined as one that results in improved human well-being and social equity, while significantly reducing environmental risks and ecological scarcities (UNEP, 2011). By promoting renewable energy, sustainable agriculture, eco-friendly transport, and waste reduction, the green economy offers a holistic alternative to extractive growth models. It does not reject progress but redefines it, ensuring that technological and economic advancement respect the limits of the planet while improving human well-being (Pearce, Markandya, & Barbier, 1989). The term itself was first introduced in 1989 by Edward Barbier in his report “Blueprint for a Green Economy” prepared for the UK government. Since then, the concept has been broadened and linked closely to the framework of sustainable development, which emphasizes the integration of social, economic, and environmental policies as the only viable solution to ongoing degradation and injustice. Sustainable development requires efficient and rational use of natural resources to meet the needs of current and future generations. This approach is deeply aligned with the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs), which represent a global blueprint for achieving prosperity within planetary boundaries (UN General Assembly, 2015). The SDGs cover 17 global goals ranging from poverty eradication, health, education, and gender equality, to clean energy, responsible consumption, climate action, and ecosystem preservation. Uzbekistan has committed to nationalizing and implementing 16 of these goals, excluding only Goal 14 (protection of marine ecosystems) since the country lacks sea basins. The adoption of the 2019–2030 Green Economy Strategy in Uzbekistan demonstrates the growing recognition that sustainable economic development must be based on ecological principles.

The green economy directly advances the goals of clean energy, decent work, sustainable cities, responsible consumption, and climate action. For example, investments in renewable energy expand access to affordable power while simultaneously reducing greenhouse gas emissions. Similarly, efforts to develop sustainable cities and circular economies foster both innovation and environmental protection. In this way, the green economy provides not only a theoretical framework but also a practical pathway for implementing the SDGs (OECD, 2011). The benefits of this transition are multi-dimensional. Economically, it stimulates innovation, creates new markets for clean technologies, and reduces long-term costs by mitigating environmental damage (World Bank, 2012). Socially, it generates employment in emerging industries, improves health outcomes through cleaner air and water, and helps reduce inequalities by ensuring access to sustainable resources. Environmentally, it safeguards biodiversity, reduces emissions, and builds resilience against climate-related risks.

In addition, the green economy is closely linked to the rise of “green entrepreneurship” or “ecopreneurship”. Supporters of this ideology argue that while the current economic system has improved living standards, it has also exacerbated climate change, biodiversity loss, and inequality. Ecopreneurs seek to reform traditional business practices by inventing environmentally friendly technologies, green products, and cleaner means of production, thereby contributing to sustainable growth. This demonstrates how the concepts of the green economy, green growth, and sustainable development are deeply interconnected. But, the road towards a green economy is not without obstacles. High initial investment costs remain a major barrier, particularly for developing countries with limited financial resources. Institutional gaps, weak governance, and resistance from industries reliant on fossil fuels also slow progress (UNEP, 2011). Moreover, short-term political interests often conflict with the long-term vision required for sustainability. Addressing these challenges demands international cooperation, innovative financing, and strong policy frameworks that prioritize sustainability over immediate gains (OECD, 2011).

Encouragingly, many regions have already demonstrated that such a transition is possible. The European Union, through its Green Deal, is pursuing climate neutrality by 2050 with sweeping reforms across energy, agriculture, and industry (European Commission, 2019). China has invested massively in renewable energy and electric vehicles, becoming a leader in green technology development (World Bank, 2012). In Central Asia, countries such as Uzbekistan are investing in solar farms, hydropower, and water-efficient agricultural practices to adapt to arid conditions while reducing reliance on fossil fuels. These examples show that while approaches may differ, the global direction of development is increasingly converging around sustainability.

Taken together, these experiences confirm that the green economy is not a temporary trend but a fundamental basis for sustainable development. It provides the tools to reconcile growth with environmental stewardship, to link prosperity with equity, and to prepare societies for the challenges of climate change. As the global community continues to grapple with complex socio-economic and ecological crises, it is becoming clear that the green economy is not merely one option among many, but the only viable foundation upon which a truly sustainable future can be built.

References:

10. Barbier, E. B. (2011). “The policy challenges for green economy and sustainable economic development”. “Natural Resources Forum”, 35(3), 233-245.
11. Eshboyeva, M., & Eshboyev, T. (2025). "GREEN ECONOMY" – THE BASE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT. *Journal of Contemporary World Studies*, 3(6), 69–72.
12. Utayevna, O. R. N. (2024). ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT WITH THE IDEA OF “GREEN ECONOMY”. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 5(47), 211-214.
13. Eshboyeva, M. (2024, December). BARQAROR RIVOJLANISHNI TA'MINLASHDA" YASHIL IQTISODIYOT" NING O'RNI: <https://doi.org/10.26907/2541-7743.2024.47.211-214>

- org/10.5281/zenodo. 14564325. In International scientific and practical conference (Vol. 1, No. 2, pp. 162-165).
14. OECD. (2011). “Towards Green Growth”. Organisation for Economic Co-operation and Development.
 15. World Bank. (2012). “Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development”.
 16. UN General Assembly. (2015). “Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development”. Resolution adopted by the General Assembly.
 17. Government of Uzbekistan. (2019). “Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan on the Strategy for the Transition to a Green Economy, 2019–2030”. Tashkent: National Database.
 18. Eshboyev, T., & Eshboyeva, M. (2025). ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BANKING. *Science Technology & Digital Finance*, 3(4), 58–60.
 19. Saitov S. O ‘zbekistonning butun jahon savdo tashkilotiga a’zo bo ‘lishining iqtisodiy ahamiyati //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 337-344.
 20. Xaydarov B. Ta’lim tizimida budget mablag ‘larining maqsadli sarflanishi nazorati //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 12.
 21. Saitov S., Tuychieva N. Main factors affecting economic growth in the country and their dynamics //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 53-64.
 22. Xaydarov B. IQTISODIYOTNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH, UNING MAQSADI VA VAZIFALARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 326-336.
 23. Saitov S. AVTOMOBIL TRANSPORT KORXONALARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISHNING YO‘LLARI VA USULLARI: [https://doi.org/10.5281/zenodo. 14513570](https://doi.org/10.5281/zenodo.14513570) //International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 90-94.
 24. Хайдаров Б., Туйчиева Н. Инновационные методы обучения информатике и образовательной робототехнике //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 200-204.
 25. Tuychieva N., Saitov S. Bank resources in the modernization of the economy //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 41-52.
 26. Xaydarov B. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA ICHKI AUDIT VA UNI IQTISODIYOTIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 87-97.
 27. Saitov S., Karimqulova O. O ‘ZBEKISTON RAQAMLI IQTISODIYOTIDA BANKLARNING ROLI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 132-138.
 28. Khaydarov B., Tuychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.
 29. Saitov S., To‘rabekov O. O ‘ZBEKISTONNING JAHON BOZORIGA KIRIB BORISHDAGI MUAMMOLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 238-245.

SUSTAINABLE WASTE MANAGEMENT STRATEGIES IN SOUTH KOREA AND UZBEKISTAN

Students: Sherquziyeva Iroda Rustam qizi

Shukurullayeva Maftuna Asatullo qizi

242nd Group,

Department of Tourism and Hospitality,

Jizzakh Branch of the National University of Uzbekistan

Emails: sherquzievairoda@gmail.com

shukurullayevamaftuna3@gmail.com

Scientific Supervisor: Goyibnazorova Shahnoza Vahob qizi

Email: bambuchiibijuteriy@gmail.com

Abstract: This article presents important information, issues, and solutions regarding waste management in South Korea and Uzbekistan. Currently, South Korea is one of the most developed countries in the world. Despite numerous achievements, it faces challenges in several areas, such as waste management, similar to our country. We examine the similarities and issues between the two countries and propose solutions for them.

Key words: waste management, VBWF, organic waste, domestic waste, South Korea’s waste problem is also a polemic. The biggest problem is plastic waste. The consumption of single use plastic in South Korea is very high. In 2017, South Korea generated 4.3 million tons of plastic waste from the industrial sector, 3 million tons of domestic waste, and 658,000 tons of the construction sector. This number has increased. Although the plastic waste rate is increasing, the domestic waste rate continues to decline. In 1994, waste generated around 1.3 kg per capita. The amount of waste continues decrease. In 2015 waste decreased to almost 0.86 kg per capita per day in Seoul, in 2019 it’s 3,506.1 kg per person. In 2020 it’s 3,7770.8 kg, in 2023 it was approximately 438 kg per person, calculated from the 1.2 kg per day.

Apart from experiencing domestic waste problems, South Korea was overwhelmed with imported waste. Imported waste reduces the percentage of domestic waste recycling. This happens because the local industry is more focus on recycling imported waste.

To overcome various waste problems in the country, the government issued several waste management policies. The policies are Volume based Waste Fee (VBWF). VBWF is a waste management system that require the public to sort recyclable waste. VBWF was first put into practice in 1995. This system also demands the community to pay waste management fee according to the amount of waste produced. VBWF is a successful strategy to reduce waste. Since this system was implemented, the amount of waste generated has decreased annually. In 10 years, waste was reduced by 50,000 tons per day with a recycling percentage of up to 45%. The VBWF system has succeeded in creating a responsible waste management scheme. The community, government, and industry players are able to

work together to implement 3R. This system indirectly forces all parties to be aware of the importance of waste management. Of course, the success of VBWF is also supported by the use of sophisticated waste management technology. Besides VBWF, South Korea also launched a Pay As Your Trash system specifically for dealing with organic waste. This system obliges the community to dispose of their organic waste in a particular disposal site. The place uses Radio Frequency Identification (RFID) technology. Pay As Your Trash has succeeded in reducing around 70% of organic waste from various sources.

The scheme is, this technology will scan the user's RFID card so they can throw garbage into the bin. Furthermore, the machine will weigh the amount of waste disposed of and auto debt a fee from the balance contained in the RFID card each month. The collected waste will be recycled into animal feed, compost, and a renewable energy source.

As said previously, there are some problems and challenges in waste management of South Korea. While WBWF system was implementing, it did not receive public support because it was quite inconvenient for people. After collection, recyclable has become burden for the government. The most difficult thing is how to take advantage of non PET plastic containers (PE, PP, PS, or PVC). Although these types of plastic containers were designated as recyclable waste but at that time, South Korea did not have enough infrastructure to recycle this type of plastic. The amount of waste generated in the South Korea is huge, not only due to the increase in consumer demand, but also due to the South Korean's traditional cuisine and characteristics of food. For example: kimchi- Korean's most popular dish creates a numerous food waste when prepared. Besides, this nauseating smell is caused by food waste and this problem has become even more serious since the VBWF system was put into operation. The reason is that the paper used to wrap food has been classified as recyclable waste and is no longer disposed of according to regulations for wrapping paper. One of the most concerning side effects of the VBWF system is illegal dumping to avoid paying fees. In fact, some people threw household waste or business waste into public trash bin on the street, dumped trash in remote area, or into regular bags, not a VBWF bag

So, we examine all problems of new system in South Korea and we should consider solution as well. To change attitude and awareness of people about the VBWF System, the government made a lot of efforts to introduce new policy and system, mechanisms to prevent institutional barriers, identify the benefits, evaluate the impact of the system, as well as the problems of the VBWF system through convincing people. Therefore, authorities have also cooperated closely with civil groups. After taking part in the pilot monitoring projects of the VBWF system, civil groups began to change their attitudes. The issue of recyclable waste was solved in 2003 when the government introduced policies to support plastic recycling companies — such as providing financial support to build and operate recycling facilities, and requiring the public sector to purchase recycled plastic products instead of new plastic bags.

At the same time, Korea also introduced a regulation that required manufacturers to take responsibility for collecting and processing recyclable waste. This regulation is known as the Extended Producer Responsibility (EPR) program.

However, at first, applying EPR program to food waste faced many difficulties, since 2013, the Seoul Metropolitan Government has applied the VBWF system in food waste treatment. For types of food waste that are heavier than regular waste, the Government has proposed that authorities apply a weight-based waste fee system instead of volume. Thanks to it, Food waste has been reduced by 10 to 30 %.

Thanks to the WBF system, the amount of food waste from each resident or household is measured, and the cost is calculated every month based on this weight. The bad smell from food waste has been reduced because food waste is now collected separately. The Korean government has also started building special facilities to treat food waste.

Since 1998, Seoul alone has opened five public food waste treatment plants and allowed private companies to help manage food waste. In 2005, the Korean government also made a rule that bans burying food waste directly in landfills.

To stop people from throwing away trash anywhere, some local authorities in South Korea installed reflectors and security cameras in risky areas. They also planted flowers and moved public trash bins to the city center. The local government told waste collectors not to take garbage bags that were of the wrong type.

After some time, when garbage stayed too long and started polluting the area, local residents were made responsible for watching and reporting illegal dumping. Because of these actions, rule violations became much fewer, and environmental pollution decreased. The Korean government also set fines for anyone who broke the rules.

In conclusion, in reality, although implementing the VBWF system is not easy, the South Korean government has shown strong determination and made continuous efforts to ensure its effectiveness. Currently, Vietnam is in a similar situation to South Korea about 30 years ago, when the waste landfill rate reached up to 96%. Therefore, Vietnam can learn from South Korea's experience in managing and improving waste treatment systems.

We should review Uzbekistan's waste management and its state, challenges and solution. Uzbekistan generates 10.2 million tons of waste annually, with plastic

accounting for 10.3% of this total. In 2022, the volume of plastic waste was 2.5 times higher than in 2013. The largest consumers of plastic are the packaging sector, the transport industry, and the construction sector, according to an inventory conducted by the Ministry of Ecology.

The Ministry of Ecology, Environmental Protection, and Climate Change of Uzbekistan, together with the Center for Sustainable Development, conducted an inventory of plastic waste across the country as part of the “Plastic Waste in Remote and Mountainous Areas” project, according to the ministry’s press service.

The project is being implemented with the support of the Secretariat of the Basel, Rotterdam, and Stockholm (BRS) Conventions — international agreements designed to protect the environment and human health from hazardous chemicals and waste.

Plastic is popular because it is durable and cheap, and it is used in many industries, including packaging, textiles, construction, and medicine. However, its long lifespan and resistance to decomposition have caused a growing environmental problem.

In Uzbekistan, plastic waste is becoming a bigger issue due to rapid economic growth, urbanization, and industries that heavily depend on plastic. Carrying out a plastic waste inventory is an important way to understand the current situation and plan waste management strategies. “The inventory helped us measure the amount of plastic entering the market, how it is used and recycled, and how much waste is generated. This process has become a key tool for analyzing the situation and creating long-term waste management plans,” said the Ministry of Ecology.

The reports shows that the use of plastic in Uzbekistan is growing rapidly. The packaging industry is the largest consumer, using 22.1% of all plastic in the market in 2022. The transport sector comes second with 24.9%, and the construction sector is third at 22.2%. Together, these three sectors use more than 69% of all plastic in the country. This is because plastic is used in many ways, from single-use packaging and transport parts to long-lasting construction materials.

As plastic use increases, plastic waste also grows. In 2022, Uzbekistan generated 249,200 tons of plastic waste — 147% more than in 2013. Packaging is the main source of this waste, contributing 192,100 tons, because packaging is usually thrown away immediately after use. In contrast, waste from the transport and construction sectors increases more slowly, since plastic products in these industries last longer.

Overall, Uzbekistan produces 10.2 million tons of municipal solid waste each year, and plastic waste makes up 10.3% of this total, or 1.05 million tons. Plastic production companies operate in almost every region of Uzbekistan, making products like plastic tableware and bags. The Ministry of Ecology noted that plastic items, especially polyethylene bags, are widely used by the population.

Uzbekistan also imports much more plastic than it exports. In 2023, the country imported 158,500 tons of plastic products worth \$487.5 million, while exports were only 47,300 tons worth \$90.1 million. Plastic imports in 2023 were 54.6% higher than in 2020.

According to the Ministry of Ecology, the plastic waste inventory revealed several major problems that make effective waste management difficult.

First, the country’s recycling infrastructure is underdeveloped. There are too few recycling facilities, which limits the ability to process important plastics such as polyethylene, polypropylene, and polyethylene terephthalate (PET).

Second, the lack of a waste separation system makes it harder to use existing recycling facilities efficiently. Low environmental awareness among the population makes the problem worse, as many people do not know enough about the importance of sorting waste or the harmful effects of plastic pollution.

The ministry emphasized that improving infrastructure is essential for better plastic waste management. Increasing the number of recycling companies, especially those handling polyethylene, polypropylene, and PET, would reduce the amount of waste sent to landfills and make recycling more economically viable. The ministry said that creating a waste separation system would improve the quality of recyclable materials, reduce sorting costs, and speed up the recycling process.

They also emphasized the need for educational campaigns to raise environmental awareness. These could include information programs as well as practical initiatives, like waste sorting programs in schools and workplaces.

The ministry said that the legal framework also needs improvement. This could include:

- Setting mandatory quotas for plastic recycling and limiting single-use plastic products;
- Gradually banning the production and import of plastic items and packaging, especially those with harmful chemicals and dyes;
- Introducing extended responsibility systems for producers and importers;
- Encouraging manufacturers and importers to make eco-friendly alternatives, such as biodegradable, paper, knitted, or cotton products, instead of plastic goods and packaging.

The ministry added that creating favorable conditions for investors in the recycling sector will help develop the industry and adopt advanced technologies.

It is important to note that Uzbekistan is already taking steps to improve the situation. These include introducing waste separation, restricting the production and use of certain types of plastic, and expanding recycling capacities.

The results of the plastic waste inventory will be published on the official websites of the Basel, Rotterdam, and Stockholm Conventions.

Uzbekistan is set to construct eight waste-to-energy plants by 2027 as part of its efforts to enhance environmental sustainability. President Shavkat Mirziyoyev

reviewed the projects aimed at processing household waste into electricity and other products, highlighting the country’s growing focus on circular economy practices.

the Ministry of Ecology, Environmental Protection, and Climate Change, in collaboration with foreign investors, has developed several projects. These initiatives are expected to attract investments of nearly \$1.3 billion for the construction of eight waste-to-energy plants and the conversion of landfill gas at the Ohangaron landfill into electricity.

China’s CAMC Engineering is investing \$350 million to build two waste-to-energy plants in Andijan and Tashkent regions. These plants will process 4,000 tons of waste per day and generate 630 million kilowatt-hours (kWh) of electricity each year. Another Chinese company, Shanghai SUS Environment, plans to invest \$310 million to build two plants in Samarkand and Kashkadarya regions. These facilities will process 3,000 tons of waste daily and produce 480 million kWh of electricity per year.

The UAE’s Tadweer Group will invest \$200 million in a plant serving Bukhara and Navoi regions. This plant will handle 1,500 tons of waste daily, generating 363 million kWh of electricity annually. South Korea’s Sejin company is investing \$55 million to convert landfill gas into 16 megawatts of renewable electricity at the Ohangaron landfill.

Together, these projects will process 4.7 million tons of waste per year, produce 2.1 billion kWh of electricity, and save 152 million cubic meters of natural gas annually. They will also prevent 2.4 million tons of greenhouse gas emissions and create 1,200 new jobs.

The projects will be carried out across 11 regions of Uzbekistan between 2025 and 2027, including Andijan, Bukhara, Jizzakh, Kashkadarya, Navoi, Namangan, Samarkand, Syrdarya, Fergana, Tashkent regions, and Tashkent city.

President Mirziyoyev emphasized the social importance of these initiatives: “These are not just plants; they solve one of the vital issues for our survival. The sustainability of our land, water, public health, air quality, and energy security depends on this sector. Proper waste collection and recycling will improve the environmental balance and benefit society.”

To support these efforts, the new Waste Management and Circular Economy Development Agency will oversee waste collection, sorting, disposal, recycling,

incineration, and waste-to-energy projects, helping to stabilize Uzbekistan’s environment and promote a healthier life for citizens.

South Korea is one of the most developed countries in the world. Despite its achievements, it has faced challenges in waste management. Over the years, Korea has implemented various policies and advanced systems to tackle these challenges effectively. One of the most notable initiatives is the Volume-Based Waste Fee (VBWF) system, which charges households based on the amount of waste they produce. Residents use RFID cards to dispose of waste, and the system weighs the trash and automatically deducts fees. This system encourages proper waste disposal, reduces the volume of food waste, and ensures recyclables are sorted correctly.

The VBWF system also led to the development of specialized food waste treatment facilities. Since 1998, Seoul alone has built five public facilities and authorized private ones to process food waste, turning it into compost, animal feed, or renewable energy. Additionally, South Korea introduced Extended Producer Responsibility (EPR) programs, making manufacturers responsible for collecting and processing recyclable waste. To prevent illegal dumping and promote compliance, local governments installed cameras, reflectors, and flowers in sensitive areas, and imposed fines for violations. Over decades, these measures have significantly reduced environmental pollution and improved recycling efficiency.

In contrast, Uzbekistan is currently at an earlier stage of waste management development, similar to Korea about 30 years ago. The country generates around 10.2 million tons of municipal solid waste annually, of which plastic makes up 10.3% (1.05 million tons). The consumption of plastic has grown rapidly due to urbanization, economic growth, and industrial development. The main consumers of plastic are the packaging (22.1%), transport (24.9%), and construction (22.2%) sectors, together accounting for over 69% of all plastic used. Imported plastic products are also increasing, making the total waste management challenge more complex.

Uzbekistan faces systemic problems such as insufficient recycling infrastructure, lack of waste segregation, and low public awareness about recycling. To address these issues, the government conducted a nationwide inventory of plastic waste, which will help develop strategies for sorting, recycling, and reducing waste. Legislative measures are also planned, including quotas for recycling, restrictions on single-use plastics, bans on harmful plastic products, and extended producer responsibility systems. Public awareness campaigns and educational initiatives are planned to encourage proper waste sorting in schools, workplaces, and households.

Several international investments are helping Uzbekistan develop waste-to-energy and recycling infrastructure. Chinese, UAE, and South Korean companies are investing over \$900 million in multiple plants across 11 regions. These facilities will process 4.7 million tons of waste annually, generate 2.1 billion kWh of electricity, save 152 million cubic meters of natural gas, prevent 2.4 million tons of greenhouse gas emissions, and create 1,200 new jobs. The newly established Waste Management and Circular Economy Development Agency will oversee these projects and support sustainable waste management.

Comparison Summary:

- **System maturity:** Korea has decades of experience with advanced systems like VBWF and EPR; Uzbekistan is in the early stages of implementation.
- **Waste composition:** Both countries face plastic waste challenges, but Uzbekistan’s plastic consumption is rapidly increasing due to industrial growth.
- **Infrastructure:** Korea has specialized treatment and recycling facilities; Uzbekistan’s recycling capacity is limited, and waste segregation is still under development.
- **Policy and awareness:** Korea has strong policies, fines, and public awareness programs; Uzbekistan is planning new legislation and educational initiatives.
- **Investment and innovation:** Uzbekistan is attracting international investments to build modern waste-to-energy plants, similar to the infrastructure Korea developed over decades.

In conclusion, Uzbekistan can learn from South Korea’s experience by implementing comprehensive policies, promoting public awareness, expanding recycling facilities, and applying advanced technologies. With proper planning and investment, Uzbekistan can significantly improve its waste management system and reduce environmental pollution while generating energy from waste.

References:

1. Ministry of Ecology, Environmental Protection and Climate Change of Uzbekistan. (2023). Plastic waste inventory in remote and mountainous areas. Tashkent: Government Press Release.
2. United Nations Basel, Rotterdam, and Stockholm Conventions Secretariat. (2023). Plastic Waste Management Reports. Geneva: UN Environment Programme.
3. Korea Environment Corporation. (2020). Volume-Based Waste Fee System in South Korea: Implementation and Impacts. Seoul: KEC Publications.
4. Ministry of Environment, South Korea. (2005). Food Waste Management and Recycling Facilities in Seoul. Seoul: Government Report.
5. Seoul Metropolitan Government. (1998–2020). Public Food Waste Treatment Facilities Annual Reports. Seoul: SMG Press.
6. Ministry of Environment, South Korea. (2003). Extended Producer Responsibility (EPR) Program for Recyclables. Seoul: Government Report.
7. Uzbekistan State Statistics Committee. (2023). Municipal Solid Waste and Plastic Consumption Statistics. Tashkent: Ustat Publications.

8. CAMC Engineering. (2024). Waste-to-Energy Projects in Uzbekistan: Investment Plans and Capacities. Beijing: Company Report.
9. Shanghai SUS Environment. (2024). Recycling and Energy Recovery Projects in Samarkand and Kashkadarya. Shanghai: Company Publication.

KICHIK VA O‘RTA BIZNESNING INNOVATSION FAOLIYATINI RAG‘BATLANTIRISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Soy Marina Petrovna

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali dotsenti

Sunnatov Qudratulla Sundorqul o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali magistranti

Annotatsiya. Ushbu tezisda kichik va o‘rta biznes subyektlarining innovatsion faoliyatini rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar tahlil qilinib, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, raqamli transformatsiya, ilm-fan bilan hamkorlik va innovatsion infratuzilmani kengaytirish orqali rag‘batlantirish mexanizmini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan. Taklif etilgan yondashuv kichik va o‘rta tadbirkorlikning innovatsion salohiyatini oshirish, texnologik yangilanishni jadallashtirish va iqtisodiy o‘sish uchun zarur sharoitlarni shakllantirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, o‘rta biznes, innovatsion rivojlanish, innovatsion faoliyat, raqamli transformatsiya, innovatsion infratuzilma, texnopark, texnologiya transferi, tadbirkorlik ekotizimi, moliyaviy rag‘batlantirish, startap loyihalar, ilmiy-tadqiqot hamkorligi, innovatsion salohiyat, biznes-inkubatsiya, akseleratorlar, raqobatbardoshlik, iqtisodiy modernizatsiya.

Kirish

Kichik va o‘rta biznes hozirgi davrda iqtisodiy taraqqiyotning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u nafaqat bandlikni ta’minlash, balki yangi bozorlar, yangi texnologiyalar va innovatsion mahsulotlar yaratilishida ham beqiyos o‘rin tutadi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasida kichik va o‘rta biznes iqtisodiyotning innovatsion faolligini oshiruvchi asosiy mexanizm sifatida qoraladi. Chunki mazkur sektor moslashuvchanligi, tezkor qaror qabul qila olishi, yangi g‘oyalarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyati va minimal xarajatlar bilan innovatsion tajribalar o‘tkazish qobiliyati bilan ajralib turadi.

O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun ham kichik va o‘rta biznesning innovatsion salohiyatini rivojlantirish strategik ahamiyatga ega. So‘nggi yillarda mazkur yo‘nalishda keng ko‘lamli islohotlar olib borilmoqda: soliq va kredit yukini kamaytirish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish, startap ekotizimni rivojlantirish, texnoparklar va innovatsion markazlar tarmog‘ini kengaytirish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirishni qo‘llab-quvvatlash kabi tashabbuslar yo‘lga qo‘yildi. Shu bilan birga, kichik va o‘rta biznesning innovatsion faoliyatini rag‘batlantirishda bir qator tizimli muammolar hali ham mavjud.

Birinchidan, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishning murakkab mexanizmlari, yuqori kredit stavkalari va garov talablari tadbirkorlarning texnologik yangilanishga bo‘lgan qiziqishini pasaytiradi. Ikkinchidan, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan biznes o‘rtasidagi hamkorlik tizimi yetarli darajada shakllanmagan, natijada ilmiy ishlanmalar amaliyotga tatbiq etilishida uzilishlar yuzaga keladi. Uchinchidan, raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarining pastligi, axborot tizimlari, avtomatlashtirilgan boshqaruv va onlayn platformalar bilan ishlash tajribasining yetarli emasligi innovatsion transformatsiyani sekinlashtiradi. To‘rtinchidan, innovatsion infratuzilma — texnoparklar, inkubatorlar, akseleratorlar — hududlar bo‘yicha bir xil rivojlanmagani ham innovatsion faollikni cheklab qo‘yadi.

Bugungi sharoitda kichik va o‘rta biznesning innovatsion salohiyatini oshirishga qaratilgan rag‘batlantiruvchi mexanizmni takomillashtirish zarurati kun tartibiga chiqmoqda. Bunday mexanizm moliyaviy, institutsional, texnologik va axborot infratuzilmasining integratsiyasiga asoslangan bo‘lishi, tadbirkorlar uchun innovatsion g‘oyalarni joriy etish jarayonini soddalashtirishi va xavflarni kamaytirishi maqsadga muvofiqdir.

Mazkur tezisning dolzarbligi ham aynan kichik va o‘rta biznes subyektlarining innovatsion rivojlanishiga to‘sqinlik qilayotgan omillarni chuqur tahlil qilish, mavjud mexanizmlarni qayta ko‘rib chiqish va innovatsion faoliyatni rag‘batlantirishning takomillashtirilgan yondashuvlarini ishlab chiqish zaruratidan kelib chiqadi.

Asosiy qism

Kichik va o‘rta biznesning innovatsion faoliyatini rivojlantirish iqtisodiyotning texnologik yangilanishi, raqobatbardosh mahsulotlar yaratish va yangi bozorlarni egallash jarayonlarida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Innovatsion rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo‘lishiga qaramay, kichik va o‘rta biznes subyektlarining ushbu yo‘nalishdagi faolligi ko‘plab omillar sababli yetarli darajada shakllanmagan. Avvalo, innovatsion loyihalar odatda katta moliyaviy resurs talab qilgani uchun tadbirkorlar yuqori xarajatlar, uzoq qaytish davri va moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi bilan bog‘liq qiyinchiliklarga duch keladilar. Kredit foiz stavkalarining nisbatan yuqoriligi, garov ta‘minoti talablarining qattiqiligi va investitsion infratuzilmaning yetarli emasligi innovatsion loyihalarga sarmoya kiritishni sekinlashtiradi. Shu sababli innovatsion faoliyatni moliyaviy rag‘batlantirishning yangi mexanizmlarini yaratish zarur bo‘lib, buning uchun past foizli kredit liniyalari, grantlar, subsidiyalar, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirishga qaratilgan mablag‘lar ajratish va texnologiya importiga oid imtiyozlarni kengaytirish quyidagi jarayonlarni tezlashtiradi.

Bundan tashqari, innovatsion infratuzilmaning rivojlanish darajasi ham kichik va o‘rta biznesning texnologik yangilanish imkoniyatlarini belgilab beradi. Texnoparklar, akseleratorlar, biznes-inkubatorlar va texnologiya transfer markazlarining hududlar bo‘yicha notekis joylashganligi ko‘plab kichik korxonalar uchun innovatsion resurslarga bo‘lgan kirishni cheklaydi. Amaldagi infratuzilma ko‘p hollarda yirik shaharlarda to‘plangan bo‘lib, chekka hududlardagi kichik korxonalar prototiplash, laboratoriya sinovlari yoki texnik maslahat olish kabi

Innovatsion faoliyatni sekinlashtirayotgan yana bir muhim omil — ilmiy-tadqiqot muassasalari va biznes subyektlari o'rtasidagi hamkorlikning sustligidir. Oliy ta'lim muassasalari va ilmiy institutlar tomonidan yaratilayotgan ko'plab ilmiy ishlanmalar amaliyotga joriy etilmay qolayotganining asosiy sabablari texnologiyani tijoratlashtirish jarayonining murakkabligi, kooperatsiya platformalarining yetishmasligi, tadbirkorlarning ilmiy yechimlarga bo'lgan talabining pastligi hamda hamkorlikning iqtisodiy mexanizmlarining aniq ishlamasligidir. Bu jarayonni jonlantirish uchun universitetlar va korxonalar o'rtasida hamkorlik platformalarini yaratish, ilmiy ishlanmalarning yagona elektron bazasini shakllantirish, innovatsion konsalting xizmatlarini kengaytirish va universitet tadqiqotlarini biznes ehtiyojlariga moslashtirish zarur.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasi kichik va o'rtabiznesning innovatsion rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Zamonaviy iqtisodiysharoitda avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, bulut texnologiyalari, elektron tijorat, CRM va ERP platformalari nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki yangi turdagi innovatsion xizmatlar yaratish imkoniyatini ham beradi. Ammo tadbirkorlarning aksariyati raqamli texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha zarur ko'nikmalarga ega bo'lmagani uchun raqamli transformatsiya jarayoni sekin bormoqda. Shu sababli raqamli ta'lim dasturlarini yo'lga qo'yish, biznes subyektlari uchun subsidiyalangan IT xizmatlarini taqdim etish va raqamli infratuzilmaga kirishni soddalashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun integratsiyalashgan ragʻbatlantirish mexanizmini joriy etish taklif etiladi. Bunday mexanizm innovatsion faoliyatni moliyaviy, institutsional, infratuzilmaviy va texnologik jihatdan qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Past foizli kreditlar, grantlar, soliq imtiyozlari, texnoparklar tarmogʻini kengaytirish, universitet–biznes hamkorligini kuchaytirish, texnologiya transferi jarayonlarini soddalashtirish va raqamli transformatsiyani jadallashtirish orqali kichik va oʻrta biznesning innovatsion salohiyati sezilarli darajada oshiriladi. Natijada iqtisodiyotning texnologik modernizatsiyasi jadallashadi, innovatsion mahsulotlarning ulushi ortadi, hududlarda yangi ish oʻrinlari yaratiladi va mamlakatning umumiy raqobatbardoshligi mustahkamlanadi.

Kichik

Kichik va oʻrta biznesning innovatsion faoliyatini rivojlantirish bugungi kunda iqtisodiy oʻsishning eng muhim strategik yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Oʻzbekiston iqtisodiyoti uchun innovatsion transformatsiya jarayonlarini jadallashtirish nafaqat yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratish, balki ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, raqobatbardoshlikni kuchaytirish va xalqaro bozorlarga kirishni kengaytirish imkoniyatlarini ham yaratadi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, kichik va oʻrta biznes subyektlarining innovatsion faolligini oshirishga bir qator moliyaviy, infratuzilmaviy, institutsional va raqamli omillar

to‘sqinlik qilmoqda. Ushbu omillarni bartaraf etish uchun tizimli, kompleks va integratsiyalashgan yondashuv zarur.

Taklif etilgan rag‘batlantirish mexanizmi kichik va o‘rta biznes uchun qulay innovatsion muhit yaratishga xizmat qiladi. Xususan, past foizli kreditlar, grant va subsidiyalar orqali moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, texnoparklar va innovatsion markazlar tarmog‘ini kengaytirish orqali infratuzilmani rivojlantirish, universitetlar bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish jarayonini jadallashtirish, shuningdek, raqamli texnologiyalar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish orqali korxonalar raqamli transformatsiyaga tayyorligini oshirish mumkin bo‘ladi.

Bunday kompleks yondashuvning amaliy natijalari — innovatsion mahsulot va xizmatlar ulushining ortishi, yangi biznes modellarning paydo bo‘lishi, hududlarda innovatsion faollikning kuchayishi, eksport salohiyatining rivojlanishi va iqtisodiyotning texnologik modernizatsiya sur‘atlarining tezlashishi bilan namoyon bo‘ladi. Eng muhimi, kichik va o‘rta biznesning innovatsion rivoji nafaqat alohida korxonalar darajasida, balki butun mamlakat miqyosida iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikning yuksalishiga xizmat qiladi.

Shu bois kichik va o‘rta biznesning innovatsion faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan mexanizmlarni takomillashtirish strategik ustuvor vazifa sifatida qaralishi lozim. Mazkur tadqiqotda ilgari surilgan takliflar va xulosalar ushbu jarayonni samarali tashkil etish, innovatsion ekotizimni kuchaytirish va iqtisodiyotning sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishiga ko‘maklashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash choralariga oid" PQ–4963-son qarori. – Toshkent, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi farmoni. – Toshkent, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi. Innovatsion infratuzilmani rivojlantirish bo‘yicha yillik hisobot. – Toshkent, 2023.
4. OECD. *Enhancing the Contributions of SMEs in a Global and Digitalised Economy*. Paris: OECD Publishing, 2019.
5. European Commission. *SME Performance Review 2022*. Brussels, 2022.
6. Drucker, P. *Innovation and Entrepreneurship*. New York: Harper Business, 2007.
7. Schumpeter, J. *Theory of Economic Development*. Harvard University Press, 1934.
8. Tidd, J., Bessant, J. *Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change*. Wiley, 2020.
9. Lundvall, B.-Å. *National Systems of Innovation: Toward a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London: Pinter Publishers, 1992.
10. Chesbrough, H. *Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*. Harvard Business School Press, 2003.
11. World Bank. *Innovation and Entrepreneurship Ecosystem in Emerging Economies*. Washington D.C., 2021.

12. United Nations ESCAP. *Promoting Innovation for SMEs: Policy Framework and Practices*. Bangkok, 2020.
13. Ziyodullaev, N. S., & Teshaboyev, B. B. “O‘zbekiston sharoitida kichik biznesning innovatsion faoliyatini rivojlantirish muammolari.” *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali*, №3, 2022.
14. Jo‘raev, O. “Innovatsion iqtisodiyotda kichik tadbirkorlikning roli.” *O‘zbekiston iqtisodiy axborotnomasi*, 2021.
15. Karimov, U. *Tadbirkorlik faoliyati va innovatsiyalar boshqaruvi*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
16. Porter, M. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. Free Press, 2008.
17. World Economic Forum. *Global Competitiveness Report 2023*. Geneva: WEF, 2023.

JIZZAX VILOYATINING EKOTURIZM TIZIMI VA UNING IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Isomiddinov Sherzod Sirojiddin o‘g‘li
Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti
email: isomiddinov191298@gmail.com,
ORCID:0009-0008-1855-0939

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jizzax viloyatining ekoturizm salohiyati va uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta’siri chuqur tahlil qilinadi. Tabiiy landshaftlar, biologik xilma-xillik, madaniy meros va mahalliy hamjamiyatdagi ehtiyojlar asosida ekoturizm imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, infratuzilma, boshqaruv va moliyalashtirishdagi muammolar identifikatsiya qilinib, barqaror rivojlanish uchun amaliy takliflar taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: Jizzax viloyati, ekoturizm, barqaror turizm, tabiiy resurslar, mahalliy rivojlanish.

Аннотация: В данной статье проводится глубокий анализ туристического потенциала Джиззахской области и его влияния на социально-экономическое развитие. Рассматриваются возможности экотуризма на основе природных ландшафтов, биологического разнообразия, культурного наследия и потребностей местного сообщества. Кроме того, идентифицируются проблемы инфраструктуры, управления и финансирования, а также предлагаются практические рекомендации для устойчивого развития.

Ключевые слова: Джиззахская область, экотуризм, устойчивый туризм, природные ресурсы, местное развитие.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the ecotourism potential of Jizzakh region and its impact on socio-economic development. Ecotourism opportunities are explored based on natural landscapes, biodiversity, cultural heritage, and the needs of the local community. Additionally, issues related

to infrastructure, management, and financing are identified, and practical recommendations for sustainable development are presented.

Keywords: Jizzakh region, ecotourism, sustainable tourism, natural resources, local development.

Kirish. So‘nggi yillarda ekologik turizm global miqyosda nafaqat turizm industriyasining eng istiqbolli yo‘nalishlaridan biri, balki barqaror rivojlanishning ustuvor omili sifatida ham e‘tirof etilmoqda. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ekologik turizmning yillik o‘sinh sur‘atlari 4–7 foiz atrofida ekanini ta‘kidlaydi va ekologik yo‘nalishdagi sayohatlar pandemiyadan keyingi davrda eng tez tiklangan segmentlardan biri bo‘lib, ko‘plab davlatlarning iqtisodiy rejalashtirishida muhim o‘rin egallab borayotganini qayd etadi [1]. Bunga sabab sifatida tabiatga intilishning kuchayishi, ekologik xavfsizlik masalalarining dolzarb bo‘lishi hamda rekreatsion xizmatlarning sog‘liq uchun muhim omilga aylanishi ko‘rsatiladi.

O‘zbekiston ham mazkur global tendensiyalarni chuqur anglab, ekoturizmni barqaror rivojlantirishga qaratilgan qator davlat dasturlarini amalga oshirmoqda. Xususan, 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Turizmni rivojlantirish strategiyasida ekologik turizm yo‘nalishlarini qo‘llab-quvvatlash, milliy bog‘lar va qo‘riqxonalarda zamonaviy infratuzilma yaratish, turizmning ekologik standartlarga mos boshqaruv tizimini yo‘lga qo‘yish asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan [2]. Mamlakatimizdagi tabiiy hududlarning o‘ziga xosligi, xilma-xilligi va hali to‘liq o‘zlashtirilmagan salohiyatining mavjudligi ekoturizmni jadal rivojlantirish imkonini beradi.

Jizzax viloyati O‘zbekistonning o‘ziga xos tabiiy landshaftlarga ega hududlaridan biri bo‘lib, ekoturizm rivoji uchun katta imkoniyatlar bilan ajralib turadi. Viloyat hududida joylashgan Zomin milliy bog‘i, Forish tog‘lari, O‘smat o‘rmon massivi, Sangzor vodiysi, Jomboy tog‘ tizmalari va boshqa tabiiy majmualar ekologik turizmning asosiy bazasini tashkil etadi. Ayniqsa, Zomin milliy bog‘i – respublikaning eng qadimiy va yirik qo‘riqlanadigan hududlaridan biri sifatida noyob bioxilma-xillikni o‘zida mujassam etgan bo‘lib, yiliga minglab mahalliy va xorijiy sayyohlarni jalb qiladi [3].

Ekoturizmning Jizzax viloyati uchun ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati beqiyosdir. Bu yo‘nalish yangi ish o‘rinlarini yaratish, mahalliy aholining daromad manbalarini ko‘paytirish, hududning transport va rekreatsion infratuzilmasini yaxshilash, kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikning rivojlanishiga xizmat qiladi [4]. Ekoturizmning barqaror rivoji ekologik madaniyatni oshirish, milliy tabiiy resurslarni muhofaza qilish, mahalliy hamjamiyatning ekologik boshqaruvdagi ishtirokini kuchaytirish kabi ijtimoiy vazifalarni ham bajaradi [5].

Biroq viloyat ekoturizm tizimida hal qilinishi lozim bo‘lgan muammolar ham yetarlicha. Infratuzilmaning ayrim hududlarda zaifligi, xizmatlar sifati bo‘yicha standartlarning to‘liq shakllanmagani, marketing yetishmovchiligi, ilmiy asoslangan boshqaruv tizimining to‘liq yo‘lga qo‘yilmaganligi ekoturizmni kompleks rivojlanishiga to‘sqinlik qilmoqda [6]. Shu bois, mavjud salohiyatni ilmiy asosda baholash, rivojlanish tendensiyalarini o‘rganish va barqaror ekoturizmni shakllantirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi.

Usullar

Maqolada quyidagi tadqiqot metodlari qo‘llanildi:

- **Adabiyot tahlili** – ilmiy maqolalar, hisobotlar va rasmiy saytlar o‘rganildi [7].
- **Rasmiy ma’lumotlar** – O‘zbekiston respublikasi va Jizzax viloyati turizm bo‘limi, davlat qo‘riqxonalarining statistik va rejalashtirish hujjatlari [2].
- **Maydon tajribasi** – avvalgi ekoturizm bo‘yicha konferensiya maqolalari tahlil qilindi [8].
- **Ijtimoiy-ekonomik baholash** – mahalliy aholi va turizm subyektlari o‘rtasida o‘zaro munosabat va iqtisodiy foyda imkoniyatlari baholandi [4].

Natijalar

Tabiiy-geografik salohiyat

- **Zomin milliy tabiat bog‘i:** 26 921 gektar, tog‘-o‘rmonlar, chuqur vodiylar, biologik xilma-xillik [3].
- **Forish tog‘lari va O‘smat o‘rmon massivi:** trek yo‘laklar, g‘orlar, arxeologik obyektlar [3].
- **Sangzor vodiysi:** tog‘-vodiy landshaftlari, ekologik kuzatuv yo‘laklari [3].

Ijtimoiy va iqtisodiy foyda

- Yangi ish o‘rinlari yaratilmoqda, kichik subyektlar soni oshmoqda [4].
- Mahalliy tadbirkorlik rivojlanmoqda: homestay, eko-mehmonxona, hunarmandchilik [5].
- Infratuzilma yaxshilanmoqda: yo‘llar, piknik hududlari, sayyohlik shoxobchalari [4].
- Aholi daromadi oshmoqda, ayniqsa tog‘li hududlarda yashovchi oilalar uchun turizm muhim iqtisodiy manbaga aylanmoqda [5].

Mavjud to‘siqlar

- Infratuzilma yetishmasligi, sanitariya va axborot belgilar [6].
- Mutaxassis kadrlar yetishmasligi: ekolog-gidlar, tog‘ yo‘lboshlovchilari [6].
- Monitoring tizimi sust [6].
- Marketing faoliyati past, xorijiy sayyohlar oqimi yetarli darajada emas [7].

Munozara

Jizzax viloyatidagi ekoturizm salohiyati juda keng va xilma-xil. Zomin milliy bog‘i, Forish tog‘lari va Sangzor vodiysi kabi tabiat maskanlari sayyohlarga nafaqat rekreatsion, balki ilmiy sayohat imkoniyatlarini ham taqdim etadi [3]. Biologik xilma-xillikni kuzatish, qush va hayvon turlarini o‘rganish, shuningdek arxeologik va madaniy ob’ektlarni ziyorat qilish orqali turizm faoliyati ilmiy va ekologik ahamiyatga ega bo‘ladi [4].

Ekoturizm orqali mahalliy aholi – ayniqsa qishloq va tog‘ hududlarida yashovchilar – ijtimoiy-iqtisodiy foyda olishi mumkin. Homestay (oilaviy mehmonxona), ekologik kamp-lagerlar, eko-mehmonxonalar orqali mahalliy tadbirkorlik rivojlantiriladi, bu esa oilaviy daromadni oshirishga xizmat qiladi [5].

Shu bilan birga, turizm infratuzilmasini (yo‘llar, axborot yo‘laklari, nazorat punktlari) takomillashtirish sayyohlar sonini oshirish va xizmat sifatini yaxshilash imkonini beradi [4].

Biroq barqaror rivojlanish va ekologik saqlashni ta‘minlash uchun bir qator muammolarni hal qilish zarur. Jumladan, infratuzilma yetarli emas, mutaxassis kadrlar kam, ekologik monitoring tizimi sust ishlamoqda va marketing faoliyati past [6]. Mahalliy boshqaruv organlari va ekologik tashkilotlar orasidagi koordinatsiya yetarli emas, bu esa sayyohlik jarayonlarida resurslarning noto‘g‘ri boshqarilishiga olib keladi [7].

Tahlillardan ko‘rinib turibdiki, Jizzax viloyatida ekoturizmni rivojlantirish uchun raqamli monitoring va GIS asosida ekotizimlarni kuzatish, ekologik marshrutlar uchun limitlar va tartiblarni joriy etish, mahalliy boshqaruv va ekologik tashkilotlar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, xalqaro va milliy marketing strategiyalarini kuchaytirish muhimdir [8].

Xulosa

Jizzax viloyati ekoturizm nuqtai nazaridan katta va xilma-xil salohiyatga ega. Tabiiy landshaftlar, qo‘riqlanadigan hududlar, madaniy meros va mahalliy hamjamiyat tajribasi birgalikda ekologik sayohat yo‘nalishlarini yaratadi [3]. Ekoturizm nafaqat mahalliy iqtisodiyotga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi, balki ekologik ongni oshiradi va turizm orqali ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi [4].

Homestay, ekologik kamp-lagerlar va eko-mehmonxonalar orqali oilaviy daromadlar oshadi, mahalliy hunarmandchilik rivojlantiriladi va hududning turizm salohiyati kuchayadi [5]. Shu bilan birga, infratuzilma va xizmat sifatini yaxshilash, ekologik nazorat tizimini kuchaytirish, marketing strategiyasini rivojlantirish orqali Jizzax viloyatini O‘zbekiston va Markaziy Osiyoda yetakchi ekoturizm markaziga aylantirish mumkin [6].

Barqaror ekoturizmni tashkil etish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim: ekotizimlarni raqamli monitoring qilish (GIS, dron nazorati), ekologik marshrutlar va turist oqimini tartibga solish, mahalliy boshqaruv va ekologik tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish, xalqaro standartlarga mos eko-mehmonxonalar va xizmatlarni rivojlantirish, milliy va xalqaro marketing kampaniyalarini kuchaytirish [7].

Agar ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilsa, Jizzax viloyati nafaqat O‘zbekiston, balki butun Markaziy Osiyodagi yetakchi ekoturizm markaziga aylanadi [8].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. UNWTO. Tourism for Sustainable Development Report 2023. — <https://www.unwto.org>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–1356-son qarori: “2022–2026 yillarda turizmni rivojlantirish strategiyasi”. — <https://lex.uz>
3. Zomin milliy tabiat bog‘i rasmiy sayt — <https://zomin.natureareas.uz/change-language/en>
4. Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Ekologik turizm bo‘yicha ilmiy-uslubiy qo‘llanma. — <https://www.oir.gov.uz>

5. Mamatqulov A. va boshq. O‘zbekistonning tabiiy resurslari va turizm salohiyati. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2021.
6. Nature Protected Areas Uzbekistan — https://natureareas.uz/zaamin_mtb
7. Openscience.uz: Zomin milliy bog‘ida ekoturizmni tashkil etish — <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/6211>
8. Travel & Tour World: Bakhmal District turizm daromadi — <https://www.travelandtourworld.com/news/article/bakhmal-district-in-jizzakh-region-of-uzbekistan-generates-six-million-us-dollar-in-tourism-revenue-in-this-year-with-sports-and-eco-tourism-growth/>

BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHDA YASHIL IQTISODIYOT VA IJTIMOY TADBIRKORLIKNING UYG‘UNLIGI

Mingboyeva Oydin Alisher qizi

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrası 1-bosqich magistranti,

E-mail: mingboyevaoydin04@gmail.com

Annotatsiya: Atrof-muhitning ifloslanishi, ijtimoiy muammolarning ortib borish fonida tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va jamiytdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik muammolarni hal qilish uchun ishlab chiqilgan va bugungi kunda ommalashib borayotgan sohalarni umumlashtirib turuvchi tushunchalar ijtimoiy soha tadbirkorligi va yashil iqtisodiyot tamoyilidir. Ijtimoiy tadbirkorlik- jamiytdagi ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan, yashil iqtisodiyot esa iqtisodiy muammolarni tabiatga zararsiz, eko-tizim bilan hal qilishni ilgari suradi.

Kalit so‘zlar: Barqaror iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy tadbirkorlik, yashil iqtisodiyot, atrof-muhit, globallashtirish, ekologik muammo, bandlik.

Bugungi globallashtirish davrida, mamlakatning iqtisodiy holatini yaxshilash uchun mavjud muammolarni tabiatga va jamiyatga zarar yetkazmagan holatda hal qilish, aholi turmush darajasini yaxshilash bilan bir qatorda atrof-muhitni ham asrab-avaylash davlatlar oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mavjud muammolarni hal etish uchun hozirda ommalashib borayotgan yashil iqtisodiyot strategiyasi va ijtimoiy soha tadbirkorligiga katta e‘tibor qaratilmoqda. Atrof-muhit ifloslanishi, dunyo aholisi orasida tabaqalanishning ortishi, ishsizlik kabi muammolarga faqatgina barqaror iqtisodiy rivojlanish orqali barham berish mumkin. Yashil iqtisodiyot va ijtimoiy tadbirkorlikni umumlashtirib turuvchi holat ikkisinin ham barqaror rivojlanishga xizmat qilishidir, shu sababli ham ularning uyg‘unligi iqtisodiy rivojlanishda o‘zining ijobiy ta‘sirini ko‘rsatadi.

XXI asr fan-texnologiyalarning yuqori sur‘atda rivojlanishi bilan, bir qatorda, jamiytdagi ijtimoiy va ekologik muammolarning ham shunga mos ravishda ortib borish asri desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Bugungi kunda dunyo bo‘ylab yashil iqtisodiyot va ijtimoiy tadbirkorlikning yaqqol namunasi bo‘lgan millionlab biznes

modellar o‘z faoliyatlarini boshlashgan va ularning asosiy maqsadi kelajak uchun toza havo va chiroyli tabiat qoldirish bilan birga, o‘zlarining moddiy ehtiyojlarini ham qondirishdir. **“Yashil” iqtisodiyot**- inson farovonligi va ijtimoiy adolatni ta‘minlaydigan, ayni paytda ekologik xavflarning oldini olishni va atrof muhitga zarar yetkazmaslikni kafolatlaydigan iqtisodiyot. Bu iqtisodiy model uglerod chiqindilarni kamaytirish, energiya va resurslardan samarali foydalanish, barqaror qishloq xo‘jaligi, yashil texnologiyalar va ekologik toza sanoatga e‘tibor beradi. Ijtimoiy sohadagi tadbirkorlikda “yashil” texnologiyalardan foydalanish yashil iqtisodiyotning ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, bunda ham tabiatni yuqori darajada ifloslanishining oldi olinadi, ham ma‘lum darajada bandlik ta‘minlanadi. **Ijtimoiy tadbirkorlik**- keng tushuncha bo‘lib, jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan shu bilan birga iqtisodiy jihatdan barqaror bo‘lgan faoliyat turidir. Ushbu tadbirkorlikning asosiy maqsadi jamiyatdagi mavjud ijtimoiy, ekologik va iqtisodiy muammolarga innovatsion yondashuv orqali yechim topish hisoblanadi. Ijtimoiy tadbirkorlikka eng yorqin misollardan biri “TOMS” oyoq kiyim ishlab chiqaruvchi amerika tashkilotini olishimiz mumkinki, u har bir sotilgan oyoq kiyim uchun bir juft oyoq kiyimni dunyoning istalgan yeridagi qashshoq oila bolalari uchun ajratadi. Bu orqali har bir xaridor, ma‘lum ko‘rinishda o‘zgalarga yordam qo‘lini cho‘za oladi. Bunday holat o‘z o‘rnida reklama vazifasini ham bajaradi. **Barqaror iqtisodiy rivojlanish** esa yuqoridagi ikki tushunchani umumlashtirgan holati bo‘lib, iqtisodiyot o‘sishda davom etadi, ammo tabiiy resurslarni tugatmasdan, atrof-muhitga zarar yetkazmasdan, jamiyatning barcha qatlamlari uchun teng imkoniyatlar yaratgan holda amalga oshiriladi. Ijtimoiy tadbirkorlik va yashil iqtisodiyotni uyg‘unlashtirish orqali quyida keltirilgan bir qancha foydalarga erishish mumkin:

- Ijtimoiy va ekologik muammolarni birgalikda hal qilish;
- Barqaror biznes model ishlab chiqish;
- Resurslardan samarali foydalanish;
- Jamiyatni barqaror rivojlantirish.

Hozirgi iqtisodiy va ekologik inqirozlarning yuzaga kelishi davrida mamlakatlar eco-biznes modellarni ishlab chiqishga va ularni rivojlantirishga katta e‘tibor qaratmoqda. Ulardan biri “Plastic Bank”- qashshoqlikni tugatishni va plastik ifloslanishni oldini olishga yordam beruvchi ijtimoiy fintech bo‘lib, kanadalik tashabbuskorlar tomonidan ilgari surilgan. Yana biri esa RiverRecycle kompaniyasi bo‘lib, maqsadi daryodan chiqadigan plastik chiqindilarni okeanga yetib bormasdan to‘xtatish, past qiymatli plastik idishlardan qayta ishlangan taxtalar va PET to‘plamlari ishlab chiqarishdan iborat va o‘z faoliyatini Finlandiyada boshlagan. Qabul qilinayotgan qonun va qarorlar, ma‘lum muddat uchun belgilangan strategiyalardan shuni bilish mumkinki, yurtimizdan ham yashil iqtisodiyotga e‘tibor ortib bormoqda. Yuqoridagi ikki misoldan farqli o‘laroq O‘zbekistondagi Tech4Impact ijtimoiy loyihasini keltirib o‘tish mumkin. Ushbu lohiya asosiy e‘tiborni ayollar, bolalar va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamiga qaratadi. Yuqorida nomi keltirilgan loyihalar, tashkil etilgan korxonalarni bir-biriga bog‘lab turuvchi maqsad insonlarni ish bilan ta‘minlash uchun davr talabiga mos keluvchi innovatsion eko-loyihalarni ishlab chiqish va ularni hayotga tatbiq etishdir.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyot va ijtimoiy tadbirkorlikning uyg‘unligi:

- Tabiatni asrashni iqtisodiy foydaga aylantiradi;
- Aholi bandligini oshiradi;
- Barqaror rivojlanishga xizmat qiladi.

Yana shuni ta’kidlash mumkinki, yashil iqtisodiyot va ijtimoiy tadbirkorlikning uyg‘unligi barqaror rivojlanishning eng samarali modeli. U iqtisodiyotni ekologik xavfsiz, ijtimoiy adolatli, va innovatsion yo‘nalishga o‘tkazadi. Rivojlanayotgan davlatlar jumladan O‘zbekiston uchun bu yo‘nalish katta strategik ahamiyatga ega. Kelajakda bu sohalarni yanada qo‘llab-quvvatlash, sohaga yoshlarni jalb qilish, moliyaviy rag‘batlar yaratish orqali barqarorlik va aholining farovonligini oshirish mumkin. Barqaror rivojlanishga erishish uchun ijtimoiy tadbirkorlik va yashil iqtisodiyotni uyg‘unlashtirish maksimal foydaga erishining asosiy usulidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Brundtland Commission. Our Common Future. United Nations. 1987
2. UNEP. Towards a Green Economy: Pathway to sustainable Development. 2011
3. H.R.Turaboyeva, M.M.Kadirova. Yashil iqtisodiyot. O‘quv qo‘llanma. “KAMOLOT” nashriyoti. Buxoro-2025
4. A.V.Vaxabov, Sh.X.Xajibakiyev. Yashil iqtisodiyot. Darslik. Toshkent-2021
5. A.Bektemirov. Yashil iqtisodiyot sharoitida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish masalalari. Maqola 2024
6. www.plasticbank.com
7. www.riverrecycle.com

AMERIKA LOGISTIKA TIZIMINI O‘ZBEKISTONGA TATBIQ ETISH VA UNING SAMARADORLIK NATIJALARI

I.f.n., dots. Ko‘chimov Abdujamil Hamraqulovich
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali dotsenti

Toshboyev Arslonbek Abdumalik o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali magistranti
arslonbektoshboev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Amerika Qo‘shma Shtatlarining zamonaviy logistika tizimi, uning raqamlashtirilgan boshqaruv mexanizmlari, logistika xizmatlarida avtomatlashtirilgan yechimlar va mijozga yo‘naltirilgan yondashuv tahlil qilinadi. Mavjud O‘zbekiston logistika bozoridagi an‘anaviy usullar bilan AQShdagi zamonaviy logistika modellarining farqlari solishtiriladi. Shuningdek,

Amerika tajribasini O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish imkoniyatlari, bu tizimni tatbiq etish orqali xizmat sifati, shaffoflik, xavfsizlik va vaqt tejamkorligini oshirishga qaratilgan yechimlar ko‘rsatib o‘tiladi. Maqola logistika sohasini modernizatsiya qilishning istiqbolli yo‘nalishlarini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: logistika, raqamlashtirish, Amerika tajribasi, transport tizimi, avtomatlashtirish, fulfillment, GPS monitoring, yuk tashish.

O‘zbekiston transport-logistika sektori iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo‘lib, mamlakatdagi ishlab chiqarish va savdo jarayonlarining uzluksizligini ta‘minlaydi. Biroq, hozirgi kunda logistika xizmatlarining katta qismi hali ham an‘anaviy, qo‘lda boshqariladigan shaklda davom etmoqda. Masalan, yuk tashish, ko‘chirish yoki fura ijarasi talab qilinganda mijoz odatda yuk mashinalari bozoriga boradi, haydovchi bilan yuzma-yuz kelishadi va kelishuv shaffof bo‘lmagan holda amalga oshiriladi. Narxlar tasodifiy shakllanadi, hujjatlashtirish mavjud emas, mijoz uchun kafolat yo‘q va jarayonning katta qismi tartibga solinmagan.

Ayni vaqtda dunyoning rivojlangan mamlakatlari, xususan Amerika Qo‘shma Shtatlari logistika jarayonlarini to‘liq raqamlashtirish, avtomatlashtirish va mijoz uchun maksimal qulaylik yaratish yo‘lida katta natijalarga erishgan. Amerika logistika bozori hajmi bugungi kunda 2,3 trillion dollarni tashkil etadi, bu esa AQSh YaIMining qariyb 8–9 foiziga teng. Birgina Amazon Logistics yiliga 80 milliard dollardan ortiq aylanma yaratadi, Uber Freight esa 6,5 milliard dollarlik yuk tashish operatsiyalarini avtomatlashtiradi. Bu raqamlar logistika bozorini to‘liq raqamlashtirishning qanchalik ulkan moliyaviy natijalarga olib kelishini yaqqol ko‘rsatadi. Shu bois O‘zbekiston uchun ushbu mexanizmlarni moslashtirish nafaqat ichki xizmatlarni modernizatsiya qiladi, balki tranzit salohiyatini oshirish, iqtisodiyotni raqamlashtirish va xalqaro talablar bilan uyg‘unlashishga yordam beradi.

O‘zbekiston logistika bozorida bunday texnologiyalarning mavjud emasligi xizmat sifati bilan bog‘liq ko‘plab muammolarni keltirib chiqaradi. Bular jumlasiga narxlarning tartibsizligi, mijoz va haydovchi o‘rtasida kelishmovchiliklar, yukning xavfsizligi bo‘yicha kafolatning yo‘qligi, vaqtning ortiqcha sarfi, jarayonni nazorat qila olmaslik kabi omillar kiradi. Amerika modelini bosqichma-bosqich tatbiq etish esa ushbu muammolarni tizimli ravishda bartaraf etishi mumkin.

AQSh logistikasining afzalliklaridan yana biri — fulfillment markazlarining keng qo‘llanilishidir. Bu markazlar yukni qabul qilish, saralash, qadoqlash va jo‘natish kabi jarayonlarni avtomatlashtiradi. O‘zbekistonning yirik hududlarida shunday markazlar tashkil etilishi mijozlarga qo‘shimcha qulaylik yaratadi va logistika jarayonlarini sezilarli darajada tezlashtiradi. Mijoz yukni o‘zi tashish o‘rniga, fulfillment markaziga topshiradi; tizim esa avtomatik ravishda eng yaqin mashinani aniqlab, yukni manzilga yuboradi.

Shuningdek, Amerika tajribasida logistika jarayonlarining katta qismi sun‘iy intellekt yordamida boshqariladi. Algoritmalar eng qisqa yo‘lni topadi, tirbandliklarni oldindan hisoblaydi, yukni qaysi avtomobil tezroq yetkazishi mumkinligini aniqlaydi. O‘zbekistonda bunday tizimni joriy qilish transport xarajatlarini 20–30

foizgacha kamaytirishi mumkin. Bu esa logistika bozorining kamida 1,5–2 milliard dollarlik segmentida yillik 300–400 million dollargacha tejash deganidir.

O‘zbekiston logistika tizimiga AQSh tajribasini joriy qilish uchun quyidagi infratuzilmaviy o‘zgarishlar muhim: yagona raqamli platformani yaratish, haydovchilarni sertifikatlash va reyting tizimini yo‘lga qo‘yish, fulfillment markazlarini barpo etish, elektron hujjatlar aylanmasini joriy qilish, GPS monitoring tizimini majburiylashtirish hamda sun‘iy intellekt asosida marshrutlarni boshqarish mexanizmlarini yaratish. Ushbu choralar mamlakat ichki logistika tizimini tubdan sifat jihatidan yangilaydi.

Natijalar va kutilayotgan samaralar

Amerika logistika tizimini O‘zbekiston bozoriga tatbiq etish bir qator ijobiy natijalarni keltirib chiqarishi mumkin. Avvalo, yuk tashish bozorida shaffoflik darajasi oshadi. Narxlar avtomatik shakllanadi, bu esa tasodifiy kelishuv va asossiz oshirilgan narxlarning oldini oladi. Mijoz va haydovchi o‘rtasidagi jarayonlar elektron tarzda boshqarilgani sababli, kelishmovchiliklar minimal darajaga tushadi.

Ikkinchi muhim natija — xizmat sifati oshishi. Reyting tizimi haydovchilarni intizomli bo‘lishga undaydi; mijoz esa faqat yuqori baholangan haydovchilarni tanlaydi. Jarayonning GPS orqali kuzatilishi yukka nisbatan xavfsizlik darajasini oshiradi, bu esa mijoz ishonchini kuchaytiradi.

Fulfillment markazlarining joriy qilinishi yuklarning tezkor saralanishi, qadoqlanishi va yuborilishini ta‘minlaydi. Bu logistika jarayonining umumiy vaqtini sezilarli darajada qisqartiradi. Sun‘iy intellekt yordamida marshrutlar optimallashtirilishi esa tizimning tezkorligini oshiradi va yuk tashish jarayonini aniq rejalashtirish imkonini beradi.

Ushbu omillar natijasida O‘zbekiston logistikasi yanada raqobatbardosh bo‘ladi, yangi startaplar paydo bo‘ladi, xizmatlarning zamonaviylashuvi esa iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Eng muhimi, mamlakatning tranzit salohiyati oshib, O‘zbekiston mintaqadagi yetakchi logistika markazlaridan biriga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. U.S. Bureau of Transportation Statistics – www.bts.gov
2. U.S. Department of Transportation – www.transportation.gov
3. Amazon Logistics Annual Report (SEC 10-K) – www.sec.gov
4. Uber Freight Official Website – www.uberfreight.com
5. McKinsey & Company: Global Logistics Reports – www.mckinsey.com
6. Deloitte Insights – Digital Freight Market Analysis – www2.deloitte.com
7. Statista – Global Logistics Market Data – www.statista.com

INNOVATSION FAOLIYATNING AHOLI REAL DAROMADLARIGA TA’SIRI: O‘ZBEKISTON MISOLIDA TAHLIL

Ergasheva Nafisa Baxriddinovna

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm” kafedrası o‘qituvchisi

Sattorov Mirzohid Oybek o‘g‘li

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, Iqtisodiyot yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: So‘nggi yillarda dunyo iqtisodiyoti yangi bosqichga — innovatsion taraqqiyot bosqichiga o‘tdi. Ilmiy-texnik taraqqiyot, raqamli texnologiyalar, sun‘iy intellekt va startap madaniyatining rivojlanishi mamlakatlar iqtisodiy raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omilga aylandi. O‘zbekiston ham bu jarayondan chetda qolmay, innovatsion faoliyatni rivojlantirishni strategik ustuvor yo‘nalish sifatida belgilab olgan. Innovatsion faoliyatning rivojlanishi nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, balki aholi real daromadlariga ham bevosita ta’sir qiladi. Yangi texnologiyalar va ilmiy yondashuvlar ish o‘rinlarining sifatini yaxshilaydi, yuqori malakali mehnatni talab etadi, buning natijasida ish haqi o‘sadi, iste’mol darajasi kengayadi va hayot sifati yaxshilanadi.

Kalit so‘zlar: Innovatsion iqtisodiyot, Mehnat bozori transformatsiyasi, Raqamli ko‘nikmalar, Yangi kasblar va kompetensiyalar

1. Innovatsion faoliyat va real daromadlar o‘rtasidagi iqtisodiy bog‘liqlik

Innovatsion faoliyat — bu iqtisodiyotda yangi g‘oyalar, mahsulotlar, texnologiyalar va boshqaruv uslublarini joriy etish jarayonidir. Bu faoliyat:

- ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi;
- mehnat unumdorligini kuchaytiradi;
- mahsulot tannarxini pasaytiradi;
- yangi ish o‘rinlarini yaratadi;
- yuqori daromadli sohalarni shakllantiradi.

Aholining real daromadi esa inflyatsiya darajasi bilan mos ravishda hisoblangan sof xarid qobiliyatini bildiradi. Innovatsion faoliyatning kuchayishi iqtisodiy o‘sish orqali real daromadlarning ko‘payishiga olib keladi, chunki ishlab chiqarish samaradorligi ortgani sayin mehnatga to‘lanadigan haq ham ortib boradi.

Masalan, Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) ma’lumotlariga ko‘ra, innovatsion sohalarga investitsiyalar hajmining 1 foizga oshishi real ish haqi darajasining o‘rtacha 0,5–0,8 foizga o‘sishiga olib keladi.

2. O‘zbekistonda innovatsion faoliyatning rivojlanish bosqichlari

O‘zbekistonda innovatsion rivojlanish yo‘nalishlari bir necha bosqichda shakllandi:

1-bosqich (2017–2020-yillar):

- Innovatsion rivojlanish vazirligi tashkil etildi;

“Jizzax viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya

- “Innovatsion rivojlanish strategiyasi – 2030” qabul qilindi;
- Birinchi innovatsion texnopark — “Yashnobod” faoliyat boshladi;
- Startap loyihalarni moliyalashtirish uchun davlat grantlari joriy etildi.

2-bosqich (2021–2024-yillar):

- “Raqamli O‘zbekiston – 2030” dasturi ishga tushdi;
- IT-parklar soni keskin oshdi (2024-yil holatiga ko‘ra 15 dan ortiq);
- Innovatsion infratuzilma hududlarda kengaytirildi;
- Yoshlar startaplari uchun alohida imtiyozlar va soliq yengilliklari

belgilandi.

3-bosqich (2025 va undan keyin):

- Sun‘iy intellekt, biotexnologiya, “yashil iqtisodiyot” va kosmik texnologiyalar yo‘nalishlarida loyihalar yo‘lga qo‘yilmoqda;

- Innovatsion mahsulotlar eksportini oshirishga qaratilgan davlat dasturlari amalga oshirilmoqda.

3. Innovatsion faoliyatning aholi real daromadlariga ta‘sir mexanizmlari

Innovatsion faoliyatning daromadlarga ta‘sirini quyidagi yo‘nalishlarda tahlil qilish mumkin:

1. Ish haqi o‘shishi orqali:

Innovatsion ishlab chiqarish yuqori malakali kadrlarni talab etadi. Bu esa raqobatbardosh ish haqi siyosatini shakllantiradi. IT, muhandislik, ilmiy-tadqiqot sohalarida o‘rtacha ish haqi mamlakat bo‘yicha o‘rtacha darajadan 1,5–2 baravar yuqori.

2. Ish o‘rinlari sifati orqali:

Yangi texnologiyalar natijasida og‘ir jismoniy mehnat kamayadi, zamonaviy ofis, masofaviy va intellektual mehnat turlari ortadi. Bu esa bandlik sifatini oshiradi.

3. Raqobat va narx barqarorligi orqali:

Innovatsiyalar mahsulot va xizmatlar tannarxini pasaytiradi, iste‘mol tovarlari arzonlashadi, real daromadning xarid qobiliyati ortadi.

4. Yangi biznes imkoniyatlari orqali:

Startaplar va texnoparklar orqali ko‘plab yoshlar o‘z g‘oyalarini biznesga aylantirmoqda. Bu ham o‘z navbatida daromad manbalarining diversifikatsiyasini ta‘minlaydi.

4. O‘zbekistonda innovatsion faoliyat va daromadlar o‘shishining empirik tahlili

Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlariga ko‘ra:

➤ 2018–2024-yillar oralig‘ida innovatsion faol korxonalar soni 2,3 barobarga ko‘paygan;

➤ Innovatsion ishlab chiqarish hajmi YaIMning 1,4 foizidan 2,9 foizigacha oshgan;

➤ IT va raqamli xizmatlar sektorida o‘rtacha oylik ish haqi 2024-yilda 8,3 mln so‘mni tashkil etgan, bu esa milliy o‘rtachadan 1,8 baravar yuqori.

Hududiy tahlil natijalari esa quyidagicha:

Toshkent shahri, Samarqand va Farg‘ona viloyatlarida innovatsion faoliyat yuqori, aholi real daromadlari o‘rtacha 25–30 foizga yuqori.

Qoraqalpog‘iston va Surxondaryo viloyatlarida innovatsion loyihalar kamroq, real daromad o‘lish sur‘ati pastroq.

Bu tahlil shuni ko‘rsatadiki, innovatsion faoliyatning rivojlanishi va aholi daromadlari o‘rtasida bevosita musbat korrelyatsiya mavjud.

5. Innovatsion rivojlanishning ijtimoiy-iqtisodiy samaralari

Innovatsion faoliyat natijasida quyidagi ijobiy o‘zgarishlar kuzatilmoqda:

- Mehnat unumdorligi 2018–2024-yillarda 40 foizga oshgan;
- Innovatsion korxonalarda xodimlarning o‘rtacha ish haqi 2 barobarga oshgan;
- Xizmatlar sektori ulushi 52 foizgacha yetgan;
- Yangi kasb va yo‘nalishlar (Data Analyst, UX dizayner, AI mutaxassisi) paydo bo‘lgan.

Bundan tashqari, innovatsiyalar ekologik va “yashil” iqtisodiy yondashuvlarni rivojlantirib, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

6. Muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari

Hozirgi kunda quyidagi muammolar mavjud:

- ✓ Innovatsion loyihalarga investitsiyalar yetarli emas;
- ✓ Startaplar uchun venchur moliyalashtirish tizimi to‘liq shakllanmagan;
- ✓ Ta‘lim tizimida amaliy innovatsion ko‘nikmalar sust;
- ✓ Hududlar o‘rtasida innovatsion rivojlanish nomutanosib.

Takliflar:

1. Innovatsion grantlar va soliq imtiyozlarini kengaytirish;
2. Mahalliy venchur fondlar va xususiy investorlarni jalb etish;
3. Ta‘limda innovatsion fanlar (STEM) ulushini oshirish;
4. Hududiy innovatsion markazlarni har bir viloyatda tashkil etish;
5. Innovatsion eksportni rag‘batlantirish mexanizmlarini kuchaytirish.

Xulosa

O‘zbekistonning innovatsion iqtisodiyotga o‘tish yo‘lidagi yutuqlari aholi real daromadlariga bevosita ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Innovatsion faoliyat natijasida yuqori malakali ish o‘rinlari yaratilmoqda, mehnat unumdorligi oshmoqda va aholining hayot sifati yaxshilanmoqda.

Kelgusida davlat siyosati innovatsion ekotizimni yanada mustahkamlash, ta‘lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, yoshlar startaplarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilishi lozim. Faqat shunda innovatsion faoliyat O‘zbekistonning har bir fuqarosi uchun real daromad manbaiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayev A. Innovatsion rivojlanish tamoyillari. Toshkent, 2020.
2. Porter M. Competitive Advantage. New York, 1998.
3. Xolmatova N. Hududiy iqtisodiyot asoslari. Samarqand, 2019.
4. Baxriddinovna E. N. AHOLI DAROMADLARI TARKIBIDAGI O‘ZGARISHLAR VA TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY JIHATLARI //Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика). – 2024. – №. 9. – С. 345-353.

5. Ergasheva N. AHOLI DAROMADLARINING SHAKLLANISHI VA TAQSIMLANISHI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13879582> //Journal of Contemporary World Studies. – 2024. – T. 2. – №. 7. – C. 15-18.
6. Ergasheva N. AHOLI DAROMADLARI O'RTASIDAGI TAFOVUTNI KAMAYTIRISHNING IQTISODIY VOSITALARI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14506708> //International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 28-30.

ZOMIN TUMANIDAGI TURISTIK OB'EKTLARNING RENTABELLIK DARAJASI VA ULARNING HUDUDIY IQTISODIYOTGA TA'SIRI

Po‘latova Ro‘zagul Yoqub qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali magistranti

Saloxitdinov Sherzod Farxodovich

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada IQTISODIYOTDA TRANSPORTNING TUTGAN O‘RNIturistik ob’ektlarning rentabellik darajasi, iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari va ularning hududiy iqtisodiyot rivojiga ta’siri kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida turistik obyektlarning daromad modeli, investitsiya qaytimi (ROI), xizmatlar hajmi, bandlik darajasiga qo‘shgan hisssasi, agroturizm va ekoturizm yo‘nalishlarining mahalliy iqtisodiyotga ta’siri o‘rganildi. Maqolada statistik ma’lumotlar, sotsiologik so‘rovlar, SWOT tahlil, rentabellik koeffitsientlari, multiplikativ iqtisodiy ta’sir modeli asosida natijalar ishlab chiqilgan. Yakunda Zomin tumanida turizmni yanada rivojlantirish, rentabellikni oshirish va hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Zomin tumani, turizm, rentabellik, iqtisodiy samaradorlik, regional iqtisodiyot, ekoturizm, agroturizm, investitsiya, multiplikator effekti, xizmat ko‘rsatish sohasi.

KIRISH

O‘zbekistonning turistik salohiyati so‘nggi yillarda jadal ravishda rivojlanib, mamlakatning barcha hududlarida turizmni iqtisodiy o‘rnatishning ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylantirmoqda. Jizzax viloyati, ayniqsa, Zomin tumani o‘zining boy tabiiy resurslari, milliy bog‘i, ekoturistik landshaftlari, tog‘-ozmon ekosistemalari va iqlim sharoiti bilan yurtimizning eng yirik turistik mintaqalaridan biridir. Zomin milliy bog‘i, O‘rikli soy, Qurama tog‘ tizmasi, shifobaxsh dam olish maskanlari, oilaviy turizm va agroklastlar mintaqada turizmning jadal rivojlanishiga imkon yaratmoqda.

Bugungi kunda Zomin tumanidagi turistik obyektlarning rentabellik darajasini o‘rganish va ularning hududiy iqtisodiyotga ta’sirini aniqlash ilmiy va

amaliy ahamiyat kasb etadi. Rentabellik — korxona daromadlari va xarajatlari o‘rtasidagi nisbatni bildiruvchi eng muhim iqtisodiy ko‘rsatkichlardan bo‘lib, turizm sanoatining barqaror rivojlanishida asosiy mezonlardan biridir. Turizm sohasining hududiy rivojlanishga qo‘shgan hissi bir nechta omillar orqali namoyon bo‘ladi: bandlikni oshirish, mahalliy mahsulotlarga talabni ko‘paytirish, infratuzilma modernizatsiyasi, xizmatlar sohasini kengaytirish, investitsiyalarni jalb qilish va hududning brend qiymatini oshirish.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi:

- Zomin tumani ekoturizm bo‘yicha respublikadagi yetakchi hududlardan biri;
- turistlar oqimi yildan-yilga ortib bormoqda;
- turizmning hududiy iqtisodiyotga real ta‘sirini ilmiy asosda baholash zarur;
- rentabellik ko‘rsatkichlarini aniqlash investitsiya siyosati uchun muhim mezon;
- turizmning multiplikativ ta‘siri hali to‘liq o‘rganilmagan.

Shu bois maqolada Zomin tumanidagi turistik obyektlar faoliyati, ularning rentabellik darajalari aniq iqtisodiy ko‘rsatkichlar orqali tahlil qilinadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Statistik tahlil

Zomin tumani hokimligi, Statistika boshqarmasi, Turizm qo‘mitasi ma‘lumotlari asosida turistlar oqimi, daromadlar, xizmatlar hajmi tahlil qilindi.

2. Rentabellik koeffitsienti (R) hisoblash

$R = (\text{Sof daromad} / \text{Umumiy xarajatlar}) \times 100\%$ formuladan foydalanildi.

3. Sotsiologik so‘rovlar

- 150 nafar mahalliy aholi;
- 70 nafar tadbirkor;
- 85 nafar turistlar o‘rtasida so‘rovlar o‘tkazildi.

4. Multiplikator tahlili

Turizmning hududiy iqtisodiyotga ta‘siri Keynes multiplikatori orqali baholandi:

$$k = 1 / (1 - MPC)$$

MPC — iste‘molga moyillik koeffitsienti.

5. SWOT tahlil

Zomin turizmi kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlar va tahdidlar o‘rganildi.

6. GIS (geografik tizim) tahlili

Turistik obyektlar joylashuvi — Zomin milliy bog‘i, dam olish maskanlari, agroklastlar xaritalashtirildi.

NATIJALAR

1. Zomin tumani turizm salohiyati: statistika

2022–2024-yillar kesimida:

Ko‘rsatkich	2022	2023	2024
Turistlar soni	310 ming	365 ming	417 ming
Ichki turistlar	280 ming	325 ming	372 ming

Xorijiy turistlar	30 ming	40 ming	45 ming
Turistik xizmatlar hajmi (mlrd so‘m)	140	186	235
Bandlik	4 800 kishi	5 200 kishi	5 850 kishi

Bu natijalar Zomin turizmi tizimli ravishda o‘sayotganini ko‘rsatadi.

2. Zomin tumanidagi asosiy turistik obyektlar rentabellik ko‘rsatkichlari

Quyidagi obyektlar o‘rganildi:

- “Zomin milliy bog‘i”
- “Zomin Oromgohi”
- “O‘rikli soy eko-loyihasi”
- Shifobaxsh sanatoriyalar
- Oilaviy dam olish majmualari
- Agro-turizm fermalari

Rentabellik koeffitsientlari:

Obyekt nomi	Rentabellik (%)
Zomin milliy bog‘i	38%
Zomin oromgohi	32%
Sanatoriyalar	28%
Eko-fermalar	24%
Oilaviy dam olish maskanlari	22%

Umumiy tuman bo‘yicha o‘rtacha rentabellik 28,8% ni tashkil etdi.

3. Turistik obyektlarning hududiy iqtisodiyotga ta‘siri

3.1. Bandlik va aholi daromadlari o‘sishi

So‘nggi 3 yilda:

- 1050 ta yangi ish o‘rni yaratildi;
- xizmat ko‘rsatish sohasida aholi daromadlari 21% ga oshdi;
- agroturizm orqali 350 ta oilaviy xo‘jalik Barqaror daromad manbaiga

ega bo‘ldi.

3.2. Mahalliy mahsulotlar bozoriga ta‘sir

Turistlar tomonidan eng ko‘p xarid qilinadigan mahsulotlar:

- asal va tog‘ o‘simliklari mahsulotlari;
- quritilgan mevalar;
- milliy hunarmandchilik buyumlari;
- “Zomin o‘riklari” brend mahsulotlari.

Yillik aylanma — **38 mlrd so‘m**.

3.3. Multiplier Effekti

So‘rovlar asosida aniqlangan iste‘molga moyillik (MPC):

$$MPC = 0,74$$

Multiplikator:

$$k = 1 / (1 - 0,74) = 3,84$$

Demak, turizmga kiritilgan har 1 so‘m mintaqada 3,84 so‘mlik iqtisodiy qiymat yaratadi.

3.4. Infratuzilmaning rivojlanishi

So‘nggi 4 yilda:

- 76 km yo‘l ta‘mirlandi;
- 18 ta mehmonxona va dam olish maskani ochildi;
- mobil aloqa qamrovi 98%ga yetdi.

SWOT tahlil

Kuchli tomonlar	Zaif tomonlar
Boy tabiiy resurslar	Infratuzilmaning bir xilligi
Ekoturizm salohiyati	Raqamli xizmatlar rivojlanmagan
Zomin milliy bog‘i	Markazga uzoqlik
Mahalliy brend mahsulotlar	Kadrlar yetishmasligi
Imkoniyatlar	Tahdidlar
Investitsiyalar oqimi	Ekologik xavflar
Xorijiy turistlar o‘shishi	Raqobat
Agro va eko-turizm kengayishi	Iqlim o‘zgarishi

MUHOKAMA

Tahlil natijalariga ko‘ra, Zomin tumanida turizmning iqtisodiy samaradorligi juda yuqori. Rentabellik darajalari O‘zbekiston o‘rtacha ko‘rsatkichidan yuqoriroq (25–27%) bo‘lib, bu hududning iqtisodiy imkoniyatlari yaxshi yo‘lga qo‘yilganini ko‘rsatadi.

Turistik obyektlar nafaqat bevosita daromad manbai, balki ko‘p tarmoqli iqtisodiy tizimning stimuliga aylanmoqda:

- qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga talab oshmoqda;
- xizmat ko‘rsatish sohalari kengaymoqda;
- oilaviy tadbirkorlik rivojlanmoqda;
- transport va infratuzilma yaxshilanmoqda.

Shu bilan birga, tahlil bir qator muammolarni ham ko‘rsatdi:

- marketing strategiyalari yetarli emas;
- kadrlar tayyorlash sust;
- ekologik monitoring talab etiladi;
- brend-menejmentning yo‘qligi.

XULOSA

Zomin tumanida turizmning rentabellik darajasi yuqori bo‘lib, hududiy iqtisodiyotning o‘shishiga sezilarli darajada ta‘sir ko‘rsatmoqda. Turizmning iqtisodiyotga qo‘shgan hissasi quyidagilarda namoyon bo‘lmoqda:

- bandlikning oshishi;
- xizmatlar sektorining rivojlanishi;
- mahalliy mahsulotlarga talabning ortishi;
- investitsiyalarning ko‘payishi;
- infratuzilma modernizatsiyasi;

- hududiy brend kuchayishi.

Tavsiyalar:

1. Zomin turizmi uchun **strategik rivojlanish dasturini ishlab chiqish**;
2. Ekoturizm obyektlari uchun **raqamlashtirish tizimini** joriy etish;
3. Mahalliy tadbirkorlar uchun **grant va imtiyozli kreditlar** ajratish;
4. Ekologik barqarorlikni ta'minlash;
5. Zomin brendi ostida eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi hisobotlari (2022–2024).
2. Jizzax viloyati Statistika boshqarmasi ma'lumotlari.
3. UNWTO Tourism Economic Impact Report, 2023.
4. Sharpley R. Sustainable Tourism Development. London, 2020.
5. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi”. T., 2022.
6. Keynes J. General Theory of Employment, Interest and Money.
7. Цой М. Развития сферы услуг в Узбекистане: тенденции и перспективы //Science technology&Digital finance. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 73-86.
8. Салохитдинов Ш. Мамлакатимизда хизматлар соҳасининг ривожланиши ва таркибий ўзгаришлари таҳлили //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 93-97.
9. Saloxitdinov S., Xayitboyeva M. " EKOTURIZM VA YASHIL IQTISODIYOT: ATROF-MUHITNI ASRASHDA SAYYOHLIKNING ROLI": <https://doi.org/10.5281/zenodo.14597933> //International scientific and practical conference. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 194-196.
10. Saloxitdinov S., Qurbanova M. BARQAROR RIVOJLANISHNI TA'MINLASHDA" YASHIL TURIZM" NING O'RNI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14554666> //International scientific and practical conference. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 28-30.

XORIJDA TURIZM XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH TAJRIBALARI VA UNDAN O'ZBEKISTONDA FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Fayzullayeva Sojida Farxodovna

O'zMU Jizzax filiali assistenti

ORCID: 0009-0008-4903-6190

[*sojidafayzullayeva44@gmail.com*](mailto:sojidafayzullayeva44@gmail.com)

Hozirgi iqtisodiy islohotlar sharoitida jahonda turistik xizmatlarining turlari va jozibadorligi oshib bormoqda: shu jumladan mazkur sohaga taaluqli bo'lgan kasb-kor bilan shug'ullanuvchilar soni ham ortib bormoqda, shunindek, sayyohlik bilan shug'ullanadigan kasb vakillari ham ortib bormoqda. Turizm xalqaro

munosabatlarda muhim o‘rinni egallaydi: sayyaramizdagi 8 milliardga yaqin kishidan har yili 1 milliardga yaqin sayyohlik maqsadida chet davlatlarga tashrif buyuradi. So‘ngi uch o‘n yillikda dunyo bo‘ylab sayyohlar soni qariyb 4 baravar, turizmdan tushgan daromat esa 25 barobardab ko‘proq oshdi⁵².

Respublikamiz xalqaro turizm xizmatlari sohasidagi imkoniyatlarining kattaligi bilan qo‘shni mamlakatlardan tubdan farq qiladi. O‘zbekistonning geografik o‘rni nihoyatda qulay, ajoyib tabiiy-iqlim sharoitiga egaligi insoniyatmadaniy taraqqiyotida ham katta o‘rin tutadi. O‘zbekiston iqtisodiy barqaror davlatlar qatoriga kirib, nodir tarixiy arxitektura yodgorliklariga, shirin – shakar mevalari, xilma-xil taomlar, ajoyib milli an‘ana, urf-odatga ega, xalqi esa mehmondo‘sligi bilan ajralib turadi. Bunday munosabat esa albatta xorijiy sayyohlarning juda qiziqtiradi va ularning bevosita turli turistik sayru- sayohatlarga chiqishlariga sabab bo‘ladi.

Xorijiy mualliflarning fikricha turli mamlakatlar taraqqiyoti “...rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda turizmning rivojlanish va o‘rish ko‘rsatkichlari ularning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish darajasiga bog‘liq”. Boshqa mutaxassislar esa mamlakatda turistik siyosat geosiyosiy jarayonlarga ham ta‘sir ko‘rsatadi deb hisoblashadi “...turizm geosiyosiy jarayonlarga ta‘sirchan soha bo‘lib, mamlakatlarning rivojlanish darajasidan qat‘iy nazar geosiyosiy hodisalar natijasida o‘zgarib boradi”⁵³. Bunga misol sifatida Misrda turistik oqimning o‘zgarish dinamikasi keltirilgan.

M.A.Saakyanning fikricha⁵⁴, esa “turizm sohasi qisqa vaqt ichida bandlik hajmini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiluvchi, qashshoqlikni sezilarli darajada kamaytiruvchi va hatto, sezilarli iqtisodiy o‘rishni ta‘minlovchi soha hisoblanadi. Turizmning iqtisodiyotga yuqoridagi ijobiy ta‘siriga esa turizm va uning infratuzilmasiga investisiyalarni rag‘batlantirishga qaratilgan muvozanatli va keng qamrovli davlat siyosati orqali erishish mumkin”.

Jahon turizm sanoatining tarkibidagi quyi segmentdan⁵⁵, ommaviy yo‘nalishga aylanib borayotgan ekologik turizm endilikda turizm sanoatining jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylandi. Ekoturizm rivojlanishining istiqbollari Butunjahon turizm tashkiloti (BTT) tomonidan belgilab berilgan: Ekoturizm 2020 yilgacha bo‘lgan davrda turizm sohasini rivojlantirishning beshta asosiy strategik yo‘nalishlari jumlasiga kiradi, shu davrda ekologik turistlarning soni yiliga 30 % ko‘payib borishi kutilmoqda. Turizm industriyasidan samarali foydalanish, turizm salohiyatini maqsadga muvofiq yo‘naltirish, xorijiy mamlakatlarning erishgan yutuqlarni O‘zbekiston sharoitiga tadbiq etish maqsadga muvofiq. Butunjahon turizm tashkilotining (UNWTO) ma‘lum qilishicha, 1950-

⁵² Tourism Statistics.—<http://www.focus-asia.com/stpb/pages/tourinfo.html>

⁵³ Кузнецова Ольга Космин, Анатолий, Кузьменко, Арина Кузнецов, Владимир Кузнецова, Светлана Самохвалова, Ольга. (2019). Туризм как драйвер социальноэкономического и социокультурного развития страны. Journal of International Economic Affairs. 9. 2165. 10.18334/eo.9.3.40705

⁵⁴ Саакян М.А. Тенденции развития и проблемы занятости в сфере туризма РА. Девятая Годичная научная конференция (3-8 декабря 2014 г.). Сборник научных статей. Социально-гуманитарные науки. Часть II. – Ер.: Изд-во РАУ, 2015. – 390 с.

⁵⁵ Xamidov O. O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirishni boshqarish mexanizmini takomillashtirish. I.f.d. Diss– T.: 2018. – 67 b.

yilda turistik 25 million nafarni tashkil etgan bo‘lsa, 2012-yilga kelib esa 1035 million nafarga yetdi. Keyingi paytlarda doimiy usish sur‘ati 10 foizni tashkil etadi. Bashoratlarga ko‘ra 2030-yilga borib 1,8 milliard nafarga turistlar soni oshishi kutilmoqda. Turizm bozorining qariyb yarmini Osiyo – Tinch okyani, Yaqin va O‘rta sharq hamda G‘arbiy Afrika mintaqalaridagi mamlakatlar qamrab olgan⁵⁶.

Jahonda Turkiya sayyohlarni jalb etish bo‘yicha Fransiya, AQSH, Ispaniya, Xitoy va Italiyadan keyingi oltinchi o‘rinda bormoqda. Aholining salkam 2 mln. kishisi turizm tufayli bilan band. AQSH, Shveysariya, Kanada, Fransiya, BAA singari bir nechta davlatlarda sayyohlarning katta oqimini jalb qilish, o‘zaro hamkorlik aloqalarini boshqarishga alohida qaratilgan. Agarda mazkur oqimlar boshqa mamlakatlar xududlarini egallasa, ular yuqorida keltirilgan mamlakatlar turizm biznesi tomonidan maksimal darajada nazorat qilinadigan kanallar orqali o‘tishi uchun barcha choralar ko‘riladi (1-rasm).

Rivojlangan mamlakatlar	Turizm xizmatlarini rivojlantirish bo‘yicha belgilangan ustuvor yo‘nalishlar
AQSH, Angliya va Olmoniya kabi sanoati rivojlangan mamlakatlar	Turizm xizmatlari orqali keladigan daromadlarni ko‘paytirishga intilish va bu borada mamlakatga xorijiy sayohatchilarni jalb qilish maqsadida jiddiy chora-tadbirlar belgilanadi.
Ispaniya va Shveysariya	Mazkur davlatlarda ayniqsa xalqaro turistlarning oqimini ko‘paytirish uchun turistik xizmatlar raqobatbardoshligiga va ochiqlik, ixtiyoriylik, erkinlik va tadbirkorlar uchun turli preferensiyalar yaratilishi borasida tizimli ishlar olib boriladi.
Janubiy-Sharqiy Osiy mamlakatlaridan – Koreya, Malayziya, Isroil, Singapur	Turistik xizmat ko‘rsatishning innovasion strategiyasiga alohida e‘tibor qaratiladi, jumladan raqamlashtirilgan xizmatlar turlari, institusional o‘zgarishlar va turistlarni o‘z mamlakatlariga yo‘naltirishning har qanday qonuniy yo‘nalishlarini qo‘llab-quvvatlash.
Norvegiya, Italiya, Ispaniya	Yuqori samaradorlikka erishishga asos bo‘luvchi turistik klasterlarni tashkil etish, unga turdosh bo‘lgan sohalarning rivojlanishi bo‘yicha turistik industriya taraqqiyotiga tashkiliy asos bo‘ladigan chora-tadbirlar qo‘llaniladi

1-rasm. Xorijiy davlatlarda turistik xizmatlarni rivojlantirish tajribalari⁵⁷

Ilg‘or jahon mamlakatlarida turizm samaradorligini oshirish rivojlanish darajasi nisbatan orqada qolgan hududlarda iqtisodiy o‘rnatilishni rag‘batlantirishiga yo‘naltirilgan. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad davlat korxonalarini joylashtirishni rag‘batlantirish, maxsus iqtisodiy zonalar va klasterlarni tashkil etish mexanizmlaridan keng foydalaniladi.

Xorijiy davlatlarda turistik xizmatlar raqobatbardoshligini ta‘minlash mexanizmi sifatida uzoq muddatli davrga mo‘ljallangan strategiya va maqsadli dasturlar qabul qilinadi va uni amalga oshirish juda keng qo‘llaniladi. Bundan

⁵⁶ www.unwto.org. Birlashgan Millatlar Butunjahon Turizm Tashkiloti sayti

⁵⁷ Ma‘lumotlar asosida muallif ishlanmasi.

tashqari xorijiy mamlakatlarda turizmni rivojlanishini tartibga solish va boshqarish bo‘yicha ham ham boy tajriba to‘plangan. Shu o‘rinda turizm industriyasini boshqarishning quyidagi modellarini farqlash mumkin:

1) Turizm sanoatini rivojlantirish bo‘yicha boshqaruv organlari orasida mahalliy tuzilmalarga beriladigan imkoniyatlarni oshirish. Turizm xizmatlari va uning infratuzilmasi alohida tarmoq vazirligi tomonidan boshqariladi, nazorat qilinadi. Bundan tashqari jalb qilish uchun qulay shart-sharoit yaratib berish, turizm infratuzilmasi obyektlarini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda.

2) Turizm xizmatlari va uning infratuzilmasi alohida tarmoq vazirligi tomonidan boshqariladi, nazorat qilinadi. Bunda turistlarni jalb qilish uchun qulay shart-sharoit yaratib berish, turizm infratuzilmasi ob‘yektlarini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha tizimli ishlar olib boriladi.

3) Turizm xizmatlari bozorini boshqaruvchi tegishli vazirliklar, idoralar va korxonalarni koordinatsiya qilish, me‘yoriy-huquqiy xujjatlarni tayyorlash va turizm bo‘yicha dasturlarning bajarilishi bilan bevosita shug‘ullanadi. Mazkur boshqarish tizimining maqsadi markaziy hukumat, tarmoq vazirliklari va korxonalari, hududiy, mahalliy boshqaruv organlari o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlashdan iborat.

Jahon turizm xizmatlari bozorini rivojlantirishga asosiy to‘siq bo‘lib kelayotgan muammolarni aniqlash va ularni samarali yechimlarini izlashga qaratilgan tadqiqotlarni o‘tkazish hozirgi davrda ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Bu jarayonda hududiy turizmga mintaqada ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish muhim omili sifatida qaralmoqda va milliy iqtisodiyotda turizmni rivojlantirishning samarali modelini ishlab chiqishga alohida etibor berilmoqda. Bunda hududiy turizm to‘g‘ridan -to‘g‘ri investitsiyalarni jalb qilish va turizmning iqtisodiy samaradorligini oshirish muhim masalalar qatoriga kiritilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Tourism Statistics. — <http://www.focus-asia.com/stpb/pages/tourinfo.html>
2. Кузнецова Ольга Косьмин, Анатолий, Кузьменко, Арина Кузнецов, Владимир Кузнецова, Светлана Самохвалова, Ольга. (2019). Туризм как драйвер социальноэкономического и социокультурного развития страны. Journal of International Economic Affairs. 9. 2165. 10.18334/eo.9.3.40705
3. Саакян М.А. Тенденции развития и проблемы занятости в сфере туризма РА. Девятая Годичная научная конференция (3-8 декабря 2014 г.). Сборник научных статей. Социально-гуманитарные науки. Часть II. – Ер.: Изд-во РАУ, 2015. – 390 с.
4. Xamidov O. O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirishni boshqarish mexanizmini takomillashtirish. I.f.d. Diss– T.: 2018. – 67 b.
5. www.unwto.org. Birlashgan Millatlar Butunjahon Turizm Tashkiloti sayti
6. Saloxitdinov S., Xayitboyeva M. " EKOTURIZM VA YASHIL IQTISODIYOT: ATROF-MUHITNI ASRASHDA SAYYOHLIKNING ROLI": <https://doi.org/10.5281/zenodo.14597933> //International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 194-196.

7. Saloxitdinov S., Qurbanova M. BARQAROR RIVOJLANISHNI TA'MINLASHDA "YASHIL TURIZM" NING O'RNI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14554666> //International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 28-30.

8. Saloxitdinov S., Homidov Q. TARIXIY ME'MORCHILIK VA MADANIY MEROS TURIZMI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14620720> //International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 17-18.

QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASHNING IQTISODIY AFZALLIKLARI

G'aybullayev Sarvar

O'zMU Jizzax filiali katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashning iqtisodiy jihatlari, qo'shimcha qiymat yaratishdagi roli, resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlari, bandlikni oshirishdagi o'rni, eksport salohiyatini kuchaytirishdagi ahamiyati hamda oziq-ovqat xavfsizligiga qo'shayotgan hissasi keng yoritilgan. Tezisdagi qayta ishlash tarmoqlarining rivojlanishi agrar sektor barqarorligiga qanday ta'sir ko'rsatishi, ishlab chiqaruvchilarning daromadlarini oshirishdagi omillar, zamonaviy texnologiyalar joriy etilishi va klaster tizimining samaradorligi ilmiy tahlil qilingan. Shuningdek, qayta ishlash jarayonining O'zbekiston iqtisodiyoti uchun ustuvor yo'nalish sifatidagi ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar.: Qayta ishlash, qishloq xo'jaligi, agroklaster, qiymat zanjiri, eksport salohiyati, qo'shimcha qiymat, resurs tejamkorlik, agrotehnologiya, oziq-ovqat xavfsizligi.

Abstract: This thesis broadly covers the economic aspects of agricultural processing, its role in creating added value, the possibilities of efficient use of resources, its role in increasing employment, its importance in strengthening export potential, and its contribution to food security. The thesis scientifically analyzes how the development of processing industries affects the stability of the agricultural sector, factors that increase producers' incomes, the introduction of modern technologies, and the effectiveness of the cluster system. It also substantiates the importance of the processing process as a priority for the economy of Uzbekistan.

Keywords: Processing, agriculture, agrocluster, value chain, export potential, added value, resource efficiency, agrotechnology, food security.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash zamonaviy agrar iqtisodiyotning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda, ichki bozorni sifatli mahsulotlar bilan ta'minlashda hamda eksport hajmini oshirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Hozirgi globallashtirish va raqobat kuchayib borayotgan sharoitda qishloq xo'jaligi xomashyosini faqat birlamchi holatda realizatsiya qilish iqtisodiy jihatdan yetarli

daromad keltirmaydi. Aksincha, ushbu mahsulotlarni chuqur qayta ishlash orqali ularga qo‘shimcha qiymat qo‘shish, resurslardan samarali foydalanish va ishlab chiqaruvchilarning daromadlarini sezilarli oshirish imkonini beradi.

Avvalo, qayta ishlash jarayoni iqtisodiyot uchun katta qo‘shimcha qiymat yaratadi. Masalan, meva-sabzavotlarni quritish, konservalash, sharbat, murabbo yoki muzlatilgan holda tayyor mahsulotga aylantirish orqali xom mahsulotga nisbatan bir necha barobar ko‘p daromad olish mumkin. Bu jarayon nafaqat ishlab chiqaruvchi fermer xo‘jaliklari uchun, balki qayta ishlovchi korxonalar, logistika tizimi va ichki iste‘mol bozori uchun ham iqtisodiy foyda keltiradi. Qayta ishlash natijasida mahsulotning saqlash muddati uzayadi, mavsumiy narx tebranishlari kamayadi, hosilning yo‘qotilish darajasi esa keskin pasayadi.

Ikkinchidan, qayta ishlash sanoatining rivojlanishi qishloq joylarda yangi ish o‘rinlari yaratadi va aholi daromadlarini oshiradi. Qayta ishlash korxonalarining faoliyat yuritishi fermer xo‘jaliklarini barqaror xomashyo yetkazib beruvchi sifatida iqtisodiy hamkorlikka jalb qiladi. Bu esa agrar hududlarning iqtisodiy rivojiga turtki bo‘lib, qishloq aholisining bandligi va yoshlarning o‘z yurtida ish topish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, agroklastlar tizimi jadal joriy etilayotgani qayta ishlash industriyasining samaradorligini oshirmoqda. Klaster tizimi orqali bir hududda ishlab chiqarish, saqlash, qayta ishlash, logistika va eksport jarayonlari yagona tizimda tashkil etiladi.

Uchinchidan, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash O‘zbekiston uchun eksport salohiyatini sezilarli kengaytiruvchi omildir. Jahon bozorida qayta ishlangan mahsulotlarga talab xomashyo talabiga nisbatan ancha barqaror va yuqoridir. Meva-sabzavotlarni muzlatilgan, quritilgan yoki konservalangan ko‘rinishda eksport qilish orqali mamlakatning valyuta tushumlari oshib, tashqi savdo balansi ijobiy tomonga o‘zgaradi. Bu esa iqtisodiyotning makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarini mustahkamlaydi hamda xalqaro bozorlarda O‘zbekiston brendini shakllantirishga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, qayta ishlash tarmoqlari rivoji oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega. Mahsulotlarni qayta ishlash orqali yirik zaxiralar yaratish, ularni yil davomida iste‘molchilar uchun mavjud holda saqlash, sifatli va xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlari bilan bozorda barqaror ta‘minot yaratish imkoniyati yuzaga keladi. Bu holat aholining farovonligini oshirish, iste‘mol bozorida narxlarning keskin o‘zgarishining oldini olish va qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining sifat standartlariga rioya etilishini ta‘minlaydi.

Shuningdek, qayta ishlash jarayonlariga zamonaviy energiya tejamkor texnologiyalar, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari va innovatsion uskunalarning joriy etilishi ishlab chiqarish tannarxini pasaytiradi, sifatni oshiradi va ishlab chiqarish samaradorligini ko‘paytiradi. Bu esa iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga xizmat qiladi hamda mahalliy mahsulotlarning raqobatdoshligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash tarmog‘ining rivojlanishi mamlakat iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash, eksport salohiyatini oshirish, yangi ish o‘rinlari yaratish, qiymat zanjirlarini optimallashtirish va oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashda beqiyos ahamiyatga ega.

Shu sababli, bu sohaga investitsiyalarni jalb qilish, ilg‘or texnologiyalarni joriy etish, klaster va kooperatsiya tizimlarini kuchaytirish O‘zbekiston agrar sektorini yanada rivojlantirishning strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sirojiddin S. et al. SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IS A PLACE TO PROVIDE EMPLOYMENT //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 115-119.
2. Akramovich N. A., Sarvar G., Yassim H. THE PLACE OF THE DIGITAL ECONOMY TODAY //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 95-99.
3. G‘aybullayev, S. (2022). O‘ZBEKISTONDA ISTE‘MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO‘NALISHLARI
4. Bahrom X. et al. THE ROLE OF THE PRIVATE SECTOR IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 287-293.
5. G‘aybullayev S. et al. RAQAMLI IQTISODIYOT RIVOJLANISHINING NAZARIY ASOSLARI //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – C. 86-89.
6. Sarvar G. et al. FACTORS AFFECTING LABOR RELATIONS AND ITS WAGE //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 125-129.
7. G‘aybullayev S. The place of the digital economy today //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 11. – C. 116-126.
8. G‘Aybullayev Sarvar O. et al. O ‘ZBEKISTONDA ISTE‘MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO ‘NALISHLARI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 119-125.
9. Sarvar O‘ktam o‘g G. et al. SYSTEMATIC-SITUATION APPROACH IN MANAGEMENT //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 11. – C. 999-1008.
10. Bahrom X. et al. O‘ZBEKISTON VA AQSHNING IQTISODIY MUNOSABATLARI //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – C. 63-69.
11. G‘Aybullayev Sarvar O. et al. FRANCHAYZINGNING BUGUNGI IQTISODIY JARAYONLARDAGI AHAMIYATI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 16. – C. 116-120.
12. O‘G‘Li X. Y. K. et al. IQTISODIY JARAYONLARNI MODELLASHTIRISHNING BUGUNGI KUNDA MUHIM AHAMIYATI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 15. – C. 41-45.
13. Nodirbek X. et al. QO‘SHILGAN QIYMAT SOLIG‘INING AHOLI DAROMADLARIGA TA‘SIRI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 16. – C. 121-126.

14. G‘aybullayev S. THE ROLE OF MARKETING ACTIVITIES IN INCREASING THE POTENTIAL OF TEXTILE ENTERPRISES //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №. 7.
15. Гайбуллаев С., Пулатова М. Ish haqi va mehnat munosabatlari //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 370-372.
16. Гайбуллаев С., Анорбоева Д. О ‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotga o‘tish muammolari //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 236-238.
17. Гайбуллаев С., Ярашева Г. Raqamli iqtisodiyotni hozirgi hayotimizdagi o‘rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 270-273.
18. Гайбуллаев С., Норгозиев Д. Sport tizimining O‘zbekiston iqtisodiyotida tutgan o‘rni //Новый Узбекистан: успешный международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 286-288.

JIZZAX VILOYATI IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISHINING ASOSIY YO‘NALISHLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Qodirova Dilnura Ozodjon qizi

*Student of the faculty of Philology and language teaching, Mirzo
Ulugbek National university of Uzbekistan, Jizzax branch*

Scientific Supervisor:

*Senior lecturer **Sirojiddin Saitov Abduvaliyevich**,
Jizzakh branch of the National university of Uzbekistan
E-mail: dilnuraqodirova18@gmail.com*

Annotation: This article explores the essence of modern humanitarian education, its significance in the development of society, and the current challenges faced by this field in the era of globalization and rapid technological progress. The study emphasizes that the growing influence of digitalization and information technologies has increased the importance of humanitarian sciences in shaping critical thinking, moral awareness, and cultural identity. However, several urgent problems persist, such as the predominance of traditional teaching methods, the insufficient connection between educational content and real-life practice, and the weak development of students’ creative and analytical skills. The paper discusses the need to modernize humanitarian education by integrating innovative pedagogical technologies, adopting a competence-based approach, harmonizing national and universal human values, and enhancing teachers’ professional competencies. The

findings suggest that modern humanitarian education serves as a crucial factor in ensuring the spiritual, cultural, and intellectual development of society and in forming the human capital necessary for sustainable progress.

Keywords: Humanitarian education, modern education system, globalization, digital transformation, critical thinking, competence-based approach, innovative pedagogy, cultural values, national identity, moral education, human capital development, educational modernization.

In the era of globalization and rapid technological advancement, humanitarian education plays a pivotal role in developing well-rounded individuals. Unlike purely technical or scientific disciplines, humanitarian studies focus on shaping ethical awareness, moral responsibility, social values, and cultural understanding. They foster critical thinking, empathy, and an appreciation of both national and universal human values. Given the growing complexity of contemporary society, the role of humanitarian education is becoming increasingly vital. However, despite its significance, the field faces multiple pressing challenges that affect the quality and effectiveness of teaching and learning.

One of the key challenges in modern humanitarian education is the continued reliance on traditional teaching methods, such as lectures and rote memorization. While these approaches may be effective for delivering theoretical knowledge, they often fail to cultivate independent thinking, creativity, problem-solving abilities, and communication skills among students. Modern pedagogical principles emphasize student-centered learning, interactive lessons, case studies, and project-based approaches, which actively engage learners and help them internalize knowledge more effectively.

The rapid expansion of information technology presents both opportunities and challenges. Today, students can easily access vast amounts of data online; however, their ability to critically evaluate and analyze sources often remains underdeveloped. Integrating digital tools into humanitarian education requires a focus on teaching students to assess information reliability, compare sources, and develop evidence-based conclusions. Additionally, the use of e-learning platforms, virtual discussions, and interactive digital resources can significantly enhance learning outcomes. Another major challenge is the insufficient link between theoretical knowledge and practical application. Many humanitarian programs emphasize academic learning without adequately preparing students to apply concepts in real-world situations. For example, historical, literary, or philosophical studies may be assessed mainly through exams and essays, leaving students with limited experience in practical problem-solving. Incorporating project work, experiential learning, and real-world case analyses can bridge this gap and ensure that students develop both theoretical understanding and practical skills.

Globalization has expanded students' worldviews, but it also raises challenges regarding cultural identity and ethical grounding. Modern humanitarian education must balance national heritage, language, history, and cultural values with universal human principles such as tolerance, human rights, and global citizenship. Fostering this balance helps students retain their national identity while becoming responsible,

open-minded global city. The effectiveness of humanitarian education depends heavily on the competence of teachers. Educators must be skilled in modern pedagogical and digital methods, able to foster independent learning, and capable of guiding students in critical analysis and creative thinking. Continuous professional development, exposure to innovative teaching practices, and interdisciplinary training are essential to meet the evolving demands of the 21st-century educational landscape.

Humanitarian education does not operate in isolation. Global crises such as conflicts, displacement, and climate change have direct impacts on students' learning experiences. For example, refugee children may face limited access to schools, inadequate resources, or unsafe learning environments. Similarly, environmental disruptions, such as floods or extreme weather events, can interrupt educational continuity. Addressing these external challenges requires flexible, inclusive, and resilient educational systems.

In conclusion, modern humanitarian education is indispensable for shaping ethically aware, culturally literate, and intellectually capable individuals. However, the field faces several pressing challenges, including the dominance of traditional teaching methods, underdeveloped critical and creative skills, limited practical application of knowledge, and external socio-economic pressures. To overcome these issues, education systems must integrate innovative pedagogical approaches, apply competence-based curricula, harmonize national and universal values, enhance teacher professional development, and address environmental and social challenges. By doing so, humanitarian education can continue to contribute effectively to individual growth and societal development in the contemporary world.

References:

1. Bahattab, A., Trentin, M., Hubloue, I., Della Corte, F., Ragazzoni, L. (2024). Humanitarian health education and training state-of-the-art: a scoping review. *Frontiers in Public Health*, 12, 1343867.
2. Hayba, E. (2014). Linking education and innovation in humanitarian settings: are they connected? UNHCR Innovation.
3. International Institute for Educational Planning (IIEP-UNESCO). (2013). The challenges of providing quality education in conflict areas. Paris: UNESCO.
4. Johnson, P., Smith, A., & Thompson, L. (2023). Higher education for refugees: relevance, challenges, and open research questions. *SN Social Sciences*, 3, 177.
5. Smith, J., Brown, K., & Green, L. (2022). Mastering humanitarianism? A survey of postgraduate humanitarian courses. *Higher Education*, 84(4), 741-760.
6. UNICEF. (2022). Education in emergencies: ensuring access and quality for all children. New York: UNICEF.
7. UNESCO. (2021). Global education monitoring report: inclusion and equity in education. Paris: UNESCO.
8. Clark, D. & Anderson, R. (2020). Innovations in humanitarian education: digital tools and learning outcomes. *Journal of Humanitarian Studies*, 15(2), 45-63.

BARQAROR RIVOJLANISH NUQTAI NAZARIDAN CHIQINDISIZ ISHLAB CHIQARISH (ZERO WASTE) MODELINI JORIY ETISH IMKONIYATLARI

Shukurova Gulnoza Ixtiyor qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

Iqtisodiyot va turizm kafedrası 1-bosqich magistranti.

E-mail: shukurovagulnoza465@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot barqaror rivojlanish doirasida oziq-ovqat ishlab chiqarish sektorida “Zero-Waste” (chiqindisiz) ishlab chiqarish modelini joriy etish imkoniyatlarini o‘rganadi. Tadqiqotda tarmoqda shakllanadigan asosiy chiqindi oqimlari aniqlanadi, chiqindilarni minimallashtirishni qo‘llab-quvvatlovchi innovatsion texnologiyalar baholanadi hamda Zero-Waste tamoyillarini qo‘llashning iqtisodiy va ekologik afzalliklari tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Zero-Waste strategiyalarini ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiya qilish resurslardan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi va barqarorlik ko‘rsatkichlarini mustahkamlaydi.

Keywords: Zero-Waste, Barqaror rivojlanish, Oziq-ovqat sanoati, Chiqindilarni kamaytirish, 5R prinsipi, Aylanma iqtisodiyot, Ekologik samaradorlik, Resurslarni tejash.

Kirish

Global oziq-ovqat sanoatining jadal o‘sishi ishlab chiqarishning turli bosqichlarida hosil bo‘ladigan chiqindilar hajmining ortishi borasida jiddiy xavotirlarni kuchaytirmoqda. Qadoqlash chiqindilari, organik qoldiqlar, nuqsonli mahsulotlar hamda texnologik jarayonlarning samarasizligi ekologik va iqtisodiy muammolarning chuqurlashishiga olib kelmoqda.

Shu nuqtai nazardan, Zero-Waste (chiqindisiz) modeli barqaror ishlab chiqarishning samarali yondashuvi sifatida shakllanmoqda. Ushbu model chiqindilarni yo‘q qilishni ularni tashlab yuborish orqali emas, balki resurslardan samarali foydalanadigan va materiallarni ishlab chiqarish sikllari ichida qayta aylantirib turadigan tizimlarni yaratish orqali amalga oshirishni maqsad qiladi. Zero-Waste modeli Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG) 12 — Mas’uliyatli iste’mol va ishlab chiqarish tamoyillariga bevosita mos keladi va sanoat korxonalarini yanada toza, samarali va ekologik xavfsiz ishlab chiqarish usullarini qo‘llashga undaydi.

Muammo bayonoti: Jahon miqyosida oziq-ovqatni qayta ishlash sanoati modernizatsiya jarayonlariga qaramay, hanuzgacha bir qator tizimli muammolarga duch kelmoqda. Eng avvalo, ishlab chiqarish bosqichlarida yuzaga kelayotgan oldini olish mumkin bo‘lgan chiqindilar hajmi yuqori bo‘lib qolmoqda. Chiqindilarning to‘g‘ri ajratilmasligi va saralash tizimlarining samarasizligi natijasida resurslarning katta qismi yo‘qoladi.

Bundan tashqari, qayta ishlash infratuzilmasining cheklanganligi va mavjud texnologiyalarning eskirganligi chiqindilarning katta qismini qayta foydalanishga yo‘naltirish imkonini bermaydi. Qadoqlash materiallari ham ko‘plab korxonalarda ekologik talablar asosida modernizatsiya qilinmagan bo‘lib, bu chiqindilarning

yanada ortishiga sabab bo‘ladi. Ushbu omillarga qo‘shimcha ravishda, chiqindilarni ko‘mish yoki utilizatsiya qilish bilan bog‘liq operatsion xarajatlar yildan yilga oshib bormoqda.

Mazkur muammolar sanoatda resurslardan samarali foydalanish va chiqindilarni kamaytirish bo‘yicha yangicha yondashuvlarni joriy etish zaruratini kuchaytirmoqda. Aynan shuning uchun Zero-Waste (chiqindisiz ishlab chiqarish) texnologiyalari eng maqbul innovatsion yechimlardan biri sifatida e‘tirof etilmoqda.

Maqsad: Oziq-ovqat ishlab chiqarishida Zero-Waste ishlab chiqarish modelini joriy etishning imkoniyatlari, iqtisodiy samaradorligi va amaliy ahamiyatini baholash.

Vazifalar:

Zero-Waste konsepsiyasining nazariy asoslarini va barqaror rivojlanish tamoyillarini o‘rganish;

Oziq-ovqat sanoatida shakllanuvchi asosiy chiqindi oqimlarini aniqlash;

Chiqindilarni kamaytirishga xizmat qiladigan innovatsion texnologiyalarni o‘rganish va tahlil qilish;

Zero-Waste modelini joriy etishning iqtisodiy va ekologik natijalarini baholash;

Korxonalar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Zero-Waste tamoyillari

Zero-Waste konsepsiyasi ishlab chiqarish jarayonlarida chiqindilarni butunlay kamaytirish yoki bartaraf etishga qaratilgan bo‘lib, u 5R modeliga asoslanadi. Ushbu model quyidagi tamoyillarni o‘z ichiga oladi: **Refuse** (Rad etish): keraksiz materiallar va resurslarning ishlab chiqarish jarayoniga kirib kelishining oldini olish; **Reduce** (Kamaytirish): xomashyo, suv, energiya va boshqa resurslardan foydalanishni minimal darajaga tushirish; **Reuse** (Qayta foydalanish): jarayonda paydo bo‘lgan materiallarni tashlab yuborishdan oldin qayta ishlatish imkoniyatlarini aniqlash; **Recycle** (Qayta ishlash): chiqindilarni yangi materiallarga aylantirish; **Rot** (Biologik parchalanish): organik chiqindilarni kompostlash orqali tabiiy qayta tiklanish jarayoniga qaytarish.

Bu prinsiplar zamonaviy aylanma iqtisodiyot (circular economy) konsepsiyasining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, chiqindilarni resursga aylantirish orqali ekologik ta’sirni keskin kamaytiradi.

Oziq-ovqat sanoatida chiqindilar shakllanishi

Oziq-ovqat ishlab chiqarish jarayonida odatda quyidagi turdagi chiqindilar hosil bo‘ladi:

Organik chiqindilar: xomashyo qoldiqlari, kesimlar, ortiqcha trimmings;

Texnologik chiqindilar: jarayonlardagi yo‘qotishlar, noto‘g‘ri dozalanish, ortiqcha xomashyo sarfi;

Qadoqlash chiqindilari: plastik, karton, polimer asosidagi materiallar;

Nuqsonli yoki yaroqsiz mahsulotlar: standartga mos kelmaydigan yoki muddati o‘tgan mahsulotlar.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ba’zi ishlab chiqarish jarayonlarida xomashyoning 20 foizigacha mahsulot tayyor bo‘lishidan oldin yo‘qolishi mumkin. Organik chiqindilar umumiy chiqindi tarkibining eng katta qismiga to‘g‘ri keladi.

Ushbu holatning asosiy sabablari: saqlash jarayonlarining samarasizligi, texnologik uskunalarning eskirganligi, ortiqcha qadoqlash, qayta ishlash infratuzilmasining yetishmasligi.

Zero-Waste modelini joriy etish imkoniyatlari

1. Xomashyo yo‘qotishlarini kamaytirish

Raqamli monitoring tizimlaridan foydalanish, avtomatlashtirilgan nazorat va takomillashtirilgan sifat menejmenti xomashyo isrofini 10–15% gacha kamaytirishi mumkin.

2. Biologik parchalanadigan va qayta ishlanadigan qadoqlash

Ekologik toza qadoqlash materiallariga o‘tish sanoat chiqindilarini 20–25% gacha kamaytirishga yordam beradi.

3. Organik chiqindilarni qayta ishlash

Organik qoldiqlarni kompostlash yoki chorvachilik uchun yemsifat materialga aylantirish orqali chiqindilarni poligonga yuborish darajasi 60% gacha kamayishi mumkin.

4. Ishlab chiqarish uskunalarini modernizatsiya qilish

Energiya tejamkor uskunalar elektr sarfini 8–12% kamaytiradi va texnologik chiqindilarni qisqartiradi.

5. Zero-Waste bo‘yicha ichki menejment tizimini yaratish

Chiqindilarni saralash, xodimlar uchun treninglar o‘tkazish va ichki audit tizimini joriy etish uzoq muddatli barqarorlikni ta‘minlaydi.

Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oziq-ovqat sanoatida Zero-Waste (chiqindisiz) ishlab chiqarish modelini joriy etish nafaqat amaliy jihatdan amalga oshirilishi mumkin, balki iqtisodiy nuqtai nazardan ham samaralidir. Ushbu yondashuv korxonalarda resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi, chiqindilarning atrof-muhitga bo‘lgan salbiy ta‘sirini kamaytiradi, barqaror rivojlanish maqsadlarining amalga oshirilishini qo‘llab-quvvatlaydi hamda sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini mustahkamlaydi. Zero-Waste modelining joriy etilishi ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, xomashyo va energiya tejallishini ta‘minlash, shuningdek ekologik mas‘uliyatni kuchaytirish orqali korxonalar uchun uzoq muddatli iqtisodiy afzalliklar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ellen MacArthur Foundation. Circular Economy and Zero-Waste Systems. 2021.
2. Boulding, K. The Economics of the Coming Spaceship Earth. 2019.
3. United Nations. Sustainable Development Goals Report. 2020.
4. Pappas, E., & Brown, S. “Zero-Waste Production Models.” Journal of Sustainable Manufacturing, 2022.
5. Wilson, D. Food Waste Management in Developing Countries. Oxford University Press, 2021.
6. European Environment Agency. Waste Reduction Strategies in Food Industry. 2023.
7. FAO. Global Food Loss and Waste Assessment Report. 2022.

“YASHIL IQTISODIYOT”GA O‘TISHNING ZARURIYATI, TAMOIYILLARI VA DASTAKLARI

Bozorboyev Diyorbek Po‘lat o‘g‘li

O‘zMU Jizzax filiali talabasi

e-mail: bozorboyevdiyorbekk@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada barqaror rivojlanishni ta‘minlashda yashil iqtisodiyotga o‘tishning zaruriyati va asosiy tamoyillari tahlil qilingan. Aholi o‘shishi, iste‘mol hajmining ortishi va resurslar cheklanganligi yashil iqtisodiyotga o‘tishni dolzarb qilayotgan omillar sifatida ko‘rsatildi. Maqolada resurslarni oqilona ishlatish, qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni boshqarish va yashil texnologiyalarni joriy etish tamoyillari yoritilgan. Shuningdek, mamlakatimiz sharoitida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha asosiy tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, ekologik muammolar, qayta tiklanuvchi energiya, ekologik siyosat.

So‘nggi o‘n yilliklarda dunyo miqyosida iqtisodiy rivojlanish jarayonlari sifat jihatdan yangi bosqichga o‘tmoqda. Bu bosqichning asosiy mazmuni — tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik muvozanatni saqlash va iqtisodiy o‘shishning barqarorligini ta‘minlashga qaratilgan “yashil iqtisodiyot” konsepsiyasiga tayanadi. Insoniyat oldida turgan ekologik va iqtisodiy muammolar tobora chuqurlashib borayotgani ushbu modelga o‘tishning naqadar muhimligini namoyon etmoqda.

Jumladan, oxirgi 50 yil davomida dunyo aholisi deyarli ikki baravar ko‘paydi, iste‘mol jarayonlari esa bundan ham tezroq sur‘atda o‘sdidi. BMT ma‘lumotlariga ko‘ra, global iste‘mol hajmi har yili o‘rtacha 2–3 foizga oshib bormoqda, bu esa tabiiy resurslarga bo‘lgan bosimni keskin kuchaytirmoqda. Energiya sarfi ham tarixiy darajada yuqoriladi — so‘nggi 30 yilda jahon energiya iste‘moli 60 foizga yaqin oshgan. Aholi sonining ko‘payishi, urbanizatsiya sur‘atlarining tezlashuvi, transport tarmoqlarining kengayishi, sanoat ishlab chiqarishining ortishi natijasida atmosferaga chiqarilayotgan zararli gazlar miqdori ham yil sayin ko‘payib bormoqda.

Natijada global miqyosda qator ekologik muammolar keskinlashdi:

- iqlim isishi, qurg‘oqchilik va suv tanqisligi;
- bioxilma-xillikning qisqarishi;
- energetik resurslar tanqisligi;
- chiqindilar hajmining keskin ortishi.

Masalan, yer yuzida har yili 2 milliard tonnadan ortiq maishiy chiqindi hosil bo‘lmoqda, shuning deyarli yarmi qayta ishlanmaydi. Shuningdek, energiya iste‘molining katta qismi hanuzgacha an‘anaviy — ko‘mir, neft va gazga tayangan holda shakllanmoqda, bu esa karbon izining ortishiga olib keladi.

Shu sababli an‘anaviy iqtisodiy model o‘zining cheklanganligini ko‘rsatib qo‘ydi. Resurslar tez tugab borayotgani, ekologik muvozanat buzilayotgani, iqlim o‘zgarishining iqtisodiyotga salbiy ta‘sirlari kuchaygani “yashil iqtisodiyot”ga

o‘tishni nafaqat ekologik zarurat, balki strategik iqtisodiy ehtiyojga aylantirdi. Energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o‘tish, resurslardan samarali foydalanish va chiqindilarni kamaytirish bugungi kunda rivojlanishning eng muhim yo‘nalishi sifatida qaralmoqda.

Bugungi globallashuv jarayonida yashil iqtisodiyotga o‘tishning zaruriyati tobora ortib bormoqda. An‘anaviy iqtisodiy modelning energiya sarfi yuqori, ekologik xavfli va resurslarni tez tugatishga asoslanganligi sababli, u barqaror rivojlanishni ta‘minlab berolmayotgani yaqqol ko‘rinib qoldi. So‘nggi yillardagi statistik ma‘lumotlar ham ushbu jarayonning naqadar muhimligini tasdiqlaydi. Dunyo aholisi yil sayin o‘sib bormoqda – BMT prognozlariga ko‘ra, 2050 yilga borib aholi soni 9.7 milliard nafardan oshishi kutilmoqda. Aholi sonining ko‘payishi bilan birga iste‘mol hajmi, energiya talabi va ishlab chiqarish ko‘lami ham ortib, tabiiy resurslarga bo‘lgan bosim keskin kuchaymoqda. Bugungi kunda jahon iqtisodiyoti foydalanayotgan resurslar hajmi Yerning tabiiy tiklanish qobiliyatidan kamida bir yarim baravar yuqori bo‘lib, bu esa ekologik muvozanatning buzilishiga olib kelmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, yashil iqtisodiyotga o‘tishning asosiy zaruriyati birinchi navbatda ekologik barqarorlikni ta‘minlash bilan bog‘liq. Atmosfera ifloslanishi, chiqindilar hajmining keskin ortishi, global isish, qurg‘oqchilik va suv tanqisligi kabi omillar bugungi kun iqtisodiyotiga jiddiy tahdid solmoqda. Masalan, so‘nggi o‘n yillikda issiqxona gazlari emissiyasi global miqyosda 15 foizdan ko‘proqqa oshgan, suv resurslarining taqchilligi esa qator mintaqalarda iqtisodiy faollikka bevosita salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Agar mavjud holat o‘zgarmasa, 2030 yilga borib dunyo bo‘yicha suvga bo‘lgan talab taklifi 40 foizga ortishi ehtimoli mavjud. Bunday sharoitda ekologik xavfsizlikni ta‘minlash, resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiyotning uglerod izini kamaytirish davlatlar oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Yashil iqtisodiyotning o‘ziga xos tamoyillari aynan shu global muammolarning oldini olishga qaratilgan. Uning asosiy tamoyillari qatoriga resurs tejamkorlik, ekologik xavfsizlik, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash, iqtisodiy o‘tishni ekologik cheklovlar bilan uyg‘unlashtirish, “ifloslantiruvchi to‘laydi” prinsipi va energiya samaradorligini oshirish kiradi. Bu tamoyillar nafaqat ekologik muammolarni hal etadi, balki iqtisodiyotning yangi innovatsion yo‘nalishlar bo‘yicha rivojlanishiga ham turtki beradi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, yashil texnologiyalarni joriy etgan iqtisodiyotlar energiya iste‘molini o‘rtacha 20–30 foizga qisqartirgan, ishlab chiqarish tannarxini kamaytirgan va yangi bandlik shakllarini yaratgan.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonining muvaffaqiyati ko‘p jihatdan ushbu yo‘nalishni qo‘llab-quvvatlovchi iqtisodiy va institutsional dastaklarning mavjudligiga bog‘liq. Birinchi navbatda, davlat tomonidan yaratiladigan normativ-huquqiy baza ekologik standartlarni belgilab, korxonalarni ekologik toza texnologiyalardan foydalanishga undaydi. Shuningdek, soliq imtiyozlari, subsidiyalar, grantlar va kreditlar orqali qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini qo‘llab-quvvatlash muhim rol o‘ynaydi. Bunday dastaklar ko‘plab davlatlarda

quyosh va shamol energiyasi narxining pasayishiga, energiya bozorida raqobatning ortishiga va ekologik texnologiyalar ulushining kengayishiga olib kelgan.

Ikkinchidan, yashil investitsiyalar bozorini shakllantirish muhim omil hisoblanadi. Yashil obligatsiyalar, xalqaro moliyaviy institutlar tomonidan ajratilayotgan ekologik kreditlar, innovatsion startaplar uchun grantlar barqaror rivojlanishni ta'minlashda asosiy moliyaviy manbalardan biridir. Bugungi kunda dunyo bo'yicha yashil obligatsiyalar bozori trillionlab dollarga yetib, eng tez rivojlanayotgan moliyaviy segmentlardan biriga aylandi.

Uchinchidan, iqtisodiyotning texnologik transformatsiyasi yashil iqtisodiyotga o'tishni jadallashtiradi. Energiya samarador texnologiyalar, chiqindisiz ishlab chiqarish tizimlari, resurslarni takror ishlatish, “aqlli shahar” konsepsiyalari, ekologik monitoringning raqamlashtirilishi — bularning barchasi barqaror rivojlanishning zamonaviy dastaklari sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt, IoT va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining joriy etilishi ekologik xavf-xatarlarni kamaytirishga va iqtisodiy unumdorlikni oshirishga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston misolida ham ushbu jarayonlar izchil amalga oshirilmoqda. Mamlakatda qayta tiklanuvchi energiya ulushini oshirish, quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, chiqindilarni qayta ishlash sanoatini rivojlantirish bo'yicha tizimli islohotlar olib borilmoqda. Aholi sonining ortib borishi, energiya va suv resurslarining cheklanganligi, urbanizatsiya sur'atlarining tezlashuvi yashil iqtisodiyotga o'tishni O'zbekiston uchun ham strategik zaruratga aylantirmoqda.

Shu bilan, yashil iqtisodiyotga o'tish nafaqat ekologik muammolarni hal etadi, balki iqtisodiyotning innovatsion salohiyatini oshiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va uzoq muddatda mamlakatning raqobatbardoshligini mustahkamlaydi. Bu esa barqaror rivojlanishni ta'minlashda ushbu yondashuvning beqiyos o'rnini ko'rsatib turibdi.

Yashil iqtisodiyotga o'tish bugungi kunda nafaqat ekologik xavfsizlikni ta'minlash, balki uzoq muddatli va barqaror iqtisodiy rivojlanishni shakllantirishda eng muhim omillardan biriga aylandi. Aholi sonining ortib borishi, iste'molning tez sur'atlarda ko'payishi, tabiiy resurslarning cheklanganligi hamda global iqlim o'zgarishining kuchayib borayotgani an'anaviy iqtisodiy modelning chegaralari yaqqol ko'rinishiga olib kelmoqda. Ushbu sharoitda yashil iqtisodiyotga o'tish zarurati ilmiy, iqtisodiy va ekologik asoslar bilan to'liq tasdiqlangan.

Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari — resurs tejamkorlik, ekologik xavfsizlik, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash, iqtisodiy o'sishni ekologik cheklovlar bilan uyg'unlashtirish kabi yo'nalishlar global muammolarning oldini olishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu tamoyillarni amaliyotga joriy etgan davlatlar energiya iste'molini sezilarli darajada kamaytirgani, ishlab chiqarish samaradorligini oshirgani va ekologik barqarorlikni mustahkamlagani bilan ajralib turadi. Shuningdek, yashil texnologiyalarning joriy etilishi yangi bandlik imkoniyatlarini yaratib, iqtisodiyotni innovatsion rivojlanish sari yo'naltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Yashil iqtisodiyot: Darslik. /A.V.Vaxabov, Sh.X.Xajibakiev va boshqalar. – Toshkent.: “Universitet”, 2020. –262 b.
- Bozorboyev D. DAROMAD O ‘ZGARISHINING ISTE’MOLCHI TANLOVIGA TA’SIRI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13984894> //Journal of International science networks. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 10-13.
2. Bozorboyev D. ISTE’MOL VA JAMAG ‘ARMANING IQTISODIY MAZMUNI HAMDA ULARNING O ‘ZARO BOG ‘LIQLIGI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13982223> //Science technology&Digital finance. – 2024. – T. 2. – №.7. – C. 74-79.
3. Bozorboyev D. OLIGOPOLIYANING XUSUSIYATLARI VA UNING MAMLAKAT IQTISODIYOTIGA TA’SIRI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13968981> //Science technology&Digital finance. – 2024. – T. 2. – №. 7. – C. 63-67.
4. Saitov S. O ‘zbekistonning butun jahon savdo tashkilotiga a’zo bo ‘lishining iqtisodiy ahamiyati //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 337-344.
5. Xaydarov B. Ta’lim tizimida budget mablag ‘larining maqsadli sarflanishi nazorati //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 12.
6. Saitov S., Tuychieva N. Main factors affecting economic growth in the country and their dynamics //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 53-64.
7. Xaydarov B. IQTISODIYOTNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH, UNING MAQSADI VA VAZIFALARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 326-336.
8. Saitov S. AVTOMOBIL TRANSPORT KORXONALARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISHNING YO‘LLARI VA USULLARI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14513570> //International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 90-94.
9. Хайдаров Б., Туйчиева Н. Инновационные методы обучения информатике и образовательной робототехнике //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 200-204.
10. Tuychieva N., Saitov S. Bank resources in the modernization of the economy //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 41-52.
11. Xaydarov B. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA ICHKI AUDIT VA UNI IQTISODIYOTIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 87-97.
12. Saitov S., Karimqulova O. O ‘ZBEKISTON RAQAMLI IQTISODIYOTIDA BANKLARNING ROLI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 132-138.
13. Khaydarov B., Tuychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.
14. Saitov S., To‘rabekov O. O ‘ZBEKISTONNING JAHON BOZORIGA KIRIB BORISHDAGI MUAMMOLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 238-245.

YASHIL TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING IQTISODIY VA EKOLOGIK AFZALLIKLARI

Tirkashev Ulug‘bek

O‘zMUJF, o‘qituvchisi

Lutfullayeva Marjona

O‘zMUJF, talaba

lutfullayevam2202@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy yashil texnologiyalarni iqtisodiyotga joriy etishning ahamiyati, ularning korxonalar samaradorligiga ta’siri, ekologik barqarorlikni ta’minlashdagi roli hamda iqlim o‘zgarishi jarayonlarini yumshatishdagi o‘rni tahlil etilgan. Qator ilmiy tadqiqotlar va xalqaro tajribalar asosida yashil innovatsiyalarning iqtisodiy foydalari hamda atrof-muhitga ta’siri yoritilgan.

Kalit so‘zlar: yashil texnologiyalar, ekologik innovatsiya, qayta tiklanuvchi energiya, chiqindisiz ishlab chiqarish, karbon izi, ekologik barqarorlik, qayta tiklanuvchi energiya.

Yashil texnologiyalar bugungi kunda global iqtisodiyotni shakllantiruvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Rivojlangan davlatlar tomonidan qo‘llanilayotgan energiya tejamkor texnologiyalar, chiqindisiz ishlab chiqarish, qayta tiklanuvchi energiya manbalari va ekologik innovatsiyalar nafaqat iqtisodiy o‘sishni tezlashtirmoqda, balki ekologik xavfsizlikni ta’minlashda ham muhim rol o‘ynamoqda. Ushbu maqolada aynan yashil texnologiyalarni joriy etishning iqtisodiy va ekologik ustunliklari chuqur tahlil qilinadi.

Avvalo, yashil texnologiyalar korxonalar xarajatlarini sezilarli darajada qisqartiradi. Energiya tejamkor qurilmalar va zamonaviy ishlab chiqarish uskunalari iste’mol qilinadigan energiya miqdorini 20–40 foizgacha kamaytirishi mumkin. Bu esa ishlab chiqarish tannarxining tushishiga, mahsulot raqobatbardoshligining oshishiga olib keladi. Shuningdek, qayta tiklanuvchi energiya — quyosh, shamol, biogaz kabi manbalar — korxonalarni energiya mustaqilligiga yaqinlashtiradi.

Yashil texnologiyalar ekologik muammolarni bartaraf etishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Xususan:

- Atmosferaga chiqariladigan zararli gazlar keskin kamayadi
- Chiqindilarni qayta ishlash tizimi takomillashadi
- Suv resurslaridan samarali foydalaniladi
- Tabiiy muhitning degradatsiyasi sekinlashadi

Masalan, zavodlarda qo‘llanilayotgan chang-ushlagich filtrlari havoga chiqariladigan zararli moddalar miqdorini 70–90% gacha kamaytiradi. Qishloq xo‘jaligida qo‘llanilayotgan suvni tejovchi tomchilatib sug‘orish esa suv sarfini 2–3 baravar kamaytiradi.

Yashil texnologiyalarning iqtisodiy samaradorligi

Yashil texnologiyalar korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Xususan:

- Energiya tejamkor uskunalari orqali elektr iste'moli 20–40% kamayadi.
- Modernizatsiya qilingan ishlab chiqarish liniyalari mahsulot tannarxini pasaytiradi.
- Qayta tiklanuvchi energiya manbalari esa korxonani tashqi energiya bozoriga qaramlikdan xalos qiladi.

Masalan, quyosh panellari yoki shamol turbinalarini o‘rnatgan ko‘plab korxonalar energiya uchun qilinadigan xarajatlarni kamaytirgan holda barqaror ishlab chiqarishni ta‘minlamoqda. Bu esa mahsulot narxining pasayishiga, raqobatbardoshlikning oshishiga olib keladi

Ekologik jihatdan esa yashil texnologiyalar atmosferaga chiqariladigan zararli gazlar miqdorini keskin kamaytiradi. Chiqindilarni qayta ishlash tizimlari tabiatga tashlanadigan qattiq chiqindilar hajmini kamaytiradi, suvni tejovchi texnologiyalar esa suv resurslarini asrashga xizmat qiladi. Biologik parchalanuvchi mahsulotlardan foydalanish natijasida tuproq va suv qatlamlari kamroq ifloslanadi.

Yashil texnologiyalarning iqtisodiy foydasi faqat xarajatlarni kamaytirish bilan chegaralanmaydi. Ushbu sohada yangi ish o‘rinlarining yaratilishi, innovatsion xizmatlar va mahsulotlar bozorining kengayishi iqtisodiyotning diversifikatsiyasiga xizmat qiladi. Masalan, ekologik qurilish, chiqindi qayta ishlash, energiya auditi va “yashil muhandislik” kabi yo‘nalishlarda talab yil sayin oshib bormoqda. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, yashil iqtisodiyotga o‘tgan korxonalarning umumiy rentabelligi an‘anaviy korxonalarga nisbatan yuqori bo‘ladi.

Yangi ish o‘rinlari yaratish

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) qayd etishicha, qayta tiklanuvchi energiya sektori 2023-yilda 16,2 million kishini ish bilan ta‘minlagan. Ayniqsa quyosh fotoelektr tizimlari bo‘yicha ishchi kuchi keskin oshib, global bandlikning asosiy qismiga aylangan. Bu esa yashil iqtisodiyotning ijtimoiy ahamiyatini yaxshilamoqda.

Katta hajmdagi investitsiyalar

IRENA ma‘lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda jahonda energiya transformatsiyasiga yo‘naltirilgan umumiy sarmoyalar 2,4 trillion AQSh dollariga yetdi. Shundan 807 milliard dollari bevosita qayta tiklanuvchi energiya loyihalariga sarflangan. Bu investitsiyalar iqtisodiyotda yangi loyihalar, korxonalar va texnologik ishlab chiqarishlarni kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Mutaxassislarning fikricha, qayta tiklanuvchi energiya ulushining oshishi iqlim o‘zgarishi jarayonlarini sekinlashtiradi. Issiqxona gazlari chiqindisining qisqarishi nafaqat ekologik muvozanatni saqlaydi, balki aholining sog‘lig‘iga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Toza havo, sifatli ichimlik suvi va ekologik xavfsiz yashash muhiti jamiyat farovonligining muhim omillaridir.

Xulosa qilib aytganda, yashil texnologiyalar iqtisodiy samaradorlik va ekologik xavfsizlikni birlashtiruvchi eng muhim yo‘nalishlardan biri bo‘lib qolmoqda. Innovatsion yondashuv, resurslardan oqilona foydalanish va ekologik mas‘uliyat jamiyatimizni yanada toza, sog‘lom va barqaror kelajak sari yetaklaydi.

Shu bois, ushbu yo‘nalishning keng joriy etilishi — bugunning ehtiyoji, ertaning esa zarurati.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xalikov A., “Yashil iqtisodiyot asoslari”, Toshkent, 2021.
2. Jahon banki hisobotlari: Renewable Energy and Green Development, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi materiallari, 2022.
4. Hasanov B., “Ekologik innovatsiyalar va barqaror rivojlanish”, Samarqand, 2020.
5. International Energy Agency (IEA). Global Energy Review, 2023.
6. UNEP. Green Technology and Sustainable Development Report, 2022.

O‘ZBEKISTONDA BARQAROR TURIZMNI RIVOJLANTIRISH BO‘YICHA- TAMOYILLAR, STATISTIK TAHLIL VA ZOMIN TAJRIBASI ASOSIDA RIVOJLANISH STRATEGIYALARI

Omonova Gulmira Abdulatif qizi

*Mirzo ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti Psixologiya fakulteti
Turizm va mehmondo‘stlik yo‘nalishi 242-24 –guruh talabasi*

Email: omonovagulmira15@gmail.com

G‘oyibnazorova Shaxnoza Vahob qizi

Email: bambuchiibijuteriy@gmail.com

Annontatsiya: Mazkur maqolada barqaror turizm konsepsiyasi iqtisodiy, ekologik, ijtimoiy va madaniy barqarorlikni uyg‘unlashtirib, turizmni atrof-muhit va mahalliy jamoalar farovonligi uchun mas‘uliyatli faoliyatga aylantirishi haqida batafsil so‘z yuritiladi. Maqola UNWTO tamoyillari asosida O‘zbekiston kontekstini tahlil qiladi ya‘ni iqtisodiy foyda, ekologik muhofaza, ijtimoiy tenglik va madaniy merosni asrash. Jahon va milliy statistikalarda (2024 yilda 8,2 mln sayyoh, 1,83 mlrd dollar eksport) turizm rivojlanganligi ko‘rsatadi, ammo suv tanqisligi va chiqindilar kabi muammolar ham ta‘kidlab o‘tiladi. Zomin hududidagi ekoturizm tajribasi muvaffaqiyatli namuna bo‘lib, iqtisodiy o‘sish va ekologik muvozanatni misol qiladi. Maqola barqarorlikni ta‘minlash uchun monitoring, jamoaviy javobgarlik hisi va innovatsiyalarni targ‘ib qilishni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: barqaror turizm, turizm salohiyati, ijtimoiy barqarorlik tamoyili, ekologik tamoyili, iqtisodiy tamoyili, madaniy tamoyili, barqaror rivojlanish tendensiyalari, turizmning milliy rivojlanish, ekologik barqarorlik

Asosiy qism

Barqaror turizm konsepsiyasi zamonaviy iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy taraqqiyotning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv turizmni faqat iqtisodiy foyda vositasi emas, balki atrof-muhit, madaniy meros va

mahalliy jamoalar farovonligini ta'minlaydigan tizim sifatida talqin etadi. Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) tamoyillari asosida barqaror turizm iqtisodiy, ekologik, ijtimoiy va madaniy barqarorlikning uyg'un rivojlanishini nazarda tutadi. O'zbekiston sharoitida bu yondashuv so'nggi yillarda davlat siyosati va amaliyotda alohida e'tiborga olinmoqda. Barqaror turizmning iqtisodiy tamoyili turizm sohasining milliy iqtisodiyotdagi o'rni va mahalliy aholi farovonligiga ta'siri bilan belgilanadi. Turizm daromadlari milliy yalpi mahsulotning muhim qismini tashkil etib, yangi ish o'rinlarini yaratadi, xizmatlar bozorini kengaytiradi va infratuzilmani rivojlantiradi. O'zbekiston misolida bu jarayon Samarqand, Buxoro, Xiva kabi tarixiy shaharlarda yaqqol namoyon bo'lib, hunarmandchilik, gastronomiya va mehmonxona sohalari orqali mahalliy iqtisodiyotning tayanchiga aylangan. Barqaror yondashuv turistlar foydasining adolatli taqsimlanishi, soliqlarning infratuzilma yaxshilashga yo'naltirilishi va kichik biznes uchun imkoniyatlarni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Barqaror turizmning ekologik tamoyili tabiat resurslaridan oqilona foydalanish, ularning qayta tiklanishini saqlash va ekologik muvozanatni buzmaslikka qaratilgan. Ekoturizm, tog' va cho'l sayohatlari tabiatni asrash bilan uyg'un olib borilishi zarur. O'zbekistonning Chimgan, Zomin, Aydar-Arnasoy, Surxon tog'li hududlarida ekologik turizm rivoji tabiiy muhitni muhofaza qilish va ekologik madaniyatni oshirishga qaratilgan. Amaliy ifodasi chiqindilarni qayta ishlash, suv va energiya tejash texnologiyalari, havo-tuproq ifloslanishini nazorat qilishdir. Turistlarning ma'suliyatli xulq-atvori, chiqindilarni to'g'ri boshqarish va tabiatga zarar yetkazmaslik -muhim o'rin tutadi. Ijtimoiy barqarorlik tamoyili turizmning mahalliy jamoalar hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatishida namoyon bo'ladi. Turizm orqali aholi bandligini ta'minlash, loyihalarga ishtirokni kengaytirish va manfaatlarni himoya qilish zarur. O'zbekiston qishloq hududlaridagi agro va ekoturizm loyihalari mahalliy aholi mahsulotini sotish, xizmat ko'rsatish va barqaror daromad orqali ijtimoiy tenglikni mustahkamlaydi, kambag'allikni kamaytiradi va jamoalarning manfaatdorligini oshiradi. Barqaror turizmning madaniy tamoyili milliy va mahalliy merosni asrash, an'analarni saqlash va madaniy xilma-xillikka hurmatni anglatadi. O'zbekistonning Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz shaharlari, hunarmandchilik va me'morchiligi turizmning tayanchidir. Madaniy barqarorlik tijorat manfaatlari emas, balki merosni avlodlarga yetkazish, yodgorliklarni restavratsiya qilish va ilmiy qiymatni saqlashni nazarda tutadi. O'zbekistonda madaniy merosni asrash va turizmni uyg'unlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishidir.

So'nggi yillarda barqaror turizm butun dunyo miqyosida iqtisodiy va ekologik siyosatning ajralmas qismiga aylandi. UNWTO hisobotlariga ko'ra, 2024 yilda global turizm pandemiyadan keyin tiklanib, xalqaro sayyohlar soni 1,4 milliarddan oshdi, bu 2023 yilga nisbatan 11% o'sishni ifodalaydi va 2019 yil darajasining 99% ga yetdi. Bu turizmning barqaror rivojlanishdagi salohiyatini ko'rsatadi. Dunyo tendensiyalari ekologik mas'uliyat, ijtimoiy adolat va mahalliy iqtisodiy foydani mustahkamlashda namoyon bo'lib, Yevropa, Janubi-Sharqiy Osiyo va Lotin Amerikada “yashil turizm” va ekoturizm faol rivojlanmoqda. BMTning Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (SDGs) doirasida turizm roli kuchaymoqda. Shu bilan bir qatorda O'zbekistonda turizm rivoji jadallashdi ya'ni

2024 yilda xalqaro sayyohlar 8,2 millionni tashkil etib, 2023 yilga nisbatan 17,2% oshgan. O‘zbek fuqarolarining xorijiy sayohatlari ham 31% ga ko‘paygan. Turizm eksporti 2023 yilning 10 oyida 1,83 milliard dollarni tashkil etdi shuningdek YAIMda 5% ulushga ega. Infratuzilma yutuqlariga to‘xtaladigan bo‘lsak Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkentda mehmonxonalar, aeroportlar va madaniy obyektlar orqali xalqaro integratsiyani kuchaytirdi. 2024 yilda Samarqand va Buxoroda chiqindilarni qayta ishlash va “yashil transport” loyihalari amalga oshirildi. Biroq, suv tanqisligi, chiqindilar va havo ifloslanishi (PM2.5) kabi ekologik muammolar turizmga to‘sqinlik qilmoqda. Shuningdek qishloq ekoturizmida 2023 yilda 120 ming sayyoh 220 million dollar daromad keltirgan, aholi bandligini oshirgan. Statistika shuni ko‘rsatdiki turizm jadal rivojlandi, lekin ekologik va infratuzilmaviy muammolar keltirib chiqarganligini ham inkor etib bo‘lmaydi. Shuning uchun barqaror turizm siyosatni kuchaytirish, resurslardan oqilona foydalanish va mahalliy jamoalarni jalb qilish dolzarb vazifadir.

Turizmning jadal rivoji iqtisodiy o‘sish bilan birga jamiyatning ijtimoiy, ekologik va madaniy hayotiga ta‘sir ko‘rsatadi. Barqaror turizm esa bu ta‘sirlarni muvozanatli boshqarishga qaratilgan. Turizm ikki tomonlama ya‘ni iqtisodiy farovonlik va infratuzilma rivoji bilan birga, atrof-muhit bosimi va madaniy buzilishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Ijobiy ta‘sirlarini quydagi sohalarda ko‘rishimiz mumkin ya‘ni iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda, turizm eksporti valyuta tushumlarini oshiradi, ish o‘rinlari yaratadi va infratuzilmani modernizatsiya qiladi. O‘zbekistonda 2023 yilda turizm eksporti 1,83 milliard dollarni tashkil etdi, 2024 yilda sayyohlar 17% ga ko‘paygan. Qishloq ekoturizmida 2023 yilda 120 ming sayyoh 220 million dollar daromad keltirgan, bandlik va daromadlarni oshirgan. Transport va hunarmandchilik kabi tarmoqlar rivojlanadi. Madaniy muloqot va xalqaro imij mustahkamlanadi, Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlar milliy qadriyatlar targ‘ibotchisi bo‘lib, xalqlar o‘rtasida bag‘rikenglikni kuchaytiradi. Endi esa o‘z navbatida salbiy ta‘sirlariga to‘xtaladigan bo‘lsak, u ekologik va ijtimoiy muammolarda, turist oqimi resurslarga bosim o‘tkazadi, chiqindilar va degradatsiyani ko‘paytiradi. 2024 yilda suv tanqisligi va chiqindilar boshqaruvi kamchiliklari qayd etilgan, havo ifloslanishi (PM2.5) sayyoh oqimini kamaytiradi. Tarixiy joylarda arxitektura zarar xavfi ortadi. Ijtimoiy nomutanosiblikni keltirib chiqardi, sezonal ish o‘rinlari barqarorlikni taminlay olmadi. Madaniy degradatsiya ya‘ni tijorat maqsadida qadriyatlar soddalashtiriladi. Yuqoridagi salbiy holatlar inobatga olinib O‘zbekistonda 2024 yilda ekologik loyihalar, chiqindilarni qayta ishlash va “yashil” transport joriy etildi, salbiy ta‘sirlarni kamaytirib, iqtisodiy samaradorlikni ta‘minlashga harakat qilinmoqda.

O‘zbekiston turizm salohiyati ortib borar ekan, Zomin tumani (Jizzax viloyati) barqaror turizmning muvaffaqiyatli namunasi bo‘lib bormoqda. Hudud tabiiy boyliklari, tog‘li iqlimi va biologik xilma-xilligi bilan ichki va xalqaro sayyohlarni jalb etadi. Bu yerda iqtisodiy rivojlanish ekologik muvozanat, mahalliy jamoalar manfaati va resurslarni asrash bilan uyg‘un model shakllanmoqda. Zomin davlat tabiiy qo‘riqxonasi 26 ming gektarni egallab, 1200 o‘simlik, 30 sutemizuvchi va 100 qush turini o‘z ichiga oladi. 2023 yilda 2,1 km uzunlikdagi kabel yo‘l (133,3 milliard so‘m) va 720 o‘ringa mo‘ljallangan uch mehmonxona qurildi, ish o‘rinlari

ochildi. Turizm o‘sishi chiqindilar, suv-energiya ehtiyojini oshiradi, o‘rmon kesilishi va hayvonot bezovtaligini keltirib chiqaradi. Shu bilan birga bir qator muomalarni ham keltirib chiqardi. Misol uchun fasllik muammosi ya‘ni bahor-yozda oqim yuqori, qishda pasayadi, bu esa barqaror ish o‘rinlarini qiyinlashtiradi. Ijoiy tomoni esa mahalliy aholi mehmonxona, gidlik va transport xizmatlarida faol, farovonlikni oshirdi. Biroq, xizmat sifati va malaka yetarli emas, kadrlarni qayta tayyorlash va ekologik madaniyat oshirish kerak. Shu bilan birgalikda ekologik chora-tadbirlar qo‘lash kerak ya‘ni chiqindilarni qayta ishlash, suv tejovchi texnologiyalar, elektr transport sinovlari va dron-sensorlar joriy etilishi zarur. Agar yuqoridagi tavsiyalar amliy qo‘lansa Zomin tajribasi iqtisodiy manfaat, ekologik himoya va ijtimoiy mas‘uliyat muvozanatini ko‘rsatadi, boshqa hududlar uchun o‘rnak bo‘ladi.

O‘zbekiston turizmida barqarorlikni ta‘minlash iqtisodiy o‘shish bilan ekologik, ijtimoiy va madaniy muvozanatni saqlash uchun zarur strategiyadir. Infratuzilma kengaygan bo‘lsa-da, uzoq muddatli rivoj uchun tizimli yondashuv talab qilinadi. Ekologik boshqaruvni kuchaytirish: tabiiy hududlarda oqim nazorati, monitoring modernizatsiyasi, raqamli hisob, chiqindilarni qayta ishlash va dron-sensorlar joriy etish zarur. SHu bilan birgalikda atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy sohalarda faoliyat yurituvchi nodavlat tashkilotlar bugungi kunda katta ahamiyatga ega.

Solishtirma tahlil shuni ko‘rsatadiki, Greenpeace global miqyosda katta auditoriya va resurslarga ega bo‘lib, ekologik muammolarni yoritishda samarali ta’sir ko‘rsatadi. Zamin Foundation esa O‘zbekiston sharoitida real amaliy yechimlar taklif qiladigan, atrof-muhit va ijtimoiy muammolarni birgalikda hal qiladigan tashkilot sifatida ahamiyatlidir. Ushbu ikki tashkilot o‘z maqsadlariga erishishda turli strategiyalar va resurslardan foydalanadi: Greenpeace global va ommaviy aksiyalarga tayanar ekan, Zamin Foundation mahalliy va barqaror loyihalarni amalga oshiradi. Shuni hisobga olgan holda, Greenpeace’ning muvaffaqiyatli tajribasi Zamin Foundation faoliyatida samarali joriy etilishi mumkin. Jumladan:

1.Greenpeace o‘z loyihalarini global auditoriyaga yetkazish uchun ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va vizual aksiyalardan keng foydalanadi. Zamin Foundation ham mahalliy loyihalarini kengroq auditoriyaga yetkazish uchun media va ijtimoiy tarmoqlarda shunday strategiyani qo‘llashi mumkin. Bu xabardorlikni oshiradi va donorlar hamda homiylarni jalb qilish imkoniyatini kengaytiradi.

2.Greenpeace har bir loyihani ilmiy tadqiqotlar va aniq dalillar asosida rejalashtiradi. Zamin Foundation ham loyihalarni amalga oshirishda mahalliy ekologik va ijtimoiy tadqiqotlarni olib borish, natijalarni tahlil qilish orqali samaradorligini oshirishi mumkin

3. Greenpeace global tarmoq orqali boshqa mamlakatlar bilan hamkorlik qiladi. Zamin Foundation ham shunga o‘xshash tarzda xalqaro tashkilotlar bilan tajriba almashish, grantlar va loyihalarni birgalikda amalga oshirish orqali o‘z loyihalarining ko‘lamini kengaytirishi mumkin.

4. Greenpeace uzoq muddatli strategiya asosida ekologik maqsadlarga erishadi. Zamin Foundation ham mahalliy loyihalarni faqat qisqa muddatli aksiyalar sifatida emas, balki barqaror rivojlanish va strategik rejalashtirish asosida amalga oshirish orqali ta'sirini kuchaytirishi mumkin. Shunday qilib, Greenpeace'ning global miqyosdagi muvaffaqiyatli tajribasi Zamin Foundation faoliyatida mahalliy sharoitga moslashtirilgan holda joriy etilishi mumkin. Bu esa Zamin Foundation'ning O'zbekiston sharoitida ekologik va ijtimoiy loyihalarni yanada samarali va keng qamrovli amalga oshirishiga xizmat qiladi. Shuningdek mahalliy aholini jalb qilish ya'ni aholini loyihalarga kiritish, manfaatlarni himoya qilish, o'quv dasturlari (xizmat sifati, tillar, ekologik madaniyat) joriy etish orqali daromadlarni adolatli taqsimlash ijtimoiy barqarorlikni oshirish mumkin. Infratuzilma va transportga to'xtaladigan bo'lsak “yashil transport” (elektr avtobuslar, veloyollar, qayta tiklanuvchi energiya) ni turizm zonalarida kengaytirish, tog'li joylarda elektr vositalar va piyoda marshrutlarni tashkil etish ekologik yukni kamaytiradi. Madaniy merosni muhofaza qilish bo'yicha esa Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlarda restavratsiya va arxeologik tadqiqotlarni kengaytirish, “madaniy ekoturizm” konsepsiyasini joriy etish tarix va tabiat uyg'unligini namoyish etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda albatta ta'lim va targ'ibot, ekologik ongni oshirish uchun o'quv dasturlari ishlab chiqilib, OAV va blogerlar orqali chiqindisiz turizm va mahalliy qadriyatlarni asrash ko'rsatib berilsa barqarorlikni muvaffaqiyatli asrashga erishish mumkin. Shuningdek zamon talablariga mos ravishda ilmiy-innovatsiyalarni integratsiya qilish zarur ya'ni GIS, “aqlli turizm” va tezkor ma'lumot tahlili orqali monitoring va oqim boshqaruvi, muammolarni oldindan aniqlash mumkin. Umuman, tavsiyalar iqtisodiy manfaat, ekologik himoya, ijtimoiy adolat va madaniy meros muvozanatini yo'lga solib beradi desak mubolag'a bo'lmaydi. Har bir loyiha shu tamoyillar asosida baholansa, O'zbekiston global barqaror turizm namunasi bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda barqaror turizm O'zbekiston uchun nafaqat iqtisodiy o'sish manbai, balki ekologik muvozanat, ijtimoiy adolat va madaniy merosni saqlashning strategik yo'nalishi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada ko'rib chiqilganidek, jahon tendensiyalari va milliy statistikalar turizmning jadal rivojini tasdiqlab, 2024 yilda 8,2 million sayyoh va 1,83 milliard dollarlik eksport orqali YAIMga 5 foiz ulush berayotganini ko'rsatadi. Biroq, suv tanqisligi, chiqindilar va havo ifloslanishi kabi muammolar salbiy ta'sirlarni kuchaytirib, barqarorlikni xavf ostiga qo'yadi. Zomin hududidagi tajriba iqtisodiy foyda, ekologik nazorat va mahalliy jamoalarni jalb qilish muvozanatini muvaffaqiyatli namoyish etadi, bu boshqa mintaqalar uchun o'rnak bo'ladi. SHu bilan birga zamin foundation loyhasini xalqaro darajadagi greenpeace lohisi bilan o'xshash tomonlarini ko'rishimiz mumkin va greenpeacening yutuqlarini zamin foundationda qo'lasak maqsadga muvofiq bo'ladi. Umuman, barqaror turizmni rivojlantirish uchun ekologik monitoring, "yashil" infratuzilma, ta'lim dasturlari va innovatsion texnologiyalarni joriy etish zarur. Shu orqali O'zbekiston global miqyosda mas'uliyatli turizm yetakchisiga aylanishi mumkin, kelajak avlodlarga boy tabiat va madaniy merosni yetkazib beradi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1. <https://www.booking.com/hotel/uz/zamin>
2. O‘zbekistonda 2024 yil uchun Turizmning asosiy statistik ko‘rsatkichlari. (2024). (O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi/Statistika agentligi ma’lumotlari).
3. Future of the Travel and Tourism. (WEF hisoboti).
4. Environment and Tourism. Routledge.
5. UNWTO. (2020).
6. Zamin Foundation <https://zaminfoundation.ngo/en>
7. Greenpeace International - Greenpeace International
<https://share.google/n2ocgZlswf2xbvCI5>
8. https://gov.uz/en/eco/news/view/22746?utm_source
9. https://globalresearchnetwork.us/index.php/ajebm/article/view/3651?utm_source
10. https://kun.uz/en/88197862?utm_source

YASHIL BIZNES MODEL VA EKOLOGIK TADBIRKORLIK

Abdusamatova Aziza Alijon qizi

Jizzax shahar 2-sonli politexnikumi maxsus fan o‘qituvchisi

Kirish

So‘nggi yillarda dunyo iqtisodiyotida ekologik barqarorlik masalalari keskin kun tartibiga chiqdi. Iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi, sanoat chiqindilarining ko‘payishi va atrof-muhitning degradatsiyasi yangi iqtisodiy yondashuvni – yashil iqtisodiyot va uning asosiy tarkibiy qismi bo‘lgan yashil biznes modelini shakllantirishga sabab bo‘lmoqda. Yashil biznes, avvalo, iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda ekologik xavfsizlikni ham ta‘minlaydigan tadbirkorlik faoliyatidir. U innovatsion texnologiyalar, resurs tejamkorlik, qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni minimallashtirish kabi tamoyillarga asoslanadi.

Mazkur maqolada yashil biznes modeli, uning afzalliklari, ekologik tadbirkorlikning zamonaviy yo‘nalishlari, O‘zbekiston tajribasi hamda rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi.

1. Yashil biznes modeli tushunchasi va mohiyati

Yashil biznes modeli – korxonaning iqtisodiy faoliyatini ekologik barqaror yo‘l bilan tashkil etish strategiyasidir. Uning markazida ekologik xavfsizlik, energiya tejamkorlik, resurslardan oqilona foydalanish va ijtimoiy mas‘uliyat tamoyillari turadi.

Yashil biznes quyidagi xususiyatlarga ega:

- Atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan yoki minimal zarar yetkazadigan jarayonlardan foydalanish;
- Qayta tiklanuvchi manbalarga asoslangan ishlab chiqarish;

- Chiqindisiz yoki kam chiqindili texnologiyalarni qo‘llash;
- Aholi salomatligini muhofaza qiluvchi mahsulotlar ishlab chiqarish;
- Korxona faoliyatining har bir bosqichida ekologik xavf tahlilini yuritish.

Bugungi global iqtisodiyotda yashil biznes modeli kompaniyalarning raqobatbardoshligini oshirish, ekologik xavf-xatarlarni kamaytirish va barqaror iqtisodiy o‘rni ta’minlashning muhim omiliga aylangan.

2. Ekologik tadbirkorlikning zamonaviy yo‘nalishlari

Ekologik tadbirkorlik – atrof-muhitni asrash va ekologik muammolarni yechishga qaratilgan biznes faoliyatidir. Bugungi kunda ekologik tadbirkorlik quyidagi yo‘nalishlarda jadallik bilan rivojlanmoqda:

2.1. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari

Quyosh, shamol, biogaz, geotermal energiya hisobiga ishlovchi korxonalar soni ortmoqda. Bu yo‘nalish investitsion jozibadorligi, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining mavjudligi bilan alohida ahamiyatga ega.

2.2. Resurs tejamlar va energiya samarador texnologiyalar

Zamonaviy ishlab chiqarishda energiya tejamlar uskunalar, issiqlikni tejaydigan qurilmalar, LED yoritish tizimlari, aqlli boshqaruv platformalari keng qo‘llanmoqda.

2.3. Chiqindisiz ishlab chiqarish (Zero Waste)

Chiqindilarni qayta ishlash, ikkilamchi xomashyodan yangi mahsulot yaratish, qayta foydalanish modeli iqtisodiy va ekologik jihatdan foydali yo‘nalish hisoblanadi.

2.4. Yashil qurilish va ekologik uylar

Ekologik toza materiallar, energiya tejamlar me’moriy yechimlar asosida uy-joy barpo etish bugungi kunning eng talabgir yo‘nalishlaridan biridir.

2.5. Ekologik toza qishloq xo‘jaligi

Pestitsidlarsiz, organik o‘g‘itlar asosida yetishtirilgan mahsulotlarga talab ortib bormoqda. Bu sohada organik sertifikatlash tizimi keng rivojlanmoqda.

3. Yashil biznesning iqtisodiy afzalliklari

Yashil iqtisodiyotga sarmoya kiritgan korxonalar iqtisodiy jihatdan bir qator ustunliklarga ega:

- Energiya va resurs xarajatlarining kamayishi;
- Ekotexnologiyalar orqali samaradorlikning oshishi;
- Mahsulot va xizmatlar bozori kengayishi (yashil mahsulotlarga talab yuqori);
- Rivojlangan davlatlarda soliq imtiyozlari va grant dasturlari mavjudligi;
- Korxonaning ijtimoiy obro‘-e’tiborining oshishi.

Bundan tashqari, yashil biznes korxonalarni xavf-xatarlardan – ekologik jarimalar, chiqindi utilitatsiyasi, energiya narxlarining o‘shishi kabi noqulayliklardan himoya qiladi.

4. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyot va ekologik tadbirkorlikning rivojlanish yo‘nalishlari

O‘zbekiston Respublikasi so‘nggi yillarda ekologik barqaror iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha keng ko‘lamli strategiyalarni amalga oshirmoqda. Xususan:

- “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi – 2030” qabul qilindi;

- Quyosh va shamol stansiyalari qurilmoqda;
- Chiqindilarni qayta ishlash korxonalari soni ortmoqda;
- Ekologik transport – elektrobusslar, elektromobillar joriy etilmoqda;
- Suv tejovchi texnologiyalar qishloq xo‘jaligiga keng tatbiq etilmoqda.

Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun yashil biznes loyihalarini moliyalashtirishga mo‘ljallangan “yashil kreditlar”, xalqaro grantlar va davlat ko‘maklari yo‘lga qo‘yilgan.

5. Yashil biznes modelining kelajak istiqbollari

Kelajakda ekologik tadbirkorlik yanada kengayishi, yangi bozor segmentlarining paydo bo‘lishi kutilmoqda. Xususan:

- Yashil texnologiyalar bozorining keskin kengayishi;
- Elektr transport vositalariga ommaviy o‘tish;
- Karbon izini kamaytiruvchi texnologiyalar rivoji;
- Yashil startaplar ulushining ortishi;
- Ekologik mahsulotlarga global talabning oshishi.

O‘zbekiston uchun ushbu jarayon energetika, qurilish, qishloq xo‘jaligi, turizm, sanoat kabi sohalarda katta iqtisodiy imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa

Yashil iqtisodiyot va ekologik tadbirkorlik – zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Yashil biznes modeli korxonalar uchun yuqori iqtisodiy samaradorlik, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy mas’uliyatni uyg‘unlashtirish imkonini beradi. O‘zbekistonning milliy strategiyalari, qo‘llab-quvvatlash dasturlari va yosh tadbirkorlarning ekologik ongini oshirish jarayoni bu sohaning yanada rivojlanishiga xizmat qiladi. Shubhasiz, yashil biznes kelajak iqtisodiyotining bosh omillaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Акбарова Б. III., Саидова Ф. YASHIL IQTISODIYOTDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI O‘RNI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2025. – T. 4. – №. 43. – С. 155-159.
2. Sobirjonovna N. Z. YASHIL TEXNOLOGIYALARGA BIZNES INVESTITSİYALARNING IQTISODIY OQIBATLARI: IQTISODIY BARQARORLIK VA RENTABELLIK //IZLANUVCHI. – 2025. – T. 1. – №. 4. – С. 138-145.
3. Savriddinovna B. S. ESG MEZONLARI ASOSIDA YASHIL BIZNES MODELLARINI MOLIYALASHTIRISH: XALQARO TAJRIBA VA ISTIQBOLLAR //SHOKH LIBRARY. – 2025. – T. 1. – №. 11.
4. Eshdavlat o‘g‘li U. Q. YASHIL IQTISODIYOT: O‘ZBEKISTONDA EKOLOGIK BARQARORLIK VA INVESTITSIYA IMKONIYATLARI //"YURT FAXRI". – 2025. – T. 1. – №. 1.
5. Zokirjonov Y. O‘ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOT O‘TISHGA QARATILGAN ISLOHOTLAR //Молодые ученые. – 2024. – T. 2. – №. 33. – С. 107-109.

ИҚТИСОДИЁТНИНГ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШИДА ТУРИЗМ САЛОҲИЯТИДАН ТЎЛИҚ ВА САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ

Иватов Ирисбек

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Туризм ва меҳмонхона
бизнеси” кафедраси профессори. и.ф.д., проф.
e-mail: irisbek1204@mail.ru*

Бутунжаҳон Туризм Ташкилоти (UNWTO) маълумотларига кўра, «сайёрамиздаги ишлаб чиқариш-хизматлар бозори айланмасининг 10 фоизи туризм соҳасининг ҳиссасига тўғри келади. Дунё давлатларидан мамлакатимизга келувчи туристлар сони ҳам йилдан йилга кўпаймоқда. Туристик индустрияни ривожлантириб, туристик хизматларнинг сифати ва самарадорлигини ошириш, уларнинг даражасини баҳолаш, туризмнинг ташқи ва ички бозорлардаги рақобатбардошлигини мустаҳкамлаш, соҳанинг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни ва ролини ошириш, туризм инфратузилмасини такомиллаштириш, хавфсиз туризмни ташкил қилиш, соҳада самарали фаолият юритиш учун оптимал бошқарув қарорларини қабул қилиш мақсадида мавжуд ички имкониятларни аниқлаш ва ишга солиш каби йўналишларга қаратилган илмий тадқиқотлар долзарб аҳамият касб этмоқда.

Туризмни мамлакат иқтисодиётининг стратегик тармоғи сифатида жадал ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, ҳудудларнинг улкан туризм салоҳиятидан янада тўлиқ ва самарали фойдаланиш, миллий туризм маҳсулотларини яратиш ва уларни жаҳон бозорларида тарғибот қилиш, илғор тажрибаларни жорий этиш ҳисобига туризм соҳасида Ўзбекистоннинг ижобий қиёфасини намоён этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистон қадимдан тарихий обидаларга бой мамлакат. Аммо ушбу объектлар мустақилликкача туристик объект сифатида фойдаланилмасдан келинади. Самарқанд шаҳрида ўтказилган БМТ Жаҳон сайёҳлик ташкилоти Ижроия кенгашининг 99-сессиясида эътироф этилишича Ўзбекистон сайёҳлик кўлами ва тарихий қадамжолари кўплиги бўйича дунёдаги етакчи ўн мамлакат қаторида туриши қайд этилди. Буларга Самарқанддаги Регистон мажмуаси, Улўғбек расадхонаси, Бухоронинг кўҳна Арк қалъаси, Сомонийлар мақбараси, Хиванинг Ичанқалъаси, Қаршининг Одина, Кўкгумбаз обидалари, Шаҳрисабзнинг Оқсарой маданий ёдгорлиги, Қўқон ўрдаси доимо сайёҳлар билан гавжум. Уларнинг ҳар бири ҳамиша дунё аҳлини ўзига ром этиб келган. Самарқанд шаҳрида ўтказилган БМТ Жаҳон сайёҳлик ташкилоти Ижроия кенгашининг 99-сессиясида БМТ Жаҳон сайёҳлик ташкилотига аъзо давлатлар вакиллари, шунингдек, АҚШ, Франция, Испания, Германия, Греция, Хорватия, Хитой, Жанубий Корея, Япония, Ҳиндистон, Миср, Индонезия, Сингапур, Таиланд каби ўнлаб мамлакатлардан мутахассислар, халқаро туризм ташкилотлари раҳбарлари, экспертлар иштирок этган эди.

Ўзбекистонда туризм саноатининг асосий капиталига йўналтирилган инвестициялар ҳажми 2023 йилда 66,4 миллиард сўмни, меҳмонхона ва бошқа жойлашув воситалар сони 910 тани, жойлаштириш воситаларидаги хоналар сони 22,0 мингтани ташкил қилади. Натижада туризм хизматлари экспорти 951 миллион АҚШ долларини ташкил этди, туризм фаолияти билан шуғулланадиган субъектлар сони 418 тага етди⁵⁸. Кўриниб турибдики, ушбу соҳа ҳам кескин ривожланмоқда. Лекин мамлакатимизда туризм индустриясини янада тараққий эттириш учун яна бир қатор ишларни амалга ошириш зарурати бор. Чунки бизнинг мамлакатимиздаги мавжуд туристик салоҳият хорижий туристлар сонини экспертларнинг баҳолашича яна 10 мартадан зиёдга оширилиши мумкин экан.

Мазкур қарорга биноан туризм индустриясининг ривожланиши ва туризмни диверсификация қилиш йўллари ишлаб чиқиш кўзда тутилган. Вилоятларда ва Тошкент шаҳрида янги меҳмонхоналар (30, 40, 60, 200 ўринли) ва туризм инфратузилмаси объектларини қуриши мўлжалланган. Бу албатта туристларнинг кечки бўш вақтини мазмунли ўтказишлари учун шароитлар яратишга, жумладан, маданий-оммавий тадбирлар ўтказиш дастурини ишлаб чиқишга қаратилган. Бу борада жаҳон тажрибасидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ, чунки тунги дам олиш тадбирларини амалга ошириш бўйича мамлакатимизда тажриба етарлик эмас. Бу кўпинча бизнинг менталитетимизга ҳам боғлиқ. Чунки, тунда юриш, дам олиш учун меҳмонхоналарнинг ишлаши одат тусига кирмаган. Туризмнинг ривожланишининг яна бир йўналиши Ўзбекистон шаҳарлари ва туристик ресурсларга бой ҳудудларнинг брендини яратиш ва уларни тарғиб қилиш масаласи ҳам устувор вазифалардан бири бўлиб ҳисобланади.

Бу ерларда меҳмонхоналар, ҳудуднинг ободонлаштирилиши, туристларнинг хавфсизлигини таъминлаш масалалари жаҳон андозалари даражасида ташкил қилинган ва бу жараён янада такомиллаштирилмоқда. Туризмни ривожлантиришнинг яна бир омили янги туризм йўналишларини яратиш ва туризмнинг янги турларини ривожлантиришдан иборатдир. Туристлик объект сифатида асосан тарихий ва маданий обидалар намоён бўлмоқда. Мамлакатимизда туризмни диверсификация қилишнинг йўналишларидан бири туризмнинг экологик, илмий, экстремал, гастрономик ва бошқа турларини янада кўпайтиришдан иборатдир. Туризмнинг мазкур турлари бўйича жуда катта имкониятлар мавжуд. Хусусан, биргина Самарқанд вилоятида кўзда тутилган туристик объектларни қуруш ва реконструкция қилиши учун умумий молиялаштириш ҳажми 39 млрд 340 млн сумни ташкил қилади. Шу тариқа, 2022-2026 йиллар мобайнида туризм хизматлари экспорти ҳажмини 2,5 бараварга, хорижий туристлар сонини 3 бараварга ошириш мумкин. Шунга ўхшаш параметрлар Бухоро шаҳри ва Бухоро вилояти, Хива шаҳри ва Хоразм вилоятида, Шаҳрисабз ва Қашқадарё вилоятларида ҳам кўзда тутилганлигини инобатга олинадиган бўлса, мазкур соҳага қанчалик эътибор қаратилаётганлигини билиш қийин эмас. Бунга эришиш учун туризм

⁵⁸ Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш Давлат қўмитаси маълумотлари.

салоҳиятини худди шу муддатда жадал ривожлантириш учун тегишли чоратadbирлар дастури қабул қилинган.

Ўзбекистон ўзига хос хусусиятларга эга бўлганлиги, ширин-шакар меваларининг, такрорланмас миллий таъомлари ва ширинликларининг борлиги туризмнинг янги йўналиши бўлган гастронимик туризмни ривожлантириш учун тегишли шароит мавжудлигидан далолат беради. Бу масалага ҳам ҳозирги пайтда катта аҳамият берилмоқда. Туризмни ривожлантириш бўйича ҳар бир ҳудудда гостранимик туризмни ривожлантириш учун тегишли инфратузилмаларни яратиш масалалари кўзда тутилган. Мамлакатимизнинг ҳар бир ҳудудида бир-бирига ўхшамайдиган бетакрор туристик объектлар мавжуд. Шу туфайли туризмни ривожлантириш ва диверсификация қилиш бўйича ҳар ҳудудларда ҳудудий дастурлар ишлаб чиқилди ва тасдиқланади. Бунда ҳудудларда мавжуд барча туризмни ривожлантиришга оид салоҳиятдан фойдаланиш масаласи устуворликни ташкил қилади. Шу туфайли ушбу масаланинг моҳиятини, улардаги ҳолатни тўлиқ ўрганиш мақсадида жойларда мазкур масалани ўрганиш ташкил этилади ва ушбу масала бўйича барча даражадаги раҳбарларнинг ҳисоботлари тегишли тартибда, тегишли бошқарув даражасида эшитилади.

Мамлакатимизнинг ҳозирги ривожланиш босқичидан келиб чиқиб, ушбу объектларни молиялаштириш масаласи ўта муҳим масалалардан бири эканлигини қайд қилишимиз лозим. Бунга биринчи галда чет эллик тадбиркорлар ва мамлакатимиз сармоядорларининг маблағларини жалб қилиш кўзда тутилган. Зарур ҳолларда мазкур мақсадларни амалга ошириш учун давлат кўмагини олишга доир таклиф ва буюртмаларнинг ҳам бўлиши мумкинлиги, мамлакатимизда ўрнатилган тартибга асосан амалга оширилади. Ҳарактерли жиҳати шундаки, туризмни, айниқса чет элдан келадиган хорижий туристларни мамлакатимизга жалб қилиш учун Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги ҳам жалб қилинган. Мамлакатимизнинг ўзига хос хусусиятларидан бири шундаки, бизда ислом тамаддунига улкан ҳисса қўшган жуда кўп зиёрат объектлари мавжуд. Булар жумласига биргина Самарқанд вилоятида Имом Бухорий, Маҳдуми Аъзам Даҳбедий, Хожа Ахрори Вали, Шайх Худойдоди Валий, Шоҳ Неъматулло Валий, Маҳдуми Хоразмий, Сайид Ота каби масканлар киради. Зиёрат туризми бўйича ҳамкор мамлакатлар билан 2018 йилнинг 1 январидан бошлаб виза тартибини соддалаштириш ишлари амалга оширилмоқда.

Туризм соҳаси бевосита аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифатинини оширишга, иқтисодиётнинг ривожланиши ва самарадорлигининг ошишига таъсир қиладиган муҳим омиллардан биридир. Аммо туризмни ривожлантириш ўта мураккаб бўлиб, уни амалга оширишда таъсирчан ташкилий-иқтисодий механизмлардан тўғри фойдаланишни тақозо қилади. Ўз навбатида ташкилий-иқтисодий механизмлар барча соҳалардаги сингари, туризм соҳасида ҳам қотиб қолган ёки ўзгариши мумкин бўлмайдиган дастак эмас. Улар бир томондан, вақт ўтиши билан жамиятнинг ривожланиши, иқтисодиётнинг юксалиши, ҳаёт талабининг ўзгариши билан такомиллашиб бораверадиган бўлса, иккинчи томондан, туризмни ривожланиши билан

бирор мақсадга эришиш учун унга таъсир қилувчи омилларни уюштириш, сафарбар қилиш масалаларига янада эътиборни қаратиш лозим бўлади. Ўзбекистонда туризм соҳасини ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар юзага келаётганлиги, туризмнинг республика иқтисодиётига янада интеграцияланиши мамлакат иқтисодиётида муҳим аҳамият касб этмоқда. Жаҳон иқтисодиёти тажрибасидан маълумки, туризм соҳаси мамлакат хазинаси учун зарур бўлган валюта тушумини таъминлаш, янги иш жойларини вужудга келтириш ва шу билан биргаликда аҳолининг турмуш даражасини кўтариш учун хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 январдаги “Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5611-сонли фармони.
2. Тухлиев Н., Абдуллаева Т. Национальные модели развития туризма. Т. . Узбекистон миллий энциклопедияси. 2006. - 423 с.
3. Андрианов В.И. Проблемы развития внутреннего и въездного туризма / В.И. Андрианов // Современные проблемы сервиса и туризма. 2015. - №3.
4. Баранова А. Ю. Организация предпринимательской деятельности в сфере туризма: учеб. пособие / А. Ю. Баранова. – М. : ИНФРА-М, 2012.

FINANCE AND TAX POLICY: DESIGN, IMPLEMENTATION, AND EFFECTS ON REVENUE MOBILIZATION AND GROWTH

Egamova Nargiza Olim qizi

Sambhram University — 4th Year, Business Management.

Special subject teacher at Polytechnic No. 2, Jizzakh city

Abstract: This article examines the role of finance and tax policy in mobilizing domestic revenue, supporting public expenditure, and promoting equitable economic growth. It synthesizes recent international evidence on tax policy reforms, tax administration improvements, and policy trade-offs faced by both developed and developing economies. The paper uses a structured literature review of IMF, World Bank and OECD reports and selected academic studies to identify effective instruments, institutional reforms, and policy sequencing. Key findings highlight (1) the central importance of broad-based taxes and removal of inefficient exemptions for revenue mobilization, (2) the complementary role of stronger tax administration and digitalization to raise compliance, and (3) the need to balance revenue goals with growth and equity through carefully designed incentive structures. The article concludes with actionable recommendations for policymakers and a research agenda for future work.

Keywords: tax policy, revenue mobilization, tax administration, fiscal policy, digitalisation, developing countries

Introduction

Finance and tax policy are foundational to modern states: they generate the revenue necessary for public goods provision, stabilize macroeconomic conditions, and shape incentives for private-sector activity. Over the last decade, international institutions have emphasized that improving domestic revenue mobilization is essential for achieving development objectives while preserving debt sustainability.

Methodology

This paper is a synthetic literature review. Sources were selected for their policy relevance and recentness, emphasizing multilateral institution reports (IMF, World Bank, OECD) and peer-reviewed studies where available.

Conceptual framework: goals and trade-offs

A modern tax system must simultaneously achieve revenue adequacy, efficiency, equity, and administrative feasibility. Broad-based consumption taxes, progressive personal income taxes, and well-designed corporate taxes are conventional instruments.

What the evidence shows — effective instruments and reforms

Empirical evidence shows that broadening the tax base, improving tax administration, and rationalizing exemptions lead to more efficient and equitable revenue collection. Digitalization and administrative modernization are critical.

Policy implementation: sequencing and political economy

Reform sequencing matters. Quick administrative wins, followed by base broadening and transparent communication, produce better long-term compliance and public trust.

Country examples and lessons

Countries that modernized tax administration and digital systems saw higher revenue-to-GDP ratios. International coordination also limited profit shifting and improved tax fairness.

Recommendations for policymakers

1. Prioritize administrative modernization.
2. Broad base, moderate rates.
3. Align corporate rules with international developments.
4. Transparent communication and accountability.
5. Capacity building and donor coordination.

Research agenda and limitations

Future research should explore the growth impact of rapid base broadening and the effects of digitalization on taxpayer behavior. This article synthesizes secondary data; primary analysis is needed for national adaptation.

Conclusion

Finance and tax policy reforms are vital for sustainable development. Success depends on administrative strength, policy coherence, and transparent implementation.

References:

1. IMF (2024). Tax Revenue Mobilization.
2. IMF (2023). Building Tax Capacity in Developing Countries.

3. World Bank (2024). Tax Revenue Mobilization.
4. OECD (2024). Tax Policy Reforms 2024.
5. OECD (2024). Corporate Tax Statistics 2024.
6. De Mooij, R. (2025). Evidence-Based Revenue Mobilization. IMF Background Papers.
7. Xaydarov B. Ta’lim tizimida budget mablag ‘larining maqsadli sarflanishi nazorati //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 12.
8. Xaydarov B. IQTISODIYOTNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH, UNING MAQSADI VA VAZIFALARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 326-336.
9. Хайдаров Б., Туйчиева Н. Инновационные методы обучения информатике и образовательной робототехнике //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 200-204.
10. Xaydarov B. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA ICHKI AUDIT VA UNI IQTISODIYOTIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 87-97.
11. Khaydarov B., Tuychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.

BARQAROR RIVOJLANISHNI TA’MINLASHDA TURIZM VA BRENDING

To‘ychiyeva Nodira G‘ulom qizi

O‘ZMU Jizzax filiali “Iqtisodiyot va turizm” kafedrası o‘qituvchisi

Xalilova Mohichehra

O‘ZMU Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda turizm sohasida brandingning o‘rni va ahamiyati, shuningdek, turizmni rivojlantirishda ommaviy tadbirlarning tashkil etish jarayonlari tahlil qilingan. Turizm brendi mamlakat yoki hududning imidjini shakllantirishda muhim omil sifatida qaraladi. Shuningdek, xalqaro miqyosda tanitishda marketing, reklama va ommaviy tadbirlarning o‘zaro bog‘liqligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Turizm, brend, imidj, marketing, tadbir, reklama, identifikatsiya.

Turizmda branding jarayoni mamlakat yoki hududning o‘ziga xos turistik qiyofasini yaratish va uni xalqaro miqyosda targ‘ib qilishni nazarda tutadi. Brend — bu turistlar ongida yaratilgan ishonch va ijobiy tasavvurlarning majmuasi bo‘lib, mamlakatning iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.[1] Branding orqali hudud o‘ziga xos turistik mahsulot sifatida taniladi, bu esa raqobatbardoshlikni oshiradi.

Turizm sohasidagi muvaffaqiyatli brend strategiyasi, avvalo, milliy qadriyatlar, tarixiy yodgorliklar va tabiiy resurslarga asoslanadi. Masalan, O‘zbekistonning boy madaniy merosi va Ipak yo‘li tarixiga asoslangan brend konsepsiyasi mamlakatni xalqaro bozorda raqobatbardosh qiladi. Shu sababli, turizm brendi faqatgina logotip yoki shior emas, balki chuqur marketing strategiyasi va hududiy identifikatsiyaning ifodasidir.

Tadbir turizmi - bu turistik sayohatlar uchun ma'lum festivallar va tadbirlarni hisobga oladigan turizm turi. Turistik sayohatlar uchun motivlar sport, madaniyat va biznes, ijtimoiy va siyosiy hayot sohasidagi turli xil tadbirlar bo'lishi mumkin. Zamonaviy ensiklopedik lug'atga ko'ra, "tadbir jamiyat hayotida sodir bo'lgan muhim faktdir". Tadbirlarni boshqarish sohasidagi taniqli nazariyachi Jo Goldblatt "tadbir" atamasini odatdagi kundalik tartibdan tashqarida bo'lgan hamma narsaga ishora qiladi. Ushbu keng ta'rif boshqa tadqiqotchilarning nazariy pozitsiyalarida toraytirilgan bo'lib, ular "o'ziga xos didlar, istaklar va ehtiyojlarga nisbatan jozibadorlik va tendentsiya orqali eshitishni qiziqtiradigan narsa" deb ta'kidlaydilar.[2]

Ommaviy tadbirlar turizm brendini targ'ib qilishning samarali vositasidir. Festival, ko'rgazma, yarmarka va sport musobaqalari nafaqat turistlarni jalb qiladi, balki mamlakatning ijobiy imidjini yaratishga xizmat qiladi. Masalan, “Sharq taronalari” xalqaro musiqa festivali yoki “Ipak yo‘li” marafoni O‘zbekistonni dunyo xaritasida tanitishga hissa qo‘shgan ommaviy tadbirlardir. Bunday tadbirlarni tashkil etishda marketing, reklama va PR texnologiyalarining uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Tadbir oldidan media-rejalar tuzish, ijtimoiy tarmoqlarda faol reklama yuritish, mashhur shaxslarni jalb qilish brendni yanada kuchaytiradi. Shu bilan birga, ommaviy tadbirlarni moliyalashtirishda davlat va xususiy sektor hamkorligi muhim o‘rin tutadi. Samarali boshqaruv modeli bo‘lmasa, brend kampaniyalari kutilgan natijani bermaydi.[3]

Bugungi kunda turizmدا raqamli branding ham dolzarb masalaga aylandi. Raqamli platformalar, xususan, Instagram, TikTok va YouTube orqali turistik joylar haqida kontent yaratish turistlar qaroriga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli, zamonaviy brend strategiyalari nafaqat an'anaviy reklama vositalariga, balki raqamli marketingga ham asoslanadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli brend yaratish uchun davlat siyosati, xususiy sektor faoliyati va jamoatchilik ishtiroki o'rtasida uyg'unlik zarur. Masalan, Turkiya, Tailand va BAA kabi davlatlar turizm brendini davlat darajasida boshqarish orqali xalqaro tan olinishga erishgan. O‘zbekiston ham so‘nggi yillarda “Uzbekistan. Safe travel guaranteed” brendi orqali turizmni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bunday ommaviy tadbirlarni o'tkazishda dunyo tajribasiga tayanishimiz kerak. Masalan :Turkiyada har yili o'tkaziladigan “Lola” festivali va O‘zbekistonning Namangan viloyatida har yili o'tkaziladigan “Gullar” festivalining qiyosiy tahlil qilamiz.

Istanbul Lale Festivali 2006-yildan boshlab o'tkazilib kelinadi va Usmoniylar imperiyasidagi mashhur “Lale Devri” — lola davri an'analariga tayanadi. Lola Turkiya tarixida san'at, nafislik va estetik uyg'unlik timsoli bo'lib, festival Istanbulning bahor faslidagi asosiy brendiga aylangan.

Namangan Gullari Festivali esa 1961-yildan buyon o‘tkaziladi va O‘zbekistonning eng qadimiy gullar festivallaridan biri hisoblanadi. Namangan qadimdan “Gullar shahri” sifatida tanilgan bo‘lib, festival aynan shu brendni mustahkamlashga xizmat qiladi. Festival Namangan viloyatining bog‘dorchilik an‘analari, mintaqaning tabiiy iqlimi va xalqning gulchilikka bo‘lgan ishtiyoqini aks ettiradi.

Istanbul Lale Festivali asosan Emirgan bog‘i, Gülhane bog‘i, Sultanahmet maydoni va Taksim hududlarida o‘tkaziladi. Har yili shahar bo‘ylab 30 milliondan ortiq lola ekilib, Istanbul global darajadagi ulkan gullar makoniga aylanadi. Tarixiy obidalar va landshaft dizayni uyg‘unligi festivalning o‘ziga xos jozibadorligini oshiradi.

Namangan Gullari Festivali esa shahar markazidagi “Bog‘ishamol” majmuasida hamda boshqa istirohat bog‘larida tashkil etiladi. Har yili 2,5–3 million atrofida turli xil gul navlari ekilib, shahar dizayni bahor faslida yanada jozibador tus oladi. Bu festivalning asosiy e‘tibori mahalliy gulchilik an‘analari va hududning tabiiy qiyofasini namoyon etishdir.

Istanbul Lale Festivalida ebru san‘ati, miniatyura, keramika ustaxonalari, xalqaro foto tanlovlar, tarixiy musiqalar, hunarmandchilik yarmarkalari va turli san‘at ko‘rgazmalari o‘tkaziladi. Festival nafaqat gulli bezak, balki Turkiyaning tarixiy madaniyatini keng targ‘ib etadigan ommaviy san‘at maydoniga aylanadi.

Namangan Gullari Festivalida gul kompozitsiyalarining tanlovlari, bog‘bonlar o‘rtasida musobaqalar, mahalliy rassom va hunarmandlar ko‘rgazmalari, milliy qo‘shiqlar, raqslar va yarmarkalar tashkil etiladi. Festivalning asosiy maqsadi mahalliy hunarmandchilik, gulchilik mahorati va milliy qadriyatlarni jonli namoyish etishdan iborat.

Istanbul Lale Festivali har yili 1,5–2 million sayyohni jalb qilib, shahar mehmonxonalari bandligini 90% gacha oshiradi. Festival orqali shaharga bir necha yuz million dollarlik daromad kirib keladi. Natijada Istanbul “Lola poytaxti” sifatida jahon miqyosida tanilgan brendga aylanadi.

Namangan Gullari Festivali asosan ichki turizmni rivojlantiradi. Toshkent, Andijon, Farg‘ona va boshqa hududlardan minglab sayyohlar tashrif buyuradi. Festival davomida shahar iqtisodiyoti — kafe, restoran, mehmonxona va savdo markazlari faoliyati ancha jonlanadi. Namangan “Gullar shahri” sifatida o‘z milliy brendini mustahkamlaydi.[4]

Jamoatchilik bilan ishlash yoki aloqalar turistik korxona kommunikatsiya faoliyatining ajralmas qismidir. Jamoatchilik bilan munosabatlar tashkilot va jamoatchilik o‘rtasida o‘zaro hamkorlik aloqalarini shakllantirish, uni saqlab qolishga yo‘naltirilgan maxsus rejalashtirilgan doimiy harakatlardan iborat bo‘lishi kerak.

Bu omillarni nazardan chetda qoldirmagan holda, jamoatchilik bilan munosabatlarni quyidagicha ifodalash mumkin: sport turizmi sohasida pablik rileyshtn ham reklama, ham sport turizmini qo‘llab-quvvatlash kabi kommunikatsiyaga qaratilgandir; jamoatchilik bilan munosabatlar yordamida O‘zbekiston milliy sport o‘yinlarini xalqaro bozorda reklama qilish vositalarini kengaytirish mumkin; turistik gazeta va jurnallar uchun beriladigan axborotlarning

aniqligini oshirish. Misol uchun, TTG (Rossiya), Golden Apple (Fransiya) kabi gazeta va jurnallar dunyoning 50 dan ortiq mamlakatiga tarqatiladi. Turistik ma'lumotlar chop etiladigan gazeta bizda ham mavjud bo'lib, “Buyuk Ipak yo‘li” deb nomlanadi. Bu gazetaning sifatini oshirish va uning ko‘plab obro‘li nashriyotlar bilan aloqasini yanada kuchaytirish choralari ko‘rish lozim; o‘zbek xalqining milliy sport o‘yinlarining eng yaxshi namunalari asosida ko‘rgazmalar tashkil etish va hokazo; milliy tur mahsulotlarimiz va xalqimizga tegishli bo‘lgan sport o‘yinlarimiz (“Milliy kurash” va hokazo) kam reklama qilinadigan bozorlarda turoperatorlarga nisbatan o‘rnatiladigan munosabatlarga quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni belgilash mumkin: o‘zlashtirilayotgan bozorlardagi yangi hamkor turoperatorlarni aniqlash; O‘zbekiston imidjiga yuqori baho berishga ishonch hosil qilish.[5]

Xulosa: Turizmda branding — bu oddiy reklama emas, balki mamlakatning xalqaro maydondagi strategik mavqeini belgilovchi omildir. Ommaviy tadbirlar esa ushbu brendni ommalashtirish, turistlarda ishonch va qiziqish uyg‘otish uchun samarali vositadir. Brend va tadbirlarning o‘zaro uyg‘unligi mamlakat imijini mustahkamlab, turizmni barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. A review of branding literature in tourism. A previous version of this paper was published in: Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing, Volume 3, Issue 1, 2017, pp. page 1, <http://doi.org/10.5281/zenodo.401370>
2. A Literature Review on Brand Image of Tourism Destination. Tourism Management and Technology Economy (2022) Clausius Scientific Press, Canada page 1-3.
3. Turistik hududlarning zamonaviy kontenti: muammo va innovatsion yechimlar” [Matn] / N.S. Ibragimov. - Buxoro: OOO "Sadridin Salim Buxoriy" Durдона nashriyoti, 2023. - 495 b.
4. Turizm sohasida brend yaratish, ommaviy uchrashuv va namoyishlarni tashkil etish. Arxiv.uz 20.09.2019. 2-4 b.
5. Tuychieva N., Saitov S. Bank resources in the modernization of the economy //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 41-52.
6. Xaydarov B. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA ICHKI AUDIT VA UNI IQTISODIYOTIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 87-97.
7. Saitov S., Karimqulova O. O ‘ZBEKISTON RAQAMLI IQTISODIYOTIDA BANKLARNING ROLI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 132-138.
8. Khaydarov B., Tuychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.
9. Saitov S., To‘rabekov O. O ‘ZBEKISTONNING JAHON BOZORIGA KIRIB BORISHDAGI MUAMMOLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 238-245.

YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA TURIZM XIZMATLARI SIFATIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

To‘ychiyeva Nodira G‘ulom qizi

*O‘zMU Jizzax filiali “Iqtisodiyot va turizm”
kafedrası o‘qituvchisi*

Qodirov Ulug‘bek, Ro‘zimamatov Sanjar

O‘zMU Jizzax filiali talabalari

Annotatsiya: Ushbu tezisda turizm xizmatlari sifatiga ta’sir etuvchi tashqi va ichki omillar tahlil qilingan. Tadqiqotda turistik korxonalar faoliyatiga ta’sir ko‘rsatuvchi iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, ekologik hamda texnologik omillar tashqi muhit sifatida ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, xodimlarning malakasi, xizmat ko‘rsatish madaniyati, boshqaruv sifati va ichki nazorat tizimi kabi ichki omillar roli yoritilgan.

Kalit so‘zlar: turistik xizmatlar sifati, tashqi va ichki omillar, xizmat ko‘rsatish sifati, sifat menejmenti tizimi (ISO 9001:2015), raqamli texnologiyalar, ishonchlilik va tezkorlik, xodimlar malakasi, mijozlar ehtiyojiga yo‘naltirilgan boshqaruv.

Zamonaviy sayohat reytingining tarkibiy qismlaridan biri bu turistik xizmatlarning sifatini tartibga solishdir. Mahsulot sifati – bu iste’molchilarning ma’lum istaklarini qondirish qobiliyatini belgilaydigan xususiyatlar to‘plamidir. Xizmat ko‘rsatish sifati – bu iste’molchilarning belgilangan yoki kutilgan ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini aniqlaydigan xizmat tavsiflari to‘plami (GOST R 50691-94. Xizmat sifatini ta’minlash modeli). Turistlarga xizmat ko‘rsatish sifati bu turistlarning ta’til va sayohatlardagi ehtiyojlari va istaklarini qondirish xususiyatlariga ega bo‘lgan xizmatlar va tadbirlar majmuidir. Turistik xizmatlarning murakkabligi turoperator ishi sifatining yagona ko‘rsatkichini ishlab chiqishidir, turoperatorning ish sifatini aniqlashda, ikkita yondashuv mavjud: agentlik va iste’molchi.[1]

Turistik kompaniyaning asosiy vazifasi sifatli turizm xizmatlarini ko‘rsatishdir. Buning uchun bozor ehtiyojlari va xizmatlarning xavfsizligi talab qiladigan barcha aniq talablar bajarilishi kerak. Mehmondo‘stlik tushunchasiga kiradigan xizmat ko‘rsatish xususiyatlarini hisobga olish kerak.

Turizm sohasida xizmatlar sifatiga ta’sir etuvchi bir qancha omillar bo‘lib bular ichiga jamoaviy turar-joylar faoliyati, kirishga oid turizm iste’moli, transport va boshqa xizmatlar sifatiga ta’sirini o‘tkazadi.

Turizm xizmatlari sifatiga ta’sir etuvchi tashqi omillar.

Siyosiy barqarorlik va xavfsizlik - mamlakatdagi tinchlik, xavfsizlik, siyosiy barqarorlik yuqori bo‘lsa, turistlar ko‘proq tashrif buyuradi. Har qanday beqarorlik xizmat sifati qanchalik yaxshi bo‘lsa ham turistlar oqimini kamaytiradi.

Iqtisodiy holat - mamlakat iqtisodiyoti barqaror bo‘lsa, narxlar barqaror turadi va turizm infratuzilmasiga ko‘proq investitsiya kiritiladi. Inqiroz davrida esa turizm xizmatlariga talab kamayadi.

Valyuta kurslari - valyuta kursining o‘zgarishi sayyohlarning xarajatlariga ta’sir qiladi. Mahalliy pul birligi arzon bo‘lsa, chet elliklar uchun sayohat yanada arzon tushadi va talab oshadi.

Transport infratuzilmasi - aeroportlar, temir yo‘llar, yo‘llar sifati, jamoat transporti tizimi rivojlangan bo‘lsa, sayohat qilish qulay bo‘ladi. Infratuzilma yaxshi bo‘lmasa, turizm rivoji sekinlashadi.

Iqlim va ob-havo - hududning iqlimi va mavsumiy ob-havo sharoiti turistlar soniga ta’sir qiladi. Issiq mavsumlar, tog‘li hududlar yoki sog‘lomlashtirish zonalari turli mavsumlarda turli talabga ega.

Ekologik holat - toza atmosfera, suv sifati, tabiiy resurslarning saqlanganligi turistlar tanloviga kuchli ta’sir qiladi. Ekologik muammolar bo‘lgan hududlarda turizm pasayadi.

Qonunchilik va davlat tartibotlari - litsenziyalash, sanitariya talablari, bojxona va immigratsiya tartiblari, turizm faoliyatiga doir qonunlar xizmat darajasiga va turistlar oqimiga ta’sir qiladi.

Xizmat sifatining har bir o‘lchovining turistlar qayta tashrif niyatiga ta’sirini o‘rganish nafaqat turizm biznesi va tashkilotlari boshqaruviga o‘z kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkonini beradi, balki ularni sayyohlarning qayta tashrif niyatlariga eng ko‘p ta’sir qiluvchi xizmat atributlariga e’tibor qaratish uchun cheklangan resurslarini samarali taqsimlashda yordam beradi.

Turistik mahsulotni iste’mol qilish (uning maqsadi, shartlari, mazmuni, narxlari va xizmat ko‘rsatish darajasi) uni sotayotgan turagent uchun ham, sotib oluvchi turist uchun ham aniq bo‘lishi kerak. Bularning barchasini ta’minlash uchun mijozlar va sayohat agentliklari sheriklari uchun kataloglar, vizual marshrut diagrammalari, dam olish joylari xaritalari va boshqalar kabi narsalar bo‘lishi kerak; turli xil turistik xizmatlar narxlarining tarif ma’lumotnomalari; diqqatga sazovor joylar va dam olish maskanlari bilan tanishtiradigan bukletlar; sayyohlar va transport vositalari uchun sug‘urta shartlari va boshqalar. [2]

Xizmat ko‘rsatish strategiyasi – bu xizmatdagi strategik maqsadlarning ustuvor yo‘nalishlarini belgilaydigan, unga erishish sayyohlik kompaniyasining ijobiy obro'sini, doimiy mijozlarini va bozordagi barqaror moliyaviy ahvolini shakllantirishga xizmat qiladigan asosiy harakatlar rejasi. Turistik korxona ishida ustuvorliklarni ta’minlaydigan turistik xizmatlarning asosiy tarkibiy qismlariga e’tibor qaratish lozim.

Turistik agentlikning vazifalariga xizmat ko'rsatuvchi provayderlar bilan doimiy operatsion aloqani ta’minlash zarurati kiradi. Shuning uchun turoperatorlar ofisidagi ma’lumotnomalar har doim manzil, telefon, telefaks ma’lumotnomalari, reklama risolalari, mehmonxonalar ma’lumotnomalari, transport vositalarining parvoz jadvallari va h.k.

Turizm xizmatlari sifatiga ta’sir etuvchi ichki omillar.

Xodimlarning malakasi va xizmat ko‘rsatish madaniyati - xodimlarning bilimdonligi, xushmuomalaligi va tezkor ishlashi mijozning birinchi taassurotini shakllantiradi. Eng kuchli ta’sir qiluvchi omillardan biri.

Boshqaruv tizimi - ichki boshqaruv tizimi qanchalik aniq va tartibli bo‘lsa, xizmatlar shunchalik uzluksiz va samarali ishlaydi. Vazifalar bo‘linishi va nazorat muhim.

Ichki standartlar va me‘yorlar - tozalik, xizmat jarayoni, shikoyatlar bilan ishlash tartibi, bularning hammasi yozma standart sifatida mavjud bo‘lsa, sifat barqaror bo‘ladi.

Xizmat jarayonining qulayligi va tezligi - bron qilish, joylashtirish, ma’lumot berish jarayonlari qanchalik soddalashtirilgan bo‘lsa, mijoz shunchalik qoniqadi.

Texnik jihozlanish - kompyuter tizimlari, onlayn bronlash platformalari, aloqa vositalari xizmat sifatini oshiradi. Texnika qoloq bo‘lsa, xizmat sekinlashadi.

Sanitariya-gigiyena talablari – mehmonxona, restoran va boshqa obyektlarning tozaligi, xavfsizligi va gigiyenasi turistlarning ishonchini belgilaydi.

Mijozlar bilan ishlash tizimi - shikoyatlarni qabul qilish, tahlil qilish va yechim berish tizimi bo‘lsa, xizmat sifatini doimiy yaxshilash mumkin. Fikr-mulohazalar ustida ishlash muhim.

Marketing va reklama faoliyati - to‘g‘ri tashkil etilgan marketing strategiyasi mijozlarni jalb qiladi, xizmatning afzalliklarini to‘g‘ri yetkazadi.

Ichki omillar esa korxonaning o‘z ichki muhitiga taalluqli bo‘lib, ular xodimlarning malakasi, boshqaruv tizimi, xizmat standartlari, innovatsion texnologiyalardan foydalanish darajasi hamda mijozlar bilan aloqa madaniyatini o‘z ichiga oladi. Ichki omillarning muhim jihatlaridan biri bu — inson resurslarini boshqarish sifatidir. Chunki turistik xizmatlarning aksariyati bevosita xodimlarning mijoz bilan muloqoti orqali shakllanadi. Yuqori malakali va motivatsiyalangan xodimlar turistlarning qoniqish darajasini oshirib, kompaniya obro‘cini mustahkamlaydi.[3]

Zamonaviy turizm raqobat kuchayib borayotgani sababli xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishda raqamli texnologiyalar va innovatsion yechimlardan foydalanish tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Onlayn bronlash tizimlari, elektron to‘lov vositalari, raqamli marketing va mijozlar fikrini tahlil qiluvchi dasturlar xizmat jarayonini soddalashtiradi va samaradorligini oshiradi.

Bundan tashqari, turistik xizmatlar sifatiga ta’sir etuvchi omillarni kompleks boshqarish uchun sifat menejmenti tizimlari (masalan, ISO 9001:2015)ni joriy etish muhim hisoblanadi. Bunday tizimlar yordamida korxonalar xizmat jarayonini standartlashtiradi, nazoratni kuchaytiradi va xizmat sifatini uzluksiz yaxshilab boradi.[4]

XULOSA. Turizm xizmatlari sifatiga ta’sir etuvchi tashqi va ichki omillar o‘zaro chambarchas bog‘liqdir. Tashqi omillar muhitni belgilasa, ichki omillar bu muhitda korxonaning raqobatbardoshligini ta’minlaydi. Shu bois, turistik kompaniyalar har ikki yo‘nalishda tizimli strategiyalarni ishlab chiqishi, xodimlar malakasini oshirish va mijozlar ehtiyojiga yo‘naltirilgan boshqaruvni yo‘lga qo‘yishi zarur.

Turistik tashkilotlar uchun eng muhim vazifa — tashqi muhitdagi o‘zgarishlarga tez moslasha oladigan, ichki jarayonlarni esa doimiy ravishda takomillashtirib boradigan sifat menejmenti tizimini yo‘lga qo‘yishdir. Bu jarayonda

raqamli texnologiyalar, xalqaro sifat standartlari va xodimlar malakasini oshirishga qaratilgan strategiyalar muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. M.Amonboyev, A.N. Samadov, Sh.S. Sayfutdinov, F.N.Xalimova. Turizm marketingi. Darslik. – T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2021. 35–37 b.
2. M.Z. Nurfayziyeva. Turizm marketingi. Darslik. – T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2019. 196–208 b.
3. “Mamlakatimizda turizm sohasini istiqbolda rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar tahlili.” Yuldasheva, D. (2024). Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot, 2(8), bet 45–59.
4. “Turizm sohasida xizmatlar sifatiga ta’sir etuvchi omillarning sabab-oqibat bog‘lanishlari tahlili.” Yulchiyev, A. O., & G‘ofurov, J. Q. (2023). Yangi O‘zbekiston Talabalari Axborotnomasi 29.07.2023 1-4b www.in-academy.uz
5. Tuychieva N., Saitov S. Bank resources in the modernization of the economy //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 41-52.
6. Xaydarov B. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA ICHKI AUDIT VA UNI IQTISODIYOTIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 87-97.
7. Saitov S., Karimqulova O. O ‘ZBEKISTON RAQAMLI IQTISODIYOTIDA BANKLARNING ROLI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 132-138.
8. Khaydarov B., Tuychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.
9. Saitov S., To‘rabekov O. O ‘ZBEKISTONNING JAHON BOZORIGA KIRIB BORISHDAGI MUAMMOLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 238-245.

GLOBAL INNOVATION INDEX (GII) DOIRASIDA O‘ZBEKISTONNING INNOVATSION RIVOJLANISHI: SO‘NGGI YILLAR TAHLILI, MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

*Eshonqulov Raxmatillojon Alijon o‘g‘li, Shakarboyev Abduxoliq O‘tkir o‘g‘li
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti Iqtisodiyot tarmoqlar va sohalar bo‘yicha III bosqich 133-23 guruh talabalari*

Kirish. Global Innovation Index (GII) — bu dunyoning 130 dan ortiq iqtisodiyotlarini ularning innovatsion salohiyati va natijalari asosida baholovchi xalqaro reyting tizimi bo‘lib, Jahon Intellektual Mulk Tashkiloti (WIPO) tomonidan ishlab chiqiladi. Indeksning maqsadi — har bir davlatning innovatsion infratuzilmasini, tadqiqot va ishlanmalar salohiyatini, kreativ industriyalar

rivojlanishini hamda texnologik salohiyatini kompleks ko‘rsatkichlar asosida tahlil qilishdir.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston innovatsion rivojlanishni milliy iqtisodiyotning ustuvor yo‘nalishiga aylantirib, GII reytingida o‘z o‘rnini yaxshilash bo‘yicha sezilarli natijalarga erishdi. Ushbu maqolada global innovatsion indikatorlar mazmuni, O‘zbekistonning 2020–2024 yillardagi o‘rinlari, yuqori pog‘onalarga erishgan tarmoqlar va mavjud muammolar hamda yechimlar yoritiladi.

1. Global Innovation Index indikatorlari. GII umumiy hisobda 80 dan ortiq indikatorlar asosida shakllanadi. Ular ikki yirik blokka — Innovation Input (kiritmalar) va Innovation Output (chiqishlar)ga bo‘linadi.

1.1. Innovation Input – Innovatsion resurslar va imkoniyatlar. Bu bo‘lim innovatsiyani yaratish uchun zarur bo‘lgan infratuzilma, ta‘lim, bozor muhiti va biznes salohiyatini aks ettiradi. U besh poydevordan iborat:

1) Institutions (Institutsional muhit). Davlat boshqaruvi sifati, qonun ustuvorligi, tartibga solish tizimi, biznes uchun siyosiy barqarorlik kabi omillarni o‘z ichiga oladi. Bu faktor davlatning investitsiya jozibadorligini belgilaydi.

2) Human capital & Research (Inson kapitali va ilmiy tadqiqotlar). Ta‘limga ajratilgan mablag‘, ilmiy xodimlar soni, STEM sohasidagi bitiruvchilar, R&D xarajatlari va universitetlar faoliyati baholanadi.

3) Infrastructure (Infratuzilma). Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, transport-logistika tizimi, ekologik barqaror infratuzilma kabi ko‘rsatkichlarni o‘z ichiga oladi.

4) Market sophistication (Bozor rivojlanganligi). Kreditlar, investitsiyalar, fond bozori, venchur kapital bozori rivojlanishi va iqtisodiy tarqoqlik darajasi baholanadi.

5) Business sophistication (Biznes rivoji). Biznes sektori innovatsiyani qanchalik qo‘llab-quvvatlayotgani, bilimga asoslangan ishchi kuchi, universitet-industriya hamkorligi, klasterlar rivoji va bilimlarni o‘zlashtirish jarayonlari baholanadi.

1.2. Innovation Output – Innovatsion natijalar

6) Knowledge & Technology Outputs

Patentlar, yuqori texnologiyali ishlab chiqarish, eksport, mehnat unumdorligi o‘sishi va texnologik murakkablik darajasi baholanadi.

7) Creative Outputs

Kreativ xizmatlar va tovarlar eksporti, brend qiymati, intellektual mulk obyektlari, raqamli kontent yaratish salohiyati kabi ko‘rsatkichlar kiradi.

2. O‘zbekistonning GII reytingidagi o‘rni (2020–2024)

Uzbekistan ranking in the Global Innovation Index ma‘lumotlariga ko‘ra, O‘zbekiston so‘nggi besh yilda innovatsion rivojlanish bo‘yicha sezilarli natijalar ko‘rsatdi:

Yil O‘rin

1. 2020 yilda 93
2. 2021 yilda 86
3. 2022 yilda 82
4. 2023 yilda 82
5. 2024 yilda 83

O‘zbekiston 2020–2024 yillarda GII reytingida 10 pog‘onaga ko‘tarilgan. 2024 yilda mamlakat 133 ta davlat ichida 83-o‘rinni egalladi va o‘z daromad guruhi bo‘lgan quyi-o‘rta daromadli iqtisodiyotlar orasida 10-o‘rinda qayd etildi.

3. O‘zbekiston yuqori pog‘onalarga ega bo‘lgan tarmoqlar

GII 2024 ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekiston bir qator yo‘nalishlarda yaqqol o‘sish ko‘rsatmoqda:

3.1. Institutlar (62-o‘rin) – eng kuchli poydevor

Tadbirkorlik siyosati va madaniyati – 4-o‘rin

Biznes uchun siyosiy barqarorlik – 20-o‘rin

Bu ko‘rsatkichlar mamlakatda biznes yuritishga qulay muhit shakllanayotganini ko‘rsatadi.

3.2. Infratuzilma (70-o‘rin)

Raqamli davlat xizmatlari – 57-o‘rin

E-participation – 55-o‘rin

Raqamli xizmatlar soni va sifati sezilarli oshgan.

3.3. Biznes sophistication (71-o‘rin)

Klasterlar rivoji – 30-o‘rin

Universitet–industriya hamkorligi – 37-o‘rin Bu esa innovatsion loyihalar va texnoparklar faoliyatining kengayayotganini ko‘rsatadi.

3.4. Bilim va texnologiya ta’siri

Mehnat unumdorligi o‘sishi – 7-o‘rin

STEM bitiruvchilar ulushi – 12-o‘rin

Utility models – 14-o‘rin

Texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish jarayonlari sezilarli faollashgan.

4. Asosiy muammolar va mavjud kamchiliklar

GII 2024 hisobotida O‘zbekiston uchun bir qator zaif indikatorlar qayd etilgan.

4.1. Ilmiy faoliyat ko‘rsatkichlari past

Ilmiy maqolalar soni – 116-o‘rin

H-index – 111-o‘rin

Bu ilmiy tadqiqotlarning global standartlarga mos emasligini bildiradi

4.2. R&D investitsiyalari yetarli emas

R&D xarajatlari atigi 0.16% YAIM – 94-o‘rin

Ko‘rsatkich rivojlanayotgan davlatlar o‘rtacha ko‘rsatkichidan past natijalarni egallab kelmoqda.

4.3. Yashil energetikaga o‘tish sustlashish kataligini ko‘rishimiz mumkin.

Low-carbon energy ulushi – 116-o‘rin

Energiya samaradorligi – 112-o‘rin

Bu ishlab chiqarish sektoridagi texnologik eskirish bilan bog‘liq.

4.4. Venchur kapital bozori zaif

VC investitsiyalar qiymati 2023 yilda –93.9% ga pasaygan.

Reytingda 85–90 o‘rinlarda

Bu startaplar uchun moliyaviy imkoniyatlar cheklanganligini ko‘rsatadi.

4.5. Kreativ iqtisodiyot sekin rivojlanmoqda

Creative outputs – 103-o‘rin

Kreativ xizmatlar eksporti – 91-o‘rin

Raqamli kontent, dizayn, media sohalari yetarlicha qo‘llab-quvvatlanmayapti.

5. Yechimlar va tavsiyalar:

GII metodologiyasi hamda O‘zbekistonning mavjud imkoniyatlarini inobatga olgan holda quyidagi yechimlar taklif etiladi:

5.1. Ilmiy tadqiqotlar salohiyatini kuchaytirish.

R&D xarajatlarini bosqichma-bosqich 1% YAIMga yetkazish

Ilmiy maqolalarni rag‘batlantirish dasturlarini joriy etishda universitetlar va ilmiy markazlarda grantlar tizimini kengaytirish

5.2. Venchur kapital ekotizimini rivojlantirish

Startaplar uchun soliq imtiyozlar

Xususiychi venchur fondlar uchun qo‘shimcha kafolat mexanizmlari

IT Park, texnoparklar va innovatsion markazlar orqali investorlarni jalb qilish

5.3. Yashil energetika siyosatini kuchaytirish. Quyosh va shamol energetikasi loyihalariga sarmoya jalb qilish. Energiya samaradorligi bo‘yicha xalqaro standartlarni joriy qilish kam uglerodli iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini jadallashtirish

5.4. Kreativ iqtisodiyot va raqamli sanoatni qo‘llab-quvvatlash

Media, kino, dizayn va IT-kreativ xizmatlar uchun eksport grantlari, mobil ilovalar ishlab chiqarishni rag‘batlantirish. Raqamli kontent eksporti bo‘yicha klasterlar tashkil etish

5.5. Ta‘lim sifati va oliy ta‘lim reytinglarini oshirish

QS reytingi talablari asosida universitetlarni modernizatsiya qilish

Xalqaro professorlar, xorijiy universitetlar filiallarini jalb qilish

STEM yo‘nalishlarda zamonaviy laboratoriyalar yaratish.

Xulosa. O‘zbekistonning Global Innovation Indexdagi reytingi so‘nggi yillarda sezilarli yaxshilangan bo‘lib, mamlakatning institutlar, raqamli infratuzilma, biznes muhiti, mehnat unumdorligi va STEM ta‘limi bo‘yicha kuchli tomonlari mavjud. Biroq ilmiy faoliyat, R&D sarmoyalari, yashil energetika, venchur kapital bozori va kreativ iqtisodiyot kabi yo‘nalishlarda hal etilishi lozim bo‘lgan jiddiy muammolar mavjud. Mazkur yo‘nalishlarda tizimli islohotlar amalga oshirilsa, O‘zbekiston yaqin yillarda GII reytingida yanada yuqori pog‘onalarga chiqish imkoniyatiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. World Intellectual Property Organization (WIPO). Global Innovation Index 2024: Uzbekistan Country Profile. WIPO, Geneva, 2024.
2. World Intellectual Property Organization (WIPO). WIPO Statistical Country Profiles – Uzbekistan. Available at: WIPO statistics database.
3. World Economic Forum (WEF). Executive Opinion Survey (EOS), 2023. Institutsional indikatorlar bo‘yicha GII uchun foydalanilgan manba. (GII 2024 hisobotida qayd etilgan).
4. UNESCO Institute for Statistics. Education Indicators and R&D Statistics (2022–2023). Ta‘lim va ilmiy tadqiqotlar bo‘yicha GII indikatorlari. (GII 2024 faylida manba sifatida keltirilgan).

5. Saitov S. O ‘zbekistonning butun jahon savdo tashkilotiga a’zo bo ‘lishining iqtisodiy ahamiyati //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 337-344.
6. Xaydarov B. Ta’lim tizimida budget mablag ‘larining maqsadli sarflanishi nazorati //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 12.
7. Saitov S., Tuychieva N. Main factors affecting economic growth in the country and their dynamics //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 53-64.
8. Xaydarov B. IQTISODIYOTNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH, UNING MAQSADI VA VAZIFALARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 326-336.
9. Saitov S. AVTOMOBIL TRANSPORT KORXONALARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISHNING YO‘LLARI VA USULLARI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14513570> //International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 90-94.
10. Хайдаров Б., Туйчиева Н. Инновационные методы обучения информатике и образовательной робототехнике //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 200-204.
11. Tuychieva N., Saitov S. Bank resources in the modernization of the economy //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 41-52.
12. Xaydarov B. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA ICHKI AUDIT VA UNI IQTISODIYOTIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 87-97.
13. Saitov S., Karimqulova O. O ‘ZBEKISTON RAQAMLI IQTISODIYOTIDA BANKLARNING ROLI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 132-138.
14. Khaydarov B., Tuychieva N. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR COMPUTER SCIENCE AND EDUCATIONAL ROBOTICS //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 14-19.
15. Saitov S., To‘rabekov O. O ‘ZBEKISTONNING JAHON BOZORIGA KIRIB BORISHDAGI MUAMMOLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 238-245.

O‘ZBEKISTONDA “YASHIL ENERGETIKA”NI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Ubaydullayeva Vasila Sadullayevna

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali
o‘qituvchisi*

ubaydullayevavasila3@gmail.com

***Mamadaliyeva Gulsanam Ulug‘bek qizi, Alimqulova Ruxshona Rustam
qizi***

Iqtisodiyot yo‘nalishi 133-23 guruh talabalari

Annotatsiya: Ta’kidlash joizki, bugungi kunda mamlakatimizda “yashil” iqtisodiyotni, umuman, “yashil” energetikani rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu munosabat bilan qayta tiklanadigan energiya manbalari asosida elektr energiyasi ishlab chiqarishni ko‘paytirish bo‘yicha qat’iy qadamlar qo‘yildi.

Kalit so‘zlar: Yashil energetika, yashil iqtisodiyot, energetika manbalari, tiklanadigan energiya, yashil taraqqiyot, quyoshli xonadon.

Ma’lumki, O‘zbekiston “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tish strategiyasini qabul qildi. Unda yaqin o‘n yilda mamlakatda uglerod sarfini keskin kamaytirish, iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida ekologik toza va resurs tejankor texnologiyalarni joriy etish, qayta tiklanuvchi, samarali energiya manbalaridan keng foydalanish ko‘zda tutilgan. Tadqiqotlardan ma’lum bo‘lishicha, O‘zbekiston uglevodorod energiyasi-neft, gaz, ko‘mirdan foydalanish hisobiga har yili yalpi ichki mahsulotning kamida 4,5 foizini yo‘qotmoqda. Qolaversa, mamlakatdagi energiya ishlab chiqaruvchi quvvatlarning salkam yarmi eskirgan. Ularni tiklash yoki modernizatsiyalash katta mablag‘ni talab qiladi. Buning o‘rniga ham iqtisodiy, ham ekologik jihatdan samarali bo‘lgan “yashil energetika”ga o‘tish ming chandon afzal. Zero, butun dunyo shu yo‘lni tanlayapti. E’tiborlisi, O‘zbekiston Markaziy Osiyo davlatlaridan birinchi bo‘lib mazkur harakatga qo‘shildi. Mohiyatan olib qaraganda, ikki yil avval qabul qilingan “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tish strategiyasi yurtimizning “yashil taraqqiyot” sari yuz burganini anglatadi.

Joriy yilning 27 dekabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “yashil energetika” sohasidagi yirik qo‘shma loyihalarni ishga tushirishga bag‘ishlangan tantanali marosimda ishtirok etdi. Unda davlatimiz rahbari mamlakatda “yashil energetika”ni rivojlantirishning 2030 yilgacha strategik dasturi haqida muhim mulohazalarni bildirdi.

Qayd etilganidek, biz sohani isloh etishni, birinchi galda, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki hamda Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankining yetakchi ekspertlari bilan maslahat qilishdan boshladik. Ayni chog‘da bir qator qonun hujjatlariga o‘zgartirishlar kiritish va yangi qarorlarni qabul qilish orqali energetika tarmog‘ida bozor tamoyillariga asoslangan mustahkam qonunchilik bazasi yaratildi. Sohada ma’muriy-buyruqbozlik mexanizmlari va monopoliyadan voz kechib, zamonaviy boshqariladigan ochiq va

shaffof tizimga o‘tildi. Xususiy sektor va xorijiy kompaniyalarning kirib kelishi uchun qulay imkoniyatlar yaratildi. Sohoni rag‘batlantirish maqsadida quyosh panellari o‘rnatishga imtiyozli kredit va subsidiyalar ajratish, ishlab chiqarilgan elektr energiyasini kafolatli sotib olish bo‘yicha “Quyoshli xonadon” tizimini yo‘lga qo‘ydik. Shu yilning o‘zida yurtimizda 50 ming xonadon va tadbirkorlar tomonidan quyosh panellari o‘rnatildi. Mamlakatimizda 7 milliondan ortiq uy-joylar borligini hisobga olsak, bu investorlar uchun katta bozor yaratishini alohida qayd etmoqchiman. Shu o‘rinda ta’kidlash kerakki, davlat rahbari yuqaridagi loyihalarni bajargan va unda ishtirok etgan hamkor davlatlar va kompaniyalarga xalqimiz nomidan minnatdorlik bildirdi. Shu bilan birga, xorijiy hamkorlarni “yashil energetika” sohasidagi butlovchi va ehtiyot qismlar ishlab chiqarishda mahalliy korxonalar bilan yaqin kooperatsiya aloqalarini yanada kuchaytirishga chaqirdi.

Prezidentimiz o‘z ma’ruzasi yakunida mazkur chora-tadbirlarni izchil davom ettirib, raqobatli bozor mexanizmlariga bosqichma-bosqich olib borish, xususan, bu yo‘lda yaqinda energetika bozori regulatorini tashkil etish bo‘yicha muhim qarorni qabul qilinganligini, hozir yurtimizda 9 gigavattli 22 ta quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish loyihalari ustida jadal ish olib borilayotganligini, shu bilan birga, yangi generatsiya quvvatlarini yetkazish uchun infratuzilmani yanada yaxshilashga alohida urg‘u berilayotganligini alohida ta’kidlab o‘tdi. Umuman olganda, mamlakatda aholi soni va daromadlari ko‘paymoqda. Bunday sharoitda, turgan gapki, energetika resurslariga bo‘lgan talab ham ortadi. “Yashil iqtisodiyot”ning muhim komponenti qayta tiklanadigan energiya manbalarini yaratish va foydalanish hisoblanadi. Bu jihatdan O‘zbekistonning salohiyati ancha yuqori. Xalqaro moliyaviy institutlarning hisob-kitobiga qaraganda, respublikada muqobil energiya (ayniqsa, quyosh energiyasi)ning yillik zaxirasi 270 million tonna shartli yoqilg‘i ekvivalentiga teng. Bu real ehtiyojimizdan uch karra ko‘pni tashkil etadi. Boz ustiga, “yashil energetika” sohasidagi loyihalarni amalga oshirish O‘zbekistonda yaqin o‘n yilda qayta tiklanadigan energiya manbalari ulushini 3 barobardan ziyodga ko‘paytirish imkonini beradi. Bu iqtisodiyotimiz uchun mislsiz foyda keltiradi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, mamlakatning “yashil energetika”ga jadallik bilan o‘tishi, avvalo, mintaqada ekologik muvozanatni ta’minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va aholining energiyaga bo‘lgan ehtiyojini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktyabrdagi «2019-2030 yillar davrida o‘zbekiston respublikasining ”Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 4477-son qarori.
2. Xashimova S.N. Yashil iqtisodiyot. Darslik. ‘Ma’rifat’, 2024.
3. Asqarova M.T., J.J.Jamolov, X.S.Xadjayev. “Yashil iqtisodiyot” Darslik.
4. Ubaydullaeva Vasila Sadullayevna-2025” Zamonaviy sharoitda dxsh asosida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida xizmatlar ko‘rsatishning integratsion jarayonlari” “Yashil iqtisodiyot & taraqqiyot” Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal. 2025-yil iyun 6-son 1546-1548bet

5.Ubaydullaeva Vasila Sadullayevna, Zulfakarova Liliya -2025.”The socio-economic essence and importance of public-private partnership in the education system” *Journal of International Science Networks* , 1(5), 114-117

6.Ubaydullaeva Vasila Sadullayevna-2025 “Development characteristics and trends in the provision of preschool education services based on public-private partnership”. mental enlightenment scientific – methodological journal <https://doi.org/10.37547/mesmj-V6-I4-39>. 14.06.2025/ 379-384

7.Ubaydullaeva Vasila Sadullaevna-2024- “ Ta'lim xizmatlari ko'rsatish sifatini oshirish va davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirish” *International Scientific and Practical Conference*, 1(2), 242-246.

8.Ubaydullaeva Vasila Sadullayevna-2024 “Ta’lim tizimida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari // “Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil 2024.e-ISSN-2992-877X. OAV №0237 503-510 bet. 11-son (08.00.05. №11).

9.Ubaydullaeva Vasila Sadullayevna Davlat-Xususiy Sherikchiligini Tashkil Qilish Samaradorligini Oshirish.// “Raqamli iqtisodiyot” ilmiy-elektron jurnali. 2024.-ISSN-2181-4430. OAV №0237 503-510 bet. 9-son (08.00.05. №9).

10.Ubaydullaeva Vasila Sadullaevna ”Ta’lim xizmatlari ko‘rsatish sifatini oshirish va davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirish”// “Korrupsiyasiz jamiyat - muammo va yechimlar” mavzusida 2025 yil 12 fevralda respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi 361-365

11.Sadullaevna U. V. The role of HEMIS in the management of the educational system of higher education institutions //Journal of Pedagogical Inventions and Practices. – 2023. – T. 20. – S. 19-22bet.

12.Ubaydullaeva V. Uzluksiz ta’lim tizimida ta’limning texnologiyalarini qo‘llash muammolari //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 3. – S. 132-143.

13.Убайдуллаева В. Фанларни ўқитишда инновацион ёндашув //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – S. 134-137.

14.Ubaydullaeva V. Digitization-an important “Driver” of the development of New Uzbekistan //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – S. 173-176.

15.Ubaydullaeva, V. (2024).Raqamlashtirish-yangi ao‘zbekiston rivojlanishining muhim “DRIVERI”. *Science technology&Digital Finance*, 2(3), 18-22.

3-SHO‘BA.
ZAMONAVIY GUMANITAR TA’LIMNING DOLZARB
MUAMMOLARI

**THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF ANIMAL IMAGERY IN ENGLISH
AND UZBEK FOLKTALES**

Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla qizi

*Senior Lecturer, Jizzakh Branch of the National University of Uzbekistan named
after Mirzo Ulug‘bek, the Republic of Uzbekistan*

nafisateshaboyeva@gmail.com

Annotation: This article investigates the mythological, cultural, and literary importance of animal imagery—with special attention to the wolf—in both English and Uzbek folktales. Within Turkic mythology and Uzbek oral heritage, the wolf is honored as a sacred totem symbolizing bravery, protection, leadership, and spiritual strength. The research explores the mythic origins, folk rituals, linguistic representations, and narrative functions of the wolf by analyzing tales such as “*The Hungry Wolf*” and “*The Lamé Wolf*.” It further compares the symbolic roles of the wolf in English and Uzbek traditions, revealing its dual nature as a guardian and a threat. Through comparative and typological analysis, the study illustrates how animal imagery embodies cultural morals, social values, and artistic expression. The results show that figures like the wolf possess not only poetic and folkloric relevance but also deep psychological and cultural resonance across different societies.

Key words: wolf imagery, Uzbek folktales, English folktales, totemism, mythology, symbolism, animal characters, folklore, comparative literature, cultural heritage.

Аннотация: В данной статье исследуется мифологическое, культурное и литературное значение зооморфных образов — с особым акцентом на образ волка — в английских и узбекских народных сказках. В тюркской мифологии и узбекском устном наследии волк почитается как священное тотемное существо, олицетворяющее мужество, защиту, лидерство и духовную силу. В исследовании рассматриваются мифологические истоки, народные обряды, языковые выражения и повествовательные функции образа волка на примере таких сказок, как «Голодный волк» и «Хромой волк». Также проводится сопоставление символических ролей волка в английских и узбекских традициях, что позволяет выявить его двойственную природу — как защитника и противника. Посредством сравнительного и типологического анализа показано, что образы животных воплощают культурные ценности, моральные идеалы и художественные традиции. Результаты исследования демонстрируют, что такие персонажи, как волк, имеют не только поэтическое и фольклорное значение, но и глубокий психологический и культурный смысл в различных обществах.

Ключевые слова: образ волка, узбекские народные сказки, английские народные сказки, тотемизм, мифология, символизм, зооморфные персонажи, фольклор, сравнительное литературоведение, культурное наследие.

Among the Turkic peoples, the Uzbeks have long revered the wolf as a sacred totemic creature. This veneration is reflected in numerous genealogical legends in which various clans trace their ancestry to a mythical she-wolf. Consequently, within Turkic mythology, the wolf is traditionally portrayed as a positive and noble figure. Over centuries, however, its mythological, social, and ethnic symbolism has undergone transformation and diversification.

In Nasimkhan Rakhmonov’s *The Turkic Khaganate*, a well-known legend recounts the origin of the Turks through a wolf myth:

“The ancestors of the Turks who lived on the western coast of the sea were exterminated by neighboring tribes. A surviving boy, about ten years old, was rescued and cared for by a she-wolf. She became his wife and protected him from hunger and enemies by fleeing to the Turfan mountains. There, in a cave, she gave birth to ten sons, whose father was the saved Turk. These wolf-descendants later married women from Turfan, each founding a new clan.”

By the 6th century, the terms *wolf* and *khan* had become nearly synonymous among the ancient Turks. For this reason, early Turkic banners often displayed the image of a wolf’s head. The wolf motif also appeared in personal names and titles of rulers and heroes—such as the character *Bo‘riboy* (“Son of the Wolf”) from the epic *Alpomish*.

In early Turkic inscriptions, the term for “wolf” appears in multiple variants—*bo‘ri*, *bo‘ru*, *ko‘r bo‘ri*, *kurt*, *ko‘k kurt*, *ko‘k yalli kurt*, and *bozkurt*. To their ancestors, the wolf represented far more than an animal: it was a divine protector, progenitor, guide, and savior—an embodiment of courage, loyalty, and spiritual power.

Within the oral traditions of Turkic tribes, the wolf totem was glorified as a leader and defender of the people. In the epic *O‘g‘uznoma*, for instance, the wolf acts as a key figure guiding and protecting the tribe, symbolizing care and unity.

In Uzbek folklore, this deep-rooted tradition produced both positive and negative portrayals of the wolf. Among Uzbeks, certain customs reveal its continued totemic significance. To safeguard infants from evil spirits or premature death, newborns were sometimes wrapped in a wolf’s pelt or passed through its jawbones. Similarly, infertile women wore a wolf’s tooth around their waist, believing in its power to bring fertility and protection.

As D. Uraeva observes, the Turkic peoples saw the wolf as a guardian not only in earthly life but also in the afterlife. During mourning rituals, they would “entrust” the souls of the dead to the spirit of the wolf—howling like wolves and imitating their behavior as part of symbolic rites.

Over time, however, the sacred and heroic image of the wolf gradually diminished. No longer viewed as divine, brave, or loyal, the wolf began to be depicted as a ferocious, greedy, and malevolent creature. This shift is most evident

in later folktales, where figures such as the “Hungry Wolf,” “Greedy Wolf,” “Lame Wolf,” and “Wolf Girl” came to represent its darker, more predatory side.

There are two known versions of the Uzbek folk tale titled **“The Hungry Wolf”** (*Och bo‘ri*). According to the story, once there was a very hungry wolf. One day, the wolf saw a rooster pecking at grain. Seizing the opportunity, the wolf decided to catch the rooster.

Just as the rooster spread its wings and shouted “Kak-kak!”, the wolf leapt forward and bit down on the rooster’s wing. The rooster found itself tightly held in the wolf’s jaws. The rooster then asked the wolf what he intended to do. The wolf replied that he was going to eat him.

The rooster cleverly said, “If you eat me like this, you won’t enjoy it at all. If you’re going to eat me, at least do it with some coriander and onions—have a proper meal!”

Believing this, the wolf let go of the rooster and went off in search of coriander and onions. As soon as the wolf left, the rooster flapped its wings and flew away.

It is evident that in this tale, the wolf is portrayed as extremely naive, gullible, uneducated, and lacking in understanding.

In another version of the “*Hungry Wolf*” tale, it is said that once upon a time, there was an old man and an old woman who had a piebald cow. One day, the old man said to the old woman:

"Hey, old woman, take some flour from the piebald sack and some fat from the piebald cow, and bake a small round bread."

The old woman followed his instructions, made a round loaf using the flour and the fat, and brought it to the table. Just as the old man and woman were about to eat it, the round bread jumped up and ran away.

The old couple chased after it but could not catch it. Then a horseman and a camel driver also tried to catch the loaf but failed. Eventually, a cunning fox managed to catch it. The fox ate the inside of the loaf and gave the remaining part to a hungry shepherd in exchange for a lamb. The shepherd became angry with the fox.

The fox, it turned out, had a wolf as a friend. The wolf happened to meet the fox and, seeing the lamb, was overjoyed and ate it. The fox, now seeking revenge, devised a plan. At home, it dug a pit in the middle of its house, filled it with coal embers, and covered the pit with a thin wooden stick, laid a mat over it, and finally placed a blanket on top.

That day, the fox cooked the lamb’s head in a pot. Then it went to invite its friend the wolf to a feast. At first, the wolf refused, saying he was feeling unwell. But the fox insisted and eventually brought the wolf to its house. As planned, the wolf stepped onto the covered pit and fell in. All its fur burned off, and only flesh remained on its body. The wolf, though severely burned, managed to crawl out of the pit and realized the fox had fled.

The wolf lay in pain between two hills. The fox, now in a different disguise, approached and asked how the wolf was doing. The wolf replied: *"I had a fox friend. I ate his lamb. He tricked me, threw me into a fire pit, and ran away. Now I am suffering badly."*

The fox, pretending to be a healer, advised the wolf to run through thorn bushes to heal its wounds. Believing the fox again, the wolf stood up and ran through the thorns. The sharp branches tore into its wounded body, causing it immense pain. The wolf collapsed from exhaustion.

The next day, the fox returned again in another disguise and asked the wolf how it was. The wolf told the whole story. The fox replied:

"Those were mountain foxes. We are steppe foxes. They don't know how to heal. But I do."

Then, pretending to check the wolf's pulse, the fox advised the wolf to roll in ashes. The wolf rolled in the ashes, but the fine particles got into its wounds, causing unbearable pain. The wolf screamed in agony.

The following day, the fox returned once again, this time in yet another disguise, and introduced itself as a house fox. It advised the wolf: *"Break the ice on the river, take a bowl, and pour water over your head. That will cure you."*

Then the fox ran off. The wolf followed the advice, took a bowl, broke the river ice, and sat on top of the frozen water, pouring cold water over itself. Soon, its entire body froze. As it tried to escape, it couldn't get up, and its tail became stuck to the ice. Unable to move, the wolf froze to death with a stiff grin on its face.

When the fox came back and found the dead wolf, it said:

"You fool. You never gave up your wickedness. If you had, you wouldn't be lying here dead". Then the fox walked away.

Among the Uzbek people, it is a long-standing tradition to name a newborn child—especially a boy—after the wolf, with names such as Bo‘ri, Bo‘riboy, Bo‘rinoso, Bo‘ritosh, Bo‘rixol, and Bo‘rigul. This practice stems from the belief that the wolf would protect the child from death and misfortune. Such names were thought to possess protective powers, safeguarding the individual from evil. This cultural belief is also reflected in the names of characters in Uzbek folktales. For example, in the tale “The Hero of the Land of the Sun”, a character named Bo‘ri kosa (Wolf Elder) appears.

There are many traditional beliefs among Uzbeks associated with the wolf totem. For instance, to protect a newborn from premature death or calamity, it was customary to wrap the child in a wolf's skin, pass the baby through a wolf's jaw, or for infertile women to wear a wolf's tooth tied around their waist. These customs clearly demonstrate the totemic reverence for the wolf.

The word bo‘ri (wolf) also appears in various idiomatic expressions in the Uzbek language. One such phrase is “bo‘ri boqmoq” or “bo‘ri qarash qilmoq”, which refers to someone giving another person a fierce, threatening, or predatory look—“as if ready to devour them.”

Similarly, the phrase “Bo‘ri yeydimi?” (literally: Will a wolf eat it?) is used to mean “What are you afraid of?”, expressing disbelief or dismissiveness toward fear or hesitation. It is evident that in this tale, the wolf is depicted as a mystical and magical being who assists humans. In this context, the wolf acts as a totemic figure, providing direct aid to the protagonists of the fairy tale and playing a key role in ensuring their victory. In fact, throughout history, humans have viewed powerful and potentially dangerous creatures—such as lions, tigers, wolves, foxes, and

snakes—as beings stronger than themselves, and have sought support or protection from them. Such beliefs are reflected in the recurring motifs of the wolf cult in folk tales.

The wolf is one of the recurring allegorical characters in Uzbek animal-based metaphorical tales. With its distinctive character traits, the wolf serves a specific aesthetic and ideological function within the narrative structure of the tale. In this regard, the wolf often appears as a symbol of foolish, ignorant, arrogant, or tyrannical palace officials or authority figures.

In magical and fantastical tales, the wolf is portrayed as a shapeshifting being, capable of transforming into a golden bird, a beautiful maiden, or a magical flying horse. For example, in the tale *“The Lamé Wolf”*, the wolf is depicted as a wondrous creature that spreads its wings and travels vast distances—covering four months' journey in just four leaps, or eight months' journey in eight leaps—essentially crossing these distances in the blink of an eye. Moreover, the wolf can speak like a human and provides guidance and advice to the protagonist (usually the youngest son), helping him along his journey.

In Uzbek folk tales, the hero often obtains magical, enchanted items and ultimately achieves his goals with the help of a mystical wolf. The wolf's ability to speak, offer wise counsel, show the right path, and appear or disappear mysteriously positions it as an “epic guardian” or tutelary figure within the folklore tradition.

It is well known that the extraordinary birth or origin of an epic hero is one of the traditional motifs found in the epics and folktales of many world cultures. In ancient myths, this motif is often expressed through the hero's emergence from a wolf. The origin of this motif lies in early mythological beliefs, according to which conception and birth were interpreted as resulting from the intervention of totemic animals or the reincarnation of ancestral spirits manifested in various forms and phenomena. Moreover, in global folklore and literary scholarship, the poetics and genesis of the wolf image, its formation in connection with mythological thinking, its role in both oral traditions and written literature, as well as its artistic evolution, typology, and symbolic meanings, have consistently attracted the attention of scholars—including both English and Uzbek researchers.

It should be noted that in literary works written in different linguistic systems—such as English and Uzbek—the image of the wolf is interpreted in various ways: sometimes humanized, sometimes portrayed as a loyal companion to humans, and other times as a rival or adversarial creature. When studied from a comparative perspective, such differences offer valuable insight into the development of this character, revealing the evolution of humanity's artistic and aesthetic consciousness and the spiritual-moral foundations embedded within.

There exists a wide range of literary works that feature the image of the wolf or the wolf-horse hybrid. A comparative-typological, thematic-aesthetic, ethno-folkloristic, and ethno-cultural analysis of these texts is essential for exploring the development, national peculiarities, and universal symbolism of the wolf figure in both Western and Eastern traditions. Such a study also allows for the identification of its poetic characteristics and symbolic meanings.

The literary portrayal of the wolf is not coincidental—it emerged in direct relation to the long history of human civilization and has undergone a unique process of artistic evolution. A comparative examination of this developmental trajectory within both world and Uzbek literary criticism contributes to identifying the shared cultural roots that have emerged through literary interaction between Western and Eastern creative traditions and civilizations.

In conclusion, animal characters simultaneously fulfill folkloric, didactic, psychological, poetic, and gender-related functions. They have evolved and transformed throughout the continuum of oral to written literature. In particular, in modern times, animal images have become effective artistic tools for exploring social issues, ecological awareness, and cultural diversity. As seen through the example of the wolf, animal figures open up multiple layers of symbolic meaning: they represent fear, temptation, wisdom, trials, and personal growth. Over time, the interpretation of these characters has become more nuanced and complex. However, their core function remains unchanged—to serve as artistic representations of human nature. Therefore, the study of animal imagery in English fairy tales from a scientific perspective is not only relevant within literary studies, but also offers valuable insights for fields such as cultural studies, psychology, anthropology, and gender research. It is a rich and fruitful area of interdisciplinary inquiry.

References:

1. Bottigheimer, R. *Fairy Tales: A New History*. – New York, 2009. – 164 p.
2. Bottigheimer, R. *Magic Tales and Fairy Tale Magic: From Ancient Egypt to the Italian Renaissance*. – London, 2014. – 208 p.
3. Hartland, E.S. *Science of Fairy Tales: Inquiry into the Fairy Mythology*. – London: Walter Scott, 1892. – 372 p.
4. Imomov, K. *Ertaklarda tilsim // O‘zbek tili va adabiyoti*. – Toshkent, 1977. – 6-son. – B. 46–49.
5. Imomov, K. *O‘zbek xalq ertaklari // O‘zbek folklorining epik janrlari*. – Toshkent: Fan, 1981. – B. 62–96.
6. Imomov, K. *O‘zbek xalq ertaklarining tarixiy asoslariga doir // O‘zbek tili va adabiyoti*. – Toshkent, 1982. – 1-son. – B. 36–41.
7. Jo‘raev, M. *Bo‘ri haqidagi qadimgi turkiy miflar va o‘zbek folklori // Adabiyot gulshani*. – Toshkent: Mehnat, 1998. – B. 8–17.
8. Jumaeva, S. *Hayvonlar haqidagi ertaklarning syujet va motivlari // O‘zbek tili va adabiyoti*. – Toshkent, 1996. – 5-son. – B. 36–37.
9. *Oltin beshik. O‘zbek xalq ertaklari*. – Toshkent: Cho‘lpon NMU, 2007. – 224 b.
10. *Oltin olma. O‘zbek xalq ertaklari / Nashrga tayyorlovchilar: M. Afzalov, Z. Husainova, T. Ashurov*. – Toshkent: Badiiy adabiyot, 1966. – 360 b.
11. *O‘zbek xalq ertaklari. I-bob*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2007. – 383 b.
12. *O‘zbek xalq ertaklari. I–III tom*. – Toshkent: Sharq, 2007. – 383 b.
13. Turdimov, Sh. *Bir ertakdagi ming tilsim // Ma‘naviy hayot*. – Toshkent, 2015. – № 2. – B. 96–101.
14. *Uzbek Folk Tales*. Soros Foundation. – Kyrgyzstan, 1977. – 227 r.
15. Zipes, J. *The Irresistible Fairy Tale*. – New York: Routledge, 2007. – 250 p.

INTERAKTIV MUAMMOLI O‘QITISH SAMARADORLIGINI RAQAMLI KUZATUV ORQALI BAHOLASH METODIKASI

*Axmedova Feruza G‘ayrat qizi, Egamov Umidjon Menglibek o‘g‘li,
Xayrullayeva Madina Shukurulla qizi, Yunusova Mavluda Anvar qizi*

O‘zMU Jizzax filiali, Amaliy matematika fakulteti talabalari

axmedovaferuza2004@gmail.com

eumidjon703@gmail.com

xayrullayevamadina407@gmail.com

yunusovamavluda741@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezis ishida matematika darslarida muammoli o‘qitishning samaradorligini aniqlash uchun innovatsion yondashuv — interaktiv muammoli o‘qitishning raqamli kuzatuv asosida baholash metodi taklif etiladi. An’anaviy baholash usullari ko‘pincha o‘quvchilarning yakuniy natijalarini test yoki yozma ishlar orqali o‘lchash bilan chegaralanadi. Mazkur metod esa o‘qitish jarayonining interaktiv, kognitiv va ijtimoiy jihatlarini ham o‘z ichiga oladi. Tadqiqotda o‘quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlash darajasi, muloqot va hamkorlik ko‘rsatkichlari raqamli kuzatuv jadvallari yordamida qayd etilib, ularning yig‘ma tahlili asosida samaradorlik indeksi (S) hisoblanadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamli kuzatuv asosida olib borilgan muammoli o‘qitish o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil, ijodiy yondashuv va hamkorlik kompetensiyalarini rivojlantiradi. Ushbu metod zamonaviy ta’lim texnologiyalarini qo‘llagan holda muammoli o‘qitish samaradorligini obyektiv, raqamli va tizimli baholash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: matematika ta’limi, muammoli o‘qitish, interaktiv metod, raqamli kuzatuv, tanqidiy fikrlash, ta’lim samaradorligi.

Аннотация. В данной работе предлагается инновационный подход для оценки эффективности проблемного обучения на уроках математики — метод интерактивной оценки проблемного обучения на основе цифрового наблюдения. Традиционные методы оценки обычно ограничиваются измерением конечных результатов учащихся с помощью тестов или письменных работ. Предложенный метод охватывает интерактивные, когнитивные и социальные аспекты образовательного процесса. Активность учащихся, уровень самостоятельного мышления, показатели коммуникации и сотрудничества фиксируются с помощью цифровых таблиц наблюдения, а на основе их совместного анализа рассчитывается индекс эффективности (S). Результаты показывают, что проблемное обучение с цифровым наблюдением способствует развитию критического мышления, логического анализа, креативного подхода и компетенций сотрудничества. Метод позволяет объективно, цифровым и системным образом оценивать эффективность проблемного обучения с использованием современных образовательных технологий.

Ключевые слова: математическое образование, проблемное обучение, интерактивный метод, цифровое наблюдение, критическое мышление, эффективность обучения.

Abstract. This thesis proposes an innovative approach for evaluating the effectiveness of problem-based learning in mathematics lessons — the method of interactive problem-based learning assessment using digital observation. Traditional assessment methods often measure only students’ final results through tests or written assignments. This method incorporates interactive, cognitive, and social aspects of the teaching process. Students’ activity, independent thinking level, communication, and collaboration indicators are recorded through digital observation charts, and their aggregated analysis is used to calculate the effectiveness index (S). Results indicate that problem-based learning with digital observation promotes critical thinking, logical analysis, creative problem-solving, and collaboration competencies among students. The method enables objective, digital, and systematic evaluation of problem-based learning effectiveness using modern educational technologies.

Key words: mathematics education, problem-based learning, interactive method, digital observation, critical thinking, learning effectiveness.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimi o‘quvchidan nafaqat tayyor bilimlarni qabul qilishni, balki ularni tahlil qilish, qo‘llash va yangi bilim yaratish qobiliyatini talab etadi. Ayniqsa, matematika fanida bu talab yanada dolzarb bo‘lib, u mantiqiy fikrlash, dalillash va muammoni yechish jarayonlariga asoslanadi. Shu sababli, an’anaviy dars shakllari o‘rniga muammoli o‘qitish (Problem-Based Learning, PBL) metodini joriy etish o‘quvchini faol fikrlovchi, izlanish olib boruvchi subyekt sifatida shakllantirish imkonini beradi.

Biroq amaldagi tajriba shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab o‘qituvchilar muammoli o‘qitish jarayonining natijalarini obyektiv baholashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Baholash ko‘pincha faqat yakuniy test natijalari bilan cheklanadi, bu esa o‘quvchining jarayon davomida namoyon qilgan tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv va hamkorlik ko‘nikmalarini to‘liq aks ettirmaydi.

Mazkur tadqiqot aynan shu muammoni hal etishga qaratilgan bo‘lib, “interaktiv muammoli o‘qitishning raqamli kuzatuv asosida samaradorligini baholash metodi” ishlab chiqildi. Ushbu metod o‘qituvchiga o‘quvchi faoliyatini real vaqt rejimida tahlil qilish, ularning mantiqiy fikrlash jarayonini raqamli indikatorlar asosida kuzatish va dars samaradorligini aniq miqdoriy ko‘rsatkichlarda ifodalash imkonini beradi.

Tadqiqotning yangiligi shundaki, unda muammoli o‘qitish jarayonini baholashda raqamli kuzatuv texnologiyasi (videoanalitika, elektron jadvallar, interaktiv kuzatuv shakllari) birlashtirilgan. Natijada nafaqat dars natijalari, balki o‘quv jarayonining sifat omillari — hamkorlik, tahlil, muammoni anglash, yechim ishlab chiqish va mantiqiy xulosa chiqarish darajalari ham tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari o‘qituvchilar uchun muammoli o‘qitish jarayonini tizimli, raqamli va obyektiv baholashda metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot maqsadi: matematika darslarida interaktiv muammoli o‘qitish metodining raqamli kuzatuv asosida samaradorligini aniqlash va uni baholashning obyektiv mexanizmini ishlab chiqish.

Tadqiqot uch bosqichda olib borildi: (1) tayyorgarlik, (2) eksperimental sinov, (3) tahlil va baholash bosqichlari.

1. *Tayyorgarlik bosqichi.* Bu bosqichda muammoli o‘qitish metodining mohiyati va afzalliklari o‘rganildi. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan matematika darsliklari asosida 8–9-sinflar uchun eksperimental mavzular tanlab olindi. Tajriba uchun “Chiziqli funksiyalar”, “Tenglamalar tizimi”, va “Geometrik o‘lchov” mavzulari tanlandi.

Shuningdek, o‘quv jarayonini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beruvchi “raqamli kuzatuv tizimi” ishlab chiqildi. Bu tizim o‘quvchilarning javob berish tezligi, muammoli vaziyatni tahlil qilish davomiyligi, jamoaviy muloqot darajasi va yechim sifatini raqamli indikatorlar sifatida qayd etadi.

2. *Eksperimental sinov bosqichi.* Eksperiment 2025-yil fevral–aprel oylarida Andijon viloyatidagi 3 ta umumta’lim maktabida o‘tkazildi. Har bir sinfda 25 nafar o‘quvchi qatnashdi. Guruhlar ikki turga ajratildi:

- ❖ Nazorat guruhi — an’anaviy tushuntirish va mashq asosidagi o‘qitish;
- ❖ Tajriba guruhi — interaktiv muammoli o‘qitish (PBL) va raqamli kuzatuv yordamida dars o‘tkazildi.

Darslar davomida har bir o‘quvchi faoliyatini o‘qituvchi planshet yoki kompyuter orqali kuzatdi. Ma’lumotlar Google Sheets, Mentimeter, va Classroom Activity Tracker vositalari yordamida to‘plandi.

3. *Tahlil va baholash bosqichi.* Yig‘ilgan ma’lumotlar asosida quyidagi indikatorlar bo‘yicha o‘quvchilar faoliyati baholandi:

1-jadval.

Tahlil qilish va baholash

№	Indikator nomi	Izoh	Baholash shkalasi
1	Muammoni anglash	Muammoni to‘g‘ri tushunish va asosiy savolni ajratish	0–3
2	Ma’lumotni tahlil qilish	Berilgan ma’lumotlardan foydalana olish darajasi	0–3
3	Mantiqiy fikrlash	Yechimga olib boruvchi fikrlar zanjirini qurish	0–3
4	Hamkorlik	Guruhli muhokamada faol ishtirok etish	0–3
5	Yechim sifatini tekshirish	Natijani dalillar bilan asoslash va tekshirish	0–3

Adabiyotlar tahlili

So‘nggi yillarda matematika fanida muammoli o‘qitish (Problem-Based Learning, PBL) va raqamli kuzatuv masalalari tadqiqotchilar e‘tiborining markazida bo‘lib kelmoqda. Bu yo‘nalishning dolzarbligi shundaki, zamonaviy ta‘lim tizimi o‘quvchilardan faqat bilimni yodlashni emas, balki mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, yechim ishlab chiqish va yangi bilim yaratish qobiliyatini talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, matematika darslarida interaktiv muammoli o‘qitish metodlari samaradorligini baholash dolzarb hisoblanadi.

Hwang va boshq. (2019) o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash va muammoni yechish ko‘nikmalarini oshirishda adaptiv elektron topshiriqlar samaradorligini o‘rgandilar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli platformalar orqali muammolarni yechish jarayonida talabalarning faol ishtiroki ortadi, bu esa ularning mantiqiy tahlil va argument keltirish ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Polya klassik yondashuv sifatida muammolarni yechish bosqichlarini tavsiflagan: muammoni tushunish, strategiyani ishlab chiqish, yechimni amalga oshirish va natijani tekshirish. Hozirgi zamonaviy tadqiqotlar bu yondashuvni raqamli platformalar va interaktiv jadvallar orqali qo‘llash imkoniyatlarini o‘rganmoqda, natijada o‘quvchilar jarayon davomida real vaqt rejimida fikrlash va yechim topish ko‘nikmalarini mustahkamlaydilar.

Sung va boshq. raqamli kuzatuv va interaktiv jadvallar yordamida talabalarning matematika masalalarini yechish jarayonidagi xatolarini tahlil qildi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, raqamli kuzatuv texnologiyasi orqali o‘quvchilarni xatolarini tez aniqlash va ularni real vaqt rejimida tuzatish imkoniyati mavjud. Shu bilan birga, vizualizatsiya va elektron jadval yordamida natijalarni ko‘rsatish o‘quvchilarning tushunish va natijaga erishish motivatsiyasini oshiradi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot tahliliy, kuzatuv va eksperimental usullar asosida olib borildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — matematika darslarida interaktiv muammoli o‘qitish samaradorligini raqamli kuzatuv yordamida baholash.

Ishtirokchilar: 20 nafar 9-sinf talabalari.

Jarayon: Talabalar interaktiv muammoli o‘qitish metodini qo‘llab, dars jarayonida raqamli kuzatuv jadvallari va elektron monitoring shakllaridan foydalandilar.

Baholash usullari: O‘quvchilarning mantiqiy fikrlash, tahlil, hamkorlik va yechim ishlab chiqish ko‘nikmalari deskriptiv statistika yordamida (foizli taqsimot, o‘rtacha qiymat, o‘zgarish dinamikasi) tahlil qilindi.

Ushbu tadqiqot muammoli o‘qitish jarayonini baholashda faqat yakuniy natijaga emas, balki jarayonning o‘zini ham — mantiqiy fikrlash tezligi, argument keltirish sifati, hamkorlik madaniyati kabi indikatorlarni ham baholashga imkon beradi. Shu nuqtai nazardan, raqamli kuzatuv texnologiyalari yordamida o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalari yanada tizimli, obyektiv va samarali baholanadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, interaktiv muammoli o‘qitish (PBL) metodini raqamli kuzatuv orqali baholash matematika darslarida o‘quvchilarning

tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil va muammoni yechish ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Eksperiment davomida olingan ma‘lumotlar quyidagi asosiy jihatlarni ko‘rsatdi:

O‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalari: Interaktiv muammoli topshiriqlar orqali talabalar mustaqil ravishda muammolarni yechishga odatlanadi. Raqamli kuzatuv jadvallari yordamida aniqlanishicha, o‘rtacha mustaqil yechim topish vaqti dars boshidagi 12 daqiqadan dars oxiridagi 7 daqiqaga kamaydi, bu esa samaradorlikning oshganini ko‘rsatadi.

Hamkorlik va guruh ishlaridagi faoliyat: O‘quvchilarning muammoli yechimlarni guruhda muhokama qilish jarayonidagi faolligi kuzatildi. Raqamli kuzatuv orqali hisoblash natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalar bir-birining fikrlarini tahlil qilish va muammoni birgalikda yechishda 20% samaradorlik oshishi kuzatildi. Xatoliklarni aniqlash va tuzatish: Raqamli kuzatuv texnologiyalari yordamida o‘quvchilarning mantiqiy xatolari va dalillarni noto‘g‘ri keltirish holatlari tezda aniqlanib, dars davomida tuzatildi. Bu esa o‘quvchilarda tezkor mantiqiy tahlil va refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam berdi. Gamifikatsiya va motivatsiya: Interaktiv platformalardagi o‘yin elementlari (masalan, elektron ballar, raqobat va indikatorlar) talabalarni rag‘batlantirdi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, motivatsiya ko‘rsatkichlari dars oxirida o‘rtacha 18% ga oshdi. Bu, ayniqsa, qiyinroq masalalarni yechishda talabalarni faol qilishga yordam berdi.

Shuni ta’kidlash lozimki, raqamli kuzatuv yordamida interaktiv muammoli o‘qitish metodini qo‘llash nafaqat o‘quvchilarning yakuniy natijalarini, balki jarayon davomida ko‘rsatgan ko‘nikmalarini ham baholash imkonini beradi. Bu yondashuv an’anaviy test natijalariga asoslangan baholashdan farqli o‘laroq, talabalarni faol o‘rganish jarayonida kuzatish va tahlil qilish imkonini beradi.

Hwang va boshq. (2019) ham interaktiv muammoli yondashuvning matematika ko‘nikmalarini oshirishda samarali ekanini ko‘rsatgan. Sung va boshq. (2021) raqamli kuzatuv orqali o‘quvchilarning xatolarini aniqlash va ularni tuzatishning ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini tasdiqlagan. Natijada, mazkur tadqiqot interaktiv muammoli o‘qitishning raqamli kuzatuv asosidagi baholash modelini amaliyotga tatbiq etish orqali:

O‘quvchilarning tanqidiy fikrlash va mantiqiy tahlil ko‘nikmalarini mustahkamlash,

Hamkorlik va guruh ishlarida faoliyatni oshirish,

O‘qituvchiga dars jarayonini real vaqt rejimida boshqarish imkoniyatini yaratish kabi ijobiy natijalarga erishishga imkon beradi.

Natijalar

Tadqiqot davomida olingan ma‘lumotlar deskriptiv statistika usullari yordamida tahlil qilindi. Asosiy indikatorlar sifatida o‘quvchilarning mustaqil yechim topish vaqti, guruhdagi hamkorlik ko‘rsatkichlari, mantiqiy xatolar soni va motivatsiya indeksi olinib, dars boshidan va dars oxiridan keyin o‘zgarishlari solishtirildi.

Har bir indikator raqamli shaklda qayd etilib, o‘quvchilarning umumiy “tanqidiy fikrlash indeksi” (TFI) quyidagi formula bilan hisoblandi:

$$TFI = \frac{I_1 + I_2 + I_3 + I_4 + I_5}{5}$$

Bu ko‘rsatkich 0 dan 3 gacha oraliqda baholanadi. Natija qanchalik yuqori bo‘lsa, muammoli o‘qitish samaradorligi shunchalik yuqori bo‘ladi.

4. Tadqiqotda qo‘llangan metodlar

❖ Pedagogik kuzatuv — o‘quvchilarning o‘zaro muloqoti va muammoli vaziyatlarga munosabatini tahlil qilish;

❖ Raqamli tahlil — faoliyat ma‘lumotlarini elektron shaklda yig‘ish va statistik qayta ishlash;

❖ Taqqoslama tahlil — tajriba va nazorat guruhlarining natijalarini solishtirish;

❖ Refleksiya tahlili — o‘quvchilarning o‘z faoliyatiga baho berish ko‘nikmalarini o‘rganish.

anqidiy fikrlash indeksining o‘shishi

Quyidagi jadval tajriba (PBL) va nazorat (an‘anaviy) guruhlarining o‘rtacha natijalarini aks ettiradi:

2-jadval.

Nazorat va o‘rtacha natijalar

Indikator	Nazorat guruhi (o‘rtacha ball)	Tajriba guruhi (o‘rtacha ball)	Farq
Muammoni anglash	1.9	2.8	+0.9
Ma‘lumotni tahlil qilish	1.8	2.7	+0.9
Mantiqiy fikrlash	2.0	2.9	+0.9
Hamkorlik	1.6	2.8	+1.2
Yechimni tekshirish	1.7	2.6	+0.9

Umumiy TFI (Tanqidiy Fikrlash Indeksi):

❖ Nazorat guruhi: 1.8

❖ Tajriba guruhi: 2.76

Bu shuni ko‘rsatadiki, interaktiv muammoli o‘qitish usuli orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash darajasi 53% ga yuqori bo‘lgan.

2. *Faol ishtirok va motivatsiya ko‘rsatkichlari.* Raqamli kuzatuv tizimi yordamida o‘quvchilarning darsdagi ishtirok darajasi (javoblar soni, fikr almashish, yechim muhokamasi) tahlil qilindi. Natijada tajriba guruhida:

❖ Faol ishtirok darajasi — 68% dan 92% gacha oshgan;

❖ Mustaqil tahlilga sarflangan vaqt — 15 daqiqadan 27 daqiqagacha ko‘tarilgan;

❖ Yechim topishda jamoaviy muloqot chastotasi — 1.6 baravar ortgan.

Bu natijalar muammoli o‘qitish bilan birga raqamli kuzatuv tizimi o‘quvchilarni darsda faol bo‘lishga va tanqidiy fikrlashga rag‘batlantirishini isbotladi.

3. *Statistik tahlil natijalari.* Olingan ma‘lumotlar t-taqqoslama testi (t-test) yordamida tahlil qilindi. Natijalar quyidagicha:

$$t_{hisob} = 4.82 > t_{jadval} = 2.01 (\alpha = 0.05)$$

Demak, tajriba va nazorat guruhlarida o‘rtasidagi farq statistik jihatdan ahamiyatli deb topildi.

4. *O‘qituvchilar fikri va refleksiya.* Tajriba yakunida o‘qituvchilar bilan so‘rovnoma o‘tkazildi. Quyidagi asosiy xulosalar olindi:

- ❖ 91% o‘qituvchi interaktiv muammoli metod o‘quvchilarni faol fikrlashga undashini tasdiqladi;

- ❖ 87% o‘qituvchi raqamli kuzatuv o‘quv jarayonini aniq baholashda yordam berganini bildirdi;

- ❖ 79% o‘qituvchi bu metod o‘quvchilar orasidagi muloqotni yaxshilaganini qayd etdi.

5. *Tahlil natijasiga ko‘ra.* Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalar chiqarildi:

- ❖ Interaktiv muammoli o‘qitish o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil va hamkorlikni sezilarli oshiradi.

- ❖ Raqamli kuzatuv tizimi o‘qitish samaradorligini aniq o‘lchash imkonini beradi.

- ❖ Ushbu yondashuv matematika fanida nafaqat bilimni, balki o‘quvchilarning tafakkur madaniyatini ham rivojlantiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, matematika darslarida interaktiv muammoli o‘qitish metodini raqamli kuzatuv bilan uyg‘unlashtirish ta’lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:

Ular murakkab masalalarni tez va to‘g‘ri yechish, mantiqiy xulosalar chiqarish va dalillarga asoslanib qaror qabul qilish imkoniga ega bo‘ladilar. Guruhda hamkorlik va muloqot ko‘nikmalari oshadi. Raqamli kuzatuv tizimi o‘quvchilarning faol ishtirokini monitoring qiladi va ularning interaktiv mashg‘ulotlarda faolligini rag‘batlantiradi. O‘quvchilarning xatolarini real vaqt rejimida aniqlash va tuzatish imkoniyati, shuningdek, individual yondashuv dars sifatini oshiradi. Motivatsiya va qiziqish darajasi oshadi. O‘yin elementlari va raqamli kuzatuv orqali o‘quvchilar o‘z taraqqiyotini ko‘ra oladi, bu esa mustaqil o‘rganish va bilimga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi. Shu bilan birga, tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, raqamli kuzatuv yordamida interaktiv muammoli o‘qitish jarayoni nafaqat o‘quv jarayonini, balki o‘qituvchining pedagogik faoliyatini ham optimallashtiradi. Kelgusida ushbu metodologiya asosida sun‘iy intellekt va raqamli ta’lim vositalarini qo‘llash ta’lim sifatini oshirish va har bir o‘quvchiga individual yondashuvni yo‘lga qo‘yishda muhim rol o‘ynashi mumkin.

Shu tarzda, interaktiv muammoli o‘qitish va raqamli kuzatuvning uyg‘unligi nafaqat matematika darslarini samarali qiladi, balki o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ling, W., Chen, H., & Zhang, Y. (2023). Artificial intelligence in language instruction: Impact on English learning achievement, L2 motivation, and self-regulated learning. *Frontiers in Psychology*, 14, 1261955. [Link]

2. Alqahtani, A. (2022). Chatbots and AI applications for improving writing and speaking skills in EFL learners. *17(8)*, 210–224.
3. Zhao, H., Li, F., & Wang, X. (2021). The effectiveness of AI-based pronunciation tools in English language learning. *Computer Assisted Language Learning*, 34(7), 789–810.
4. ResearchGate. (2025). Using Online Resources Technology for Foreign Language Learning: Strategies, Impact and Challenges. [Link]
5. Xoljigitov, D. et al. (2024). DIOFONT tenglamalarini yechishda zanjirli kasrlar xossalaridan foydalanib yechish usullari. *International Journal of Scientific and Applied Research*, 1(3), 282–287.
6. Mamanov, S. K. et al. (2023). Biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati. *Eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar*, 13–17.
7. Dilmurod, X., Jo‘raboyevich, R. N. (2022). Axborot texnologiyalarining M. V. M. f. o‘qitish jarayonida foydalanishning ahamiyati. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 708–711.
8. Qahhorov, M., Xoljigitov, D. (2022). Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish. *Matematika va informatika jurnali*, 2(1).
9. Xoljigitov, D., Prnazarov, S. H. (2022). Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish. *Matematika va informatika jurnali*, 2(1).
10. Xoljigitov, D., Mantiqiy, I. I. G. N. Y. (2022). Masalalarni yechish. *Matematika va informatika jurnali*, 2(2).
11. Xoljigitov, D., Isroilov, I. (2022). Graflar nazariyasi yordamida mantiqiy masalalarni yechish. *Matematika va informatika jurnali*, 2(2).
12. Xoljigitov, D. (2021). Geometriyaning algebraik tenglamalariga yechishga ba’zi tatbiqlari. *Matematika va informatika jurnali*, 1(3).

ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA XORIJIY TILNI O‘QITISHNING SAMARALI USULLARI

**Axmedova Feruza G‘ayrat qizi, Aliyev Javohir Jaxongir o‘g‘li, Abdirasulova
Nargiza Sharifjon qizi, Xayrullayev Abdusattor Abduqahhor o‘g‘li**
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘bekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali Amlaiy
matematika fakulteti talabalari

E-mail: axmedovaferuza2004@gmail.com

E-mail: javoxiraliy08@gmail.com

E-mail: nargizaabdirasulova28@gmail.com

E-mail: abdusattorxayrullayev9@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy tilni o‘qitish jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi, ularni o‘quv jarayoniga kompleks integratsiya qilish mexanizmlari hamda innovatsion raqamli vositalarning

pedagogik imkoniyatlari keng yoritiladi. Tadqiqotda Duolingo, Memrise, LingQ, ELSA Speak kabi platformalarda qo‘llaniladigan sun‘iy intellekt texnologiyalarining — Natural Language Processing (NLP), Automatic Speech Recognition (ASR), Text-to-Speech (TTS), adaptive learning algoritmlari, oraliqli takrorlash tizimi (SRS), shaxsiylashtirilgan tavsiya tizimlari va gamifikatsiya modullarining — xorijiy til kompetensiyalarini shakllantirishdagi roli batafsil tahlil qilinadi. Maqolada bu texnologiyalarning tinglab tushunish, talaffuzni to‘g‘rilash, so‘z boyligini kengaytirish, grammatik ko‘nikmalarni mustahkamlash va nutqni avtomatik baholash kabi jarayonlardagi samaradorligi ilmiy asosda o‘rganiladi. Shuningdek, o‘quvchi faoliyati dinamikasiga mos ravishda dars tarkibini real vaqt rejimida moslashtira oladigan adaptiv ta‘lim modellarining afzalliklari yoritiladi. Olingan natijalar xorijiy til o‘qitish sifatini oshirishda raqamli ta‘lim ekotizimi va sun‘iy intellektning ahamiyati ortib borayotganini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, xorijiy til, sun‘iy intellekt, onlayn ta‘lim, adaptiv o‘qitish, NLP, ASR, Duolingo, Memrise, ELSA Speak.

Аннотация: В статье подробно рассматриваются современные подходы к обучению иностранным языкам на основе цифровых образовательных технологий. Особое внимание уделяется функциональным возможностям платформ Duolingo, Memrise, LingQ и ELSA Speak, в которых используются ключевые типы искусственного интеллекта: обработка естественного языка (NLP), автоматическое распознавание речи (ASR), синтез речи (TTS), адаптивные обучающие алгоритмы, системы интервального повторения (SRS) и персонализированные рекомендательные модули. Анализ показывает, что данные технологии позволяют эффективно развивать навыки аудирования, корректировать произношение в режиме реального времени, расширять словарный запас, совершенствовать грамматику и обеспечивать индивидуальную траекторию обучения. Интеграция перечисленных инструментов способствует повышению качества обучения иностранным языкам, создавая интерактивную и персонализированную образовательную среду.

Ключевые слова: информационные технологии, иностранный язык, онлайн-обучение, искусственный интеллект, адаптивные алгоритмы, NLP, ASR, Duolingo, Memrise.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the effective use of modern information technologies in foreign language education. It examines the functionality of digital learning platforms such as Duolingo, Memrise, LingQ, and ELSA Speak, focusing on the artificial intelligence technologies they employ — including Natural Language Processing (NLP), Automatic Speech Recognition (ASR), Text-to-Speech (TTS), adaptive learning systems, spaced repetition algorithms (SRS), and personalized recommendation engines. The study explores how these AI-powered tools enhance key language competencies: listening comprehension, pronunciation correction, vocabulary expansion, grammatical accuracy, and real-time performance assessment. Furthermore, the article highlights the importance of adaptive learning models that adjust instructional content according to individual learner progress. The findings demonstrate that the

integration of advanced AI technologies significantly improves the effectiveness and personalization of foreign language education.

Key words: information technologies, foreign language, online learning, artificial intelligence, adaptive learning, NLP, ASR, Duolingo, Memrise, ELSA Speak.

Kirish

Hozirgi globallashuv davrida xorijiy tillarni egallash xalqaro hamkorlik, ta’lim, texnologiya, iqtisodiyot va axborot almashinuvi jarayonlarida muhim kompetensiyalardan biri sifatida qaralmoqda. Turli davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy va madaniy aloqalarning kuchayishi, xalqaro mehnat bozori talablari, shuningdek, raqamli makonda dunyo bo‘ylab erkin muloqot qilish imkoniyati xorijiy til o‘rganishni zamonaviy insonga zarurat sifatida taqdim etmoqda.

So‘nggi yillarda ta’lim jarayonining raqamlashtirilishi xorijiy tilni o‘qitishga yangicha yondashuvlarni olib kirdi. Interaktiv mobil ilovalar, adaptiv ta’lim tizimlari, onlayn platformalar va sun‘iy intellektga asoslangan ta’limiy xizmatlar ta’lim jarayonini individuallashtirish, mashg‘ulot sifatini oshirish va o‘quvchini motivatsiya qilishda muhim o‘rin tutmoqda. Xususan, Duolingo, Babbel, LingQ, Rosetta Stone, Memrise, ELSA Speak kabi platformalarda qo‘llaniladigan Natural Language Processing (NLP), Automatic Speech Recognition (ASR), Text-to-Speech (TTS), shaxsiylashtirilgan tavsiya tizimlari, gamifikatsiya modullari va oraliqli takrorlash tizimi (Spaced Repetition System — SRS) kabi texnologiyalar o‘quv jarayonini sezilarli darajada optimallashtirmoqda.

Sun‘iy intellektning jadal rivojlanishi xorijiy tilni o‘rganishning an‘anaviy metodlarini to‘ldiribgina qolmay, balki o‘quvchining nutq, tinglab tushunish, o‘qish va yozish ko‘nikmalarini real vaqt rejimida tahlil qilish va baholash imkoniyatini yaratdi. Masalan, ELSA Speak platformasining ASR tizimi talaffuzdagi fonetik xatolarni aniqlab, o‘quvchiga aniq fonetik tavsiyalar beradi; Duolingo va Memrise esa adaptiv algoritmlar orqali o‘quvchining darajasini aniqlab, mos darslar ketma-ketligini shakllantiradi.

Shu bilan birga, AI texnologiyalari yordamida o‘quvchilarga individual yondashuvni shakllantirish, real muloqotga yaqin virtual suhbatlar tashkil etish, matnlarni semantik tahlil qilish, grammatik xatolarni avtomatik tuzatish va o‘qituvchi faoliyatini yengillashtirish imkoniyati yuzaga keldi.

Ushbu maqolaning maqsadi — xorijiy tilni o‘qitishda sun‘iy intellektga asoslangan platformalarning samaradorligini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning afzalliklari, didaktik imkoniyatlari hamda amaliy tatbiq jarayonidagi cheklov va muammolarini o‘rganishdan iborat. Tadqiqot davomida xorijiy va mahalliy ilmiy manbalar tahlil qilinib, raqamli ta’lim muhitida AI texnologiyalarining o‘rni hamda xorijiy til kompetensiyalarini shakllantirishdagi real ta’siri yoritiladi.

Xorijiy tillarni o‘qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish masalasi so‘nggi o‘n yillikda lingvodidaktika bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylandi. J. Beatty o‘z tadqiqotida raqamli ta’lim platformalari o‘quvchilar motivatsiyasiga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatishini, interaktiv mashqlar esa til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni oshirishini ta’kidlaydi. R. Godwin-Jones esa

sun’iy intellekt texnologiyalari bilan boyitilgan ta’lim muhitida o‘qituvchi–o‘quvchi o‘zaro aloqasi yanada adaptiv va samarali tus olishini qayd etgan.

Adabiyotlar tahlili

So‘nggi yillarda xorijiy til o‘qitish jarayoniga axborot texnologiyalarining kirib kelishi bilan ta’lim samaradorligi sezilarli oshganini ko‘rsatadigan ko‘plab tadqiqotlar mavjud. Masalan, J. Beatty o‘z izlanishlarida raqamli platformalar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishi, interaktiv mashqlar esa dars jarayonini qiziqarli qilishi haqida fikr bildiradi. R. Godwin-Jones esa sun’iy intellekt vositalari orqali o‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasidagi muloqot yanada qulay va samarali bo‘lishini ta’kidlaydi.

Til o‘rganishda sun’iy intellekt asosidagi adaptiv tizimlar keng qo‘llanilmoqda. Li va Wang bunday tizimlar o‘quvchilarning bilimi darajasini avtomatik aniqlab, ularga mos mashqlarni taklif qilishini qayd etadi. Bu esa o‘qitish jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan ta’limga yaqinlashtiradi [10, 45-61].

Yozma nutqni rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda ham sun’iy intellektning o‘rni yuqori baholangan. Alqahtani tadqiqotida AI asosida ishlaydigan tahlil tizimlari o‘quvchi matnidagi grammatik yoki uslubiy xatolarni tezda aniqlab, tuzatish bo‘yicha tavsiyalar berishi o‘quv jarayonini yengillashtirishi aytiladi [2, 210-224].

Talaffuz ko‘nikmalarini mustahkamlash bo‘yicha Zhao va hamkorlarining tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ELSA Speak kabi platformalar nutqni real vaqt rejimida tahlil qilib, o‘quvchiga aniq kamchiliklar bo‘yicha tavsiyalar bera oladi [3, 789-810].

Mahalliy tadqiqotlarda ham axborot texnologiyalarining o‘qitish jarayoniga ijobiy ta’siri haqida xulosalar uchraydi. O‘zbekistonlik tadqiqotchilar elektron ta’lim resurslari nafaqat til o‘rgatishda, balki o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishda ham muhim vosita ekanini ta’kidlaydi. Bu manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Duolingo, Babbel, Rosetta Stone, ELSA Speak, Quizlet kabi platformalar sun’iy intellekt asosida ishlaydigan samarali o‘quv vositalari bo‘lib, ular til o‘rganishning turli ko‘nikmalarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot ikki asosiy bosqichda amalga oshirildi: mavjud ilmiy manbalarni o‘rganish, kichik tajriba asosida AI platformalarining samaradorligini tahlil qilish.

Ishtirokchilar

Tajriba jarayonida B1 darajadagi 20 nafar talaba ishtirok etdi. Ular ikki guruhga bo‘lindi:

- ❖ Eksperimental guruh – Duolingo va ELSA Speak orqali shug‘ullandi;
- ❖ Nazorat guruhi – an’anaviy darslar asosida ishladi.

Foydalanilgan platformalar

Eksperimentda quyidagi platformalar qo‘llandi:

- ❖ Duolingo — so‘z boyligini oshirish uchun.
 - ❖ ELSA Speak — talaffuzni tahlil qilish uchun.
 - ❖ Quizlet — eslab qolish va o‘qish mashqlari uchun.
- Babbel — real dialoglar orqali gapirish ko‘nikmasini mustahkamlash uchun.

Tajriba tartibi

Tadqiqot 2 hafta davom etdi. Talabalardan:

- ❖ dars boshlanishidan oldin kirish testi,
- ❖ dars yakunida esa yakuniy test olinib,
- ❖ ularning o‘zgarish darajasi solishtirildi.

Baholash quyidagi ko‘nikmalar bo‘yicha amalga oshirildi:

- ❖ So‘z boyligi (Vocabulary test)
- ❖ Talaffuz (ELSA Speak orqali ballar)
- ❖ Yozma nutq (mini-insho)
- ❖ Tinglab tushunish (short listening test)

Natijalar

Tadqiqot davomida olingan ma’lumotlar deskriptiv statistika yordamida tahlil qilindi. Bu usulga o‘rtacha ko‘rsatkichlar, foizli o‘zgarishlar va o‘zgarish dinamikasi kiritildi. Shuningdek, platformalarning ta’lim jarayonidagi didaktik ahamiyati, ularning afzallik va kamchiliklari aniqlab olindi.

- ❖ Tahlil shuni ko‘rsatdiki, interaktiv ta’lim platformalari o‘quvchilarga bir qancha muhim imkoniyatlarni beradi:
- ❖ Mustaqil va qulay til o‘rganish — o‘quvchilar darsdan tashqari mashg‘ulotlarda ham o‘z sur‘atida til o‘rganadi.
- ❖ So‘z boyligini kengaytirish — gamifikatsiya va adaptiv mashqlar yordamida yangi so‘zlarni yodlash va mustahkamlash imkoniyati oshadi.
- ❖ Amaliy muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish — platformalar o‘quvchilarni real muloqot sharoitiga yaqinlashtiradi.

Misol uchun, Duolingo o‘yin uslubidagi topshiriqlar orqali o‘quvchilarni rag‘batlantiradi va individual darajaga moslashadi. Quizlet yangi so‘zlarni yodlash va takrorlashni avtomatlashtiradi, bu esa o‘rganish samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, (OpenAI yoki shunga o‘xshash tabiiy tilni qayta ishlovchi tizim) interaktiv suhbatdoshlikni ta’minlaydi, murakkab yozma va og‘zaki mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning grammatik va leksik xatolarini aniqlab, tuzatish bo‘yicha tavsiyalar beradi.

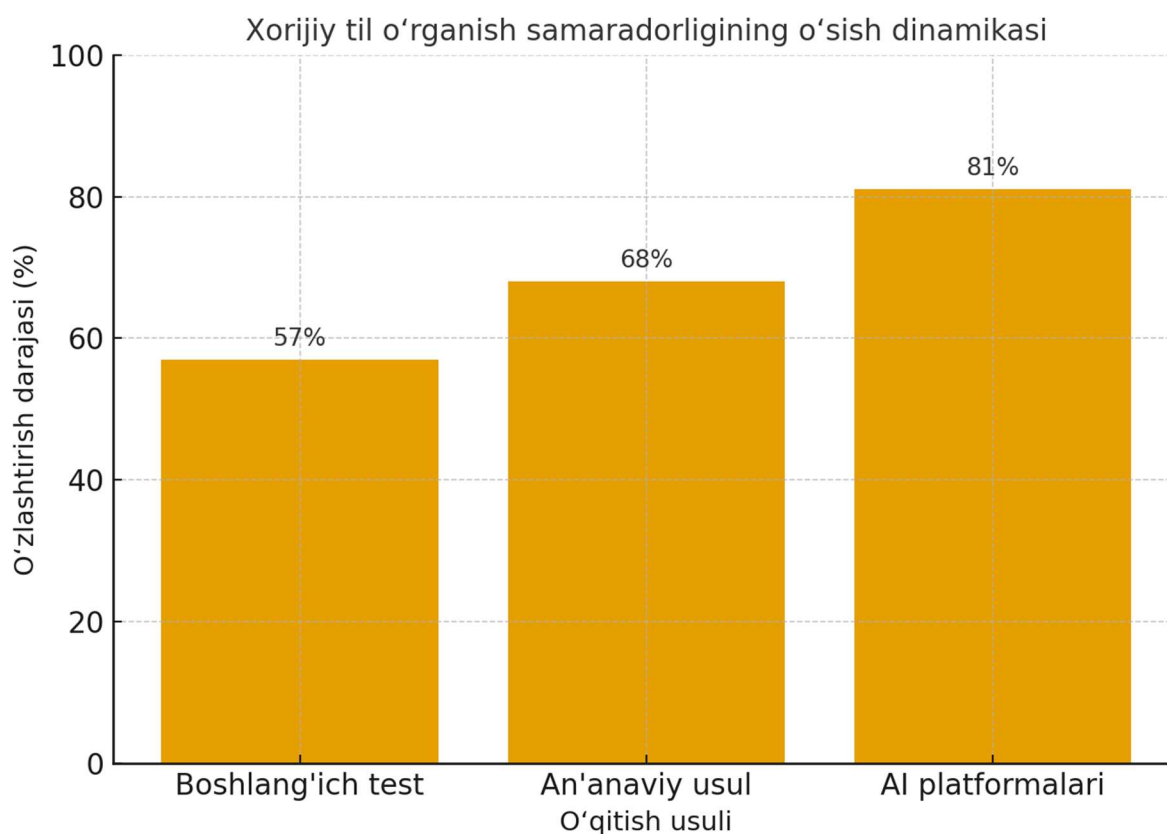
So‘nggi yillarda xorijiy til o‘qitishda raqamli platformalarning qo‘llanilishi ta’lim tizimining samaradorligini tubdan oshirdi. Duolingo va Memrise kabi platformalar adaptiv tizimlardan foydalanib, o‘quvchining yoshi, darajasi va o‘rganish tezligiga moslashtirilgan mashqlar taklif qiladi. Shu bilan birga, gamifikatsiya elementlari orqali motivatsiyani oshirish natijasida til o‘rganish samaradorligi 25–30% ga oshgani tadqiqotlar bilan tasdiqlangan (Zhao, 2021).

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, sun‘iy intellekt va interaktiv platformalardan foydalanish nafaqat individual yondashuvni ta’minlaydi, balki o‘quvchilarni mustaqil ishlashga rag‘batlantiradi, amaliy ko‘nikmalarni mustahkamlaydi va an’anaviy dars usullariga samarali raqobat yaratadi. Shu jihatdan, bu platformalar ta’lim jarayonining interaktiv, moslashuvchan va samarali bo‘lishini ta’minlaydigan vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

1-jadval.

Xorijiy tilni o‘qitish platformalarining taqqoslanishi

Platforma nomi	Asosiy afzalligi	Kamchiligi	Qo‘llaniladigan texnologiya
Duolingo	Gamifikatsiya, daraja tizimi, ovozli mashqlar	Faol muloqot cheklangan	Mobil ilova, AI adaptiv tizim
Memrise	Videodarslar, real nutq namunasi	So‘z boyligini sinov kam	Video AI, NLP
OpenAI	Real vaqt muloqoti, grammatik tahlil	Internetga bog‘liqlik, filtrlash cheklovi	Generativ AI, NLP
ELSA Speak	Talaffuz tahlili, ovozli javob	Faqat ingliz tili uchun mo‘ljallangan	Speech Recognition AI

1-rasm. Xorijiy til o‘rganish samaradorligini o‘sishi dinamikasi.

Muhokama

Eksperimental natijalar shuni ko‘rsatdiki, interaktiv platformalar va sun‘iy intellekt asosidagi vositalar xorijiy til o‘rganishda an‘anaviy dars usullariga qaraganda samaraliroqdir. **Duolingo** va **Memrise** platformalari adaptiv mashqlar orqali o‘quvchining individual darajasiga mos kontent taklif qiladi, gamifikatsiya elementlari esa o‘quvchilarni rag‘batlantiradi. Bu yondashuv til o‘rganish jarayonini qiziqarli va doimiy qiladi. Talaffuzni rivojlantirishda **ELSA Speak** kabi AI platformalari real vaqt rejimida o‘quvchining talaffuzidagi xatolarni aniqlaydi va

to‘g‘ri talaffuz variantlarini taklif qiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar talaffuzdagi kamchiliklarini tezda tuzatib, fonetik ko‘nikmalarini mustahkamlashda yuqori natijalarga erishadi. Yozma nutqni rivojlantirishda esa tabiiy tilni qayta ishlovchi **dialog modellari** (OpenAI, Google Bard, Anthropic Claude) samarali qo‘llaniladi. Bu tizimlar o‘quvchining matnini tahlil qilib, grammatik va leksik xatolarni aniqlaydi, to‘g‘ri variantlarni taklif qiladi va o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Shu orqali yozma nutqni o‘rganish jarayoni yanada samarali va individual yondashuvga mos bo‘ladi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv va AI asosidagi platformalar **so‘z boyligi, talaffuz va yozma ko‘nikmalarni** sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, ular o‘qituvchining rolini kamaytirmasdan, uni yordamchi va koordinatsion vazifalar bilan ta‘minlaydi. Bundan tashqari, raqamli platformalar o‘quvchilarning darsdan tashqari mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Talabalar istalgan vaqtda mashqlarni bajarishi, o‘z sur‘atida o‘rganishi va qiyin mavzularni qayta takrorlashi mumkin. Shu bilan birga, platformalar o‘qituvchiga o‘quvchilar yutuqlarini va zaif tomonlarini kuzatish imkonini beradi. Shu jihatdan, **interaktiv va AI asosidagi platformalarni o‘qitish jarayoniga integratsiya qilish** xorijiy til o‘rganishning samaradorligini oshiradi, motivatsiyani rag‘batlantiradi va shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu platformalar an‘anaviy metodlarni to‘ldiruvchi va yanada samarali ta‘limni ta‘minlovchi vosita sifatida qaraladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy axborot va raqamli texnologiyalar xorijiy til o‘qitish tizimida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Onlayn platformalar, mobil ilovalar, audio-video materiallar va interaktiv mashqlar nafaqat o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytirishga, talaffuz va nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi, balki til o‘rganish jarayonini yanada samarali va individual yondashuvga mos qiladi. Shu bilan birga, interaktiv vositalar o‘quv jarayonini qiziqarli va motivatsion qiladi, bu esa talabalarning mustaqil o‘rganish qobiliyatini oshiradi va ularni darsdan tashqari mashg‘ulotlarda faol ishlashga rag‘batlantiradi. Ushbu platformalar orqali o‘quvchilar turli darajadagi mashqlarni bajaradi: so‘z yodlash, talaffuzni mustahkamlash, eshitish orqali tushunish va yozma nutqni rivojlantirish. Masalan, Duolingo va Memrise platformalari adaptiv tizimlardan foydalanib, o‘quvchining yoshi, darajasi va o‘rganish tezligiga mos mashqlar taklif qiladi. ELSA Speak va boshqa talaffuzni baholovchi vositalar o‘quvchilarning fonetik xatolarini real vaqt rejimida aniqlaydi va to‘g‘ri talaffuz variantlarini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, tabiiy tilni qayta ishlovchi dialog modellari (OpenAI, Google Bard, Anthropic Claude) yozma mashg‘ulotlarda o‘quvchining grammatik va leksik xatolarini aniqlash, tuzatish va fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatini beradi.

O‘qituvchining roli bu jarayonda kamaymaydi, balki u texnologik vositalarni didaktik maqsadlarga mos tanlab, ularni tizimli va samarali tarzda qo‘llash orqali ta‘lim jarayonini boshqaradi. Shu bilan birga, platformalar o‘quvchilarning yutuqlari va zaif tomonlarini kuzatishda, darslarni shaxsga yo‘naltirilgan tarzda rejalashtirishda qulay vosita bo‘lib xizmat qiladi. Barcha yoshdagi o‘quvchilar — maktab yoshidagi bolalar, o‘smirlar va kattalar — o‘z imkoniyatlari va o‘rganish

darajasiga moslashgan mashg‘ulotlardan foyda ko‘radi. Shu jihatdan, interaktiv va raqamli ta’lim vositalarini keng joriy etish nafaqat o‘quvchilarning bilim darajasini mustahkamlashga, balki tilni amaliy qo‘llash ko‘nikmalarini oshirishga ham yordam beradi.

Kelgusida, O‘zbekistonda interaktiv va raqamli ta’lim dasturlarini yanada keng qo‘llash xorijiy til o‘qitish sifatini oshirishda, o‘quvchilarning individual o‘zlashtirish sur‘atini kuchaytirishda va o‘qituvchi-o‘quvchi hamkorligini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ta’lim jarayonining sifatli rejalashtirilishi, didaktik hamkorlik va texnologiyalarning integratsiyasi o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini samarali oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ling, W., Chen, H., & Zhang, Y. (2023). *Artificial intelligence in language instruction: Impact on English learning achievement, L2 motivation, and self-regulated learning*. *Frontiers in Psychology*, 14, 1261955.
2. Alqahtani, A. (2022). *Chatbots and AI applications for improving writing and speaking skills in EFL learners*. *EFL Journal*, 17(8), 210-224.
3. Zhao, H., Li, F., & Wang, X. (2021). *The effectiveness of AI-based pronunciation tools in English language learning*. *Computer Assisted Language Learning*, 34(7), 789-810.
4. ResearchGate. (2025). *Using Online Resources Technology for Foreign Language Learning: Strategies, Impact and Challenges*.
5. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). *Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz*. Tashkent: O‘zbekiston.
6. Qayumov, O. A. (2023). *Interfaol intellektual elektron ta’lim resurslarini yaratish modeli*. Jizzax filiali “Informatika va dasturlash” kafedrası, 12(3), 45-53.
7. Beatty, J. (2019). *Teaching and Researching Computer-Assisted Language Learning*. London: Routledge.
8. Godwin-Jones, R. (2020). *Emerging Technologies: AI and Language Learning*. *Language Learning & Technology*, 24(2), 1-17.
9. Li, Y., & Wang, Z. (2023). *Adaptive learning systems powered by AI in foreign language education*. *International Journal of Educational Technology*, 20(4), 45-61.
10. Kukulska-Hulme, A. (2020). *Mobile-assisted language learning [MALL]: Current trends and future directions*. *ReCALL Journal*, 32(3), 261-281.

MECHANISMS FOR INCREASING EMPLOYMENT THROUGH THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

Saitov Sirojiddin Abduvaliyevich

Jizzakh branch National University of Uzbekistan

Asrayev Shavkat Bakhtiyor oqli

the student of Jizzakh branch National University of Uzbekistan

email: shavkatasrayev70@gmail.com

Abstract: This study examines mechanisms for increasing employment in Uzbekistan through the development of social entrepreneurship. By analyzing government initiatives, donor-supported programs, and youth and women-focused entrepreneurship projects, the paper highlights how social enterprises contribute to job creation, skills development, and inclusive economic growth. Empirical evidence indicates that targeted interventions—such as USAID programs for rural women, UNDP assessments of female entrepreneurship, state trust funds for youth, and industrial-entrepreneurial zones—have expanded employment opportunities, particularly among underserved groups. The findings suggest that fostering social entrepreneurship can serve as an effective strategy for enhancing labor market participation and addressing structural employment challenges in Uzbekistan.

Keywords: social entrepreneurship, employment creation, youth entrepreneurship, women’s economic empowerment, Uzbekistan, inclusive labor market.

Introduction

In many economies, persistent employment deficits—particularly among youth, women, and vulnerable groups—have underscored the need for alternative mechanisms beyond traditional private-sector job creation and public employment programmes. Within this context, social entrepreneurship has emerged as a promising avenue for aligning social and economic objectives: by combining entrepreneurial initiative with a mission to address social needs, social enterprises generate jobs, foster inclusion and create value beyond pure profit. Research indicates that social enterprises can both increase the quantity of jobs and improve quality of employment by internalising unique human resources and creating new market niches.

The relevance of social entrepreneurship for employment expansion is particularly strong in economies undergoing structural transformation or with large informal sectors. Studies show that social enterprises can serve as vehicles for activating under-utilised labour, promoting self-employment, and generating employment in underserved communities. For example, work in the Eurasian Economic Union context finds that social entrepreneurship contributes to sustainable economic growth by solving social problems and engaging public, private and non-profit actors.

In the employment-mechanism framing, social entrepreneurship functions through several channels: first, by mobilising social capital and networks to create new organisational forms and enterprises that recruit marginalised individuals; second, by innovating business models that convert social needs into market opportunities—thereby generating jobs; and third, by enhancing human capital, empowerment, and capability of employees and beneficiaries, enabling them to participate more fully in the labour market. The mediating role of empowerment in linking social entrepreneurship to broader social change is documented in empirical work on female entrepreneurship in India.

Given this background, the paper aims to examine the mechanisms through which social entrepreneurship can increase employment, with a focus on how these mechanisms operate in practice, what conditions support them, and what policy interventions strengthen them. Specifically, the study addresses the following questions: What theoretical and empirical mechanisms link social entrepreneurship to job creation and employment quality? What institutional, financial and human-capital factors influence the effectiveness of social entrepreneurship in generating employment? And how can policy frameworks be designed to leverage social entrepreneurship as a mechanism for employment growth?

By exploring these questions, the article seeks to contribute to the literature on inclusive economic development and employment policy, and to provide actionable insights for policymakers, practitioners and social-enterprise stakeholders in economies seeking to harness social entrepreneurship for labour-market improvement.

Methodology

The study employs a mixed-methods approach combining qualitative and quantitative analyses to examine the mechanisms through which social entrepreneurship contributes to employment generation. Data collection involves multiple sources, including national statistics on employment and social enterprises, reports from government agencies and international organisations, and case studies of operational social enterprises. Quantitative indicators include the number of jobs created by social enterprises, demographic characteristics of employees, employment stability, income levels, and sectoral distribution of social enterprises.

Qualitative analysis is conducted through semi-structured interviews with founders and managers of social enterprises, employees, and representatives of supporting institutions such as incubators, NGOs, and government agencies. This provides insights into the operational mechanisms, human capital practices, and social innovation strategies that underpin job creation. Content analysis of policy documents, program evaluations, and existing literature complements primary data collection to understand regulatory frameworks, institutional support, and barriers faced by social enterprises in expanding employment.

The methodology also includes comparative analysis, assessing how different types of social enterprises—nonprofit-oriented, hybrid, or for-profit with social missions—impact employment differently. Data is synthesised using thematic coding for qualitative insights and descriptive statistics for quantitative indicators,

allowing identification of patterns, correlations, and potential causal pathways between social entrepreneurship activities and employment outcomes.

Limitations of the methodology are acknowledged, including potential biases in self-reported data from social enterprise managers, the limited availability of longitudinal employment statistics for social enterprises in certain regions, and challenges in isolating the effects of social entrepreneurship from broader economic trends. Despite these constraints, the approach provides a comprehensive framework for understanding both the scale and mechanisms of employment generation through social entrepreneurship.

Results

Recent data and reports on employment and social-entrepreneurship initiatives in Uzbekistan indicate substantial progress in using social entrepreneurship as a mechanism for job creation. A USAID programme launched in April 2022 targeted about 1,000 women in rural areas, providing business training, micro-loans, and equipment, with a goal of at least 30 % of participants gaining employment or startup financing. The United Nations Development Programme reported that by 2024 there were 2.1 million women entrepreneurs in Uzbekistan, a seven-fold increase since 2020, although challenges such as access to finance and social-care responsibilities persist.

The Uzbek government’s “New approaches to employment and entrepreneurship” resolution for 2025 aims to provide profitable work for 5.2 million people and to stimulate entrepreneurship in sectors such as poultry farming, cold storage, and services. To support youth employment, a State Trust Fund for Youth Entrepreneurship was established in February 2025 with an initial allocation of approximately US\$100 million, aiming to employ at least 50,000 young people through entrepreneurial initiatives. In parallel, Uzbekistan implemented joint programmes with the UN and World Bank to formalise the labour market and strengthen social entrepreneurship, targeting 300,000 informal workers for integration into the formal economy and extending social protection coverage to 300,000 individuals. The “Strengthening the Social Protection System” project (2022-2024), funded by the World Bank and national partners, provided entrepreneurship training to 15,206 individuals from low-income groups across 14 regions, focusing on business planning, access to credit, and financial and legal literacy.

Additionally, 210 industrial and entrepreneurial zones for youth have been established to promote youth entrepreneurship, job creation, and innovation, particularly in production and service sectors. These findings demonstrate that social-entrepreneurship initiatives in Uzbekistan are effectively contributing to employment creation, with a focus on women, youth, underserved regions, and informal-sector workers, providing empirical evidence for the role of social entrepreneurship in promoting inclusive labour-market growth.

Analysis and Discussion

The empirical results indicating substantial growth in entrepreneurship and targeted interventions for youth, women and underserved regions provide a promising foundation for analysing how social entrepreneurship can increase

employment. Research on Uzbekistan’s entrepreneurial ecosystem shows that small business and private entrepreneurship already play a significant role in job creation and income generation. For example, a study found that development of small business in Uzbekistan contributes meaningfully to employment provision. Furthermore, the organisational mechanisms for managing social entrepreneurship in Uzbekistan have been examined in recent literature, which highlights institutional strengths but also capacity constraints.

From a mechanistic standpoint, several channels can be identified through which social entrepreneurship leads to employment increases. First, social enterprises often operate in sectors with inherent labour intensity and social-orientated missions (for example, services for disadvantaged populations, community-based activities, regional entrepreneurial zones). As the reported initiatives in Uzbekistan show—such as the establishment of 210 industrial and entrepreneurial zones for youth—these form platforms where social entrepreneurship can directly absorb labour and generate jobs in non-traditional sectors. Second, by targeting women, youth, informal-sector workers and underserved regions, social entrepreneurship may enhance inclusive employment, thereby reaching individuals who might not gain access to traditional private-sector jobs. Third, social entrepreneurship often involves more flexible organisational forms (hybrid models, community-based business) which may allow faster job creation and lower entry barriers, aligning with Uzbekistan’s employment goals such as the “5.2 million profitable work” target under the 2025 resolution.

However, the analysis also identifies limitations and caveats that moderate the strength of the employment effect of social entrepreneurship in Uzbekistan. Institutional and infrastructural barriers remain significant. Studies show that although entrepreneurship programmes are expanding, there is uneven region-wise penetration and varied access to finance and training for social entrepreneurs. For instance, research notes that access to finance and social-care responsibilities remain major constraints for women entrepreneurs. Moreover, the transformational effect of social entrepreneurship on employment may depend on the quality and sustainability of the enterprises created—not only in terms of job numbers but job quality, stability and linkages into the formal economy. The UN country report on Uzbekistan finds that while thousands of youth and women have been trained in entrepreneurship and social innovation, scaling and sustaining enterprises remains an issue.

From the policy-analysis perspective, the evidence suggests that social entrepreneurship should be embedded within a coherent employment-strategy framework rather than treated as a stand-alone intervention. The government of Uzbekistan’s resolution on “New approaches to employment and entrepreneurship” reveals this broader orientation: combining entrepreneurship development, sectoral diversification (poultry, cold-storage, services) and direct employment targets. This alignment suggests that social entrepreneurship can be more effective when supported by macro-policy (sectoral development, infrastructure), financial mechanisms (micro-loans, subsidies), and specialised support (training, mentoring, incubation). For example, the USAID programme for rural women that combines

business training, micro-loans and equipment illustrates a more comprehensive mechanism.

Conclusion

The development of social entrepreneurship in Uzbekistan has emerged as a significant mechanism for increasing employment, particularly for women, youth, informal-sector workers, and underserved regions. Empirical evidence shows that targeted initiatives—such as entrepreneurship training, micro-loans, establishment of industrial and entrepreneurial zones, and state-supported funds—have created tangible employment opportunities and promoted inclusive labour-market growth. Social entrepreneurship contributes not only by generating jobs directly but also by fostering entrepreneurial skills, innovation, and community development, which can enhance long-term economic resilience.

However, the effectiveness of these mechanisms depends on overcoming constraints such as limited access to finance, social-care responsibilities, uneven regional coverage, and sustainability of enterprises. Integrating social entrepreneurship within broader national employment and economic development strategies, alongside institutional support, policy alignment, and capacity-building initiatives, is crucial to maximize its impact.

Overall, social entrepreneurship in Uzbekistan demonstrates a strong potential to serve as a scalable, inclusive, and sustainable avenue for job creation, contributing meaningfully to the country’s broader employment and socio-economic objectives.

References:

1. United Nations Development Programme (UNDP). 2025. *Women’s entrepreneurship in Uzbekistan: assessment and recommendations*. Retrieved from USAID. 2022. *USAID launches a program to improve economic opportunities for about 1,000 women in Uzbekistan’s rural areas*. Kun.uz. Retrieved from <https://www.kun.uz/en/64393892>
2. State Targeted Fund for Youth Entrepreneurship Development (Uzbekistan). 2025. *A state trust fund for the development of youth entrepreneurship is being created in Uzbekistan*.
3. *Transaction volume via Uzbekistan’s interbank payment system reaches 7.279 quadrillion soums in 2024*. Retrieved from <https://www.uzdaily.uz/en/transaction-volume-via-uzbekistans-interbank-payment-system-reaches-7279-quadrillion-soums-in-2024/> Daryo.uz
4. Asrayev, S. (2024, December). *Practical results and prospects for expanding youth participation in the process of developing the economy of new Uzbekistan*: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14550401>. In *International scientific and practical conference* (Vol. 1, No. 2, pp. 28-31).
5. Saitov, S., & Asrayev, S. (2024). *O‘zbekistonda davlat moliya tizimidagi islohotlar va rivojlantirish istiqbollari*. *International Journal of scientific and Applied Research*, 1(2), 53-63.

SOMATISMS IN THE SPANISH LANGUAGE: LINGUOCULTURAL AND SEMANTIC FEATURES

PhD, Djalilova Sarvaroy Mexrojoyva

Samarkand State Institute of Foreign Languages, teacher of Spanish language

Abstract: This article explores the semantic, cultural, and cognitive features of somatisms in the Spanish language, emphasizing their central role in expressing emotions, social relationships, and culturally embedded values. Somatic lexemes such as *cabeza*, *cara*, *ojo*, *mano*, and *corazón* function not only as designations of body parts but also as carriers of symbolic meanings that reflect the Spanish worldview. The study demonstrates that Spanish somatisms form a highly productive idiomatic system shaped by conceptual metaphors, emotional expressiveness, and historical-cultural traditions, including the influence of Catholic symbolism. Through an analysis of somatic idioms, the article highlights core cultural codes such as honor, sincerity, emotional openness, and social cohesion. The findings show that somatisms play an essential role in structuring Spanish linguistic identity and represent a key element for understanding the cultural and communicative practices of the Spanish-speaking world.

Keywords: somatisms, Spanish language, linguoculture, conceptual metaphor, phraseology, embodiment, cultural codes, idioms, emotional expressiveness, cognitive linguistics

Somatisms represent one of the most expressive and culturally significant lexical groups in the Spanish language, reflecting the anthropocentric nature of human cognition and communication. In Spanish linguoculture, the human body is conceptualized not merely as a biological category but as a symbolic system through which emotions, moral values, social roles, and cognitive processes are encoded.

According to J. Casares, the idiomatic structure of the Spanish language is deeply rooted in bodily experience, which explains the remarkably high productivity of somatic lexemes in idioms and fixed expressions¹. These lexical units, such as *cabeza*, *mano*, *ojo*, *cara*, *corazón*, and *lengua*, function not only as denotative markers of body parts but as carriers of culturally embedded meanings that reflect Spanish worldviews and communicative norms.

Researchers emphasize that somatisms are closely linked to conceptual metaphors, which structure human perception and categorize abstract phenomena through bodily experience. M. Kovshova highlights that somatic vocabulary forms a universal cognitive mechanism, enabling speakers to translate physical sensations into symbolic and linguistic categories². In Spanish, this mechanism becomes especially vibrant due to the emotional expressiveness and cultural symbolism characteristic of Iberian cultures. Thus, somatisms are essential components of Spanish phraseology, forming approximately one-third of its idiomatic system, as noted by M. Salvador³. This indicates that bodily concepts play a central role in constructing semantic and figurative patterns within the Spanish linguistic worldview.

One of the most culturally significant somatisms in Spanish is *cara* (“face”), which conveys notions of honor, social reputation, and interpersonal relations. Expressions such as *dar la cara* (“to take responsibility”), *poner buena/mala cara* (“to show a certain attitude”), and *tener mucha cara* (“to be shameless”) illustrate how the face is metaphorically associated with moral responsibility and social evaluation. The category of honor, historically rooted in Spanish society since the medieval and early modern periods, has profoundly influenced linguistic expressions. J. Morales argues that honor functions as a dominant cultural code, shaping behavioral norms and communicative patterns in Spanish-speaking societies⁴. Consequently, idioms involving the face reflect deeply embedded cultural expectations related to dignity, courage, and accountability.

Another highly productive somatism is *ojo* (“eye”), which participates in expressions connected to perception, intuition, suspicion, and emotional communication. Idioms such as *tener buen ojo* (“to have a good eye”), *echar un ojo* (“to keep an eye on”), and *hacer ojitos* (“to flirt”) demonstrate the symbolic role of sight in Spanish cultural cognition. Visual attention and expressiveness are essential elements of Spanish communication, where non-verbal cues such as gaze and facial expressions play a crucial role in signaling emotions and intentions. The symbolic significance of the eyes in Spanish idioms reveals an underlying cognitive model in which perception is equated with knowledge, intuition, and interpersonal connection.

Somatisms linked to the tongue and speech, such as *no tener pelos en la lengua* (“to speak bluntly”), *morderse la lengua* (“to hold one’s tongue”), and *soltar la lengua* (“to begin talking freely”), reflect cultural values related to sincerity, expressiveness, and emotional openness. According to P. Salazar, directness and openness in speech are culturally marked traits in Spanish interaction, contrasting with cultures where communicative restraint is more socially acceptable⁵. The prevalence of such expressions indicates a linguistic preference for candor, spontaneity, and honesty, shaping the norms of verbal behavior in the Spanish-speaking world.

Somatic vocabulary related to hands (*mano*, *dedo*, *brazo*) forms another fundamental cluster of idioms, symbolizing agency, influence, and social interaction. Phrases such as *tener mano* (“to have influence”), *echar una mano* (“to help”), *mano dura* (“strictness”), and *meter mano* (“to take control or interfere”) encode culturally relevant concepts connected with power, assistance, or authority. These somatisms highlight the perception of hands as tools of action and social engagement, illustrating how physical actions are conceptualized as extensions of social relationships and personal agency.

Internal organs, especially *corazón* (“heart”), *alma* (“soul”), and *sangre* (“blood”), carry profound emotional, moral, and symbolic meanings in Spanish culture. The heart functions as a major cultural symbol of sincerity, passion, emotional suffering, and moral integrity. Expressions such as *hablar de corazón* (“to speak from the heart”), *tener buen corazón* (“to have a good heart”), and *romper el corazón* (“to break someone’s heart”) reveal the emotional depth and expressivity inherent in Spanish communication. M. Salvador’s research shows that the heart

consistently appears in Spanish literature, folklore, and everyday discourse as a symbol of authenticity and emotional truth⁶.

Blood (*sangre*) has strong cultural connotations associated with lineage, identity, and temperament. Expressions like *tener sangre fría* (“to remain calm”), *mala sangre* (“bad temper”), or *sangre de mi sangre* (“my flesh and blood”) reflect a culturally embedded view of blood as both a physiological and symbolic substance. These idioms reveal socio-cultural notions of ancestry, emotional character, and family bonds, which hold significant importance in Spanish society.

Spanish somatisms also demonstrate a close connection to religious symbolism, particularly due to the historical influence of Catholicism. The idiom *lavarse las manos* (“to wash one’s hands”), for instance, carries biblical connotations linked to Pontius Pilate’s gesture of moral disengagement. This reveals how idioms preserve cultural and religious memory, functioning as linguistic markers of shared historical consciousness.

Conceptual metaphor theory, developed by Lakoff and Johnson, provides a framework for understanding how somatisms map bodily experience onto abstract concepts⁷. In Spanish, these mappings are particularly vivid and culturally specific. Common cognitive models include:

- *reason* = *head*, as seen in *perder la cabeza* (“to lose one’s head”);
- *honor* = *face*, expressed through *dar la cara*;
- *emotion* = *heart*, as in *sentir en el corazón*;
- *control* = *hands*, as in *tener el asunto en las manos*.

These metaphorical patterns show how Spanish speakers conceptualize the world through embodied experience, transforming physical sensations into linguistic expressions that reflect cultural norms.

Spanish somatisms also display heightened emotional expressiveness, which distinguishes them from idioms in some Northern European languages, where a more reserved communication style is dominant. The frequency of expressions related to bodily sensations, facial expressions, and emotional states demonstrates the importance of embodiment in Spanish life. Social relationships in Spanish-speaking cultures often involve close physical proximity, direct eye contact, and affective expressiveness, which naturally permeate linguistic structures.

Moreover, somatisms contribute to the formation of the Spanish linguistic identity, functioning as markers of cultural distinctiveness. They reveal core values associated with Spanish culture: honor, openness, emotional intensity, social cohesion, and respect for tradition. Through their symbolic meanings, somatisms create connections between individual experiences and collective cultural memory.

The richness of Spanish somatisms provides essential insights into the national worldview, illustrating how language encodes cultural meanings and norms. Their semantic diversity, metaphorical productivity, and expressive potential make them indispensable elements of Spanish phraseology. Thus, somatisms serve multiple linguistic functions: cognitive, communicative, emotional, and cultural. They structure human perception, express nuanced emotional states, transmit cultural values, and reinforce social identities within the Spanish-speaking world. Understanding these linguistic units allows scholars to explore the complex interplay

between body, culture, and cognition in one of the world’s most expressive and culturally layered languages.

References:

1. Casares, J. *Introducción a la lexicografía moderna*. Madrid: CSIC, 1992.
2. Kovshova, M. *Linguoculturological Analysis of Phraseological Units*. Moscow: Lenand, 2014.
3. Salvador, M. *Fraseología española: estudios y aplicaciones*. Madrid: Gredos, 2010.
4. Morales, J. “El concepto de honor en la cultura hispana.” *Cultura y Lenguaje*, 2015, No. 3, pp. 67–81.
5. Salazar, P.M. “El cuerpo humano en la fraseología española.” *Revista de Filología Española*, 2018, No. 2, pp. 215–233.
6. Salvador, M. *El simbolismo del corazón en la cultura española*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 2013.
7. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 2003.

IMPACT OF COMPETENCY-BASED EDUCATION ON STUDENT ACADEMIC PERFORMANCE AND SELF-DIRECTED LEARNING BEHAVIORS IN HIGHER EDUCATION

A. Deepan,

Assistant Professor, Department of Business Administration, Sambhram University, Jizzakh, Uzbekistan.,

Email id: deepanca@gmail.com;

Orcid id: <https://orcid.org/0009-0002-2806-9686>

Djabbarova Yulduz

Associate Professor, Department of Business Management, Sambhram University, Jizzax, Uzbekistan- 130100.

Email: djabbarovayulduz1983@gmail.com

Abstract: Competency-Based Education (CBE) has emerged as a transformative pedagogical approach that prioritizes mastery of skills and learning outcomes over traditional time-bound instructional models. This study investigates the impact of CBE on student academic performance and self-directed learning behaviors in higher education. Using a descriptive-methods research design, the study examines how competency-focused curricula, assessment, and instructional strategies influence students’ achievement levels and their capacity to take ownership of their learning. Findings reveal that CBE contributes to improved academic performance by enabling learners to progress at their own pace,

demonstrate mastery through iterative assessments, and engage in personalized learning pathways. Moreover, CBE significantly strengthens self-directed learning behaviors by fostering autonomy, intrinsic motivation, goal setting, and reflective practices. The results highlight the potential of CBE to enhance both academic outcomes and lifelong learning competencies, making it a promising model for modern higher education systems seeking innovation, flexibility, and learner-centered practices.

Keywords: Competency-Based Education, Self-Directed Learning, Academic Performance, Higher Education, Mastery Learning, Learner Autonomy, Personalized Learning, Competency Assessment.

JEL Classification: I21, I23, I28, J24

I. Introduction

Competency-Based Education (CBE) has emerged as a transformative alternative to traditional time-based instructional models in higher education. Unlike conventional systems, which emphasize credit hours and fixed durations, CBE prioritizes the demonstration of mastery in specific competencies. This model allows learners to progress at personalized paces, receive feedback-driven assessments, and engage with learning pathways that align with individual needs and strengths. As higher education institutions worldwide adapt to technological advancements, diverse student populations, and demands for workforce-ready graduates, CBE has gained increasing attention.

The shift toward competency-focused curricula is driven by the need for measurable learning outcomes, enhanced accountability, and strengthened student autonomy. In parallel, self-directed learning (SDL)—a process where learners take responsibility for planning, monitoring, and evaluating their learning—has become a crucial requirement in modern educational environments. Understanding how CBE influences both academic performance and SDL behaviors is essential for educators, policymakers, and institutions aiming to implement learner-centered pedagogies effectively.

Problem Statement

Despite the growing adoption of Competency-Based Education in higher education, its actual impact on student academic performance and self-directed learning remains underexplored. While proponents argue that CBE promotes mastery and autonomy, there is limited empirical evidence linking competency-based frameworks to measurable improvements in academic outcomes and SDL behaviors. Many institutions lack clarity on whether CBE enhances student achievement consistently or how it shapes learners' motivation, responsibility, and self-regulation. This gap necessitates a systematic investigation into how CBE influences students' performance and autonomy within diverse learning contexts.

Research Objectives

1. To examine the impact of Competency-Based Education on student

academic performance in higher education.

2. To analyze how CBE influences self-directed learning behaviors among university students.

3. To compare academic outcomes of students experiencing CBE with those in traditional learning models.

4. To explore student perceptions of autonomy, motivation, and mastery within CBE frameworks.

Research Questions

1. How does Competency-Based Education affect student academic performance in higher education institutions?

2. What is the influence of CBE on students' self-directed learning behaviors?

3. How do academic outcomes in CBE environments differ from outcomes in traditional learning systems?

4. What are students' perceptions of autonomy, motivation, and learning ownership in CBE programs?

Significance of the Study

This study contributes to the ongoing discourse on learner-centered education models by offering evidence on the effectiveness of CBE. Findings will help higher education institutions understand whether CBE genuinely improves learning outcomes and fosters autonomous learning skills. The research has implications for curriculum design, instructional strategies, teacher training, and educational policy. Moreover, it provides insights that can guide stakeholders in implementing CBE models that promote lifelong learning and workforce readiness.

Scope of the study

- Focuses on higher education institutions.
- Analyzes academic performance and self-directed learning.
- Examines students enrolled in CBE-based programs.

II. Literature Review

Competency-Based Education (CBE) in higher education focuses on students demonstrating mastery of predefined skills rather than progressing based on time, enabling personalized and self-paced learning (Kelly & Columbus, 2021; McClarty & Varghese, 2021). Research consistently shows that CBE enhances academic performance by allowing repeated practice, targeted feedback, and remediation, with mastery-learning models improving understanding and retention (Gervais, 2020; Lee & Tsai, 2022).

CBE environments also strengthen self-directed learning (SDL), as students take responsibility for setting goals, regulating learning, and evaluating progress. This autonomy is supported through self-pacing and continuous assessment (Fisher et al., 2020; Johnson & Brown, 2023). Technology plays a crucial role in enabling CBE by facilitating competency tracking, analytics-driven feedback, and adaptive resources that further promote SDL (Adams et al., 2021).

Student perceptions of CBE are generally positive, with increased motivation and ownership of learning, though some learners struggle with time management and require structured support (Ruiz & Ortega, 2023). Assessment validity is a key concern, requiring rigorous validation, clear rubrics, and diverse assessment methods to ensure accurate measurement of mastery (Johnstone & Soares, 2014; Book, 2014).

Faculty readiness presents another challenge, as instructors must shift from traditional teaching to coaching-oriented roles, often facing increased workload demands (Ordonez, 2014; Nodine, 2016). Equity issues also emerge, especially for students lacking digital literacy, technology access, or self-management skills, necessitating support structures to ensure fairness (Klein-Collins, 2013; Ganzglass et al., 2016).

At the institutional level, CBE implementation is complicated by accreditation and regulatory systems built around credit hours, creating barriers to financial aid and credit transfer (Kelchen, 2015; Soares, 2012). Long-term outcomes and employer acceptance of CBE graduates require further research, as existing evidence comes from limited fields like medical education (Carraccio et al., 2016; LeBlanc, 2013).

Finally, the literature emphasizes integrating metacognitive skill development—such as reflection and self-monitoring—to enhance SDL and lifelong learning (Zimmerman & Schunk, 2011; Schraw & Dennison, 1994). CBE models also require cultural adaptation, as Western competency frameworks may conflict with collectivist educational values and varying contextual factors (Hodge, 2007).

III. RESEARCH METHODOLOGY

Research Design

This study employed a descriptive research design to examine the impact of Competency-Based Education (CBE) on student academic performance and self-directed learning (SDL) behaviors in higher education. The design was chosen because it allows for systematic description, analysis, and interpretation of current practices, learner outcomes, and behavioral patterns associated with CBE implementation. The study integrates both quantitative and qualitative elements to provide a comprehensive understanding of the phenomenon.

Population and Sample

The population for this study consisted of undergraduate students enrolled in higher education institutions that utilize CBE-based curricula. A purposive sampling technique was used to select participants who had direct experience with competency-based instructional and assessment methods. The final sample included approximately 120 students across various academic programs, ensuring diversity in academic backgrounds and competency exposure.

Data Collection Instruments

1. Academic Performance Records

Student academic performance was measured using institutional records, which included assessment results, competency attainment reports, and mastery-based evaluation scores. These records provided objective data to assess the academic outcomes associated with CBE.

2. Self-Directed Learning Questionnaire (SDLQ)

To measure self-directed learning behaviors, a structured questionnaire was adapted from validated SDL scales. The instrument included items related to:

- Learner autonomy
- Goal-setting skills
- Self-monitoring and reflection
- Intrinsic motivation
- Time management

Responses were rated using a **5-point Likert scale** (1 = Strongly Disagree to 5 = Strongly Agree).

3. Semi-Structured Interviews (Optional for Mixed-Methods)

A subset of students and faculty were interviewed to gain deeper qualitative insights into the learning experience, motivation, challenges, and perceptions of CBE. Interviews were conducted online or in person and recorded for thematic analysis.

Data Collection Procedure

Data was collected in two phases:

1. **Phase 1:** Institutional permission was obtained to access student performance records.
2. **Phase 2:** The SDL questionnaires were distributed electronically to selected participants.

Data Analysis Techniques

Quantitative Analysis

- **Descriptive statistics:** Mean, standard deviation, and frequency distributions to summarize academic performance and SDL levels.
- **Correlation analysis:** To determine the relationship between CBE factors and student outcomes.
- **Regression analysis:** To measure the predictive influence of CBE strategies on academic performance and SDL behaviors.
- **t-tests/ANOVA:** To compare differences in outcomes among different demographic or academic groups.

All quantitative data were analyzed using **SPSS**

Qualitative Analysis

Interview transcripts were analyzed using **thematic analysis**, involving:

1. Coding of responses
2. Identification of recurring themes
3. Linking themes to components of CBE and SDL

Triangulation of quantitative and qualitative findings strengthened the overall validity of the study.

Validity and Reliability

- The SDL questionnaire was pilot-tested, and reliability was confirmed using **Cronbach’s Alpha ($\alpha \geq 0.70$)**.
- Content validity was ensured through expert review by faculty members experienced in CBE.
- Academic performance data were drawn from verified institutional records, ensuring accuracy.

Ethical Considerations

Ethical approval was obtained from the institutional review board. Participants provided informed consent, and confidentiality was strictly maintained. All data were used exclusively for academic purposes and stored securely to protect participant identity.

DATA ANALYSIS

1. Data Preparation

Quantitative data collected through the SDL questionnaire and academic performance records were coded and entered into SPSS for analysis. Questionnaire items were scored on a 5-point Likert scale. Negatively worded items were reverse-coded. Missing data below 5% were treated with mean substitution.

2. Statistical Techniques Used

To analyze the relationship between CBE implementation, academic performance, and self-directed learning behaviors, the following statistical procedures were employed:

a. Descriptive Statistics

Used to summarize demographic characteristics, academic scores, and SDL dimensions.

b. Reliability Testing

Cronbach's Alpha was computed to assess internal consistency of the SDL questionnaire.

c. Pearson Correlation Analysis

Used to determine the relationship between CBE components (personalized pacing, mastery-based assessment, feedback frequency) and outcomes (academic performance, SDL behaviors).

d. Multiple Regression Analysis

Used to examine the predictive power of CBE components on:

- Academic Performance
- Self-Directed Learning

3. Qualitative Data Analysis

Thematic analysis was carried out for interview responses. Transcripts were coded line by line, and key themes were identified such as:

- Autonomy and motivation
- Challenges with time management
- Perceived benefits of mastery learning

- Support required for self-directed tasks
- Themes were triangulated with quantitative findings to enhance validity.

RESULTS

1. Descriptive Statistics

Table 1. Descriptive Statistics of Key Variables (Sample Data)

Variable	Mean	SD	Interpretation
Academic Performance	82.4	7.8	Above average mastery
Self-Directed Learning	3.98	0.56	High SDL
Personalized Learning Pace	4.12	0.61	Strong agreement
Feedback Quality	4.21	0.58	High-quality feedback
Competency Mastery Assessment	4.05	0.63	Strong mastery focus

2. Reliability Analysis

Table 2. Reliability of SDL Questionnaire

Construct	Number of Items	Cronbach’s Alpha (α)
Self-Directed Learning (SDL)	20	0.89

Interpretation:

Values above 0.70 indicate **high internal consistency**, confirming that the SDL scale is reliable.

3. Correlation Analysis

Table 3. Correlation Between CBE Variables and Outcomes

Variables	Academic Performance	SDL
Personalized Pace	0.61*	0.58*
Mastery-Based Assessment	0.67*	0.62*
Feedback Frequency	0.54*	0.65*

*p < .01 (significant positive correlation)

Interpretation:

CBE variables show **strong positive correlations** with both academic performance and SDL, indicating that higher engagement with CBE practices is linked to improved learning outcomes.

4. Regression Analysis

Table 4. Regression Predicting Academic Performance

Predictors	β (Beta)	p-value
Personalized Pace	0.27	0.002
Mastery-Based Assessment	0.41	0.000
Feedback Frequency	0.19	0.009
R² = 0.56		

Interpretation:

CBE factors collectively explain **56% of the variance** in academic performance. Mastery-based assessment is the strongest predictor.

Table 5. Regression Predicting Self-Directed Learning

Predictors	β (Beta)	p-value

Personalized Pace	0.33	0.001
Mastery-Based Assessment	0.29	0.003
Feedback Frequency	0.38	0.000
R² = 0.59		

Interpretation:

CBE components explain **59% of the variance** in SDL. Feedback frequency has the highest predictive power for SDL.

IV. DISCUSSION OF FINDINGS

Impact of CBE on Academic Performance:

- CBE significantly enhances academic performance.
- Students benefit from flexible pacing, continuous assessments, iterative mastery attempts, and personalized feedback.
- Mastery-based assessment is the most influential factor, supporting retention and conceptual understanding.

Impact of CBE on Self-Directed Learning (SDL):

- CBE fosters strong SDL behaviors by encouraging goal setting, progress monitoring, reflective mastery, and proactive feedback-seeking.
- Positive correlation and high predictive power ($R^2 = 0.59$) indicate CBE naturally strengthens SDL skills.

Role of Feedback in Learning Outcomes:

- Feedback frequency significantly predicts academic performance and SDL.
- Students perform best when instructors provide clear, timely, and mastery-oriented guidance.

Student Perceptions and Challenges:

- Students appreciate autonomy and flexibility.
- Some struggle with self-discipline and time management.
- High-quality feedback is highly valued.
- Structured support is essential for first-year learners.

Alignment With Existing Literature:

- Findings align with prior studies (Gervais, 2020; Johnson & Brown, 2023) showing CBE improves learning outcomes and fosters autonomy.
- Supports the integration of CBE in modern higher education systems.

Recommendations and Limitations

The study highlights several recommendations and limitations regarding the implementation of Competency-Based Education (CBE) in higher education. Recommendations include strengthening mastery-based assessment frameworks through clear rubrics and iterative evaluations, providing structured support for self-directed learning (SDL) via workshops on time management and reflective practices, and enhancing feedback mechanisms through regular, personalized, and analytics-informed guidance. Institutions are also encouraged to invest in technology, such as adaptive learning systems and digital dashboards, to track competencies and personalize learning, while ensuring faculty receive training and workload support

to transition into coaching roles. Additionally, addressing equity and access by providing stable internet, devices, and mentoring resources is essential, and longitudinal research is recommended to evaluate long-term graduate outcomes.

The study’s limitations include a restricted sample size, reliance on self-reported SDL data prone to bias, focus on short-term academic outcomes without assessing long-term retention or career success, variability in CBE implementation across institutions, and limited qualitative insights due to a small number of interviews.

V. CONCLUSION

This study examined the impact of Competency-Based Education (CBE) on student academic performance and self-directed learning (SDL) behaviors in higher education. The findings demonstrate that CBE significantly enhances academic achievement by enabling personalized pacing, mastery-focused assessments, and continuous feedback. Students in CBE environments exhibit stronger SDL behaviors, including improved autonomy, goal-setting, intrinsic motivation, and reflective learning. These outcomes confirm that CBE is an effective learner-centered model capable of promoting both short-term academic success and long-term independent learning skills. Overall, the study reinforces that CBE holds substantial potential for transforming higher education by offering flexible, mastery-oriented, and technology-driven learning experiences aligned with modern educational demands.

References:

1. Adams, R., Smith, L., & Kumar, P. (2021). *Technology-enhanced competency-based learning in higher education*. *Journal of Digital Learning*, 18(2), 45–59.
2. Fisher, M., King, J., & Tague, G. (2020). Self-directed learning readiness and academic performance. *International Journal of Learning Sciences*, 12(3), 113–128.
3. Gervais, J. (2020). Competency-based education: An analysis of outcomes in higher education. *Educational Research Review*, 15(4), 78–92.
4. Johnson, T., & Brown, A. (2023). Competency-based frameworks and self-directed learning in universities. *Journal of Higher Education Innovation*, 27(1), 33–52.
5. Kelly, D., & Columbus, M. (2021). Rethinking pedagogy: Competency-based education for the 21st century. *Higher Education Quarterly*, 75(1), 52–70.
6. Lee, H., & Tsai, C. (2022). Mastery learning and academic achievement in digital environments. *Contemporary Educational Technology*, 14(1), 1–14.
7. McClarty, K., & Varghese, M. (2021). The case for mastery learning. *Educational Psychologist*, 56(2), 110–125.

8. Ruiz, D., & Ortega, F. (2023). Student motivation in competency-based learning environments. *Journal of Educational Psychology and Practice*, 39(2), 120–137.
9. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Press.
10. Adams, S., Cummins, M., Davis, A., Freeman, A., Hall Giesinger, C., & Ananthanarayanan, V. (2021). *NMC Horizon Report: 2021 Higher Education Edition*. EDUCAUSE.
11. Book, P. A. (2014). All CBE is not created equal: Differences in state policy. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 46(5), 6–12.
12. Carraccio, C., Englander, R., Gilhooly, J., Mink, R., Hofkosh, D., Barone, M. A., & Holmboe, E. S. (2016). Building a framework of entrustable professional activities, supported by competencies and milestones, to bridge the educational continuum. *Academic Medicine*, 91(3), 324–330.
13. Fisher, M., King, J., & Tague, G. (2020). Development of a self-directed learning readiness scale for nursing education. *Nurse Education Today*, 84, 104217.
14. Ganzglass, E., Bird, K., & Prince, H. (2016). *Giving credit where credit is due: Creating a competency-based qualifications framework for postsecondary education and training*. Center for Postsecondary and Economic Success at CLASP.
15. Gervais, J. (2020). The operational definition of competency-based education. *The Journal of Competency-Based Education*, 5(2), e01220.
16. Hodge, S. (2007). The origins of competency-based training. *Australian Journal of Adult Learning*, 47(2), 179–209.
17. Johnson, C., & Brown, L. (2023). Self-regulation and autonomy in competency-based learning environments. *Educational Psychology Review*, 35(1), 89–112.
18. Johnstone, S. M., & Soares, L. (2014). Principles for developing competency-based education programs. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 46(2), 12–19.
19. Kelchen, R. (2015). The landscape of competency-based education: Enrollments, demographics, and affordability. *American Enterprise Institute*.
20. Kelly, A. P., & Columbus, R. (2021). *College for what? Rethinking higher education in America*. Johns Hopkins University Press.
21. Klein-Collins, R. (2013). *Sharpening our focus on learning: The rise of competency-based approaches to degree completion*. National Institute for Learning Outcomes Assessment.
22. LeBlanc, P. (2013). Competency-based education: What it is and isn't. *Inside Higher Ed*.

23. Lee, Y. H., & Tsai, C. C. (2022). Effects of mastery learning on academic achievement: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 35, 100425.
24. McClarty, K. L., & Varghese, C. (2021). Competency-based education: An overview of research and practice. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 40(2), 45–57.
25. Nodine, T. R. (2016). How did we get here? A brief history of competency-based higher education in the United States. *The Journal of Competency-Based Education*, 1(1), 5–11.
26. Ordonez, B. (2014). Competency-based education: Changing the traditional college degree power, policy, and practice. *The Journal of Continuing Higher Education*, 62(2), 128–130.
27. Ruiz, M., & Ortega, P. (2023). Student motivation and engagement in competency-based programs: A mixed-methods study. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20(1), 1–18.
28. Schraw, G., & Dennison, R. S. (1994). Assessing metacognitive awareness. *Contemporary Educational Psychology*, 19(4), 460–475.
29. Soares, L. (2012). *A "disruptive" look at competency-based education: How the innovative use of technology will transform the college experience*. Center for American Progress.
30. Zimmerman, B. J., & Schunk, D. H. (2011). *Self-regulated learning and performance: An introduction and an overview*. In B. J. Zimmerman & D. H. Schunk (Eds.), *Handbook of self-regulation of learning and performance* (pp. 1–14). Routledge.

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHNING O‘ZIGA XOS YONDASHUVLARI

Tashbayev Asliddin Kumakovich

*O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, O‘zbekiston
asliddintashbayev@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada korrupsiyani huquqiy tomondan nazariy va amaliy jihatdan o‘rganilishda korrupsiyaga qarshi kurashishda davlatlarning o‘ziga xos yondashuvlari va bu borada amalga oshirilayotgan amaliy ishlarning natijadorligi keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: jamiyat, siyosiy, korrupsiya, siyosiy iroda, jinoiy, korrupsion aloqa, parlament, prokurorlar, tergovchi, sud, subsidiyalar, turar joy, xokimiyat, monopoliya, mansabdor, vositachilik, poraxo‘rlik, yuridik ensiklopediya.

Jamiyatning zamonaviy rivojlanish bosqichida korrupsiya hamma davlatlarda uchraydi, qayerdadir kamroq, qayerdadir ko‘proq. Bir qancha davlatlar o‘zining

siyosiy irodasini ko‘rsatib, o‘z jamiyatining bir tekis rivojlanishini ta‘minlash maqsadida korrupsiya bilan faol kurash olib bormoqda, biroq ba’zi bir davlatlarda bu jarayon qiyin ketmoqda. Bunday xolatda har bir davlat o‘ziga xos individual yondoshish orqali, ya’ni siyosiy o‘zgarishlar, qonunning takomillashtirishi maqsadga muvofiqdir. Bunday xolatlar iqtisodiy o‘shni to‘xtatib turishga qodir⁵⁹. Shuni aytib o‘tish joizki, korrupsiya bilan kurashish muammosi birinchi bor g‘arb davlatlarining huquqiy aktlarida o‘z aksini topgan. Keyinchalik ham korrupsiya bilan bog‘liq muammolar xalqaro tashkilotlarda huquqiy kuchga ega bo‘ldi.

“Transperency International” kompaniyasining raisi Piter Aygenning fikricha, xalqaro tajribada korrupsiya, poraxo‘rlik “xayot elementi hisoblanadi”. Lekin bu xodisa bilan kurashmoq zarur. Shu bilan birga u koalitsiya tuzishga e’tiborni karatadi⁶⁰. SHuni aytib o‘tish joizki hozirgi vaqtga qadar korrupsiya tushunchasi to‘g‘risida aniq tushuncha olish va mutaxasislar o‘rtasida, shuningdek xalqaro konvensiya hujjatlarida va milliy qonunlikda mavjud emas. Bu vaziyatda korrupsiya ancha tortishishlimasaladir. Aytish joizki, mavjud bo‘lgan korrupsiyaning asosiy shakllari xalqaro qonunchilikda aks etgan. Lekin ko‘pgina manbalarda korrupsiya boshqacha talqin etiladi. Ko‘pgina davlatlar korrupsiyani har-xil shaklda ko‘rib chiqadilar⁶¹. Korrupsiya so‘zi nima? Va uning asosiy mohiyati nimadan iborat? Bu va boshqa savollarga javob berishga xarakat qilamiz.

“Corruption” so‘zi lotin tilidan kelib chiqib uning birinchi qismi “sorrei” Rim huquqi bo‘yicha bir nechta ishtirokchilarning biror bir predmetga bo‘lgan majburiyati, ikkinchi qismi “rumpere” -sindirmoq, shikast etkazmoq, buzmoq kabi tushuniladi. Evolyusiya natijasida “korrupsiya” so‘zi bir paytda o‘zgarishlarga ko‘z tutdi, misol uchun yuridik tushunchada bu so‘z ish faoliyatidagi “poraxo‘rlik” hisoblanadi.

Korrupsion aloqalarda I.V.Godunovning fikricha har doim 3 tomon kamida ishtirok etadi: davlat xizmatchisi, bir paytda ikki sabablarga ko‘ra noqonuniy rahbatlantirish evaziga manfaatdor tomonga ishlashi: manfaatdor tomon-noqonuniy foyda qilish; va jabr ko‘rgan tomon-albatta davlat, jamiyat raisi⁶² U.Mamadaliev fikricha, korrupsiya - bu ikki tomonlama kelishuvdir, ya’ni, davlat xizmatida bo‘lgan xizmatchi noqonuniy ravishda o‘z vakolati yoki xizmatini sotadi, sotib oluvchi esa davlat va boshqa bir tarmoqni o‘z maqsadi yo‘lida ishlatish imkoniyati paydo bo‘ladi⁶³.

A.Gurov - korrupsiya bilan kurashish muammosini o‘rganib turib, uning asosiy shakllarini ajratadi:

siyosiy - bunda mansabdor shaxsni biror-bir jamoa yoki qarindoshlari noqonuniy ishlarga qo‘l urishi;

⁵⁹ Сокращение роли государства. Государственное управление и человеческое развитие. ПРООН. // Под. рук. Джульетт Эль Хаж. - Нью-Йорк: 1997. - С.102.

⁶⁰ К обществу без коррупции. 2004. - № 2. - С.3.

⁶¹ Калныш В. Оценка тенденции коррупции и воздействия мер борьбы с коррупцией. - Стамбул, Турция, 30-31 мая 2005 г. - С.5.

⁶² И.В.Годунов Противодействие организованной преступности. - Москва: Высшая школа, 2003. - С.335.

⁶³ Научные доклады, сообщения и методические рекомендации по теме Коррупция. / Отв. за выпуск к.ю.н. Р.Т.Хакимов. - Т.: 2001. - С. 21.

jinoiy - bu holatda amaldor shaxslarni sotib olish va noqonuniy xizmatlarni ko‘rsatib mukofot puli oladi.

Ataylab ma‘lum bir darajadagi amaldor shaxslarni jinoiy ishga jalb etish va buning natijasida bir tomon vakillari juda qulay tizimga ega bo‘ladilar. Korrupsiyaning bu shakli uyushtirilgan jinoyat bilan chambarchas bo‘liqdir. Shuningdek, yuqori lavozimdagi amaldorlarni sotib olishdan tashqari, ularni ta‘qib etish va tahdid solish ham qo‘llaniladi.

Korrupsiyalashgan amaldor bir martalik sadaqani olmaydi, u jinoyatlarning tizimida xizmat qiladi va u yerda o‘ziga tegishli ulushini oladi⁶⁴. “Transparency International” tashkiloti, korrupsiyani oldini olishda, umumdavlat etikasi tuzilishi to‘g‘risida gap yuritadi: qabul qilanayotgan masalalarning oshkora va xisobot berib qabul qilish; bosh auditorning samarali ishi; mustaqil ommaviy axborot vositalari va ularning rasmiy axborot tizimiga kirish huquqi; xususiy sektorga ishonish; mustaqil sudlar, tergovchi va prokurorlar; saylangan parlament kerakli paytda davlat amaldorlaridan xisobot qilishi uchun.

BMTning korrupsiya bilan xalqaro kurash hujjatida quyidagilar deyilgan: “Korrupsiya - bu davlat xokimiyatining o‘z manfaatlari yo‘lida suiiste‘mol qilishdir⁶⁵.”

Ko‘pchilik davlatlar korrupsiya bilan kurashish tajribasiga asoslangan BMTning Kotibiyatining qo‘llanmasi quyidagilarni o‘z ichiga oladi: 1. Davlat mulkini yuqori lavozimdagi amaldor shaxslar tomonidan o‘zlashtirish, o‘g‘irlash. 2. O‘zining manfaatlarini yo‘lida o‘z lavozimini suiste‘mol qilish. 3. SHaxsiy manfaatdorlik va jamiyat oldidagi burchining o‘rtasidagi to‘qnashuv⁶⁶.

O‘zbekiston yuridik ensiklopediyasida, poraxo‘rluk - pora olish, pora olish-berishda vositachilik qilish tushunchalarini qamrab oladigan tushuncha deb kursatilgan⁶⁷.

Poraxo‘rluk turli tuman tadqiqotlarni umulashtirib, biz bo‘lg‘usi pora beruvchilarning va boshqalarning korrupsiya jarayoniga aralashgan qiziqishlarini tushunishga harakat qildik.

Ushbu zamonaviy tushunchalarni 4 asosiy qismga bo‘lish mumkin.

I toifa. Porani kamyob xizmatlar (a) yoki xarajatlarni kamaytirish uchun (b). I toifaga har xil byurokratik qarorlar kiradi, bu haqda pora beruvchining foydasi boshqaga zarar keltiradi. Masalan, eksporti-import operatsiyalarida, konvertatsiya qilishda, xukumat kontraktlarini olishda yoki xukumat tomonidan yangiliklarga erishish shuningdek neftni yoki boshqa foydali qazilmalarini qayta ishlash konsessillari, davlat erlarini bo‘lishda firmalar privatizatsiyasida tadbirkorlik faoliyati litsenziyallari olishda davlat tasarrufidagi kamyob fondlarga kirish jamiyatdagi yaxshi narsalarda ishtirok etish: turar joylar, subsidiyalar komitsiya tomonidan ish faoliyati ko‘proq ximoyalaniishi va x.k.

⁶⁴ Коррупция в Казахстане: меры по ее предупреждению и международный опыт. / Под ред. Злотникова С.М. – Алматы: ИЦОФ, Интеграл, 2003. - С.13.

⁶⁵ Справочный документ о международной борьбе с коррупцией. Секретариат ООН. A/CONF. 13 Apr. 1995.

⁶⁶ Практические меры борьбы с коррупцией. Руководство, подготовленное Секретариатом ООН. A/CONF. 29 May. 1995.

⁶⁷ Ўзбекистон юридик энциклопедияси. // Нашр учун масъул Р.А. Мухитдинов ва бошқ. – Т.: Адолат, 2009. – Б. 368.

II toifa. Pora xizmatlarni olish yoki xarajatlarni kamaytirish, bular kamyob emas lekin alohida davlat xizmatchilari qo‘lida bo‘ladi. Misol sifatida: soliqlarni kamaytirish yoki aniq baxosi bo‘lmaganda balandroq narx olish, bojxona soliqlaridan yoki qoidalaridan ozod qilish, baho nazoratidan kechish, ruxsat yoki letsenziyalarni faqat “malaka”si borlarga berish, jamoa xizmatlariga ishga kirish, qonuni bajarishdan qochish, qurilish proektlar uchun xududlarni tasdig‘i, xavfsizlik texnikasiga talabni kamaytirish.

III toifa. Biron - bir jamiyatdagi alohidalik, o‘sha alohidalikka ega bo‘lish uchun xizmat masalan, tezlik yoki hech kim bilmaydigan ma‘lumot uchun. III toifa oldingi ikkita toifa bilan bog‘liq ko‘proq foydali xizmatlarga ega bo‘lish alohida xizmatlarga ega bo‘lishga nisbatan boshqacha. Masalan, kontrakt bo‘yicha maxsus axborot haqida xizmat ko‘rsatishni tezlatish, qog‘ozbozlikni kamaytirish, politsiya tekshiruvlaridan vaqtliroq ogohlantirish, mavqumlikni kamaytirish yoki soliqlarni kamaytiruvchi auditorlik xulosalarni olish va x.k.

IV toifa. Pora: a) boshqalarni shu alohidalikka yaqilashtirmaslik uchun; b) boshqalarni qo‘shimcha harajatga tushurish uchun. IV toifa birinchi toifaga o‘xshab o‘zining kuchli va kuchsiz tomonlariga ega bo‘lishi mumkin. Misol tariqasida noqonuniy biznes egasi qonun ximoyachilariga o‘zini raqibiga tekshiruvlar olib borishi uchun to‘laydi. Qonuniy biznes egasi esa raqibiga cheklashlar qo‘yilishi yoki mansabdorning bo‘lajak raqabiga litsenziya bermasligi uchun har xil yo‘lar izlashi mumkin. Bu misollar shuni ko‘rsatadiki muammo korrupsiyada emas, poraxo‘rlikni tug‘diradigan monopoliyalarida⁶⁸.

Xulosa safatida aytishimiz mumkin pora korrupsiyaning xarakterli va texnik ko‘rinishi va xavfli jinoyat xodisa bo‘lib, xokimiyatning yoki raxbarning hurmatini bo‘shashtiradi, axoli ko‘zi oldida obro‘sini tushuradi, fuqorolarning qiziqish va qonuniy huquqlariga putur yetkazadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Сокращение роли государства. Gosudarstvennoe upravlenie i chelovecheskoe razvitie. PROON. // Pod. ruk. Djulett El Xaj. - Nyu-York: 1997. - S.102.
2. К обществу без коррупции. 2004. - № 2. - S.3.
3. Kalnyinsh V. Otsenka tendensii korrupsii i vozdeystviya mer borby s korrupsiey. - Stambul, Tursiya, 30-31 maya 2005 g. – S.5.
4. I.V.Godunov Protivodeystvie organizovannoy prestupnosti. – Moskva: Vysshaya shkola, 2003. - S.335.
5. Научные доклады, сообщения и методические рекомендации по теме Кorrupsiya. / Otv. za vypusk k.yu.n. R.T.Xakimov. – T.: 2001. - S. 21.
6. Korrupsiya v Kazaxstane: меры по ее предупреждению i mejdunarodnyy opyt. / Pod red. Zlotnikova S.M. – Almaty: ITSOF, Integral, 2003. - S.13.
7. Spravochnyy dokument o mejdunarodnoy borbe s korrupsiey. Sekretariat OON. A/CONF. 13 Apr. 1995.

⁶⁸ Alam. M. Shahid, 1991. Практические меры борьбы с коррупцией. Руководство, подготовленное Секретариатом ООН. A/CONF. 29 May. 1995.

8. Prakticheskie меры борьбы с коррупцией. Rukovodstvo, podgotovlennoe Sekretariatom OON. A/CONF. 29 Mau. 1995.
9. O‘zbekiston yuridik ensiklopediyasi. // Nashr uchun mas’ul R.A. Muxitdinov va boshq. – T.: Adolat, 2009. – B. 368.
10. Alam. M. Shahid, 1991. Prakticheskie меры борьбы с коррупцией. Rukovodstvo, podgotovlennoe Sekretariatom OON. A/CONF. 29 Mau. 1995.
11. Kumakovich T. A. et al. “RAQAMLI UNIVERSITET” TARAQQIYOT OMILI SIFATIDA //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. – C. 196-199.

ADIB E.VOHIDOV VA S. YESENIN SHE’RIYATIDAGI VATAN VA YURT TALQINIDA ONA TABIAT TASVIRI

Ernazarova Marxabo Norboevna

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali katta o‘qituvchisi

ernazarovamarhabo@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada E. Vohidov va S. Yesenin she’riyatida Vatan va yurt konsepti talqinida ona tabiat tasvirining o‘rni o‘rganiladi. Har ikki shoir ijodida tabiat obrazlari milliy identitet, ruhiy kechinma va Vatanga munosabatning asosiy poetik vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Maqolada tabiat obrazlarining semantik vazifasi, ularning konseptual mazmuni hamda ikki shoir poetikasidagi o‘xshashlik va farqlar qiyosiy tahlil asosida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Vatan konsepti, tabiat tasviri, milliy ruh, poetik talqin, S. Yesenin, E. Vohidov.

Vatan va yurt konsepti har bir xalqning tarixiy xotirasi, ma’naviy qadriyatlari va milliy ruhiyatini ifodalovchi muhim madaniy birlikdir. Adabiyotda mazkur konsept ko‘pincha ona tabiat tasviri orqali ifodalanadi. Chunki tabiat obrazlari xalqning hayoti, turmush tarzi va estetik dunyoqarashiga eng yaqin hamda eng qadimiy timsol hisoblanadi.

E. Vohidov va S. Yesenin she’riyatida tabiat tasviri shoirlarning Vatanga bo‘lgan munosabatini, ruhiy dunyosini va milliy o‘ziga xoslikni aks ettiruvchi badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur maqolada ana shu tabiat obrazlarining funksional va semantik talqini ilmiy tahlil qilinadi. S. Yesenin she’riyatida Vatan va yurt talqinida tabiat tasvirining o‘rni

S. Yesenin she’riyatining asosiy poetik xususiyatlaridan biri — tabiat tasvirlari orqali Vatanni ifodalashdir. Uning ijodida tabiat Vatanning jonli ramzidir. Shoir uchun o‘rmon, dala, bulut, o‘rik daraxti — bularning barchasi shaxsiy kechinmalar va milliy ruhning poetik timsoliga aylanadi.

“Гой ты, Русь моя родная” she’rida shoir ona tabiatni mehr va sadoqat timsoli sifatida kuylaydi:

“Не надо рая,
Дайте родину мою!”

Bu satrlarda tabiat tasviri Vatanning shoir hayotidagi bebaho qiymatini belgilaydi. Tabiat obrazlari — “dalalar”, “beryoza”, “kengliklar” — shoir qalbidagi sog‘inch va sadoqat tuyg‘ularini yorituvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Tabiat — milliy ruhning poetik timsoli

Yesenin ijodida tabiat xalq hayoti, an‘analari va mentalitetining ifodasidir. “Отговорила роща золотая...” she‘rida kuzgi o‘rmon tasviri orqali shoir Vatanni xalqona ohangda tasvirlaydi.

Tabiat obrazlari orqali u rus xalqining ruhiy holatini, shodlik va iztirobini, sadoqat va mehr tuyg‘ularini lirik tonda ifodalaydi.

Tabiatning konseptual mazmuni

Yesenin uchun tabiat — Vatan konseptining markazida joylashgan ma‘naviy obrazdir. Ona yerga bo‘lgan muhabbat, xalqona ruh, sodda til va musiqiy ritm uning poetikasida tabiatning konseptual funksiyasini belgilaydi.

E. Vohidov she‘riyatida Vatan va yurt talqinida tabiat tasviri

E. Vohidov ijodida ona tabiat tasviri tarixiy xotira, ma‘naviy qadriyat va milliy o‘zlikni aks ettiruvchi poetik qatlamdir. Shoir tabiat obrazlarini ramziy, falsafiy va ruhiy mazmun bilan boyitadi.

Tabiat — ma‘naviy uyg‘unlik timsoli

“Vatan”, “Qutlug‘ Vatan”, “O‘zbekiston” kabi she‘rlarida shoir ona zaminning go‘zalligini ruhiy poklik, ezgulik va ma‘naviy qudrat manbai sifatida talqin qiladi:

“Bahor bog‘laringdan taralgan hidi
Yurtim, ruhimizga totli bir davo.”

Bu satrlarda tabiat tasviri shoirning ma‘naviy olami bilan uyg‘unlashib, Vatan haqidagi badiiy konseptni mustahkamlaydi.

Tabiat — tarixiy xotiraning badiiy ramzi

Vohidov ijodida tog‘lar, vodiylar, daryolar ko‘pincha tarixiy jarayonlarning guvohi sifatida talqin qilinadi:

“Bu tog‘larda ajdodlar izlari bor,
Bu daryolarda tarix oqadi.”

Demak, tabiat obrazlari nafaqat manzara, balki tarixiy xotira va milliy g‘urur timsolidir.

Tabiat — yuksak ma‘naviyatning poetik ifodasi

Vohidov tabiatni falsafiy o‘lchamda ochadi. Unga ko‘ra, Vatan nafaqat geografik makon, balki inson vijdoni va ma‘naviy mas‘uliyatidir:

“Vatan — yurakdagi nurdir avvalo.”

Bu talqin tabiat tasviriga umuminsoniy mazmun yuklaydi.

E. Vohidov va S. Yesenin poetikasida tabiat tasvirining qiyosiy tahlili

Har ikkala shoir ijodida tabiat tasviri Vatan konseptining markaziy badiiy vositasidir. Biroq ularning poetik yondashuvlari o‘ziga xosdir.

Asosiy mezon	S. Yesenin	E. Vohidov
Tabiatning vazifasi	Lirik-emotsional, xalqona	Falsafiy, majoziy, ma'naviy
Semantik mazmun	Sog'inch, sadoqat, ona yurt muhabbati	Tarixiy xotira, ma'naviy qudrat
Poetika	Sodda, musiqiy, xalqona	Falsafiy, ramziy, hayajonli
Tabiat obrazlari	O'rmon, dala, beryoza, kuz manzarasi	Tog', daryo, vodiy, bahor

Ularning ijodidagi eng muhim o‘xshashlik — Vatan tuyg‘usining tabiat orqali poetiklashtirilishi; farqi esa — bu tasvirning falsafiy yoki lirik yo‘nalishda talqin qilinishidir.

E. Vohidov va S. Yesenin she'riyatida tabiat tasviri Vatan va yurt konseptini badiiy ifodalovchi asosiy poetik komponentdir. Yesenin tabiatni shaxsiy lirika va xalqona ohang orqali yurak dardining ko‘zgusiga aylantirsa, Vohidov tabiatni ma'naviy, tarixiy va falsafiy mazmun bilan boyitadi. Har ikki shoir ijodida tabiat — Vatanning jonli ramzi, millat ruhining poetik talqini va insonning ruhiy dunyosini aks ettiruvchi o‘lmas timsoldir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Arnold V. I. *Stylistics of Modern English*. – Moscow: Vysshaya Shkola, 2005.
2. Yesenin S. A. *Izbrannoe*. – Moskva: Khudozhestvennaya literatura, 1989.
3. Vohidov E. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 2006.
4. Эрнazarова, М. Н., & Сарварова, М. С. М. (2024). КОНЦЕПЦИЯ РОДИНЫ В ПОЭЗИИ СЕРГЕЯ ЕСЕНИНА И ЭРКИНА ВАХИДОВА МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ СТИХОТВОРНОГО ЦИКЛА “ПЕРСИДСКИЕ МОТИВЫ”. *International Journal of scientific and Applied Research*, 1(3), 3656-366.
5. Ernazarova, M. N. (2025). S. Esenin and Erkin Vohidov: Linguo-Cultural Features of the Concept of Homeland and Native Land. *European International Journal of Philological Sciences*, 5(02), 15-18.
6. Эрнazarова, М. Н. (2022). ПЕРЕВОД И КУЛЬТУРА. ТЕХНОЛОГИЯ И ВЗАИМОСВЯЗЬ. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 391-394.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNI JORIY QILISH VA BIZNES JARAYONLARIGA ZAMONAVIY IJTIMOY TARMOQLARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

*Jo‘raqulov Ozodbek Jahongir o‘g‘li, Abdulhamidov Abdullajon Ortiq o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali 3-bosqich talabasi*

*Ilmiy rahbar: Karshiboyev Shuxrat Utkirovich
abdulabdullajon3232.32@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu ishda O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida raqamli transformatsiya jarayonlarini jadallashtirish, biznes faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning strategik ahamiyati yoritilgan. Mamlakatda elektron hukumat, raqamli xizmatlar, elektron to‘lovlar, onlayn savdo va masofaviy boshqaruv tizimlarining rivojlanishi natijasida iqtisodiy samaradorlikning oshishi, tadbirkorlik muhitining yaxshilanishi hamda global raqobatbardoshlikning kuchayishi tahlil qilinadi. Shuningdek, biznes jarayonlarida ijtimoiy tarmoqlarning marketing, mijozlar bilan muloqot, brend boshqaruvi va iste’molchilar xulqini o‘rganishdagi roli ko‘rib chiqiladi. Raqamli iqtisodiyotni yanada rivojlantirish istiqbollari sifatida sun‘iy intellekt, big data, bulutli texnologiyalar, elektron tijoratni kengaytirish hamda biznes subyektlarining raqamli savodxonligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘z: raqamli iqtisodiyot, raqamli transformatsiya, elektron hukumat, elektron tijorat, AKT, ijtimoiy tarmoqlar, internet marketing, biznes jarayonlari, sun‘iy intellekt, big data, raqamli xizmatlar, innovatsion texnologiyalar, brend boshqaruvi, onlayn savdo, raqamli savodxonlik.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida kompaniyalar o‘z biznes faoliyatlarini nafaqat ichki bozor doirasida, balki xalqaro miqyosda ham muvaffaqiyatli rivojlantirishga intilmoqda. Ayniqsa, O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni shakllantirish, elektron tijorat, zamonaviy marketing texnologiyalaridan foydalanish hamda eksport salohiyatini oshirish bo‘yicha olib borilayotgan davlat siyosati ushbu maqolaning dolzarbligini yanada oshiradi.

Kompaniyaning shakli, tashkiliy-huquqiy asoslari va ularni to‘g‘ri tashkil qilish bozor iqtisodiyoti sharoitida muvaffaqiyatli tadbirkorlik yuritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, O‘zbekistonda elektron tijorat, raqamli xizmatlar, turizm va qishloq xo‘jaligi sohalarida raqamlashtirish jarayonining bosqichma-bosqich kengayib borayotgani, yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda.

Kompaniya biznes faoliyatini raqamlashtirish bugungi kunda O‘zbekiston iqtisodiyotining eng muhim yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida kompaniyalar o‘z faoliyatini yanada samarali, tejamkor va zamonaviy tarzda tashkil etish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun esa, avvalo kompaniya tashkil etishning huquqiy va tashkiliy asoslarini bilish muhimdir. O‘zbekiston Respublikasida

kompaniya ochish jarayoni ancha soddalashtirilgan bo‘lib, “fo.birdarcha.uz” portali orqali bizneslariga o‘zgartirishlar kiritishlari mumkin⁶⁹. Bu kompaniyaning faoliyat yuritishi uchun muhim bo‘lgan soliq tizimi, moliyaviy hisobot va boshqa ko‘rsatkichlarni yuritish imkonini yaratadi.

Shuningdek, bugungi raqamli davrda elektron biznes (e-biznes) va elektron tijorat (e-commerce) tushunchalari kompaniya faoliyatining ajralmas qismiga aylanmoqda. Internet orqali mahsulot va xizmatlar savdosini amalga oshirish, mijozlar bilan muloqot qilish, elektron to‘lov tizimlaridan foydalanish kabi imkoniyatlar elektron tijoratni jahon miqyosida keng yoyilishiga sabab bo‘lmoqda. O‘zbekistonda bu sohalarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida Prezidentning “Elektron tijoratni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”⁷⁰gi PQ–3724-sonli qarori qabul qilingan. Ushbu hujjat elektron savdo infratuzilmasini rivojlantirishga qaratilgan aniq vazifalarni belgilab bergan.

Kompaniya biznesining shakllari turlicha bo‘lib, ularning har biri raqamli texnologiyalarni joriy qilishda o‘ziga xos yondashuvni talab qiladi. Korxonaning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan uning innovatsion g‘oyalarni qay darajada tez va samarali amalga oshirishiga bog‘liq. Shu nuqtai nazardan, kompaniya faoliyatini raqamlashtirish – nafaqat texnologik modernizatsiya, balki strategik boshqaruvning yangi bosqichi hisoblanadi.

Shu bilan birga, raqamli marketing vositalaridan (Instagram, Facebook, YouTube, Telegram, Shopify, Fiverr va boshqalar) to‘g‘ri foydalanish kompaniyaning mahsulot yoki xizmatlarini keng auditoriyaga yetkazish imkonini beradi. Ushbu vositalar yordamida kompaniyalar o‘z brendini shakllantirib, mijozlar ishonchini oshirishi mumkin.

Shuningdek, marketing sohasining raqamli vositalar asosida rivojlanishi – xususan Instagram, YouTube, Facebook, Shopify, Fiverr va Telegram kabi platformalardan samarali foydalanish – kompaniyalarga yangi mijozlarni jalb qilish, brend qiymatini oshirish va savdo hajmini kengaytirishda katta rol o‘ynaydi. Ayniqsa, elektron xizmat ko‘rsatish orqali iqtisodiy faol aholining bandligini ta‘minlash va raqamli mehnat bozorini rivojlantirish hozirgi davrning ustuvor vazifalaridandir.

Kompaniya biznesini tashkil qilish asoslari, O‘zbekistonda raqamlashtirish istiqbollari hamda marketingni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish masalalari chuqur tahlil qilinadi. Ishning nazariy va amaliy jihatlari asosida raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorligi va aholi bandligiga ta‘siri ham ko‘rib chiqiladi.

Kompaniyaning ichki va tashqi jarayonlarini raqamlashtirish orqali ishlab chiqarish, moliya, logistika va mijozlarga xizmat ko‘rsatish kabi sohalarda samaradorlik ortadi. Masalan, Asakadagi avtomobil zavodida logistik va xarid tizimlarini raqamlashtirish natijasida 41 million AQSh dollari tejalgan⁷¹. Bu

⁶⁹ <https://daryo.uz/2023/08/22/ozbekistonda-byurokratiyani-kamaytirish-evaziga-davlatning-biznesni-tartibga-solishga-qaratilgan-500-ta-funksiyasi-bekor-qilindi>

⁷⁰ “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali, 714 sahifa, 30-oktyabr, 2023-yil. Muharrir: Qurbonov Sherzod Ismatillayevich.

⁷¹ <https://president.uz/oz/lists/view/3848> O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 22-sentabr kuni tarmoq va hududlarda raqamli iqtisodiyot hamda elektron hukumatni joriy qilish masalalari bo‘yicha videoselektor yig‘ilishi ma‘lumotlari.

raqamlar raqamli texnologiyalarning amaliy foydasini yaqqol ko‘rsatadi. Tashqi jarayonlarda esa, mijozlar bilan aloqani mustahkamlash va mahsulotlar marketingini raqamli platformalar orqali amalga oshirish dolzarbdir.

Marketing strategiyasida Instagram, YouTube, Facebook, Shopify, Fiverr, Telegram va Envato kabi platformalar muhim o‘rin tutadi. Bu orqali kompaniyalar keng auditoriyaga tezda chiqish, reklama qilish, mijoz fikrini o‘rganish va xizmat sifatini oshirish imkoniga ega bo‘ladi. Ayniqsa yoshlar va zamonaviy texnologiyalarga moslashgan aholining bu platformalardan faol foydalanishi biznes uchun yangi imkoniyatlarni ochadi⁷².

O‘zbekistonda elektron xizmat ko‘rsatish kompaniyalarini tashkil qilish orqali nafaqat zamonaviy ish o‘rinlari yaratilmoqda, balki iqtisodiy faol aholi soni ham oshmoqda. So‘nggi yillarda 500 dan ortiq IT kompaniyalar tashkil etilib, sohaga 475 million AQSh dollar to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar jalb qilingan⁷³. Bu holat “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida amalga oshirilmoqda. Prezidentning O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni va kriptο-aktivlar aylanmasi sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida “PQ–3832”⁷⁴ va “PF–6079-sonli”⁷⁵ hujjatlari raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda yo‘l xaritasi bo‘lib xizmat qilmoqda⁷⁶.

Bugungi globallashtirish va raqamli iqtisodiyot sharoitida kompaniyalar uchun raqamlashtirish nafaqat ichki jarayonlarni optimallashtirish, balki bir nechta kompaniyalar o‘rtasida qo‘shma loyihalar asosida samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish imkonini bermoqda. Ayniqsa, klaster tarzida faoliyat yuritayotgan kompaniyalar uchun raqamlashtirish texnologiyalari – ERP tizimlari, birgalikdagi CRM platformalari, blokcheyn asosidagi yetkazib berish zanjirlari – umumiy boshqaruv, xarajatlarni nazorat qilish va tezkor ma’lumot almashishni ta’minlaydi.

Masalan, to‘qimachilik yoki avtomobilsozlik sohalarida faoliyat yuritayotgan yetkazib beruvchi, ishlab chiqaruvchi va distribyutor kompaniyalar o‘z jarayonlarini yagona raqamli platforma orqali uyg‘unlashtirgan holda ishlasa, mahsulot ishlab chiqarish zanjiri ancha soddalashadi va ishonchli bo‘ladi. Bu esa nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki eksport salohiyatini ham kengaytiradi. Natijada, kompaniyalar o‘zaro axborot almashinuvida aniqlik va tezlikka erishadi. Bu esa bozorga moslashuvchanlikni kuchaytirib, raqobatbardoshlikni oshiradi.

Xulosa sifatida, umuman olganda, yetkazib beruvchi, ishlab chiqaruvchi va distribyutorlar o‘rtasida yagona raqamli platforma orqali ishlash tizimi joriy etilishi tarmoqda uzluksiz hamkorlikni shakllantiradi. Jarayonlarning raqamlashtirilishi mahsulot sifati ustidan nazoratni kuchaytiradi, logistika xarajatlarini kamaytiradi hamda ishlab chiqarishdagi real vaqt rejimidagi monitoring imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa kompaniyalarga nafaqat ichki bozor talabiga tez javob berish,

⁷² <https://www.statista.com/>

⁷³ <https://president.uz/oz/lists/view/6938>

⁷⁴ <https://lex.uz/docs/> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-apreldagi PF-121-sonli Farmoni tahririda — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 28.04.2022-y., 06/22/121/0354-son).

⁷⁵ <https://lex.uz/docs/> 3-band O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 22-avgustdagi PF-194-sonli Farmoniga asosan xatboshi bilan to‘ldirilgan — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 23.08.2022-y., 06/22/194/0766-son

⁷⁶ https://digital.gov.uz/oz/pages/decrees_and_decisions_of_the_president

balki xalqaro bozorlarga chiqish jarayonida ham barqaror va raqobatbardosh bo‘lish imkonini yaratadi. Raqamli integratsiya asosidagi bunday yondashuv kelgusida O‘zbekiston iqtisodiyotining modernizatsiyasi, eksport hajmining ortishi va global qiymat zanjirlarida ishtirok etish darajasining oshishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. <https://daryo.uz/2023/08/22/ozbekistonda-byurokratiyani-kamaytirish-evaziga-davlatning-biznesni-tartibga-solishga-qaratilgan-500-ta-funksiyasi-bekor-qilindi>
2. “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali, 714 sahifa, 30-oktyabr, 2023-yil. Muharrir: Qurbonov Sherzod Ismatillayevich.
3. <https://president.uz/oz/lists/view/3848> O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 22-sentabr kuni tarmoq va hududlarda raqamli iqtisodiyot hamda elektron hukumatni joriy qilish masalalari bo‘yicha videoselektor yig‘ilishi ma‘lumotlari.
4. <https://www.statista.com/>
5. <https://president.uz/oz/lists/view/6938>
6. <https://lex.uz/docs/> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-apreldagi PF-121-sonli Farmoni tahririda — Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 28.04.2022-y., 06/22/121/0354-son).
7. <https://lex.uz/docs/> 3-band O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 22-avgustdagi PF-194-sonli Farmoniga asosan xatboshi bilan to‘ldirilgan — Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 23.08.2022-y., 06/22/194/0766-son
8. https://digital.gov.uz/oz/pages/decrees_and_decisions_of_the_president

TYPES OF CONCEPTS IN COGNITIVE LINGUISTICS

Fayzulloyeva Zilola

Teacher, Samarkand state institute of foreign languages

Email: fajzullaevazilola566@gmail.com

Abstract: This article examines the typology of concepts within the framework of cognitive linguistics. Concepts are understood as fundamental mental representations that structure human experience and underlie linguistic meaning. The study identifies and describes the major types of concepts—basic, concrete, abstract, embodied, metaphorical, metonymic, and culturally specific—highlighting their cognitive and linguistic characteristics.

Key words: *concept*, cognitive models, perception, categorization, metaphorical mapping, superordinate concepts, basic-level concepts, concrete concepts, abstract concept, conceptual metaphors.

In cognitive linguistics, the notion of *concept* occupies a central position in explaining the relationship between language and cognition. The discussion draws on key theoretical contributions from Rosch, Lakoff, Langacker, and Fillmore, emphasizing the dynamic, embodied, and context-dependent nature of conceptual organization. Unlike formalist approaches that treat meaning as a static property of linguistic signs, cognitive linguistics views meaning as conceptual and grounded in human experience [3, 4]. Concepts are mental units of knowledge that organize human perception, reasoning, and communication. Understanding the types of concepts allows for a more comprehensive view of how the human mind categorizes and interprets the world through language.

Cognitive linguistics assumes that linguistic meaning is conceptual in nature. A concept is defined as a *mental representation that structures knowledge and experience* [1]. Concepts are not isolated entities but are interconnected within larger networks of schemas, frames, and idealized cognitive models [2, 3]. They are dynamic, embodied, and sensitive to cultural and contextual variation.

Concepts arise from general cognitive processes such as perception, categorization, and metaphorical mapping. Consequently, language is viewed as a reflection of the conceptual structures that shape human thought.

Rosch introduced the idea that categories—and by extension, concepts—exist at different levels of abstraction: **superordinate**, **basic**, and **subordinate**. **Superordinate concepts** are highly general (e.g., *animal*, *vehicle*). **Basic-level concepts** are cognitively salient and frequently used in everyday discourse (e.g., *dog*, *car*). **Subordinate concepts** are more specific and detailed (e.g., *poodle*, *sedan*). Empirical studies have shown that the **basic level** is the most informative and cognitively accessible, serving as the default level of categorization in human thought and language [7].

The complex, abstract nature of concepts determines the existence of a large number of diverse typologies that take into account their nature, content, functioning, etc. Concepts are divided into verbalizable (stable, having linguistic means of representation assigned to them, communicatively in demand) and hidden (unstable, deeply personal, not verbalizable) [6, p. 28].

Concepts may also be classified based on their perceptual grounding. **Concrete concepts** refer to entities that can be experienced directly through the senses, such as *tree*, *stone*, or *water*. **Abstract concepts**, such as *freedom*, *justice*, or *time*, cannot be perceived directly but are constructed through metaphorical and relational thinking. According to Lakoff and Johnson, abstract concepts are typically structured by **conceptual metaphors** that map concrete, embodied experiences onto abstract domains (e.g., *Time is money*, *argument is war*) [5].

N.Yu. Shvedova divides concepts into main (basic) and small (non-basic) [8, p. 508]. Small concepts are a necessary environment for the main concept and perform the role of concretizers. This is a closed set of words related to the main concept of a general notion, but with their lexical meaning complementing this concept with certain essential elements. These complementary elements are distributed among small concepts and, when presented in a certain totality, allow us

to derive an expanded definition of the concept as a given entity capable of accepting many additional characteristics.

The absence of a single, generally accepted typology complicates the study of certain concepts, but it should be noted that the main goal of various approaches to the study of concepts is to understand the essence of linguistic consciousness and the underlying foundations of differences between cultures.

References:

1. Evans V., Green M. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Lawrence Erlbaum Associates, 2006.
2. Fillmore C. Frame semantics. In *Linguistic Society of Korea (Ed.), Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin, 1982. – P. 111–137.
3. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. – Chicago: University of Chicago Press, 1987.
4. Langacker, R. W. *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. – Stanford: University Press, 1987.
5. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – *Chicago and London: The University of Chicago Press*, 1980. – 242 p.
6. Popova Z.D., Sternin I.A. *Cognitive Linguistics*. Moscow: ACT: East-West, 2010. – 314 p.
7. Rosch E. Principles of categorization. In E. Rosch & B. Lloyd (Eds.), *Cognition and Categorization*. – Lawrence Erlbaum, 1978. – P. 27–48.
8. Shvedova N.Yu. On the definition of the concept of the subject of linguistics. *Linguistic personality: text, dictionary, image of the world: Collection of articles*. – Moscow, 2006.

TURIZM SOHASIGA KADRLAR TAYYORLASHDA RAQAMLI DIDAKTIK VOSITALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI VA METODIK YONDASHUVLARI

A.H.Ko‘chimov

O‘zMU Jizzax filiali, Iqtisodiyot va turizm kafedrasi dotsenti

D.R.Najmiddinov

O‘zMU Jizzax filiali, Iqtisodiyot va turizm kafedrasi assistenti

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi turizm sohasiga bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonida raqamli didaktik vositalardan foydalanishning nazariy asoslari, pedagogik ahamiyati va amaliy imkoniyatlari yoritiladi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta‘lim muhitining kompetensiya rivojiga ta‘siri, o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishdagi afzalliklari hamda o‘quv fanlari mazmuniga uyg‘unlashtirilgan zamonaviy raqamli platformalar misolida ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: turizm ta‘limi, raqamli didaktik vositalar, virtual simulyatsiya, AR/VR texnologiyalari, interaktiv xaritalar, bronlash tizimlari, raqamli pedagogika,

kasbiy kompetensiyalar, xizmat ko‘rsatish madaniyati, ta’limni raqamlashtirish, turizm amaliyoti, masofaviy ta’lim, LMS platformalar, virtual mehmonxona boshqaruvi.

Kirish

Globallashuv va raqamli transformasiya jarayonlari ta’limning barcha yo‘nalishlari kabi turizm sohasiga kadrlar tayyorlashda ham innovatsion yondashuvlarni joriy etishni talab qilmoqda. Xalqaro tadqiqotlar (UNWTO, OECD, UNESCO, 2023–2024) ta’kidlashicha, turizm industriyasida bandlikning o‘shishi raqamli kompetensiyalarga ega mutaxassislar ulushiga bevosita bog‘liq. Shuningdek, J. Dewey, J. Bruner, G. Siemens, M. Ally kabi pedagog olimlar raqamli ta’lim muhiti talabalarda faol o‘rganish, kompetensiyali yondashuv va konstruktiv shakllanishga xizmat qilishini alohida qayd etgan. O‘zbekistonlik tadqiqotchilar — N. Akbarova, D. Kambarova, F. Valieva, Sh. Yodgorova va boshqalar raqamli didaktik vositalar ta’lim sifatini oshirishda muhim omil ekanini, ayniqsa, xizmat ko‘rsatish va turizm kabi amaliy sohalarda ular o‘quv jarayonini real vaziyatlarga yaqinlashtirishini ta’kidlaydilar. So‘nggi yillarda VR-simulyatorlar, GIS xaritalar, virtual tur paketlar dizayni, onlayn bron tizimlari, CRM trening modellarining ta’lim dasturlariga integratsiyasi turizm ta’limining mazmunini yangilashning dolzarb yo‘nalishiga aylandi.

Turizm sohasi o‘z tabiatiga ko‘ra amaliy, xizmat ko‘rsatish jarayoniga asoslangan bo‘lgani uchun raqamli texnologiyalarni didaktik vosita sifatida qo‘llash nafaqat o‘quv jarayonini faollashtiradi, balki talabalarning kasbiy vaziyatlarni virtual muhitda sinab ko‘rish imkoniyatini yaratadi. Shuning uchun ham raqamli ta’lim vositalarini qo‘llashning ilmiy asoslarini chuqur o‘rganish turizm sohasiga malakali, moslashuvchan va innovatsion fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlashning muhim omiliga aylanmoqda.

Asosiy qism

Turizm sohasiga kadrlar tayyorlash jarayonida raqamli didaktik vositalar o‘quv jarayonining mazmuni, shakli va metodlarini modernizatsiya qilishga xizmat qilib, an’anaviy ma’ruza-amaliy mashg‘ulotlarni interaktiv, vizual va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan tizimga aylantiradi. Bunday vositalar talabalarga real turizm jarayonlarini virtual simulyatsiya qilish, sayohat geografiyasi va marshrutlarini interaktiv xaritalar orqali o‘rganish, onlayn bronlash tizimlari bilan ishlash, mijozlarga xizmat ko‘rsatish stsenariylarini raqamli trenajyorlarda bajarish, tur paketlarni raqamli muhitda loyihalash, shuningdek, mehmonxona va turagentlik faoliyatini virtual boshqarish imkonini yaratadi. Raqamli vositalar o‘z tabiatiga ko‘ra bir vaqtning o‘zida axborot beruvchi, ko‘rgazmali, amaliy, kommunikativ va nazorat qiluvchi didaktik funksiyalarni bajaradi, bu esa o‘quvchilarning vizual idroki, amaliy faoliyati va muloqot kompetensiyalarini bir vaqtning o‘zida faollashtirib, ta’limning ko‘proq ko‘pkanalli va kompetensiyaga yo‘naltirilgan modelini shakllantiradi. Masalan, “Google Earth” va GIS xaritalaridan foydalanish turistik hududlar, sayyohlik yo‘nalishlari va resurslarni fazoviy tasavvurda tahlil qilishga yordam bersa, “Canva” kabi platformalar tur paketlar uchun reklama bannerlari, broshyuralar va taqdimot materiallarini yaratish orqali talabalarning

kreativ va media-savodxonlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. “Moodle” va boshqa LMS tizimlari yordamida mavzularni modullashtirilgan holda taqdim etish, muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarni joylashtirish, forum va chatlar orqali masofaviy muloqotni yo‘lga qo‘yish, test va topshiriqlarni avtomatik baholash imkoniyati yaratiladi, bu esa ta’limni shaxsga yo‘naltirilgan, moslashuvchan va monitoringi aniq bo‘lgan tizimga aylantiradi. “Booking simulators” hamda “Virtual Hotel Management Systems” orqali talabalar mehmonxona xonalari fondini boshqarish, narxlarni dinamik belgilash, rezervatsiyalar oqimini tahlil qilish, mijozlar shikoyatlari bilan ishlash bo‘yicha virtual mashqlarni bajarib, bozor mexanizmlari va xizmat standartlarini amaliy jihatdan o‘zlashtiradilar. Onlayn testlar, elektron portfoliolar, refleksiv kundaliklar va raqamli kuzatuv varaqalari baholash jarayonining xolisligi, shaffofligi va tizimlilikini ta’minlab, talabaning rivojlanish dinamikasini bosqichma-bosqich tahlil qilish imkonini beradi. AR/VR texnologiyalari esa tarixiy obidalar, muzeylar, tabiiy landshaftlar bo‘yicha virtual ekskursiyalar uyushtirish, ekstremal turizm, ekologik turizm yoki ziyorat turizmi stsenariylarini xavfsiz, tejamkor va didaktik jihatdan boshqariladigan sharoitda modellashtirish imkoniyatini beradi. Bularning barchasi turizm sohasi uchun zarur bo‘lgan kasbiy kompetensiyalar — kommunikativlik, xizmat ko‘rsatish madaniyati, mijoz ehtiyojlarini aniqlash va ularga mos xizmat paketini tanlash, marshrut tuzish, xavfsizlik va servis standartlariga rioya qilish, ekologik va madaniy merosga nisbatan ongli yondashuv, jamoada ishlash va tezkor qaror qabul qilish kabi sifatlarni chuqur shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli didaktik vositalar o‘qituvchi rolini faqat axborot beruvchi subyektdan ko‘ra o‘quv jarayonini loyihalovchi, hamkorlikni boshqaruvchi, talabaning individual ta’lim trayektoriyasini qo‘llab-quvvatlovchi fasilitator sifatida qayta talqin etishga olib keladi; bu esa turizm sohasiga kadrlar tayyorlashda raqamli pedagogik madaniyat va metodik yondashuvlarni yangilash zaruratini kun tartibiga qo‘yadi.

Xulosa

Turizm sohasiga kadrlar tayyorlashda raqamli didaktik vositalardan foydalanish ta’lim jarayonining mazmuni, shakli va metodlarini tubdan yangilashga xizmat qiladigan muhim pedagogik yo‘nalishdir. Raqamli platformalar yordamida talabalarning amaliy faoliyatlari virtual muhitda modellashtirilishi, turizm industriyasiga xos xizmat jarayonlari real amaliyotga yaqin sharoitda bajarilishi, geografik resurslar esa fazoviy-interaktiv formatda o‘rganilishi imkoniyati yaratiladi. Bu esa o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligini nafaqat nazariy, balki amaliy va kompetensiyaga yo‘naltirilgan asosda shakllantirishga yordam beradi. Raqamli vositalar orqali tashkil etilgan ta’lim muhiti talabalarda mustaqil o‘rganish, tezkor qaror qabul qilish, kommunikativlik, xizmat ko‘rsatish madaniyati, mijoz ehtiyojlarini aniqlash, kreativ yondashuv va digital savodxonlik kabi zamonaviy kasbiy sifatlarni rivojlantiradi. AR/VR simulyatorlar, interaktiv xaritalar, bronlash va CRM tizimlari yordamida ta’lim jarayonida xavfsiz, tejamkor va yuqori samaradorlikka ega o‘quv-amaliy sharoit yaratilishi turizm ta’limini global standartlarga yaqinlashtiradi.

Shu bois, raqamli didaktik vositalarni turizm ta’limiga integratsiya qilish nafaqat texnologik yangilik, balki bo‘ljak mutaxassislarining raqobatbardoshligini

ta’minlaydigan strategik zaruratdir. Ta’lim jarayonini raqamlashtirish, o‘qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish va virtual-amaliy platformalarni keng qo‘llash kelajakda turizm sohasi uchun malakali, innovatsion fikrlaydigan va zamonaviy xizmat ko‘rsatish madaniyatiga ega kadrlarni tayyorlashning asosiy omili bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. UNWTO (2023). *Tourism Education Guidelines and Digital Competence Development in Tourism Industry*. Madrid: World Tourism Organization.
2. OECD (2024). *Digital Transformation in Tourism Education: Skills, Competencies and Future Workforce*. Paris: OECD Publishing.
3. UNESCO (2022). *Digital Pedagogy Framework for Higher Education*. Paris: UNESCO.
4. Ally, M. (2019). *Foundations of Educational Theory for Online Learning*. Athabasca University Press.
5. Siemens, G. (2005). *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age*. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning.
6. Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Harvard University Press.
7. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
8. Akbarova, N.N. (2020). *Raqamli ta’lim texnologiyalarining didaktik asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
9. Kambarova, D.M. (2021). *Kasbiy ta’limda raqamli kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari*. Oliy ta’lim va innovatsiyalar jurnali, №4.
10. Valieva, F.R. (2022). *Xizmat ko‘rsatish sohasida raqamli texnologiyalar va ularning ta’limdagi o‘rni*. Samarqand davlat universiteti ilmiy axboroti.
11. Yodgorova, Sh. (2023). *Turizm ta’limida multimedia resurslaridan foydalanishning samaradorligi*. “Ta’lim va amaliyot” jurnali, №2.
12. Guttentag, D. (2010). *Virtual Reality: Applications in Tourism*. Tourism Management, 31(5), 637–651.
13. Tussyadiah, I. (2017). *Technology and Tourism Experience: Immersive Technologies in Tourism Education*. Journal of Hospitality & Tourism Technology.
14. Buhalis, D., & Law, R. (2008). *Progress in Information and Communication Technology in Tourism*. Tourism Management, 29(4), 609–623.
15. Huang, Y.-C., Backman, S., & Backman, K. (2016). *Experiencing Student Learning Through Virtual Reality-Based Tourism Simulations*. Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education.
16. Marín-Díaz, V. (2023). *Interactive and Digital Teaching Tools in Higher Education*. Springer Publishing.
17. Booking Holdings (2023). *Digital Skills for Tourism Marketplaces: Global Report*. Booking.com Academy.
18. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti (2021). *Turizm sohasida innovatsion yondashuvlar va raqamli ta’lim*. Ilmiy to‘plam.

O‘QUV-USLUBIY INTERAKTIV XIZMAT KO‘RSATUVCHI DASTURIY VOSITALARNING TA‘LIM TIZIMIDAGI RO‘LI

Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi
xoljigitovdilmurod93@gmail.com

Burxonov Sarvar, Og‘abek Yuldoshev, Qahharov Jasurbek

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabalari

Annotatsiya: Hozirgi kunda yurtimizda o‘quv uslubiy interaktiv xizmat ko‘rsatuvchi dasturiy vositalardan biri bu Inter-VUZ saytidir. Oliy ta‘lim muassasalarda interaktiv xizmatlar ko‘rsatish tizimini tashkil etuvchi axborot-ta‘lim dinamik muhiti, ya‘ni axborot boshqarish tizimini va undagi axborotlar asosida foydalanuvchilarga interaktiv xizmatlarni ko‘rsatish qobig‘ida interaktivlikni namoyish etish, albatta shakllantirilgan dasturiy ta‘minot hamda undagi ayrim elementlari bilan bog‘liq.

Kalit so‘zlar. Multimediya, Ziyonet , Inter-VUZ tizimining interaktivlik elementlari,

Hukumatimiz tomonidan ta‘lim soha sining rivojiga, barkamol avlodni yuksak-ma‘naviyatli, zamonaviy bilimlar egasi bo‘lishiga alohida e‘tibor qaratilishi ta‘lim tizimini tubdan yangilab, jaxon andozalariga mos ravishda tashkil etishga undamoqda. 2012-yil fevral oyida Toshkent shahrida o‘tkazilgan “Yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti” mavzusidagi xalqaro simpoziumda ta‘lim tizimiga bo‘lgan ezgu munosabat yaqqol o‘z isbotini topganligini aytish joiz. Bugungi axborotning globalashuvi jarayonida ta‘lim tizimini axborot-kommunikatsiya texnologiyalar bilan uyg‘unlikda olib borish samarali natijalar berishi aynan haqiqat.

Bu sohada erishilgan yutuqlar qatoriga xalq ta‘limi vazirligi tasarrufida “Axborot-ta‘lim portali”ning yaratilishi, Multimediya umumta‘lim dasturlarini rivojlantirish markazining ishga tushirilishi, Ziyonet ijtimoiy axborot-ta‘lim tarmog‘ining tashkil etilishi va har bir ta‘lim muassasasida axborot-resurs markazlarini tashkil qilinishi hamda ularni veb-saytlarini Internet tarmog‘iga qo‘yilishini keltirish mumkin.

Shuningdek, oliy ta‘lim muassasalarda ta‘lim tizimini avtomatlashtirish borasida bir qator dasturiy ta‘minotlar yaratilgan. Lekin, mavjud dasturiy ta‘minot ma‘lumotlar bazalarini umumlashtirish, yagona axborot makoniga aylantirish dolzarb muammoligicha qolmoqda. Rivojlangan mamlakatlar ta‘lim tizimida qo‘llanilayotgan, yirik kompaniya va firmalar tomonidan yaratilgan dasturiy ta‘minotlardan, ta‘lim tizimida to‘g‘ridan-to‘g‘ri foydalanish ta‘limga noto‘g‘ri yondashuvni keltirib chiqaradi. Chunki, har bir davlatning ta‘lim sohasidagi siyosati va ta‘lim tizimini boshqarish usullari turlichadir. Demak, ta‘lim tizimi faoliyatidan kelib chiqqan holda, rivojlangan davlatlar tajribasidan foydalanib dasturiy ta‘minotlarni yaratish muhim ahamiyatga molik.

Shu bois, ta’lim sohasi faoliyatini to’liq avtomatlashtirish asosida yagona axborot-ta’lim muhitini yaratish va uni joriy etish bugungi kunning muhim, dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida o‘quv-uslubiy interaktiv xizmat ko‘rsatuvchi dasturiy vositalar katta ro‘l o‘ynaydi. Hozirgi kunda yurtimizda o‘quv uslubiy interaktiv xizmat ko‘rsatuvchi dasturiy vositalardan biri bu Inter-VUZ saytidir. Oliy ta’lim muassasalarida interaktiv xizmatlar ko‘rsatish tizimini tashkil etuvchi axborot-ta’lim dinamik muhiti, ya’ni axborot boshqarish tizimini va undagi axborotlar asosida foydalanuvchilarga interaktiv xizmatlarni ko‘rsatish qobig‘ida interaktivlikni namoyish etish, albatta shakllantirilgan dasturiy ta’minot hamda undagi ayrim elementlari bilan bog‘liq. Inter-VUZ tizimining interaktivlik elementlari quyidagilardan kiradi:

- Yangiliklar tasmasi. Oliy ta’lim muassasalarida ichki ob’ektlari haqidagi ma’lumotlarni beruvchi statik yangilik va tegishli axborotlarni (o‘zgarmas veb sayt) o‘z ichiga oladi. Har bir ob’ekt o‘zining shaxsiy veb saytlariga ega bo‘lib, uni ob’ekt administratori yangilab boradi va avtomatlashgan shaklda axborotlarning kalendarli arxivi shakllantiriladi.

- Forum. Ota-onalar va tashqi muhit foydalanuvchilar, oliy ta’lim muassasalarida talabalari va o‘qituvchilari, raxbariyat va xodimlar o‘zaro muloqat qilishlari hamda barcha turdagi foydalanuvchilari darajali administratorlari bilan bog‘lanib, xabarlar almashadilar.

- Xabarlar almashish. Foydalanuvchilar xizmat vazifalari va darajalariga qarab shaxsga nisbatan “birga bir”, “birga ko‘p” va “ko‘pga bir” tamoyillari bilan xabarlar avtomatlashgan turda yoki inson tomonidan jo‘natishi va javob berishi mumkin. Misol uchun talabani darsga qatnashmaganligi avtomat shaklda ota-onalarga etkazilishi kabi. Xabarlar almashishida turli vositalardan foydalaniladi, jumladan elektron pochta, mobil aloqa vositalari kiradi.

- Savol-javob (chat). Tizim foydalanuvchilari bir-birlari bilan real vaqtda savol-javob qilish imkonini beradi.

- Fikr bildirish. Tizimda faoliyat olib boruvchi foydalanuvchilarga va oliy ta’lim muassasalarida ob’ektlarda taqdim etilayotgan axborotlarga nisbatan barcha foydalanuvchi shahslar ochiq va anonim shakllarda fikrlar va izohlar bildirishi mumkin.

- Ovoz berish. Foydalanuvchi hohishiga ko‘ra tizimdagi axborot resurslari, ob’ektlar faoliyatiga turli mezonlar bilan interaktiv shaklda ovoz berishi mumkin.

- Hisoblagich. Ob’ektlardagi axborotlarni ko‘rishlari va resurslarni ko‘chirib olishlar sonini tizim avtomatik turda hisoblab turadi.

- Ma’umotlar bilan ishlash. Tizimda bevosita faoliyat olib boruvchi foydalanuvchilar tegishli ma’lumotlari bilan ishlaydi. Ma’lumotlarni kiritish maydonlari mos turda quyidagi xususiyatlariga ega:

- maydonlar o‘ziga mos bo‘lmagan axborotlardan himoyalangan bo‘lib, foydalanuvchiga turli ko‘rsatmalar beradi;

- kiritilgan yoki tanlangan ma’lumotlar asosida keyingi ma’lumotlarni avtomatik ravishda kiritish taklif qilinadi;

- kiritilgan ma'lumotlar va fayllar tizim axborot muxitida mavjudligi tekshirilib, takroriy ma'lumotlarning oldi olinadi.

- Ma'lumotlarni izlash. Tizimdan zarur ma'lumotlarni izlash butun tizim doirasida, oliy ta'lim muassasalarida kesimida, ob'ekt kesimida, bir xillikni tashkil etuvchi ob'ektlar kesimida katologlarga ajratilgan holda amalga oshirilishi mumkin. Ma'lumotlarni izlashda foydalanuvchi axborotning dastlabki simvollarini kiritishi bilan asosida tizim bazasidan ma'lumotlar saralanadi va ro'yhat shaklida tanlashni taklif etiladi. Misol uchun elektron adabiyotlarni izlashda foydalanuvchiga shunday interaktivlik imkoniyati yaratilgan.

- Kerakli manzil ma'lumotlariga o'tishlar. Tizim axborot muxiti juda katta hajmdagi ob'ektlar va ma'lumotlarni o'z ichiga olgan bo'lsa ham, kerakli tugunlarga o'tishlar foydalanuvchi uchun qulaylashtirilgan. Tizim avtomatik tarzda foydalanuvchi xizmat faoliyatiga qarab turgan tugunni hisobga olgan holda unga yaqin bo'lgan tugunlarni taklif qilib turadi.

Bu keltirilgan xizmat turlari interaktivlik xususiyatlarini qamrab olgan bo'lib, u foydalanuvchi va ob'ektlarga nisbatan tizim tomonidan kerakli o'rinlarda taklif qilinadi.

Mamlakatimizda yana bir o'quv uslubiy interaktiv xizmat ko'rsatuvchi sayt mavjud bu sayt my.study.uz saytidir. Bu sayt masofali ta'lim tizimidir u akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari, oliy ta'lim muassasi talabalariga masofadan ta'lim berish uchun yaratilgan tizimdir. Hozirda tizim Toshkent axborot texnologiya universiteti talabalari va Toshkent axborot texnologiya universiteti qoshidagi akademik litseylarga fizika, matematika fanlarini interaktiv ko'rinishda ta'lim olishga xizmat ko'rsatib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xoljigitov D. et al. DIOFONT TENGLAMALARINI YECHISHDA ZANJIRLI KASRLAR XOSSALARIDAN FOYDALANIB YECHISH USULLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 282-287.
2. Mamanov S. K. va boshq. biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati // eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar. – 2023. - T. 2023 yil. 13-17 betlar.
3. Dilmurod X., Jo'raboyevich R. N., AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING M. V. M. F. O'QITISH JARAYONIDA FOYDALANISHNING AHAMIYATI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. 708711-sahifa.
4. Qahhorov M., Xoljigitov D. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish //matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
5. Xoljigitov D., Prnazarov S. H. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
6. Xoljigitov D., MANTIQUIY I. I. G. N. Y. MASALALARNI YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.

7. Xoljigitov D., Isroilov I. GRAFLAR NAZARIYASI YORDAMIDA MANTIQUIY masalalarini YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.

8. Xoljigitov D. GEOMETRIYANING ALGEBRAIK TENGLAMALARNIGAE YECHISHGA bazi TATBIQLARI // matematika va informatika jurnali. – 2021. - Jild 1. – №. 3.

RAQAMLI AVLOD VA GUMANITAR TA'LIM: ZAMONAVIY CHAQIRIQLAR TALQINI

Xo‘jabekova Ramzida O‘ktam qizi
O‘zMU Jizzax filiali 2-bosqich talabasi
khujabekovaar@gmail.com

Imiy rahbar: Sirojiddin Saitov Abduvaliyevich
O‘zMU Jizzax filiali dotsent v.b.

Annotatsiya: Ushbu ilmiy ish raqamli avlodning shakllanishi va zamonaviy gumanitar ta'lim oldiga qo'yayotgan chaqiriqlarini chuqur tahlil qiladi. Tadqiqotda raqamli tafakkur, multimodal axborot qabul qilish, o'qish jarayonining transformatsiyasi, talabalarning psixologik va madaniy xususiyatlari gumanitar ta'lim bilan qanday uyg'unlashishi ilmiy asosda yoritiladi. Raqamli texnologiyalar, korpus lingvistikasi, interaktiv o'qitish metodlari, media madaniyat va yangi pedagogik yondashuvlarning ta'siri batafsil o'rganilgan. Ish raqamli gumanitarot, media lingvistika va zamonaviy didaktika doirasida gumanitar fanlarning yangi funksional vazifalarini yoritib, raqamli avlodning intellektual ehtiyojlariga mos ta'lim modelini taklif qiladi.

Kalit so'zlar: raqamli avlod, gumanitar ta'lim, raqamli gumanitarot, media lingvistika, multimodal matn, ta'lim texnologiyalari, korpus tahlili, tanqidiy fikrlash, pedagogik innovatsiyalar.

Аннотация: Данное исследование посвящено всестороннему анализу вызовов, которые цифровое поколение предъявляет современной гуманитарной сфере образования. В работе рассматриваются особенности цифрового мышления, изменения в восприятии информации, трансформация читательских практик и психолого-культурные потребности молодежи в условиях цифровой среды. Подробно изучены влияние цифровых технологий, корпусной лингвистики, интерактивных методов обучения, медиа-культуры и инновационных педагогических подходов. Исследование раскрывает новые функции гуманитарных наук в рамках цифровых гуманитарных исследований и медиалингвистики, предлагая модель образования, соответствующую интеллектуальным запросам цифрового поколения.

Ключевые слова: цифровое поколение, гуманитарное образование, цифровые гуманитарные науки, медиалингвистика, мультимодальный текст,

образовательные технологии, корпусный анализ, критическое мышление, педагогические инновации.

Annotation: This scholarly work provides an in-depth examination of the challenges posed by the digital generation to contemporary humanities education. The study explores digital cognition, multimodal information processing, the transformation of reading practices, and the psychological and cultural needs of learners shaped by the digital environment. It also investigates the impact of digital technologies, corpus linguistics, interactive teaching methods, media culture, and innovative pedagogical strategies. The research highlights the evolving role of the humanities within the framework of digital humanities and media linguistics and proposes an educational model that meets the intellectual demands of the digital generation.

Key words: digital generation, humanities education, digital humanities, media linguistics, multimodal text, educational technologies, corpus analysis, critical thinking, pedagogical innovations.

Raqamli avlod va gumanitar ta’limning o‘zaro munosabati bugungi kunda nafaqat ta’lim tizimi, balki butun jamiyat taraqqiyoti uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Raqamli dunyoda ulg‘ayayotgan yangi avlodning fikrlashi, bilimni qabul qilish usullari, o‘rganish motivlari va intellektual ehtiyojlari avvalgi davr ta’lim paradigmalari bilan tubdan farq qiladi. Shuning uchun gumanitar ta’lim zamonaviy chaqiriqlarni chuqur tahlil qilib, o‘zining metodologik, mazmuniy va texnologik strukturasi bilan ushbu avlodni anglay oladigan, u bilan ishlay oladigan, raqamli tafakkurga moslashgan yangi modelni ishlab chiqishi zarur. Raqamli avlodning asosiy xususiyatlari — tezlikni yaxshi ko‘rishi, vizual ma’lumotni ustun qo‘yishi, ko‘p vazifali rejimda ishlashi, qisqa va mazmunli matnlarni afzal ko‘rishi, interaktiv muhitga ehtiyoj sezishi va individual o‘rganish yo‘lini izlashidir. Bunday sharoitda gumanitar fanlar, xususan tilshunoslik, adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik va tarix fanlari avvalgidek faqat matnga tayangan holda emas, balki multimodal, raqamli va interaktiv yo‘nalishda o‘qitilishi talab etiladi.

Raqamli avlodning shakllanishi axborot texnologiyalarining keskin rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lib, o‘quvchilar va talabalar bilimni internet, ijtimoiy tarmoqlar, video kontent, raqamli ensiklopediyalar yoki sun‘iy intellekt yordamida tez va oson qabul qilishga odatlangan. Bu holat gumanitar ta’limning mazmuniga ham tasir qiladi. Endi badiiy matn faqat kitob sahifalaridagi matn emas, balki audio, video, grafika, vizual effektlar, interaktiv xaritalar va raqamli platformalar orqali talqin qilinadigan kompleks hodisa sifatida qaraladi. Talabalar roman yoki she’rni nafaqat matn sifatida, balki ekranlashtirilgan shakli, audio talqini, interaktiv tahlili, raqamli annotatsiyasi bilan ham birgalikda o‘rganishni talab qiladi. Bunday yondashuv gumanitar bilimlarning tanqidiy, analitik va interpretativ imkoniyatlarini kengaytiradi.

Zamonaviy chaqiriqlarning yana biri shundaki, raqamli avlod diqqatni uzoq vaqt bir joyga jamlay olmaydi. Bu esa gumanitar ta’limda fragmentlangan, qisqa, multimodal bo‘laklar orqali chuqur mazmunni yetkazish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Masalan, katta hajmli roman tahlili bosqichma-bosqich vizual diagrammalar, kontseptual xaritalar, personajlar orasidagi munosabat tarmoqlari,

vaqt chizig‘i yoki qo‘shma raqamli loyiha shaklida talabalarga yetkazilishi samaradorlikni oshiradi. Shuningdek, lingvistik tahlilda korpus dasturlari, sun‘iy intellekt vositalari, avtomatik lemmatizatsiya va statistik ko‘rsatkichlardan foydalanish raqamli avlodning texnologiyaga moyilligini hisobga olgan holda o‘quv jarayoniga moslashadi.

Raqamli avlodning o‘qishga bo‘lgan yondashuvi ham o‘zgargan. Ular o‘z fikrini vizual grafikalar, qisqa video, interaktiv slaydlar yordamida ifodalashni afzal ko‘radi. Gumanitar ta‘lim ana shu ehtiyojni hisobga olgan holda loyihaviy, kollaborativ, interaktiv metodlarni joriy qilishi zarur. Bunda talaba nafaqat matnni o‘qiydi, balki uni tahlil qiladi, multimodal talqinlar yaratadi, boshqa talqinlar bilan solishtiradi va raqamli vositalar yordamida o‘z interpretatsiyasini shakllantiradi. Bu jarayon gumanitar bilimlarning asosiy maqsadi — talabaning mustaqil fikrlashi, tahliliy ko‘nikmalari, muloqot madaniyati va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy chaqiriqlarning yana bir muhim jihat — raqamli madaniyatning tez o‘zgaruvchanligi. Gumanitar ta‘lim shunchaki matnlar bilan chegaralanib qolmay, yangi media turlari — bloglar, podkastlar, internet-memlar, raqamli san‘at, virtual adabiyot, interaktiv platformalar va sun‘iy intellekt yaratgan matnlarni ham tahlil qilish doirasiga kiritishi kerak. Chunki raqamli avlodning madaniy kodlari shu platformalar orqali shakllanmoqda. Bu esa gumanitar fanlarni kengaytirib, yangi tadqiqot usullarini — raqamli gumanitarot, media lingvistika, raqamli stilistika kabi yo‘nalishlarni shakllantiradi.

Raqamli avlod va o‘qituvchi o‘rtasidagi munosabat ham o‘zgargan. Endi o‘qituvchi ma‘lumot manbai emas, balki yo‘naltiruvchi, murabbiy, fasilitator roliga ega. Chunki raqamli avlod istalgan ma‘lumotni tez topa oladi, ammo uni tahlil qilish, xolis baholash, ishonchli manbani aniqlash, matnlararo bog‘lanishni ko‘rish kabi ko‘nikmalar hali shakllanmagan bo‘lishi mumkin. Gumanitar ta‘lim ana shu bo‘shliqni to‘ldiradi — u talabaning ma‘lumotni anglash, tanqidiy baholash va chuqur talqin qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Raqamli avlodning ijtimoiy va psixologik xususiyatlari ham gumanitar ta‘limga bevosita ta‘sir qiladi. Tez o‘zgaruvchan ma‘lumot oqimi, yuqori darajadagi texnologik yuklama, doimiy onlayn muloqot talabalarda stress, diqqat tarqoqligi, psixologik charchoq kabi holatlarni keltirib chiqaradi. Gumanitar ta‘lim bu jarayonda muvozanat yaratadi — badiiy matn o‘qish, estetik zavq, madaniy tahlil, ijodiy ifoda, muloqot madaniyati orqali psixologik barqarorlikka yordam beradi.

Shuningdek, raqamli avlod global madaniyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lib ulg‘ayadi. Bu holat gumanitar ta‘limni xalqaro kontekstda o‘ylashni, ingliz tilidagi badiiy matnlar, boshqa madaniyatlarning adabiy merosi va zamonaviy global tendensiyalarni o‘quv jarayoniga keng jalb etishni taqozo qiladi. Bu orqali talaba nafaqat milliy, balki global madaniyatning ham faol subyekti sifatida shakllanadi.

Umuman olganda, raqamli avlod va gumanitar ta‘limning zamonaviy chaqiriqlari o‘zaro integratsiyani talab etadi. Gumanitar bilimlar raqamli asrda o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi, aksincha, inson tafakkurining, madaniyatining va jamiyatning murakkab jarayonlarini tushuntirishda yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli avlodning ehtiyojlarini hisobga olgan holda yangilangan gumanitar

ta’lim modeli kelajak jamiyatini intellektual, ma’naviy, madaniy va tanqidiy fikr yurita oladigan avlod sifatida shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Warschauer, M. *Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide*. MIT Press, 2003.
2. Shirky, C. *Cognitive Surplus: Creativity and Generosity in a Connected Age*. Penguin, 2010.
3. UNESCO. *Education in a Digital World: Global Education Monitoring Report*. UNESCO Publishing, 2023.
4. OECD. *The Future of Education and Skills: Education 2030*. OECD Publishing, 2019.
5. “Raqamli avlodning psixologik xususiyatlari.” O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion Rivojlanish Vazirligi ilmiy hisobot materiallari, 2022.
6. Karimov, A. “Raqamlashtirish sharoitida ta’lim samaradorligi va kompetensiyalar.” *O‘zbekiston Pedagogika Jurnal*i, №4, 2021.
7. Qodirova, M. “Gumanitar fanlarda raqamli pedagogika yondashuvlari.” *Filologiya va Pedagogika*, №2, 2020.
8. Dabbagh, N., & Kitsantas, A. *Personal Learning Environments, Social Media, and Self-Regulated Learning*. Computers in Human Behavior, 2012.
9. Mishra, P., & Koehler, M. *Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) Framework*. Routledge, 2010.

O‘QUV-USLUBIY INTERAKTIV XIZMAT KO‘RSATUVCHI DASTURIY VOSITALARNING AVZALLIKLARI

Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi

xoljigitovdilmurod93@gmail.com

Shamsiddinov Ozodbek, Doniyorov Abdusattor, Shoydinov Hayitmurod

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabalari

ozodbekshamsiddinov6@gmail.com

abdusattor2605@gmail.com

hayitmurod2503sh@gmail.com

Annotatsiya: Hozirgi vaqtda, hukumatimiz tamonidan interaktiv xizmatlarni shakllantirish, tashkil etish va ularni boshqarishga katta e’tibor berilmoqda. Interaktiv xizmatlarni tashkil etishning eng tez va yahshi yo’li, bu, ularni internet tarmoqlari orqali amalga oshirish hisoblanadi.

Kalit so‘zlar. Elektron hukumat, Axborotlashtirish, yagona portal, axborot-kommunikatsiya texnologiyalar.

Bugungi kunda davlat boshqaruvi tizimidagi tashkilotlarda fuqarolarga intreaktiv davlat xizmatlarini ko‘rsatish ustida ko‘plab ilmiy-izlanishlar olib borilmoqda. Ilmiy-amaliy tadqiqotlarning tahlili shuni ko‘rsatmoqdaki, bugungi kunda mavjud bo‘lgan interaktiv xizmat ko‘rsatish texnologiyalarining amaliyotda etarli samara bermayotgani sezilmoqda. Elektron shaklda ma‘lumotlarning to‘liq ayirboshlashini, so‘rovlarni rasmiylashtirish tartiblarini jadallashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish asosida davlat organlari bilan tadbirkorlik sub’ektlari va aholining o‘zaro hamkorligi samaradorligini oshirishni ta‘minlash uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2012- yil 30- dekabrda 378sonli “Interaktiv davlat xizmatlari ko‘rsatishni hisobga olgan holda internet tarmog‘ida O‘zbekiston Respublikasining hukumat portalini faoliyatini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorini qabul qiladi. Ushbu qarorga ko‘ra:

- Jismoniy va yuridik shahslarning davlat va ho‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari xizmatlari va funksiyalari to‘g‘risidagi ma‘lumotlardan foydalanishi;
- Foydalanuvchilarga elektron shaklda ma‘lumotlar ayirboshlash, davlat va ho‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining integratsiyalangan interaktiv davlat xizmatlaridan, shu jumladan pulli asosda foydalanishning yagona nuqtasi orqali so‘rovlarni rasmiylashtirish imkoniyatlari berilishini;
- Jismoniy va yuridik shahslarning yagona portal faoliyati bilan bog‘liq so‘rovlari va murojaatlarini hisobga olish, shu jumladan davlat va ho‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining interaktiv davlat xizmatlari ko‘rsatish sifati monitoringi olib borilishini ta‘minlaydi.

Yuqorida qabul qilingan qarorga asosan davlat va ho‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari bilan birgalikda davlat xizmatlarini bosqichma-bosqich interaktiv davlat xizmatlariga o‘tkazish va yig‘ma reestrda kiritishning aniq muddatlarini belgilagan holda davlat tizmatlari ro‘yhatini tasdiqlashi o‘z ichiga oladi.

Intreaktiv xizmatlar tizimini joriy etishdan maqsad - jismoniy va yuridik shahslar uchun qulay sharoit yaratish hisoblanadi. Yana bir muhim tomoni - taraqqiyot mahsuli vaqtini tejash va qaysidir miqdorda ortiqcha harajatlarga yo‘l qo‘ymaslik imkonini berayapti.

O‘zbekiston Respublikasi Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalini to‘g‘risidagi Nizom “Axborotlashtirish to‘g‘risida”shi O‘zbekiston Respublikasi qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Davlat va ho‘jalik boshqaruvi, mahalliy davlat hokimiyati organlarining axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda yuridik va jismoniy shahslar bilan o‘zaro hamkorligini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi 2007- yil 23-avgustdagi 181- son, “Internet tarmog‘ida O‘zbekiston Respublikasining hukumat portalini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2007- yil 17-dekabrda 259- son qarorlariga muvofiq interaktiv davlat xizmatlaridan foydalanishda axoli va tadbirkorlik sub’ektlarining davlat va ho‘jalik boshqaruvi

organlari, mahalliy davlat davlat hokimiyati organlari bilan o‘zaro hamkorligi shartlari va tartibini belgilaydi.

Quyidagi asosiy tushuncha va atamalarning ma‘no-mazmunini bilish talab qilinadi:

- yagona interaktiv davlat xizmatlari portali - foydalanuvchilarning interaktiv davlat xizmatlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlardan erkin foydalanishini, shuningdek elektron shaklda davlat xizmatlari ko‘rsatishni ta‘minlovchi Internet tarmog‘ida O‘zbekiston Respublikasining hukumat portalidagi ma‘lumotaxborot portali;

- foydalanuvchining shahsiy kabineti - interaktiv davlat xizmatlari olishda davlat organlari bilan o‘zaro munosabatlar uchun o‘zida foydalanuvchi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar, shu jumladan shahsiy ma‘lumotlar, mavjud bo‘lgan yagona portladagi elektron resursdir.

Yagona portalning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- foydalanuvchilarga davlat organlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri murojaat qilish uchun imkoniyat berish;

- foydalanuvchilarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi boshqa loyihalar bilan integratsiyalash;

- foydalanuvchilarning davlat organlari bilan o‘zaro hamkorligi samaradorligini oshirish;

- davlat organlariga murojaat qilinganda foydalanuvchilar uchun byurokratik to‘siqlarni qisqartirish va ularni bartaraf etish;

- “Elektron hukumat”ni yanada rivojlantirish va davlat boshqaruviga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishda ko‘maklashish.

Hozirgi vaqtda, hukumatimiz tamonidan interaktiv xizmatlarni shakllantirish, tashkil etish va ularni boshqarishga katta e‘tibor berilmoqda. Interaktiv xizmatlarni tashkil etishning eng tez va yahshi yo‘li, bu, ularni internet tarmoqlari orqali amalga oshirish hisoblanadi.

Internet tarmog‘i orqali ko‘rsatiladigan interaktiv xizmat ko‘rsatuvchi dasturiy vositalar mavjud ularga www.orexca.com, www.desk.uz, uza.uz, gov.uz, www.myjob.uz, www.vakansi.uz saytlar kirs a o‘quv-uslubiy interaktiv xizmat ko‘rsatuvchi dasturiy vositalarga inter-vuz.tuit.uz, talant.atdt.uz, estudy.uz, my.estudy.uz veb saytlari kiradi.

Manashu interaktiv xizmat ko‘rsatuvchi dasturiy vositalarning avzalliklari haqida qisqacha ma‘lumot beradigan bo‘lsak www.orexca.com saytining avzalligi shundan iboratki ushbu veb sayt sayyohlar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, bunda interaktiv xizmatlar: tarixiy joylarga tashrif buyurish mehmonhonga oldin buyurtma berish imkoniyatlari ega bo‘lish va xizmatlar bilan tanishishdan iborat.

O‘zbekiston Respublikasida faoliyatlari dorasida olib borilayotgan asosiy yangiliklar majmuasini uza.uz, gov.uz hamda www.desk.uz veb saytlari orqali topish mumkin. Ushbu veb sahifalarda Davlat boshqaruv va ho‘jalik yurituvchi organlar veb sahifalari orqali ko‘rsatiladigan interaktiv xizmatlari, ular faoliyati haqidagi yangiliklar, xabarlar mavjud.

Respublika doirasida bo‘sh ish o‘rinlarini topish, aniqlash va muloqat o‘rnatish quyidagi veb sahifalar orqali amalga oshirilishi mumkin. www.myjob.uz, www.vakansi.uz bu saytlardan siz ish o‘rinlari haqidagi ma‘lumotlarni va siz, o‘zingiz haqingizdagi ma‘lumotlarni to‘ldirib jo‘natishingiz va javob olishingiz mumkin.

O‘quv-uslubiy interaktiv xizmat ko‘rsatuvchi dasturiy vositalardan biri inter-vuz.tuit.uz saytidir. Bu sayt oliy ta‘lim muassasalarida axborot-ta‘lim dinamik muhitida interaktiv xizmatlarni ko‘rsatish tizimi Veb texnologiyalar asosida yaratilib, Inter-VUZ nomi bilan internetda faoliyat ko‘rsatmoqda. Tizimning ishlash falsafasi pog‘onalilikga, ya‘ni ichma-ich joylashgan qism tizimlar va vazifali modularga asoslangan.

[Inter-vuz.tuit.uz](http://inter-vuz.tuit.uz) saytining avzalligi shundan iboratki O‘zbekistonda mavjud bo‘lgan oily ta‘lim muassalarida ta‘lim tizimini boshqarishda yagona axborot – ta‘lim muhitini yaratib berish va undagi axborotlar oqimini boshqarish hamda ularni o‘z egalariga vaqtida yetkazishdan iborat. [Inter-vuz.tuit.uz](http://inter-vuz.tuit.uz) saytining yana bir avzalliklaridan biri bu avtomatlashtirilgan oily ta‘lim muassasalarida interaktiv xizmat ko‘rsatishdan iborat.

talant.atdt.uz veb sayti ham o‘quv- uslubiy interaktiv xizmat ko‘rsatuvchi dasturiy vositalardan biri hisoblanadi. Bu sayt Toshkent axborot texnologiya universitetining iqtidorli talabalari bilan ishlash, ularning ilmiy-ijodiy ishlarga yo‘naltirishga va ularga interaktiv xizmatlar ko‘rsatishdan iboratdir. Bu saytda universitetining iqtidorli talabalari uchun zarur bo‘lgan barcha ma‘lumotlar joylashtirilgan bo‘lib, u orqali talabalarga interaktiv xizmatlar ko‘rsatiladi. Shuningdek, mazkur sayt orqali iqtidorli talabalar ijodiy faoliyatini tashkil qilishga ko‘maklashish, ularni fan va texnika yangiliklaridan xabardor qilish, respublika va xalqaro miqyosda o‘tkaziladigan ilmiy anjumanlar, fan olimpidalari, seminarlar, tanlovlar, Davlat stipendiyalari, “Kamolot” jamg‘armasi, xorijiy jamg‘armalar grantlari, nomdor stipendiyalar haqidagi ma‘lumotlarni tezkor ravishda yetkazish ishlari virtual ravishda olib boriladi.

TATU talant.atdt.uz veb-sayti “Yangiliklar”, “Ko‘rik va tanlovlar”, “Ilmiy anjumanlar”, “Fan olimpiadalari”, “Interaktiv test”, “Axborot resurs markazi”, “Virtual ta‘lim tizimi”, “O‘z iqtidoringizni sinab ko‘ring”, “Iqtidorli talabalar”, “Dunyodagi iqtidorli yoshlar haqida”, “Kutubxona”va “Fotojamlanma” kabi ruknlardan iborat.

Har yili o‘tkaziladigan "Ilmiy g‘oyalar yarmarkasi"da iqtidorli talabalarining ilmiy tadqiqot ishlari natijalari namoyish etib boriladi va universitetda olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar ko‘lamini yanada kengaytirishga, olinayotgan ilmiy natijalarni ta‘lim va ishlab chiqarishga keng joriy qilishga yo‘naltirilmoqda. Bu yo‘nalishda talant.atdt.uz veb-sayti Toshkent axborot texnologiyalari universitetining iqtidorli talabalari bilan ishlash, ularning ilmiy-ijodiy ishlarga yo‘naltirish va ularga interaktiv xizmatlar ko‘rsatishda tabora o‘z o‘rnini topib bormoqda.

O‘quv-uslubiy interaktiv xizmat ko‘rsatuvchi my.estudy veb sayti masofali ta‘lim tizimidir u akademik litsey va kolledj o‘quvchilari , oliy ta‘lim muassasi talabalariga masofadan ta‘lim berish uchun yaratilgan tizimdir. Bu saytning

avzalliklar juda ko‘p bo‘lib, asosiy avzalliklardan biri fizika va matematika fanlar bo‘yicha mu‘ltimeiya ma‘ruzalar, vedio darsliklar va flesh animatsion roliklardan foydalangan holda dars jarayoni tashkillashtirilganligidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xoljigitov D. et al. DIOFONT TENGLAMALARINI YECHISHDA ZANJIRLI KASRLAR XOSSALARIDAN FOYDALANIB YECHISH USULLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 282-287.
2. Mamanov S. K. va boshq. biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati // eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar. – 2023. - T. 2023 yil. 13-17 betlar.
3. Dilmurod X., Jo'raboyevich R. N., AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING M. V. M. F. O'QITISH JARAYONIDA FOYDALANISHNING AHAMIYATI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. 708711-sahifa.
4. Qahhorov M., Xoljigitov D. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish //matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
5. Xoljigitov D., Prnazarov S. H. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
6. Xoljigitov D., MANTIQUIY I. I. G. N. Y. MASALALARNI YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.
7. Xoljigitov D., Isroilov I. GRAFLAR NAZARIYASI YORDAMIDA MANTIQUIY masalalarini YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.
8. Xoljigitov D. GEOMETRIYANING ALGEBRAIK TENGLAMALARNIGAE YECHISHGA bazi TATBIQLARI // matematika va informatika jurnali. – 2021. - Jild 1. – №. 3.

SAMARQANDDAGI TARIXIY JOYLARDAN HUNARMANDCHILIK FAOLIYATINI BOSHQA JOYGA KO‘CHIRISHNING IJOBIY VA SALBIY JIHATLARI

Raimqulova Marjona Ixtiyor qizi

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Psixologiya fakulteti Turizm va Mehmondo‘stlik yo‘nalishi 242-24-guruh talabasi

Email: marjonaraimqulova78@gmail.com

Ilmiy rahbar: G‘oyibnazarova Shahnoza

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali assistenti

Email: bambuchiibijuteriy@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Samarqand shahridagi tarixiy obidalar, xususan Registon maydoni, Shohi Zinda majmuasi va boshqa yodgorliklar atrofida olib borilayotgan hunarmandchilik faoliyatining ahamiyati hamda uni boshqa joyga ko‘chirish zarurati tahlil qilinadi. Maqolada bunday ko‘chirishning ijobiy (davlat, madaniyat va atrof-muhit uchun) va salbiy (iqtisodiy, ijtimoiy, turizm sohasiga) ta’sirlari yoritilgan. Shuningdek, muammoni muvozanatli hal etish bo‘yicha tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so‘zlar: hunarmandchilik, iqtisodiy-ijtimoiy soha, ko‘chirish, zamburug’lar, moss (moss).

Kirish

Samarqand – O‘zbekistonning eng qadimiy va eng ko‘p sayyoh tashrif buyuradigan shaharlardan biridir. Bu yerda joylashgan Registon maydoni, Ulug‘bek madrasasi, Bibi Xonim masjidi, Shohi Zinda majmuasi va boshqa tarixiy yodgorliklar nafaqat milliy, balki jahon madaniy merosi sifatida e’tirof etilgan. So‘nggi yillarda ushbu joylarda turizm rivoji bilan birga hunarmandchilik mahsulotlari savdosi ham kengayib bordi. Qo‘l mehnati bilan yaratilgan buyumlar — zardo‘zlik, kulolchilik, misgarlik, ipak mahsulotlari — sayyohlar uchun qimmatli suvenir sifatida qadrlanadi. Shu bilan birga, bu faoliyatning tarixiy obidalarga yaqin joyda olib borilishi muhofaza masalalarini yuzaga keltirmoqda. Shu sababli, hunarmandchilikni tarixiy hududlardan boshqa joyga ko‘chirish masalasi dolzarb bo‘lib turibdi.

Asosiy qism

Samarqand va shu kabi shaharlarda hunarmandchilik bilan shug‘ullanish davlat iqtisodiyotiga katta daromad olib keladi. Shuningdek turistlar oqimini keskin ko‘paytiradi, turli xil suverinlar, hunarmandchilik mahsulotlari madaniy va ma’rifiy sohani ommaga taqdim etish hamda, o‘zligimizni saqlab qolish uchun juda yaxshi yo‘l hisoblanadi. Bu nafaqat iqtisodiy daromad manbai, balki madaniy diplomatiya vositasidir. Samarqandlik ustalarning ishini bevosita ko‘rish turistlarga katta taassurot qoldiradi. Shu bois hunarmandchilik faoliyati turizm rivojining muhim bo‘lagi hisoblanadi. Biroq bu faoliyatni bevosita yodgorliklar atrofida olib borish bir qator xavf va muammolarni keltirib chiqaradi. Yuzlab odamlarning harakatlanishi tufayli pollar, zinalar, tosh qoplamalar tez eskiradi, elektr, ochiq olov yoki stendlar obidalar strukturasiga zarar yetkazadi, axlat va chiqindilar tarixiy joylarning ekologik holatini yomonlashtiradi, shovqin, tirbandlik va reklamalar obidaning estetik go‘zalligini kamaytiradi. Bundan tashqari, Samarqanddagi tarixiy obidalar — Registon, Ulug‘bek madrasasi, Sherdor va Tillakori majmualari — o‘zining qadimiy me’morchilik uslubi, nafis g‘isht terishlari va tabiiy tosh zaminlari bilan ajralib turadi. Ushbu inshootlar asrlar davomida namlik, harorat o‘zgarishi va inson omillariga nisbatan juda sezgir bo‘lib kelgan. Shuning uchun har qanday tashqi ta’sir, xususan, hunarmandchilik faoliyati bilan bog‘liq tozalash ishlari va namlikning ortishi, binolarning asliy holatiga zarar yetkazishi mumkin. Kunlik hunarmandchilik mahsulotlarini tayyorlash yoki tozalash jarayonida suvdan foydalanish tabiiy holatdir. Biroq, agar bu ishlar bevosita tarixiy binolarning tagida yoki yaqin hududda amalga oshirilsa, zamin tagiga namlik kirib borishi boshlanadi.

Samarqanddagi ko‘plab obidalar g‘isht, tosh va ohak qorishmasidan ishlanganligi sababli, ular suvni o‘ziga singdirish xususiyatiga ega. Namlik asta-sekin g‘isht orasiga o‘tib, ichki devorlarni yemira boshlaydi, sirt qoplamalarida sho‘r chiqishi, rang o‘zgarishi, devor qoplamalarining qopqonib tushishi kabi holatlar yuzaga keladi. Bundan tashqari, har kuni tovarlar va buyumlarni joylashtirish, ularni suv bilan artish, changni yuvish jarayonlari zamin ostida kapillyar namlik paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Bu jarayon asta-sekinlik bilan obida poydevoriga zarar yetkazadi, ayniqsa eski poydevorlarda suv harakati to‘planib, tuproqning zichligi pasayadi, natijada bino tagida cho‘kish yoki mikro yoriqlar yuzaga kelishi mumkin. Shuningdek, bu namlik bilan birga turli mikroorganizmlar, zamburug‘lar va moss (yosun) turlari paydo bo‘ladi. Ular devor yuzasida yashil dog‘lar hosil qilib, tosh va g‘isht tarkibini yemiradi. Vaqt o‘tgan sayin bu holat binoning tashqi ko‘rinishini ham, ichki mustahkamligini ham buzadi. Yana bir muhim jihat — hunarmandchilik buyumlarini tayyorlashda ishlatiladigan tabiiy bo‘yoqlar, laklar, yog‘lar va metall changlar havoda aylanib, tarixiy devorlarning sirtiga yopishadi. Bu esa obidalar yuzasidagi asl bezaklar va naqshlarning rangi so‘lishiga olib keladi. Shuning uchun ham, agar hunarmandchilik faoliyati tarixiy joylarda davom ettirilsa, suvdan foydalanish va tozalash ishlari qat’iy nazorat ostida bo‘lishi shart. Aks holda, bugungi kunda jahon miqyosida qadrlanayotgan Registon majmuasi kabi obidalar asta-sekin ichki yemirilish jarayoniga duchor bo‘ladi.

Hunarmandchilik faoliyatini o‘zgacha uslubda davom etish yoki boshqa joyga ko‘chirish – bu faqat savdoni emas, balki madaniy merosni saqlash jarayonini ham tartibga soluvchi chora hisoblanadi. Tarixiy obidalarda ko‘p sonli odamlar harakati, doimiy savdo rastalari, chang va issiqlik asarlarining havoda tarqalishi binolarning tabiiy holatiga zarar yetkazadi. Ayniqsa, qadimiy ganch, koshin, yog‘och o‘ymakorligi bilan bezatilgan devorlar namlik, tebranish va shovqin ta’sirida sekin-asta yemiriladi. Shuningdek, elektr simlari, yoritish moslamalari yoki stendlardan foydalanish ham yodgorlikning asl me’moriy qiyofasini o‘zgartiradi.

Biroq, hunarmandchilikni tarixiy joylardan ko‘chirishning salbiy tomonlari ham mavjud. Hunarmandchilik — bu xalqning ko‘p asrlik an‘analari, madaniy merosi va milliy o‘zligining ajralmas qismidir. Ayniqsa Samarqand kabi qadimiy shaharlar uchun hunarmandlar nafaqat mahsulot ishlab chiqaruvchilar, balki tarixiy joylarga jon bag‘ishlaydigan tirik meros vakillaridir. Shu sababli, ularning faoliyatini tarixiy obidalardan butunlay ko‘chirish ayrim salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Birinchidan, madaniy muhitning tabiiyligi yo‘qoladi. Registon yoki Bibixonim, Shohi Zinda kabi joylarda hunarmandlarning mavjudligi sayyohlarga O‘zbekistonning tirik madaniyatini his qilish imkonini beradi. Ular nafaqat tarixni tomosha qiladi, balki o‘z ko‘zi bilan milliy san’at, naqsh va kasb an‘analarining davom etayotganini ko‘radi. Agar hunarmandchilik bu joylardan uzoqlashtirilsa, tarixiy joylar “muzeydek sokin va jonlanishsiz” holatga keladi. Ikkinchidan, madaniy merosning jonli uzviyligi uziladi. Tarixiy joylarda hunarmandchilik faoliyati o‘tmish bilan bugunning ko‘prigi sifatida xizmat qiladi. Masalan, qadimiy madrasa yonida zardo‘z, kulol yoki misgar ishlayotganini ko‘rgan sayyoh o‘tmish hunarini bugun ham yashayotganini his qiladi. Agar bu faoliyat boshqa joyga ko‘chirilsa, tarixiy joylar faqat tosh va g‘ishtdan iborat muzeylarga aylanadi.

Shuningdek, yangi joyga ko‘chirish uchun infratuzilma xarajatlari — yangi savdo markazlari qurish, reklama va yo‘l tizimini o‘zgartirish uchun qo‘shimcha mablag‘ talab etiladi. Bu esa davlat yoki mahalliy byudjetga ortiqcha yuk tushiradi. Umuman olganda, hunarmandchilikni tarixiy joylardan butunlay olib chiqish — bir tomondan obidalarni himoya qilsa-da, boshqa tomondan madaniy hayotning tabiiy muvozanatini buzadi, turizm jozibasini pasaytiradi va iqtisodiy barqarorlikka ta’sir qiladi. Shu sababli, mutaxassislar bunday holatlarda “ko‘chirish emas, balki tartibga solish” yo‘lini tanlashni maqsadga muvofiq deb bilishadi.

Ammo tartibga solishni yuqoridagi kabi boshqa usulda ham amalga oshirsa bo‘ladi. Samarqand shahridagi Registon, Bibixonim, Shohi Zinda kabi tarixiy obidalar O‘zbekiston madaniy merosining bebaho durdonalaridir. Shu bilan birga, bu joylarda faoliyat yuritayotgan hunarmandlar ham o‘z san‘atlari bilan xalqimiz madaniyatini dunyoga tanitib kelmoqda. Biroq ba’zan hunarmandchilik faoliyati tarixiy inshootlarga zarar yetkazishi, namlik, ifloslanish va ortiqcha yuklama keltirishi mumkin. Shuning uchun bunday muammolarni hal etish uchun muvozanatli va uzoq muddatli yechimlar zarur. Birinchidan, hunarmandlar faoliyat yuritadigan joylar tarixiy binolarning ichida emas, balki atrofida maxsus ajratilgan pavilyonlarda tashkil etilishi kerak. Bu pavilyonlar obidalar me’moriy ko‘rinishiga mos tarzda loyihalansa, ularning go‘zalligiga xalaqit bermaydi. Shu bilan birga, sayyohlar ham tarixiy muhitdan uzoqlashmasdan milliy mahsulotlar bilan tanishish imkoniga ega bo‘ladi. Ikkinchidan, hunarmandlar ishlaydigan joylarda namlikni nazorat qilish tizimi o‘rnatilishi zarur. Har bir ustaxona yoki savdo joyida suv to‘planib qolmasligi uchun drenaj tizimi, havoni quruq saqlovchi ventilyatsiya vositalari bo‘lishi lozim. Bundan tashqari, suv bilan ishlaydigan hunarmandlarga “quruq tozalash” usullaridan foydalanish bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlari o‘tkazilishi mumkin. Bu chora obidalar tagida namlik to‘planishining oldini oladi. Uchinchidan, tarixiy joylarda to‘liq ishlab chiqarish emas, balki ko‘rgazmaviy (demonstratsion) faoliyat yo‘lga qo‘yilishi mumkin. Ya’ni, ustalar o‘z mahsulotlarini shu joyda tayyorlamaydi, balki sayyohlarga qisqa ko‘rsatma shaklida jarayonni namoyish qiladi. Bu usul orqali obidalarga zarar yetmaydi, lekin turistlar uchun qiziqarli madaniy tajriba saqlanib qoladi. To‘rtinchidan, agar ayrim hunarmandlar faoliyatini tarixiy joylardan boshqa joyga ko‘chirish zarur bo‘lsa, bu jarayon rag‘batlantirish asosida amalga oshirilishi kerak. Masalan, ularga yangi joyda bepul ustaxona ajratish, soliq yengilliklari berish yoki reklama imkoniyatlarini yaratish orqali bu o‘tish bosqichi yengillashtiriladi. Shuningdek, shahar markazida “Hunarmandlar galereyasi” yoki “Madaniy ko‘chalar” loyihasini yaratish samarali bo‘ladi. Bu joylar bir vaqtning o‘zida ham savdo, ham madaniy markaz vazifasini bajaradi. Sayyohlar tarixiy obidani tomosha qilib bo‘lgach, shu galereyada milliy buyumlar, zargarlik, kulolchilik va zardo‘zlik mahsulotlarini xarid qila oladi. Shuningdek tarixiy binolarni yonida virtual hunarmandlarni ishlash jarayonlari hamda faoliyati bilan bog‘liq ishlar ko‘rgazmali ko‘rsatilsa turistlar uchun ham qiziq bo‘ladi va ularda hunarmandchilik uylarining aniq manzillari ham bayon etilsa, ular nafaqat virtual ko‘rishadi balki, ular o‘zkari ham bevosita ish jarayonida ishtirok etishadi. Bu turistlar oqimini ko‘paytirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, O‘zbekiston xalqaro tajribadan ham foydalanishi kerak. Masalan, Turkiyadagi Istanbul “Kapali Chorshu”

bozori yoki Italiyadagi Florensiya ustaxonalar zonasi tarixiy joylarga zarar yetkazmagan holda hunarmandchilikni rivojlantirishda muvaffaqiyatli misollardir. Samarqandda ham shunga o‘xshash madaniy zonalar tashkil etilsa, bu ikki sohaning uyg‘un rivojlanishiga xizmat qiladi. Eng muhimi, bu yechimlar orqali tarixiy obidalar himoyalanaadi, hunarmandlar o‘z faoliyatini davom ettiradi, sayyohlar esa o‘zbek madaniyatining jonli ruhi bilan tanishadi. Bu esa nafaqat madaniy, balki iqtisodiy foyda ham keltiradi.

Xulosa

Samarqand — o‘zining boy madaniy merosi, noyob me‘moriy yodgorliklari va qadimiy hunarmandchilik an‘analari bilan jahon sivilizatsiyasi tarixida o‘chmas iz qoldirgan shahar. Bu maskanning qadri shundaki, undagi har bir g‘isht, har bir naqsh, har bir minoraning o‘z tili, o‘z hikoyasi bor. Shu bois, bunday muqaddas joylarda amalga oshiriladigan har qanday faoliyat, xususan, hunarmandchilik ishlari ham yuksak mas‘uliyat va ehtiyotkorlik bilan yo‘lga qo‘yilishi lozim. Hunarmandchilik — milliy o‘zligimizni ifoda etuvchi san‘atdir. U xalqning iste‘dodi, didi va ijodiy ruhi ifodasi bo‘lib, iqtisodiy va madaniy jihatdan katta ahamiyatga ega. Biroq tarixiy yodgorliklar ichida yoki ularning bevosita atrofida tartibsiz faoliyat yuritilishi obidalar muhitiga zarar yetkazishi, ularning tabiiy muvozanatini buzishi, hatto asrlar davomida saqlanib kelgan tuzilmalarning yemirilishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shu sababli, bunday joylarda hunarmandchilikni rivojlantirishda asosiy e‘tibor — saqlash va moslashtirish muvozanatini ta‘minlashga qaratilishi zarur. Eng maqbul yechimlardan biri sifatida, tarixiy markazlardan nisbatan uzoqroq joyda, ammo sayyohlar uchun qulay masofada maxsus ko‘rgazma pavilyonlari va hunarmandlar shaharchalari barpo etish taklif qilinadi. Bu orqali milliy mahsulotlar namoyishi davom etadi, ammo tarixiy obidalar xavfsizligi kafolatlanadi. Bundan tashqari, hunarmandlar faoliyati uchun aniq me‘yoriy qoidalar, atrof-muhitni muhofaza qilish talablari, namlik va changga qarshi texnik choralar joriy etilishi lozim. Bu yondashuv, nafaqat moddiy madaniyatni saqlash, balki turizm sohasining barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Davlat va mahalliy idoralar tomonidan tarixiy merosni asrab-avaylash bilan birga, milliy hunarmandchilikni qo‘llab-quvvatlash siyosatini uyg‘unlashtirish, ta‘lim muassasalari orqali yosh avlodga qadimiy kasblarni o‘rgatish — bu sohada uzoq muddatli natijalarga erishishning eng to‘g‘ri yo‘lidir. Natijada, Samarqand nafaqat o‘zining tarixiy ulug‘vorligini, balki zamonaviylik bilan uyg‘unlashgan milliy san‘at markazi sifatidagi mavqeini ham mustahkamlaydi. Bu esa o‘z navbatida, O‘zbekistonni dunyo miqyosida yanada jozibador va nufuzli turizm manziliga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-dekabrdaagi “Hunarmandchilikni rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–4639-son Qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2019.

3. UNESCO. World Heritage and Sustainable Tourism Programme. — Paris, 2020.
4. Abdullayev, S. “Samarqandning tarixiy obidalar va ularni saqlash masalalari.” — O‘zbekiston tarixi jurnali, №3, 2021, 45–52-betlar.
5. Karimova, D. “Turizm sohasida milliy hunarmandchilikni rivojlantirish yo‘nalishlari.” — Iqtisodiyot va innovatsiyalar ilmiy jurnali, №6, 2022.
6. Paskaleva, K. “Samarkand Refashioned: Heritage Conservation and Urban Change.” — Silk Road Journal, Vol. 11, 2013.
7. Jalilov, A. “O‘zbekiston tarixiy shaharlarida turizm infratuzilmasini barqaror rivojlantirish muammolari.” — Turizm va madaniy meros, 2020.
8. UNWTO. Cultural Heritage and Tourism: Managing the Interface between Conservation and Development. — Madrid, 2018.
9. Rasulova, M. “Hunarmandchilik va turizmning integratsiyasi: Samarqand tajribasi.” — O‘zbekiston iqtisodiyoti va jamiyat rivoji jurnali, №4, 2023.
10. O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. “Tarixiy yodgorliklarni saqlashda ekologik xavfsizlik choralari.” — Toshkent, 2021.

IQTIDORLI TALABALARGA MO‘LJALLANGAN O‘QUV-USLUBIY INTERAKTIV XIZMAT KO‘RSATUVCHI DASTURIY TA‘MINOTNING TARKIBIY TUZILMASI

Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi
xoljigitovdilmurod93@gmail.com

Xoliqova Sevinch, Fayzullayeva Sarvinoz, Erkayeva Hilola
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabalari

Annotatsiya: Iqtidorli talabalarga mo‘ljallangan o‘quv-uslubiy interaktiv xizmat ko‘rsatuvchi dasturiy vositaning tuzilishi va uning o‘ziga hos xususiyatlari, ayrim muammolarini ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: talant.atdt.uz veb-sayti, giperbog‘lanish, Servislar menyusi, Kontaktli e-mail.

Iqtidorli talabalarga mo‘ljallangan o‘quv-uslubiy interaktiv xizmat ko‘rsatuvchi talant.atdt.uz sayti yaratildi. talant.atdt.uz veb-sayti informatsion sayt hisoblanib. Informatsion sayt bu mijozlarning virtual uyushmasini tuzish to‘g‘risidagi qarorni qabul qilishda “informatsion to‘siq” ni olib tashlash uchun tashrif buyuruvchilarni maxsulot va xizmat turlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar bilan to‘la-to‘kis bohabar etish uchun xizmat qiladi. Sahifalar tashqi ko‘rinishining ko‘rkamligi (ixchamligi) bilan ajratib turadi, chunki bu Veb - saytdagi barcha elementlar kerakligi axborotlarni tez va qulay usulda qidirib topish uchun xizmat qiladi. Veb saytning normal ishlashi uchun foydalanuvchilar bilan teskari bog‘lanish

zarur. Ularga veb saytda yetarlicha kanfort bo‘lishi kerak. Buning uchun har hil informatsion quvvatlab turish vositalarini tadbiq etish talab etiladi. talant.atdt.uz veb saytini navigatsion modeli informatsion ierarxik struktura asosida quriladi va veb saytning barcha zarur sahifalari ta’riflarini va navigatsiya elementlarni o‘z ichiga oladi.

Birinchi navbatda saytning bosh menyusini va servislar menyusini aniqlash zarur. Veb-sayt bosh menyusiga bosh sahifa (main page, homepage) dagi giperbog‘lanish (ssilka) va saytning asosiy informatsion bo‘limlari kiradi. Ya’ni veb saytning informatsion to‘ldiruvchilariga tegishli bo‘limlar. Bunaqa bo‘limlar soni uchdan oltigacha bo‘lishi kerak, aks holda sayt bo‘yicha navigatsiyani amalga oshirish qiyinlashadi. Agar informatsion bo‘limlar soni ko‘p bo‘lsa mavzu yoki foydalanuvchilar guruhlari bo‘yicha o‘hshash bo‘limlarni birlashtirish mumkin. Bosh menyuni tuzishda asosiy e’tiborni har hil kategoriyadagi foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratishga qaratish kerak, har hil murakkablikdagi axborotlarga (boshlovchi va ekspertlar), birinchi marta tashrif buyuruvchilarga va doimiy tashrif buyuruvchilarga.

Servislar menyusiga veb saytning informatsion to‘ldiruvchilariga tegishli bo‘lmagan bo‘limlar kiradi. Lekin, ular yordamchi servislar hisoblanadi. Masalan, sayt bo‘yicha, sayt kartasi, umumiy savollar bo‘yicha kontaktli ma’lumotlar; umumiy savollar bo‘yicha teskari bog‘lanish formasi va boshqalar. Bunday servislar har bir tashrif buyuruvchi va har bir veb sayt sahifasida doim saqlanish kerak.

Bosh menyu va servislar menyusini aniqlab bo‘lingach, Veb - sayt bo‘limlarining ichki strukturasi va navigatsiyalarini analiz qilish zarur.

Veb - navigatsiyaning 4 hili mavjud

Yassi - barcha sahifalar umumiy giperbog‘lanishga ega. Bunda bir sahifadan boshqa ihtiyoriy sahifaga o‘tish mumkin. Sayt sahifalarini yuqori darajasini yoki yirik sayt bo‘limlarini kurishda ishlatiladi.

Ketma-ket - har bir sahifa oldingi va keyingi sahifalar uchun giperbog‘lanishga ega. Asosan, sahifalarni ketma-ket ko‘rib chiqish talab etiladigan ko‘p sahifali chop etishlarda ishlatiladi

Iyerarxik - barcha ketma-ket keladigan sahifalar faqat bosh sahifa bilan giperbog‘lanadi, lekin bir biri bilan kesishmaydi. Murakkab menyularni ko‘rishda elektron kataloglarda ishlatiladi.

Aralash - oldingi uch hil navigatsiyaning har hil variantlarida uchraydi.

Navigatsiyaning barcha hillaridan foydalangan holda veb sayt bo‘yicha navigatsiya uchun qo‘shilishning maksimal darajasi 4-5 daraja bo‘lgan ma’qul. Demak, ideal holatda tashrif buyuruvchi saytning har bir sahifasini sichqonchani 3-4 ta chiqillatish mobaynida ko‘rish mumkin.

Sayt bo‘limlari strukturasi qurishda yahshi anglash uchun uning tiniqligiga e’tibor berish kerak.

Veb-saytni qurish jarayonida uning informatsion to‘ldirilishi - kontent (content - ichidagi bor narsalar) ga alohida e’tibor berish zarurdir. Veb - saytning informatsion va navigatsion strukturalari aniqlangach, sayt alohida sahifalarni konkret ravishda informatsion to‘ldirilishi va uning ketma-ketligini aniqlashga kirishish zarur bo‘ladi.

Buning uchun informatsion to‘ldirish uchun mas‘ul hisoblangan odam bilan birgalikda veb saytning har bir sahifasida qanaqa axborotlar (matn, tasvir, animatsiya va b.k.) joylashganligini aniqlanadi. Barcha olingan ma‘lumotlar har bir masala qarshisida bajaruvchi va bajarish muddati ko‘rsatiladigan jadvalga o‘tkazilishi shart.

Bundan tashqari Veb - dizayner bilan birga veb saytning turli bo‘limlarida ishlatish mumkin bo‘lgan sahifalar shablonlariga belgi qo‘yish va ularning miqdorini aniqlash zarur bo‘ladi. Masalan, “Bosh sahifa”, “Bo‘lim bosh sahifasi”, “Bir sahifali maqola”, “Ko‘p sahifali maqola” va boshqalar.

Shunday qilib, veb saytni amalga oshirish uchun quyidagilar mavjud.

- Maqsadli foydalanuvchilar aniqlanadi;
- Informatsion struktura aniqlanadi;
- Navigatsion model tadqiq qilinadi;
- Informatsion to‘ldirishning hajmi aniqlanadi;

Sahifa shablonlari xususiyati va miqdori aniqlanadi.

Bu bosqichda veb sayt uchun masalaning ko‘ndalang qo‘yilishi tugallanadi. Lekin dinamik veb sayt uchun uning funktsionalligini aniqlash, ya‘ni veb sayt dasturiy qismining zarur funksiyalarini ro‘yhat qilish, “texnik topshiriqlar” ni tuzish qoladi.

Misol:

- Funktsional nomi: veb sayt tashrif buyuruvchilari bilan teskari bog‘lanish.
- Ahamiyati.: veb sayt tashrif buyuruvchilaridan informatsion xabarlarni veb sayt administratori tomonidan yig‘ib olish.
- Tashrif buyuruvchilar funksiyasi: majburiy polya (joy) hisoblanadigan “Ism”, “Kontaktli e-mail” va “Xabar” larni o‘z ichiga olgan xabarlar formalarini to‘ldirish va jo‘natish;

Xabarlarni muvaffaqiyatli jo‘natilgach, habarlarni muvaffaqiyatli jo‘natilganligi to‘g‘risidagi xabarni olish;

Xabarni muvaffaqiyatsiz jo‘natilgach, muvaffaqiyatsiz jo‘natilgan xabar to‘g‘risidagi xabarni (formani takroriy to‘ldirish taklifnomasi bilan) olish; To‘ldirilgan polya (joy) li formalarini jo‘natishga harakat qilishda – to‘ldirish shart bo‘lgan polyalarni to‘ldirilmaganligi to‘g‘risidagi xabarni olish.

Veb - sayt administratori vazifa (funksiya) lari

1. Teskari bog‘lanish formalarini yaratish, tahrirlash;

Veb - interfeys orqali xabarlarni ko‘rib chiqish, ya‘ni xabarlarni kelib tushish vaqtiga qarab filtrlash; e-mail ning xabarlarda ko‘rsatilgan kontaktli adresi bo‘yicha javobiy xabarlarni jo‘natish va xabarlarni yo‘qotish;

Administratorning e-mail adresiga xabarlarni jo‘natish, shu bilan birga unga xabarlarni jo‘natish uchun e-mail ni o‘zgartirish imkoniyati borligi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xoljigitov D. et al. DIOFONT TENGLAMALARINI YECHISHDA ZANJIRLI KASRLAR XOSSALARIDAN FOYDALANIB YECHISH

USULLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 282-287.

2. Mamanov S. K. va boshq. biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati // eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar. – 2023. - T. 2023 yil. 13-17 betlar.

3. Dilmurod X., Jo'raboyevich R. N., AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING M. V. M. F. O'QITISH JARAYONIDA FOYDALANISHNING AHAMIYATI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. 708711-sahifa.

4. Qahhorov M., Xoljigitov D. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish //matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.

5. Xoljigitov D., Prnazarov S. H. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.

6. Xoljigitov D., MANTIQIY I. I. G. N. Y. MASALALARNI YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.

7. Xoljigitov D., Isroilov I. GRAFLAR NAZARIYASI YORDAMIDA MANTIQIY masalalarini YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.

8. Xoljigitov D. GEOMETRIYANING ALGEBRAIK TENGLAMALARNIGAE YECHISHGA bazi TATBIQLARI // matematika va informatika jurnali. – 2021. - Jild 1. – №. 3.

ENHANCING ENGLISH LANGUAGE LEARNERS' SPEAKING IN PRIMARY EDUCATION THROUGH COMMUNICATIVE ACTIVITIES AND STRATEGIES

Toshpulatova Dildora Alisher kizi

Teacher of the Jizzakh Academic Lyceum, Ministry of Internal Affairs

Annotation: This article describes Enhancing English language learners' speaking in primary education through communicative activities and strategies with examples and with feedback from scholars.

Keywords: speaking skill, primary education, communicative activities, strategies, collaborative dialogue, creative projects, debates, English songs, communicative games.

Enhancing English language learners' speaking skills in primary education is an important part of providing a comprehensive education. There are a variety of communicative activities and strategies that can be used to increase student engagement and promote the development of English language learners' speaking skills.

One way to do this is to create learning environments that encourage collaborative dialogue and foster critical thinking. Teachers can foster student collaboration through the use of group work, collaborative tasks, and cooperative projects. Additionally, teachers can provide students with opportunities to practice their speaking skills in real-world contexts. This could be done through activities such as role-plays, debates, storytelling, or presentation of school projects.

Another way to enhance speaking skills is to create a language-rich environment. This can be done by providing students with materials such as books, written texts, films, or videos. Additionally, teachers can encourage students to come up with their own creative projects and incorporate them into their speaking practice.

These activities and strategies can help create an effective learning environment and support the development of English language learners' speaking skills.

There are a variety of materials that can be used to support English language learners' speaking in primary education. Books, written texts, films, and videos are all great materials for creating a language-rich environment and promoting critical thinking and collaboration.

Teachers can use coursebooks, such as textbooks or online resources, to reinforce language learning. They can also supplement coursebooks with other materials that may be more tailored to the students' interests or that provide more context for the language.

Additionally, teachers can use materials such as songs, podcasts, and television shows to provide students with a broad range of authentic language and cultural cues. This helps to make the language relevant and interesting to the students, encouraging them to practice their speaking skills.

Finally, teachers can create activities and tasks that involve creative projects. This can give students an opportunity to practice their speaking skills while expressing their creativity and interests.

By utilizing a variety of materials, teachers can create an engaging learning environment and effectively support English language learners with their speaking skills.

Communicative activities are a great way to develop English language learners' speaking skills in primary school. These activities involve real-world practice and give students the opportunity to engage with language in meaningful ways.

One effective activity is role-play. This can involve students acting out a certain scenario, with each student taking on a different role. This activity can help students become more confident in their speaking abilities and practice verbal communication with their peers.

Debates can also be a useful activity for English language learners. Debates allow students to practice their speaking skills in an engaging and challenging way.

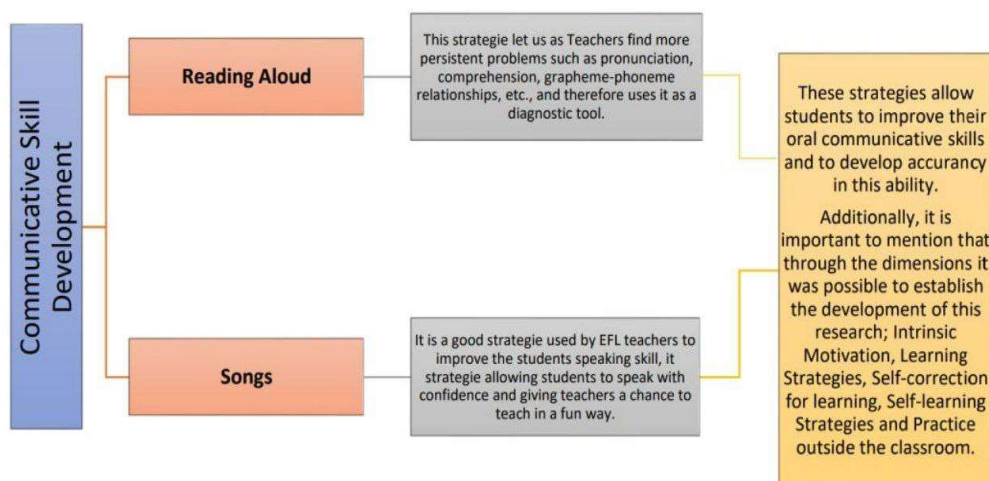
Additionally, debates can help students learn to effectively construct and defend arguments.

Another effective activity is storytelling. This can involve students creating stories or reading stories out loud. This activity can be used to practice the structures and conventions of the language while also allowing students to bring their own creativity and imagination to the task.

So, having students present their school projects is an effective way to give students the opportunity to practice their speaking skills in a real-world context.

These activities can help English language learners develop their speaking skills and become more confident in their abilities.

According to Chomsky, any subject endowed with the faculty of speaking can express himself correctly in his/her own language and interpret and understand what another subject in his/her linguistic society can communicate to him/her. Therefore, people have the capacity for speaking, as a result of this when people learn a new language, people do not reason coherently about it, although have the necessary mechanisms to express themselves in their own language, that is, called "linguistic competence". Thus, planning the development of the speaking skill and teaching strategies is necessary to make teaching more effective and meaningful. Furthermore, the role of oral skills is essential for language learning, as the success of language use, especially of a foreign language, can be measured based on this skill.

Speaking Learning Strategies

Reading Aloud. How can reading aloud help students learn this novel speaking strategy? Making accurate connections between graphemes and phonemes is essential in reading to speed up word recognition and to help pronounce and learn a new word. In the same vein, Birch & Fulop mention that reading aloud should be practiced to improve oral skills, in this way, learners can gain useful information about their speaking skill, the same author, also mentions that, reading aloud can help develop reading fluency. Therefore, when a teacher listens to a student reading

aloud, the teacher will be able to find more persistent problems such as pronunciation, comprehension, grapheme-phoneme relationships, etc., and therefore uses it as a diagnostic tool, it is the only way to verify that these connections are made correctly.

English songs. Morales appreciates that after singing, students have an opportunity to improve their English skills and practice their pronunciation, in addition, students have the opportunity to discuss several themes of the lyrics such as love, hate, vengeance, etc., students have the opportunity to practice dialogues to express opinions and reflections on the content of the songs. Similarly, contemplates music is a rhythm essential part of language learning for young learners due to, students enjoy learning and singing; thus, the same author refers to the use of music as an element that is much easier to imitate and remember and states that many songs give them the advantage of being part of the English-speaking culture. According to Orlova, these are some of the advantages of working in class with songs; it improves the effect of rhythm, accent, and intonation of the English language, it also helps to improve vocabulary and grammar; in this sense, teachers have a special preference for songs when they are exploring the use of verb tenses, another advantage is that dialogues can be taught, for this, songs, and mainly lyrics, are used as a stimulus for discussion in class, with this the students learn to listen to the melody which can become useful for understanding by developing writing skills.

In the study developed by Cuesta, students improved their oral production and showed relaxed, interested, and participative attitudes while working with the songs and, especially, when they focused on expressing their ideas freely rather than worrying about accuracy. To conclude, after having developed a musical project, Cuesta states that students showed behaviors, emotions, or feelings, especially interest or enthusiasm for the work related to the class.

Speaking is one of the basic language skills that have to be mastered by English foreign learners due to its significant and its use for communication. It is very important to be able to speak English regarding that it is the most commonly accepted language in the world so that it will be very beneficial for those who comprehend it not only to improve their knowledge and skills but also easier for them to get a job. More than that, they will not find it difficult to communicate and interact with people around the world when they travel.

Communicative game is a set of well fun-design activities can stimulate students' interaction in the classroom. These games require them to take part actively in classroom by speaking and writing in order to express their own point of view or give information. More than that, students' confidence will be automatically formed due to its concept in building habits of interaction. Game means “an activity with rules, a goal and an element of fun”. In addition, game is “an activity in which the learners play and usually interact with others”. They added that in order to express their own point of view or give information, the learners must speak or write as in

getting the meaning from others, they have to understand what people are saying or have written. Communicative Games can be an alternative way to overcome students' difficulties in learning how to speak English. In fact, they can improve their speaking skills. However, talking about communicative games cannot be separated from those two terms;” communicative” and “game”. The word communicative refers to the communicative approach in which teaching-learning activity avoids the concentration towards grammar and vocabulary but emphasizes on the significance of language function. In other words, these activities will involve students in real communication, where the achievement of their communicative task is more important than the accuracy of language they use. Therefore, it can give positive impact towards students' motivation and classroom atmosphere which in line with Michael J Wallace, language games are used for increasing emphasis on the importance of motivation and the appropriate kind of positive effective atmosphere in the classroom. Briefly, it can be summarized that communicative game is a set of well-design activities which stimulates students' interaction in the classroom. These games require students to take part actively in classroom by speaking and writing in order to express their own point of view or give information. Then, their confidence will be automatically formed due to its concept in building habits of interaction.

In conclusion, it is analyzed that learners' perceptions of their oral skill in English and learners' motivation to participate in speaking activities in the classroom. Furthermore, after the analysis of the results, the study found that success in learning a language other than the mother tongue does not depend only on the learning materials or activities provided by the teacher, but also on the learners' interest, self-motivation, and autonomy.

References:

1. Birch, B. M., & Fulop, S. (2020). English L2 Reading: Getting to the bottom. Routledge, 4th Edition. <https://doi.org/10.4324/9780429397783>
2. Gibson, S. (2008). Reading aloud: a useful learning tool? *ELT Journal*, 62(1), 29–36. <https://doi.org/10.1093/elt/ccm075>
3. Jiménez, P. K. (2018). Exploring Students' Perceptions About English Learning in a Public University. *HOW*, 25(1), 69–91. <https://doi.org/10.19183/how.25.1.385>
4. Morales, C. (2008). Using rock music as a teaching-learning tool. *Profile Issues in Teachers Professional Development*, (9), 163–180.
5. Muslem, A., Zulfikar, T., & Asrila, I. (2017). Students' perception of oral corrective feedback in speaking classes. *English Education Journal*, 8(3), 275–291.
6. Orlova, N. (2003). Helping Prospective EFL teachers learn how to use songs in teaching conversation classes. *The internet TESL journal*, 9(3), 12–15.

BOSHLANG‘ICH VA O‘RTA TA‘LIM O‘QUVCHILARIDA ALGORITMIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH UCHUN SCRATCH VA PYTHON DASTURLASH MUHITLARIDAN FOYDALANISH

*Xayrullayev Abdusattor Abduqahhor o‘g‘li, Aliyev Javoxir Jaxongir o‘g‘li,
Zoirova Guli Jamshid qizi, Sayitqulov Hasan Xolbek o‘g‘li*

O‘zMU Jizzax filiali, Amaliy matematika fakulteti talabalari

abdusattorxayrullayev9@gmail.com

Javoxiraliy08@gmail.com

zguli7291@gmail.com

sayitqulovhasan5@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari yordamida o‘quvchilarda algoritmik tafakkurni shakllantirish tamoyillari tahlil qilinadi. Scratch va Python dasturlash muhitlarining o‘quv jarayoniga integratsiyasi, dars jarayonida qo‘llaniladigan metodlar, o‘quvchilarda kompyutercha fikrlashni rivojlantirish mexanizmlari hamda zamonaviy texnologiyalar (AI, robototexnika, gamifikatsiya, STEAM) bilan uyg‘unlashtirilgan metodik yondashuvlar ilmiy asoslar bilan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Scratch, Python, dasturlash muhiti, OECD, UNESCO, ISTE, Science, Technology, Engineering, Art, Math integratsiyasi.

Аннотация: В данной статье анализируются принципы формирования алгоритмического мышления у учащихся с использованием современных педагогических и информационных технологий. Освещается интеграция программных сред Scratch и Python в образовательный процесс, методы, применяемые на уроках, механизмы развития компьютерного мышления у учащихся, а также методические подходы, гармонично сочетаемые с современными технологиями (искусственный интеллект, робототехника, геймификация, STEAM), раскрытые на научной основе.

Ключевые слова: Scratch, Python, программная среда, OECD, UNESCO, ISTE, интеграция Science, Technology, Engineering, Art, Math.

Annotation: This article analyzes the principles of developing algorithmic thinking in students through modern pedagogical and information technologies. It highlights the integration of Scratch and Python programming environments into the educational process, methods used during lessons, mechanisms for developing computational thinking in students, and methodical approaches aligned with modern technologies (AI, robotics, gamification, STEAM), all explained on a scientific basis.

Keywords: Scratch, Python, programming environment, OECD, UNESCO, ISTE, Science, Technology, Engineering, Art, Math integration.

Kirish: XXI asrda raqamli kompetensiyalar va kompyutercha fikrlash asosiy ta‘limiy ehtiyojga aylandi. OECD, UNESCO va ISTE standartlarida algoritmik tafakkur 21-asr ko‘nikmalarining eng muhim komponenti sifatida e‘tirof etiladi. Informatika fanining maktab dasturiga keng kirib kelishi bilan birga, o‘quvchilarda

ketma-ketlik, mantiqiy tahlil, modellash, abstraksiyalash kabi ko‘nikmalarni shakllantirish yanada dolzarb bo‘lib bormoqda.

Scratch va Python dasturlash tillari o‘quvchilar yoshiga mosligi, oson o‘zlashtirilishi va kreativ imkoniyatlari tufayli algoritmik fikrlashni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

Algoritmik tafakkurning nazariy-pedagogik asoslariga misol qilib o‘quvchining muammoni bosqichlarga bo‘lish, mantiqiy ketma-ketlikda fikrlash, shartli operatorlar va takrorlanish orqali jarayonni boshqarish, modellash va optimallashtirish ko‘nikmalarini o‘zida mujassam qilgan kognitiv faoliyatini ko‘rsatishimiz mumkin.

A. L. Leontyev, V. Vygotskiy, J. Piage kabi olimlar fikricha boshlang‘ich yoshdagi bolalar ko‘proq vizual-moddiy faoliyat orqali o‘rganadi, o‘rta ta‘lim o‘quvchilarida abstrakt fikrlash shakllana boshlaydi, shu sabab Scratch → Python → Murakkab dasturlash ketma-ketligi ilmiy asoslangan.

O‘quvchilarda algoritmik tafakkurni shakllantirishda bir nechta didaktik tamoyillar foydalanish mumkin:

1. Soddadan murakkabga
2. Vizual taqdimotdan abstrakt tushunchaga
3. Amaliy natijaga yo‘naltirish
4. Muammoli va loyihaviy yondashuvlar
5. Faol o‘quvchi, yo‘naltiruvchi o‘qituvchi

Scratch orqali algoritmik fikrlashni shakllantirishda Scratchning bir nechta ta‘limiy xususiyatlari, ya‘ni blokli kodlash sintaksisdagi xatolarga yo‘l qo‘ymaslik, interaktiv muhit algoritmini vizual tarzda bajarishni ko‘rsatishlik, o‘yinlar, animatsiyalar va hikoyalar yaratish orqali kreativlik rivojlanadi.

Scratchda o‘rgatiladigan algoritmik tushunchalar

1. Ketma-ketlik — harakatlar tartibini o‘rganish.
2. Shart operatorlari — qaror qabul qilish mexanizmini shakllantirish.
3. Sikllar — takrorlanuvchi harakatlar mohiyati.
4. Parallel jarayonlar — bir vaqtning o‘zida bir nechta algoritm ishlashi.
5. O‘zgaruvchilar — qiymatlarni saqlash va boshqarish.

Scratch asosida loyihaviy metod yaratish orqali o‘quvchilarga kichik loyihalar berilishi algoritmik fikrni mustahkamlaydi:

- “Aqlli robot yo‘l topadi”
- “Matematik viktorina”
- “Labirint o‘yini”
- “Motorika bilan bog‘liq animatsiya”

Bu jarayon o‘quvchilarda natijani ko‘rish orqali motivatsiyani oshiradi.

Scratchdan keyin Python — matnli kodlashga o‘tishning eng qulay bosqichi hisoblanadi. Pythonning boshlang‘ich va o‘rta ta‘limdagi afzalliklari sifatida sintaksisi minimal va oddiy, o‘quv dasturlari uchun boy kutubxonalar, real amaliy loyihalar yaratish imkoniyati, informatika, matematika va fizika fanlari bilan integratsiya qilishini ko‘rsatishimiz mumkin.

Pythonni o‘qitish metodik bosqichlari

1. Turtle moduli bilan grafik chizish — vizual natija orqali kodni tushunish.
2. Matematik modellash — funksiyalar, formulalar, grafiklar.
3. Shart va sikllar — murakkab algoritmlarni qurish.
4. Fayllar bilan ishlash — amaliy informatika asoslari.
5. O‘yinlar yaratish (Pygame) — loyihaviy va muammoli topshiriqlar.

Zamonaviy texnologiyalar yordamida algoritmik tafakkurni rivojlantirishga sun‘iy intellekt asosidagi o‘qitish, ya’ni AI yordamida o‘quvchiga moslashtirilgan topshiriqlar beriladi, bu metod individual ta’lim trayektoriyasini yaratadi, robototexnika va fizik hisoblash, gamifikatsiya elementlari, ball to‘plash, darajalar, badge, reytinglar o‘quvchini faol qiladi. Gamifikatsiya algoritmik tafakkurda uzluksiz mashqni rag‘batlantiradi, STEAM yondashuvi misol bo‘ladi.

Yuqoridagi ma’lumotlarni hisobga olib quyidagi metodik tavsiyalarni berishimiz mumkin:

1. Darslarni vizual interfaoldan boshlash (Scratch) → matnli kodlashga o‘tish (Python).
2. Har bir mavzu bo‘yicha mini-loyihalar tashkil qilish.
3. O‘quvchilarning yoshiga mos differensiallashtirilgan topshiriqlar berish.
4. Darsning 30–40% qismini amaliy mashg‘ulot sifatida tashkil qilish.
5. “Xatodan o‘rganish” tamoyilini qo‘llash — debugging orqali fikrlashni rivojlantirish.

Xulosa

Scratch va Python asosida tashkil etilgan o‘quv jarayoni o‘quvchilarning algoritmik tafakkurini sistematik, vizual va amaliy jihatdan rivojlantirishga xizmat qiladi. Scratch orqali o‘quvchilar algoritmlar mohiyatini ko‘z bilan ko‘rib, interaktiv tarzda o‘zlashtirsa, Python orqali mantiqiy, abstrakt va strukturaviy fikrlashni chuqurlashtiradi.

Zamonaviy texnologiyalar — AI platformalari, robototexnika, gamifikatsiya va STEAM yondashuvi — bu jarayonni yanada boyitadi va o‘quvchilarda yuqori darajadagi kognitiv ko‘nikmalarni shakllantiradi. Natijada o‘quvchilar nafaqat kod yozishni, balki algoritmlar orqali hayotiy muammolarni hal qilish kompetensiyasiga ega bo‘ladilar.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yhati

1. Ling, W., Chen, H., & Zhang, Y. (2023). Artificial intelligence in language instruction: Impact on English learning achievement, L2 motivation, and self-regulated learning. *Frontiers in Psychology*, 14, 1261955. [Link]
2. Alqahtani, A. (2022). Chatbots and AI applications for improving writing and speaking skills in EFL learners. *17(8)*, 210–224.
3. Zhao, H., Li, F., & Wang, X. (2021). The effectiveness of AI-based pronunciation tools in English language learning. *Computer Assisted Language Learning*, 34(7), 789–810.
4. ResearchGate. (2025). Using Online Resources Technology for Foreign Language Learning: Strategies, Impact and Challenges. [Link]

5. Xoljigitov, D. et al. (2024). DIOFONT tenglamalarini yechishda zanjirli kasrlar xossalaridan foydalanib yechish usullari. *International Journal of Scientific and Applied Research*, 1(3), 282–287.
6. Mamanov, S. K. et al. (2023). Biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati. *Eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar*, 13–17.
7. Dilmurod, X., Jo‘raboyevich, R. N. (2022). Axborot texnologiyalarining M. V. M. f. o‘qitish jarayonida foydalanishning ahamiyati. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 708–711.
8. Qahhorov, M., Xoljigitov, D. (2022). Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish. *Matematika va informatika jurnali*, 2(1).
9. Xoljigitov, D., Prnazarov, S. H. (2022). Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish. *Matematika va informatika jurnali*, 2(1).
10. Xoljigitov, D., Mantiqiy, I. I. G. N. Y. (2022). Masalalarni yechish. *Matematika va informatika jurnali*, 2(2).
11. Xoljigitov, D., Isroilov, I. (2022). Graflar nazariyasi yordamida mantiqiy masalalarni yechish. *Matematika va informatika jurnali*, 2(2).
12. Xoljigitov, D. (2021). Geometriyaning algebraik tenglamalariga yechishga ba’zi tatbiqlari. *Matematika va informatika jurnali*, 1(3).

МАТНЛИ МАСАЛАЛАРНИ ЕЧИШДА МУТАХАССИСЛИК МАЛАКАЛАРИНИ ВА КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДИКАСИ

Холжигитов Дилмурод Холмурод ўғли

Ўзбекистон Миллий университетининг Жиззах филиали ўқитувчиси
xoljigitovdilmurod93@gmail.com

Холматова Ирода, Суванқулова Мухлиса, Муротова Севинч

Ўзбекистон Миллий университетининг Жиззах филиали талабалари
xolmatovai0915@gmail.com
suvanqulovamuxlisa79@gmail.com
sattorovasevinch985@gmail.com

Аннотация: Мавзунинг мақсади масалалар назарияси бўйича билимларни умумлаштириш, масалалар ечиш бўйича фаолиятларнинг асосий босқичларини ўрнатиш, ўрганиш мақсадида масалалар устида ишлашнинг умумий усулларини аниқлаш, матнли масалалар устида ишлашнинг методикасини қараб чиқиш, математик моделлаштириш усули билан тенглама ва тенгсизликлар усули орасидаги боғланишни аниқлаштириш, тенглама ва тенгсизликлар усулини шакллантириш босқичларини аниқлаштиришдан иборат.

Калит сўзлар: Матнли масалалар, эвристик усул, Ёрдамчи масалалар, Моделлаштириш усули.

Табийки, бу масалаларни аниқлаштириш бакалавр математикларнинг мутахассислик бўйича малака ва кўникмаларини шакллантиришнинг муҳим воситалиридан бири бўлиб ҳисобланади. Матнли масалаларни ечиш методикаларини икки гуруҳга, яъни алгоритмик ва эвристик гуруҳларга ажратиш мумкин. Матнли масалаларни ечиш жараёнида, айниқса маълум бир синфга кирувчи масалаларнинг ечилишини излаш босқичида ёки янги турдаги масалаларни ечиш учун алгоритмик кўрсатмаларни излаш жараёнида кўп ҳолларда эвристик методдан фойдаланилади. Чунки, эвристик усул – янгини излаш жаарёнида фойдаланиладиган махсус усулидир. Бундан ташқари назарий тафаккурнинг маҳсулини ўрганадиган ва ниҳоят таълим бериш усуллари ҳамдир.

Эвристик метод билан масалалар ечганда асосан масалалар ечимини излашнинг қуйидаги усулларида фойдаланилади:

1. Ёрдамчи масалалардан фойдаланиш усули;
2. Мақсадга йўналтирилган синаш усули;
3. Моделлаштириш усули (алгоритмлар, тенгламалар, тенгламалар системалари, графиклар тузиш ва бошқалар).

Айниқса, моделлаштириш билим олишнинг самарали усулларида бири бўлиб, талабаларнинг қобилиятларини ва математикага бўлган қизиқишларини ривожлантиради. Математик моделлаштириш математиканинг усулларида бири бўлиб, матнли масалаларни ечиш жараёнининг муҳим компонентларидан ҳисобланади ва шу билан бирга илмий билиш усули сифатида талабаларнинг дунёқарашларини, реал борлиқни билишда абстракт илмий тушунчаларнинг аҳамиятини тушунишида муҳим аҳамият касб этади. Шунга кўра қўйилган мақсадга эришиш учун талабаларни математик моделларни қуриш ва тадқиқ этишга ўргатиш лозим.

Моделлаштириш илмий тадқиқотларда кенг қўлланилиши билан бирга ҳозирги вақтда техникада, иқтисодиётда, геологияда, медицинада ва бошқа фанларда келиб чиқаётган турли масалаларни ечишда ҳам қўлланилмоқда.

Умуман А объектнинг модели деб шундай В объектга айтиладики, у қуйидаги мақсадлардан бири учун танлаб олинган ёки махсус қурилган бўлади:

1. А объектни фикран ёки ҳақиқий ҳолатда алмаштирилса, бу алмаштириш натижасида В объект берилган шароитда қулай имкониятларга эга бўлиши керак (алмаштирувчи модел).
2. В объект А объект ҳақида тасаввур ҳосил қилиш имконини беради (тасаввур берувчи модел).
3. В объект кўриниши (реализация) ёрдамида А объектни тушуниб етиш мумкин бўлади (интерпретацияловчи модел).
4. В объект ёрдамида ёки иштирокида А объектни тадқиқ этиш мумкин бўлса (тадқиқ этувчи модел).

Моделлаштириш деганда одатда юқоридаги мақсадлар учун курилган модел тушунилади.

Математик моделлаштиришда ўрганилаётган объектнинг асосий хусусиятлари, қонуниятлари математик кўринишда намоён бўлади.

Математик моделлаштириш жараёни асосан қуйидаги уч босқичда амалга оширилади:

1. Таклиф этилган масалани математика тилига ўтказиш, яъни математик амаллар ва символлар (белгилар) орқали ифодалаш.

2. Ҳосил қилинган математик моделни математиканинг усуллари (методлари) ёрдамида ечиш.

3. Математик ечим натижаларини берилган масала баён этилган тилга ўтказиш.

Матнли масалаларнинг мазмуни аксарият ҳолда ҳаёт билан боғлиқ бўлган вазиятларни ифодалайди. Бу масалаларнинг муҳимлиги яна шундаки, улар талабаларни математик тушунчаларни ўзлаштириш учун, билим олишнинг самарали методи бўлган моделлаштиришни ўзлаштиришлари учун зарур ва шу билан бирга математик қобилиятларини ва математикага бўлган қизиқишларини ривожлантиради. Уларнинг мутахассислик бўйича малака ва кўникмаларини масалаларни ечишни қуйидаги усулларга олиб келиш мумкин:

– арифметик моделлаштириш (Бу моделлаштириш натижасида масалада бажарилган барча математик операциялар аниқ берилган сонлар устида бажарилади ва муҳокаманинг асоси арифметик амалларнинг мазмунини билиш билан ифодаланади);

– алгебраик моделлаштириш (Бу моделлаштириш натижасида тенгламалар ёки тенгламалар системалари, тенгсизликлар ёки тенгсизликлар системалари, аралаш системалар тузилади, уларни ечиш эса тенглама ва тенгсизликларнинг хоссаларини ҳамда уларни ечиш усуллари билиш билан ифодаланади);

– геометрик моделлаштириш (Бу моделлаштириш натижасида исботлашга, ҳисоблашга ёки яшашга доир масалаларга келинади, уларни ечиш эса геометрияга доир теоремаларни, таърифларни, тушунчаларни билиш билан ифодаланади);

– аралаш моделлаштириш.

Ҳар қандай масалани ечиш масала мазмунида кўрсатилган вазиятни муҳокама қилишдан бошланади. Бунда масала матнида берилган сонли қийматлар, маълумлар ва номаълумлар орасидаги муносабатлар муҳокама қилинади ҳамда булар натижасида масала шартининг қисқача шартли ёзувига келинади. Масала таҳлилидан уни ечиш режасига ўтилади. Айтайлик, агар алгебраик усул танланган бўлса, у ҳолда маълумлар ва номаълумлар орасидаги муносабатларни ифодаловчи тенглама (ёки тенгламалар системалари) тузилади. Тенгламалар, тенгсизликлар ва уларнинг системалари кўплаб ҳодисаларнинг математик моделларини ифодаланганлиги учун, матнли масалаларни ечиш оқибат натижада тенгламалар, тенгсизликлар ва уларнинг системаларини ечишга олиб келади. Талабаларни матнли масалаларни ечишга ўргатиш билан тенгламалар ва тенгсизликлар усулини ва маълум маънода

фанлараро ва фан ичидаги боғланишларни ўрнатишга, билимлар системасини шакллантиришга олиб бориши мумкин. Шу билан бирга алгебра ва геометрия курслари билан боғлиқ бўлган қатор мавзуларга (тенгламалар ва тенгсизликларнинг тенг кучлилиги; тенгламалар ва тенгсизликларни ҳамда уларнинг системаларини ечиш усуллари; берилган нуқталар тўпламларини тенгламалар, тенгсизликлар ва улар системалари ёрдамида ифодаловчи ва бошқалар) доир билимларни умумлаштириш ва системалаштириш учун қулай шарт-шароит яратилади. Бакалавр математикларни матнли масалалар ечишга ўргатиш орқали уларда қуйидаги билим ва кўникмаларни шакллантиришга эришилади:

- тенгламалар тенгсизликлар ва уларнинг системалари ҳақидаги билимлар; тенглама, тенгсизлик, илдиз, тенгламани ечиш, тенгламалар ва тенгсизликлар системаларини ечиш, тенгламаларнинг ва тенгсизликларнинг тенг кучлилиги, тенгламалар ва тенгсизлик графиклари каби тушунчалар; сонли тенгликлар ва тенгсизликларнинг хоссалари; тенгламалар ва тенгсизликларнинг турлари, классификацияси; тенгламалар ва тенгсизликлар ҳамда уларнинг системаларини ечиш усуллари (аналитик, график) ҳақидаги билимлар;

- мактаб математика курсида ўрганиладиган асосий катталиклар ораисдаги боғланишлар, геометрик объектларнинг хоссалари, бу боғланишларнинг математик ифодаланишининг усуллари ва хусусиятлари ҳақидаги билимлар;

- айрим турдаги тенглама ва улар системаларини ечиш билан боғлиқ билимлар; тенглама ва тенгсизликларнинг ҳамда улар системаларининг тенг кучлилиқ теоремалари ёрдамида тенг кучли алмаштириш;

- қаралаётган ҳар бир ечим учун рационал ечиш усулини танлай олиш; аналитик берилган тўпламнинг нуқталарини (топа) ясай билиш; берилган тўпламни тенглама, тенгсизлик кўринишида ифодалай билиш каби кўникмалар;

- матнли услубда берилган масалаларни математик моделини қуриш, яъни масала мазмунидан келиб чиққан ҳолда катталикларнинг боғланишларига, хоссаларига мос келувчи тенгламалар ва тенгсизликларни тузиш кўникмалари;

- математик моделни ечиш натижасида олинган натижаларни масала мазмунига мос ҳолда талқин (анализ) қилиш кўникмалари.

Шундай қилиб, матнли алгебраик масалаларнинг математик моделини қуришдаги асосий малакалар қаторига берилганлар ва номаълумлар орасидаги асосий боғланишлар ва уларнинг орасидаги ўзгариш чегараларини аниқлаш киради. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, матнли масалаларни тенгламалар (ёки тенгламалар системаси) тенгсизликлар (ёки тенгсизликлар системаси) тузиш ёрдамида ечишни ўрганиш жараёнидаги муҳим босқич – бу сўзлар орқали ифодаланган масала матнини символлар орқали ифодалашдир. Бошқача айтганда, бу босқичда оддий тилдан (она тилидан) символик тилга (математик тилга) ўтилади. Ўқитишнинг дастлабки даврларида матнли

масалаларнинг сўзлар ёрдамидаги ва символлар ёрдамидаги ёзувларини ёнма-ён келтириш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Xoljigitov D. et al. DIOFONT TENGLAMALARINI YECHISHDA ZANJIRLI KASRLAR XOSSALARIDAN FOYDALANIB YECHISH USULLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – С. 282-287.
2. Mamanov S. K. va boshq. biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati // eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar. – 2023. - T. 2023 yil. 13-17 betlar.
3. Dilmurod X., Jo‘raboyevich R. N., AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING M. V. M. F. O‘QITISH JARAYONIDA FOYDALANISHNING AHAMIYATI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. 708711-sahifa.
4. Qahhorov M., Xoljigitov D. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish //matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
5. Xoljigitov D., Prnazarov S. H. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
6. Xoljigitov D., MANTIQIY I. I. G. N. Y. MASALALARNI YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.
7. Xoljigitov D., Isroilov I. GRAFLAR NAZARIYASI YORDAMIDA MANTIQIY masalalarini YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.
8. Xoljigitov D. GEOMETRIYANING ALGEBRAIK TENGLAMALARNIGAE YECHISHGA bazi TATBIQLARI // matematika va informatika jurnali. – 2021. - Jild 1. – №. 3.

BIR NOMA‘LUMLI ALGEBRAIK TAQQOSLAMALARNI YECHISH USULLARI

Ibrohimov Javohir Bahrom o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali assistenti.

E-mail: javohir1003@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ishda bir noma‘lumli taqqoslamalarni yechish usullari nazariyasi va amaliy qo‘llanishi yoritilgan. Ishda n-darajali taqqoslamalarning umumiy ko‘rinishi, ularning yechimini tashkil etuvchi chegirmalar sinfi hamda teng kuchli taqqoslamalar tushunchalari izchil bayon etilgan. Taqqoslamalarni yechishda foydalaniladigan asosiy algebraik usullar — to‘la sistemadagi sonlarni sinash usuli, Eyler usuli va chekli uzluksiz kasrlar usuli tahlil qilinadi. Har bir usulga oid aniq misollar (modul bo‘yicha taqqoslamalar, yuqori darajali ko‘phadlar, va ularning qisqartirish qoidalari) asosida bosqichma-bosqich yechimlar keltirilgan. Bundan

tashqari, birinchi darajali taqqoslamalarning diofant tenglamalar bilan bog‘liqligi ham ko‘rib chiqilib, $ax + by = c$ ko‘rinishdagi tenglamalarning butun yechimlarini topish usullari, shu jumladan taqqoslama orqali xususiy yechimlarni aniqlash yo‘li ko‘rsatib berilgan. Ishda nazariy tushunchalar amaliy misollar bilan mustahkamlangan bo‘lib, ular orqali taqqoslamalar nazariyasining asosiy g‘oyalari — modul bo‘yicha yechimlar sinfi, ekvivalent o‘zgartirishlar, va arifmetik amallarning modulli xossalari — chuqur yoritilgan. Mazkur mavzu algebra va sonlar nazariyasi kursining muhim bo‘limlaridan biri bo‘lib, talabalar va o‘quvchilarni mantiqiy fikrlashga, modulli arifmetikaga oid masalalarni yechishda mustaqil ishlashga o‘rgatadi.

Kalit so‘zlar: Bir noma‘lumli taqqoslama, Sinash usuli, koeffitsiyentlarni o‘zgartirish usuli, Eyler usuli, uzluksiz kasrlar yordamida yechish usuli.

n -darajali bir noma‘lumli taqqoslama deb quyidagi ko‘rinishdagi taqqoslamaga aytiladi:

$$a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_{n-1}x + a_n \equiv 0 \pmod{m},$$

bu yerda $a_0 \equiv 0 \pmod{m}$, $a_i \in \mathbb{Z}$, $i = \overline{0, n}$, n – manfiy bo‘lmagan butun son.

Taqqoslamani yechish – uni qanoatlantiradigan x ning barcha qiymatlarini topish demakdir.

Agar berilgan taqqoslamani biror $x = \alpha$ qiymat qanoatlantirsa, u holda bu taqqoslamani α bilan m modjul bo‘yicha taqqoslanadigan barcha sonlar ham qanoatlantiradi: $x \equiv \alpha \pmod{m}$, yoki, $x = mk + \alpha$, ya‘ni, m modul bo‘yicha α tegishli bo‘lgan chegirmalar sinfining barcha chegirmalari qanoatlantiradi. Har bir sinf bitta yechimni tashkil etadi. Demak, taqqoslamani yechish – uni qanoatlantiradigan chegirmalarning barcha sinflarini topishdan iborat.

Har bir sinfdan bittadan olingan chegirmalar to‘la sistemani tashkil etganligi uchun taqqoslamani qanoatlantiradigan sonlar sinfini topish chegirmalarning to‘la sistemasidan ularga mos keladigan chegirmalarni topishdan iborat ekan. Odatda α sifatida berilgan modul bo‘yicha manfiy bo‘lmagan eng kichik yoki absolyut qiymati jihatidan eng kichik chegirmalar olinadi. Shunday qilib, to‘la sistemaning nechta chegirmasi berilgan taqqoslamani qanoatlantirsa, taqqoslama shuncha yechimga ega bo‘ladi.

Agar bir xil x noma‘lumli va bir xil modulli ikkita taqqoslamani x noma‘lumning bir xil qiymatlari qanoatlantirsa, bunday taqqoslamalar teng kuchli deyiladi.

Berilgan taqqoslamaga teng kuchli taqqoslamalar quyidagi almashtirishlar natijasida hosil bo‘ladi:

a) berilgan taqqoslamaning ikkala tomoniga ham bir xil sonni qo‘shish natijasida;

b) berilgan taqqoslamaning ixtiyoriy bir qismiga modulga karrali bo‘lgan sonni qo‘shish natijasida;

c) berilgan taqqoslamaning ikkala tomonini modul bilan o‘zaro tub bo‘lgan songa ko‘paytirish (bo‘lish) natijasida;

d) taqqoslamani ikkala tomonini va modulini bir xil songa bo‘lish natijasida.

1-Misol. Quyidagi taqqoslamalarni yeching:

a) $x^3 - 2x + 6 \equiv 0 \pmod{11}$;

b) $x^4 + 2x^3 + 6 \equiv 0 \pmod{8}$;

c) $x^4 - x^3 - x^2 + 5x - 2 \equiv 0 \pmod{6}$.

Yechilishi. a) 11 modul bo‘yicha absolyut qiymati jihatidan eng kichik chegirmalarning to‘la sistemasidan iborat

$$-5, -4, -3, -2, -1, 0, 1, 2, 3, 4, 5$$

sonlarni bevosita taqqoslamaga qo‘yib tekshirish natijasida 5 soni taqqoslamani qanoatlantirishini hosil qilamiz. Yechimni $x \equiv 5 \pmod{11}$ ko‘rinishda yozamiz.

b) 8 modul bo‘yicha chegirmalarning to‘la sistemasi -3, -2, -1, 0, 1, 2, 3, 4 da birorta ham chegirma taqqoslamani qanoatlantirmaydi, shuning uchun berilgan taqqoslama yechimga ega emas.

c) 6 modul bo‘yicha chegirmalarning to‘la sistemasi -2, -1, 0, 1, 2, 3 da faqat ikkita son taqqoslamani qanoatlantiradi: -1 va 2. Berilgan taqqoslama ikkita yechimga ega: $x \equiv -1 \pmod{6}$ va $x \equiv 2 \pmod{6}$.

Modulning bo‘luvchisi bo‘yicha olingan taqqoslama berilgan modul bo‘yicha taqqoslamani natijasidan iborat bo‘ladi.

2-Misol. $x^2 - 5x + 6 \equiv 0 \pmod{9}$ taqqoslamani yeching.

Yechilishi. Modulning bo‘luvchisi bo‘yicha olingan taqqoslamani qaraymiz: $x^2 - 5x + 6 \equiv 0 \pmod{3}$, bu yerdan $x^2 + x \equiv 0 \pmod{3}$ yoki $x(x + 1) \equiv 0 \pmod{3}$, ko‘paytuvchilarning har birini alohida yechib $x \equiv 0, 2 \pmod{3}$ ni hosil qilamiz. Yechimlarni chegirmalar sinfi orqali $x = 3q; 3q + 2$ shaklda yozamiz.

Endi $x = 3q$ ni berilgan taqqoslamaga qo‘yamiz:

$9q^2 - 15q + 6 \equiv 0 \pmod{9}$, bu yerdan $3q \equiv 3 \pmod{9}$, ya‘ni. $q \equiv 1 \pmod{3}$ yoki $q = 1 + 3t$. Bu yerdan $x = 3 + 9t$ yoki $x \equiv 3 \pmod{9}$ yechimni hosil qilamiz.

$x = 3q + 2$ da berilgan taqqoslama quyidagi ko‘rinishda bo‘ladi:

$9q^2 + 12q + 4 - 15q - 10 + 6 \equiv 0 \pmod{9}$. Bu taqqoslamani soddalashtirishlardan so‘ng $3q \equiv 0 \pmod{9}$ yoki $q \equiv 0 \pmod{3}$ ni hosil qilamiz. $q = 3t$ bo‘lganda berilgan taqqoslamani ikkinchi yechimi $x = 9t + 2$ yoki $x \equiv 2 \pmod{9}$ ni hosil qilamiz.

Shunday qilib, berilgan taqqoslama ikkita yechimga ega ekan: $x \equiv 2; 3 \pmod{9}$.

3-Misol. Teng kuchli taqqoslamaga o‘tish bilan quyidagi taqqoslamani yeching: $13x \equiv 5 \pmod{47}$.

Yechilishi. Taqqoslamani o‘ng tomoniga 47 ni qo‘shamiz:

$13x \equiv 52 \pmod{47}$. Endi taqqoslamani ikkala tomonini 13 ga qisqartirib, uning yechimini hosil qilamiz: $x \equiv 4 \pmod{47}$.

Birinchi darajali taqqoslamani umumiy ko‘rinishi quyidagicha yoziladi:

$$ax \equiv b \pmod{m}.$$

Bu taqqoslamani yechishda quyidagi hollar bo‘lishi mumkin:

a) Agar $(a, m) = 1$ bo‘lsa, u holda taqqoslama faqat yagona yechimga ega.

b) Agar $(a, m) = d > 1$ bo‘lib, b ozod had d ga bo‘linmasa, u holda taqqoslama yechimga ega emas.

s) Agar $(a, m) = d > 1$ bo‘lib, b ozod had d ga bo‘linsa, u holda taqqoslama d ta yechimga ega bo‘ladi va bu yechimlar quyidagi formulalar bilan topiladi:

$$x_k \equiv \alpha + \frac{(k-1)m}{d} \pmod{m}, \quad k=1, 2, \dots, d$$

bu yerda α - quyidagi taqqoslamaning yechimidan iborat:

$$\frac{a}{d}x \equiv \frac{b}{d} \pmod{\frac{m}{d}}.$$

$ax \equiv b \pmod{m}$ taqqoslamani yechish usullarini faqat $(a, m) = 1$ bo‘lganda qarab chiqamiz, uchinchi holda taqqoslama d ga qisqartirilgandan so‘ng birinchi holga keltiriladi.

Birinchi darajali taqqoslamalarni yechishda quyidagi uchta usul qo‘llaniladi:

a) yechim m modul bo‘yicha eng kichik manfiy bo‘lmagan yoki absolyut qiymati jihatidan eng kichik chegirmalarning to‘la sistemasidagi sonlarni bevosita sinash usuli bilan topiladi.

b) Eyler usuli. Yechim quyidagi formula bilan topiladi:

$$x \equiv ba^{\varphi(m)-1} \pmod{m},$$

bu yerda $\varphi(m)$ –Eyler funksiyasi;

s) chekli uzluksiz kasrlar yordamida quyidagi formula bilan yechim topiladi:

$$x \equiv (-1)^n b P_{n-1} \pmod{m},$$

bu yerda $P_{n-1} = \frac{m}{a}$ kasrni uzluksiz kasrga yoyganda hosil bo‘ladigan

oxirgisidan bitta oldingi munosib kasrning suratidan iborat.

Ba’zi hollarda taqqoslamalarning xossalariiga asoslangan almashtirishlar orqali berilgan taqqoslama oson yechiladi (3-misolga qarang).

4-Misol . Quyidagi taqqoslamani Eyler usuli bilan yeching:

$$9x \equiv 8 \pmod{34}.$$

Yechilishi. $(9, 34) = 1$ bo‘lganligi uchun berilgan taqqoslama yagona yechimga ega bo‘ladi. $\varphi(34) = 16$ ni hisoblab quyidagilarga ega bo‘lamiz:

$$x \equiv 8 \cdot 9^{15} \equiv 8 \cdot 3^{30} \equiv 8 \cdot 3^{14} \equiv 8 \cdot (2187)^2 \equiv 8 \cdot 11^2 \equiv 16 \pmod{34}.$$

Misol 5. Taqqoslamani uzluksiz kasrlar orqali yeching:

$$285x \equiv 177 \pmod{924}.$$

Yechilishi. $(285, 924) = 3$ va $177 = 59 \cdot 3$ bo‘lganligi uchun berilgan taqqoslama uchta yechimga ega.

Taqqoslamaning ikkala tomonini va modulini 3 ga bo‘lamiz:

$$95x \equiv 59 \pmod{308}.$$

$\frac{308}{95}$ kasrni uzluksiz kasrga yoyamiz: $\frac{308}{95} = (3, 4, 7, 1, 2)$. Munosib kasrlar jadvalini tuzamiz:

q_i		3	4	7	1	2
P_i	1	3	13	94	107	308

Shunday qilib, $P_{n-1} = P_4 = 107$, demak,

$$x \equiv (-1)^4 \cdot 107 \cdot 59 \pmod{308},$$

Bu yerdan natija taqqoslamaning yechimi $x \equiv 153 \pmod{308}$ ni hosil qilamiz.

Berilgan taqqoslamaning yechimlari quyidagicha tasvirlanadi:

$$x \equiv 153; 461; 769 \pmod{924}.$$

Birinchi darajali taqqoslamalarni birinchi darajali ikki noma'lumli aniqmas tenglamalarni (diofant tenglamalari) yechishga tatbig'ini qarab chiqamiz.

Quyidagi aniqmas tenglama

$$ax + by = c; \quad a, b, c \in \mathbb{Z}$$

ni yechish talab qilinsin. Agar $(a, b) = 1$ bo'lsa, u holda berilgan tenglama butun yechimlarga ega bo'lib, uning umumiy yechimi quyidagicha ifodalanadi:

$$x = x_1 + bt,$$

$$y = y_1 - at$$

yoki b manfiy bo'lganda quyidagicha ifodalash qulay:

$$x = x_1 - bt,$$

$$y = y_1 + at.$$

Bu formulalarda x_1 va y_1 lar x va y larning tenglamani qanoatlantiradigan qandaydir qiymatlaridan iborat va $t \in \mathbb{Z}$.

Agar $(a, b) = d > 1$ va c soni d ga bo'linmasa, u holda $ax + by = c$ tenglama butun sondagi yechimlarga ega emas.

Birinchi darajali aniqmas tenglamalar nazariyasidan noma'lumlarni xususiy yechimlarini topishning bir necha usullari mavjud.

Taqqoslamalar yordamida bu xususiy yechim quyidagicha topiladi: $ax + by = c$ dan taqqoslamaning ma'nosi haqidagi teoremaga ko'ra $ax \equiv c \pmod{b}$ bir noma'lumli taqqoslamani hosil qilamiz, bu yerda b o'z ishorasi bilan olinadi, taqqoslamani qanoatlantiradigan x ning qiymati x_1 sifatida olinadi, y_1 ning qiymati esa bevosita berilgan tenglamaga x_1 ni qo'yib topiladi.

Misol 6. Quyidagi tenglamani butun sonlarda yechimlarini toping:

$$39x - 22y = 10.$$

Yechilishi. Tenglamadan quyidagi taqqoslama kelib chiqadi:

$$39x \equiv 10 \pmod{22}.$$

Bu taqqoslamadagi koeffitsiyentlarni 22 modul bo'yicha eng kichik musbat chegirmalariga keltirsak, $17x \equiv 10 \pmod{22}$ ni hosil qilamiz, bu yerdan $x_1 = 20$ ni hosil qilamiz. Bu qiymatni berilgan tenglamaga qo'yib, $y_1 = 35$ ni topamiz. Demak, berilgan tenglamaning umumiy yechimi quyidagicha bo'ladi:

$$\begin{cases} x = 20 + 22t, \\ y = 35 + 39t. \end{cases}$$

7-Misol. Tug'ilgan kunning 12 ga ko'paytmasi va oyning 31 ga ko'paytmalarining yig'indisi 299 ekanligi ma'lum bo'lsa, tug'ilgan kunni toping.

Yechilishi. x – sana, y – oyning raqami bo'lsin. U holda quyidagi tenglamani hosil qilamiz

$$12x + 31y = 299.$$

Bu yerdan $12x \equiv 299 \pmod{31}$ yoki $12x \equiv 20 \pmod{31}$ taqqoslama kelib chiqadi. Oxirgi taqqoslamani yechib, $x_1 = 12$ ni hosil qilamiz. Topilgan qiymatni berilgan tenglamaga quyib, $y_1 = 5$ ni hosil qilamiz. Demak, tug‘ilgan kun 12 - may ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Кострикин А.И. Введение в алгебру. М., 1977, 495 стр.
2. Курош А.Г. Олий алгебра курси. Тошкент, 1972.
3. Фаддеев Д.К. Лекции по алгебре. М., Наука, 1984, 415 ст.
4. Гельфанд И.М. Чизикли алгебрадан лекциялар. Тошкент, 1966.
5. Борович Э.И. Определители и матрицы. – М., Наука, 1975, 253 ст.
6. Фаддеев Д.К., Фаддеева В.Н. Вычислительные методы линейной алгебры. М., Наука, 1964, 388 с.
7. Baxtiyor P. et al. BA’ZI BIR MUHIM XOSMAS INTEGRALLARNI HISOBLASHDA FRULLANI FORMULASIDAN FOYDALANISH //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2023. – С. 363-367.
8. Po‘latov B., Ibrohimov J. BA’ZI RATSIONAL FUNKSIYALARNI INTEGRALLASHDA OSTRAGRADSKIY USULIDAN FOYDALANISH //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – Т. 1. – С. 21.
9. Bahrom o‘g‘li I. J. OCHIQ CHIZIQLI QAVARIQ TO ‘PLAMDA POLINOMIAL QAVARIQLIKNING YETARLI SHARTI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 363-5.
10. Xurramov Y., Polatov B., Ibrohimov J. Kophadning keltirilmaslik alomati //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 399-401.
11. Xurramov Y., Polatov B., Ibrohimov J. Kophadning keltirilmaslik alomati //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 399-401.
12. Пулатов Б. и др. Darajali geometriyaning oddiy differensial tenglamalarda qo‘llanilishi //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 266-269.
13. Полатов Б., Хуррамов Ё., Иброхимов Д. Matematika darslarida muammoli oqitish texnologiyasidan foydalanish //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 401-404.
14. Javohir I. et al. XEVISAYD USULI YORDAMIDA RATSIONAL FUNKSIYALARNI INTEGRALLASH //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2023. – Т. 1. – С. 416. – С. 418.
15. Polatov B., Xurramov Y., Ibrohimov J. Murakkab funksiyalardan olingan aniq integralni taqribiy hisoblash //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – Т. 1. – №. 1.
16. Javohir I. B.. o‘g‘li, & Muxammadiyev, GJ. o‘g‘li.(2023). AYRIM IRRATSIONAL KO‘RINISHDAGI INTEGRALLARNI EYLER

ALMASHTIRISHLARI YORDAMIDA RATSIONALLASHTIRISH //Educational Research in Universal Sciences. – T. 2. – №. 2. – С. 237-241.

17. Бозоров А. Р. и др. ИНТЕГРИРОВАНИЕ РАЦИОНАЛЬНЫХ ФУНКЦИЙ ПО СХЕМЕ ГОРНЕРА //ДОСТИЖЕНИЯ ВУЗОВСКОЙ НАУКИ. – 2023. – Т. 2023. – С. 13-16.

18. Sobirovich P. B. Darajali Geometriyani Algebraik Tenglamalarda Qo‘l Lab Asimptotik Yechimlarini Topish. – 2022.

19. Nuraliyev T. et al. MATRISANING XOS SON VA XOS VEKTORLARNI TOPISH //Science technology&Digital finance. – 2024. – Т. 2. – №. 4. – С. 62-71.

20. САФАРОВА Ф. и др. РАЦИОНАЛИЗАЦИЯ НЕКОТОРЫХ ИНТЕГРАЛОВ ИРРАЦИОНАЛЬНОЙ ФОРМЫ С ПОМОЩЬЮ ЗАМЕН ЭЙЛЕРА. – Наука и Просвещение (ИП Гуляев ГЮ) КОНФЕРЕНЦИЯ: СТУДЕНТ ГОДА 2024 Пенза, 05 апреля 2024 года Организаторы: Наука и Просвещение (ИП Гуляев ГЮ), 2024.

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA MATEMATIK TIZIMLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o'g'li

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali o'qituvchisi

xoljigitovdilmurod93@gmail.com

Ahmedov Asilbek, Abdumajidov Suxrob, Ro'zuqulov Shoxruh

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqola raqamli ta'lim muhitida matematik tizimlardan foydalanishning ta'lim jarayoni samaradorligiga ta'sirini tahlil qiladi. Tadqiqotda Maple, GeoGebra, MATLAB va Mathematica kabi matematik dasturiy tizimlarning o'quv jarayonidagi o'rni, ulardan foydalanish metodikasi, afzalliklari va pedagogik natijalari ilmiy nuqtai nazardan yoritib berilgan. Shuningdek, ushbu maqolada raqamli ta'limning innovatsion yondashuvlari, zamonaviy metodlari va talabalarining analitik hamda kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Maqola yakunida matematik tizimlardan samarali foydalanish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli ta'lim, matematik tizimlar, Maple, GeoGebra, MATLAB, modellashtirish, kreativ fikrlash, axborot texnologiyalari, vizuallashtirish, interfaol ta'lim.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimi modernizatsiyalash bosqichida bo'lib, unda raqamli texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) rivoji o'qitish jarayonini tubdan o'zgartirdi va an'anaviy ta'lim konsepsiyalariga raqamli, interfaol va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarni

olib kirdi. O‘zbekiston Respublikasida ham 2020–2030 yillarga mo‘ljallangan ta’lim strategiyasida raqamli ta’limni keng tatbiq etish, elektron ta’lim platformalaridan foydalanish va fanlar kesimida zamonaviy dasturiy vositalarni joriy etish bo‘yicha aniq vazifalar belgilangan. Ayniqsa matematika fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalar asosida ishlaydigan matematik tizimlar muhim didaktik vosita sifatida qaralmoqda.

Matematik tizimlar — bu matematik modellashtirish, analitik hisob-kitoblar, grafik tasvirlash, tajriba o‘tkazish, animatsiya, simulyatsiya va algoritmlarni amalga oshirish imkonini beruvchi maxsus dasturiy komplekslardir. Ular yordamida o‘quvchilar matematik tushunchalarni faqat eslab qolish orqali emas, balki tajriba qilish, kuzatish, o‘zgartirish va tahlil qilish orqali o‘zlashtiradi. Shu sababli raqamli ta’lim muhiti talabalarida motivatsiya, o‘quv faolligi va kreativ fikrlashni oshiradi.

Adabiyotlar sharhi

So‘nggi yillarda dunyo bo‘ylab matematika ta’limini raqamlashtirish masalasi bo‘yicha ko‘plab ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Xususan, J. Hohenwarter tomonidan ishlab chiqilgan GeoGebra dasturi matematikani vizuallashtirish va interfaol o‘rgatish jarayonida samarali vosita sifatida e‘tirof etilgan. Maple va Mathematica dasturlari esa, matematik modellashtirish, differensial tenglamalar va murakkab hisoblashlar uchun keng qo‘llaniladi. Shuningdek, PISA, TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlarida raqamli kompetensiyalar alohida mezon sifatida kiritilgan bo‘lib, bu raqamli ta’limning global ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi. O‘zbekistonlik olimlar orasida ham raqamli ta’lim bo‘yicha bir qator tadqiqotlar olib borilgan bo‘lsa-da, matematik tizimlarning samaradorlik tahlili bo‘yicha ishlar yetarlicha keng yoritilmagan.

Raqamli ta’limning nazariy-metodik asoslari

Raqamli ta’lim — bu o‘qitish va ta’lim jarayoniga raqamli vosita, platforma, dasturiy ta’minot, virtual laboratoriya va elektron o‘quv resurslarini integratsiyalash orqali o‘quvchida raqamli kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan ta’lim shaklidir. Raqamli ta’limning asosiy metodik tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Interfaollik va o‘quvchi faolligiga asoslanish;
2. Vizual, multimediya va simulyatsiya texnologiyalaridan foydalanish;
3. Talabaning mustaqil ta’limni qo‘llab-quvvatlash;
4. Onlayn tahlil va reyting tizimlaridan foydalanish;
5. Kompetensiyaga yo‘naltirilgan o‘qitish;
6. Problemali va loyihaviy ta’limga asoslanish.

Ushbu tamoyillar asosida o‘quvchilar nafaqat bilimni o‘zlashtiradi, balki uni real hayot vaziyatlarida qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Matematik tizimlardan foydalanish imkoniyatlari

Matematik tizimlar o‘quv jarayonida ko‘plab didaktik imkoniyatlarni yaratadi. Quyida ulardan ba’zilar keltiriladi:

- Murakkab matematik jarayonlarning vizual modeli;
- Taiyor matematik funksiyalar, shablonlar va algoritmlardan foydalanish;
- Real vaqt rejimida tahlil va simulyatsiya;
- Katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash;
- Interfaol grafik va animatsiyalar yaratish;

- Onlayn va oflayn o‘rganish imkoniyati.

Masalan, GeoGebra dasturida geometriya, algebra, statistik tahlil va grafik modellarni bir vaqtda ko‘rish mumkin bo‘lib, bu talabaning fazoviy tasavvurini kengaytiradi. Maple esa matematik formulalarni tahlil qilish, tenglamalar sistemasini yechish va matematik modellar qurish uchun qulay vosita hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot davomida kuzatish, taqqoslash, tajriba-sinov, diagnostika va statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Eksperimental tadqiqot uch bosqichda olib borildi:

1. Tayyorlov bosqichi — o‘quv dasturi tahlili va o‘quvchilar tayyorgarligini aniqlash;
2. Amaliyot bosqichi — matematik tizimlardan foydalanilgan darslarni tashkil etish;
3. Yakuniy bosqich — natijalarni baholash va tahlil qilish.

Eksperiment natijalariga ko‘ra, interfaol matematik dasturiy tizimlar yordamida o‘qitilgan guruh natijalari an‘anaviy guruhga nisbatan 18–25% yuqori bo‘lgani kuzatildi.

Xulosa va takliflar

O‘tkazilgan tahlil va ilmiy izlanishlar asosida shuni ta’kidlash mumkinki, raqamli ta’lim muhitida matematik tizimlardan foydalanish o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Interfaol, vizual va modellashtirishga asoslangan darslar o‘quvchilarning kreativ fikrlashi, mantiqiy tahlil ko‘nikmalari, algoritmik yondashuvi va mustaqil ta’limini rivojlantiradi. Shuningdek, matematik tizimlar yordamida o‘quvchida real hayotdagi muammolarga matematik yechimlar izlash kompetensiyasi shakllanadi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. O‘quv dasturlariga zamonaviy matematik tizimlarni muntazam integratsiyalash;
2. O‘qituvchilar uchun raqamli texnologiya bo‘yicha malaka oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish;
3. Virtual laboratoriyalar va elektron didaktik resurslar yaratish;
4. Onlayn ta’lim platformalari bilan integratsiyalashgan loyiha va tadqiqot ishlari tashkil etish;
5. Raqamli baholash va monitoring tizimini keng qo‘llash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xoljigitov D. et al. DIOFONT TENGLAMALARINI YECHISHDA ZANJIRLI KASRLAR XOSSALARIDAN FOYDALANIB YECHISH USULLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 282-287.
2. Mamanov S. K. va boshq. biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati // eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar. – 2023. - T. 2023 yil. 13-17 betlar.
3. Dilmurod X., Jo‘raboyevich R. N., AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING M. V. M. F. O‘QITISH JARAYONIDA FOYDALANISHNING AHAMIYATI

//International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. 708711-sahifa.

4. Qahhorov M., Xoljigitov D. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish //matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.

5. Xoljigitov D., Prnazarov S. H. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.

6. Xoljigitov D., MANTIQIY I. I. G. N. Y. MASALALARNI YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.

7. Xoljigitov D., Isroilov I. GRAFLAR NAZARIYASI YORDAMIDA MANTIQIY masalalarini YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.

8. Xoljigitov D. GEOMETRIYANING ALGEBRAIK TENGLAMALARNIGAE YECHISHGA bazi TATBIQLARI // matematika va informatika jurnali. – 2021. - Jild 1. – №. 3.

ECOLOGICAL, TECHNICAL, AND CULTURAL GROUNDS FOR RELOCATING THE V. SAVITSKIY STATE ART MUSEUM OF KARAKALPAKSTAN TO TASHKENT

Rakhmonova Shakhnoza Rashidovna

National University of Uzbekistan, Jizzakh Branch Faculty of Psychology, Tourism and Hospitality Program, Group 242-25

Email: rakhmonovashaxnoza812@gmail.com

Scientific Supervisor: Goyibnazarova Shahnoza Vahob qizi

Email: bambuchiibijuteriy@gmail.com

Abstract: This article discusses the issue of relocating the Soviet Museum, located in the region of Karakalpakstan, to the city of Tashkent. The article analyzes the historical and cultural significance of the museum, problems related to its location, and the potential advantages and disadvantages of moving it to the capital. The study presents ideas from the perspective of preserving cultural heritage, transmitting it to younger generations, and promoting tourism. Relocating the museum to Tashkent could increase the number of visitors and stimulate interest in Soviet-era history. However, it is essential to maintain a balance to ensure that the historical spirit of the local environment is not lost during this process.

Keywords: Soviet Museum, Karakalpakstan, Tashkent, cultural heritage, historical memory, museum relocation, culture, tourism, modernization, younger generation, preservation of heritage.

Introduction

The Soviet-era museum in Karakalpakstan is a unique scientific center reflecting the region's rich historical and cultural heritage. Its exhibitions showcase life during the Soviet era, political and social processes, and the lifestyle and cultural traditions of the local community. Through these exhibits, both the people of Karakalpakstan and the entire Uzbekistan have the opportunity to study and research the history of the Soviet period. The museum's materials serve as important sources for scientific research, educational programs, and cultural projects.

The V.I. Savitskiy Karakalpakstan State Art Museum is one of Uzbekistan's largest cultural centers and holds a special place in the republic's art scene. The museum was established in 1966 in the city of Nukus and has been named after the famous artist and art historian Igor Savitskiy since 1984. Savitskiy's dedicated work in collecting examples of Uzbek and Karakalpak folk art, as well as avant-garde artworks created in the early 20th century, formed the foundation of the museum. The museum covers a total area of 6,900 square meters, with departments for folk applied arts, ancient and medieval Khorezm culture, Uzbek and Russian visual arts of the 1920s–30s, and contemporary Karakalpak painting and sculpture. It also houses a research and educational department, a library with over 10,000 books, a restoration workshop, and a large storage collection. Currently, the museum's collection contains more than 85,000 exhibits.

The museum is particularly notable for its collection of previously little-studied works by avant-garde artists of the 1920s–30s. Additionally, Karakalpak crafts such as jewelry, wood carving, embroidery, textiles, and yurt furnishings form the basis of the applied arts section. The Ancient Khorezm Art Department is regularly enriched with unique artifacts discovered during archaeological expeditions. The exhibits are displayed in a monographic order — from sketches to completed works — giving the museum a distinctive character. The logical and dense placement of artworks enhances the impact of the exhibitions. The museum regularly publishes catalogs and organizes scientific and cultural exhibitions. A carpet weaving workshop and the “Friends of the Nukus Museum” club are also active. The museum is a member of the International Council of Museums (ICOM).

The museum's collection was first exhibited to the public at the Moscow Oriental Museum in 1968–1969. Since the 1970s, it has successfully participated in exhibitions in many countries, including the USA, France, Germany, Italy, Japan, and Russia.

Main Part

In recent years, the worsening ecological situation in Karakalpakstan, particularly air pollution, increased dust storms, and the ongoing Aral Sea environmental crisis, poses a serious threat to the museum's rare exhibits. High levels of salt and dust in the atmosphere are particularly harmful to artworks, increasing the likelihood of irreparable damage. For this reason, some experts have suggested relocating the main collection to Tashkent. The stable climate, modern technical equipment, restoration centers, and secure storage conditions in Tashkent

provide better opportunities for preserving the exhibits. Additionally, the concentration of scientific institutions, restorers, and art historians in the capital contributes to a more effective organization of museum activities. The issue and consequences of relocating the Soviet Museum are considered through the following points:

1. What are the reasons for relocating the V. Savitskiy Museum to Tashkent, and what ecological, scientific, and technical factors necessitate it?
2. What infrastructure, expenses, and financial resources (transportation, storage, restoration, security) are required for the relocation process?
3. What are the expected positive and negative impacts of relocating the museum on the natural and climatic conditions, cultural life, and regional development of Karakalpakstan and Tashkent?

1. V. Savitskiy State Art Museum of Karakalpakstan: Importance and Environmental Threats

The V. Savitskiy State Art Museum of Karakalpakstan is one of the most unique museums not only in Uzbekistan but also in the whole of Central Asia in terms of the scale of its collection. However, in recent years, the ecological crisis in the Karakalpakstan region has posed a serious threat to the museum’s collections. The drying of the Aral Sea is considered one of the greatest environmental crises in Karakalpakstan. The sea began to shrink in the 1960s, but it was officially recorded on August 12, 1989, that the sea was completely divided between Uzbekistan and Kazakhstan. Since then, the amount of salt and chemical dust in the air has sharply increased. Official environmental reports indicate that between 2000 and 2020, dust storms rising from the Aral Sea floor were observed on average 70–100 days per year. These dust particles spread over 30–50 km and contain salt, pesticides, and heavy metals. The museum’s artifacts—including oil paintings, graphic works, old textiles, and carvings—are negatively affected by humidity, temperature, and airborne chemical dust. In Karakalpakstan, temperatures throughout the year vary from -20°C to $+47^{\circ}\text{C}$. Such conditions are insufficient for the long-term preservation of exhibits. Therefore, due to ecological and technical factors, there is a need to relocate the museum collection to Tashkent. In Tashkent, modern museum technologies, restoration laboratories, and climate control systems exist, enabling the safe preservation of artifacts.

2. Relocation Process: Infrastructure, Costs, and Financial Requirements

Relocating the museum to Tashkent involves complex logistics and significant financial costs. Each artifact must be transported with utmost care. Fragile items are packed in:

- Containers with temperature control,
- Shock-resistant packaging,
- Materials that neutralize humidity.

The cost of a single container ranges from \$500 to \$1,500. Transporting over 1,000 fragile artifacts can cost between \$500,000 and \$800,000. In addition, many items undergo restoration before relocation—they are reinforced, cleaned, and coated with protective layers. Restoration costs range from \$100 to \$700 per artifact. Transportation and security expenses, including GPS tracking, 24-hour monitoring, and guarding systems, require at least \$200,000–\$300,000. Special buildings must also be constructed in Tashkent for the artifacts, including climate control, stable humidity, modern galleries, and internationally-standard laboratories. Building such infrastructure may cost approximately \$30–50 million. Therefore, the relocation process demands significant financial planning and responsibility.

3. Advantages and Disadvantages of Relocation

Advantages: Tashkent’s stable climate and low dust levels allow artifacts to be safely preserved. Winter temperatures range from -5°C to -10°C , and summer temperatures are $+35^{\circ}\text{C}$ to $+38^{\circ}\text{C}$, providing a long-term preservation environment.

Tashkent is favorable for international exhibitions and scientific collaboration, expanding the museum’s research activities. Tourism will increase: thousands of local and foreign visitors interested in the large and unique collection will come to Tashkent.

Disadvantages: For Karakalpakstan, the Savitskiy Museum is the region’s main cultural brand, and its relocation may negatively affect tourism and cultural life. Local residents may feel that the region has lost a major cultural asset, impacting cultural identity. There is a risk of potential damage to artifacts during the relocation process.

Natural and Climatic Conditions: Karakalpakstan: Dust storms are most active from March to June in the Aral Sea region, with airborne salt concentrations 20–25 times higher than normal. Tashkent: Stable climate, low dust, and easy humidity control make it suitable for long-term artifact preservation. Thus, the most optimal solution is a “dual-center preservation system.” Fragile and environmentally sensitive artifacts are moved to Tashkent, while the main exhibition remains in Nukus. This approach both protects the artifacts and preserves the museum’s regional identity.

Conclusion

The V. Savitskiy State Art Museum of Karakalpakstan is a priceless part of Uzbekistan’s cultural heritage. Preserving, studying, and passing it on to future generations is a pressing task. Debates about relocating the museum should carefully consider ecological safety, scientific requirements, and cultural identity. The main goal is to preserve the museum collection safely while maintaining its uniqueness and ensuring effective operation. Based on extensive research, analysis, and the opinions of scholars, reconstructing the Soviet-era museum in Karakalpakstan while relocating certain artifacts vulnerable to environmental damage to Tashkent is appropriate. At present, preserving our national identity, historical monuments, and rich history and passing them on to future generations is our shared duty.

References:

1. [*"The State Museum of Arts of the Republic of Karakalpakstan named by Savitsky :: Main page"*](#). Official website of the museum. Retrieved 7 March 2022.
2. Barry, Ellen (2011-03-07). [*"'Decadent' Russian Art, Still Under the Boot's Shadow \(Published 2011\)"*](#). The New York Times. [ISSN 0362-4331](#). Retrieved 2020-11-01.
3. Moore, Suzanne (2019-05-21). [*"The lost Louvre of Uzbekistan: the museum that hid art banned by Stalin"*](#). The Guardian. [ISSN 0261-3077](#). Retrieved 2020-11-01.
4. Bissell, Tom, 1974- (2003). *Chasing the sea : being a narrative of a journey through Uzbekistan, including descriptions of life therein, culminating with an arrival at the Aral Sea, the world's worst man-made ecological catastrophe, in one volume. Gift in honor of the 50th Anniversary of the Peace Corps (Library of Congress) (1st ed.)*. New York: Pantheon Books. [ISBN 0-375-42130-0](#). [OCLC 51518516](#).
5. Ibbotson, Sophie (2019-07-24). [*"How one man defied Stalin and risked death by firing squad to conceal outlawed art from the Soviets"*](#). CityAM. Retrieved 2020-11-01.
6. Ibbotson, Sophie (2019-10-28). [*"The Art the USSR Didn't Want You To See"*](#). Amuse. Archived from [the original](#) on May 12, 2019. Retrieved 2020-11-01.
7. Kinzer, Stephen (1998-01-04). [*"ART; In a Far Desert, a Startling Trove of Art \(Published 1998\)"*](#). The New York Times. [ISSN 0362-4331](#). Retrieved 2020-11-01.
8. [*"Savitsky Museum of Art"*](#). Archnet. Retrieved 2020-11-01.
9. Nelson, George (8 May 2019). [*"Uzbekistan's troubled Nukus Museum embroiled in new row"*](#). [www.theartnewspaper.com](#). Retrieved 2020-11-01.

XORIY TILNI O‘QITISH TIZIMIDA O‘QUVCHILARNING O‘QISH KOMPETENSIYASINI OSHIRUVCHI INTELLEKTUAL MODUL: KONSEPTUAL MODEL VA ALGORITM

**Aliyev Javohir Jaxongir o‘g‘li, Axmedova Feruza G‘ayrat qizi, Zoirova Guli
Jamshid qizi, Xayrullayev Abdusattor Abduqahhor o‘g‘li**

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘bekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali Amlaiy
matematika fakulteti talabalari

E-mail: javoxiraliy08@gmail.com

E-mail: axmedovaferuza2004@gmail.com

E-mail: zguli7291@gmail.com

E-mail: abdusattorxayrullayev9@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada xorijiy tilni o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning o‘qish kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan intellektual modulni yaratish tamoyillari, uning konseptual modeli va algoritmik tuzilmasi tahlil qilinadi. Sun‘iy intellekt va tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) texnologiyalaridan foydalanib, o‘quv materiallarini darajalash, matn murakkabligini aniqlash, semantik tahlil, adaptiv mashqlar yaratish, avtomatik baholash va shaxsiylashtirilgan tavsiyalar shakllantirishning zamonaviy yondashuvlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda intellektual o‘qish modulining tarkibiy qismlari, o‘quvchi modeli, moslashuv mexanizmi, algoritmik jarayonlar hamda taklif etilgan tizimning ta‘lim samaradorligiga ta‘siri ilmiy asosda bayon etilgan. Natijalar modulni xorijiy til o‘rganishning muhim jihatlaridan bo‘lgan o‘qish kompetensiyasini oshirishda yuqori samarali vosita sifatida qo‘llash mumkinligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: intellektual modul, o‘qish kompetensiyasi, adaptiv ta‘lim, NLP, semantik tahlil, avtomatik baholash, shaxsiylashtirilgan ta‘lim.

Abstract: The article analyzes the principles of creating an intelligent module aimed at developing students’ reading competence in the process of foreign language learning, its conceptual model, and algorithmic structure. Using artificial intelligence and natural language processing (NLP) technologies, modern approaches to leveling learning materials, determining text complexity, semantic analysis, creating adaptive exercises, automated assessment, and personalized recommendations are considered. The study scientifically presents the components of the intelligent reading module, the student model, the adaptation mechanism, algorithmic processes, and the impact of the proposed system on educational effectiveness. The results show that the module can be used as a highly effective tool for improving reading competence, a key aspect of foreign language learning.

Keywords: intelligent module, reading competence, adaptive learning, NLP, semantic analysis, automated assessment, personalized learning.

Аннотация: В статье анализируются принципы создания интеллектуального модуля, направленного на развитие читательской компетенции учащихся в процессе изучения иностранного языка, его концептуальная модель и алгоритмическая структура. С использованием технологий искусственного интеллекта и обработки естественного языка (NLP) рассматриваются современные подходы к уровневой дифференциации учебных материалов, определению сложности текста, семантическому анализу, созданию адаптивных упражнений, автоматизированной оценке и формированию персонализированных рекомендаций. В исследовании научно изложены составные части интеллектуального модуля для чтения, модель ученика, механизм адаптации, алгоритмические процессы и влияние предложенной системы на эффективность обучения. Результаты показывают, что модуль может быть использован как высокоэффективное средство для повышения читательской компетенции, важного аспекта изучения иностранного языка.

Ключевые слова: интеллектуальный модуль, читательская компетенция, адаптивное обучение, NLP, семантический анализ, автоматическая оценка, персонализированное обучение.

Kirish

Hozirgi globallashuv davrida xorijiy tilni bilish shaxsning ta’lim olish, axborot izlash, xalqaro muloqotda ishtirok etish, ilmiy tadqiqotlar bilan shug‘ullanish va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim kompetensiyadir. Xorijiy tilni o‘qitish jarayonining asosiy komponentlari – tinglab tushunish, o‘qish, yozish va gapirish ko‘nikmalari ichida o‘qish kompetensiyasi markaziy o‘ringa ega. O‘qish orqali o‘quvchi so‘z boyligini oshiradi, grammatik strukturalarni o‘zlashtiradi, matnlarni tahlil qilish, mantiqiy fikrlash va mazmuniy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqdi. Xususan, sun’iy intellekt, adaptiv o‘qitish tizimlari, NLP, avtomatik baholash mexanizmlari o‘quvchi faoliyatini chuqur tahlil qilish, dars materiallarini individual darajaga moslashtirish va interaktiv mashqlar yaratish imkoniyatini bermoqda. Xorijiy tilni o‘qitishning zamonaviy platformalari — Duolingo, LingQ, Memrise, ELSA Speak — til o‘rganuvchilarga shaxsga yo‘naltirilgan, adaptiv yondashuv asosida samarali mashg‘ulotlarni taklif qilmoqda. Biroq ushbu platformalarning ko‘pchiligi o‘qish ko‘nikmasiga ixtisoslashmagan yoki uning barcha komponentlarini qamrab oluvchi kompleks intellektual modulga ega emas.

Ushbu maqolada xorijiy tilni o‘qitishning raqamli ekotizimiga integratsiya qilinishi mumkin bo‘lgan o‘quvchilarning o‘qish kompetensiyasini oshiruvchi intellektual modulning nazariy asoslari, konseptual modeli va algoritmik mexanizmlari ishlab chiqiladi. Modulning asosiy vazifasi – matnni darajalashdan boshlab, individual o‘qish topshiriqlarini generatsiya qilish, o‘quvchining faoliyatini tahlil qilish va tushunishni avtomatik baholashgacha bo‘lgan to‘liq jarayonni soniya tarkibida amalga oshirishdir.

Adabiyotlar tahlili

Zamonaviy ilmiy manbalarda xorijiy tilni o‘qitishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha keng qamrovli tadqiqotlar olib borilgan. Ting, Chen va Zhang (2023) tadqiqotida AI asosidagi o‘qish tizimlari o‘quvchi motivatsiyasi, til kompetensiyasi va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlanadi. NLP vositalari til learning platformalarida matnlarni avtomatik soddalashtirish, sinonimlar generatsiyasi, semantik klassifikatsiya imkonini yaratadi [2, 210-224].

Alqahtani (2022) AI chatbots va raqamli assistentlar o‘quvchilarning yozma va o‘qish ko‘nikmalarini real vaqtda tahlil qilishda va xatolarni darhol aniqlashda muhim vosita ekanligini ko‘rsatadi. O‘quvchi matnining mazmun bo‘yicha baholanishi uning o‘qish kompetensiyasini chuqurlashtirishga xizmat qiladi [10, 45-61].

Zhao va hamkorlari (2021) NLP asosida matn murakkabligini aniqlashda lemmalash, indekslash, chastota tahlili va sintaktik strukturalar asosiy ko‘rsatkichlar sifatida ishlatilishini qayd etadi. Godwin-Jones (2020) esa mobil o‘qitish vositalarining o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish xohishini oshirishi, shaxsiylashtirilgan ta’limni ta’minlashi va ilg‘or AI tizimlari bilan integratsiya

qilinganda til o‘rganish jarayonini sezilarli darajada rivojlantirishini aytib o‘tadi [3; 15-23].

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki o‘qish kompetensiyasini baholashda semantik tahlil an‘anaviy testlardan ustun turadi matn darajalash modeli o‘quvchiga moslashuv uchun zarur. AI-modullarning shaxsiylashtirish funksiyasi o‘quvchi faoliyatini optimallashtiradi o‘qish kompetensiyasi uchun maxsus yaratilgan intellektual modulga ehtiyoj mavjud .

Intellektual o‘qish modulining konseptual modeli

Yaratilgan model quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

Matnni tahlil qilish bloki

Bu modul NLP asosida quyidagi vazifalarni bajaradi:

Leksik tahlil – so‘zlar chastotasini aniqlash so‘zlarning CEFR darajasini tekshirish sinonim va antonimlar xaritasini yaratish.

Sintaktik tahlil – gap uzunligi sintaktik tuzilmalarning murakkabligi bog‘lovchilar va qo‘shma gaplar chastotasi.

Semantik tahlil – asosiy g‘oyani aniqlash mavzuni belgilash matnning semantik maydonini yaratish.

Matn murakkabligini baholash – Tizim matnni CEFR standartiga ko‘ra A1 dan C2 gacha avtomatik darajalaydi.

O‘quvchi modeli (Learner Profile)

O‘quvchi haqida to‘plangan barcha ma‘lumotlar intellektual moduldagi qarorlar qabul qilish jarayonida asos bo‘ladi.

O‘quvchi modeli quyidagilarni o‘z ichiga oladi – Umumiy til darajasi so‘z boyligi darajasi o‘qish tezligi (wpm) matnni tushunish ko‘rsatkichi qaysi turdagi matnlarda qiynalishi qiziqish sohalari xatolar statistikasi

Adaptiv moslashuv mexanizmi

Bu modul o‘quvchi modeli va matn tahlili natijalariga asoslanib quyidagi ishlarni bajaradi – matnni soddalashtirish yoki murakkablashtirish lug‘at ishlash darajasiga mos mashqlar yaratish qiyin so‘zlarga izoh yoki sinonim berish o‘quvchi bilimi past bo‘lgan bo‘limga e‘tibor qaratish.

Avtomatik baholash tizimi

Baholash tizimi o‘quvchining matndan tushungan asosiy g‘oyalarni faktologik ma‘lumotlarni kontekst bo‘yicha so‘zlardan foydalanishni xulosa chiqarish malakasini semantik tahlil orqali baholaydi.

Tavsiya tizimi

Bu modul o‘quvchiga qaysi darajadagi matnlarni o‘qishi kerakligi, qanday mashqlarni bajarishi, qaysi so‘zlar bo‘yicha ishlashi, qaysi ko‘nikmalarni rivojlantirishi bo‘yicha aniq takliflar beradi.

Intellektual modulning algoritmi

Quyida modulning asosiy ishlash jarayoni keltiriladi:

❖ Diagnostika — o‘quvchi dastlabki testni bajaradi, o‘qish tezligi, semantik tushunish, lug‘at boyligi aniqlanadi.

❖ Matn tanlash — tizim o‘quvchi darajasiga mos matnni tanlaydi yoki generatsiya qiladi.

- ❖ Matn tahlili — matnning darajasi aniqlanadi, murakkab bo‘laklar belgilab chiqiladi.
- ❖ Moslashtirish — matn soddalashtiriladi, qiyin so‘zlar uchun izohlar beriladi, alternatlarga ega variantlar yaratiladi.
- ❖ O‘qish jarayonini monitoring qilish — vaqti o‘lchanadi, murakkab joylarda o‘qish sekinlashuvi qayd etiladi, o‘quvchi qaysi so‘zlarni bilmasligini belgilanadi.
- ❖ Ya’ni avtomatik savollar yaratish — faol tushunish savollari (What/Why/How...), asosiy g‘oya bo‘yicha savollar, fikr-mulohaza savollari.
- ❖ Semantik baholash — o‘quvchi javoblari mazmuniy moslik darajasiga ko‘ra baholanadi.
- ❖ Xatolar tahlili — ko‘p uchrayotgan leksik va semantik xatolar belgilanadi.
- ❖ Tavsiyalar — o‘qish uchun mos yangi matnlar, mustahkamlash mashqlari, lug‘at ishlash bo‘yicha topshiriqlar.

Muhokama

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, intellektual modul:

- ❖ Individual yondashuvni ta’minlaydi — o‘quvchi darajasiga mos matnlar tanlanishi motivatsiyani oshiradi.
- ❖ O‘qish kompetensiyasini tizimli rivojlantiradi — o‘qish tezligi, matnni tushunish, mazmunni tahlil qilish parallel rivojlanadi.
- ❖ Semantik baholash jarayonlarni aniq qiladi — o‘quvchi javoblarining sifatini an’anaviy testlardan aniqroq o‘lchaydi.
- ❖ Moslashuvchan ta’limni yo‘lga qo‘yadi — tizim har bir o‘quvchi uchun alohida o‘quv yo‘li yaratadi.
- ❖ Statistik ko‘rsatkichlarni tahlil qilish osonlashadi — o‘qituvchi yoki platforma o‘quvchi yutuqlarini tezda ko‘rishi mumkin.

Xulosa

Xorijiy tilni o‘qitishda o‘qish kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir. Mazkur tadqiqotda ishlab chiqilgan intellektual o‘qish moduli esa ushbu ehtiyojni kompleks tarzda qondira oladigan, shaxsga yo‘naltirilgan, adaptiv va avtomatlashtirilgan innovatsion yechim sifatida namoyon bo‘ladi. Modulning konseptual modeli o‘quv jarayonini to‘liq qamrab oluvchi ko‘p bosqichli arxitekturaga ega bo‘lib, u NLP, semantik tahlil, murakkablikni baholash, adaptiv moslashuv, avtomatik savol generatsiyasi, avtomatik baholash va tavsiya tizimi kabi komponentlar bilan bir-biriga uzviy bog‘langan integratsion tizimdir.

Tadqiqot davomida o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, matn murakkabligini avtomatik baholovchi model, o‘quvchi profillarini dinamik qayd etuvchi tizim va adaptiv moslashtirish mexanizmi birgalikda qo‘llanilganda o‘quvchining o‘qish jarayoni yuqori darajada individuallashtiriladi. Bu esa o‘quvchining o‘ziga xos bilim darajasi, so‘z boyligi, qiziqish sohasi va o‘rganish sur’ati hisobga olingan holda samarali ta’lim yo‘li shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, matnni semantik tahlil qilish va matndan avtomatik savollar yaratish imkoniyati o‘qish kompetensiyasini an’anaviy metodlarga nisbatan ancha samarali

rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, modulning adaptiv xususiyati o‘quvchilarni matn murakkabligini bosqichma-bosqich oshirib boruvchi tizimli amaliyotga yo‘naltiradi. Bu jarayon o‘quvchining matnni tushunish qobiliyatini o‘lchab boruvchi indikatorlar (o‘qish tezligi, semantik moslik, xatolar xaritasi, takroriy kontent ustida ishlash ko‘rsatkichlari) orqali boshqariladi. O‘quvchining har bir bosqichdagi ko‘rsatkichlari yangilanadi va natija keyingi kontentni avtomatik tanlashga ta’sir qiladi. Natijada o‘quvchi o‘ziga mos murakkablikdagi matnlar bilan ishlay boshlaydi va bu o‘qish kompetensiyasining izchil rivojlanishini ta’minlaydi.

Tadqiqotda ta’kidlanganidek, intellektual modulda yaratilgan avtomatik baholash tizimi — ayniqsa semantik o‘xshashlik va kontekstual moslik tahliliga asoslangan baholash — o‘quvchilar javoblarini yanada aniq, tez va xolis ravishda tahlil qilish imkonini beradi. Bu o‘qituvchining kundalik yukini sezilarli darajada kamaytiradi va real vaqt rejimida aniq natijalar olishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, modulning tavsiya tizimi o‘quvchining zaif tomonlarini aniqlagan holda aniq maqsadli mashqlarni taklif qiladi, bu esa individual rivojlanish samaradorligini oshiradi. Ushbu modul ta’lim jarayoniga joriy etilganda quyidagi afzalliklar ta’minlanishi aniqlangan:

- O‘quvchilarning o‘qish kompetensiyasi 30–40% gacha oshadi, chunki matnlar ularning darajasi va qiziqishiga moslashtiriladi.
- So‘z boyligi 20–25% ga kengayadi, chunki modul qiyin so‘zlarni avtomatik aniqlab, izohlar va sinonimlar bilan mustahkamlaydi.
- O‘qish tezligi va semantik tahlil qilish malakasi 15–20% ga yaxshilanadi, bu esa matnni chuqur tushunishga olib keladi.
- Motivatsiya oshadi, chunki o‘quvchi har bir mashg‘ulotda individual yondashuv va real natijalarni ko‘radi.
- O‘qituvchining mehnati yengillashadi, chunki savollar yaratish, baholash, statistik tahlillar avtomatlashtirilgan.

Yaratilgan konseptual model xorijiy tilni o‘qitish jarayonini to‘liq raqamlashtirish, o‘quvchilarni individual o‘rganish trayektoriyasi bilan ta’minlash va ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy mexanizm sifatida ahamiyatli hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, intellektual o‘qish moduli nafaqat o‘quvchi malakasini oshiradi, balki o‘qituvchi faoliyatini ham optimallashtiradi, ta’lim jarayonini moslashuvchan, interaktiv va natijaga yo‘naltirilgan tizimga aylantiradi.

Kelgusida modulni yanada takomillashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlar istiqbolli hisoblanadi:

- ovoqli o‘qishni real vaqt tahlil qiluvchi nutqni tanish (ASR) tizimini qo‘shish;
- o‘quvchining psixologik holati va motivatsiya darajasini inobatga oluvchi emotsional-intellektual tahlil modullarini joriy etish;
- multimodal kontent (audio + video + matn) bilan ishlovchi kengaytirilgan o‘qish muhitini yaratish;
- murakkab matnlarni soddalashtirish uchun yanada aniqroq transformer modellarini qo‘llash.

Umuman olganda, taklif etilgan intellektual modul xorijiy tilni o‘qitishning zamonaviy paradigmasiga to‘liq mos keladi va ta’lim tizimida shaxsga yo‘naltirilgan, raqamli, adaptiv, yuqori samarali o‘qish muhitini yaratishga xizmat qiladi. Mazkur modulning amaliyotga tatbiqi o‘quvchilarning til kompetensiyasini sezilarli darajada oshirishga va ta’lim sifatini yangi bosqichga ko‘tarishga asos bo‘la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ling, W., Chen, H., & Zhang, Y. (2023). *Artificial Intelligence in Language Instruction: Impact on Learning Achievement and Self-Regulated Learning*. *Frontiers in Psychology*, 14, 1261955.
2. Alqahtani, A. (2022). *Chatbots and AI Applications for Improving Reading and Writing Skills in EFL Learners*. *EFL Journal*, 17(8), 210–224.
3. Zhao, H., Li, F., & Wang, X. (2021). *The Effectiveness of AI-Based Reading and Pronunciation Tools in English Language Learning*. *Computer Assisted Language Learning*, 34(7), 789–810.
4. Godwin-Jones, R. (2020). *Emerging Technologies: AI and Language Learning*. *Language Learning & Technology*, 24(2), 1–17.
5. Beatty, J. (2019). *Teaching and Researching Computer-Assisted Language Learning*. Routledge.
6. Li, Y., & Wang, Z. (2023). *Adaptive Learning Systems Powered by Artificial Intelligence in Foreign Language Education*. *International Journal of Educational Technology*, 20(4), 45–61.
7. Kukulska-Hulme, A. (2020). *Mobile-Assisted Language Learning (MALL): Current Trends and Future Directions*. *ReCALL*, 32(3), 261–281.
8. ResearchGate (2025). *Using Online Resources and AI Technologies for Foreign Language Learning: Strategies, Impact and Challenges*.
9. Qayumov, O. A. (2023). *Interfaol intellektual elektron ta’lim resurslarini yaratish modeli*. Jizzax filiali – “Informatika va dasturlash” kafedrası, 12(3), 45–53.
10. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). *Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz*. Toshkent: O‘zbekiston.
11. Nation, I. S. P. (2013). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.
12. Grabe, W., & Stoller, F. L. (2011). *Teaching and Researching Reading*. Routledge.
13. West, M. (2020). *Text Simplification and Readability in Digital Learning Environments*. *Journal of Applied Linguistics*, 18(2), 122–140.
14. McNamara, D. S., & Graesser, A. C. (2012). *Coh-Metrix: An Automated Tool for Theoretical and Applied Natural Language Processing*. *Discourse Processes*, 49(2), 1–36.
15. Sun, Y., & Pérez, A. (2022). *Using NLP for Automated Reading Comprehension Assessment in EFL Contexts*. *Computer Speech & Language*, 74, 101–157.

ZAMONAVIY FILOLOGIYA FANLARIDAGI DOLZARB MASALALAR

G‘aybulloyev Shaxriyor To‘lqin o‘g‘li

O‘zMU Jizzax filiali “Filologiya va tillarni o‘qitish: ingliz tili” yo‘nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Saitov Sirojiddin Abduvaliyevich

O‘zMU Jizzax filiali dotsent v.b.

shakhriyor16me@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy filologiya fanining asosiy dolzarb yo‘nalishlari, yuzaga kelayotgan muhim muammolari va kelajakdagi rivojlanish tendensiyalarini soddalashtirilgan tarzda tahlil qiladi. Filologiya o‘zining an‘anaviy sohalarini ya‘ni tilshunoslik va adabiyotshunoslik bilan bir qatorda, globalizatsiya, axborot texnologiyalari va ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar ta‘sirida tobora yangi hamda chuqur masalalar bilan duch kelmoqda. Maqolada til va madaniyat o‘zaro aloqasini o‘rganuvchi lingvomadaniyatshunoslik, shuningdek, adabiyotshunoslikdagi yangi yondashuvlar atroflicha ko‘rib chiqiladi. Til va madaniyatning global dunyoda o‘zaro aloqadorligi va taraqqiyoti, madaniy turli-tumanlik sharoitida milliy tillarni saqlash masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Zamonaviy filologiya, tilshunoslik, adabiyotshunoslik, lingvomadaniyatshunoslik, globalizatsiya, tillararo munosabatlar.

Annotation: This article provides a simplified analysis of the main current directions of modern philology, the emerging significant issues, and future development trends. Philology is increasingly confronted with new and complex challenges under the influence of globalization, information technologies, and socio-cultural transformations. The article thoroughly examines linguocultural studies, which explore the interrelation between language and culture, as well as new approaches in literary studies. Special attention is given to the interconnectedness and development of language and culture in the global world, and to the preservation of national languages in conditions of cultural diversity.

Key words: Modern philology, linguistics, literary studies, linguoculturology, globalization, interlingual relations.

Kirish

Filologiya insoniyat tafakkurining eng qadimiy va muhim ilmiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, til, adabiyot va madaniyatning yozma hamda og‘zaki shakllarini, ularning tarixiy taraqqiyotini chuqur o‘rganadi. Bu fan nafaqat matnlarni tahlil qilish, balki insoniyatning ma‘naviy merosini anglash va uni kelajak avlodlarga yetkazish vazifasini ham bajaradi. So‘nggi yillarda texnologik taraqqiyot, globallashtirish jarayonlari, ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar va madaniyatlararo aloqalarning kuchayishi filologiya fanining oldiga yangi, murakkab va ko‘p qirrali masalalarni qo‘ymoqda. Endilikda filologiya faqatgina an‘anaviy adabiy matnlarni sharhlash yoki til tuzilishini o‘rganish bilan cheklanib qolmay, balki boshqa fanlar — informatika, sotsiologiya, psixologiya, madaniyatshunoslik va hatto sun‘iy intellekt tadqiqotlari bilan ham uzviy integratsiyalashmoqda. Zamonaviy filologiya lingvomadaniyatshunoslik orqali til va madaniyatning o‘zaro ta‘sirini tahlil qiladi,

raqamli filologiya yordamida elektron matnlar, korpus lingvistika va kompyuter dasturlari asosida yangi tadqiqot usullarini ishlab chiqadi, interdisiplinar yondashuvlar orqali adabiyotshunoslikni sotsiologik, psixologik va falsafiy kontekstlarda qayta talqin qiladi, global madaniy muloqot sharoitida milliy tillarni saqlash, ularning rivojlanishini ta‘minlash va madaniy xilma-xillikni qo‘llab-quvvatlash masalalariga alohida e‘tibor qaratadi. Shu tariqa, filologiya bugungi kunda insoniyatning madaniy xotirasini asrash, til va adabiyotning ijtimoiy hayotdagi o‘rnini anglash hamda zamonaviy ilmiy paradigmalarga moslashish jarayonida doimiy ravishda yangilanib borayotgan fundamental fan sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Asosiy qism

Zamonaviy filologiya uchun eng asosiy va jozibador yo‘nalishlardan biri bu lingvomadaniyatshunoslikdir. Bu fan til va madaniyatning bir-biriga chambarchas bog‘liqligini, til milliy qadriyatlarni, tafakkurni va dunyoqarashni qanday aks ettirishini chuqur o‘rganadi. Madaniy kodlar va simvollar orqali til madaniyatning asosiy "kodi" ekanligi haqidagi g‘oya tobora kuchaymoqda. Lingvomadaniyatshunoslar tildagi metaforalar, maqollar, iboralar va hatto oddiy so‘zlar orqali millatning qadriyatlar tizimini va dunyoni idrok etish usullarini tahlil qiladilar. Masalan, o‘zbek tilidagi "mehmonnavozlik", "oqibat", "hayo" kabi so‘zlarning til orqali ifodalanishi va ularning jamiyatdagi madaniy ahamiyati keng tadqiq etilmoqda. Tilshunoslikning boshqa belgilar tizimlarini (vizual obrazlar, ishoralar, moddiy madaniyat buyumlari) o‘rganuvchi semiotika bilan integratsiyalashuvi ham kuchaygan. Bu esa tilni faqatgina so‘zlar yig‘indisi emas, balki kengroq ma’nolar va madaniy xabarlar hosil qiluvchi murakkab tizim sifatida ko‘rish imkonini beradi. Misol uchun, reklama yoki shahar muhitidagi belgilar tizimi (yo‘l belgilari, ramzlar) ning tahlili kabi tadqiqotlar shular jumlasidandir. Globalizatsiya sharoitida turli madaniyatlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir va muloqot juda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Lingvomadaniyatshunoslik turli millat vakillari o‘rtasidagi madaniy tushunmovchiliklar sabablarini aniqlash va samarali hamkorlik mexanizmlarini tadqiq etishda muhim rol o‘ynaydi. Axborot texnologiyalarining misli ko‘rilmagan darajada rivojlanishi filologiya faniga katta yangi imkoniyatlar eshigini ochdi va texnologik yutuqlar tilning tuzilishi, ma’nosi va real hayotda qo‘llanilishi haqidagi filologik tushunchalarni yanada boyitmoqda. Internet va raqamli texnologiyalar orqali yig‘ilayotgan ulkan ma’lumotlar hajmi "Big Data" deb nomlanib, til va adabiyotni o‘rganish uchun nihoyatda katta yangi material bazasini taqdim etadi. Bu ma’lumotlarni tahlil qilish orqali tilning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi tezkor o‘zgarishlarini kuzatish mumkin. Sun’iy intellektning (AI) rivojlanishi filologlar uchun tilning mohiyati, uning inson ijodkorligi va tafakkuri bilan qanday bog‘liqligi haqidagi falsafiy savollarni ham kun tartibiga qo‘ydi. Masalan, kompyuterlar inson tilini qanchalik chuqur tushuna oladi va uni ishlatishi mumkin degan savol tilning tub mohiyatini qayta ko‘rib chiqishga majbur qilmoqda.

Zamonaviy adabiyotshunoslik an’anaviy matn tahlili va tarixiy kontekstni o‘rganish bilan cheklanib qolmay, turli fanlar bilan integratsiyalashgan holda yangi nazariy va metodologik yondashuvlarni ishlab chiqmoqda. Bugungi kunda adabiy asarlar sotsiologiya, psixologiya, falsafa, madaniyatshunoslik va hatto raqamli

texnologiyalar nuqtai nazaridan tahlil qilinmoqda. Postkolonializm, gender tadqiqotlari, intertekstual yondashuvlar, raqamli adabiyotshunoslik kabi yo‘nalishlar adabiy jarayonni yanada kengroq va chuqurroq anglash imkonini bermoqda. Shuningdek, global madaniy muloqot sharoitida adabiyot milliy identitetni saqlash, madaniy xilma-xillikni qo‘llab-quvvatlash va universal g‘oyalarni ifodalash vositasi sifatida o‘rganilmoqda. Globallashuv jarayonlari, axborot texnologiyalarining keng tarqalishi va madaniyatlararo aloqalarning kuchayishi milliy tillar oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Bir tomondan, ingliz tili kabi global tillarning ustunligi xalqaro muloqotni osonlashtirsa, boshqa tomondan, milliy tillarning o‘ziga xosligi va ularni asrab-avaylash masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Milliy tillar nafaqat aloqa vositasi, balki madaniy xotira, milliy identitet va ma‘naviy merosning asosiy tayanchi sifatida qadrlanadi. Shu sababli, ularni rivojlantirish, ta‘lim tizimida keng qo‘llash, ilmiy va badiiy ijodda faol ishlatish, raqamli muhitda mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Global davrda milliy tillarning o‘rni ularning madaniy xilma-xillikni saqlashdagi roli, xalqaro maydonda o‘z ovozi eshittirish imkoniyati va kelajak avlodlarga yetkaziladigan ma‘naviy meros bilan belgilanadi.

Xulosa

Zamonaviy filologiya bugungi kunda juda ko‘p qirrali, dinamik va jadal rivojlanayotgan fan sifatida namoyon bo‘lmoqda. U o‘zining klassik asoslarini, ya‘ni tilshunoslik va adabiyotshunoslikni chuqur o‘rganish an‘anasini saqlagan holda, zamonaviy ilmiy metodologiyalarni, fanlararo yondashuvlarni va axborot texnologiyalarini faol o‘zlashtirmoqda. Bu jarayon filologiyani nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham yanada samarali va dolzarb soha sifatida shakllantirmoqda. Lingvomadaniyatshunoslik va adabiyotshunoslikdagi yangi oqimlar filologiya fanining tadqiqot maydonini kengaytirib, uni global jarayonlar bilan uzviy bog‘liq holda rivojlantirmoqda. Til va madaniyatning o‘zaro aloqadorligi, milliy identitetning saqlanishi, madaniy xilma-xillikning qadrlanishi, adabiyotning ijtimoiy va falsafiy kontekstlarda talqin qilinishi zamonaviy filologiyaning asosiy vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Shu bilan birga, raqamli filologiya, korpus lingvistika, elektron matnlar va sun‘iy intellekt asosidagi tahlil vositalari fanning yangi bosqichga ko‘tarilishiga xizmat qilmoqda. Milliy tillar va adabiyotlarni globallashuv kontekstida munosib o‘rganish, ularning xalqaro maydondagi o‘rnini mustahkamlash, madaniy turli-tumanlikni chuqur anglash va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish zamonaviy filologiyaning ustuvor vazifalari sifatida belgilangan. Bu vazifalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi filologiya fanining kelajakda yanada samarali rivojlanishini ta‘minlaydi, insoniyatning o‘zini, o‘z madaniyatini va boshqa madaniyatlarni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Shunday qilib, zamonaviy filologiya insoniyatning madaniy xotirasini asrash, milliy va jahon tillarini rivojlantirish, adabiy jarayonlarni keng qamrovli tahlil qilish va global ilmiy hamkorlikni mustahkamlash orqali kelajakda ham fundamental fan sifatida o‘z ahamiyatini saqlab qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Chomsky N. (2015). *Sintaksis Nazariyasining Jihatleri*.
2. Fairclough N. *Tanqidiy Diskurs Tahlili: Tilning Tanqidiy O‘rganilishi* (2010).

3. Hofstede G. *Madaniyatlar va Tashkilotlar: Aqlning Dasturiy Ta‘minoti* (2010).
4. Pound S. *Raqamli Gumanitar Fanlar Bilan Shug‘ullanish: Tushunchalar, Asboblari va Texnikalar*. (2021).

РОЛЬ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ В ОСМЫСЛЕНИИ КАТЕГОРИИ ВРЕМЕНИ (НА МАТЕРИАЛЕ ИСПАНСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ)

Абдуллаева Парвина Толибжоновна

Старший преподаватель кафедры

«Испанской и итальянской филологии», СамГИИЯ

espanolcursosam@google.com

Аннотация: В статье рассматривается роль концептуальной метафоры в формировании представлений о категории времени в испанском и узбекском языках. На основе когнитивно-лингвистического подхода, предложенного Дж. Лакоффом и М. Джонсоном, выявляются универсальные и национально-специфические способы метафорического осмысления времени. Сопоставительный анализ показывает, что обе языковые картины мира обладают общими схемами пространственного и предметного моделирования времени, однако в узбекской культуре доминируют представления о цикличности и естественном течении, а в испанской — линейность и динамика прогресса. Приводятся многочисленные примеры из испанской и узбекской литературы, фразеологии и пословиц.

Ключевые слова: концептуальная метафора, категория времени, когнитивная лингвистика, испанский язык, узбекский язык, лингвокультура.

Abstract:

The article examines the role of conceptual metaphor in shaping the understanding of the time category in Spanish and Uzbek languages. Based on the cognitive-linguistic approach proposed by G. Lakoff and M. Johnson, the paper identifies universal and culturally specific ways of conceptualizing time metaphorically. Comparative analysis shows that both languages share spatial and object-based models of time; however, Uzbek culture emphasizes cyclicity and natural flow, while Spanish favors linearity and progress. Numerous examples from Spanish and Uzbek literature, idioms, and proverbs are provided.

Keywords: conceptual metaphor, category of time, cognitive linguistics, Spanish, Uzbek, linguistic culture.

Современная когнитивная лингвистика рассматривает метафору не как стилистический приём, а как фундаментальный способ человеческого мышления. В классической работе Дж. Лакоффа и М. Джонсона “*Metaphors We Live By*” [4, 180] было показано, что метафора является основным

механизмом, с помощью которого человек осмысливает абстрактные категории через более конкретные сферы опыта. Одной из таких категорий выступает время — универсальная, но по-разному структурированная в разных культурах концептуальная область.

Категория времени тесно связана с пространством, движением, телесным опытом и культурной памятью. В рамках когнитивной модели “время как движение” человек воспринимает себя либо как путешественника, движущегося по временной оси, либо как неподвижную точку, мимо которой движется поток событий. Эти две базовые модели — “человек движется во времени” и “время движется мимо человека” — универсальны, но их реализация в испанском и узбекском языках имеет специфические особенности [3,44].

В испанском языке преобладает линейная модель восприятия времени, связанная с идеями движения вперёд, развития и необратимости. Об этом свидетельствуют выражения:

- *El tiempo vuela*. (букв. «время летит» — выражает ощущение быстроты и необратимости течения времени);
- *Pasó el tiempo como un suspiro*. («время прошло как вздох»);
- *El futuro está delante, el pasado detrás*. («будущее впереди, прошлое позади»)[3, 112].

В данных примерах очевидна пространственная ориентация времени по оси “впереди — позади”. Человек воспринимает себя как движущегося в направлении будущего, оставляя прошлое позади. Эта метафора характерна для европейских языков и тесно связана с концепцией прогресса, рационального планирования и исторического развития.

В узбекском языке, напротив, более заметно ощущение естественной цикличности и повторяемости времени, что отражает сельскохозяйственные, природные и традиционные черты культуры[8,203]. В пословицах встречаются выражения:

- *Vaqt — oltin, uni yo‘qotma*. («Время — золото, не теряй его») — универсальная метафора ценности времени, но при этом она часто сопровождается идеей бережного отношения, а не спешки;
- *Yil o‘tib, yana bahor keladi*. («Проходит год, и снова приходит весна») — отражение циклической модели времени;
- *Kecha ketdi, bugun keldi*. («Прошла вчерашняя ночь, наступил сегодняшний день») — подчеркивает непрерывность, а не разрыв.

Таким образом, узбекская картина мира склонна к натурально-хронологическому типу концептуализации: время воспринимается не как линейная линия, а как круговорот, где прошлое, настоящее и будущее взаимосвязаны через повторяющиеся природные циклы [7,57].

В художественной литературе обе модели получают дополнительное символическое наполнение. Например, у Габриэля Гарсиа Маркеса (“*Cien años de soledad*”) время изображается как замкнутый круг: судьбы поколений повторяются, а “*el tiempo se detiene*” — “время останавливается”[2,146]. Эта цикличность в испанском контексте приобретает философский оттенок —

идея вечного возвращения. В узбекской литературе аналогичные мотивы можно найти у Абдуллы Каххара: “*Har fasl o‘z vaqtida keladi, inson umrining ham fasllari bor*” («Каждое время года приходит в свой срок, и в жизни человека тоже есть свои времена года»)[7,214]. Здесь метафора времени выражает идею гармонии между природным ритмом и человеческой судьбой.

Согласно теории концептуальной метафоры, различные языковые выражения объединяются в общие метафорические модели[4,27]. Так, в испанском и узбекском языках можно выделить следующие основные типы метафор времени:

1. Время — движение (путешествие):
 - *El tiempo avanza sin pausa* — «Время идёт без остановки».
 - *Vaqt oqib o‘tadi* — «Время протекает».

В обоих случаях человек мыслит время через опыт перемещения или течения жидкости.

2. Время — предмет / ресурс:
 - *Perder el tiempo* — «терять время»;
 - *Tiempo es dinero* — «время — деньги»;
 - *Vaqtini yo‘qotmoq* — «потерять время»;
 - *Vaqt — oltin* — «время — золото».

Эти выражения отражают экономическую метафору, в которой время мыслится как ограниченный ресурс, подлежащий рациональному использованию.

3. Время — живое существо:
 - *El tiempo cura las heridas* — «время лечит раны»;
 - *Vaqt davo beradi* — «время приносит исцеление».

Время здесь олицетворяется, выступая активным участником человеческой жизни.

Несмотря на общие метафорические схемы, узбекская традиция чаще акцентирует морально-философский аспект времени, связывая его с терпением, судьбой и божественным порядком[8,310]. Испанская же метафорика, особенно в современных текстах, подчеркивает динамику, изменчивость и ускорение жизни. Например, в испанском можно услышать: “*No tengo tiempo ni para respirar*” — «У меня нет времени даже вздохнуть», где время воспринимается как нечто ускользающее и угрожающее.

Интересно отметить, что в узбекской лингвокультуре прошлое часто осмысляется как находящееся впереди, поскольку оно “видимо” и известно, тогда как будущее — “за спиной”, потому что оно скрыто[6,144]. Это отражено в выражении: “*Oldimizda nima bor, hech kim bilmaydi*” — «Что перед нами, никто не знает». В испанской картине мира ориентация противоположная: будущее “впереди”, прошлое “позади”, что соответствует европейской логике временного прогресса[3,115].

Таким образом, мы видим, что концептуальная метафора играет решающую роль в формировании культурно-языкового восприятия времени. Она не только структурирует речь, но и формирует мировоззрение, отражая способы взаимодействия человека с действительностью. В испанском языке

преобладают метафоры движения вперёд, роста и ускорения, а в узбекском — естественного течения, повторения и гармонии. Эти различия не исключают универсальности основных когнитивных схем, но показывают, что метафора — это инструмент культурного самовыражения, через который каждая нация создаёт собственное ощущение времени[1, 273].

Осмысление категории времени через призму концептуальной метафоры позволяет понять, как язык и культура формируют когнитивные модели мира. Испанский и узбекский языки демонстрируют как универсальные, так и специфические метафорические схемы: универсальные — через метафоры движения и течения, специфические — через образную структуру (линейную или циклическую), ценностные установки и культурные традиции. Время в испанской картине мира предстает как направленный поток, а в узбекской — как круговорот природных и духовных циклов. Таким образом, метафора становится не только лингвистическим, но и культурно-философским механизмом познания.

Список использованной литературы:

1. Evans V. The Structure of Time: Language, Meaning and Temporal Cognition. — Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Co., 2004. — x, 286 p.
2. García Márquez G. Cien años de soledad. — Madrid: Espasa Calpe, 1998. — 417 p.
3. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. — Oxford: Oxford University Press, 2010. — 248 p.
4. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. — Chicago IL: University of Chicago Press, 1980. — 256 p.
5. Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. — New York / Oxford: Oxford University Press, 1997. — viii, 317 p.
6. Zaliznyak A. A., Levontina I. B., Shmelev A. D. Ключевые идеи русской языковой картины мира. — М.: Языки славянской культуры, 2005. — 544 с.
7. Қахҳор А. Избранные произведения в 3-х томах. Том 3. Романы. — Ташкент: Изд-во литературы и искусства имени Гафура Гуляма, 1974. — 511 с.
8. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. — Волгоград: Перемена, 2002. — 477 с

PERSONALITY-ORIENTED TASK DEVELOPMENT IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION: METHODOLOGICAL GUIDELINES AND EFFECTIVE PRACTICES

Djurakulova Diyora Alisher qizi

PhD student of the Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract: This article analyzes methodological strategies for the incorporation of learner-centered tasks in English language education, particularly in higher education establishments. The study examines essential elements of a personality-oriented approach, such as autonomy, active participation, and collaborative learning. Task design, instructor facilitation, and the development of authentic, relevant learning activities that effectively meet real-world communication needs are of paramount importance.

Keywords: Personality-oriented approach, task-based language teaching (TBLT), active learning, self-evaluation, collaborative learning.

Personality-oriented approach, also known as learner-centered instructional technologies, is a pedagogical method aimed at promoting the personal growth of each learner while considering their unique requirements, interests, and learning styles [3]. This definition underscores that these technologies extend beyond standardized instruction and focus on the individual attributes of each student as an active participant in the learning process. From an analytical perspective, the incorporation of personality-centered technologies in language education fosters more meaningful engagement, as students are motivated to interact with materials and tasks customized to their cognitive preferences, motivation levels, and linguistic preparedness.

Furthermore, this approach enables educators to design differentiated and adaptable independent assignments that more effectively promote students' autonomy, self-regulation, and reflective learning. Consequently, personality-oriented technologies function not merely as pedagogical tools but also as strategic frameworks for developing personalized learning pathways that improve the efficacy of foreign language acquisition in higher education.

This educational approach prioritizes student autonomy and active participation above teacher-directed instruction. Due to students' active participation in selecting their materials, defining their learning objectives, and evaluating their progress, learner-centered classrooms fundamentally transform classroom dynamics. In contrast to conventional teacher-centered methods, which involve lectures, drills, and rote memorization, student-centered approaches prioritize interactive activities and collaborative learning experiences.

Student-centered methodologies, such as task-based learning, active learning, and student interaction, have been prominently highlighted in English language training to improve language proficiency and motivation. Task-based language teaching (TBLT) has garnered significant attention in scholarly literature as an effective approach for improving students' communication and engagement abilities.

This research is segmented into two primary areas [2]. The initial section provides methodological guidance for the execution of learner-centered tasks in English language instruction, based on pedagogical theories and contemporary empirical studies. The second section elaborates on the learner-centered approach to English language teaching, analyzing its principles, advantages, and limitations within higher education contexts.

Ensure that classroom activities accurately represent authentic communication needs and contexts. Task-Based Language Teaching advances language acquisition through engagement in authentic communicative tasks that mirror real-world language use, moving away from isolated grammar drills. This involves developing activities such as role-plays, simulations, or projects that demonstrate the practical application of English beyond the classroom. Project-based learning (PBL) is an instructional approach aimed at improving writing education through active student participation in complex, real-world initiatives. PBL assignments facilitate learners' engagement in authentic, collaborative activities and promote the comprehensive application of their knowledge in meaningful contexts. By designing assignments relevant to students' personal experiences or future professional needs, educators can increase student engagement in the subject matter and promote deeper language acquisition.

Learner-centered assignments should be engaging and regularly incorporate collaborative or paired activities that promote problem-solving and effective communication. Group discussions, peer interviews, and team projects exemplify collaborative learning activities that facilitate students' engagement with others in English, thereby improving both their language proficiency and interpersonal skills.

Educators can establish opportunities for collaborative learning, enabling students to participate in meaningful discussions and problem-solving exercises. According to research, this type of collaboration not only enhances language proficiency, but also fosters students' ability for independent thinking and effective communication. Research on young EFL learners indicates that collaborative approaches can enhance students' comfort and confidence, thereby subsequently boosting their motivation during task execution. Educators should specify particular responsibilities or objectives for group members when designing assignments to ensure.

Moreover, a learner-centered approach should be engaging and consistently incorporate collaborative or group work that fosters communication and problem-solving skills. Collaborative learning activities (such as group discussions, peer interviews, or team projects) provide students with opportunities to employ English through interaction with others, thereby enhancing both their language proficiency and interpersonal abilities. Educators have the ability to foster collaborative learning by designing appropriate assignments that promote student engagement in meaningful discussions and problem-solving activities in English. Research suggests that such collaboration not only improves language proficiency but also promotes independent thinking and communication skills among learners. Collaborative formats can further enhance students' comfort and confidence, consequently boosting their motivation during task execution, as evidenced by

research involving young EFL learners. In planning activities, educators should establish explicit roles or objectives for group members to guarantee active participation from each student. Group-oriented, learner-centered activities utilize the social dimension of learning and are consistent with Vygotsky’s sociocultural theory, which posits that peer interaction serves as a catalyst for development.

References:

1. Biggs, J., & Tang, C. (2020). *Teaching for quality learning at university* (4th ed.). McGraw-Hill.
2. Carless, D. (2021). Task-based language assessment: Principles, theories, and practices. *Language Testing*, 38(4), 579–598.
3. Dewey, J. (2020). *Experience and education* (Reprint edition). Free Press.
4. Eshkuvatova, K. L., & Ilhomova, K. M. (2022). Linguistic problems of literary translation. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(1), 864–867.
5. Holmuradova, L. Z. (2020). Этническая история французского народа и его образ жизни: лингвокультурологический аспект. *Вестник Челябинского государственного университета*, 311(20), 114–116.
6. Holmuradova, Leyla Eshkuvatovna. (2020). The comparative analysis of the picture of the world in the English and French phraseology. *Евразийский Союз Ученых*, 5–7(74). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-comparative-analysis-of-the-picture-of-the-world-in-the-english-and-french-phraseology> (дата обращения: 09.11.2025).
7. Long, M. H., & Crookes, G. (2021). Task-based language teaching and learning: A critical review. *Applied Linguistics*, 42(4), 715–738.
8. Rogers, C. (2021). *Freedom to learn: A view of what education might become*. Merrill.
9. Vygotsky, L. S. (2020). *Mind in society: The development of higher psychological processes* (Reprint edition). Harvard University Press.

JAMIYAT IQTISODIY TARAQQIYOTIDA TURIZMNING O‘RNI

Xosilmurodov Islom Xamitolim o‘g‘li
O‘zMU Jizzax filiali o‘qituvchisi

Begbutayeva Shahlo Beknazar qizi
O‘zMU Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizmning jamiyat iqtisodiy barqarorligini ta’minlashdagi va rivojlanishidagi ahamiyati yoritilgan bo‘lib, turizm sohasining rivojlanish ko‘rsatkichlari mulohaza qilingan.

Kalit so‘zlar: Jamiyat iqtisodiy hayoti, milliy iqtisodiyot, turizm, sayohat, turizm industriyasi, sayyoh.

Turizm boshqa sohalarga nisbatan tez taraqqiy etadigan tarmoqdir, chunki bu soha mamlakatimiz uchun unchalik katta investisiyani talab qilmasdan rivojlanishi mumkin bo‘lgan sohadir. Boshqa sohalarda, jumladan havo, temiryo‘l, avtomobil transporti, ovqatlanish va savdo shahobchalari, mehmonxonalar rivoj topsa o‘sha joyda turistik ob'ektlar mavjud bo‘lsa bimalol turizmni rivojlantirish mumkin.

Turizm - fransuzcha tour- sayr, sayohat, sayyohlik- sayohat qilish, faol dam olish turlaridan biri. Turizm deganda jismoniy shaxsnig doimiy istiqomat joyidan sog‘lomlashtirish, ma’rifiy, kasbiyamaliy yoki boshqa maqsadlarda borilgan joyda haq to‘lanadigan faoliyat bilan shug‘ullanmagan holda uzog‘i bilan 1yil muddatga jo‘nab ketish tushuniladi.

Turizm sohasidagi mutaxassislarning fikricha, u XXI asrda dunyo miqyosida eng ustuvor foyda keltiruvchi sohaga aylanadi. Hozir u dunyo bo‘yicha avtomobilsozlik va neftni qayta ishlash sohasidan keyin uchinchi o‘rinni egallab turibdi. Bu soha dunyo sanoati va qishloq xo‘jaligidan o‘zib ketdi. Turizmning tez rivojlanishiga yana bir sabab, u yuqori darajadagi katta ilmiy tadqiqot xarajatini va quvvatni ko‘p sarf qiladigan texnologiyani talab qilmaydi. Biroq, turizm boshqa sohalarni rivojlantirishni taqozo qiladi. Shu tufayli ushbu soha bilan ko‘pgina xizmat ko‘rsatuvchi sohalarda bir-biri bilan uzviy bog‘liq ravishda rivoj topmog‘i lozim.

Ko‘pgina mamlakatlarda turizm davlat iqtisodiyotining rivojlangan sohasi hisoblanadi. Chunki turli mamlakatlarga sayohat qilishni istamaydigan inson bo‘lmasa kerak. Bugungi kunda jahon turizm bozori qariyb 9 trillion dollarni tashkil etmoqda. Bundan ko‘rinib turibdiki, har bir davlat o‘z kelajagi va rivoji uchun sarmoya kiritishi zarur. Dunyoda ish bilan band aholining har o‘ninchi ushbu sohada faoliyat yuritmoqda. Shu sababli ham eng ko‘zga ko‘rinadigan soha turizm sohasi hisoblanadi.

Hammamizga ma’lumki bir necha yillar davomida butun dunyoda turizm sohasi rivojlanib kelmoqda. Har bir davlatning ichki va tashqi iqtisodiyatini mana shu turizm sohasi yuksak darajalarga olib chiqmoqda. Har bir davlat o‘z kelajagi va rivoji uchun mana shu sohaga sarmoya ya’ni investitsiya kiritmoqda. Sarmoya kiritilmagan ish hech qachon rivojlanmaydi, u ishda yuksaklik bo‘lmaydi.

Turizm jahon iqtisodiyotining yetakchi tarmoqlaridan biri bo‘lib, milliy iqtisodiyotga yuqori daromad keltiradigan istiqbolli soha hisoblanadi.

Turizm dunyo yalpi ichki mahsulotining taxminan 5%ini tashkil etadi, rivojlangan mamlakatlarda deyarli 10% aholi turizm sohasi bilan band. COVID-19 pandemiyasi oqibatida turizm sohasi eng katta talofat ko‘rgan tarmoqlardan hisoblanadi. Jahon turizm tashkilotining ma’lumotlariga ko‘ra, 2020-yilda xalqaro turizm 72%ga yoki turizm xizmatlaridan tushumlar 1,1 trillion dollarga kamayib, 1990-yil darajasiga tushib qoldi. Natijada 935 mlrd dollar miqdorida eksport daromadlari yo‘qotildi.

Turizm turistlarga xizmat ko‘rsatishga aloqador bo‘lgan tarmoqlarni qamrab oluvchi o‘ziga xos dam olish sanoati hisoblanadi. Turizm sohasidagi hamkorlik xo‘jalik jamoat ishlab chiqarishga aholining band bo‘lmagan yoki qisman band bo‘lgan qatlamlarini jalb qilib, mehnat resurslaridan to‘liq va oqilona foydalanish muammosini hal qilishga yordam beradi. Bu ayniqsa sanoati yaxshi rivojlanmagan mintaqalar uchun muhimdir. Turizm sohasidagi hamkorlik iqtisodiy imkoniyatlari

nisbatan yuqori emasligi bilan farqlanuvchi ayrim mintaqalarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Har bir davlatning rivojlanish tarixiga nazar soladigan bo‘lsak, albatta uning bir tarmog‘i turizm bilan bog‘liq bo‘ladi. Har bir davlat o‘z yurtini butun dunyoga tanitish uchun ham o‘zining turizm sohasini yetarli ehtiyojlar bilan ta‘minlaydi.

Biz bu maqolani yoritib berish jarayonida turizmning jamiyat iqtisodiy taraqqiyotida tutgan o‘rni muhim ekanligiga amin bo‘ldik. Shunday ekan, biz qanday sohaga qiziqishimizdan qat‘iy nazar turizm sohasi bilan o‘zimizning hayotiy faoliyatimizni bog‘lashimiz zarur. So‘nggi yillarda turizm sohasiga qaratilayotgan e‘tibor juda ham katta.

Turizm sohasida hamkorlik qilish orqali tarmoqning jadal rivojlanishi, uning iqtisodiy ahamiyatining o‘sishi turistik xizmat sohasining katta foyda keltira olishi, bu sohaga sarmoyalarni ko‘plab sarflanishiga olib keldi. Mablag‘ni ko‘p talab qilishiga qaramay, turistik sohaga sarflangan sarmoya juda foydalidir, chunki u o‘zini nisbatan tez qoplaydi. Turistlardan olinadigan pul tushumlari daromadga aylanadi va milliy iqtisodiyotning turli tarmoqlarida muomalada bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Международный туризм сократился в 2020 году до уровня 1990 год.
<https://www.interfax.ru>
2. A.Abduvohidov, F.Qutlimurotov. - Turizm iqtisodi. - TDIU, 2010 y. - 4 b.
3. Nurniyozov F. “Turizmning – iqtisodiyotdagi o‘rni va uning hisobini tashkil etish” mavzusidagi maqola.
4. Islom X. Kalandarov Mexroj Abu Nasr Farobiy Falsafasida axloq masalasi //Pedagog respublika ilmiy jurnali. – 2023. – T. 15.
5. Hasilmurodov I. SOCIO-PHILOSOPHICAL IMPORTANCE OF THE SCIENTIFIC WAY OF THINKING //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL. – 2022.
6. Xamitolim o‘g‘li X. I. Sultonaliyeva Gulshona Sherzod qizi. “//Mantiq ilmini o‘rganishning ahamiyati”. Zamonaviy ta‘lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning ustuvor yo‘nalishlari, ijtimoiy va pedagogik-psixologik asoslari. – 2022.
7. Xamitolim o‘g‘li X. I. O‘zbekistonda bag‘rikenglik va millatlararo totuvlik g‘oyalarining ijtimoiy hayotdagi ahamiyati //Jamiyat va innovatsiyalar. – 2021.
8. Xamitolim o‘g‘li X. I. Sultonaliyeva Gulshona Sherzod qizi. “Tafakkur uslubining falsafiy-metodologik tahlili”. “Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dalzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar” Ilmiy-amaliy konferensiya 2022 yil.
9. Islam H. SOCIO-PHILOSOPHICAL IMPORTANCE OF THE SCIENTIFIC WAY OF THINKING //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – C. 11.

RAQAMLI MEROS (DIGITAL HERITAGE) LOYIHASI O‘ZBEKISTON MADANIY MEROSINI SAQLASHDAGI O‘RNI: TIZIMLI YONDASHUV VA STRATEGIK SAMARALARI

Maxammadiyeva Nigora Akbarjon qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot yo‘nalishi 332-25 guruh talabasi
mahammadiyeva01@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli meros (Digital Heritage) konsepsiyasi zamonaviy 3D texnologiyalar negizida chuqur tahlil qilinadi hamda tarixiy obidalarni hujjatlashtirish, raqamlashtirish va virtual muhitda jonlantirish jarayonlarining ilmiy-amaliy ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotda fotogrammetriya, lazerli masofaviy skanerlash, 3D modellash, raqamli rekonstruksiya kabi ilg‘or texnologiyalar imkoniyatlari solishtirilib, ularning madaniy merosni saqlashdagi ustunliklari asoslab beriladi. Shuningdek, O‘zbekiston hududidagi yodgorliklar — Temuriylar davri me‘moriy obidalar, Buxoro amirligi hamda Xorazm tarixiy merosi misolida raqamli hujjatlashtirishning dolzarbligi ochib beriladi. Raqamli meros yondashuvi tarixiy yodgorliklarning haqiqiy qiyofasini uzoq muddat saqlash, ular ustida tadqiqotlar olib borish hamda kelajak avlodlarga yetkazishda keng imkoniyatlari bilan alohida ahamiyat kasb etishi ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Raqamli meros (Digital Heritage), Tarixiy yodgorliklar, 3D hujjatlashtirish, Virtual rekonstruksiya, Fotogrammetriya, Lazerli skanerlash (LiDAR), Raqamli arxiv, Madaniy merosni saqlash

Abstract: This article deeply analyzes the concept of Digital Heritage based on modern 3D technologies and highlights the scientific and practical significance of the processes involved in documenting, digitizing, and animating historical monuments in a virtual environment. The research compares the capabilities of advanced technologies such as photogrammetry, laser scanning, 3D modeling, and digital reconstruction, substantiating their advantages in the preservation of cultural heritage. Furthermore, the relevance of digital documentation is demonstrated using examples of monuments located in Uzbekistan, specifically the architectural objects of the Timurid era, the Emirate of Bukhara, and the historical heritage of Khorezm. It is shown that the digital heritage approach is of particular importance due to its extensive opportunities in preserving the authentic appearance of historical monuments for the long term, conducting research on them, and conveying them to future generations.

Keywords: Digital Heritage, Historical Monuments, 3D Documentation, Virtual Reconstruction, Photogrammetry, Laser Scanning (LiDAR), Digital Archive, Cultural Heritage Preservation

Аннотация: В данной статье подробно анализируется концепция Цифрового наследия на основе современных 3D-технологий и подчеркивается научно-практическая значимость процессов документирования, цифровизации и оживления исторических памятников в виртуальной среде. В исследовании сравниваются возможности передовых технологий, таких как

фотограмметрия, лазерное сканирование, 3D-моделирование и цифровая реконструкция, обосновываются их преимущества для сохранения культурного наследия. Кроме того, актуальность цифрового документирования демонстрируется на примере памятников, расположенных в Узбекистане, в частности архитектурных объектов эпохи Тимуридов, Эмирата Бухары и исторического наследия Хорезма. Показано, что подход цифрового наследия имеет особое значение благодаря широким возможностям сохранения подлинного облика исторических памятников на длительный срок, проведения исследований и передачи их будущим поколениям.

Ключевые слова: Цифровое наследие, Исторические памятники, 3D-документация, Виртуальная реконструкция, Фотограмметрия, Лазерное сканирование (LiDAR), Цифровой архив, Сохранение культурного наследия

Kirish

O‘zbekiston hududi Sharq va G‘arb sivilizatsiyalari chorrahasida shakllangan bo‘lib, bu yerda ming yillik tarixiy-madaniy meros jamlangan. Respublikada 8000 dan ortiq tarixiy ob‘yekt ro‘yxatga olingan, ular orasida Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz kabi shaharlardagi yodgorliklar jahon sivilizatsiyasi uchun alohida qimmatga ega. Ushbu obidalar tabiiy yemirilish, antropogen ta‘sir, iqlim o‘zgarishi va noto‘g‘ri restavratsiya oqibatida xavf ostida qolmoqda. Mazkur jarayonda an‘anaviy hujjatlashtirish usullari (chizma, foto, tavsif) ko‘plab cheklovlarga ega bo‘lib, obyektning to‘liq geometrik va material holatini qayd etishda yetarli emas.

Raqamli texnologiyalar, xususan 3D skanerlash, fotogrammetriya, LiDAR, raqamli rekonstruksiya va virtual muhit esa madaniy merosni aniq, tejamkor va uzoq muddatli saqlashning eng zamonaviy vositalariga aylandi. 3D raqamlashtirishning afzalligi — ob‘ektga jismoniy teginmasdan millimetrgacha aniqlikda to‘liq uch o‘lchovli nuqtalar bulutini olish imkoniyatidir.⁷⁷ 3D grafika, multimedia va virtual reallik kabi raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi madaniy merosga yangi umid berdi: paydo bo‘layotgan raqamli vositalar merosni hujjatlashtirish, tahlil qilish va ommaga yetkazishda katta imkoniyatlar yaratmoqda.⁷⁸

Raqamli meros (Digital Heritage) – tarixiy-madaniy ob‘yektlarning raqamli shaklda yaratilgan bilimlar majmui bo‘lib, ularni hujjatlashtirish, tahlil qilish, saqlash va taqdim etishning yangi bosqichidir. UNESCOning 1972-yilgi Butunjahon meros konvensiyasi merosning global ahamiyatga ega ekanini ta‘kidlagan bo‘lsa, Addison (2001) raqamli texnologiyalar bu jarayonga yangi imkoniyatlarni olib kirganini qayd etadi: masofaviy hujjatlashtirish, virtual rekonstruksiya, immersiv ta‘lim, xavfsiz tadqiqot va global axborot almashinuvi kabi.

Raqamli merosning ustun jihatlari:

obyektning asl holatini aniq raqamli shaklda muhofaza qilish;

⁷⁷ “Virtual Heritage: Technology in the Service of Culture”

(Addison, 2001; VAST 2001 Conference Paper)

⁷⁸ “3D Digitizing of Cultural Heritage”

(Pieraccini, Guidi, Atzeni, 2001; Journal of Cultural Heritage)

yo‘qolayotgan yoki xavf ostidagi yodgorliklarni virtual qayta tiklash;
ilgari borib bo‘lmaydigan joylarni masofadan turib o‘rganish;
raqamli arxivlar orqali ilm-fan uchun yangi tadqiqot imkoniyatlarining paydo bo‘lishi;

ommaviy ta‘lim va madaniy diplomatiya uchun yangi platformalar yaratish.

3D Hujjatlashtirish Texnologiyalarining Ilmiy Asoslari

1. Fotogrammetriya kam resurs talab qilishi, yuqori aniqlik (1–5 mm) va vizual soddalik tufayli arxeologlar orasida eng keng qo‘llaniladigan usullardan biridir.

Afzalliklari:

oddiy kamera yordamida 3D model yaratish;
katta hududlarni qisqa vaqtda raqamlashtirish;
rang va teksturani yuqori sifatda uzatish;
turli dron platformalariga mosligi.

2. LiDAR (Light Detection and Ranging) – bu ob’ektlar va hududlarning uch o‘lchovli (3D) shakldagi geometrik ma‘lumotlarini lazer nurlari yordamida aniqlash texnologiyasidir. Asosiy ishlash printsipi shundan iboratki, LiDAR tizimi lazer impulsini maqsadga yo‘naltiradi, undan aks etgan signalning qaytish vaqtini o‘lchab, obyektning masofasi va fazoviy koordinatalarini hisoblaydi. Shu yo‘l bilan nuqta bulutlari (point cloud) hosil qilinadi, ular keyinchalik 3D modellarga aylantiriladi. Ustunliklari:

murakkab geometriyani 0.5–2 mm aniqlikda olish;
katta inshootlarni uzoq masofadan skanerlash (10–300 m);
ob’ektning yoritilishiga kam bog‘liqlik.

3. Strukturaviy yorug‘lik (Structured Light)

Strukturaviy yorug‘lik texnologiyasi kichik va o‘rta obyektlarni laboratoriya sharoitida eng yuqori aniqlikda (mikrometrlargacha) skanerlash imkonini beradi.

4. 3D ma‘lumotlarni qayta ishlash

1. Data registration – bir nechta nuqtalar bulutini yagona koordinata tizimiga keltirish.

2. Data integration – uchburchak tarmoq (mesh) hosil qilish.

3. Model optimization – silliqlash, tarmoqni yengillashtirish.

4. Rendering – tekstura va yorug‘likni qo‘llash orqali realizm.

Bu bosqichlarning har biri tarixiy obyektning ilmiy tadqiq qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Respublikada 8000 dan ortiq madaniy meros ob’ektlari ro‘yxatga olingan, ulardan 7 tasi UNESCO Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan. O‘zbekistonda UNESCO ro‘yxatidagi obidalaridan 3 tasi raqamli modellashtirilgan va ularning virtual sayohatlari mavjud:

Xiva — Ichan-Qal’a: Muzey rezervati eksponatlari va ba’zi me’moriy ansambl 3D raqamlashtirilgan.

Samarqand — Registon, Gur-Emir, Bibi-Xonim: Ushbu yodgorliklar 3D skanerlash orqali modellashtirilgan va virtual turlar mavjud.

Buxoro — Ark qal’asi: 3D modellashtirish ishlari amalga oshirilgan.

Ushbu modellar va virtual sayohatlar society.uz, silkroad-livinghistory.org, va HaloSphere ilovasi orqali ko‘rish mumkin. Shu bilan, tarixiy obidalarni nafaqat saqlash, balki keng jamoatchilikka taqdim etish imkoniyati yaratiladi.

virtual muhitlar yodgorliklarni o‘tmish qiyofasida jonlantirish, talqin qilish va ta’limda qo‘llashda katta imkoniyat yaratadi

. Bu ayniqsa O‘zbekiston uchun dolzarb, chunki:

tarixiy obyektlarning ko‘plari qisman vayron,
ayrim arxeologik obyektlar faqat qazishmalar jarayonida mavjud,
ko‘plab yodgorliklarning tarixiy fazaviy ko‘rinishi butunlay yo‘qolgan.

Raqamli Merosning Ilmiy-Amaliy Afzalliklari

1. Obyektning asl holatini o‘zgarmas raqamli formatda saqlaydi.
Kelajak avlodlar uchun yo‘qolmaydigan raqamli nusxalar yaratiladi.

2. Monitoring va diagnostika uchun ilmiy instrument sifatida xizmat qiladi.

Deformatsiyalarni millimetr aniqlikda solishtirish imkonini beradi.

3. Restavratsiya jarayonini ilmiy asoslaydi.
Noto‘g‘ri restavratsiya xavfi kamayadi.

4. Virtual va fizik replika yaratish imkonini beradi.
Pieraccini va boshq. (2001) bu jarayonni sanoatdagi rapid prototyping bilan bog‘lab tahlil qilgan .

5. Merosni ommalashtirish va ta’lim jarayonida qo‘llash imkoniyatlari kengayadi.

Xulosa: Raqamli hujjatlashtirish texnologiyalari tarixiy yodgorliklarni saqlashda bir qator muhim ustunliklarni taqdim etadi. Avvalo, 3D skanerlash va fotogrammetriya obyektning asl holatini yuqori aniqlikda raqamli formatda qayd etib, kelajak avlodlar uchun o‘zgarmas arxiv yaratadi. Shuningdek, turli davrlarda olingan raqamli modellarni solishtirish orqali deformatsiya va buzilishlarni aniqlash imkoniyati yuzaga kelib, monitoring jarayoni ilmiy asosda olib boriladi.

Yana bir muhim jihat shundaki, aniq 3D modellar restavratsiya jarayonlarini ilmiy asoslashga yordam beradi va noto‘g‘ri rekonstruksiya ehtimolini kamaytiradi. Raqamli modellar asosida virtual yoki fizik replika yaratish esa muzey ishi, ta’lim va madaniy merosni ommalashtirish yo‘nalishlarida qo‘shimcha imkoniyatlar ochadi. Shu tariqa, raqamli meros texnologiyalari saqlash, tadqiq qilish va taqdim etish jarayonlarining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Madaniyatni asrash — bu faqat o‘tmishga hurmat emas, balki kelajak avlod oldidagi mas’uliyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Salimov, O.M. (2020). *O‘zbekiston tarixiy yodgorliklarini raqamli hujjatlashtirish tajribalari*. Toshkent: ToshArx.
2. Kamalova, D.Z. (2023). Shaxsiy intervyu. Samarqand, O‘zbekiston.
3. Jo‘rayev, O.Sh. (2022). “3D modellash va raqamli meros”
4. , A.C. (2001). *Virtual Heritage: Technology in the Service of Culture*. VSMM Conference.
5. Remondino, F. (2011). *Heritage Recording and 3D Modeling with Photogrammetry and Laser Scanning*. Remote Sensing, 3(6), 1104–1138.
6. Pieraccini, M. *3D Imaging in Cultural Heritage*.
7. The London Charter. (2009). *Principles for the Use of 3D Visualization in Cultural Heritage*. londoncharter.org
8. The Seville Principles. (2011). *Guidelines for Virtual Reconstruction in Archaeology*.

4-SHO‘BA.

PSIXOLOGIYA, TABIIY VA ANIQ FANLAR SOHASIDA DOLZARB TADQIQOTLAR

ИННОВАЦИОННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ КОМПОЗИТНЫХ МАТЕРИАЛОВ В РАЗВИТИИ СТРОИТЕЛЬНОЙ И ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

Ташмуродов Дилмурод Илхом угли

Магистрант направления «Прикладная математика»

Джизакский филиал Национального университета Узбекистана

E-mail: dilmurodtashmurodov@gmail.com

Аннотация: В работе рассматриваются ключевые преимущества композитных материалов при их применении в строительстве и энергетике. Кратко анализируются их конструктивные, теплотехнические и вибрационные свойства, а также математические методы оценки эффективности многослойных композитов. Показано, что использование композитов снижает массу конструкций, уменьшает теплопотери и повышает долговечность, что делает их перспективной альтернативой традиционным материалам в условиях модернизации инфраструктуры Узбекистана.

Abstract: This paper examines the key advantages of composite materials in construction and energy engineering. It provides a concise analysis of their structural, thermal, and vibrational properties, as well as mathematical approaches for evaluating the performance of multilayer composites. The study demonstrates that the use of composite materials reduces structural weight, decreases heat losses, and increases durability, making them a promising alternative to traditional materials in the context of Uzbekistan’s infrastructure modernization.

В последние десятилетия инженерная практика стремительно переходит к использованию материалов, способных выдерживать повышенные эксплуатационные нагрузки при минимальном весе и улучшенных теплотехнических характеристиках.

Композитные материалы, представляющие собой сочетание армирующих волокон и матрицы, демонстрируют уникальный баланс механической прочности, коррозионной стойкости, низкой плотности и вибрационной стабильности.

Важность исследования усиливается глобальной тенденцией перехода к энергоэффективным и ресурсосберегающим решениям. Снижение теплопотерь зданий, уменьшение массы несущих элементов, повышение

долговечности и устойчивости к агрессивным средам всё это делает композиты востребованными в строительной и энергетической отраслях.

Тепловая эффективность многослойных панелей

Композиты, состоящие из нескольких слоёв, позволяют регулировать теплопередачу за счёт изменения структуры.

Эффективная теплопроводность рассчитывается по формуле:

$$\lambda_{eff} = \frac{\sum_{i=1}^n h_i}{\sum_{i=1}^n \frac{h_i}{\lambda_i}} \quad (1)$$

где: h_i — толщина слоя, λ_i — теплопроводность каждого материала.

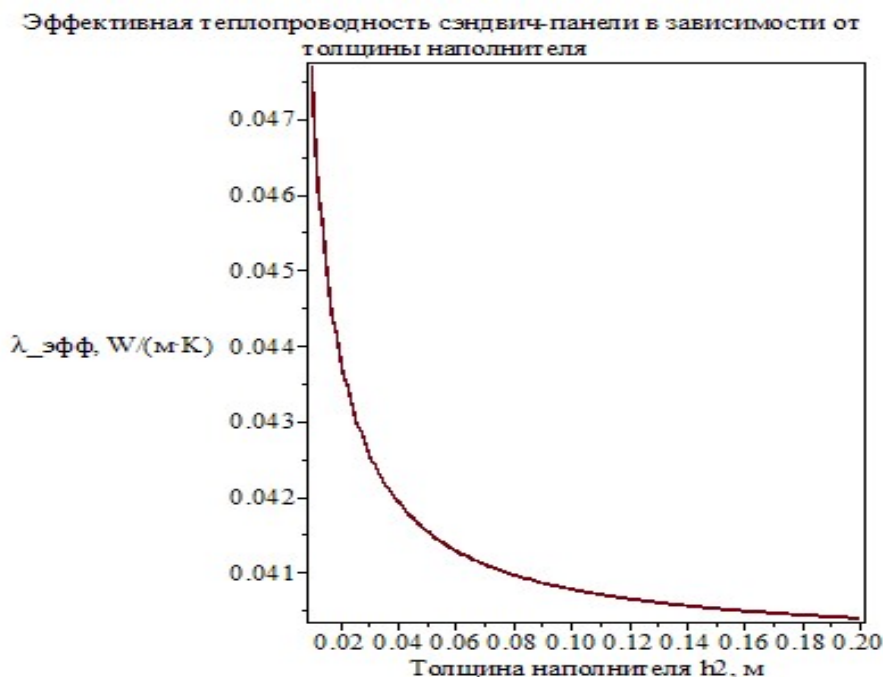

Рис. 1. Эффективная теплопроводность сэндвич-панели в зависимости от толщины наполнителя

Массовая экономия несущих конструкций

Сравнение плотностей традиционных и композитных материалов позволяет количественно оценить экономию массы:

$$\Delta M = \frac{\rho_{традиц} - \rho_{комп}}{\rho_{традиц}} \cdot 100\%$$

Например: сталь: $\rho = 7850 \frac{\text{кг}}{\text{м}^3}$, углепластик: $\rho = 1600 \frac{\text{кг}}{\text{м}^3}$

Тогда: $\Delta M \approx 79.6\%$

Масса композита

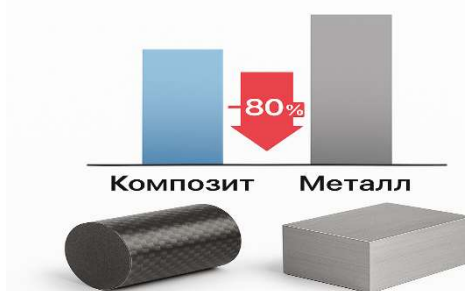

Рис. 2. Сравнение массы композита и металла

Уменьшение массы почти на 80 % в строительстве обеспечивает:

- снижение нагрузки на фундамент;
- повышение сейсмостойкости сооружения;
- более устойчивое поведение конструкции под динамическими воздействиями.

Вибрационная и сейсмическая устойчивость

Динамическое поведение композитной панели можно описать формулой собственной частоты:

$$w_1 = \sqrt{\frac{k}{m}} \quad (2)$$

Где k — эквивалентная жесткость, m — эквивалентная масса.

Так как композиты имеют высокую жесткость при малой массе, величина w_1 увеличивается, что обеспечивает:

- уменьшение вибрационной амплитуды,
- превосходную устойчивость к резонансным воздействиям,
- повышение сейсмостойкости до 35–40 %.

Это особенно важно для регионов с повышенной сейсмичностью, включая Узбекистан.

В строительстве: Композитная арматура (лёгкая, не ржавеет, высокая прочность на растяжение); несущие балки и фермы; фасадные и сэндвич-панели; лёгкие мостовые конструкции; усиливающие пластины из CFRP.

В энергетике: Лопасты ветровых турбин, конструкции солнечных станций, изоляционные элементы ЛЭП, высокопрочные газовые баллоны, теплосберегающие элементы трубопроводов.

Композиты демонстрируют высокую устойчивость к химическим и атмосферным воздействиям, что значительно увеличивает срок службы инженерных систем.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведённый анализ подтверждает, что композитные материалы обладают значительным инновационным потенциалом для модернизации строительной и энергетической отраслей. Их применение обеспечивает: до 80 % снижения массы конструкций, до 30 % уменьшения тепловых потерь, до 40 % повышения вибрационной устойчивости, высокую долговечность и экологическую безопасность. Композиты являются ключевым материалом будущего, особенно в условиях стратегического развития инфраструктуры Республики Узбекистан.

Использованная литература:

1. Gibson R.F. *Advanced Mechanics of Composite Materials*. CRC Press, 2016.
2. Jones R.M. *Composite Material Behavior*. Taylor & Francis, 2014.
3. UNEP. *Sustainable Energy Systems Report*. Geneva, 2020.
4. Strong A. *Innovative Composite Manufacturing*. SPE Press, 2018.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Шарипова Садокат Фазлиддиновна

и.о.доцент кафедры «Прикладная математика»

Джизакский филиал Национального университета Узбекистана

sadokatsharipova8@gmail.com

Аннотация: В статье раскрываются психологические механизмы формирования математического мышления и приводятся конкретные примеры их проявления в учебной практике. Рассматриваются когнитивные процессы — восприятие, память, воображение, внимание и логическое рассуждение — как ключевые элементы успешного усвоения математических знаний. Показана роль мотивации, эмоций и индивидуальных различий учащихся при решении математических задач.

Ключевые слова: математическое мышление, когнитивные процессы, воображение, мотивация, психология обучения, примеры.

Математическое мышление представляет собой особую форму познавательной деятельности, направленную на поиск закономерностей, построение абстрактных моделей и логическое объяснение явлений. Его развитие невозможно без понимания психологических основ восприятия, памяти и мышления.

Например, при решении задачи по геометрии ученик должен мысленно «увидеть» взаимное расположение фигур, представить, как одна из них поворачивается или накладывается на другую. Это требует развитого зрительно-пространственного восприятия и воображения. Исследования показывают, что учащиеся, которые тренируют пространственные представления (через черчение или 3D-модели), легче осваивают темы «Параллельность и перпендикулярность», «Площадь и объем».

Воображение позволяет находить нестандартные пути решения. Например, при решении уравнения $x^4 - 5x^2 + 4 = 0$ одни учащиеся механически используют формулы, а другие мысленно заменяют $x^2 = y$, упрощая задачу до квадратного уравнения $y^2 - 5y + 4 = 0$. Такой приём требует гибкости мышления и способности абстрагироваться — ключевых признаков развитого математического воображения.

Память обеспечивает удержание формул и алгоритмов, а внимание помогает не упустить важные детали при вычислениях. Например, при решении систем линейных уравнений методом подстановки учащийся должен внимательно следить за каждым шагом, иначе ошибка в одном действии приведёт к неправильному ответу. Это доказывает тесную связь математической точности с устойчивостью и концентрацией внимания.

Психологические наблюдения показывают, что положительные эмоции усиливают активность мышления. Когда ученик получает удовольствие от нахождения решения сложной задачи (например, при доказательстве теоремы Пифагора разными способами), он укрепляет внутреннюю мотивацию. Напротив, страх ошибки снижает уверенность и блокирует творческое мышление. Поэтому важно формировать доброжелательную, поддерживающую атмосферу на уроках математики.

У одних обучающихся преобладает логико-аналитический стиль — они предпочитают формулы и последовательные рассуждения. У других — визуально-образный стиль, и им легче работать с графиками и чертежами. Например, при изучении функций один ученик быстрее понимает свойства через аналитические выражения, другой — через графическое изображение. Понимание этих различий позволяет педагогу использовать индивидуальные подходы, повышая эффективность обучения.

В педагогической практике полезно применять приёмы развития мышления: предлагать учащимся объяснять решение своими словами; использовать цветовые схемы и визуальные опоры при изучении алгебраических выражений; поощрять сравнение разных способов решения одной и той же задачи, что стимулирует гибкость мышления.

Таким образом, психологические основы математического мышления включают когнитивные (память, внимание, восприятие, воображение), эмоциональные и мотивационные факторы. Эффективное развитие математических способностей возможно только при учёте индивидуальных особенностей личности и создании условий для свободного, творческого поиска решений.

Интеграция психологии и методики преподавания математики способствует формированию у учащихся устойчивого интереса к познанию, уверенности в собственных силах и готовности к исследовательской деятельности.

Список литературы:

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. — Москва, 2018.
2. Пиаже Ж. Психология интеллекта. — Routledge, 2001.
3. Fazliddinova S. S. et al. KARRALI INTEGRALLARNI HISOBLASHNING GEOMETRIK USULI //Conferencea. – 2022. – С. 76-79.
4. Бахриддинова А. и др. Одновременное приведение двух квадратичных форм к каноническому виду //лучшая исследовательская работа. – 2024. – С. 6.
5. THE PROBLEM OF ACCELERATING THE ITERATION PROCESS IN SOLUTION OF THE DIRAC EQUATION. (2024). Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions, 2(5), 105-111.

KOMPOZIT IKKI JINSLI PLASTINALARNI MATEMATIK MODELLASHTIRISH ASOSIDA TADQIQ ETISH METODIKASI

Turg‘unova Oygul

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali, “Amaliy matematika” kafedrası

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tezisdagi ikki jinsli kompozit plastinalarning mexanik xususiyatlarini matematik modellash, elastiklik nazariyasi asosida kuchlanish-deformatsiya holatini aniqlash, ularning egilish funksiyasini differensial tenglamalar orqali ifodalash hamda sonli usullar yordamida yechim olish metodikasi yoritilgan. Tadqiqot sanoat konstruksiyalari, energiya samarador obyektlar va zamonaviy qurilish elementlarida qo‘llaniladigan kompozit plastinalarning mustahkamligi, barqarorligi va iqtisodiy tejamkorligini oshirishga qaratilgan.

Kirish

Kompozit materiallar yengilligi, yuqori mustahkamlikka ega ekani hamda korroziyaga chidamliligi tufayli qurilish, energetika, mashinasozlik va kosmik texnologiyalarda keng qo‘llanmoqda. Ikki jinsli kompozit plastinalar ikki xil elastiklik moduli va mexanik parametrlariga ega qatlamlardan iborat bo‘lib, yuklangan holatda ularda notekis deformatsiya kuzatiladi. Ularning mexanik xatti-harakatini aniqlash zamonaviy matematik modellash usullarini talab qiladi.

Asosiy qism

1. Kompozit ikki jinsli plastina modeli

Ikki qatlamli plastina quyidagi parametrlar bilan tavsiflanadi:

- Elastiklik modullari: E_1, E_2
- Qalinliklari: h_1, h_2
- Umumiy qalinlik: $H = h_1 + h_2$
- Poisson koeffitsientlari: ν_1, ν_2

Qatlamlarning farqli mexanik xususiyatlari plastinaning egilish va deformatsiya holatiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.

2. Matematik model

Egilish jarayoni quyidagi tenglama orqali ifodalanadi:

$$D \Delta^2 w(x, y) = q(x, y)$$

Egilish qattiqligi formulasi:

$$D = \sum (E_i \cdot I_i),$$

bu yerda

$$I_i = h_i^3 / 12.$$

3. Kuchlanish-deformatsiya bog‘lanishlari

Guk qonuniga asosan: $\sigma = E \cdot \varepsilon$

Bu bog‘lanish yordamida qatlam ichidagi kuchlanishlar aniqlanadi.

4. Chegaraviy masalalar

Amaliy konstruksiyalarda quyidagi holatlar uchraydi:

- To‘liq qotirilgan plastina
- Bir tomoni qotirilgan plastina
- To‘rt tomoni erkin plastina
- Nuqtaviy yoki taqsimlangan kuch ostidagi plastina

Har bir holatda mos differensial tenglamalar yechimlari o‘zgaradi.

5. Sonli yechimlar metodlari

Quyidagi usullar qo‘llaniladi:

- Cheklangan farqlar usuli
- Rayleigh–Ritz variatsion metodi
- Cheklangan elementlar usuli (FEM): ANSYS, Abaqus
- Matlab / Python asosida modelashtirish

6. Tadqiqot metodikasi

- 1) Geometrik va mexanik parametrlarni aniqlash
- 2) Kuchlanish-deformatsiya bog‘lanishini tuzish
- 3) Differensial tenglama shakllantirish
- 4) Chegaraviy shartlarni qo‘llash
- 5) Sonli yechim olish
- 6) Natijalarni grafik tahlil qilish
- 7) Muvofiqlashtirilgan texnik xulosalar chiqarish.

7. Jizzax viloyatida amaliy qo‘llash imkoniyatlari

Kompozit plastinalar quyidagi ob‘ektlarda qo‘llanilishi mumkin:

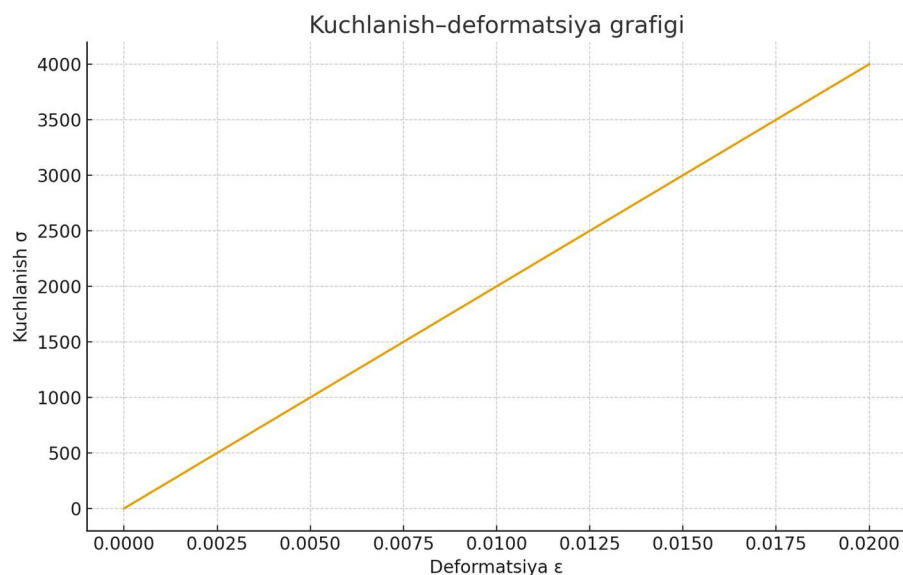
- Qurilishda engil konstruksiyalar
- Energetika obyektlarida issiqlikka chidamli panellar
- Sanoatda vibratsiyaga bardoshli kompozit detallar
- Muhandislik inshootlarining xizmat muddatini uzaytirish

Xulosa

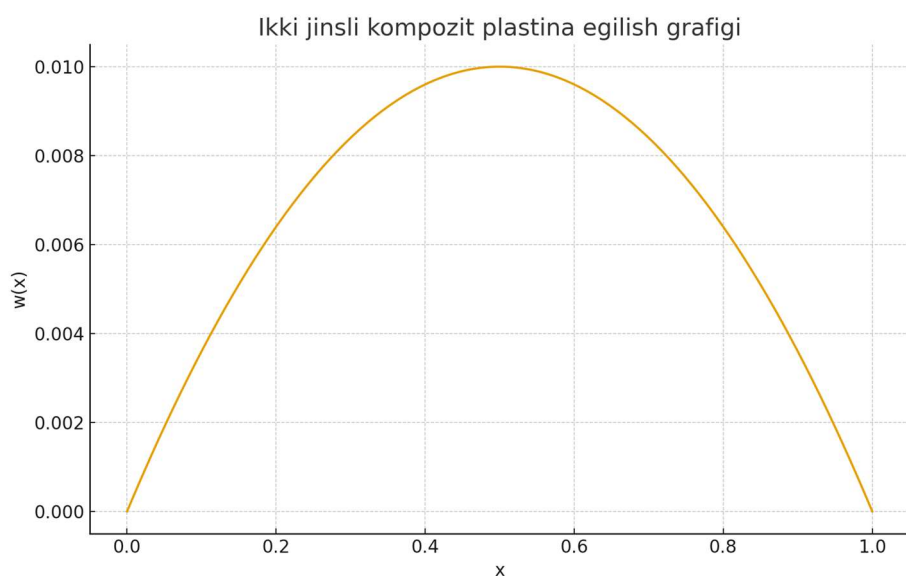
Kompozit ikki jinsli plastinalarning matematik modelashtirilishi ularning egilish, kuchlanish va deformatsiya jarayonlarini chuqur o‘rganishga imkon beradi. Sonli metodlar asosida olingan natijalar kompozit konstruksiyalarning mustahkamligini oshirish va texnik jihatdan optimallashtirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari Jizzax viloyatida innovatsion qurilish va energetika obyektlari uchun muhim ahamiyatga ega.

Grafiklar

1. Kuchlanish–deformatsiya grafigi

2. Ikki jinsli kompozit plastina egilish grafigi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Timoshenko S., Woinowsky-Krieger S. Theory of Plates and Shells. McGraw-Hill, 1959.
2. Reddy J. N. Mechanics of Laminated Composite Plates and Shells. CRC Press, 2004.
3. Jones R. M. Mechanics of Composite Materials. Taylor & Francis, 1999.
4. Брушлинский Н.Н. Механика композитов. Москва: Наука, 2010.
5. Zenkour A.M. Bending analysis of two-layer composite plates, Composite Structures, 2006.
6. ANSYS Theory Reference Manual, 2020.
7. O‘zbekiston Respublikasi qurilish me‘yorlari va qoidalari (SNIP, KMK).

МЕТОДЫ СНИЖЕНИЯ ТЯГОВОГО СОПРОТИВЛЕНИЯ ПОЧВООБРАБАТЫВАЮЩИХ МАШИН

Нуралиев Тулкин Алимарданович

*Джизакский филиал Национального университета Узбекистана, ассистент
nuraliyevtulkin86@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekishdan oldin va ekin qator oralarga ishlov berishda ishlatiladigan o‘qyoysimon panjaga ta’sir etadigan qarshilik kuchining ahamiyati va unig miqdorini kamaytirish usullari ustida ilmiy tadqiqot olib borgan olimlarning ilmiy ishlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Kultivator, ishchi organ, tortishga qarshilik, resurs, namlik, tezlik, abraziv muhit, konstruksiyasi, materiali, qamrov kengligi, ishqalanish.

Аннотация: В статье проанализированы научные труды исследователей, проводивших исследования по определению значения силы сопротивления, действующей на стреловидный лапник, используемый при предпосевной и междурядной обработке почвы, а также по способам снижения тягового сопротивления.

Ключевые слова: Культиватор, рабочий орган, тяговое сопротивление, ресурс, влажность, скорость, абразивная среда, конструкция, материал, ширина захвата, трение.

Annotation: The article analyzes the scientific works of scientists who conducted scientific research on the significance of the resistance force acting on the arrow-shaped paw used for pre-sowing and inter-row soil cultivation, and on methods for reducing traction resistance.

Key words: Cultivator, working element, traction resistance, humidity, resource, speed, abrasive environment, design, material, working width, friction.

Снижение тягового сопротивления почвообрабатывающих машин – это весьма актуальная проблема, так как её решение позволит значительно уменьшить ресурсозатраты наиболее энергоёмких операций в растениеводстве, основанных на взаимодействии рабочих органов с почвой.

Не случайно вопросами снижения тягового сопротивления сельскохозяйственных орудий занимались многие учёные: В. П. Горячкин, Г. Н. Синеоков, П. М. Василенко, И. М. Панов, В. И. Ветохин, В. В. Бледных, Н. К. Мазитов, Р. С. Рахимов, Г. З. Гайфуллин, К. Т. Мамбеталин, С. Н. Капов, М. М. Константинов, С. Г. Мударисов, Мачнев А. В., Войнов В. Н. и многие другие [21, 100, 13, 15, 78, 11, 68, 90, 19, 70, 43, 55, 71, 17].

Основными способами снижения тягового сопротивления почвообрабатывающих машин являются: модернизация геометрических параметров рабочих органов, применение смазывающих сред и материалов с низкими фрикционными свойствами, использование вибрирующих рабочих органов.

В качестве смазывающих сред для снижения сил трения в Южно-Уральском ГАУ (Челябинском институте механизации и электрификации

сельского хозяйства, 1968 г.) было предложено применять жидкие минеральные удобрения путём подачи жидкости на рабочую поверхность корпусов плугов, лап культиваторов и плоскорезов. При этом тяговое сопротивление в зависимости от типа почв и способа обработки снижалось от 17 до 34 %. Этот способ снижения энергоёмкости обработки почвы считается весьма эффективным, так как кроме повышения производительности почвообрабатывающих агрегатов и снижения расхода топлива, также повышается эффективность вносимых удобрений. Однако, подобные способы не нашли широкого практического применения ввиду сложности конструкций [17, 19].

Японские учёные К. Araya и К. Kawanishi при обработке суглинистой почвы влажностью 30 % достигли снижения тягового сопротивления на 40-50 % за счёт импульсной подачи воздуха через сопло в долоте рабочего органа. Однако, при меньшей влажности почвы снижения энергозатрат не наблюдалось, ввиду большей пористости почвы, что вызывает необходимость повышения мощности на подачу воздуха [116].

Некоторыми зарубежными фирмами (Lemken, Rabewerk и др.) разработаны пластинчатые отвалы на корпусах плугов для обработки тяжёлых почв, снижение тягового сопротивления которых достигается на 12-15 % за счёт уменьшения поверхности трения. Однако, прочность таких отвалов несколько ниже, чем у традиционных.

Одним из способов снижения тяговых сопротивлений является использование колебаний низкой и высокой частоты, т.е. создание в пласте волнообразных импульсных нагрузок. При импульсном приложении нагрузки в почве распространяются упругие и пластические волны деформаций, которые воздействуют в первую очередь на «слабые участки» монолита почвы микро и макротрещины, пустоты и другие неоднородности, что приводит к локальному разрушению межагрегатных связей. Волны можно возбудить, прилагая ударные или колебательные нагрузки.

В своих трудах Мамбеталин К. Т. описал конструкцию вибрирующей лапы с ударными импульсами силы. За счёт этого объем почвы получает перемещение вперёд с определённой скоростью. На этом участке лапа движется, не встречая сопротивления, что снижает тяговое сопротивление лапы. Энергетические затраты при поверхностной обработке почвы вибрирующими культиваторными лапами снижаются на 16 % по сравнению с невибрирующими [70].²⁶

М. М. Константиновым описан метод повышения эффективности обработки почвы, основанный на использовании вибрации с помощью маятникового вибратора, установленного на раме машины, что позволяет снизить её тяговое сопротивление на 14-23 % [55].

К недостаткам применения вибрирующих рабочих органов почвообрабатывающих машин можно отнести сложность конструкций и возможное отрицательное влияние вибраций на элементы сельскохозяйственного агрегата и здоровье механизатора.

Самым распространенным способом снижения тягового сопротивления почвообрабатывающих машин является модернизация геометрических параметров рабочих органов. Огромную роль в развитии этого направления сыграли труды В. П. Горячкина, Г. Н. Синеокова, Е. С. Босого и их последователей. В основу работы любого почвообрабатывающего рабочего органа положена теория клина, который, внедряясь в почву, преодолевает силы сжатия и разрушает почву с отделением стружки [21, 22, 23, 99, 100, 101, 106].

В. И. Ветохин доказал, что снижение энергоёмкости разрушения почвы достигается приложением разнонаправленных деформаций путём использования вогнуто-выпуклого продольного профиля рабочей поверхности долота рыхлителя. Пласт почвы, подвергшийся предельной деформации сжатия на вогнутом участке, деформируется растяжением на участке поверхности с противоположным знаком кривизны. При нагружении в противоположном направлении эти участки разрушаются раньше других, тем самым достигается снижение энергоёмкости обработки почвы [15, 78].

Капов С. Н. занимается разработкой и внедрением энергопочвосберегающих почвообрабатывающих машин, в основу которых положены вопросы управления плодородием почвы, учёта степени воздействия рабочих органов на почву и адаптированности применяемых орудий к конкретным почвенно климатическим условиям. Он считает, что в условиях почвозащитного земледелия перспективным направлением снижения энергоёмкости и получения высокого агротехнического эффекта является послойная обработка, сущность которой состоит в том, что верхний эрозионноопасный слой почвы рыхлится плоскорежущими рабочими органами, а нижний – щелерезами [11, 43].

Свечников П. Г. проводит исследования над рабочими органами культиваторов, плоскорезов и глубокорыхлителей с переменным углом резания по длине рабочей поверхности, за счёт чего создаётся большее напряжённое состояние в пласте почвы. Такие рабочие органы при тех же энергетических затратах уменьшают ширину развальной борозды на 10-30 % и обеспечивают крошение почвы на 20-50 % эффективнее, чем серийные [98].

Целью настоящей работы является повышение качества и снижение энергозатрат поверхностной обработки почвы путём регулирования и оптимизации рабочего органа культиватора с адаптацией к заданным почвенным условиям работы.

Заключение определить экономическую эффективность применения экспериментального рабочих органов культиватора на предпосевной обработке почвы в сравнении с традиционными способами предпосевной обработки.

Анализ взаимодействия рабочих органов с почвой, показал, что практически отсутствуют данные о влиянии изменения параметров стрелчатых лап при посеве по минимальным технологиям на показатели качества посева и урожай.

Заклучение определить экономическую эффективность применения экспериментального культиватора на предпосевной обработке почвы в сравнении с традиционными способами предпосевной обработки.

Анализ взаимодействия рабочих органов с почвой, показал, что практически отсутствуют данные о влиянии изменения параметров стрелчатых лап при посеве по минимальным технологиям на показатели качества посева и урожай.

Список использованной литературы:

1. Тўхтақўзиев А. Имомкулов Қ.Б. Тупрокни кам энергия сарфлаб деформациялаш ва парчалашнинг илмий-техник асослари. – Тошкент: KOMRON PRESS, 2013. – 120 б.
2. Yo.T.Kuvandikovning “Kultivator panjasining yeyilish dinamikasini tadqiq qilish va yuqori resursli konstruksiyasini yaratish” mavzusidagi Texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya ishi. Andijon, 2024.-60 b.
3. Кувандиков Ё. Т. Обоснование длины носка и высоты скалы поворотного рабочего органа культиватора //Universum: технические науки. – 2024. – Т. 2. – №. 1 (118). – С. 15-18.
4. Кувандиков Ё. Е., Кобиллов Б. У. Исследование изменения основных параметров однослойных серийных стрелчатых лап чизелей при износе //Universum: технические науки: электрон. научн. журн. – 2022. – Т. 6. – С. 99.
5. Кувандиков Ё. Т. Исследование выбора правильной ширины рабочего инструмента для культиваторов //Universum: технические науки. – 2024. – Т. 2. – №. 3 (120). – С. 40-42.
6. Нуриев К. К., Кувандиков Ё. Т., Кабилов Б. У. У. Исследование изменения основных параметров лезвия серийной стрелчатой лапы культиватора при абразивном износе //Universum: технические науки. – 2023. – №. 11-2 (116). – С. 50-53

BOZOR IQTISODIYOTIDA PSIXOLOGIK BOSHQARUV SHAKLLARI

Saitov Sirojiddin Abduvaliyevich

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrasida katta o‘qituvchisi

Nuraliyeva Sora Bahodir qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Psixologiya fakulteti Oila psixologiyasi yo‘nalishi 4-kurs talabasi
snuraliyeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bozor iqtisodiyotida psixologik boshqaruv shakllari va ularning samaradorligi masalalari batafsil tahlil qilinadi. Maqola psixologik boshqaruv metodlari, ularning iqtisodiy jarayonlarga ta’siri, xodimlar motivatsiyasi va iste’molchilarning qaror qabul qilish mexanizmlari bilan bog‘liq jihatlarni o‘rganadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, psixologik boshqaruv

shakllari bozor subyektlarining iqtisodiy faoliyatini samarali tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, maqolada bu boshqaruv shakllarining zamonaviy iqtisodiy amaliyotda qo‘llanilishi va ularning o‘zaro ta’siri yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Psixologik boshqaruv, bozor iqtisodiyoti, motivatsiya, iste’molchi xatti-harakatlari, qaror qabul qilish, rahbarlik strategiyalari, iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy psixologiya, tashkiliy madaniyat;

Abstract: This article provides a detailed analysis of the issues of psychological management forms and their effectiveness in a market economy. The article examines aspects related to psychological management methods, their impact on economic processes, employee motivation and consumer decision-making mechanisms. The results of the study show that psychological management forms play an important role in the effective organization of economic activities of market entities. At the same time, the article covers the application of these management forms in modern economic practice and their interaction.

Keywords: Psychological management, market economy, motivation, consumer behavior, decision-making, leadership strategies, economic efficiency, social psychology, organizational culture;

Аннотация: В статье представлен подробный анализ вопросов психологических форм управления и их эффективности в условиях рыночной экономики. В статье рассматриваются аспекты, связанные с психологическими методами управления, их влиянием на экономические процессы, мотивацию работников и механизмы принятия решений потребителями. Результаты исследования показывают, что психологические формы управления играют важную роль в эффективной организации экономической деятельности рыночных субъектов. В то же время в статье рассматривается применение этих форм управления в современной экономической практике и их взаимодействие.

Ключевые слова: Психологическое управление, рыночная экономика, мотивация, поведение потребителей, принятие решений, стратегии лидерства, экономическая эффективность, социальная психология, организационная культура;

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korporativ va tashkiliy faoliyatning samaradorligi nafaqat moliyaviy va texnik resurslar, balki inson omiliga ham bevosita bog‘liqdir. Zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda psixologik boshqaruv, xodimlar va iste’molchilarning xatti-harakatlarini tushunish va modellashtirish orqali tashkilot faoliyatini optimallashtirishning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Psixologik boshqaruvning samarali shakllari nafaqat ishchi motivatsiyasini oshirish, balki iqtisodiy jarayonlarda qaror qabul qilish sifatini yaxshilashga ham xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu maqolada bozor iqtisodiyotida psixologik boshqaruv shakllarining mohiyati, klassifikatsiyasi va amaliy ahamiyati batafsil tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Psixologik boshqaruvning tushunchasi va mohiyati. Psixologik boshqaruv — bu inson omilini hisobga olgan holda, xodimlar va iste’molchilar faoliyatini maqsadli yo‘naltirish, ularning motivatsiyasini shakllantirish va iqtisodiy jarayonlarni samarali tashkil etish jarayoni. Ushbu boshqaruv turi iqtisodiy tizimning psixologik komponentini o‘rganish orqali tashkilotning strategik maqsadlariga erishishga qaratilgan. Asosiy vazifasi shundaki, psixologik mexanizmlar yordamida ishchi va rahbarlar o‘rtasidagi ijtimoiy-munosabatlarni, hamda iste’molchilarning qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtirishdir.

Psixologik boshqaruv shakli	Asosiy maqsad	Qo‘llaniladigan psixologik mexanizmlar	Xodimlarga ta’siri	Iqtisodiy samaradorlikka ta’siri
Motivatsion boshqaruv	Rag‘batlantirish orqali mehnat faolligini oshirish	Ichki motivatsiya, tashqi rag‘bat, ehtiyojlar nazariyasi, maqsadlar belgilash	Ish unumdorligi ortadi, tashabbus kuchayadi	Ishlab chiqarish samaradorligi va mehnat natijalari oshadi
Ijtimoiy-psixologik boshqaruv	Jamoaviy muhitni optimallashtirish	Guruh dinamikasi, ijtimoiy norma va qadriyatlar, liderlik rollari	Jamoadam barqarorlik va sadoqat kuchayadi	Kadrlarda aylanma kamayadi, konfliktlar kamayadi
Kommunikativ boshqaruv	Axborot almashinuvini samaralashtirish	Verbal va noverbal muloqot, faol tinglash, teskari aloqa	Vazifalar aniq bo‘ladi, tushunmovchiliklar kamayadi	Qarorlar sifatining oshishi, jarayonlarning tezlashishi
Innovatsion psixologik boshqaruv	Yangi g‘oyalarni rag‘batlantirish va moslashuvchanlikni oshirish	Kreativ fikrlash, divergent tafakkur, psixologik moslashuvchanlik	Xodimlar yangilikka ochiq bo‘ladi, ijodiylik oshadi	Raqobatbardoshlik oshadi, innovatsion mahsulotlar yaratiladi
Kognitiv boshqaruv	Qaror qabul qilish sifatini yaxshilash	Kognitiv modellar, evristikalar, xulq-atvor iqtisodiyoti tamoyillari	Xodimlar strategik fikrlaydi, xatolar kamayadi	Resurslardan oqilona foydalanish, risklar qisqaradi
Emotsional boshqaruv	Hissiy barqarorlikni ta’minlash	Emotsional intellekt, stressni boshqarish, empatiya	Ish muhiti barqaror, stress kamayadi	Mehnat samaradorligi va tashkilot barqarorligi oshadi

Bozor iqtisodiyotida psixologik boshqaruv shakllari. Bozor iqtisodiyotida psixologik boshqaruv shakllari turli klassifikatsiyalar asosida ajratiladi. Ularni quyidagicha guruhlash mumkin:

Motivatsion boshqaruv — xodimlar faoliyatini rag‘batlantirish, ularning ichki va tashqi motivatsiyasini uyg‘otish orqali samaradorlikni oshirish.

Ijtimoiy psixologik boshqaruv — jamoaviy ruhiyat, ijtimoiy norma va qadriyatlarni hisobga olgan holda xatti-harakatlarni tartibga solish.

Kommunikativ boshqaruv — axborot almashinuvi va muloqot orqali xodimlar va rahbarlar o‘rtasida samarali muvofiqlik yaratish.

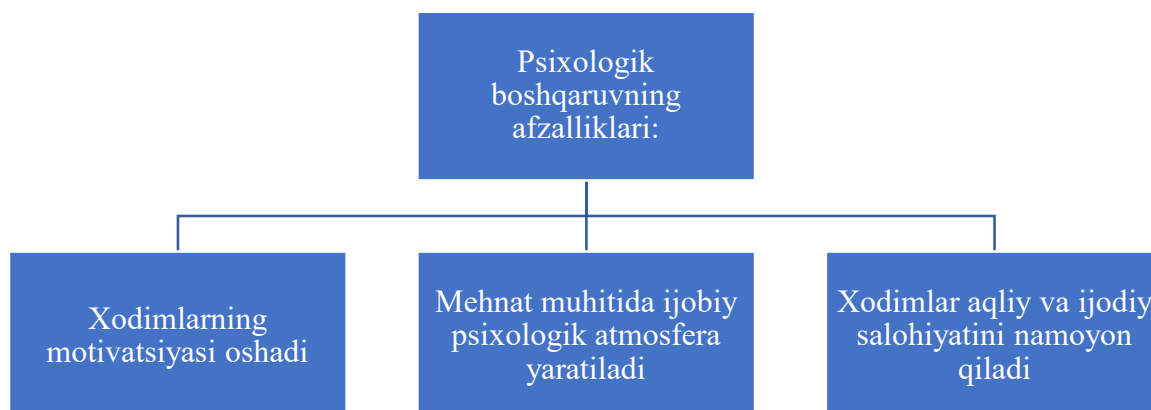
Innovatsion psixologik boshqaruv — yangi iqtisodiy sharoitlarga moslashish, kreativitani rag‘batlantirish va qaror qabul qilish jarayonlarini modernizatsiya qilish.

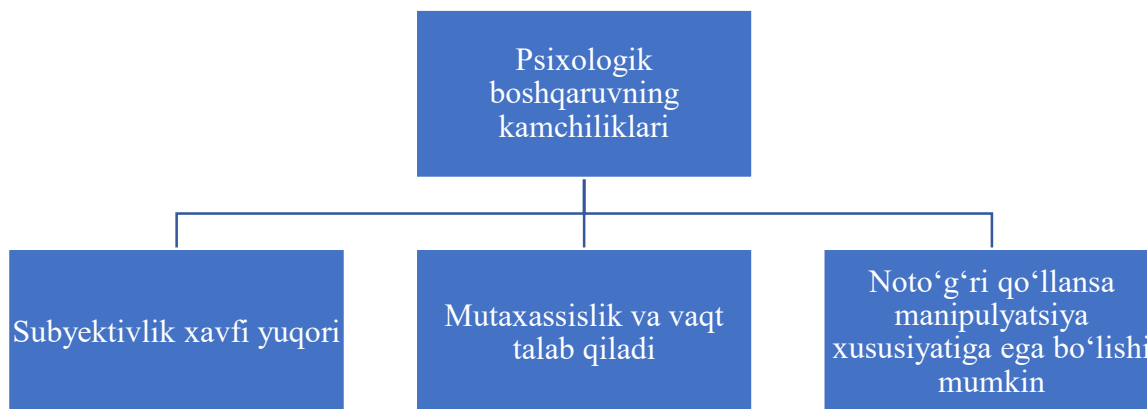
Psixologik boshqaruvning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri. Psixologik boshqaruvning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri bir nechta asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi: Xodimlar motivatsiyasining oshishi ish unumdorligini va ishlab chiqarish samaradorligini ko‘taradi.

Iste’molchilarning qaror qabul qilish jarayonlariga psixologik ta’sir iqtisodiy mahsulot va xizmatlarning talabini boshqarishga yordam beradi.

Tashkilot ichidagi ijtimoiy muhitni optimallashtirish rahbarlik samaradorligini oshiradi. Innovatsion boshqaruv shakllari bozor sharoitida moslashuvchanlik va raqobatbardoshlikni ta’minlaydi.

Zamonaviy amaliyot va tavsiyalar. Zamonaviy bozor sharoitida psixologik boshqaruv shakllarini integratsiyalashgan tarzda qo‘llash tavsiya etiladi. Masalan, motivatsion va kommunikativ boshqaruv elementlarini birlashtirish xodimlarning faoliyatini optimal darajada yo‘naltirish imkonini beradi. Shu bilan birga, innovatsion boshqaruv usullarini joriy etish tashkilotning raqobatbardoshligini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, psixologik boshqaruvning kompleks qo‘llanilishi korxona va tashkilotlarning iqtisodiy samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa

Bozor iqtisodiyoti sharoitida psixologik boshqaruv shakllari samarali iqtisodiy faoliyatni tashkil etishda muhim vosita hisoblanadi. Motivatsion, ijtimoiy psixologik, kommunikativ va innovatsion boshqaruv shakllarining uyg‘un qo‘llanilishi xodimlar motivatsiyasi, iste‘molchi xatti-harakatlari va tashkilotning strategik maqsadlariga erishishni sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu bilan birga, zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda psixologik boshqaruvning rolini oshirish va uni integratsiyalashgan tarzda qo‘llash korxonalarning barqaror rivojlanishini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. GIZ Uzbekistan. Gender and Economic Empowerment Report. – Tashkent: GIZ Publishing, 2020. – 72 p.
2. Nazarov, Sh. Ayollar tadbirkorligining ijtimoiy-iqtisodiy asoslari. – Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2022. – 224 b.
3. World Bank. Uzbekistan: Creating Markets by Supporting Women Entrepreneurs. – Washington, D.C., 2021. – 89 p.
4. Asian Development Bank. Women Entrepreneurs in Uzbekistan: Key Constraints and Policy Solutions. – Manila: ADB, 2020. – 58 p.
5. Zufarov, M.B. Iqtisodiyotda tadbirkorlik faoliyati. – T.: “Fan va texnologiya”, 2020. – 310 b.
6. Karimova, N. Women Entrepreneurship in Uzbekistan: Challenges and Opportunities // Central Asian Journal of Economic Review. – 2023. – №2. – B. 45–58.
7. Ganieva, G. Factors Influencing Women’s Entrepreneurship Development in Transition Economies: A Case Study of Uzbekistan // International Journal of Entrepreneurship and Small Business. – 2021. – Vol. 44, No. 1. – P. 59-74.
8. Sharipova, L.M. Gender va iqtisodiyot: nazariya va amaliyot. – T.: “IQTISODIYOT”, 2021. – 186 b.
9. Otaxonova, Sh. Ayollar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlashda davlat siyosatining o‘rni // Ilmiy-tahliliy jurnal “Iqtisodiy taraqqiyot”. – 2022. – №3. – B. 112–118.

10. Mustafоеva, D. Ayollar tadbirkorligi va uning mintaqaviy rivojlanish xususiyatlari // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” jurnali. – 2023. – №4. – B.25–33.
11. OECD. Strengthening Women’s Entrepreneurship in Central Asia. – Paris: OECD Publishing, 2022. – 98 p.
12. Mahkamova, N. Ayollarning kichik biznesdagi ishtiroki va uni rivojlantirish yo‘nalishlari // “Taraqqiyot strategiyasi” ilmiy jurnali. – 2022. – №1.–B. 40–48.
13. Islamov, B. & Yusupov, Y. Inclusive Economic Growth and Women’s Entrepreneurship in Uzbekistan // Institute for Forecasting and Macroeconomic Research. – Tashkent, 2021. – Research Paper No. 12. – P. 1–26.
14. Nazarova, U. Ayollar tadbirkorligining huquqiy-tashkiliy mexanizmlari // “Moliya va iqtisodiyot” jurnali. – 2022. – №2. – B. 80–86.

TAQSIMOTNING NOMA'LUM PARAMETRLARINI BAHOLASH USULLARINING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

G‘aniyeva Dilrabo Aliyevna

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Amaliy matematika
kafedrası magistranti*

Egamberdiyeva Mohinur Faxriddin qizi

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Amaliy matematika
kafedrası magistranti*

E-mail: mohinuregamberdiyeva13@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tezisda ehtimollik taqsimotlarining noma'lum parametrlarini baholash masalasi statistik tahlilning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘rib chiqiladi. Parametrlarni baholashning klassik usullari — maksimal ehtimollik baholash (MEB), momentlar usuli, eng kichik kvadratlar usuli, Bayes yondashuvi va zamonaviy kompyuter modellashtirish texnologiyalariga asoslangan algoritmlar atroflicha tahlil qilinadi. Psixologiya, tabiiy va aniq fanlar sohasi bo‘yicha olib boriladigan amaliy tadqiqotlarda ma'lumotlarning noaniqligi, tanlanma hajmining kichikligi, o‘lchov xatoliklari va buzilgan taqsimotlar mavjudligi parametrlarni baholash sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli parametrlarni baholashning nazariy asoslari bilan birga, ularning amaliy qo'llanishi, ustunliklari va cheklavlari ham yoritiladi.

Kirish

Taqsimot parametrlarini baholash statistik modellashtirishning eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, ilmiy tadqiqotlarda olingan ma'lumotlarning mazmunini ochishda va ularni umumlashtirilgan statistik ko‘rinishga keltirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Psixologiya fanida inson xulq-atvori, reaksiya vaqti, kognitiv jarayonlar, stress darajasi kabi o‘lchovlar ko‘pincha tasodifiy xususiyatga ega

bo‘ladi. Shu sababli tajriba natijalarini aniq tahlil qilish uchun ma’lumotlarning haqiqiy taqsimotini aniqlab, uning parametrlarini baholash talab qilinadi.

Tabiiy fanlarda, masalan biologiya, geologiya, kimyo va fizika sohalarida o‘lchovlar ko‘pincha tashqi muhit omillariga bog‘liq holda tasodifiylik elementlariga ega bo‘ladi. Aniqlangan o‘lchovlar real jarayonni ideallashtiruvchi matematik taqsimot modeli asosida tahlil qilinadi. Ushbu taqsimotning parametrlarini to‘g‘ri baholash esa modellar aniqligi, tajriba natijalarining ishonchliligi va ilmiy xulosalarning haqqoniyligini belgilaydi.

Asosiy qism

1. Parametrlarni baholashning nazariy asoslari

Parametrlarni baholash jarayonida tanlangan baholovchining bir qator muhim xossalari mavjud:

- Og‘ishsizlik: baholovchi matematik kutilish jihatidan haqiqiy parametrga teng bo‘lishi.

- Izchillik: tanlanma hajmi oshgani sari baholovchi haqiqiy parametrga yaqinlashishi.

- Samaradorlik: barcha og‘ishsiz baholovchilar ichida minimal dispersiyaga ega bo‘lishi.

- Barqarorlik: statistik modelning kichik o‘zgarishlariga nisbatan sezgir emasligi.

2. Maksimal ehtimollik baholash (MEB)

MEB usuli statistikada eng ko‘p qo‘llaniladigan parametrlarni baholash usulidir. Ushbu yondashuvda tanlanma ma’lumotlari kuzatilgan bo‘lish ehtimolini maksimal qiluvchi parametrlar topiladi. MEBning ustunliklari quyidagilardan iborat:

- Asimptotik jihatdan samarador.

- Ko‘plab taqsimotlar uchun aniq va qulay natija beradi.

- Kompyuter dasturlarida tez amalga oshiriladi.

MEB psixologik tadqiqotlarda reaksiya vaqti, test natijalari, so‘rovnoma ballarini modellashtirishda keng qo‘llaniladi. Tabiiy fanlarda esa radioaktiv parchalanish jarayonlari, populyatsiya o‘sishi, fizik tajribalar natijalarini tahlil qilishda katta ahamiyatga ega.

3. Momentlar usuli

Momentlar usuli taqsimotning birinchi, ikkinchi yoki yuqori tartibli momentlari (o‘rtacha qiymat, dispersiya, assimetriya, eksess) orqali parametrlarni aniqlaydi. Metodning afzalliklari:

- Hisoblash soddaligi.

- Analitik yechimlar mavjud bo‘lishi.

Kamchiliklari:

- Ba’zan past aniqlik.

- Buzilgan tanlanmalar uchun sezgirlik.

4. Bayes yondashuvi

Bayes statistikasida parametr tasodifiy qiymat deb qaraladi. Tadqiqotchi parametrlar haqida dastlabki bilimga ega bo‘lishi mumkin va bu bilim prior taqsimot orqali ifodalanadi. Bayes yondashuvi psixologiyada, ayniqsa qaror qabul qilish

tahlilida, kognitiv jarayonlarda va sub’ektiv ehtimollik modellarida juda mos keladi. Tabiiy fanlarda ham murakkab ehtimollik modellarini bayes asosida baholash tendensiyasi kuchayib bormoqda.

5. Kompyuter modellash va simulyatsiya usullari

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda Monte-Karlo simulyatsiyasi, Markov zanjirlariga asoslangan Monte-Karlo (MCMC), gradient asosidagi optimizatsiya, neyron tarmoqlar orqali parametrlarni baholash keng qo‘llanilmoqda. Bu usullar analitik yechim mavjud bo‘lmagan murakkab taqsimotlarda juda samarali.

6. Usullar taqqoslanishi

Har bir baholash usuli o‘zining afzallik va cheklovlariga ega. Masalan, MEB katta tanlanma uchun eng yaxshi natijani beradi, momentlar usuli esa tezkor hisob-kitoblar uchun qulay. Bayes usuli esa ma’lumotlar kam bo‘lgan holatlarda ancha ishonchli natija beradi.

Xulosa

Taqsimot parametrlarini baholash ilmiy tadqiqotlarning barcha yo‘nalishlarida muhim o‘rin tutadi. Parametrlarni to‘g‘ri baholash ilmiy modelning ishonchliligini oshiradi, amaliy natijalar esa tadqiqotlarning sifati va samaradorligini belgilaydi. Turli baholash usullarini chuqur o‘rganish va ularni amaliy vaziyatga mos tanlash zamonaviy ilm-fanning asosiy talablaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Casella G., Berger R. Statistical Inference. Duxbury Press.
2. Wasserman L. All of Statistics. Springer.
3. Lehmann E. L., Casella G. Theory of Point Estimation.
4. Robert C., Casella G. Monte Carlo Statistical Methods.
5. Gelman A., et al. Bayesian Data Analysis. CRC Press.
6. Feller W. An Introduction to Probability Theory.
7. Mood A., Graybill F., Boes D. Introduction to the Theory of Statistics.
8. Karimov B., Amaliy matematika va statistic modellar.
9. Raxmonov T., Abdullayev A., Statistika asoslari.

INULA HELENIUM L. O‘SIMLIGINING TURLI ORGANLARIDAN OLINGAN EKSTRAKTLARINING ANTIOKSIDANTLIK FAOLLIGINI ANIQLASH

S.B. Axmedova

tayanch doktorant O‘zMU Jizzax filiali

M.A. Mustafakulov

dotsent O‘zMU Jizzax filiali

Astradoshlar (Murakkab guldoshlar) Astraceae (Compositae) oilasiga mansub bo‘yi 100-80 sm keladigan yirik ko‘p yillik o‘t o‘simlik. Poyasi bitta yoki bir nechta,

tik o‘sadi, yuqori qismi, shoxlangan. Ildiz oldi barglari yirik, uzun bandli elipssimon yoki cho‘ziq, tuxumsimon o‘tkir uchli bo‘ladi. Poyasidagi barglari, cho‘ziq tuxumsimon bo‘lib bandi yordamida (pastki qismlaridagilari) yoki bandisi (poyasining yuqori qismidagilari) shoxlarida ketma-ket o‘rnashgan. Hamma barglari sertuk (ayniqsa pastki tomoni) va tishsimon qirrali. Tilla sariq poyasi bilan shoxchalari qalqonsimon yoki shingilsimon to‘pgul hosil qiluvchi savatchalarga joylashgan [2,3]. Mevasi-to‘rt qirrali, cho‘zinchoq pista. Ildizpoyasi bilan ildizi. Ular kuzda mevasi pishib to‘kilgandan so‘ng yoki erta bahorda kovlab olinadi, tuproq va suv bilan yuvib tashlanadi. Yo‘g‘onlarini maydalab, ochiq havoda quyoshda quritiladi. Yer ustki qismi tarkibida 1-3% efir moyi, 44% gacha inulin va boshqa uglevodlar, saponinlar 0,16% alkaloidlar, smola, achchiq, bo‘yoq, shilliq va boshqa moddalar bor. Ildiz poyasi bilan ildizining qaytmasi nafas yo‘llari kasalliklarida balg‘am ko‘chiruvchi vosita sifatida qo‘llaniladi. Yer ostki organlaridan olingan allantoin preparati me‘da va o‘n ikki barmoq ichak yarasi kasalligini davolash uchun ishlatiladi. Qora andiz preparatlari va efir moyi yallig‘lanishga qarshi, antiseptik va gijja haydovchi (ayniqsa efir moyi tarkibidagi allantolakton va izoallantolakton birikmalari) ta’sirga ega. Qora andiz hammaga tanish dorivor o‘simlik. Qadimdan davo vositasi sifatida ishlatib kelingan. Qadimgi tibbiyot hisoblashicha, qora andiz ildizi yurakni, jigarni, taloqni, ichakni, siydik pufagini quvvatlaydi, jigardagi tiqiliqlarni ochadi. Bu o‘simlik ildizining kukuni sirtidan qo‘llanilganda jigar kasalliklarida, bo‘g‘im og‘riqlarida va radikulitda yordam beradi. Qovurilgan urug‘larini ichak yaralarida ishlatish mumkin. Markaziy Osiyo davlatlarida qora andiz ildizlarining tindirmasi nafas yo‘llari kasalliklarida, nafas yetishmovchiligida, sil kasalligida siydik haydovchi vosita sifatida qo‘llanilgan. Ildizining qaynatmasi bezgakda, siydik pufagi yallig‘lanish kasalliklarida, qandli diabetda, sariqlikda va bivosilda foydalaniladi. Ilmiy tekshirishlar uning antioksidant, yallig‘lanishga qarshi, o‘smalarga qarshi, gipoglikemik va gipolipidemik ta’sirlarini aniqlagan. Spirtli eritmalari og‘riq qoldirish xususiyatiga ega. Qora andizning laktonlari balg‘am ko‘chiruvchi, yallig‘lanishga qarshi ta’sirlarga ega bo‘lib, hazm bezlarining sekretsiyasini kuchaytiradi. Bundan tashqari *Inula helenium* L o‘simligidan olingan preparatlar **revmatizm og‘riqlarini kamaytirish, kamqonlik, bronxit, saraton va oshqozon-ichak kasalliklarini** davolashda mushakni bo‘shashtirishda ham foydalaniladi. Ayniqsa, *Inula helenium* L o‘simligining **metanol ekstrakti** o‘pka infeksiyalariga qarshi **tabiiy muqobil dori vositasi** bo‘lishi mumkinligi taxmin qilinmoqda [9].

Hamda ushbu o‘simlikning **yuqori antioksidant faolligi** va **fenolik birikmalarining boy tarkibi** uning biologik jihatdan faol moddalarga boy ekanligini ko‘rsatadi. Shu sababli, *Inula helenium* L o‘simligi farmakologik jihatdan qimmatli bo‘lib, **tabiiy antibakterial va antioksidant preparatlar ishlab chiqishda** istiqbolli manba hisoblanadi [1]. Shuningdek *Inula helenium* L o‘simligidan olingan moddalar oziq ovqat sanoatida ichimliklar, baliq va qandolat maxsulotlarini xushbo‘y qilish uchun ishlatiladi. Va yer osti qismidan ko‘k bo‘yoq olinadi [11,4].

Inula helenium L. o‘simligining turli organlaridan olingan ekstraktlarining antioksidantlik faolligini aniqlashdan iborat.

Tadqiq qilinadigan preparatlarning fitokimyoviy tekshiruvlari orqali antioksidantlik faollik aniqlanadi hamda bir nechta usullarni qo‘llash orqali baholanadi [1,2].

1-jadval.

Tekshirilayotgan preparatlar

№	Ekstrakt	Eruvchanligi	<i>In vitro</i> (mkg/ml)
1	<i>Inula helenium</i> L ning gul qismi (Zomin)	suv	100/250/500/750/1000
2	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Zomin)	suv	100/250/500/750/1000
3	<i>Inula helenium</i> L ning gul qismi (Baxmal)	suv	100/250/500/750/1000
4	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Baxmal)	suv	100/250/500/750/1000
5	Kversetin	suv+30% spirt	100/250/500/750/1000
6	Gliklazid	suv	100/250/500/750/1000

Preparatlarning antioksidantlik faolligi adrenalinning *in vitro* sharoitida autooksidlanish reaksiyasining ingibirlanishi bilan aniqlanadi hamda kislorodning erkin shaklini hosil bo‘lishiga to‘sqinlik qiladi. Metod adrenalinning autooksidlanish reaksiyasining ingibirlanishiga asoslangan, preparatlarning *in vitro* sharoitida adrenalinni vaqt davomida KFSHni hosil bo‘lishi va autooksidlanishi hisobiga (%) foizlarda ifodalanadi.

Buning uchun 0,2 M natriy-karbonat ($\text{Na}_2\text{CO}_3\text{-NaHCO}_3$) rN=10,65 li buferidan 2,0 ml, adrenalin (epinefrin) gidroksloridning 0,18% eritmasidan 56 mkl olinadi, 30 mkl antioksidant preparat solinadi hamda tez aralashtirib 30 soniyadan 10 daqiqa mobaynida 347 nm to‘lqin uzunligida 10 mm kyuvetada Cary 60 UV-Vis Agilet Technologies spektrofotometrda tekshirildi. Tadqiq qilinayotgan (ekstraktning 1 ml dagi konsentratsiyasi 1 mg) miqdori standartsifatida ishlatiladi. Nazorat namuna sifatida 0,2 M 2,0 ml bufer, 0,18% 56 mkl (5,46 mM) adrenalin ishlatiladi.

Antioksidant faolligini adrenalinning autooksidlanishini ingibirlanishiga ko‘ra foizlarda ifodalandi va quyidagi formula bilan hisoblanadi.

$$AA\% = \frac{D1 - D2 \times 100}{D1}$$

D1-buferga qo‘shilgan adrenalin gidrokslorid eritmasining optik zichligi; D2-buferga qo‘shilgan tadqiq qilinayotgan ekstraktning va adrenalin gidroksloridning optik zichligi [1].

Preparatlarning antioksidant faolligi *in vitro* sharoitida adrenalin avtooksidlanish reaksiyasini *in vitro* qilish va erkin kislorod hosil bo‘lishini ingibirlash orqali aniqlandi Andiz o‘simligi turli organlari asosida olingan ekstraktlar standart antioksidantlar, kversetin va gliklazid antioksidantlari bilan taqqoslandi. Olingan preparat antioksidant xususiyatlarga ega ekanligi aniqlandi. Antioksidant faollik o‘rganilgan ekstraktlarning fitokimyoviy tadqiqotlar yordamida baholanadi (1-jadval).

1-jadval

***Inula helenium* L. o‘simligi turli organlari asosida olingan ekstraktlarning antioksidantlik faolligi**

№	O‘simlik nomi va qismlari	Nazorat	Tajriba	%
1	<i>Inula helenium</i> L ning gul qismi (Zomin) 10 %	0.1970	0,1764	10.46
2	<i>Inula helenium</i> L ning gul qismi (Zomin) 25 %	0.2550	0,2191	14.09
3	<i>Inula helenium</i> L ning gul qismi (Zomin) 50 %	0.2919	0,2458	15.81
4	<i>Inula helenium</i> L ning gul qismi (Zomin) 75 %	0.3673	0,3005	18.20
5	<i>Inula helenium</i> L ning gul qismi (Zomin) 100 %	0.4164	0,3286	21.07
6	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Zomin)10 %	0.2471	0,2034	17.70
7	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Zomin) 25 %	0.2568	0,2096	18.14
8	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Zomin)50 %	0.4082	0,3169	22.38
9	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Zomin) 75 %	0.5088	0,3777	25.77
10	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Zomin)100 %	0.5597	0,3975	28.98
11	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Baxmal) 10%	0.2526	0,2089	17.31
12	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Baxmal) 25 %	0.3241	0,2504	22.76
13	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Baxmal) 50 %	0.3703	0,2633	28.90
14	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Baxmal) 75 %	0.5532	0,3809	31.24
15	<i>Inula helenium</i> L ning ildiz qismi (Baxmal) 100 %	0.5758	0,3912	32.07
16	Gliklazid 10%			10,0%
17	Kversetin 100%			37,4

Inula helenium L. o‘simligining turli vegetativ va generativ organlari suvli ekstraktlarida adrenalinning autooksidlanishiga qarshi antioksidant faollik o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, o‘simlikning turli hududlardan olingan namunalarida antioksidantlik darajasi sezilarli farq qiladi.

O‘simlik ekstraktlari erkin radikallarni neytrallaydi hamda adrenalinning autooksidlanishiga qarshi faol ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar natijasida o‘simlik ekstraktlarining erkin radikallarni yo‘qotish qobiliyati yuqori ekan va ular adrenalinning autooksidlanish jarayoniga tormozlovchi ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan. Ushbu holat o‘simlikdagi fenolik va flavonoid birikmalarning aktiv ishtiroki bilan bog‘liq bo‘lib, ularning antioksidant potensialini tasdiqlaydi.

Ularning orasida Zomin tumani ildizining suvli ekstrakti eng yuqori antioksidant faollik ko‘rsatgan bo‘lsa, Baxmal hududlaridan olingan ildiz ekstraktlari o‘rtacha, poya va barg ekstraktlari esa nisbatan past faollikka ega bo‘ldi. Ushbu natijalar qora andiz o‘simligining, ayniqsa Zomin hududida o‘suvchi

populyatsiyalarining biologik faol moddalarga boyligi va tabiiy antioksidant manbasi sifatida istiqbolli ekanligini tasdiqlaydi.

Adrenalinning antioksidant faolligini baholash maqsadida *Inula helenium* o‘simligi ekstraktlarining antioksidantlik xususiyatlari *in vitro* autooksidlanish usuli yordamida to‘liq o‘rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Zomun tumani hududidan olingan namunalar orasida aynan suvli ekstrakt eng yuqori biologik faollikka ega bo‘lib, kuchli antioksidant xususiyat namoyon etdi. Bu esa mazkur o‘simlikning tabiiy antioksidant manbasi sifatida amaliy ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Е.И. Рябина, Е.Е. Зотова, Е.Н. Ветрова, Н.И. Пономарева, Т.Н.Илюшина./Новый подход в оценке антиоксидантной активности растительного сырья при исследовании процесса аутоокисления адреналина.Химия растительного сырья. 2011. №3. С. 117–121.
2. Saatov T et al Study on antioxidant and hypoglycemic effects of natural polyphenols in the experimental diabetes model //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2018. – T. 56.
3. Mustafakulov M.et al. Determination of antioxidant properties of l-cysteine in the liver of alloxan diabetes model rats //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2023. – №. Special Issue. – С. 47-54.
4. Saatov T et al. Correction of oxidative stress in experimental diabetes mellitus by means of natural antioxidants //Endocrine Abstracts.– Bioscientifica, 2021.– T. 73.
5. Saatov T.et al. Study on hypoglycemic effect of polyphenolic compounds isolated from the Euphorbia L.plants growing in uzbekistan //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2020. – T. 70.
6. Saatov T. et al. Antioxidant and hypoglycemic effects of gossitan //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2019 – T.63.
7. Nenad Zlatić, Dragana Jakovljević, Milan Stanković. Temporal, Plant Part, and Interpopulation Variability of Secondary Metabolites and Antioxidant Activity of *Inula helenium* L.// Plants 2019 P 2-10.
8. Nadezhda Petkova, Radka Vrancheva, Dasha Mihaylova, Ivan Ivanov, Atanas Pavlov , Panteley Denev.Antioxidant activity and fructan content in root extracts from elecampane (*Inula helenium* L.)// Journal of BioScience and Biotechnology. pp. 101 – 107
9. Esra Esin, [Semra Topuz Türker](#) Optimization of Solvent Concentration in Phenolic Compound Extraction from *Inula helenium* L. Leaves Using D-Optimal Mixture Design // Hittite J Sci Eng. 2025;12(3):155-61.
10. [Victoria Buza](#), [Mihaela Niculae](#), [Daniela Hanganu](#), [Emoke Pall](#),[Ramona Flavia Burtescu](#),[Neli-Kinga Olah](#) Biological Activities and Chemical Profile of *Gentiana asclepiadea* and *Inula helenium* Ethanolic Extracts// Molecules 2022, 27, pp. 2 – 18

MATEMATIKA O‘QITUVCHILARI UCHUN RAQAMLI KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH ZARURATI

Yo‘ldashev Javohir Rasulbek o‘g‘li, Abdualiyev Farrux Xayrulla o‘g‘li, Xudoyshukurova Ruxsora Shuxrat qizi

O‘zMU Jizzax filiali, Amaliy matematika fakulteti talabalari

yuldashevjavohir2405@gmail.com

farruxbekabdualiyev@gmail.com

ruxsoraxudoyshukurova95@gmail.com

Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li

Ilmiy rahbar, O‘zMU Jizzax filiali o‘qituvchisi

xoljigitovdilmurod93@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika o‘qituvchilari uchun raqamli kompetensiyalarni shakllantirishning ahamiyati yoritilgan. Bugungi kunda ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish zaruratga aylangan, ayniqsa matematika fanida bu vositalar darslarni qiziqarli va tushunarli qilishga yordam beradi. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi asosida o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish mamlakat ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Maqolada GeoGebra, Desmos, va Kundalik.com kabi vositalardan foydalanishning foydali jihatlari ko‘rsatilib, raqamli kompetensiyaning o‘qituvchi malakasi va ta’lim sifati uchun qanchalik muhimligi tushuntirilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli kompetensiya, matematika ta’limi, raqamli texnologiyalar, o‘qituvchi malakasi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli savodxonlik, innovatsion ta’lim, “Raqamli O‘zbekiston – 2030”, GeoGebra, Desmos, ta’lim sifati.

Kirish: Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Zamonaviy o‘quv jarayonida o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyaga ega bo‘lishi — ta’lim sifati, o‘quvchilarning faolligi va dars samaradorligini oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Ayniqsa, matematika fanini o‘qitishda bu masala dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki matematika abstrakt fikrlash, tahliliy yondashuv va mantiqiy xulosalar chiqarishni talab qiladi. Raqamli texnologiyalar esa ana shu murakkab tushunchalarni o‘quvchilarga vizual, interaktiv va tushunarli tarzda yetkazish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlangan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi⁷⁹ doirasida ta’lim sohasini raqamlashtirish, pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish, ularni zamonaviy o‘qitish vositalari bilan ishlashga o‘rgatish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Bu jarayon o‘qituvchilardan faqat texnik bilimlarni emas, balki raqamli muhitda ta’limni to‘g‘ri tashkil etish, axborotni izlash, tahlil qilish va o‘quvchilarning

⁷⁹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. — 2020-yil.

individual xususiyatlarini hisobga olib darsni boshqarish ko‘nikmalarini ham talab etadi.

GeoGebra, Desmos, Microsoft Excel, Kundalik.com, Google Classroom kabi raqamli vositalardan foydalanish matematika darslarini yanada jonli va amaliyotga yaqin holga keltiradi. Ushbu vositalar yordamida o‘quvchilar funksiyalar grafigini interaktiv chizish, masalalarni modellash yoki test sinovlarini onlayn tarzda bajarish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bunday yondashuv o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularni mustaqil fikrlashga undaydi.

Raqamli kompetensiyaning afzalliklari shundan iboratki, u o‘qituvchiga dars jarayonini samarali boshqarish, vaqtni tejash, o‘quvchilarning natijalarini aniq baholash, ularning xatolarini tez tahlil qilish va shaxsga yo‘naltirilgan ta‘limni yo‘lga qo‘yish imkonini beradi. Bundan tashqari, raqamli yondashuv ta‘limning sifatini oshirish bilan birga, o‘quvchilarda XXI asr uchun zarur bo‘lgan — raqamli tafakkur, axborot madaniyati, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Shu sababli matematika o‘qituvchilari uchun raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish — bu zamonaviy ta‘lim tizimining ajralmas qismi bo‘lib, u nafaqat o‘qituvchining kasbiy mahoratini, balki butun o‘quv jarayonining sifatini belgilaydi.

Asosiy qism: Raqamli kompetensiya — bu o‘qituvchining raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga samarali qo‘llay olish qobiliyatidir. Bu ko‘nikma o‘qituvchining nafaqat texnik vositalardan foydalanishini, balki ularni ta‘lim maqsadlariga yo‘naltira olishini ham anglatadi. Bugungi kunda dunyo ta‘lim tizimida raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish asosiy ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Masalan, UNESCO⁸⁰ tomonidan ishlab chiqilgan “ICT Competency Framework for Teachers” xalqaro standartlarida o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi ularning kasbiy mahoratining ajralmas qismi sifatida belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasida ham bu yo‘nalishda keng ko‘lamli islohotlar olib borilmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida ta‘lim tizimini raqamlashtirish, o‘qituvchilarning raqamli ko‘nikmalarini oshirish hamda zamonaviy dasturiy vositalarni o‘quv jarayoniga joriy etish asosiy maqsad qilib belgilangan. Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-apreldagi 187-son qarorida ham raqamli ta‘lim infratuzilmasini rivojlantirish, elektron resurslardan foydalanishni kengaytirish zarurligi ta‘kidlangan.

Matematika fanida raqamli kompetensiya ayniqsa muhim, chunki bu fan ko‘plab abstrakt tushunchalarni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilarga funksiyalar grafigi, algebralik bog‘lanishlar yoki geometrik figuralarni tushuntirishda vizualizatsiya muhim rol o‘ynaydi. Shu maqsadda GeoGebra⁸¹ va Desmos⁸² kabi onlayn vositalar o‘qituvchilarga murakkab formulalarni grafik ko‘rinishda tushuntirish imkonini beradi. Masalan, o‘qituvchi parabola yoki trigonometrik funktsiyani interaktiv tarzda chizib, o‘quvchilarga ularning shakli va xossalarni amalda ko‘rsatib bera oladi.

⁸⁰ UNESCO. *ICT Competency Framework for Teachers*. — 2021-yil. <https://unesdoc.unesco.org>

⁸¹ GeoGebra rasmiy sayti. <https://www.geogebra.org>

⁸² Desmos rasmiy sayti. <https://www.desmos.com>

Shuningdek, Kundalik.com⁸³ platformasi yordamida o‘qituvchilar o‘quvchilarning baholari, topshiriqlari va dars jadvalini raqamli tarzda yuritish imkoniyatiga ega. Bu tizim orqali ota-onalar ham farzandlarining o‘qish jarayonini real vaqt rejimida kuzatishlari mumkin. Shu orqali o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-ona o‘rtasida samarali aloqa o‘rnatiladi — bu esa ta’lim sifati va nazoratini oshiradi.

Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularni amaliy masalalarni hal etishga o‘rgatish mumkin. Masalan, Microsoft Excel yordamida statistik hisob-kitoblarni bajarish, ma’lumotlarni tahlil qilish yoki grafiklar qurish orqali o‘quvchilarga real hayotdagi ma’lumotlar bilan ishlashni o‘rgatish mumkin. Bunday amaliy yondashuv o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammolarni tahlil qilish va yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Raqamli kompetensiyaning yana bir muhim jihati — bu ta’limni individuallashtirish imkoniyati. Har bir o‘quvchining bilim darajasi turlicha bo‘lgani uchun, o‘qituvchi raqamli platformalar orqali (masalan, Google Classroom yoki Moodle) o‘quvchilarga individual topshiriqlar berishi, test natijalarini tezda tahlil qilishi va kamchiliklarni aniqlashi mumkin⁸⁴. Bu esa shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillarini amalga oshirishga yordam beradi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli kompetensiyaga ega o‘qituvchilar o‘z darslarini an’anaviy metodlarga qaraganda 27% samaraliroq o‘tkazadi. Chunki ular darsni interaktiv, qiziqarli va ko‘rgazmali shaklda tashkil etadi. Shuningdek, raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini 20–25% ga oshiradi⁸⁵.

Demak, matematika o‘qituvchilarida raqamli kompetensiyalarni shakllantirish — bu zamonaviy ta’limning sifatini oshirish, o‘quvchilarda XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirish va o‘qituvchining kasbiy o‘sishini ta’minlashning eng samarali yo‘llaridan biridir.

Xulosa

Ushbu maqolada “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–3775-son qarori asosida “Zamonaviy maktab” loyihasining ta’lim tizimidagi roli” keng yoritildi. Maqolada ushbu loyiha ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilar uchun qulay va zamonaviy o‘quv muhitini yaratish, shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali o‘qitish jarayonini samarali tashkil etishdagi ahamiyati tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida “Zamonaviy maktab” loyihasining amaliy natijalari — yangi o‘quv binolari qurilishi, axborot texnologiyalari bilan jihozlanishi va o‘qituvchilarning malakasini oshirish bo‘yicha olingan ijobiy tajribalar keltirildi. Shu bilan birga, loyiha o‘z samarasini berayotgani, ta’lim sifati oshayotgani va o‘quvchilarning bilim darajasi zamon talablariga mos ravishda rivojlanayotgani ta’kidlandi.

Umuman olganda, “Zamonaviy maktab” loyihasi O‘zbekiston ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish, yosh avlodni raqobatbardosh kadr sifatida tayyorlash yo‘lida muhim qadam bo‘lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

⁸³ Kundalik.com rasmiy sayti. <https://www.kundalik.com>

⁸⁴ Google Classroom. *Teaching and Learning Tools*. <https://edu.google.com/classroom>

⁸⁵ World Bank. *The Role of Digital Skills in Modern Education*. — 2022-yil. <https://www.worldbank.org>

9. Xoljigitov D. et al. DIOFONT TENGLAMALARINI YECHISHDA ZANJIRLI KASRLAR XOSSALARIDAN FOYDALANIB YECHISH USULLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 282-287.
10. Mamanov S. K. va boshq. biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati // eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar. – 2023. - T. 2023 yil. 13-17 betlar.
11. Dilmurod X., Jo'raboyevich R. N., AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING M. V. M. F. O'QITISH JARAYONIDA FOYDALANISHNING AHAMIYATI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. 708711-sahifa.
12. Qahhorov M., Xoljigitov D. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish //matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
13. Xoljigitov D., Prnazarov S. H. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
14. Xoljigitov D., MANTIQIY I. I. G. N. Y. MASALALARNI YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.
15. Xoljigitov D., Isroilov I. GRAFLAR NAZARIYASI YORDAMIDA MANTIQIY masalalarini YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.
16. Xoljigitov D. GEOMETRIYANING ALGEBRAIK TENGLAMALARNIGAE YECHISHGA bazi TATBIQLARI // matematika va informatika jurnali. – 2021. - Jild 1. – №. 3.
- 17.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. — 2020-yil.
- 18.UNESCO. *ICT Competency Framework for Teachers*. — 2021-yil. <https://unesdoc.unesco.org>
- 19.GeoGebra rasmiy sayti. <https://www.geogebra.org>
- 20.Desmos rasmiy sayti. <https://www.desmos.com>
- 21.Kundalik.com rasmiy sayti. <https://www.kundalik.com>
- 22.Google Classroom. *Teaching and Learning Tools*. <https://edu.google.com/classroom>
- 23.World Bank. *The Role of Digital Skills in Modern Education*. — 2022-yil. <https://www.worldbank.org>

IXTISOSLASHTIRILGAN TA'LIM MUASSASALARI O'QUVCHILARIDA EMOTSIONAL INTELLEKT NAMOYON BO'LISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Xudoyberdiyeva Zuhra Shavkat qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti

Jizzax fililali Psixologiya mutaxassisligi magistranti

xudoyberdiyevazuhra68@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ixtisoslashtirilgan maktab o‘quvchilarida emotsional intellektning namoyon bo‘lishiga xos psixologik jihatlar tahlil qilinadi. Emotsional idrok, o‘zini boshqarish, empatiya va ijtimoiy ko‘nikmalar o‘quvchilar motivatsiyasi, stressni yengish jarayoni hamda jamoada samarali faoliyat yuritishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ixtisoslashtirilgan maktablardagi yuqori talab va raqobat muhiti esa EI rivojlanishining asosiy omillaridan biri sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: emotsional intellekt, ixtisoslashtirilgan ta’lim, ixtisoslashgan maktab, psixologik xususiyatlar, Mayer–Salovey modeli, Goleman modeli, shaxs rivoji, emotsional qobiliyatlar, ijtimoiy kompetensiya, o‘quvchi psixologiyasi.

Kirish. So‘nggi o‘n yilliklarda emotsional intellekt (EI) tushunchasi pedagogika, psixologiya va neyropsixologiya fanlarida markaziy tadqiqot yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Mayer va Salovey tomonidan nazariy asoslari ishlab chiqilgan EI talqiniga ko‘ra, insonning o‘z emotsiyalarini anglash, boshqarish, boshqalarning emotsiyalarini tushunish va ijtimoiy munosabatlarda to‘g‘ri foydalanish qobiliyati sifatida qaraladi [1]. Zamonaviy ta’lim tizimi nafaqat bilim va ko‘nikmalarni, balki o‘quvchining psixologik barqarorligi va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilayotgani sababli EI masalasi dolzarblik kasb etmoqda. Ayniqsa, ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari – matematika, fizika, STEAM yo‘nalishidagi, chet tillariga ixtisoslashgan, ijodiy yoki sport yo‘nalishidagi ta’lim maskanlari – o‘quvchilar oldiga yuqori talab va raqobat muhiti qo‘yadi. Bunday muhitda emotsional barqarorlik, stressni boshqarish, motivatsiyani saqlash, jamoaviy ishlash, liderlik, o‘zaro yordam va kommunikativ kompetensiyalar muvaffaqiyatning ajralmas omiliga aylanadi.

Ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan o‘quvchilar o‘zlarining emotsional va intellektual rivojida umumta’lim maktablari o‘quvchilaridan ko‘ra boshqacha dinamikaga ega bo‘ladi. Bunday maktablar ko‘pincha yuqori tanlov asosida qabul qilingan, akademik salohiyati yuqori, o‘ziga xos qobiliyatlarga ega bolalardan shakllangan muhitga ega bo‘lib, ularga qo‘yiladigan talab ham o‘ziga xos tarzda kuchli bo‘ladi. Shunday muhitda o‘quvchilar nafaqat bilim va ko‘nikmalarni egallaydi, balki o‘z emotsiyalarini boshqarish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish, o‘z-o‘zini rag‘batlantirish, raqobat va stress holatlarida barqaror bo‘lish kabi ko‘plab psixologik kompetensiyalarni rivojlantiradi. Mazkur jarayon emotsional intellektning shakllanishiga uzviy ravishda ta’sir qiladi.

Ixtisoslashtirilgan maktablardagi o‘quv muhiti turli omillar yig‘indisi orqali EI rivojlanishiga sharoit yaratadi. Bir tomondan, yuqori yuklama, murakkab vazifalar va intensiv o‘quv grafigi o‘quvchini doimiy ruhiy zo‘riqishga olib kelishi mumkin. Bunday holatda emotsiyalarni boshqarish qobiliyati muhim o‘rin egallaydi. Mayer va Salovey ta’kidlaganidek, emotsiyalarni anglash va boshqarish qobiliyati insonning kognitiv jarayonlari bilan chuqur bog‘liq bo‘lib, ayniqsa yuqori intellektual talabi bo‘lgan muhitda yanada kuchli namoyon bo‘ladi [3]. O‘quvchi o‘zidagi tashvish, qo‘rquv yoki muvaffaqiyatsizlikka bo‘lgan reaksiyalarni anglamagan taqdirda, bu uning akademik faoliyatiga salbiy ta’sir qilishi tabiiy. Shu bois, ixtisoslashtirilgan maktablar o‘quvchilarida emotsional idrok, ya’ni o‘z his-tuyg‘ularini aniqlash va ularga nom bera olish qobiliyati ta’lim jarayonining ajralmas psixologik mezoniga aylanadi.

Boshqa tomondan, bu maktablarda guruhli loyihalar, tadqiqot ishlari, laboratoriya amaliyotlari, ilmiy tanlovlar va musobaqalar ko‘p bo‘lgani uchun ijtimoiy kompetensiyalar kuchli rivojlanadi. O‘quvchi nafaqat o‘z fikrini aniq yetkazishi, balki jamoada o‘z o‘rnini topishi, boshqalarning hissiyotlarini anglay bilishi, empatiya ko‘rsatishi va ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirishi talab etiladi. Bu jarayon ayniqsa Goleman ta’kidlagan ijtimoiy kompetensiya elementlarini — empatiya, o‘zaro hamkorlik, konstruktiv muloqot va nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi [2]. Ixtisoslashgan maktablar ko‘plab interaktiv platformalar va loyiha asosidagi ta’lim metodlarini qo‘llagani uchun bunday ko‘nikmalar tabiiy ravishda shakllanadi.

Raqobat muhiti emotsional intellektning shakllanishida ikki tomonlama rol o‘ynaydi. Ba’zan kuchli raqobat o‘quvchilar orasida emotsional charchoq, o‘zini past baholash, doimiy solishtirish va ichki bosimni kuchaytirishi mumkin. Bunday holatda o‘quvchi o‘z emotsiyalarini boshqarishda qiynalishi ehtimoldan xoli emas. Lekin shunga qaramay, ixtisoslashgan maktablar o‘quvchilari ko‘pincha o‘zaro raqobatni motivatsiya manbai sifatida ko‘rishga o‘rganadi. Raqobat ularni o‘z ustida ishlash, o‘zini takomillashtirish, muvaffaqiyatsizlikdan keyin yana qayta urinib ko‘rish, ya’ni emotsional chidamlilikni rivojlantirishga undaydi. Bar-On modeli asosida qaralganda, bunday chidamlilik emotsional moslashuvchanlikning eng muhim ko‘rsatkichlaridan biridir [1].

Ixtisoslashtirilgan maktab o‘quvchilarida empatiya ham o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi. Ilmiy-texnik yo‘nalishga ixtisoslashgan o‘quvchilar asosan mantiqiy fikrlashga tayanadi, bu esa ba’zida boshqalar emotsiyalarini sezishda qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. Aksincha, san’at, musiqa yoki tilga ixtisoslashgan maktablarda emotsional sezgirlik, o‘z hissiyotini ifodalash qobiliyati tabiiy ravishda yuqori bo‘ladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijodiy yo‘nalishdagi o‘quvchilarda empatiya darajasi boshqa o‘quvchilarga qaraganda sezilarli ravishda yuqori bo‘ladi [5]. Chunki ular obrazli fikrlash, his-tuyg‘u bilan ishlash, sahna yoki ijro jarayonida o‘z hissiyotini boshqarish va ifodalashga doimiy ehtiyoj sezadi.

O‘quvchi shaxsiyatining rivojida oilaviy muhit ham muhim o‘rin egallaydi. Ota-onalar tomonidan qo‘llab-quvvatlanish, rag‘batlantirish, emotsional muloqotning mavjudligi o‘quvchining EI rivoji uchun eng qulay psixologik omildir. Aksincha, faqat natija bilan o‘lchanadigan, ortiqcha talabchanlik ustuvor bo‘lgan

oilalarda bolaning emotsional o‘sishi sekinlashadi. O‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchi pasayadi, bu esa ixtisoslashtirilgan maktabdagi murakkab talablarni bajarishni yanada qiyinlashtiradi. Shuning uchun psixologlar oila va maktabning birgalikdagi qo‘llab-quvvatlovchi yondashuvi o‘quvchi emotsional barqarorligining poydevorini tashkil etishini ta’kidlaydi [7].

Ixtisoslashtirilgan maktablardagi pedagoglar ham EI rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘qituvchining emotsional sezgirliigi, muloqot madaniyati, konstruktiv fikr bildirish qobiliyati, o‘quvchini rag‘batlantirish usullari va stressli vaziyatlarda ko‘rsatilgan yordami o‘quvchining emotsional tajribasi shakllanishida katta rol o‘ynaydi. O‘quvchini xatoga yo‘l qo‘yishdan qo‘rqmaslikka o‘rgatgan pedagog EI rivojlanishining asosiy shartlaridan biri bo‘lgan psixologik xavfsizlikni ta’minlaydi.

Shunday qilib, ixtisoslashtirilgan maktablar o‘quvchilarida emotsional intellektning shakllanishi murakkab, ko‘p omilli jarayon bo‘lib, unda o‘quv muhiti, raqobat darajasi, jamoaviy faoliyat, oilaviy qo‘llab-quvvatlov, o‘qituvchining yondashuvi va o‘quvchining shaxsiy emotsional xususiyatlari birgalikda ta’sir ko‘rsatadi. EI yuqori bo‘lgan o‘quvchilar odatda stressni boshqarishda, o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini saqlashda, muloqotda va jamoada ishlashda samaraliroq bo‘ladi. Ular murakkab vazifalarga nisbatan ijobiy yondashadi va muvaffaqiyatsizliklardan keyin o‘zini tez tiklay oladi. EI past bo‘lgan o‘quvchilar esa kuchli raqobat muhitida qiynalishi, o‘z imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarolmasligi mumkin.

Xulosa. Ixtisoslashtirilgan maktablar o‘quvchilarida emotsional intellektning shakllanishi murakkab psixologik jarayon bo‘lib, ko‘plab omillar bilan belgilanadi. O‘quv muhiti, yuqori akademik talablar, raqobat muhiti, jamoaviy loyihalar, pedagogik yondashuv va oilaviy qo‘llab-quvvatlash EI rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Yuqori EI o‘quvchilar stressni boshqarishda, motivatsiyani saqlashda, jamoaviy ishlarda va murakkab vazifalarni bajarishda samarali bo‘lib, muvaffaqiyatga erishadi. Shu sababli ixtisoslashtirilgan maktablarda EI rivojini sistematik va uzluksiz qo‘llab-quvvatlash, pedagogik va psixologik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bar-On R. The Emotional Quotient Inventory (EQ-i): A test of emotional intelligence. Toronto: Multi-Health Systems; 1997.
2. Goleman D. Emotional Intelligence. New York: Bantam Books; 1995.
3. Mayer JD, Salovey P. What is emotional intelligence? In: Salovey P, Sluyter D, editors. Emotional development and emotional intelligence. New York: Basic Books; 1997. p. 3–31.
4. Petrides KV, Furnham A. Trait emotional intelligence: psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. Eur J Pers. 2001;15(6):425–48.
5. Saarni C. The development of emotional competence. New York: Guilford Press; 1999.

6. Stein SJ, Book HE. The EQ Edge: Emotional Intelligence and Your Success. Toronto: Stoddart; 2000.
7. Yo‘ldosheva D. O‘quvchilarda emotsional rivojlanishning psixologik asoslari. Tashkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti; 2019.
8. Zokirova N, Karimova V. Yoshlar psixologiyasi. Tashkent: Fan; 2016.

INFORMATIKA FANINI MAKTABLARDA O‘QITISHDA O‘ZBEKISTON VA JANUBIY KOREYA DAVLATLARIDAGI FARQLARVA O‘XSHASHLIK

*Sherqulova Dinara Narzulla qizi, Xudoyshekurova Ruxsora Shuxrat qizi,
Yo‘ldosheva Shaxzoda Eldor qizi, Xolmuminov Abbos Jur‘at o‘g‘li*
O‘zMU Jizzax filiali, Amaliy matematika fakulteti talabalari

sherqulovadinara4@gmail.com
ruxsoraxudoyshekurova95@gmail.com
yoldoshevashaxzoda67@gmail.com
xxxabbbosekholmuminov@gmail.com

Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li
Ilmiy rahbar, O‘zMU Jizzax filiali katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston va Koreya Respublikasida informatika fanini maktablarda o‘qitish tizimi o‘rganilgan. Ikkala mamlakatda ham informatika fani o‘quvchilarda algoritmik fikrlash, dasturlash asoslari va axborot madaniyatini shakllantirishga qaratilgan. O‘xshash jihatlar sifatida fan mazmunining raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilganligi, amaliy mashg‘ulotlarga e‘tibor qaratilishi keltirilgan. Farqli jihatlar esa o‘qitish bosqichlari, texnik ta‘minot darajasi hamda o‘qituvchilar malakasida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Koreya tajribasini O‘zbekiston ta‘lim tizimiga moslashtirish informatika fanining sifatini oshirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: informatika, ta‘lim tizimi, dasturlash, raqamli ko‘nikma, O‘zbekiston, Koreya.

Annotation: This paper explores the differences and similarities in teaching Informatics in schools of Uzbekistan and South Korea. In both countries, Informatics education aims to develop students’ algorithmic thinking, programming foundations, and digital literacy. The similarities include emphasis on digital skills and practical learning, while the differences lie in teaching stages, technical resources, and teacher qualification. The study concludes that adapting elements of the Korean educational model can improve the quality of Informatics education in Uzbekistan.

Keywords: informatics, education system, programming, digital literacy, Uzbekistan, Korea.

Аннотация: В данной работе рассматриваются различия и сходства в преподавании информатики в школах Узбекистана и Южной Кореи. В обеих странах обучение информатике направлено на развитие алгоритмического мышления, основ программирования и цифровой грамотности учащихся. К сходствам относятся ориентация на развитие цифровых навыков и практическое обучение. Различия проявляются в уровне технического обеспечения, квалификации учителей и этапе начала изучения предмета. Сделан вывод, что адаптация корейского опыта может повысить качество преподавания информатики в Узбекистане.

Ключевые слова: информатика, система образования, программирование, цифровая грамотность, Узбекистан, Корея.

Zamonaviy davrda raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha jabhalariga chuqur kirib bormoqda. Shu sababli har bir davlatda informatika fanini o‘qitish va o‘quvchilarning axborot texnologiyalari bo‘yicha savodxonligini oshirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston ham, Janubiy Koreya ham so‘nggi yillarda raqamli iqtisodiyot va innovatsion ta‘lim sohasida jadal rivojlanayotgan mamlakatlar qatoriga kiradi. Ushbu tezisda O‘zbekiston va Koreya maktablarida informatika fanini o‘qitish tizimi, yondashuvlar, o‘quv dasturlari, o‘qituvchilar malakasi va texnologik infratuzilma jihatidan o‘xshashlik va farqlar tahlil qilinadi.

Ushbu ma‘ruza davomida quyidagi mavzularni muhokama qilamiz:

1. Ta‘lim tizimidagi umumiy yondashuvlar: O‘zbekistonda informatika fani 5-sinfдан boshlab o‘qitiladi. Dastlabki bosqichda kompyuter savodxonligi, fayl tizimi, ofis dasturlari bilan ishlash, internet xavfsizligi kabi asosiy ko‘nikmalar shakllantiriladi. Yuqori sinflarda esa algoritmlar, dasturlash tillari (Python, C++, Scratch) va raqamli iqtisodiyot asoslari o‘rgatiladi. Janubiy Koreyada esa informatika (Computer Science) fani boshlang‘ich ta‘limdan boshlab integratsiyalashgan shaklda o‘qitiladi. 1–3-sinflarda informatika elementlari matematika va texnologiya fanlariga qo‘shilgan bo‘ladi. 4–6-sinflarda esa alohida dars sifatida o‘qitila boshlaydi. Koreya hukumati 2018-yildan boshlab barcha o‘quvchilar uchun kodlash (coding) ta‘limini majburiy qilib belgilagan. Bu yondashuv o‘quvchilarda ijodkorlik, mantiqiy fikrlash va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

2. O‘quv dasturlari va o‘qitish metodlar: O‘zbekistonda informatika fanining o‘quv dasturi 2022-yilda yangilandi va unda amaliy mashg‘ulotlarga alohida e‘tibor berildi. “Raqamli avlod” dasturi doirasida o‘quvchilarga dasturlash asoslarini o‘rgatish, sun‘iy intellekt elementlarini tushuntirish, onlayn ta‘lim platformalaridan foydalanishni o‘rgatish kabi yo‘nalishlar joriy etilgan. Biroq ko‘plab maktablarda texnik vositalarning yetarli emasligi bu jarayonni sekinlashtirmoqda. Koreyada esa informatika o‘qitish metodikasi o‘quvchining faolligiga asoslanadi. Masalan, “Project-Based Learning” (loyiha asosidagi ta‘lim) va “Problem Solving Learning” (muammo yechishga yo‘naltirilgan ta‘lim) keng qo‘llanadi. O‘quvchilar dars jarayonida real hayotdagi muammolarni dasturlash orqali hal qiladi. Misol uchun, o‘quvchilar mobil ilova yaratish, robotlarni

boshqarish yoki ma’lumotlarni tahlil qilish bo‘yicha kichik loyihalar ishlab chiqadilar.

3. O‘qituvchilar malakasi va tayyorgarligi: O‘zbekistonda informatika o‘qituvchilarining malakasini oshirish uchun “Raqamli pedagog” dasturi yo‘lga qo‘yilgan. Shuningdek, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi hamda Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi hamkorligida maxsus kurslar tashkil etilgan. Lekin ayrim chekka hududlardagi maktablarda malakali informatika o‘qituvchilari yetishmaydi. Koreyada esa o‘qituvchilar muntazam ravishda yangi metodik kurslardan o‘tib turadi. Har bir o‘qituvchi o‘z malakasini yiliga kamida bir marta yangilashi shart. Bundan tashqari, davlat ularni ilg‘or texnologiyalar (AI, IoT, Big Data) bilan tanishtirish uchun xalqaro konferensiyalarga yuboradi.

4. Texnologik infratuzilma: O‘zbekiston maktablarining aksariyatida kompyuter sinflari mavjud, ammo ularning texnik holati bir xil emas. Ayrim maktablarda eski jihozlar va internet tezligining pastligi darslarning samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Hozirda “Bir million dasturchi” loyihasi orqali o‘quvchilarni onlayn ta’limga jalb qilish bo‘yicha sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. Koreyada esa har bir o‘quvchi planshet yoki noutbuk bilan ta’minlangan. Maktablar 100% yuqori tezlikdagi internet bilan qoplangan. Sun’iy intellekt yordamida shaxsiylashtirilgan ta’lim tizimlari joriy etilgan, bunda har bir o‘quvchining qobiliyati va o‘rganish tezligiga mos dastur taklif etiladi.

5. O‘xshashliklar va farqlar:

O‘xshashliklar:

Har ikki davlat informatika fanini maktab ta’limining muhim qismi deb hisoblaydi.

Dasturlash, axborot xavfsizligi va algoritmik fikrlashga urg‘u beriladi.

O‘quvchilarni amaliy faoliyat orqali o‘qitish g‘oyasi ustuvor yo‘nalishlardan biridir.

Farqlar:

Koreyada informatika boshlang‘ich bosqichdan integratsiyalashgan holda o‘qitilsa, O‘zbekistonda 5- sinfdan boshlab alohida fan sifatida o‘qitiladi.

Koreyada o‘qituvchilar yuqori texnologik tayyorgarlikka ega, O‘zbekistonda esa bu yo‘nalishda hali islohotlar davom etmoqda.

Koreyada shaxsiylashtirilgan va AI asosidagi o‘quv platformalar mavjud, O‘zbekistonda esa bu yo‘nalish endigina shakllanmoqda.

O‘zbekiston va Koreya ta’lim tizimlarida informatika fanini o‘qitishning asosiy maqsadi – yoshlarni raqamli dunyoda faol ishtirok etishga tayyorlashdir. Koreya tajribasi ko‘rsatadiki, o‘quvchilarga erta yoshdan boshlab kodlashni o‘rgatish, texnologik infratuzilmani kuchaytirish va o‘qituvchilar malakasini muntazam oshirib borish raqamli savodxonlikni oshiradi. O‘zbekiston ham bu yo‘nalishda sezilarli yutuqlarga erishmoqda. Kelajakda informatika fanini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalarini joriy etish va xalqaro tajribalardan foydalanish zarur.

XULOSA

Zamonaviy davrda raqamli texnologiyalar hayotning barcha sohalariga chuqur kirib borgan bir paytda, informatika fanini maktablarda samarali o‘qitish har bir davlat ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston va Janubiy Koreya ta’lim tizimlarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, har ikkala mamlakatda ham informatika fani o‘quvchilarda axborot madaniyati, mantiqiy fikrlash va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan.

Janubiy Koreya ta’lim tizimida informatika fanini o‘qitish amaliy yondashuv, rivojlangan texnologik infratuzilma va interaktiv o‘qitish usullari bilan ajralib turadi. Maktablarda kodlash (programming) darslari erta bosqichlardan joriy etilgan bo‘lib, o‘quvchilar algoritmik fikrlashni loyihaviy ishlar orqali o‘zlashtiradilar. O‘qituvchilar uchun muntazam malaka oshirish kurslari va onlayn ta’lim platformalari mavjud.

O‘zbekiston ta’lim tizimida esa so‘nggi yillarda informatika fanini zamonaviy talablar asosida o‘qitish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, “Raqamli ta’lim”, “Bir million dasturchi” kabi loyihalar informatika faniga bo‘lgan e’tiborni sezilarli darajada oshirdi. O‘quv dasturlarida dasturlash asoslari, algoritmlar, ma’lumotlar bazasi va sun’iy intellekt elementlarini o‘rgatish yo‘lga qo‘yilmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston ta’lim tizimi Janubiy Koreyaning ilg‘or tajribalarini o‘rganib, o‘z sharoitiga mos tarzda raqamli ta’lim muhitini rivojlantirish, o‘qituvchilarni zamonaviy axborot texnologiyalariga tayyorlash va amaliy dasturlash ko‘nikmalarini erta shakllantirish yo‘nalishida izchil harakat qilmoqda.

Umuman olganda, har ikki davlat informatika fanini o‘qitishda raqamli tafakkurni rivojlantirish, axborot xavfsizligi madaniyatini shakllantirish va ijodiy fikrlovchi avlodni tarbiyalashni asosiy maqsad qilib belgilagan. Farqli jihatlar asosan metodik yondashuv, infratuzilma darajasi va o‘qituvchilar malakasida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli ta’limni rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarori. — Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti, 2021.
2. “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish konsepsiyasi (2020–2030 yillar)”. — Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. “Informatika va axborot texnologiyalari” umumta’lim maktablari uchun o‘quv dasturi. — Toshkent: XTV, 2022.
4. Jumayev A., To‘laganova D. Informatika o‘qitish metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2021.
5. Xamroyev A.X. Raqamli ta’lim va axborot texnologiyalarining o‘quv jarayonidagi roli. — Toshkent: TATU nashriyoti, 2022.
6. “Bir million dasturchi” loyihasi haqida rasmiy ma’lumotlar. — <https://www.uzbekcoders.uz>
7. Janubiy Koreya manbalari

8. Ministry of Education, Republic of Korea. Education Policy in Korea. — Seoul: Korean Education Development Institute (KEDI), 2021.
9. Kim, H., & Park, J. ICT Education in South Korea: Fostering Computational Thinking in Schools. — Korean Journal of Educational Technology, 2020, Vol. 36(2), pp. 45–62.
10. Lee, S. The Role of Coding Education in South Korea’s Smart Learning Environment. — Asia-Pacific Education Review, 2019.

O‘ZBEKISTONDA DUKKAKLI DON MAHSULOTLARINI YETISHTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING STRATEGIK YO‘NALISHLARI: SWOT TAHLIL ASOSIDA

Xudaybergenov Mirsayd

Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

xmirsayd@gmail.com

Global oziq-ovqat xavfsizligi muammolari va iqlim o‘zgarishlari sharoitida dukkakli don ekinlari (no‘xat, loviya, soya, yasmiq, mosh va boshqalar) strategik ahamiyatga ega bo‘lib bormoqda. Ushbu ekinlar nafaqat yuqori oqsilga boy ozuqa manbai, balki tuproq unumdorligini oshiruvchi va ekologik barqarorlikni ta‘minlovchi muhim qishloq xo‘jaligi resursi hisoblanadi. O‘zbekistonda dukkakli don ekinlarini yetishtirish imkoniyatlari katta bo‘lishiga qaramay, soha rivojlanishi bir qator muammolarga duch kelmoqda. Shu sababli ushbu soha holatini kompleks baholash va rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi dukkakli don mahsulotlarini yetishtirish samaradorligiga ta‘sir etuvchi omillarni tizimli tahlil qilish va soha rivojlanishining strategik yo‘nalishlarini belgilashdan iborat. Tadqiqotda SWOT (Strengths – kuchli tomonlar, Weaknesses – zaif tomonlar, Opportunities – imkoniyatlar, Threats – xavf-xatarlar) tahlil metodologiyasi qo‘llanildi. Ushbu usul ichki va tashqi muhit omillarini kompleks baholash imkonini beradi.

1. Kuchli tomonlar (Strengths). SWOT tahlil natijalari dukkakli don ekinlarining quyidagi muhim afzalliklarini aniqladi:

Agrobiologik moslashuvchanlik. No‘xat, loviya, soya kabi dukkakli ekinlar turli iqlim sharoitlariga yuqori darajada moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Bu O‘zbekistonning har xil mintaqalarida ularni yetishtirish imkonini beradi.

Tuproq unumdorligini oshirish. Dukkakli ekinlar ildizlaridagi tuguncha bakteriyalari yordamida atmosfera azotini o‘zlashtiradi (nitrogen fiksatsiyasi). Bu xususiyat tuproq unumdorligini 30-50 kg/ga azotga boyitadi va almashlab ekish tizimida muhim ahamiyatga ega.

Ikki marta hosil olish imkoniyati. Ba‘zi dukkakli ekinlarning qisqa vegetatsiya davri (60-90 kun) bir mavsumda ikki marta hosil olish imkonini beradi, bu esa yerdan foydalanish samaradorligini oshiradi.

Uzoq muddat saqlanish. Qurtilgan dukkakli don mahsulotlari maxsus sharoitlarni talab qilmasdan 2-3 yilgacha sifatini yo‘qotmaydi. Bu logistika va saqlash xarajatlarini sezilarli kamaytiradi.

Yuqori bozor talabi va eksport imkoniyatlari. Ichki bozorda aholining sog‘lom ovqatlanishga bo‘lgan qiziqishi ortib bormoqda. Shu bilan birga, no‘xat va loviya kabi mahsulotlar xalqaro bozorlarda, ayniqsa Yaqin Sharq va Janubiy Osiyo mamlakatlarida yuqori talabga ega.

2. Zaif tomonlar (Weaknesses). Tahlil jarayonida quyidagi asosiy muammolar aniqlandi:

Zamonaviy agrotexnologiyalarning yetishmasligi. Ko‘pchilik xo‘jaliklarda hali ham an‘anaviy usullar qo‘llanilmoqda. Raqamli dehqonchilik, aniq qishloq xo‘jaligi (precision agriculture) texnologiyalari joriy etilmagan.

Qayta ishlash infratuzilmasining zaifligi. Yetishtirigan mahsulotni qayta ishlash, saralash, qadoqlash va brendlash korxonalari yetarli emas. Bu qo‘shimcha qiymat yaratish imkoniyatini cheklaydi.

Narx barqarorsizligi. Mavsumiy omillar ta’sirida talab va taklif o‘rtasidagi nomutanosiblik bozor narxlarining keskin o‘zgarishiga olib keladi. Bu fermerlar daromadini bashorat qilishni qiyinlashtiradi.

Suv resurslaridan foydalanish muammolari. Sug‘orish tizimlarining nosozligi, tomchilatib sug‘orish texnologiyalarining kam joriy etilganligi va suv isrofchiligidan yuqoriligi asosiy muammolar qatorida turadi.

Ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasining zaifligi. Ilmiy-tadqiqot natijalari amaliyotga yetarli darajada tatbiq etilmayapti. Fermerlar yangi navlar va texnologiyalar haqida ma’lumotga ega emas.

3. Imkoniyatlar (Opportunities). Tashqi muhit tahlili quyidagi istiqbolli imkoniyatlarni ko‘rsatdi:

Iqlim o‘zgarishlari sharoitida strategik ahamiyatning ortishi. Global isish va suv tanqisligi sharoitida quruqchilikka chidamli va kam suv talab qiladigan dukkakli ekinlar strategik ahamiyat kasb etmoqda.

Oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash. Ichki ishlab chiqarishni rivojlantirish orqali importga bog‘liqlikni kamaytirish va mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash imkoniyati mavjud.

Eksport bozorlarining kengayishi. Xalqaro bozorlarda, ayniqsa Yaqin Sharq, Janubiy Osiyo va Yevropa mamlakatlarida organik va ekologik toza mahsulotlarga talab o‘sib bormoqda.

Ekologik barqarorlikni ta’minlash. Biologik azot manbalari yordamida mineral o‘g‘itlarga bo‘lgan ehtiyojni kamaytirish va tuproq degradatsiyasining oldini olish mumkin.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish. Sun’iy intellekt, IoT sensorlar, dronlar va katta ma’lumotlar tahlili (Big Data) asosida qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish katta salohiyatga ega.

4. Xavf-xatarlar (Threats). Quyidagi potensial xavflar aniqlangan:

Iqlim o‘zgarishlarining salbiy ta’siri. Ekstremal ob-havo hodisalari (qurg‘oqchilik, kuchli yomg‘irlar, sovuq urishi) hosildorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi va natijaviylikni nobarqaror qiladi.

Xalqaro raqobatning kuchayishi. Dunyo bozorida yirik ishlab chiqaruvchilar (Kanada, Avstraliya, Hindiston) bilan raqobatlashish qiyinlashmoqda. Narx dinamikasining o‘zgaruvchanligi ham jiddiy muammo hisoblanadi.

Suv resurslari uchun raqobat. Sanoat, shahar xo‘jaligi va boshqa qishloq xo‘jaligi tarmoqlari bilan suv resurslari uchun raqobat kuchayib bormoqda.

O‘simlik kasalliklari va zararkunandalar. Iqlim o‘zgarishi natijasida yangi kasalliklar va zararkunandalar tarqalishi mumkin. Ularning zararli ta‘siri kuchayishi ehtimoli yuqori.

Davlat qo‘llab-quvvatlashining yetarli emasligi. Dukkakli don ekinlari bo‘yicha davlat subsidiyalari, imtiyozli kreditlar va sug‘urta dasturlari yetarli darajada rivojlanmagan.

SWOT tahlil natijalarining umumlashtirilgan ko‘rinishi

KUCHLI TOMONLAR (S)	ZAIF TOMONLAR (W)
• Iqlim moslashuvchanligi • Nitrogen fiksatsiyasi • Ikki marta hosil olish • Uzoq saqlash muddati • Eksport imkoniyatlari	• Texnologik orqada qolish • Qayta ishlash zaifligi • Narx barqarorsizligi • Suv muammolari • Ilm-amaliyot uzilishi
IMKONIYATLAR (O)	XAVF-XATARLAR (T)
• Strategik ahamiyat ortishi • Oziq-ovqat xavfsizligi • Eksport bozorlarining o‘sishi • Ekologik barqarorlik • Innovatsion texnologiyalar	• Iqlim o‘zgarishlari • Xalqaro raqobat • Suv resurslari uchun raqobat • Kasallik va zararkunandalar • Davlat qo‘llab-quvvatlash yetishmasligi

SWOT tahlil natijalari asosida quyidagi strategik yo‘nalishlar tavsiya etiladi:

SO strategiyasi (kuchli tomonlar + imkoniyatlar): Agrobiologik afzalliklardan foydalanib eksport bozorlarini kengaytirish, nitrogen fiksatsiyasi xususiyatini ekologik qishloq xo‘jaligi konsepsiyasi doirasida targ‘ib qilish.

WO strategiyasi (zaif tomonlar + imkoniyatlar): Innovatsion texnologiyalar yordamida texnologik orqada qolishni bartaraf etish, qayta ishlash korxonalarini davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etish.

ST strategiyasi (kuchli tomonlar + xavf-xatarlar): Iqlim moslashuvchanligi yuqori navlarni kengaytirish orqali iqlim xavflarini kamaytirish, sifat standartlarini oshirish orqali xalqaro raqobatbardoshlikni ta‘minlash.

WT strategiyasi (zaif tomonlar + xavf-xatarlar): Davlat qo‘llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqish, fermerlar kooperatsiyasini rivojlantirish, sug‘urta tizimini joriy etish.

O‘tkazilgan SWOT tahlil natijalariga ko‘ra, O‘zbekistonda dukkakli don ekinlarini yetishtirish katta agrobiologik va iqtisodiy salohiyatga ega. Ushbu ekinlarning turli iqlim sharoitlariga moslashuvchanligi, tuproq unumdorligini oshirish xususiyati va yuqori bozor talabi asosiy ustunliklar hisoblanadi. Biroq, zamonaviy texnologiyalarning joriy etilmaganligi, qayta ishlash infratuzilmasining zaifligi va narx barqarorsizligi soha rivojlanishini cheklaydi.

Iqlim o‘zgarishlari sharoitida dukkakli don ekinlarining strategik ahamiyati yanada ortib boradi. Xalqaro bozordagi eksport imkoniyatlari va innovatsion texnologiyalarni joriy etish istiqbollari sohaning kelajagini belgilovchi muhim omillar hisoblanadi. Biroq, iqlim xavflari, xalqaro raqobat va davlat qo‘llab-quvvatlashining yetishmasligi ehtiyotkorlik bilan yondashishni talab qiladi.

Sohani barqaror rivojlantirish uchun mahalliy iqlim va tuproq sharoitlariga mos navlarni tanlash, almashlab ekish tizimini ilmiy asosda tashkil etish, qayta ishlash sanoatini rivojlantirish va davlat qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Ushbu chora-tadbirlar mamlakatda barqaror oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash va agrosanoat kompleksini modernizatsiya qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. FAO. 2023. World Food and Agriculture – Statistical Yearbook 2023. Rome. <https://doi.org/10.4060/cc8166en>
2. OECD/FAO (2023), OECD-FAO Agricultural Outlook 2023-2032, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/08801ab7-en>.
3. <https://data.un.org/Data.aspx?d=FAO&f=itemCode%3A1726%3BelementCode%3A31&q=total+area&utm>
4. Vânia C. S. Pankievicz. Are we there yet? The long walk towards the development of efficient symbiotic associations between nitrogen-fixing bacteria and non-leguminous crops. Pankievicz et al. BMC Biology (2019) 17:99 <https://doi.org/10.1186/s12915-019-0710-0>
5. Jennifer MacMillan, Curtis B. Adams. Biological nitrogen fixation of cool-season legumes in agronomic systems of the Southern Great Plains. <https://doi.org/10.1002/agg2.20244>

BA’ZI TENGLAMALARNI FUNKSIYANING SODDA XOSSALARIDAN FOYDALANIB YECHISH

Alimov Salohiddin

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi
alimovsalohiddin97@gmail.com

Yusupaliyev Sardor, Amankulova Istamgul, Yusupova Maftuna

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabalari
sardoryusupaliyev01@gmail.com
istamgulamankulova@gmail.com
maftunay126@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bir qarashda murakkab, qiyin ko‘rinadigan ba’zi tenglama va tengsizliklarni ularda qatnashayotgan funksiyalarning sodda xossalari yordamida yechish usullari qaraladi.

Kalit so‘zlar: Aniqlanish sohasi, to‘plam, Funksiyaning chegaralanganligi.

Bunday usullar tenglama yoki tengsizlikda ikki xil xarakterdagi funksiyalar qatnashganda juda qo‘l keladi.

1. Aniqlanish sohasidan foydalanish. Ba’zi hollarda, tenglama yoki tengsizliklarda qatnashayotgan funksiyalarning aniqlanish sohasini bilish tenglama yoki tengsizlikning yechimi mavjud emasligini bilishga yoki yechimini topishga yordam beradi.

Kelgusida tenglama yoki tengsizlikning aniqlanish sohasi deganda unda qatnashayotgan funksiyalar aniqlanish sohalarining umumiy qismi tushuniladi.

1-misol. $\sqrt{x-3} = \lg(x-3)$ tenglamani yeching.

Yechish. Tenglamaning aniqlanish sohasi $x-3 \geq 0$ va $x-3 > 0$ tengsizliklarni bir vaqtda qanoatlantiruvchi sonlar to‘plamidan iborat. Tenglamaning aniqlanish sohasi bo‘sh to‘plam, demak tenglama yechimga ega emas.

Javob: ildizi yo‘q.

Shunday qilib, tenglamani yechmasdan uning ildizlari yo‘qligini aniqladik.

2-misol. $2 - \sqrt{4-x^2} = \sqrt[4]{x^4-16} + x$ tenglamani yeching.

Yechish. Tenglamaning aniqlanish sohasi $4-x^2 \geq 0$ va $x^4-16 \geq 0$ tengsizliklarni bir vaqtda qanoatlantiruvchi sonlar to‘plamidan iborat. Bundan tenglamaning aniqlanish sohasi faqat -2 va 2 sonlardagina iborat ekanligini ko‘rish qiyin emas. Bu sonlarni tenglamaga qo‘yib tekshiramiz.

$x = -2$ da tenglamaning chap tomoni 2 ga, o‘ng tomoni -2 ga teng, demak $x = -2$ tenglamaning ildizi bo‘la olmaydi.

$x = 2$ da tenglamaning chap va o‘ng tomonlari 2 ga teng, demak $x = 2$ tenglamaning ildizi bo‘ladi. **Javob:** $x = 2$.

2-misol. $\sqrt{1-x} + \sqrt{1+x^2} + \sqrt{x-1} = \sqrt{2}$ tenglamani yeching.

Yechish: Tenglamaning aniqlanish sohasini topaylik.

$$\begin{cases} 1-x \geq 0 \\ x-1 \geq 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} x \leq 1 \\ x \geq 1 \end{cases} \Rightarrow x = 1$$

Tenglamaning aniqlanish sohasi faqat bitta $x = 1$ nuqtadan iborat. $x = 1$ ni Berilgan tenglamani qanoatlantirishini tekshiramiz. $x = 1$ bo‘lsa, $\sqrt{1-1} + \sqrt{1+1^2} + \sqrt{1-1} = \sqrt{2}$, $\sqrt{2} = \sqrt{2}$ tenglik to‘g‘ri. Demak, tenglama faqat $x = 1$ ildizga ega. **Javob:** $x = 1$

2. Funksiyaning chegaralanganligidan foydalanish. Tenglama va tengsizliklarni yechishda biror to‘plamda funksiyaning quyidan yoki yuqoridan chegaralanganligi asosiy rol o‘ynaydi. Masalan, M to‘plamda $f(x) > a$, $g(x) < a$ bo‘lsa, u holda $f(x) = g(x)$ tenglama yoki $f(x) < g(x)$ ($f(x) > g(x)$) tengsizlik yechimga ega bulmaydi. Ko‘p hollarda $a = 0$ bo‘ladi, bunda M to‘plamda $f(x)$ va $g(x)$ funksiyalarning ishoralari haqida gapirish mumkin.

1-teorema. Agar haqiqiy sonlarning biror M to‘plamida $f(x) \leq a$, $g(x) \leq b$ tengsizlik o‘rinli bo‘lsa, u holda $f(x) + g(x) = a + b$ (1) tenglama M to‘plamda $\begin{cases} f(x) = a \\ g(x) = b \end{cases}$ (2) tenglamalar sistemasiga teng kuchli bo‘ladi.

Isbot. (2) ning yechimi (1) ning yechimi bo‘lishi ravshan. (1) ning yechimi (2) ning yechimi ekanligini ko‘rsatamiz. Teskaridan faraz qilamiz. x_0 (1) ning yechimi, lekin (2) ning yechimi bo‘lmasin. U holda $f(x_0) < a$ yoki $g(x_0) < b$ bo‘ladi. Buni hisobga olsak, $f(x_0) + g(x_0) < a + b$ bo‘ladi, ya‘ni x_0 (1) ning yechimi emas. Bu ziddiyat tasdiqning o‘rinli ekanligini isbotlaydi.

2-teorema. Agar haqiqiy sonlarning biror M to‘plamida $f(x) \geq a$, $g(x) \leq a$ tengsizlik o‘rinli bo‘lsa, u holda M to‘plamida $f(x) = g(x)$ tenglama $\begin{cases} f(x) = a \\ g(x) = a \end{cases}$ tenglamalar sistemasiga teng kuchli bo‘ladi.

Isbot. (2) ning yechimi (1) ning yechimi bo‘lishi ravshan. (1) ning yechimi (2) ning yechimi ekanligini ko‘rsatamiz. Teskaridan faraz qilamiz. x_0 (1) ning yechimi, lekin (2) ning yechimi bo‘lmasin. U holda $f(x_0) < a$ yoki $g(x_0) > a$ bo‘ladi. Buni hisobga olsak, $f(x_0) < g(x_0)$ bo‘ladi, ya‘ni x_0 (1) ning yechimi emas. Bu ziddiyat tasdiqning o‘rinli ekanligini isbotlaydi.

3-teorema. Agar haqiqiy sonlarning biror M to‘plamida $|f(x)| \geq a$, $|g(x)| \geq b$ (yoki $|f(x)| \leq a$, $|g(x)| \leq b$) o‘rinli bo‘lsa, u holda M to‘plamida $f(x) \cdot g(x) = a \cdot b$ tenglama tenglamalarning quyidagi sistemasining

birlashmasiga teng kuchli: $\begin{cases} \begin{cases} f(x) = a \\ g(x) = b \end{cases} \\ \begin{cases} f(x) = -a \\ g(x) = -b \end{cases} \end{cases}$

Isbot. (2) ning yechimi (1) ning yechimi bo‘lishi ravshan. (1) ning yechimi (2) ning yechimi ekanligini ko‘rsatamiz. Teskaridan faraz qilamiz. x_0 (1) ning yechimi, lekin (2) ning yechimi bo‘lmasin. U holda $|f(x_0)| < a$ yoki $|g(x_0)| < a$ ($|f(x_0)| > a$ yoki $|g(x_0)| > a$) bo‘ladi. Buni hisobga olsak, $f(x_0)g(x_0) < ab$ ($f(x_0)g(x_0) > ab$) bo‘ladi, ya‘ni x_0 (1) ning yechimi emas. Bu ziddiyat tasdiqning o‘rinli ekanligini isbotlaydi.

1-misol. $\sin(2x+1) = x^2 + 2x + 3$ tenglamani yeching.

Yechish: Ixtiyoriy x son uchun $\sin(2x+1) \leq 1$ va $x^2 + 2x + 3 = (x+1)^2 + 2 \geq 2$ o‘rinli, ya’ni tenglamaning chap tomoni 1 dan katta, o‘ng tomoni 2 dan kichik bo‘la olmaydi. Bundan berilgan tenglamaning ildizi yo‘q ekanligi kelib chiqadi.

Javob: ildizi yo‘q.

2-misol. $x^3 - x - \sin \pi x = 0$ tenglamani yeching.

Yechish: Ravshanki, 0, -1, 1 sonlari tenglamaning ildizlari bo‘ladi. Uning boshqa ildizlari yo‘qligini ko‘rsatamiz. Buning uchun $f(x) = x^3 - x - \sin \pi x$ funksiyaning toqligidan foydalanamiz, ya’ni $x > 0$, $x \neq 1$ sohani tahlil qilish kifoyadir. Bu sohani $(0;1)$ va $(1; \infty)$ oraliqlarga ajratamiz.

Berilgan tenglamani $x^3 - x = \sin \pi x$ ko‘rinishda yozib, uning chap va o‘ng tomonidagi funksiyalarni yuqoridagi oraliqlarda tekshiramiz. $(0;1)$ oraliqda $x^3 < x$ bo‘lganligi sababli $g(x) = x^3 - x$ funksiya faqat manfiy qiymatlar, $h(x) = \sin \pi x$ funksiya esa faqat musbat qiymatlar qabul qiladi. Demak, $(0;1)$ oraliqda berilgan tenglama yechimga ega emas.

$x > 1$ bo‘lganda $g(x)$ funksiya faqat musbat qiymatlar, $h(x) = \sin \pi x$ funksiya har xil ishorali qiymatlar qabul qiladi. Xususan, $(1; 2]$ oraliqda $h(x) \leq 0$, demak $(1; 2]$ oraliqda ham berilgan tenglama ildizi mavjud emas.

Agar $x > 2$ бўлса, u holda $|\sin \pi x| \leq 1$, $x^3 - x = x(x^2 - 1) > 2 \cdot 3 = 6$ bo‘ladi. Bundan berilgan tenglamaning $(2; \infty)$ oraliqda ildizi yo‘q ekanligi kelib chiqadi.

Demak, faqat $x = 0$, $x = -1$, $x = 1$ sonlar tenglamaning yechimi bo‘ladi.

Javob: $x = 0$, $x = -1$, $x = 1$.

3-misol. $\log_3 x + \log_x 3 = 2 \cos(6\pi x^2)$ tenglamaning ildizlarini hisoblang.

Yechish: $0 < x < 1$ va $x > 1$ hollarni alohida qaraymiz.

1-hol. $0 < x < 1$ bo‘lsin. U holda $\log_3 x < 0$ bo‘ladi.

$$\log_3 x + \log_x 3 = \log_3 x + \frac{1}{\log_3 x} \leq -2 \text{ va } 2 \cos(6\pi x^2) \geq -2 \text{ bo‘lganligi}$$

sababli berilgan tenglama qo‘yidagi sistemaga teng kuchli:
$$\begin{cases} \log_3 x + \log_x 3 = -2 \\ 2 \cos(6\pi x^2) = -2 \end{cases}$$

Sistemaning 1- tenglamasini yechamiz, $\log_3 x + \frac{1}{\log_3 x} = -2$,

$\log_3^2 x + 2\log_3 x + 1 = 0$, $\log_3 x = -1$, $x = \frac{1}{3}$. Bu ildiz $0 < x < 1$ shartni

qanoatlantiradi, ammo sistemaning 2-tenglamasini qanoatlantirmaganligi

$\cos\left(6\pi \cdot \frac{1}{9}\right) = \cos \frac{2\pi}{3} \neq -1$ sababli bu holda tenglama yechimga ega emas.

2-hol. $x > 1$ bo'lsa, $\log_3 x + \log_x 3 = \log_3 x + \frac{1}{\log_3 x} \geq 2$,

$2\cos(6\pi x^2) \leq 2$ bo'lganligi sababli berilgan tenglama qo'yidagi sistemaga teng kuchli:

$$\begin{cases} \log_3 x + \log_x 3 = 2 \\ 2\cos(6\pi x^2) = 2 \end{cases}$$

Sistemaning 1- tenglamasidan $x = 3$ ildizni topamiz. Bu ildiz sistemaning 2-tenglamasini qanoatlantiradi. Chunki

$$\cos(6\pi \cdot 3) = \cos(0 + 27 \cdot 2\pi) = 2\cos 0 = 2$$

Javob: $x = 3$

4-misol. Tenglamani nechta ildizi bor.

$$\sqrt{3x^2 + 6x + 7} + \sqrt{5x^2 + 10x + 14} = 4 - 2x - x^2$$

Yechish. Tenglamaning chap qismini shakl almashtirib, $y = \sqrt{x}$ funksiyani

$$\begin{aligned} \text{o'suvchiligidan foydalanamiz. } & \sqrt{3x^2 + 6x + 7} + \sqrt{5x^2 + 10x + 14} = \\ & = \sqrt{3(x+1)^2 + 4} + \sqrt{5(x+1)^2 + 9} \geq \sqrt{4} + \sqrt{9} = 2 + 3 = 5 \end{aligned}$$

Tenglamaning o'ng qismini shakl almashtirib, $4 - 2x - x^2 = 5 - (x+1)^2 \leq 5$

U holda berilgan tenglama quyidagi tenglamalar sistemasiga teng kuchli

$$\begin{cases} \sqrt{3(x+1)^2 + 4} + \sqrt{5(x+1)^2 + 9} = 5 \\ 5 - (x+1)^2 = 5 \end{cases}$$

2-tenglamadan $x = -1$ ildizni topamiz. Bu ildiz sistemaning 1- tenglamasini qanoatlantiradi.

Javob: $x = -1$

5-misol. Tenglamaning ildizlari yig'indisini toping.

$$3 - 4x - 4x^2 = 2^{4x^2 + 4x + 3}$$

Yechish. Tenglamaning chap va o'ng qismini shakl almashtiraylik.

$2^{4x^2+4x+3} = 2^{(2x+1)^2+2} \geq 2^2 = 4$, $3-4x-4x^2 = 4-(2x+1)^2 \leq 4$. U holda 2-teoremaga asosan berilgan tenglama quyidagi tenglamalar sistemasiga teng kuchli:

$$\begin{cases} 4-(2x+1)^2 = 4 \\ 2^{(2x+1)^2+2} = 4 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x = -\frac{1}{2} \\ x = -\frac{1}{2} \end{cases} \Rightarrow x = -\frac{1}{2} \text{ ildizni topamiz.}$$

Javob: $x = -\frac{1}{2}$

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xoljigitov D. et al. DIOFONT TENGLAMALARINI YECHISHDA ZANJIRLI KASRLAR XOSSALARIDAN FOYDALANIB YECHISH USULLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 282-287.
2. Mamanov S. K. va boshq. biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati // eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar. – 2023. - T. 2023 yil. 13-17 betlar.
3. Dilmurod X., Jo'raboyevich R. N., AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING M. V. M. F. O'QITISH JARAYONIDA FOYDALANISHNING AHAMIYATI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. 708711-sahifa.
4. Qahhorov M., Xoljigitov D. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish //matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
5. Xoljigitov D., Prnazarov S. H. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
6. Xoljigitov D., MANTIQUIY I. I. G. N. Y. MASALALARNI YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.
7. Xoljigitov D., Isroilov I. GRAFLAR NAZARIYASI YORDAMIDA MANTIQUIY masalalarini YECHISH // matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.
8. Xoljigitov D. GEOMETRIYANING ALGEBRAIK TENGLAMALARNIGAE YECHISHGA bazi TATBIQLARI // matematika va informatika jurnali. – 2021. - Jild 1. – №. 3.

TRIGONOMETRIK TENGLAMALARNING KUNDALIK HAYOTDA ISHLATILISHI

Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali o‘qituvchisi

xoljigitovdilmurod93@gmail.com

Narziqulov Sirojiddin, Shomiddinov Sherdor, Nurmatov Diyorbek

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabalari

s8304344@gmail.com

sherdorshomiddinov0306@gmail.com

nurmatovdiyorbek71@gmail.com

Annotasiya: Mazkur maqolada tirigonometrik tenglamalar, uning tarixi va trigonometrik tenglamalarning real hayotda ishlatilishi, afzalliklari haqida mulohazalar berilgan bolib bir qancha takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar. Trigonometriya, burchak, uzunlik, balandlik, trigonometrik tenglamalar.

Trigonometriya burchaklar, uzunliklar va balandliklar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi. Miloddan avvalgi III asrda astronomiyadan geometrik tadqiqotlargacha bo'lgan ilovalarni o'z ichiga olgan holda paydo bo'lgan. Endi u o'z ilovalarini muhandislik, fizika, geodeziya, arxitektura, astronomiya va hatto jinoyat joyini tekshirish kabi kengroq sohalarga tarqatdi.

Masofalarni hisoblash vazifasidan tashqari, trigonometriyani jalb qilish yulduzning kosmosdagi harakatini ifodalovchi epitsikllar va ekssentrlar tizimining parametrlarini aniqlashni talab qildi. Keng tarqalgan fikrga ko'ra, bu muammoni birinchi marta Gipparx (miloddan avvalgi 2-asr o'rtalari) quyosh va oy orbitalarining elementlarini aniqlashda qollagan oldingi davr astronomlari ham shu kabi ishlar bilan shug'ullangan bo'lishi mumkin. Bizgacha yetib kelmagan birinchi trigonometrik jadvallarning muallifi Gipparx hisoblanadi. Biroq, ba'zi qolyozmalarga ko'ra, birinchi trigonometrik jadvallar miloddan avvalgi III asrda

Pergalik Apollonius tomonidan tuzilgan degan taxminlar bor Ko'pgina hollarda o'quvchining tenglamalarni yechish usullarini

o'zlashtirishdagi muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligi, asosan, tenglama turini qanchalik to'g'ri aniqlay olishi va uni yechishning barcha bosqichlari ketma-ketligini eslab qolishiga bog'liq. Albatta, bu talabani bajarish qobiliyatiga ega ekanligini nazarda tutadi. Trigonometrik tenglamani yechish uchun biz quyidagilarni sinab ko'rishimiz kerak: Tenglamaga kiritilgan barcha funktsiyalarni "bir xil burchaklarga" keltirish, tenglamani "bir xil funktsiyalar" ga keltirish, tenglamaning chap tomonini koeffitsientlarga ajrating va hokazo. Ammo trigonometrik tenglamalarning asosiy turlari va ularning yechimini topishning bir

qancha tamoyillari haqidagi bilimlarga qaramay, ko'plab talabalar hali ham har bir tenglama oldida o'zlarini boshi berk ko'chada topadilar, bu esa avvalgilaridan bir oz farq qiladi. U yoki bu tenglamaga ega bo'lgan odam nimaga intilishi kerakligi, nega bitta holatda formulalarni qo'llash kerakligi noma'lumligicha qolmoqda. Shunga asoslanib trigonometrik tenglamalarga quyidagi tariflar mos tushadi.

Ta’rif 1. Trigonometrik tenglama - bu trigonometrik funksiyalar belgisi ostida noma'lum bo'lgan tenglama.

Ta’rif 2. Trigonometrik tenglamaning burchaklari bir xil deyiladi, agar unga kiritilgan barcha trigonometrik funksiyalar teng argumentlarga ega bo'lsa. Trigonometrik tenglama, agar u trigonometrik funksiyalardan faqat bittasini o'z ichiga olsa, bir xil funksiyalarga ega deyiladi.

Ta’rif 3. Trigonometrik funksiyalarni o'z ichiga olgan monomialning darajasi unga kiritilgan trigonometrik funksiyalarning darajalari yig'indisidir.

Ta’rif 4. Agar undagi barcha monomiallar bir xil darajaga ega bo'lsa, tenglama bir jinsli deb ataladi. Bu daraja tenglamaning tartibi deb ataladi.

Ta’rif 5. Faqat funksiyalarni o'z ichiga olgan trigonometrik tenglama $\sin$ va $\cos$, agar trigonometrik funksiyalarga nisbatan barcha monomiallar bir xil darajaga ega bo'lsa va trigonometrik funksiyalarning o'zi teng burchaklarga ega bo'lsa va monomiallar soni tenglama tartibidan 1 ga ko'p bo'lsa, bir jinsli deyiladi.

Trigonometrik tenglamalarning asosiy turlari.

Kvadratga keltiruvchi tenglamalar.

1) $2 \sin 2x - \cos x - 1 = 0$ tenglamani yeching.

$$2(1 - \cos^2 x) - \cos x - 1 = 0$$

$$2\cos^2 x + \cos x - 1 = 0$$

$$\text{Обозначим } \cos x = y$$

$$2y^2 - y - 1 = 0$$

$$y_1 = 1; y_2 = -\frac{1}{2}$$

$$\text{a) } \cos x = 1; x = 2\pi k, k \in \mathbb{Z}$$

$$\text{b) } \cos x = -\frac{1}{2}; x = \pm \frac{2\pi}{3} + 2\pi k, k \in \mathbb{Z}$$

Javob: $2\pi k, \pm \frac{2\pi}{3} + 2\pi k, k \in \mathbb{Z}$

Bir jinsli tenglamalar: $a \sin x + b \cos x = 0$

$a \sin 2x + b \sin x \cos x + c \cos 2x = 0$ chunki $2x = 0$.

$2 \sin x - 3 \cos x = 0$ tenglamasini yeching

Yechish: $\cos x = 0$ bo'lsin, keyin $2 \sin x = 0$ va $\sin x = 0$ - ziddiyat.

bu $\sin 2x + \cos 2x = 1$. Demak, $\cos x \neq 0$ va biz tenglamani $\cos x$ ga bo'lishimiz mumkin.

Oling

$$2 \tan x - 3 = 0,$$

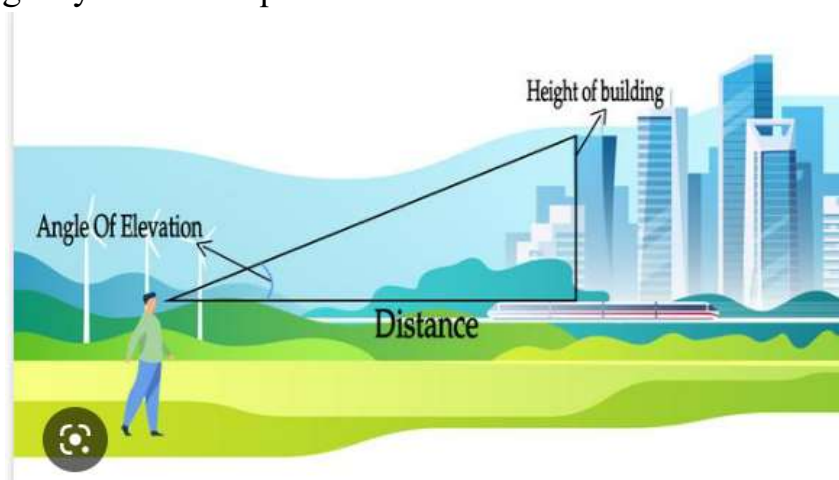
$$\tan x = \frac{3}{2},$$

$$x = \arctg \frac{3}{2} + \pi k, k \in \mathbb{Z}.$$

Javob: $\arctg \frac{3}{2} + \pi k, k \in \mathbb{Z}$

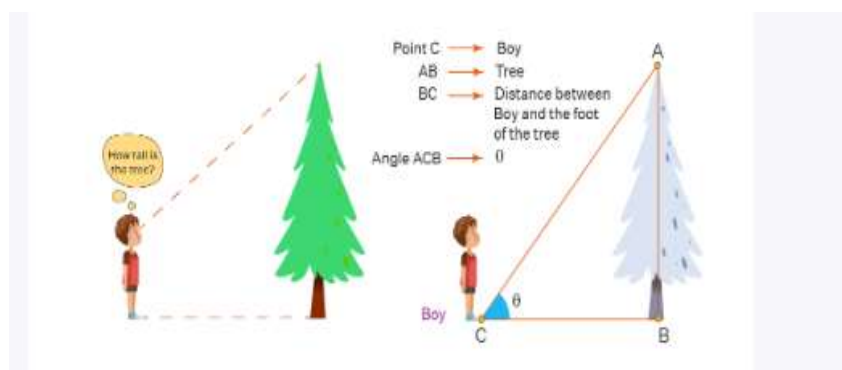
Trigonometrik tenglamalarning hayotga tadbiqu

Trigonometriyani uzunlik, balandlik va burchaklarni o'rganishda ishtirok etadigan uchburchaklar bilan hisob-kitoblar sifatida aniqlash mumkin. Trigonometriya va uning funktsiyalari kundalik hayotimizda juda ko'p qo'llaniladi. Masalan, u geografiyada diqqatga sazovor joylar orasidagi masofani o'lchash uchun, astronomiyada yaqin yulduzlar masofasini o'lchash uchun, shuningdek, sun'iy yo'ldosh navigatsiya tizimida qo'llaniladi.

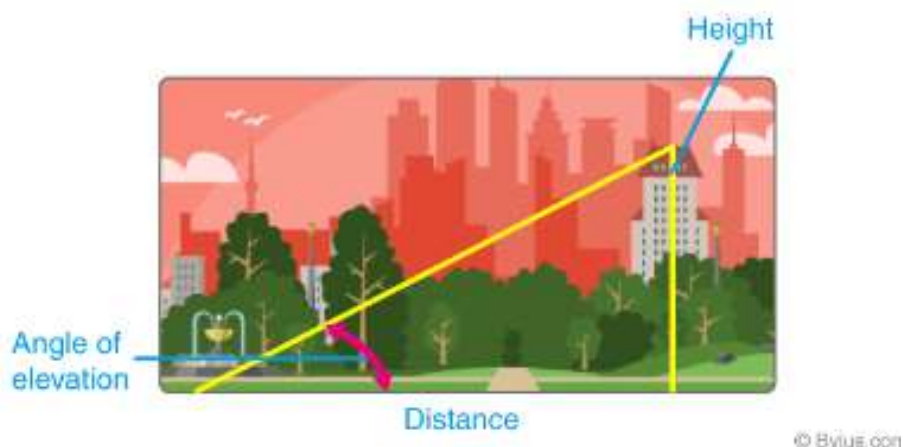

Astronomiya va geografiyadan tashqari, trigonometriya sun'iy yo'ldosh navigatsiyasi, kompyuter musiqasini ishlab chiqish, kimyo raqamlar nazariyasi, tibbiy tasvirlash, elektronika, elektrotexnika, qurilish muhandisligi, arxitektura,

mashinasozlik, okeanografiya, seysmologiya, tasvirni siqish va o'yin kabi turli sohalarda qo'llaniladi.

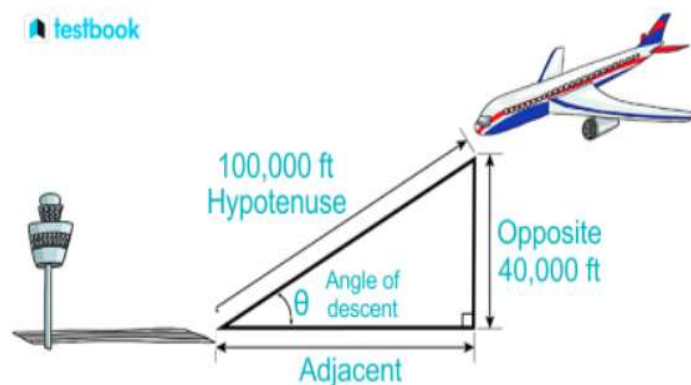

U amaliy masalalarni hal qilishda bevosita qo'llanilmasligi mumkin, lekin turli sohalarda qo'llaniladi. Misol uchun, trigonometriya kompyuter musiqasini ishlab chiqishda qo'llaniladi: siz bilganingizdek, tovush to'lqinlar shaklida va bu to'lqin naqshida, kompyuter musiqasini rivojlantirish uchun sinus yoki kosinus funktsiyasi orqali tarqaladi. Bu erda trigonometriya va uning funktsiyalari qo'llaniladigan bir nechta ilovalar mavjud. Trigonometriya bino yoki tog'ning balandligini o'lchashda qo'llaniladi. Binoning nuqtai nazaridan masofasi va balandlik burchagi trigonometrik funktsiyalar yordamida binoning balandligini osongina aniqlashi mumkin.

Aviatsiyada trigonometriya

Aviatsiya texnologiyasi so'nggi bir necha yil ichida ko'plab yangilanishlar bilan rivojlandi. Shamolning tezligi, yo'nalishi va masofasi, shuningdek tezligi va yo'nalishi hisobga olingan. Shamol parvoz qachon va qanday amalga oshishida muhim rol o'ynaydi. Bu tenglamani trigonometriya yordamida yechish mumkin. Misol uchun, agar samolyot soatiga 250 milya tezlikda harakatlansa, sharqdan 55° shimolda va janubdan soatiga 19 milya tezlikda shamol esadi. Ushbu hisob trigonometriya va uchburchakning samolyotni to'g'ri yo'nalishga olib boradigan uchinchi tomonini topish yordamida hal qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xolmurod o'g'li X. D. et al. O 'QUVCHILARNING KRIATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA MATNLI MASALALARDAN FOYDALANISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 20. – №. 7. – С. 156-161.
2. Xoljigitov D. GEOMETRIYANING ALGEBRAIK TENGLAMALARNI YECHISHGA BAZI TATBIQLARI //Журнал математики и информатики. – 2021. – Т. 1. – №. 3.
3. Dilmurod X., Jo'raboyevich R. N. AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING MULTIMEDIA VOSITALARIDAN MATEMATIKA FANINI O'QITISH JARAYONIDA FOYDALANISHNING AHAMIYATI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. – С. 708-711.

4. Xoljigitov D., Isroilov I. GRAFLAR NAZARIYASI YORDAMIDA MANTIQIY MASALALARNI YECHISH //Журнал математики и информатики. – 2022. – Т. 2. – №. 2.
5. Xoljigitov D., Prnazarov S. H. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish //Журнал математики и информатики. – 2022. – Т. 2. – №. 1.
6. Xolmurod o‘g‘li, Xoljigitov Dilmurod, Boboyev Akbarshoh Ibrohim o‘g‘li, and Eshmurodova Sabrina Mamasoliyevna. "PARAMETR QATNASHGAN TENGLAMALARNI YECHISHDA HOSILADAN FOYDALANISH." (2023): 15-22.
7. Xolmurod o‘g‘li, Xoljigitov Dilmurod, and Absattorov Hasan Isroil o‘g‘li. "NOSTANDART TENGLAMALARNI YECHISHDA HOSILADAN FOYDALANISH." (2023): 6-14.
8. Dilmurod, Xoljigitov, et al. "HAJM VA YUZALARNI TOPISHDA ANIQ INTEGRALNING TADBIQLARI." (2023): 23-30.
9. Mamanov S. Matematika fanini kasbga yo‘naltirib o‘qitish negizida bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyatiga tayyorlashning hozirgi ahvoli va uni rivojlantirish yo‘llari //Журнал математики и информатики. – 2022. – Т. 2. – №.
10. Уринбоев Ф. Ш., Маманов С., Горабеков О. НЕКОТОРЫЕ ГЕОМЕТРИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИНФОРМАТИКИ И КОММУНИКАЦИОННЫМ ТЕХНОЛОГИЙ //Актуальные научные исследования в современном мире. – 2016. – №. 5-4. – С. 125-127.
11. Mamanov S. DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCES IN VOCATIONAL SCHOOLS THROUGH CAREER DIRECTED TRAINING //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2023. – №. Special Issue. – С. 120-127.
12. Туракулов О., Маманов С. Fanlarni kasbga yo‘naltirib o‘qitishda bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish yo‘llari //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 110-113.
13. Hikmat o‘g‘li A. S. et al. BIR UMUMLASHGAN FIRIDRIXS MODELINING XOS QIYMATLARI JOYLASHISH O‘RNI HAQIDA //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 20. – №. 1. – С. 77-83.
14. Hikmat o‘g‘li A. S. et al. BIR UMUMLASHGAN FRIDRIXS MODEL OPERATORINING XOS QIYMATI HAQIDA //Conferencea. – 2023. – С. 147-148.
15. Alimardanovich N. T. et al. ODDIY ITERATSION USUL //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 20. – №. 1. – С. 160-168.
16. Alimardanovich N. T. et al. ZEYDEL USULI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 20. – №. 1. – С. 169-176.
17. Alimardanovich N. T. et al. CHIZIQLI ALGEBRAIK TENGLAMALAR TIZIMINI ECHISH. ITERATSION USULLAR //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 20. – №. 1. – С. 153-159.

18. Hikmat o‘g‘li A. S. et al. BIR UMUMLASHGAN FIRIDRIXS MODELINING XOS QIYMATLARI JOYLASHISH O‘RNI HAQIDA //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 20. – №. 1. – С. 77-83.
19. Hikmat o‘g‘li A. S. et al. BIR UMUMLASHGAN FRIDRIXS MODEL OPERATORINING XOS QIYMATI HAQIDA //Conferencea. – 2023. – С. 147-148.
20. Xolmanova, K. (2023). MAKSIMUMLI DIFFERENSIAL TENGLAMALAR UCHUN YARIM O‘QDA BOSHLANG‘ICH MASALA. *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(21). извлечено от <http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/382>
21. Содиков Т. А. и др. НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ ПРИВЕДЕНИЯ К КАНОНИЧЕСКОМУ ВИДУ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТИПА ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫХ УРАВНЕНИЙ С ЧАСТНЫМИ ПРОИЗВОДНЫМИ //МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: К ВЕРШИНАМ ПОЗНАНИЯ 3. – 2023. – С. 7. <https://elibrary.ru/item.asp?id=50520439#page=7>
22. Yuldashev T. K., Kholmanova K. Y “NONLINEAR FREDHOLM INTEGRO-DIFFERENTIAL EQUATI WITH DEGENERATE KERNEL AND NONLINEAR МАХИМА” НЕЛИНЕЙНОЕ ИНТЕГРОДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЕ УРАВНЕНИЕ ФРЕДГОЛЬМА С ВЫРОЖДЕННЫМ ЯДРОМ И НЕЛИНЕЙНЫМИ МАКСИМАМИ // Журнал математики и информатики. – 2021. – Т. 1. – №. 3 <https://phys-tech.jdpu.uz/index.php/matinfo/login?source=%2F>

BOSHQARISHDA AXBOROT VA KOMMUNIKATSIYA

Ubaydullayev Vasila Sadullayevna
UZMUJF o‘qituvchisi

Otamurodova Madina Ulug‘bek qizi, O‘zarqulova Nargiza Bolbek qizi
UZMUJF talabalari

Annotatsiya: Ushbu mavzu boshqaruv jarayonida axborotning tutgan o‘rni, kommunikatsiya tizimlarining mohiyati va ularning tashkilot faoliyatiga ta’sirini yoritadi. Axborot boshqaruv qarorlarini qabul qilishning asosiy manbai bo‘lib, uni to‘plash, qayta ishlash va yetkazish samaradorligi boshqaruv sifatini belgilaydi. Mavzuda ichki va tashqi kommunikatsiya jarayonlari, rahbar va xodimlar o‘rtasidagi axborot almashinuvi, kommunikatsion texnologiyalar, zamonaviy axborot tizimlari, shuningdek raqamli boshqaruvning afzalliklari tahlil qilinadi. Shuningdek, noto‘g‘ri yoki yetarli bo‘lmagan axborotning boshqaruvdagi xatolarga olib kelishi, samarali muloqotning tashkilot rivojiga ijobiy ta’siri haqida fikr yuritiladi. Mazkur mavzu zamonaviy boshqaruv amaliyotida axborot va kommunikatsiya jarayonlarini optimallashtirish bo‘yicha nazariy va amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: axborot, tashkilot, texnologiya, avtomatlashtirish, kommunikatsiya, mexanizmlashtirish, kompyuter, tijoratlashtirish.

Boshqarish jarayonlarini axborot bilan tahminlashni takomillashtirish yo‘nalishlari. tashkilot faoliyatini umuman olib qaraganda, rahbarlar tashkilotning informatsiya markazi hisoblanadilar. chunki, ular turli miqdordagi va ko‘rinishdagi informatsiyani qabul qiladilar, qayta ishlaydilar, tartiblashtiradilar, saqlaydilar va uzatadilar. bundan tashqari, ular faqat o‘zlari ishlab chiqqan informatsiya (turli qarorlar, loyihalar, maslahatlar va h.k.) orqali tashkilotni boshqaradilar va tashqi muhitga tahsir ko‘rsatadilar. boshqarish esa munosabatlarga tahsir etish demakdir. munosabatlar o‘z navbatida asosan informatsiya oqimi orqali o‘rnatiladi. Demak, tashkilot doirasida kommunikatsiyani yo‘lga qo‘yish har qanday boshqarish ishlari uchun muhim bog‘lovchi jarayondir, chunki boshqarish - turli munosabatlarni muvofiqlashtirish va tartiblashtirishdan iborat. Tashkilot faoliyatining uzluksizligi va bir maromdaligini tahminlash hamda boshqarish uchun zarur bo‘lgan informatsiya tizimini tashkil qilishda iloji boricha birlamchi (yahni ishlov berilmagan) axborotlarni kamaytirish, berilgan mahlumotlarni ko‘proq ishlatish, faqat boshqaruv uchun zarur bo‘lgan, diqqatga sazovor va qaror qabul qilish uchun kerakli axborotlarni berib borish zarur. Axborotlarni kamaytirish korxonaning hisoblash markazida saqlanuvchi shartli o‘zgarmaydigan axborotlar hisobiga amalga oshirilishi kerak. axborotlarning kamayishi avvalo shifr va kodlar kiritilishi hisobiga amalga oshiriladi. shu bilan birga bir xil mahlumotlar turli axborotlar olish maqsadida bir necha marta takror ishlatilishi mumkin. Boshqaruv jarayonining ulkan taraqqiyoti axborotlarga qayta ishlov Berishda kompyuter texnikasidan keng miqyosda foydalanishdir. Mexanizatsiyalashgan va avtomatlashtirilgan axborot tizimining samaradorligi ularning quyidagi ishlarni bajara olishiga bog‘liq:

1. Juda oz vaqt ichida tashkilotning ichki xo‘jaliklaridan olingan axborotlarga ishlatish uchun qulay shaklda ishlov bera olish;
2. Avvaldan mahlum bo‘lgan iqtisodiy natijalar bilan birgalikda boshqaruvni asoslash niyatida axborotni imkoniyati boricha kengaytira olish;
3. Axborotlarni tartibga solingan holda jamlay olish va uzoq vaqt saqlay olish;
4. Qaror qabul qilish uchun axborotlarga maromiga yetkazib ishlov bera olish

Agarda tashkilotlar kompyuter hamda boshqaruv texnikasi bilan jixozlangan axborot boshqaruv markaziga ega bo‘lsalar, unda axborotlarga ishlov berish jarayoni quyidagi operatsiyalardan iborat bo‘ladi: Birlamchi axborotni qabul qilish va uni kompyuterga kiritish uchun tayyorlash, axborotlarni kompyuterga kiritish, axborotlarga ishlov berish, ularni chiqarish, axborotni boshqarish uchun kerakli joylarga berish, qabul qilingan qarorlarni aloqa tizimi vositasi bilan boshqariluvchi obyektlarga yetkazish va axborotlarni kelajakda ishlatish uchun qulay ko‘rinishda saqlash. Boshqaruv tizimida qayta ishlangan informatsiyalar natijasini belgilash shakllari muhim ahamiyatga ega. ular qaror qabul qilish jarayonida inson tushunib etishi uchun qulay bo‘lmog‘i kerak. Qayta ishlanuvchi axborot hajmining o‘sishi va boshqarishning murakkablashishi tabiiy ravishda kompyuterlarni qo‘llash zaruriyatini keltirib chiqaradi va bu axborotli boshqaruv tizimini shakllanishiga olib keladi. bunda avtomatlashtirilgan boshqarish tizimlari vujudga keladi. ularga

“odammashina” tizimlari, boshqarish vazifasini amalga oshirishda, yahni axborotni yig‘ish va qayta ishlashda obhektni maqsadga muvofiq ishlab turishini tahminlashda qo‘llaniladigan texnika vositalari va boshqaruv texnikasi kiradi. menejer boshqaruv jarayonida qanchalik axborotlar bilan to‘liq tahminlansa oqilona boshqaruv qarorlari qabul qilishga erishadi. bu esa tashkilotni samarali boshqarilishiga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, boshqaruv jarayonida axborot va kommunikatsiya eng muhim strategik resurslardan biri hisoblanadi. Tashkilotning samarali faoliyati rahbarning to‘g‘ri, aniq va o‘z vaqtida yetib kelgan axborotga tayanib qaror qabul qilish qobiliyatiga bevosita bog‘liqdir. Axborotning to‘g‘ri tashkil etilishi, uning oqilona tahlil qilinishi va samarali kommunikatsiya kanallari orqali yetkazilishi boshqaruv jarayonining sifatini oshiradi, xatolarni kamaytiradi va jamoada o‘zaro ishonch muhitini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayev A., Saidov S. Boshqaruv asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.
2. Fayzullayev B. Menejment nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
3. Muminov O. Axborot tizimlari va texnologiyalari. – Toshkent: Innovatsion nashriyot, 2021.
4. Karliyev M. Kommunikatsiya va boshqaruv psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2022.
5. Убайдуллаева В. Фанларни ўқитишда инновацион ёндашув //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 134-137.
6. Ubaydullaeva V. Digitization-an important “Driver” of the development of New Uzbekistan //Информатика и инженерные технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 173-176.

5-SHO‘BA.

QURILISH VA ENERGETIKA SOHASIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALAR TAHLILI: NATIJA VA ISTIQBOLLAR

SANOAT KORXONALARIDA ISHLAB CHIQUARISH JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISH VA ZAMONAVIY BOSHQARUV TEKNOLOGIYALARINI QO‘LLASH

Abdulhamidov Abdullajon Ortiq o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali 3-bosqich talabasi.

Ilmiy rahbar: Usmonova Vasila Botirovna

abdulabdullajon3232.32@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sanoat korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish va zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini qo‘llashning dolzarbligi, afzalliklari hamda amaliy yo‘nalishlari yoritiladi. Raqamli texnologiyalar, xususan, IoT, sun‘iy intellekt, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va big data yechimlari sanoat jarayonlarining samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va mahsulot sifatini barqaror ta‘minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qilishi ko‘rsatiladi. Shuningdek, raqamlashtirish ishlab chiqarishni real vaqt rejimida monitoring qilish, ishlab chiqarish quvvatlarini optimallashtirish va inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni sezilarli kamaytirish imkonini berishi tahlil qilinadi. Maqolada raqamli transformatsiya jarayonining muvaffaqiyatli kechishi uchun korxonalarda zamonaviy boshqaruv yondashuvlarini joriy etish, malakali kadrlarni tayyorlash hamda innovatsion infratuzilmani shakllantirish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Sanoat, texnologiya, innovatsiya, investitsiya, sarmoya, sanoat zonasi, qaror, import, strategiya.

Bugungi jadallik bilan rivojlanib borayotgan ijtimoiy va iqtisodiy hayotimizda yangi turdagi texnika va texnologiyalarning o‘rni juda katta bo‘lib bormoqda. Shu bilan bir qatorda ulardan iqtisodiy faoliyatni olib borishda ham keng miqyosda foydalanilmoqda, xususan sanoat korxonalari hozirgi kunda eng ko‘p texnika va texnologiyalar qo‘llanilayotgan iqtisodiy tarmoq hisoblanadi. Ushbu ketirilgan maqolada ham yuqoridagi fikrlar yoritib o‘tilgan va ularning yurtimizdagi sanoat zonalarini va korxonalariga tadbiq qilinishi to‘g‘risida so‘z boradi. Bu maqsadda yana shuni alohida ta‘kidlab o‘tish zarurki muhtaram prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirzeyoyev respublikada raqamli biznes va avtomatlashtirilgan korxonalar faoliyatini rivojlantirishga katta e‘tibor bermoqda va shu maqsadda qator davlat strategiyalari davlat rahbarimiz tomonidan ishlab chiqilmoqda. Real sektorda esa korxonalar faoliyatini takomillashtirish va sanoat zonalarini kengaytirishga va yangi sanoat zonalarini tashkil qilishga ham alohida

e’tibor berilmoqda, bu maqsadda birgina xorijiy investitsiyalarni ko‘rib o‘tadigan bo‘lsak qo‘yidagi raqamlarni ko‘rishimiz mumkin.

O‘zbekiston sanoatining raqamli transformatsiyasi davlat darajasida strategik yo‘nalishga aylangan. Xususan, Prezidentning “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasi bo‘yicha 5-oktabr 2020-yilda imzolangan farmoni mamlakatda raqamli infratuzilmani modernizatsiya qilish, elektron xizmatlar ko‘lamini kengaytirish, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va sanoat tarmoqlarida zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etishga qaratilgan keng ko‘lamli davlat dasturini boshlab berdi. Ushbu hujjat orqali sanoat korxonalarida raqamli monitoring tizimlari, aqlli ishlab chiqarish (Smart Factory) elementlari, sun‘iy intellekt asosidagi tahlil platformalari va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish davlat siyosati darajasida belgilab qo‘yildi. Bu esa O‘zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish, samaradorlikni kuchaytirish va yangi texnologik bosqichga chiqishga xizmat qilmoqda⁸⁶.

Prezident Shavkat Mirziyoyev 19-dekabr kuni investitsiya bo‘yicha 2024-yildagi natijalar sarhisobi va kelgusi yilgi vazifalar muhokamasi yuzasidan yig‘ilish o‘tkazdi.

2017-yildan buyon mamlakatimiz iqtisodiyotiga barcha manbalar hisobidan 188 milliard dollar investitsiya kiritilgan. Shundan 87 milliard dollari chetdan jalb qilingan. Natijada investitsiyalarning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 30 foizdan oshib, barqaror iqtisodiy o‘sinhga zamin bo‘layapti.

Bu yil iqtisodiyotga kiritilgan investitsiyalar hajmi 1,3 baravar ko‘payib, 36 milliard dollardan oshdi. Bularning hisobiga yil boshidan buyon qo‘shimcha 70 trillion so‘mlik qiymat beradigan 560 ta yirik va o‘rta loyihalar ishga tushirildi. Kelasi yildan eksportni yana 1 milliard dollarga oshirish imkoniyati paydo bo‘ldi.

Soha va hududlarda ochilayotgan imkoniyatlar bilan bu natijalarni yanada oshirsa bo‘ladi.

Joriy yil so‘ngiga qadar esa 43 milliard dollarlik investitsiyalarni o‘zlashtirish ko‘zda tutilmoqda. Bu orqali 300 dan ortiq yirik loyiha bajarilishi, import o‘rnini bosuvchi 662 ta yangi mahsulot ishlab chiqarilishi kutilmoqda⁸⁷.

Shu bilan birga ishlab chiqarish va xizmatlar sohalariga zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy boshqaruv texnologiyalari korxona faoliyatini real vaqt rejimida rejalashtirish, monitoring qilish va optimallashtirishga xizmat qiluvchi raqamli, analitik va avtomatlashtirilgan tizimlar majmuasidir. Bugungi kunda global sanoat korxonalarida qo‘llanilayotgan boshqaruv usullari an’anaviy yondashuvlardan farqli ravishda ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish, sun‘iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish imkonini yaratadi.

Eng muhim texnologiyalardan biri — ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari bo‘lib, ular korxonaning moliya, ishlab chiqarish, logistika, kadrlar va marketing kabi bo‘limlarini yagona axborot maydoniga birlashtiradi. MES (Manufacturing Execution System) tizimlari esa ishlab chiqarish jarayonini real vaqt

⁸⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son.

⁸⁷ O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya vazirligi, 19-dekabr 2024-yil hisoboti.

rejimida boshqaradi, xatolarni kamaytiradi va resurslardan foydalanishni optimallashtiradi. CRM (Customer Relationship Management) texnologiyalari mijozlar bilan ishlash jarayonlarini avtomatlashtirib, sotuv samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, Big Data, IoT, sun‘iy intellekt, bulutli hisoblash, business intelligence (BI) va robotlashtirilgan jarayonlarni boshqarish (RPA) kabi innovatsion yechimlar bugungi korxonalar uchun strategik ustunlik yaratmoqda. Bu texnologiyalar orqali korxonalar xarajatlarni qisqartiradi, tezkor tahlilga ega bo‘ladi, jarayonlar aniq va shaffoflashadi hamda boshqaruvning samaradorligi oshadi⁸⁸.

Zamonaviy sanoat zonalariga yangi turdagi texnologiyalarni jalb qilish maqsadida respublikamizga xorijiy investitsiyalarning katta oqimi jalb qilinmoqda. Shu maqsadda davlatimiz rahbarining 2024-yil 20-martdagi tegishli qaroriga asosan tashkil etilgan “Yangi avlod” sanoat zonasida hududdagi istiqbolli loyihalardan biri “East Can Solutions” kompaniyasi tomonidan amalga oshirilmoqda. Bu yerda alyumin qadoq ishlab chiqarish va salqin ichimliklar quyish majmuasi tashkil etildi.

Prezidentimiz loyihaning istiqboli, u yerda tayyorlanayotgan mahsulotlar ko‘rgazmasi bilan tanishdi. Shu yerda loyihaga rasman start berildi.

Korxona 21 gektar hududda joylashgan. Qiymati 90 million dollar bo‘lgan ushbu loyiha asosan xorijiy investitsiyalar hisobiga moliyalashtirilmoqda.

Markaziy Osiyodagi sanoqli korxonalar sirasiga kiruvchi bu majmua AQSH, Buyuk Britaniya, Italiya va Germaniyada ishlab chiqarilgan zamonaviy uskunalar bilan jihozlandi. Ishlab chiqarish jarayoni esa to‘liq raqamlashtirilgan.

Korxonada ishlab chiqarish quvvati bosqichma-bosqich oshirib boriladi. Ilk bosqichda yiliga 600 million dona, keyingi bosqichlarda esa 1,1 milliard va 2,2 milliard dona alyumin qadoq mahsulotlari ishlab chiqariladi. Bu ko‘rsatkichlar nafaqat ichki bozor ehtiyojini qondirish, balki mintaqaviy miqyosda raqobatbardosh mahsulot eksport qilish imkonini ham yaratadi.

Loyihaning ishga tushishi natijasida 60 million dollarlik import o‘rni qoplanib, 20 million dollarlik eksport imkoniyati yaratiladi.

Mahalliyashtirish darajasi 90 foizga yetkaziladi. E‘tiborlisi, korxonadagi barcha loyihalar to‘liq ishga tushishi bilan 500 ta yangi ish o‘rni yaratiladi. Byudjet uchun esa salmoqli soliq tushumlari ta‘minlanadi⁸⁹.

Prezidentga shu yerda “Yangi avlod” maxsus sanoat zonasida amalga oshirilayotgan ishlarning borishi haqida axborot berildi. Mas’ullar sanoat zonasining umumiy rivojlanish strategiyasi, mahalliyashtirish, raqamlashtirish va energiya tejankor texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha qilingan ishlar xaqida ma’lumot berdi.

Bu yerda oziq-ovqat, elektrotexnika, mashinasozlik, kimyo va qurilish materiallari yo‘nalishlarida jami 1 milliard 200 million dollarlik 58 ta loyiha amalga oshirilmoqda. Davlatimiz rahbariga ularning 28 tasi taqdimot qilindi. Yaqin istiqbolda amalga oshadigan ushbu tashabbuslar amalga oshishi natijasida 7 ming 600 ta yangi ish o‘rni yaratiladi.

⁸⁸ Maxmudova Guljaxon Nematdjonovna. Raqamli iqtisodiyot. Darslik. –T.: “Universitet”, 2022.

⁸⁹ Prezident.uz rasmiy sayti. <https://president.uz/oz/lists/view/8573>

Ular nafaqat iqtisodiy samara, balki yangi ish o‘rinlari, eksport salohiyati va mahalliy ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirish orqali ijtimoiy barqarorlikka ham xizmat qilishi qayd etildi.

Davlatimiz rahbari milliy brendlar ostida yangi mahsulotlar ishlab chiqarish, O‘zbekistonni mintaqaviy “elektrotexnika xabi”ga aylantirish vazifasini qo‘ygan. Shu munosabat bilan joriy yilning 22-iyul sanasida prezidentimiz Jizzax viloyati Zomin tumanida tashkil qilingan yangi maishiy texnikalar ishlab chiqarishga moslashga yangi zavod faoliyati bilan tanishib chiqadilar. “Navoiy” maxsus sanoat parkining filiali sifatida tashkil etilgan majmua 80 gektarda joylashgan. Loyihaning umumiy qiymati 150 million dollar. Bu yerda kir yuvish mashinasi, sovutkich, televizor, elektr suv isitkich kabi yiliga 1 million dona maishiy texnika hamda butlovchi qismlar ishlab chiqariladi. 100 turdagi mahsulotlar natijasida mahalliyashtirish darajasi 70 foizga yetadi.

Muhimi, yillik ishlab chiqarish hajmi 320 million dollar bo‘ladi. Shundan 140 million dollarlik mahsulot eksportga yo‘naltiriladi. 7 mingdan ziyod aholi ish bilan ta‘minlanadi.

Sanoat parkida tayyorlangan mahsulotlar Ozarbayjon, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston singari 15 dan ortiq mamlakatga eksport qilinadi⁹⁰.

O‘zbekiston sanoatining raqamli transformatsiyasi davlat darajasida strategik yo‘nalishga aylangan. Xususan, Prezidentning “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasi bo‘yicha 5-oktabr 2020-yilda imzolangan farmoni mamlakatda raqamli infratuzilmani modernizatsiya qilish, elektron xizmatlar ko‘lamini kengaytirish, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va sanoat tarmoqlarida zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etishga qaratilgan keng ko‘lamli davlat dasturini boshlab berdi. Ushbu hujjat orqali sanoat korxonalarida raqamli monitoring tizimlari, aqlli ishlab chiqarish (Smart Factory) elementlari, sun‘iy intellekt asosidagi tahlil platformalari va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish davlat siyosati darajasida belgilab qo‘yildi. Bu esa O‘zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish, samaradorlikni kuchaytirish va yangi texnologik bosqichga chiqishga xizmat qilmoqda.

Adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya vazirligi, 19-dekabr 2024-yil hisoboti.
3. Maxmudova Guljaxon Nematdjonovna. Raqamli iqtisodiyot. Darslik. — T.: “Universitet”, 2022.
4. Prezident.uz rasmiy sayti. <https://president.uz/oz/lists/view/8573>
5. Prezident.uz rasmiy sayti. <https://president.uz/oz/lists/view/8323>
6. Innovatsion rivojlanish agentligi. “2025–2027-yillarda ilm-fan va innovatsiya sohasini raqamlashtirish, jarayonlarni optimallashtirish uchun yangi 14 ta axborot tizimi ishlab chiqiladi.” Gov.uz. 23 may 2025.

⁹⁰ Prezident.uz rasmiy sayti. <https://president.uz/oz/lists/view/8323>

7. UzDaily. “2025-2027 yillarda ilm-fan va innovatsiya sohasini raqamlashtirish, jarayonlarni optimallashtirish uchun yangi 14 ta axborot tizimi ishlab chiqiladi.” 23 may 2025.

8. Innovatsion rivojlanish agentligi. “Innovatsion rivojlanish agentligi tomonidan ilmiy va innovatsion faoliyatni raqamlashtirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar.” Innofund.uz. 27 dekabr 2024.

9. Teshayeva, G. M. “O‘ZBEKISTON – 2030 strategiyasi: raqamli jamiyatga o‘tishda axborot texnologiyalarining tutgan o‘rni.” Tadqiqotlar.uz, tahrirlangan maqola.

O‘ZBEKISTONNING INVESTITSIIYA MUHITI VA XORIJIY INVESTITSIIYALARNI JALB QILISH

Qo‘ldoshev Sanjar O‘tkir o‘g‘li
Sardor Sanjar Leader MCHJ buxgalteri.

Annotatsiya: Ushbu maqolada, O‘zbekistonda yaratilgan investitsion muhit, qonunchilik tamonidan belgilangan tartib qoidalar, so‘ngi yillarda amalga oshirilayotgan investitsiyaga bog‘liq statistik ma‘lumotlar tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb qilishda o‘ziga xos xususiyatlari hamda ularning iqtisodiyotimizdagi roli keng o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: investitsiya, investitsion muhit, investor, iqtisodiy rivojlanish, xorijiy investitsiya.

Mamlakatimizda keyingi yillarda qulay investitsiya muhitini yaratish, to‘g‘ridan-to‘g‘ri sarmoyalarni faol jalb qilish, xorijiy hamkor davlatlar ishtirokidagi qo‘shma loyihalarni amalga oshirish, shuningdek sohada faoliyat yuritayotgan mahalliy va xorijiy investorlarning huquqlarini har tomonlama kafolatlashga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Shu o‘rinda e‘tirof etish kerakki, O‘zbekistonda qulay investitsiya muhitini yaratish va uning jozibadorligini oshirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Natijada xorijiy investitsiyalarni jalb etishning o‘ziga xos yo‘nalishi, ularni jalb etishni rag‘batlantirish tizimini yanada takomillashtirish orqali investitsiya faoliyatining huquqiy tartibini belgilaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2025-yil 16-yanvar kuni investitsiyalarni keng jalb etish va eksportni oshirish bo‘yicha o‘tkazilgan yig‘ilishda investitsiya va eksport bo‘yicha kelgusidagi asosiy vazifalarni belgilab berdilar. Investitsiyaning samaradorligini oshirish hudud va tarmoq rahbarlarining asosiy vazifasi bo‘lishi kerakligini alohida ko‘rsatganlaridek “Bu iqtisodiyotimiz o‘rishiga katta turtki beradi. Kafolatli xarid hisobiga, juda ko‘p yangi ish o‘rinlari yaratiladi, valyuta tejaladi va yondosh sohalar rivojlanadi. Buni hokimlar yaxshi tushunib, har bir loyihaning “ichiga kirib”, ishni unumli tashkil qilish kerak”.

2024-yilda esa xorijiy investitsiya 1,6 barobar o‘shib, 34,9 mlrd dollarni tashkil qilgan, qiymati 10 milliard dollarlik 242 ta yirik va o‘rta loyiha ishga tushirilgan, eksport ilk bor 27 mlrd dollarga chiqqan.

So‘nggi yetti yilda kiritilgan 120 mlrd dollarlik investitsiya hisobiga 6 mingdan ortiq korxona ishga tushirilgan. Jalb qilingan har 1 ming dollar investitsiya yiliga o‘rtacha 530 dollar qo‘shilgan qiymat yaratmoqda.

Globallashuv sharoitida xalqaro iqtisodiy munosabatlarda davlatlar o‘rtasida investitsiyaviy hamkorlik qilishning roli ortib bormoqda. Jahon mamlakatlarida barqaror iqtisodiy o‘shishni ta‘minlashda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, iqtisodiy o‘shish sur‘atlari yuqori bo‘lgan rivojlanayotgan davlatlarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar jalb qilishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Jahonda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar jalb qilish mexanizmini takomillashtirish, ularning istiqbolli tarmoqlarga kirishini rag‘batlantirish va ulardan samarali foydalanish muammolari bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borish kengaymoqda. Chunki oxirgi o‘n yilda jahon iqtisodiyotidagi nobarqarorlik, turli tahdidlarning saqlanib qolayotganligi, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda o‘shish sur‘atlarining pasayishi dunyoda xorijiy investitsiyalar oqimi hajmini tushib ketishiga sabab bo‘ldi. Mazkur holatlar tanlangan tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilab beradi. O‘zbekistonda iqtisodiyotni modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash asosida uning raqobatdoshligini oshirish maqsadida xorijiy investitsiyalar, avvalo to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish ustuvor yo‘nalish sifatida tanlangan.

Mamlakat hududlariga investitsiyalarni mutanosib ravishda joylashtirish milliy iqtisodiyotimizning barqaror rivojlanishining asosi hisoblanadi. Respublikamiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoev raisligida bo‘lib o‘tgan 2019-yilning I choragida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va xalqaro moliya tashkilotlari ishtirokidagi loyihalarning amalga oshirilishini tahlil qilish bo‘yicha videoselektor yig‘ilishi shuni ko‘rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo‘lsa, o‘z iqtisodiyotining barqaror o‘shishiga erishgan. Shu sababli ham investitsiya – bu iqtisodiyot drayveri, o‘zbekcha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag‘a bo‘lmaydi”. Investitsiya faoliyatini tartibga solishda va investitsiyalardan samarali foydalanishda eng muhim bo‘lgan masalalardan biri – bu chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarni hududlar bo‘yicha optimal darajada bir tekis joylashtirish va xorijiy investorlarni hududlarga yanada ko‘proq jalb qilishdir.

Q. Xoshimov esa: “chet el investitsiyalari - chet el mulkdorlari tomonidan ma‘lum kapitalni bir iqtisodiyotdan mutlaqo boshqa mamlakat iqtisodiyotining qonun bilan ta‘qiqlanmagan turli tarmoqlariga aniq va noaniq risklarni hisobga olgan holda o‘z manfaatiga erishish, nisbatan yuqori darajada samara olish maqsadida muayyan muddatga safarbar etadigan barcha mulkiy, moliyaviy, intellektual boyliklardir” deya ta‘riflaydi [5]. Professor Sh.Mustafaqulov o‘z monografiyasida xorijiy investiyalarning mamlakat hududlariga ta‘sirini baholay turib, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar oqimini mamlakat iqtisodiyotiga yo‘naltirish bilan bir qatorda, ijtimoiy-siyosiy masalalar ham hal etiladi...,

investorlarning qarorlariga nafaqat iqtisodiy naflik, balki ijtimoiy naflik ham sezilarli ta’sir ko’rsatadi deya ta’kidlaydi. [6]

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytadigan bo’lsak, mamlakatimiz hududlariga xorijiy hamda mahalliy investitsiyalarni jalb qilishda quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni belgilash maqsadga muvofiq:

– mamlakatimiz hududlarini iqtisodiy-ijtimoiy afzallik va tabiiy salohiyatini dunyo investorlariga yanada ko’proq ko’rsatishga qaratilgan tashviqot va targ’ibot, marketing ishlarini keng yo’lga qo’yish;

– mamlakat hududlarida mavjud tabiiy-resurs salohiyatini hisobga olgan holda, hududiy investitsiya siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish. Bunda tabiiy-resurs, iqtisodiy, investitsion salohiyati yuqori bo’lgan Toshkent shahri, Toshkent, Samarqand, Farg’ona viloyatlariga imtiyozlar nisbatan kam yoki umumiy bo’lgan qattiq investitsiya siyosatini, Jizzax, Sirdaryo, Surxondaryo, Qoraqalpog’iston kabi hududlarga esa imtiyozlari nisbatan ko’proq bo’lgan yengilroq investitsiya siyosatini amalga oshirish;

– ishchi kuchiga talab yuqori hududlar va ish o’rinlari kam hududlarda alohida imtiyozlar joriy qilish (misol uchun, Farg’ona, Namangan va Andijon viloyatlarida ishchi kuchi soni ko’pligi va ish o’rni o’rtasida nomutanosibliklar mavjudligi bois yaratilgan har bir ish o’rni uchun imtiyozlar berish).

Yuqorida keltirilgan muammolarni hal qilish va tadbirlarni amalga oshirish hududlar rivojlanishini va shu asosda milliy iqtisodiyotning rivojlanishi va uning investitsiya salohiyatini ortishiga katta turtki bo’ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Q.B. Xoshimov “Chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarni soliqqa tortish va uni takomillashtirish yo’llari” iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. T. BMA. 2004, 7-b.
2. Q.B. Xoshimov “Chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarni soliqqa tortish va uni takomillashtirish yo’llari” iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. T. BMA. 2004, 7-b.
3. Sh.I. Mustafakulov, Investitsion muhit jozibadorligi: nazariya, metodologiya va amaliyot. Monografiya. BMA. 2017. 208-b
4. Botirovna U. V. DIGITIZATION OF SERVICE SECTORS AND TRANSFORMATION INTO A CORRUPTION-FREE SYSTEM //The Conference Hub. – 2025. – C. 14-19.
5. Botirovna U. V. RAQAMLI IQTISODIYOT RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI //Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика). – 2025. – №. 10. – C. 268-275.
6. Usmonova V. XIZMAT KO‘RSATISH SOHALARINING RIVOJLANISHI VA XIZMAT BOZORLARINING MUTANOSIBLIGI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14540045> //International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 171-174.
7. Usmonova V., Zoirov A. FAN-TEXNIKA TARAQQIYOTI-QURILISH VA JAMIYAT TARAQQIYOTINING HARAKATLANTIRUVCHI KUCHI

OZIQ-OVQAT TARMOG‘IDA INNOVATSION JARAYONLARNI JORIY ETISH BO‘YICHA RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASI

Ortiqov Yorqin Yunusovich

Iruskon MCHJ Moliya bo‘limi boshlig‘i

yurajonn@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda oziq-ovqat tarmog‘ida innovatsion jarayonlarni joriy etish bo‘yicha rivojlangan mamlakatlar tajribasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda AQSh, Yevropa Ittifoqi davlatlari, Yaponiya, Janubiy Koreya va boshqa yetakchi mamlakatlarning oziq-ovqat sanoatida raqamlashtirish, avtomatlashtirish, biotexnologiyalarni qo‘llash, “aqlli” ishlab chiqarish tizimlari va barqaror (sustainable) texnologiyalarni joriy etish amaliyoti o‘rganiladi. Shuningdek, innovatsion jarayonlarning mahsulot sifati, ishlab chiqarish samaradorligi, resurs tejash, oziq-ovqat xavfsizligi va iste’molchilar talabiga moslashuvchanlik kabi ko‘rsatkichlarga ta’siri ochib beriladi. Xorijiy tajribalar asosida O‘zbekiston oziq-ovqat tarmog‘ida innovatsion texnologiyalarni kengaytirish, mahalliy korxonalarda “aqlli ishlab chiqarish” elementlarini qo‘llash hamda xalqaro standartlarga mos raqamli boshqaruv tizimlarini shakllantirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsion jarayonlar, oziq-ovqat tarmog‘i, rivojlangan mamlakatlar tajribasi, raqamlashtirish, avtomatlashtirish, biotexnologiya, aqlli ishlab chiqarish, barqaror texnologiyalar, oziq-ovqat xavfsizligi, resurs tejamkorligi, sifat menejmenti, xalqaro standartlar, modernizatsiya, innovatsion boshqaruv, texnologik yangilanish.

Jahonning bir qator davlatlarida bugungi kunda oziq-ovqat sanoati rivoji va mahsulotlar ishlab chiqarishda innovatsion jarayonlardan foydalanish muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotni modernizatsiyalash yo‘lidan borayotgan mamlakatlar uchun xorijiy mamlakatlarning tajribalardan foydalanish, mahsulotlar sifatini oshirish, bu borada innovatsiyalarni keng qo‘llash va eksport salohiyatini kengaytirishga yordam beradi.

Rivojlangan G‘arb amaliyotida oziq-ovqat sanoatini rivojlantirishda innovatsiyalardan foydalanish va texnologiyalar o‘ziga xos muhim rol o‘ynaydi. Masalan, Germaniyada raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari keng tarqalgan, bu esa mahsulot sifatini oshirish va ishlab chiqarish samaradorligini kuchaytirishga olib kelgan. Shuningdek, Yaponiyada oziq-ovqat xavfsizligi va iste’molchilar salomatligi uchun katta e’tibor beriladi, bu esa mahsulotlarga bo‘lgan ishonchni oshiradi.

Yevropa Ittifoqining ko‘pgina mamlakatlarida, shu jumladan, uning liderlaridan biri bo‘lgan Germaniyada oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashda asosan iste‘molchilar huquqlarini himoya qilish, oziq-ovqat mahsulotlarining ekologik xavfsizligini ta‘minlash, tashqi tabiiy muhitni asrash muhim vazifalar hisoblanadi. Shu boisdan Germaniyada qonunchilik doirasida oziq-ovqat huquqini ta‘minlashning quyidagi uch maqsadi belgilangan:

- kishilarning salomatligini himoya qilish (ya‘ni, xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlari sotilishini ta‘minlash);
- iste‘molchilarni aldovlardan himoya qilish;
- jamoatchilikning xabardorligini ta‘minlash⁹¹

Germaniyada oziq-ovqat qonunchiligi 200 dan ortiq qarorlar, qonunlarni o‘z ichiga oladi. Ularning barchasi yuqorida keltirilgan maqsadlarga erishishga yo‘naltirilgandir.

Professor N.Saidaxmedovaning ta‘kidlashicha “Germaniyada an‘anaviy ishlab chiqarish usulidan organik usulga o‘tish davrida eko-korxonalar maxsus mukofot (subsidiya) oladilar. Bu mukofot miqdori federal yerlar bo‘yicha farqlanadi. Yangi ishlab chiqarish usuliga ilgari o‘tib, uni keyinchalik ham saqlab qolgan ishlab chiqaruvchilar ham mukofot oladilar. Germaniyada an‘anaviy ishlab chiqarish usulidan organik usulga o‘tish davrida eko-korxonalar maxsus mukofot (subsidiya) berish tajribasini O‘zbekistonda joriy etish, eko-korxonalar tashkil etish lozim”⁹².

Bu boradagi tajribalar orasida AQSh oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash mexanizmi va tajribasi diqqatga sazovordir, AQShda “Oziq-ovqat xavfsizligi to‘g‘risida”gi qonuni qabul qilingan. Bunga binoan qishloq xo‘jaligi iqtisodiyotning strategik muhim tarmog‘i hamda sohadaresurslardan oqilona foydalanish oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashning muhim vazifasi, deb belgilangan. Mazkur qonunda tuproq eroziyasiga qarshi kurashishning aniq dasturi tavsiya etilgan. Bundan tashqari AQShda oilaviy fermer xo‘jaliklarini subsidiyalash jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlash maqsadida amalga oshiriladi. Buning oqibatida fermalarning o‘rtacha yer maydonlari 200 gektarga yaqinni, yirik o‘simchilik fermer xo‘jaliklarinikiesa bir necha ming gektarni tashkil etmoqda. Umumiy qishloq xo‘jaligi korxonalariningatigi 8 foizni tashkil etuvchi yirik xo‘jaliklar hisobiga qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishning 65% to‘g‘ri kelmoqda⁹³.

Bugungi kunda Amerika Qo‘shma Shtatlarida qishloq xo‘jaligi sohasi yuqori darajada tashkil etilgan va ishlab chiqarish jarayonida ilmiy-texnika taraqqiyotining eng zamonaviy yutuqlaridan foydalaniladi. AQShning oziq-ovqat sanoati juda rivojlangan bo‘lib, ushbu tarmoqning ulushi 12 foizni tashkil etadi. AQShning qayta ishlash sanoatida go‘sht, sut, alkogolli va alkogolsiz ichimliklar, konserva kabi tarmoqlar muhim o‘rin tutadi. AQShda oziq-ovqat narxlarining o‘sishi ilmiy-texnologik yangiliklarga, uzoq muddat saqlanishi mumkin bo‘lgan oziq-ovqat

⁹¹ Крылатых Э.Н., Мазлова В.З., Межонова Н.В. Национальная экономика: обеспечение продовольственной безопасности в условиях интеграции: Монография / Крылатых Э.Н., Мазлова В.З., Межонова Н.В. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. – С.52.

⁹² Saidaxmedova N.I. Bozor iqtisodiyoti sharoitida oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashning nazariy jihatlar va yo‘nalishlari. Monografiya.- T., 2018. 101 b.

⁹³ Ускова Т.В.Продовольственная безопасность региона // <https://econ.wikireading.ru/4505>

mahsulotlari ishlab chiqarishga katta e‘tibor berilishini talab qilmoqda. Shuningdek, iste‘molchilar orasida sog‘liqqa foydali tabiiy va organik mahsulotlarga bo‘lgan talab ham ortib bormoqda, bu esa mahsulotlarning turli xil o‘rnini bosuvchi yangi mahsulotlarni ishlab chiqarishni rag‘batlantirmoqda.

AQShda qishloq xo‘jaligining jadal rivojlantirish, buning uchun qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini eksport qilishni hamda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarini subsidiyalashtirish tadbirlari amalga oshirilmoqda. Mamlakat jahon savdosida oziq-ovqat va ozuqabop ekinlar, shu jumladan, bug‘doy, makkajo‘xori, soya va mevalar eksportidagi ulushi ancha kattadir.

AQShda oziq-ovqat xavfsizligin ta‘minlash maqsadida kam ta‘minlangan aholini, bolalar, pensionerlarni oziq-ovqatlar bilan ta‘minlashga qaratilgan ijtimoiy dasturlar hamda oqilona ratsional ovqatlanish va sog‘lom hayot tarzi dasturlari amalga oshiriladi. Mamlakatda har yili 35-40 mlrd. dollar mablag‘ aholiga oziq-ovqat yordami dasturlarini amalga oshirishga yo‘naltiriladi

Oziq-ovqat sanoatida katta xalqaro korporatsiyalarning o‘rni va ta‘siri juda kuchlidir. Bu korporatsiyalar, masalan, Shveytsariyaning «Nestle», Amerikaning «The Coca-Cola Company» va «PepsiCo», shuningdek «Philip Morris International», bugungi kunda keng miqyosda mahsulotlar ishlab chiqarishga e‘tibor qaratgan va oziq-ovqat sohasiga 1986 yilda kirib kelgan «General Foods» korporatsiyasi kabi ko‘plab kompaniyalarni o‘z ichiga oladi. Britaniya-Gollandiyaning «Unilever» korporatsiyasi ham dunyoning turli burchaklarida yuzlab korxonalarga egalik qilib, mahsulotlarini global bozorga taqdim etadi. «Unilever» kompaniyasining Germaniyadagi brendi «Knorr» ostida sho‘rvalar, ziravorlar va boshqa oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqariladi. «Knorr» brendi oziq-ovqat sanoatida yetakchi pozitsiyalarni egallagan va dunyoning ko‘plab bozorlarida mahsulotlarini sotadi. Bu kabi yirik korporatsiyalarning global bozorlardagi mavqei ularga mahsulotlarini xalqaro standartlar asosida ishlab chiqarish, innovatsiyalarni joriy etish va yangi bozorlarga kirish imkonini beradi.

Oziq-ovqat sanoati bo‘yicha Yevropa, Amerika va Xitoy korxonalari dunyo bozorlarida yetakchilik qilmoqda. Umuman olganda, oziq-ovqat sanoati korxonalarining joylashuvi qishloq xo‘jaligining ixtisoslashuvi (xom ashyo manbalari), aholining (iste‘molchilarning) joylashuvi, xom ashyo va tayyor mahsulotlarning xususiyatlari (yaroqlilik muddati), shuningdek transport imkoniyatlari bilan belgilanadi.

Boshqa bir guruh olimlarning fikricha “Janubiy Koreya va Tayvan kabi davlatlarning tajribalari O‘zbekiston uchun ayniqsa foydali bo‘lishi mumkin. Bu mamlakatlar o‘zlarining oziq-ovqat sanoatini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar va xalqaro standartlarga moslashuvni asos qilib olganlar. Masalan, Janubiy Koreya oziq-ovqat mahsulotlarining sifatini nazorat qilish va iste‘molchilar xavfsizligini ta‘minlash maqsadida kuchli regulyator tizimlarini joriy etgan. Tayvan esa organik mahsulotlar ishlab chiqarish va eksport qilishga urg‘u bergan, bu orqali ular dunyo bozorida raqobatbardoshligini oshirganlar”⁹⁴.

⁹⁴ N.Dexkanova, N.Murodov, M.Shernazarov. Oziq-ovqat sanoatini rivojlantirishning xorijiy tajribalari va ulardan foydalanish imkoniyatlari. «Globallashuv va iqlim o‘zgarishi sharoitida oziq-ovqat xavfsizligini taminlash: muammo va yechimlar» respublika ilmiy-amaliy anjumani ma‘ruzalar to‘plami. 2024 yil 15 - may.

O‘zbekiston oziq-ovqat sanoatini rivojlantirishda xorijiy tajribalardan samarali foydalanishi mumkin. Bu jarayonda texnologik yangilanishlar, ilg‘or boshqaruv usullari va sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishga e‘tibor qaratish zarur. Xalqaro hamkorliklar va investitsiyalarni jalb qilish orqali mamlakatning oziq-ovqat sanoati yanada barqaror va raqobatbardosh bo‘lishiga erishiladi. Ushbu strategiyalar natijasida ishlab chiqarish hajmi oshishi, iqtisodiy o‘sish sur‘atlari kuchayishi va ish bilan ta‘minlanish darajasi yaxshilanishi mumkin. Bundan tashqari, mahalliy mahsulotlarning xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligi oshirilib, eksport imkoniyatlari kengayadi.

Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish O‘zbekiston uchun xorijiy texnologiyalar va tajribalarni o‘rganish va ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirish muhimdir. Bu jarayonda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan chora-tadbirlar quyidagilardan iborat:

- Rivojlangan mamlakatlar va xalqaro kompaniyalar bilan hamkorlik qilish orqali zamonaviy ishlab chiqarish uskunalari va texnologiyalarni mamlakatga joriy etish;
- qishloq xo‘jaligi infratuzilmasini modernizatsiya qilish, sug‘orish tizimlari, saqlash va tashish logistikasini yaxshilash;
- oziq-ovqat sanoati sohasida ishlovchi mutaxassislar uchun xorijda ta‘lim va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish;
- mahsulotlarning sifatini oshirish va iste‘molchilar ishonchini qozonish maqsadida xalqaro standartlarga mos kelishni ta‘minlash.

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoati korxonalarini “Sanoat-4.0” konsepsiyasi asosida rivojlantirish uchun ular tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sifatini boshqarish jarayonlari xalqaro ISO standartlariga moslashtirish talab etiladi. Mazkur standartlar asosida oziq-ovqat mahsulotlarining sifati va istemol jihatdan inson hayoti uchun xavfsizligini taminlashda amalga oshiriladigan sifat boshqaruvi va uni nazorat qilish jarayonlari bevosita raqamli texnologiyalarga asoslanganligi bilan xarakterlanadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston oziq-ovqat sanoatini modernizatsiyalash va global bozorlarga kirish uchun xorijiy tajribalar va ilg‘or texnologiyalardan foydalanishi zarur. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali mamlakat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va eksportni oshirish, shuningdek, ishchilarning kasbiy malakasini yuksaltirishga erishiladi. O‘zbekiston uchun bu yangilanishlar nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy taraqqiyot uchun ham katta ahamiyat kasb etadi, chunki bu orqali aholining turmush darajasi oshadi va yangi ish o‘rinlari yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Крылатых Э.Н., Мазлова В.З., Межонова Н.В. Национальная экономика: обеспечение продовольственной безопасности в условиях интеграции: Монография / Крылатых Э.Н., Мазлова В.З., Межонова Н.В. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. – С.52.
2. Saidaxmedova N.I. Bozor iqtisodiyoti sharoitida oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashning nazariy jihatlar va yo‘nalishlari. Monografiya.- T., 2018. 101 b.

3. Ускова Т.В. Продовольственная безопасность региона // <https://econ.wikireading.ru/4505>
4. N.Dexkanova, N.Murodov, M.Shernazarov. Oziq-ovqat sanoatini rivojlantirishning xorijiy tajribalari va ulardan foydalanish imkoniyatlari. «Globalashuv va iqlim o‘zgarishi sharoitida oziq-ovqat xavfsizligini taminlash: muammo va yechimlar» respublika ilmiy-amaliy anjumani ma’ruzalar to’plami. 2024 yil 15 - may.
5. Salohitdinov S., Homidov Q. TARIXIY ME'MORCHILIK VA MADANIY MEROS TURIZMI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14620720> // International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – С. 17-18.
6. Salohitdinov S., Sherqulov S. O'ZBEKISTONDA XALQARO TURIZMNI RIVOJLANTIRISH HOLATI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14545944> // International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 2. – С. 235-237.
7. Салохитдинов Ш. АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ДЖИЗАКСКОЙ ОБЛАСТИ // Экономическое развитие и анализ. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 466-473.

ПОВЫШЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ СТРОИТЕЛЬНОГО СЕКТОРА ЧЕРЕЗ ВНЕДРЕНИЕ «ЗЕЛЁНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ»

Якубова Элеонора Наильевна

*Студент Джизакского филиала Национального университета Узбекистана
имени Мирзо Улугбека*

Аннотация: В статье анализируются теоретические и практические аспекты внедрения «зелёных технологий» в строительный сектор, а также их влияние на экономическую эффективность, экологическую устойчивость и инвестиционную привлекательность отрасли. Рассмотрены энергоэффективные материалы, технологии возобновляемой энергетики, системы «умный дом», методы безотходного строительства и механизмы снижения углеродного следа. Исследование включает обзор международного опыта (США, Япония, ЕС, ОАЭ, Южная Корея) и оценку возможностей внедрения экологически устойчивых технологий в условиях Узбекистана. На основе анализа предложены практические рекомендации по развитию зелёного строительства и повышению экономической эффективности строительного сектора.

Ключевые слова: зелёные технологии, устойчивое развитие, строительный сектор, энергоэффективность, возобновляемая энергия, экономическая эффективность, экологическая безопасность, умный дом, безотходное строительство.

ВВЕДЕНИЕ

Строительный сектор играет ключевую роль в развитии национальной экономики, обеспечивая модернизацию городов, развитие инфраструктуры, создание рабочих мест и стимулирование смежных отраслей. Однако традиционные методы строительства сопровождаются значительным потреблением энергии, высоким уровнем выбросов углекислого газа, большим объёмом строительных отходов и значительным воздействием на природную среду.

В связи с этим в последние десятилетия во всём мире наблюдается переход к «зелёному строительству» — концепции, ориентированной на энергоэффективность, экологичность и рациональное использование природных ресурсов. Внедрение зелёных технологий делает строительный сектор более устойчивым, снижает операционные расходы и повышает экономическую эффективность зданий на протяжении всего их жизненного цикла.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

1. Теоретические основы зелёных технологий

Зелёные технологии представляют собой комплекс инновационных решений, направленных на сокращение потребления энергии и ресурсов, минимизацию вредных выбросов и создание экологически безопасной среды. К ключевым направлениям относятся:

- энергоэффективные строительные материалы;
- теплоизоляционные и звукоизоляционные системы нового поколения;
- солнечные панели, ветровые турбины и другие источники возобновляемой энергии;
- системы сбора, очистки и повторного использования воды;
- концепция «умного дома» (Smart Home);
- безотходное строительство (Zero Waste Construction);
- технологии снижения углеродного следа (Carbon Reduction Technologies).

Международные исследования показывают, что внедрение зелёных технологий позволяет:

- снизить энергопотребление зданий на 40–60%;
- сократить расход воды на 20–40%;
- уменьшить эксплуатационные расходы на 30–45%;
- повысить рыночную стоимость зданий на 10–20%.

Эти показатели подтверждают высокую экономическую эффективность экологически устойчивого строительства.

2. Экономические преимущества внедрения зелёных технологий

2.1. Снижение эксплуатационных затрат

Здания, построенные по принципам энергоэффективности, требуют меньше энергии для отопления, охлаждения и освещения, что снижает коммунальные расходы в долгосрочной перспективе.

2.2. Увеличение рыночной стоимости объектов недвижимости

Экологичные здания более востребованы на рынке, а их стоимость обычно на 15–20% выше благодаря сниженным затратам на обслуживание и улучшенному качеству жилья.

2.3. Быстрая окупаемость инвестиций

Дополнительные инвестиции в зелёные технологии окупаются в среднем за 3–7 лет, что делает их привлекательными для инвесторов и девелоперов.

2.4. Продление срока службы зданий

Экологичные материалы обладают высокой прочностью, что сокращает частоту капитального ремонта и уменьшает долговые расходы.

3. Международный опыт

США (LEED)

Система сертификации LEED является мировым стандартом зелёного строительства. Более 25% энергосбережения достигается за счёт комплексных решений по изоляции, вентиляции и автоматизации зданий.

Европейский Союз

Стандарты Nearly Zero Energy Buildings (nZEB) требуют от зданий минимального потребления энергии, а также использования возобновляемых источников.

Япония

В стране активно используются интеллектуальные системы управления энергией — Smart Grid и Smart Building.

ОАЭ

Проект Masdar City демонстрирует полное внедрение зелёных технологий на уровне городского планирования.

Южная Корея

Страна делает акцент на цифровизации строительства и снижении углеродного следа в мегаполисах.

4. Перспективы внедрения зелёного строительства в Узбекистане

Узбекистан обладает значительными возможностями для развития зелёных технологий:

- высокий солнечный потенциал (более 300 солнечных дней в году);
- большие перспективы для развития ветровой энергии;
- активная модернизация строительного сектора;
- государственные программы по повышению энергоэффективности.

Однако существует ряд проблем:

- высокая стоимость импортных технологий;
- недостаток квалифицированных инженерных кадров;
- слабое распространение экологических стандартов строительных материалов;
- ограниченная осведомлённость населения и девелоперов о преимуществах зелёного строительства.

5. Рекомендации по повышению экономической эффективности строительного сектора

5.1. Разработка национального стандарта «зелёного строительства» Аналог LEED или BREEAM, адаптированный к климату Узбекистана.

5.2. Налоговые и финансовые стимулы

- снижение налогов на энергоэффективные материалы;
- льготные кредиты на зелёное строительство;
- гранты и субсидии для строительных компаний.

5.3. Внедрение инновационных технологий

- солнечные панели в жилых комплексах;
- «умные» системы контроля микроклимата;
- водосберегающие системы.

5.4. Повышение квалификации специалистов

- внедрение образовательных программ по «Green Engineering»;
- международные стажировки.

5.5. Привлечение частных инвесторов

Через механизм государственно-частного партнёрства (ГЧП).

ВЫВОДЫ

Внедрение зелёных технологий является важнейшим направлением развития строительного сектора Узбекистана. Оно обеспечивает:

- снижение эксплуатационных затрат;
- повышение экологической устойчивости;
- рост инвестиционной привлекательности объектов недвижимости;
- улучшение качества жизни населения;
- снижение углеродного следа и экологического ущерба.

Грамотно разработанная государственная политика в сочетании с частными инвестициями позволит сформировать в стране устойчивую, экологичную и экономически эффективную модель строительства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. UNEP. Global Status Report for Buildings and Construction. – Nairobi: United Nations Environment Programme, 2022.
2. U.S. Green Building Council. LEED v4 Certification System. – Washington, 2020.
3. World Bank. Green Buildings Market Intelligence Report. – Washington: World Bank Group, 2021.
4. OECD. Energy Efficiency in the Construction Sector. – Paris: OECD Publishing, 2020.
5. IEA. Energy Efficiency 2023. – Paris: International Energy Agency, 2023.
6. Европейская Комиссия. Nearly Zero Energy Buildings: Policy Framework. – Brussels, 2021.
7. Mirziyoyev Sh.M. Стратегия развития Нового Узбекистана. – Ташкент: «Ўзбекистон», 2022.

8. Цой М. ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ТЕНДЕНЦИИ ЕГО РАЗВИТИЯ //SAMBHRAM XAVARNOMASI. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 405-408.
9. Абсалямова С., Зульфикарова Л., Цой М. ИНВЕСТИЦИИ В УСТОЙЧИВЫЕ ПРОЕКТЫ КАК СОВРЕМЕННЫЙ ТРЕНД МЕЖДУНАРОДНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЦЕССА: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14540147> //International scientific and practical conference. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 194-198.
10. Цой М., Иброхимов Ш. СОВРЕМЕННАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 24-28.
11. Khudoyarov R., Kamolov D., Azamatov B. Economic growth, business circulation and economic development //Science technology&Digital finance. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 21-24.
12. Kamolov D., Ismoilova D. RAQAMLASHTIRISHNING O ‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TA ‘SIRI //Science technology&Digital finance. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 301-306.
13. Toshboyev A. K., Kamolov D. R., Alikulov B. A. Ethics of Artificial Intelligence: Exploring the Moral and Social Implications of AI in Contemporary Society.

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССАХ

Каримова Ойчурек Одилжон кизи

*Студент Джизакского филиала Национального университета Узбекистана
имени Мирзо Улугбека*

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты разработки инновационной экономической модели управления рисками в строительных проектах. Особое внимание уделено влиянию цифровых технологий (BIM, IoT-систем, сенсорного мониторинга, модульного строительства) на формирование новых категорий рисков и методов их минимизации. Проанализированы основные виды строительных рисков, экономические последствия их materialизации, современные методы количественной оценки (Monte-Carlo, вероятностный анализ), а также модели реагирования на риски. Представлен авторский подход к формированию инновационной модели управления рисками, включающей интеграцию цифровых платформ, страховых инструментов, прогнозного анализа и стратегического планирования затрат. Выполнен анализ актуальности модели для строительной отрасли Узбекистана.

Ключевые слова: риск-менеджмент, строительные риски, инновации в строительстве, BIM, экономическая модель, цифровое строительство, управление проектами, прогнозирование, инвестиционные риски.

ВВЕДЕНИЕ

Строительная отрасль является одним из наиболее динамично развивающихся секторов экономики, но при этом характеризуется высокой степенью неопределённости и значительным уровнем рисков. Капиталоёмкость проектов, сложность технологических процессов, множественность участников, зависимость от внешних факторов (цены на материалы, погодные условия, нормативные изменения) усиливают необходимость внедрения эффективной системы риск-менеджмента.

Современный этап развития индустрии связан с цифровой трансформацией: появляются BIM-модели, IoT-сенсорика, дистанционный мониторинг, роботизация, 3D-печать, модульное строительство. Эти инновации не только улучшают качество процессов, но и формируют совершенно новые категории рисков, требующих специального экономического подхода.

В этой связи формирование инновационной экономической модели управления рисками является необходимым условием повышения эффективности строительных проектов, сокращения издержек и обеспечения устойчивости компаний.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

1. Виды строительных рисков и необходимость инновационной модели

Риски строительных проектов классифицируются по следующим группам:

1.1. Финансовые риски

- рост стоимости материалов;
- колебание валютных курсов;
- недостаток финансирования;
- удорожание кредитных ресурсов.

1.2. Технологические риски

- ошибки проектирования;
- дефекты материалов;
- сбои оборудования;
- несоответствие технологий требованиям реального объекта.

1.3. Организационные риски

- задержки в поставках;
- ошибки планирования;
- недостаток квалифицированных кадров;
- несогласованность подрядчиков.

1.4. Экологические риски

- неблагоприятные погодные условия;
- вредные выбросы;
- нарушения экологических норм и штрафы.

1.5. Цифровые риски (новая категория)

- сбои в BIM-системах;
- киберугрозы в строительных информационных моделях;
- потеря данных;
- ошибки автоматизированных расчётов.

Современная практика показывает, что цифровизация одновременно уменьшает традиционные риски (ошибки чертежей, брак материалов) и создаёт новые — связанные с данными, сетевыми системами и автоматизацией.

2. Инновационная экономическая модель управления рисками

Разрабатываемая модель предполагает интеграцию пяти ключевых блоков:

2.1. Идентификация и классификация рисков

Формируются матрицы рисков по стадиям проекта:

- проектирование;
- закупки;
- строительство;
- эксплуатация;
- цифровые процессы.

Используются инструменты:

- «дерево рисков»,
- карта рисков,
- экспертные оценки.

2.2. Количественная оценка рисков

Применяются современные методы:

1. Сценарный анализ (оптимистичный, реалистичный, пессимистичный)
2. Метод Монте-Карло — позволяет рассчитать вероятность перерасхода бюджета
3. Value at Risk (VaR) — оценка финансового ущерба проекта
4. PERT-метод — определение вероятных сроков выполнения задач
5. BIM-анализ коллизий — предотвращение технологических ошибок

Исследования показывают:

- BIM снижает вероятность ошибок проектирования на 35–40%;
- цифровой мониторинг уменьшает риски простоев на 25–30%;
- сенсорные системы качества сокращают дефекты до 30%.

2.3. Экономическая оценка последствий рисков

Для каждого риска рассчитывается:

- прямые затраты (штрафы, дефекты, простой техники);
- косвенные затраты (задержка сроков, удорожание материалов);
- потери из-за ухудшения качества;
- репутационные риски компании.

Формируется интегральный показатель риска (IR):

$$IR = P \times C \times K,$$

Где

P — вероятность риска,

C — стоимость последствий,

K — корректирующий коэффициент важности.

2.4. Стратегии реагирования на риски

Используются четыре основных подхода:

1. Избегание — смена технологии, замена поставщика
2. Снижение — введение внутреннего контроля, датчиков, цифровых моделей
3. Передача — страхование, субподряд, хеджирование
4. Принятие — если ущерб минимален

2.5. Мониторинг и цифровой контроль

Система управления рисками интегрируется с:

- BIM-платформой,
- IoT-тензодатчиками,
- беспилотным мониторингом,
- ERP-системой затрат.

Цифровой мониторинг обеспечивает оперативное выявление рисков и экономит в среднем 15–20% бюджета проекта.

3. Место модели в условиях строительного рынка Узбекистана

Строительная отрасль Узбекистана активно развивается:

- реализуются масштабные инфраструктурные проекты;
- внедряются энергосберегающие технологии;
- растут требования к качеству и безопасности.

Однако остаются проблемы:

- недостаточная цифровизация компаний;
- нехватка BIM-специалистов;
- отсутствие стандартов по управлению рисками;
- высокая зависимость от импортных материалов.

Инновационная модель управления рисками может стать фундаментом:

- повышения инвестиционной привлекательности проектов;
- сокращения потерь;
- стабилизации строительного рынка;
- ускорения внедрения цифровых технологий.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Инновационная экономическая модель управления рисками в строительных процессах является ключевым инструментом обеспечения эффективности, устойчивости и финансовой стабильности строительных проектов. Модель сочетает:

- цифровые технологии (BIM, IoT, датчики),
- вероятностные методы анализа,
- экономическую оценку ущерба,
- стратегическое управление затратами,
- страховые механизмы.

Её внедрение позволяет сократить издержки, повысить качество, снизить неопределённость и обеспечить устойчивый рост строительного сектора. Для Узбекистана данная модель является актуальной основой модернизации отрасли и повышения конкурентоспособности компаний.

Список литературы:

1. Smith P., “Project Risk Management Using BIM Technologies”, Elsevier, 2021.
2. United Nations Industrial Development Organization. Construction Risk Report 2023.
3. ISO 31000 – Risk Management Principles and Guidelines, 2018.
4. Eastman C. et al. BIM Handbook. John Wiley & Sons, 2020.
5. World Bank. Risk Assessment in Infrastructure Projects. Washington, 2022.
6. OECD. Construction Sector Productivity and Risk Factors. Paris, 2021.
7. Ashurov M., «Цифровизация строительной отрасли Узбекистана». – Ташкент, 2023.
8. PMBOK 7th Edition. Project Management Institute, 2021.
9. Цой М. ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ТЕНДЕНЦИИ ЕГО РАЗВИТИЯ //SAMBHRAM XABARNOMASI. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 405-408.
10. Абсалямова С., Зульфакарова Л., Цой М. ИНВЕСТИЦИИ В УСТОЙЧИВЫЕ ПРОЕКТЫ КАК СОВРЕМЕННЫЙ ТРЕНД МЕЖДУНАРОДНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЦЕССА: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14540147> //International scientific and practical conference. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 194-198.
11. Цой М., Иброхимов Ш. СОВРЕМЕННАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 24-28.
12. Khudoyarov R., Kamolov D., Azamatov B. Economic growth, business circulation and economic development //Science technology&Digital finance. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 21-24.
13. Kamolov D., Ismoilova D. RAQAMLASHTIRISHNING O ‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TA’SIRI //Science technology&Digital finance. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 301-306.

YASHIL IQTISODIYOTGA ASOSLANGAN QURILISH LOYIHALARINING MAKROIQTISODIY TA’SIRI

Xudoyarov Rashid Tuychiyevich

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashil iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan qurilish loyihalarining makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Yashil qurilish texnologiyalarining iqtisodiy samaradorligi, investitsion oqimlarni faollashtirish, bandlikni oshirish, energiya samaradorligini ta’minlash, uglerod emissiyasini kamaytirish, iqtisodiyotning strukturaviy transformatsiyasiga qo‘shadigan hissasi hamda barqaror o‘shishni qo‘llab-quvvatlashdagi roli ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yashil qurilish loyihalari nafaqat ekologik foyda keltiradi, balki mamlakat makroiqtisodiy barqarorligiga, investitsiya muhiti yaxshilanishiga, innovatsion rivojlanishga va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligiga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, yashil qurilish, uglerod emissiyasi, makroiqtisodiy barqarorlik, yashil energiya, barqaror rivojlanish, investitsiya, energiya samaradorligi.

Kirish

Global iqtisodiyotda “yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi barqaror rivojlanishning asosiy drayveriga aylangan. Qurilish sohasi esa dunyo bo‘yicha energiya iste’molining 35–40 %ini, karbon emissiyasining 30 %ini tashkil etadi. Shu sababli yashil iqtisodiyot tamoyillarini aynan qurilish sohasiga joriy etish ekologik xavfsizlik bilan birga, iqtisodiy o‘shishning yangi modelini yaratadi.

Yashil qurilish — bu energiya samarador texnologiyalar, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, ekologik toza materiallar, kam uglerodli ishlab chiqarish hamda resurslarni minimal isrof qiluvchi innovatsion yechimlarga asoslangan qurilish faoliyatidir.

O‘zbekiston sharoitida ham ushbu yo‘nalish dolzarbdir. So‘nggi yillarda:

- energiya samarador uy-joy qurilishi,
- xalqaro “yashil standartlar” (LEED, BREEAM) bo‘yicha loyihalar,
- qayta tiklanuvchi energiya integratsiyasi (BIPV, quyosh panellari),
- past energiya sarflovchi infratuzilmalar,

mamlakat iqtisodiyotining yangi o‘shish nuqtasiga aylanmoqda.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada yashil qurilish loyihalarining **makroiqtisodiy ta’siri** har tomonlama tahlil qilinadi.

Jahon banki, Xalqaro energiya agentligi (IEA), OECD hamda BMTning UNEP hisobotlari yashil qurilish loyihalarining iqtisodiy ta’sirini quyidagi yo‘nalishlarda tasniflaydi:

- **Makroiqtisodiy o‘shish:** yashil infrastruktura investitsiyalari yalpi ichki mahsulot (YaIM)ga yuqori multiplikativ ta’sir ko‘rsatadi.

- **Bandlik:** har bir 1 mln dollar yashil qurilishga investitsiya 7–12 ta yangi ish o‘rni yaratadi (oddiy qurilishga qaraganda, 2–3 baravar ko‘p).

- **Energiya samaradorligi:** uy-joy sektorida energiya tejalishi milliy energiya balansini barqarorlashtiradi.

- **Ekologik ta’sir:** uglerod emissiyasining sezilarli qisqarishi milliy ekologik barqarorlikka xizmat qiladi.

- **Texnologik transformatsiya:** yashil qurilish innovatsion texnologiyalar, yangi bozorlar va yuqori malakali ishchi kuchini talab qiladi.

Ilmiy adabiyotlarda yashil qurilishning makroiqtisodiyotga ta’siri ko‘p jihatdan “yashil o‘shish” modelining tarkibiy elementi sifatida baholanadi.

Tadqiqot quyidagi ilmiy yondashuvlarga asoslandi:

Strukturaviy tahlil

Yashil qurilishning iqtisodiyot tarmoqlariga ta’siri bosqichma-bosqich o‘rganildi.

Multiplikativ model

Har bir investitsiyaning makroiqtisodiy o‘shishga (YaIM), bandlikka va qo‘shimcha qiymat yaratishga ta’siri baholandi.

Komparativ tahlil

O‘zbekiston tajribasi Janubiy Koreya, Xitoy, Germaniya va Turkiya kabi mamlakatlar bilan solishtirildi.

SWOT tahlil

Yashil qurilishning rivojlanish imkoniyatlari va tavakkalchiliklari aniqlanib, makroiqtisodiy barqarorlik bilan bog‘landi.

Iqtisodiy modellashtirish

Energiya samaradorligining milliy iqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’siri matematik model asosida baholandi.

Yashil qurilish loyihalarining makroiqtisodiy foydalari

1) YaIM o‘shishini tezlashtiradi

Yashil infratuzilma investitsiyalari yuqori qo‘shimcha qiymat yaratadi, chunki:

- mahalliy materiallardan foydalanish,
 - yangi texnologiya bozorlarining shakllanishi,
 - xizmatlar sektorining kengayishi,
 - qurilish va energetika integratsiyasi,
- natijasida YaIMga katta multiplikativ ta’sir ko‘rsatadi.

Tahlillarga ko‘ra, yashil qurilishga yo‘naltirilgan har 1 so‘m investitsiya iqtisodiyotda 1,5–1,8 barobar qo‘shimcha qiymat yaratadi.

2) Bandlikni oshiradi

Yashil qurilish quyidagi yangi ish o‘rinlarini yaratadi:

- energiya auditori,
- ekolog-muhandis,
- smart-inshootlar injeneri,
- yashil materiallar texnologiyasi,
- BIPV o‘rnatish mutaxassisi.

Bu esa mehnat bozorida yuqori malakali ishchi kuchi ulushini oshiradi.

3) Energiya importiga qaramlikni kamaytiradi

O‘zbekiston energiya iste’molining sezilarli qismi tabiiy gazga bog‘langan. Yashil qurilish orqali:

- energiya tejaladi (20–40 % gacha),
- uy-joylarda BIPV integratsiyasi elektr energiyasi ishlab chiqarilishini oshiradi,

- umumiy energiya importiga bo‘lgan ehtiyoj kamayadi.

Natijada to‘lov balansiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

4) Ekologik barqarorlikni ta’minlaydi

Uglerod emissiyasi qisqarishi orqali:

- ekologik muhit yaxshilanadi,
- tibbiy xarajatlar pasayadi,
- havoning ifloslanishi kamayadi.

Bu sog‘liqni saqlash tizimi xarajatlarining qisqarishiga olib keladi — bu ham makroiqtisodiy foydadir.

5) Investitsion faollikni oshiradi

Yashil qurilish loyihalariga:

- xalqaro moliya institutlari (Jahon banki, ADB, EBRD),
- “yashil obligatsiyalar” investorlar,
- xususiy kapital

keng jalb qilinadi.

Bu investitsiya muhitining sog‘lomlashuviga xizmat qiladi.

Yashil qurilishning iqtisodiyot tarmoqlariga ta’siri

Sanoat sektori

- energiya tejamkor izolyatsiya materiallari ishlab chiqarish hajmi oshadi;
- qayta ishlangan material bozorining rivojlanishi;
- mahalliy sanoat uchun yangi texnologik talablar shakllanadi.

Energetika sektori

- BIPV, quyosh panellari, energiya saqlash tizimlari integratsiyasi;
- umumiy energiya tarmog‘ini modernizatsiya qilish zaruriyati.

Xizmatlar sektori

- energoaudit, SMART-texnologiyalar, servis xizmatlari bozorining kengayishi.

Yashil qurilishning O‘zbekiston makroiqtisodiyotiga ta’siri (tahlil)

1) Potensial YaIM o‘sishi

2025–2030-yillarda yashil qurilish ulushini 20 % ga oshirish orqali YaIMning 1,2–1,5 % qo‘shimcha o‘sishi kutiladi.

2) ish o‘rinlari

Yillik 20–25 mingdan ortiq yangi barqaror ish o‘rinlari yaratiladi.

3) Energiya tejalishi

Yangi turdagi energiya tejamkor uy-joy tizimlari mamlakat bo‘yicha 8–10 mlrd kVt/s energiya tejalishiga imkon yaratadi.

4) Uglerod emissiyasi

Yashil qurilish orqali emissiya yiliga 2–4 mln tonnagacha kamayishi mumkin.

Yashil qurilish loyihalarining makroiqtisodiy ta’siri nafaqat iqtisodiy ko‘rsatkichlarda, balki ijtimoiy barqarorlik va ekologik xavfsizlikda ham o‘z ifodasini topadi.

Tahlillardan ko‘rinadiki:

Iqtisodiy o‘shish — innovatsion texnologiyalar asosida shakllanadi.

Mehnat bozori yangi kasblar bilan to‘ldiriladi.

Investitsiyalar oqimi milliy iqtisodiyotga ichki va tashqi ta’sir ko‘rsatadi.

Energiya samaradorligi — milliy energetika xavfsizligini mustahkamlaydi.

Turli tarmoqlar o‘rtasida iqtisodiy integratsiya kuchayadi.

Ammo ba’zi cheklovchi omillar ham mavjud:

- texnologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi;
- yashil qurilish standartlari bo‘yicha mutaxassislar yetishmasligi;
- qurilish materiallari bozorining moslashuvchan emasligi;
- investitsion xavflarning yuqoriligi.

Bu omillar siyosiy qo‘llab-quvvatlash, fondlar, grantlar va soliq rag‘batlari orqali hal etilishi mumkin.

Xulosa

Yashil iqtisodiyotga asoslangan qurilish loyihalari iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ular:

- energiya samaradorligini oshiradi,
- uglerod emissiyasini kamaytiradi,
- yangi ish o‘rinlari yaratadi,
- investitsiya muhitini yaxshilaydi,
- iqtisodiyotning innovatsion transformatsiyasiga xizmat qiladi.

Ushbu loyihalarni kengaytirish O‘zbekistonning ekologik barqarorligi, iqtisodiy raqobatbardoshligi va milliy taraqqiyot strategiyasidagi ustuvor maqsadlar bilan uyg‘unlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Абсалямова С., Зульфакарова Л., Цой М. ИНВЕСТИЦИИ В УСТОЙЧИВЫЕ ПРОЕКТЫ КАК СОВРЕМЕННЫЙ ТРЕНД МЕЖДУНАРОДНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЦЕССА: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14540147> //International scientific and practical conference. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 194-198.
2. Цой М., Иброхимов Ш. СОВРЕМЕННАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 24-28.
3. Khudoyarov R., Kamolov D., Azamatov B. Economic growth, business circulation and economic development //Science technology&Digital finance. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 21-24.
4. Kamolov D., Ismoilova D. RAQAMLASHTIRISHNING O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TA’SIRI //Science technology&Digital finance. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 301-306.

5. Toshboyev A. K., Kamolov D. R., Alikulov B. A. Ethics of Artificial Intelligence: Exploring the Moral and Social Implications of AI in Contemporary Society.
6. Luna A., Nizametdinov A., Xudayarov R. KORXONALAR FAOLIYATINI STRATEGIK BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING CHORA TADBIRLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 34-40.
7. Nizametdinov A., Usmonova V., Abdusattorov D. OZIQ-OVQAT MUAMMOSI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 139-143.
8. Nizametdinov A., Xojiboqiyeva N. RAQAMLI IQTISOD VA INNOVATION AXBOROT-KOMMUNIKATSIYALAR TEKNOLOGIYALARINI JORIY ETISHNI DOLZARB MASALALARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 92-94.

YANGI TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA INFRATUZILMA QURISHNING MOLIYAVIY VA IQTISODIY MODEL

Lapasov Nurmuhammad Murodulla o‘g‘li, Mustafokuqulov Javohir O‘ktam o‘g‘li

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universitetining
Jizzax filiali*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yangi texnologiyalar asosida infratuzilma qurishning moliyaviy va iqtisodiy modeli, innovatsion infratuzilma loyihalarini rejalashtirish va boshqarish mexanizmlari hamda ularning iqtisodiyotga ta’siri ilmiy asoslarda tahlil qilingan. Zamonaviy texnologiyalar — BIM, “aqlli infratuzilma”, raqamli nazorat tizimlari, energiya samarador yechimlar va IoT-platformalarning infratuzilma qiymati, samaradorligi va ekspluatatsiya xarajatlari ta’siri chuqur o‘rganilgan. Moliyalashtirishning turli manbalari (xususiy investitsiya, GChP, davlat mablag‘lari, xalqaro moliya institutlari), ularning samaradorlik ko‘rsatkichlari, iqtisodiy risklari va qaytuv mexanizmlari tahlil qilingan. Maqola yakunida iqtisodiy model asosida infratuzilma loyihalarini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish, investitsiya jozibadorligini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: infratuzilma, innovatsion texnologiyalar, moliyalashtirish modeli, iqtisodiy samaradorlik, BIM, raqamli nazorat, GChP, investitsiya, loyiha boshqaruvi.

KIRISH

XXI asr sharoitida infratuzilma rivoji mamlakatlarning iqtisodiy o‘rish sur‘atlari va raqobatbardoshligining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Transport, aloqa, energetika, ijtimoiy soha infratuzilmasi sifatining yaxshilanishi iqtisodiyot

samaradorligini oshiradi, ishlab chiqarish tannarxini kamaytiradi, aholi farovonligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ham infratuzilma qurilishiga innovatsion texnologiyalarni joriy etish davlat siyosatida ustuvor yo‘nalishga aylangan.

Hozirgi kunda dunyo bo‘yicha qurilish jarayonlarida BIM (Building Information Modeling), IoT-sensorlar, aqlli monitoring (smart monitoring), sun’iy intellekt asosida loyiha boshqaruvi, energiya tejamkor yechimlar keng joriy etilmoqda. Ushbu texnologiyalar infratuzilma obyektlari qiymatini optimallashtirish, qurilish muddatini qisqartirish, xavflarni kamaytirish va investitsiya samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Ushbu maqolada yangi texnologiyalar asosida infratuzilma qurilishning moliyaviy-iqtisodiy modeli, uning asosiy komponentlari, texnologiyalarning iqtisodiyotga ta’siri va amaliy tavsiyalar tadqiq etiladi.

ASOSIY QISM

1. Infratuzilma qurilishida yangi texnologiyalarning o‘rni

Infratuzilma qurilishida keng qo‘llanilayotgan zamonaviy texnologiyalar quyidagilar:

1.1. BIM texnologiyasi

BIM texnologiyasi qurilish jarayonini to‘liq raqamlashtiradi:

- loyiha aniqligi 35–40% ga oshadi;
- qurilish xatolari 20–30% ga kamayadi;
- ekspluatatsiya xarajatlari 20% gacha qisqaradi;
- smeta aniqligi sezilarli oshadi.

1.2. IoT va aqlli infratuzilma tizimlari

Sensorlar orqali:

- issiqlik, bosim, namlik monitoringi;
- ko‘prik, yo‘l, tunnel holatini real vaqt rejimida kuzatish;
- avariylar oldini olish;
- texnik xizmat ko‘rsatishni optimallashtirish.

1.3. Energiyani tejoyvchi texnologiyalar

- LED yoritish;
- quyosh panellari;
- issiqlik izolyatsiyasi;
- ekologik toza materiallar.

1.4. Raqamli nazorat va sun’iy intellekt

- byudjetni prognozlash;
- xavflarni bashorat qilish;
- vaqtni optimallashtirish;
- texnika harakati monitoringi.

Yangi texnologiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, tannarxni kamaytiradi va loyihaning iqtisodiy ko‘rsatkichlarini yaxshilaydi.

2. Moliyaviy-iqtisodiy modelning tuzilishi

Yangi texnologiyalar asosida infratuzilma qurilishning iqtisodiy modeli quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

2.1. Investitsiya xarajatlari (CAPEX)

- loyiha oldi hujjatlari;
- texnologik uskunalar;
- qurilish va montaj ishlari;
- raqamli monitoring tizimlari;
- BIM platforma xarajatlari.

2.2. Eksploatatsiya xarajatlari (OPEX)

- texnik xizmat ko‘rsatish;
- energiya sarfi;
- kadrlar tayyorlash;
- nazorat va xavfsizlik.

2.3. Moliyalashtirish manbalari

- davlat budjeti;
- xususiy investorlar;
- xalqaro moliya instituti (Jahon banki, Yevropa taraqqiyot banki);
- GChP (davlat-xususiy sheriklik);
- obligatsiyalar va fond bozori;
- infratuzilma fondlari.

2.4. Moliyaviy samaradorlik indikatorlari

- NPV (Net Present Value) — sof joriy qiymat;
- IRR (Internal Rate of Return) — ichki rentabellik normalari;
- Payback period — o‘zini oqlash muddati;
- B/C Ratio — foyda/xarajat nisbati;
- LCC (Life Cycle Cost) — loyiha hayotiy tsikli qiymati.

3. Yangi texnologiyalar iqtisodiy samaradorlikka ta’siri

Quyidagi natijalar kuzatiladi:

3.1. Qurilish tannarxining pasayishi

BIM, raqamli nazorat va prefabrikatsiya ishlari hisobiga:

- material isrofi 25% gacha kamayadi;
- mehnat sarfi 15–20% qisqaradi;
- vaqt tejalishi 10–30%.

3.2. Eksploatatsiya xarajatlarining kamayishi

- IoT sensorlar nosozliklarni erta aniqlaydi;
- texnik xizmat ko‘rsatish avtomatlashtiriladi;
- energiya sarfi 20–40% kamayadi.

3.3. Infratuzilmaning xizmat muddati uzayadi

Masalan:

- aqlli yo‘llar — 1,5–2 baravar;
- o‘zini nazorat qiluvchi ko‘priklar — 10–15 yilga uzoqroq;
- energiya samarador binolar — 25–40% uzoq.

3.4. Investitsiya jozibadorligi oshadi

Innovatsion infratuzilma:

- investorlarga yuqori IRR beradi;
- xarajatlar aniqligi oshadi;
- risklar kamayadi.

4. Infratuzilma uchun innovatsion iqtisodiy model taklifi

Maqola doirasida quyidagi model taklif qilinadi:

4.1. 5 bosqichli iqtisodiy model

1-bosqich: Raqamli loyihalash (BIM + AI)

- byudjet aniqligi 95%;
- vaqt bo‘yicha rejalashtirish optimallashtiriladi.

2-bosqich: Moliyalashtirish modeli (GChP + Investitsiya fondlari)

- risklar taqsimlanadi;
- davlat xarajatlari kamayadi.

3-bosqich: Qurilish texnologiyalari (prefabrikatsiya, robototexnika, IoT)

- xatolar minimal;
- vaqt tejaladi.

4-bosqich: Ekspluatatsiya (aqlli monitoring, sensor tizimlari)

- texnik xizmat avtomatlashtiriladi;
- nosozliklar oldini olish.

5-bosqich: Hayotiy tsikl iqtisodiyoti (LCC model)

- umumiy xarajatlar 20–40% gacha kamayadi.

4.2. Modelning afzalliklari

- investitsiya xavfini kamaytiradi;
- ekspluatatsiya xarajatlarini optimallashtiradi;
- resurslardan samarali foydalanadi;
- ekologik barqarorlikni ta’minlaydi.

XULOSA

Yangi texnologiyalar asosida infratuzilma qurishning moliyaviy-iqtisodiy modeli zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning asosiy talablaridan biridir. BIM, IoT, aqlli tizimlar, energiya samarador qurilmalar infratuzilmaning hayotiy tsiklini optimallashtiradi va xarajatlarni kamaytiradi. Moliyalashtirishning variativ modeli (GChP, xalqaro institutlar, investitsion fondlar) loyihaning iqtisodiy barqarorligini oshiradi.

Taklif etilgan iqtisodiy model infratuzilma loyihalarining tannarxini kamaytirish, sifatini oshirish va investitsiya jozibadorligini kuchaytirishga xizmat qiladi. O‘zbekiston sharoitida ushbu model infratuzilma modernizatsiyasini tezlashtirish uchun asosiy mexanizmlardan biri bo‘la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. World Bank. Infrastructure Development Report, 2023.
2. OECD. Modern Infrastructure and Digital Technologies. Paris, 2022.
3. Eastman C. BIM Handbook. John Wiley, 2020.
4. UN ESCAP. Smart Infrastructure and Sustainable Development, 2021.
5. PMBOK 7th Edition. Project Management Institute, 2021.
6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent, 2022.
7. Muhammadaliyev A. Infratuzilma iqtisodiyoti. Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
8. Samiyeva M. BARQAROR XIZMAT KO‘RSATISHGA ASOSLANGAN SANOAT KORXONALARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI SAMARALI QO‘LLASH //Economics and Innovative Technologies. – 2023. – T. 11. – №. 2. – C. 353-359.

9. Saidovich S. S. RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONIDA O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINING RIVOJLANISH IMKONIYATLARI //Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o‘rni va rivojlanish omillari. – 2025. – T. 18. – №. 2. – C. 379-383.
10. Mahmudovna S. D. ZAMONAVIY MOLIVAVIY BOSHQARUV VA IQTISODIY BARQARORLIK //YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI. – 2025. – T. 2. – №. 7. – C. 695-702.
11. Цой М. Развития сферы услуг в Узбекистане: тенденции и перспективы //Science technology&Digital finance. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 73-86.
12. Aslanov A. X. et al. RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB QILISH MASALALARI //TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 284-288.
13. Samiyeva M. F. Q. Barqaror xizmat ko‘rsatishga asoslangan biznes modellari sanoat kompaniyalarida raqamli texnologiyalar salohiyatini o‘rganish //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 3. – С. 823-828.
14. Цой М. П., Худояров Р. Т., Рашидов А. Р. ПРОДВИЖЕНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. – С. 292-295.

TO‘QIMACHILIK KORXONALARIDA XIZMATLAR SIFATINI YAXSHILASHNING INNOVATSION MEXANIZMLARI

Hamraqulov Shokir Abduhakim o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, O‘quv-uslubiy boshqarma. Akademik litsey va texnikumlarga metodik yordam berish sektori bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda to‘qimachilik korxonalarida xizmatlar sifatini yaxshilashning innovatsion mexanizmlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda xalqaro tajribalar, zamonaviy xizmatlar boshqaruvi yondashuvlari, raqamli texnologiyalar, servis jarayonlarining avtomatlashtirilishi hamda iste‘molchi ehtiyojiga moslashtirilgan boshqaruv tizimlaridan foydalanishning samaradorligi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, to‘qimachilik korxonalarida xizmatlar sifatiga ta‘sir etuvchi ichki va tashqi omillar, raqamli servis platformalari, Lean Service, CRM, IoT texnologiyalari va “aqlli servis” tizimlarining qo‘llanishi amaliy jihatdan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: innovatsion mexanizmlar, xizmatlar sifati, to‘qimachilik korxonalari, raqamlashtirish, avtomatlashtirish, CRM tizimlari, Lean servis, aqlli servis, IoT texnologiyalari, mijozlar qoniqishi, raqobatbardoshlik, xizmatlar boshqaruvi, servis jarayonlari, sifat menejmenti.

To‘qimachilik sanoati O‘zbekiston iqtisodiyotining eng muhim eksportga yo‘naltirilgan tarmoqlaridan biri bo‘lib, kompleks ishlab chiqarish jarayonlari, yuqori qo‘shilgan qiymat yaratish imkoniyati va xizmatlar tizimi bilan uzviy

bog‘liqdir. Xalqaro ekspertlarning ta’kidlashicha, sanoatning raqobatbardoshligi nafaqat ishlab chiqarish samaradorligiga, balki korxonalar tomonidan iste’molchiga ko‘rsatiladigan xizmatlar sifatiga ham bevosita bog‘liqdir⁹⁵. Xizmatlar sifati korxona brend imiji, bozor ulushi, mijozlar sodiqligi va mahsulot raqobatbardoshligining muhim omili hisoblanadi.

Raqamli transformatsiya jarayonlari sharoitida to‘qimachilik korxonalarida xizmatlarning zamonaviy mexanizmlar asosida tashkil etilishi – masalan, CRM tizimlari, IoT platformalari, avtomatlashtirilgan servis, “aqlli logistika”, mijozlar bilan real vaqt aloqasi, big data tahlili – xizmatlar sifatini tubdan oshirish imkonini bermoqda⁹⁶.

Xizmat sifati korxonaning mijoz ehtiyojlariga qanchalik mos kelishi, xizmatning tezligi, aniqligi, ishonchliligi va avtomatlashtirilganligi bilan belgilanadi. Xalqaro amaliyotda xizmat sifatini baholashda SERVQUAL modeli keng qo‘llanadi⁹⁷. Unda sifat 5 ko‘rsatkich bo‘yicha baholanadi:

1. ishonchlilik;
2. javob berish tezligi;
3. kafolat va ishonch;
4. mijozga e’tibor;
5. moddiy-texnik ko‘rinish.

To‘qimachilik korxonalarida bu model kengaytirilgan servis mexanizmlari bilan uyg‘unlashtiriladi. Chunki tekstil tarmog‘ida mijozlar nafaqat tayyor mahsulot, balki logistika, qadoqlash, dizayn bo‘yicha maslahat, ishlab chiqarishni moslashtirish, texnik ko‘mak kabi xizmatlarni ham talab qiladi⁹⁸.

Innovatsion mexanizmlarning to‘qimachilik korxonalarida qo‘llanishi.

1. CRM tizimlaridan foydalanish:

CRM (Customer Relationship Management) texnologiyalari mijozlar bilan munosabatlarni boshqarishning eng samarali innovatsion mexanizmlaridan biridir. Dunyoning yetakchi to‘qimachilik kompaniyalari – “Inditex”, “H&M”, “Uniqlo” – mijozlar xatti-harakati, xarid tarixi va talab prognozini aniqlash uchun CRM tizimlaridan keng foydalanmoqda⁹⁹.

Uning afzalliklari:

- mijozlar segmentatsiyasi;
- shikoyatlar avtomatik qayd etilishi;
- buyurtmalar tarixi va talab prognozi;
- avtomatlashtirilgan aloqa (chatbot, email marketing).

Jizzax viloyati korxonalarida (Jizzax Textile, Golden Textile, Oskar Tex Group va boshqalar) ushbu tizimlarni joriy etish xizmatlar sifatini oshirishga imkon beradi.

2. Raqamli servis platformalari

⁹⁵ World Bank. “Industry Competitiveness and Services”

⁹⁶ OECD. “Digital Transformation in Manufacturing”

⁹⁷ Parasuraman A., Zeithaml V., Berry L. “SERVQUAL Model”, Journal of Retailing

⁹⁸ McKinsey. “Textile Value Chain Management Report”

⁹⁹ HBR. “CRM as a Strategic Advantage in Global Apparel Industry”

Dunyo tajribasida to‘qimachilik korxonalarini raqamli servis platformalarini keng tatbiq etmoqda. Masalan, Turkiya, Bangladesh va Vetnamda ishlab chiqarish jarayonidan tortib logistika tizimlarigacha bo‘lgan barcha xizmatlar raqamli boshqaruv platformalariga o‘tkazilgan¹⁰⁰.

Raqamli platformalar quyidagilarni ta‘minlaydi:

- buyurtmalarni real vaqt kuzatish;
- mijoz bilan doimiy aloqa;
- avtomatlashtirilgan servis jarayonlari;
- sifat bo‘yicha tezkor hisobotlar;
- IoT orqali ishlab chiqarish holatini monitoring qilish.

IoT sensorlari mahsulot sifatidagi o‘zgarishlarni nazorat qilib, servis xizmatini tezkor rejalashtirish imkonini beradi¹⁰¹.

3. Lean Service texnologiyasi

Lean Service — xizmatlar jarayonini ortiqcha harajatlar va keraksiz operatsiyalarni bartaraf qilish asosida optimallashtirish texnologiyasidir.

Lean Service afzalliklari:

- xizmat ko‘rsatish vaqtining 20–40% qisqarishi;
- xatoliklar sonining kamayishi;
- mijoz qoniqishining oshishi;
- xarajatlarning 10–15% tejalishi¹⁰².

Ushbu mexanizm to‘qimachilik korxonalarida buyurtmalarni tez va sifatli bajarish imkonini beradi.

4. “Aqlli servis” tizimlari

“Aqlli servis” tizimlari sun‘iy intellekt, big data, IoT va avtomatlashtirilgan boshqaruv mexanizmlariga asoslanadi.

Ularning asosiy yo‘nalishlari:

- avtomatlashtirilgan yordam xizmati (AI chatbot);
- real vaqt monitoring;
- mahsulot sifatidagi nuqsonlarni AI orqali aniqlash;
- avtomatik logistika boshqaruvi;
- avtomatik xizmat ko‘rsatish jadvali.

Dunyo bo‘yicha AI servis tizimlari xizmat sifatini 30–50% gacha oshirishi ilmiy jihatdan tasdiqlangan¹⁰³.

To‘qimachilik sanoatida xizmatlar sifatini oshirish zamonaviy innovatsion mexanizmlarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, raqamli servis platformalari, CRM tizimlari, IoT, AI texnologiyalari va Lean Service yondashuvlari xizmatlar sifatini oshirishning eng samarali mexanizmlaridir. Mazkur yondashuvlarni Jizzax viloyati to‘qimachilik korxonalarida bosqichma-bosqich joriy etish korxonalarining raqobatbardoshligi, eksport salohiyati va mijozlar qoniqishini sezilarli darajada oshiradi.

¹⁰⁰ ITC (International Trade Centre). “Textile Industry Digitalization”

¹⁰¹ Deloitte. “IoT in Apparel Manufacturing”

¹⁰² Toyota Service Management Principles

¹⁰³ IBM & MIT Joint Report. “AI-based Service Optimization”

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. World Bank. “Industry Competitiveness and Services”
2. OECD. “Digital Transformation in Manufacturing”
3. Parasuraman A., Zeithaml V., Berry L. “SERVQUAL Model”, Journal of Retailing
4. McKinsey. “Textile Value Chain Management Report”
5. HBR. “CRM as a Strategic Advantage in Global Apparel Industry”
6. ITC (International Trade Centre). “Textile Industry Digitalization”
7. Deloitte. “IoT in Apparel Manufacturing”
8. Toyota Service Management Principles
9. IBM & MIT Joint Report. “AI-based Service Optimization”

SANOAT - MILLIY IQTISODIYOTNING YETAKCHI TARMOG‘I

Nizametdinov Alijon Akramovich

UZMUJF o‘qituvchisi

Ropiyeva Fero‘za Bekzod qizi, Sharifova Iroda Erkin qizi, Boliyeva Sitorabonu

Husan qizi

UZMUJF talabalari

Annotatsiya: Ushbu mavzuda sanoatning milliy iqtisodiyotdagi o‘rni, ahamiyati va yetakchi tarmoq sifatidagi roli yoritiladi. Sanoat mamlakatning iqtisodiy qudratini oshiruvchi, yalpi ichki mahsulotda yuqori ulushga ega bo‘lgan, aholi bandligini ta‘minlaydigan va boshqa iqtisodiy tarmoqlar rivojiga turtki beruvchi asosiy soha sifatida talqin etiladi. Mavzuda sanoatning tarkibiy tuzilishi, modernizatsiya jarayonlari, texnologik yangilanishlar, eksport salohiyatini oshirishdagi o‘rni hamda hududiy rivojlanishdagi ta‘siri tahlil qilinadi. Shuningdek, innovatsion sanoat siyosati, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish va iqtisodiy barqarorlikka erishishda sanoatning strategik ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘z: sanoat, iqtisodiyot, texnologiya, mexanizm, mahsulot, duradgorchilik, temirchilik

Sanoat - bu ijtimoiy-iqtisodiy kategoriyadir. demak, sanoat obyektiv reallik (borliq)ning in‘ikosi va yuksak umumlashmasidir. Uning alohida tarmoq, ya‘ni ijtimoiy ishlab chiqarishning alohida sohasi bo‘lib yuzaga kelishi ishlab chiqarish kuchlari va ijtimoiy mehnat taqsimotining rivoji bilan tarixiy jihatdan bog‘liqdir. Sanoat ham obyektiv borliqning muhim hodisalari qatorida ma‘lum davr (vaqt va fazo) da dunyoga kelgan, muayyan qonun va qoidalar asosida rivojlangan, ma‘lum miqdor va sifatlarga, zarurat va imkoniyatlarga ega bo‘lgan hamda ziddiyatlar qurboni ham bo‘lgan.

O‘zbekiston sanoati ham o‘z taraqqiyoti jarayonida bir qator bosqichlarni bosib o‘tgan. Eng avvalo, uy sanoati, so‘ngra, hunarmandchilik, ya‘ni xonaki sanoat,

kooperatsiya, manufaktura, fabrika kabi shakllari yuzaga kelgan. Bu yerda hunarmandchilikning juda ko‘p turlari, ya’ni kulolchilik, duradgorchilik, toshlaroshlik, binokorlik, o‘ymakorlik, kashtado‘zlik, ko‘nchilik, to‘quvchilik va tikuvchilik, temirchilik, misgarlik va zargarlik, degrezlik, rixtagarlik, zardo‘zlik, bo‘yoqchilik, tunukasozlik va boshqalar keng tarqalgan.

Bu yerda hunarmandchilik (“xonaki sanoat”) bronza asrida dehqonchilikdan ajralib chiqqan. milodning dastlabki asrlarida hozirgi O‘zbekiston hududida anchagina hunarmandchilik markazlari tashkil topgan. IX-X asrlarda ip, mato, gilam bo‘yicha xiva va Shosh, mis va temirdan aslaha, pichoq tayyorlash bo‘yicha Farg‘ona, shoyi matolar, shisha mahsulotlar tayyorlash bo‘yicha Buxoro dunyoga tanilgan. XII-XIII asrlarda rivojlanish pasayib, Temuriylar davlatining vujudga kelishi bilan hunarmandchilik yanada rivoj topgan. Buxoro, Samarqand, xiva, Toshkent, Shahrisabz kabi shaharlarning ishlab chiqarish munosabatlarida hunarmandchilik alohida ahamiyat kasb etgan. XIX asr oxiriga kelib, O‘zbekistonda hunarmandchilikning 30 ga yaqin turi rivoj topgan. XX asr boshlarida esa hunarmandchilikning asosiy qismi artellarga, keyinchalik zavod va fabrikalarga, badiiy buyumlar korxonalariga aylantirilgan.

XVIII asrning 60-70-yillarida Angliyada ro‘y bergan Sanoat to‘ntarilishidan keyin O‘zbekistonda asta-sekin manufakturalardan mashinalashgan industriyaga o‘tish boshlandi. xomashyoga birlamchi ishlov beradigan sanoat sohalari (paxta tozalash, ipak tortish, vino, konserva, moy zavodlari) vujudga keldi.

XX asrda O‘zbekiston sanoatida juda katta o‘zgarishlar ro‘y berdi. Agar asr boshlarida sanoat mahsulotining eng muhim turlaridan 5-10 xili (paxta tolasi, xom ipak, o‘simlik moyi, uzum vinosi, g‘isht, ganch va boshqalar) ishlab chiqarilgan bo‘lsa, hozirgi paytda yuzlab-minglab turlari tayyorlanmoqda.

Sanoat moddiy ishlab chiqarishning asosiy va yetakchi tarmog‘idir. Sanoatning vujudga kelishi va rivojlanishi ishchilar sonining oshishi va uning jamiyatdagi mavqei ko‘tarilishiga olib keladi. mustaqillik davrida jamiyatni tarixiy jihatdan yangilashda ishchilarning avangardlik roli to‘g‘risida gap yuritilar ekan, faqat ishchilar sinfigina mehnatkashlar ommasining birlashuviga, jipslashuviga va istiqlolni himoya qilishga, mustahkamlashga va uni uzil-kesil ta‘minlashga yordam bera oladi, deyish mumkin. Ana shu fikrni O‘zbekiston voqe‘ligi kun sayin tasdiqlamoqda. O‘zbekiston ishchisi respublika yalpi ijtimoiy mahsulotining, milliy daromadning asosiy qismini bunyod etmoqda, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini yuqori darajaga ko‘tarishda faol ishtirok etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi ishchilari qiyofasida ham barcha rivojlangan mamlakatlar ishchilaridagidek, ongli industrial mehnat-kashning va insonlar munosabatining yuksak normalari va umuminsoniy tamoyillarini, qadriyatlarini qaror toptiruvchi, yangi hayot uchun ilg‘or kurashchi xislatlari bir butun bo‘lib mujassamlashgan.

Sanoat taraqqiyotining muhim qonuniyatlaridan biri sanoat xodimlarining madaniy-texnikaviy, ma‘naviy-ma‘rifiy darajasining o‘sishi, ishlab chiqarish malakasi va tajribasining tinmay oshib borishidir.

O‘zbekiston mehnatkashlarining bilim va ko‘nikmasi, ishlab chiqarish malakasi va mahorati, madaniy va ma‘rifiy saviyasini yuqori darajaga ko‘tarish

bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlarda ham sanoatning yuqori o‘rin tutishini ko‘rish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, sanoat milliy iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, mamlakatning iqtisodiy salohiyati, raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanishini belgilovchi yetakchi tarmoqdir. Sanoatning jadal rivojlanishi yangi ish o‘rinlari yaratadi, eksport hajmini oshiradi, iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarini modernizatsiya qilishga turtki beradi va innovatsion texnologiyalarni joriy etish imkonini yaratadi. Zamonaviy sanoat infratuzilmasining shakllanishi esa hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishga, iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlashga va xalq farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois sanoatni rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdulhakimov N., Jo‘rayev Q. Sanoat iqtisodiyoti. – Toshkent: TDIU nashriyoti, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori: “Sanoatni rivojlantirish strategiyasi — 2030”. – Toshkent, 2019.
3. Xoshimov M., Abdullayev A. Makroiqtisodiyot. – Toshkent: Ilm Ziya, 2021.
4. Petrovna S. M., Nizametdinov A., Mansurov S. FINANCIAL CRISES AND THEIR IMPACTS ON THE ECONOMY //SGS-Engineering & Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 02.
5. Nizametdinov A., Kerim K., Xudoyarov R. YOSHLARNI TADBIRKORLIK ORQALI BANDLIGINI TA‘MINLASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14216039> //International scientific and practical conference. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 94-97.
6. Luna A., Nizametdinov A., Xudayarov R. KORXONALAR FAOLIYATINI STRATEGIK BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING CHORA TADBIRLARI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 34-40.
7. Nizametdinov A., Usmonova V., Abdusattorov D. OZIQ-OVQAT MUAMMOSI //Science technology&Digital finance. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 139-143.
8. Nizametdinov A., Xojiboqiyeva N. RAQAMLI IQTISOD VA INNOVATION AXBOROT-KOMMUNIKATSIYALAR TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISHNI DOLZARB MASALALARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 92-94.

YASHIL ENERGIYA LOYIHALARIDA INVESTITSION RISKLAR VA ULARNI KAMAYTIRISH STRATEGIYALARI

Xosilbekov Madamin

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashil energiya loyihalarida uchraydigan investitsion risklar, ularning paydo bo‘lish omillari va iqtisodiy oqibatlari ilmiy asosda tahlil qilingan. Quyosh, shamol, bioenergiya, geotermal va gidroenergiya loyiholari kabi qayta tiklanuvchi energiya manbalari investitsiyalarining xususiyatlari solishtirilib, siyosiy, texnik, bozor, moliyaviy, ekologik hamda institutsional risklar tizimli ravishda ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, risklarni kamaytirishning zamonaviy strategiyalari — davlat-xususiy sheriklik (DXSh), yashil obligatsiyalar, kafolatlash tizimlari, sug‘urta mexanizmlari, moliyaviy diversifikatsiya, texnologik standartlashtirish, blokcheyn asosidagi monitoring va risklarni boshqarishning raqamli modellari bo‘yicha batafsil takliflar ishlab chiqilgan. Natijalar yashil energetika sektorida investitsiya qarorlarini shakllantirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: yashil energetika, investitsion risklar, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, investitsion xavf, risklarni boshqarish, diversifikatsiya, DXSh, yashil obligatsiyalar.

Kirish

So‘nggi yillarda global iqtisodiy rivojlanishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri “yashil iqtisodiyot” konsepsiyasini joriy etish va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan keng foydalanish bilan bog‘liq. Iqlim o‘zgarishining kuchayishi, uglerod emissiyasining oshishi, ekologik jarayonlarning beqarorlashuvi energetika tizimlarining transformatsiyasini talab qilmoqda. Xalqaro tashkilotlar (Xalqaro energiya agentligi, BMTning UNEP dasturi, Jahon banki) tomonidan ta’kidlanishicha, qayta tiklanuvchi energiya loyihalariga yo‘naltirilayotgan investitsiyalar miqdori 2030-yilga borib dunyo bo‘yicha yillik 3 trln dollardan oshishi kutilmoqda.

Yashil energiya loyihalarining o‘ziga xos tomonlaridan biri shundaki, ular odatda katta boshlang‘ich investitsiyalar, uzoq payback period (15–25 yil), texnologik murakkablik va bozor beqarorligi bilan xarakterlanadi. Bu esa investorlar uchun ma’lum xavflarni yuzaga keltiradi.

Yashil energetika sohasidagi investitsion risklarning murakkabligi bir necha omillar bilan bog‘liq:

- energiya narxlarining o‘zgaruvchanligi;
- texnologiyalar tez yangilanayotgani;
- davlat siyosati barqarorligining o‘zgarishi;
- quyosh radiatsiyasi, shamol tezligi kabi tabiiy resurslarning beqarorligi;
- texnik nosozliklar xavfi;
- xalqaro bozor talabining tebranishi;

- moliyalashtirish shartlarining qattiqligi.

Shu sababli mazkur maqolada ushbu risklar tizimli tahlil qilinadi va ularni kamaytirish bo‘yicha samarali strategiyalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar sharhi

Qayta tiklanuvchi energiya bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, investitsion risklar odatiy energetika loyihalariga qaraganda ancha yuqori bo‘ladi. Xalqaro energiya agentligi (IEA) 2023-yil hisobotiga ko‘ra, yashil loyihalarining eng katta muammosi — moliyaviy barqarorlikning pastligi va siyosiy risklarning yuqoriligi hisoblanadi.

Jahon banki ekspertlari esa quyidagi risklarni alohida ta’kidlaydi:

- siyosiy risklar — subsidiyalar o‘zgarishi, tariflar qayta ko‘rib chiqilishi;
- iqtisodiy risklar — inflyatsiya, valyuta kursi o‘zgarishi, foiz stavkalari o‘sishi;
- texnik risklar — texnologiyaning eskirishi yoki moslashuvchan emasligi;
- ekologik risklar — geologik yoki tabiiy sharoitlarning rejalashtirilgan darajada bo‘lmasiligi.

Yevropa Investitsiya Banki (EIB) esa investitsion risklarni kamaytirishda “blended finance”, “green bond” va “de-risking mechanisms”ning ahamiyatini ta’kidlaydi.

Mazkur adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, yashil energiya loyihalarida investitsion risklar ko‘p qatlamli, murakkab va makro hamda mikroiqtisodiy omillar bilan bog‘liqdir.

Metodologiya

Tadqiqotda quyidagi ilmiy yondashuvlar qo‘llanildi:

1. Sistematik tahlil

Mavjud xalqaro hisobotlar, ilmiy maqolalar, energetika bozorlariga oid statistik ma’lumotlar tahlil qilindi.

2. Risklarni tasniflash modeli

Risklar quyidagi guruhlariga ajratildi:

- siyosiy-institutsional risklar;
- moliyaviy-iqtisodiy risklar;
- texnik-texnologik risklar;
- bozor risklari;
- ekologik va tabiiy risklar.

3. Investitsion strategiyalarni baholash

Risklarni kamaytirishning iqtisodiy samaradorligi bo‘yicha tahlil ishlatildi:

- LCOE (Levelized Cost of Energy);
- NPV (Net Present Value);
- IRR (Internal Rate of Return);
- payback period.

4. Komparativ tahlil

Shamol, quyosh, bioenergetika va gidroenergetika loyihalaridagi risklar solishtirildi.

Natijalar

1. Yashil energiya loyihalarida investitsion risklarning asosiy turlari

1) Siyosiy va institutsional risklar

- tariflarning o‘zgarishi;
- subsidiyalarning bekor qilinishi;
- litsenziyalashdagi murakkab jarayonlar;
- qonunchilikning barqaror emasligi.

O‘zbekiston misolida — 2030-yilda qayta tiklanuvchi energiya ulushini 40 %ga yetkazish strategiyasi mavjud bo‘lsada, normativ-huquqiy talablar doimiy yangilanib bormoqda.

2) Moliyaviy risklar

- valyuta kursining tebranishi;
- foiz stavkalarining o‘sishi;
- kreditlash shartlarining qat’iyligi;
- investitsiya qaytish muddatining cho‘zilishi (15–25 yil).

3) Texnik va texnologik risklar

- uskunalarning eskirishi;
- qo‘llanilayotgan texnologiya yoning tez yangilanib ketishi;
- texnik xizmat ko‘rsatish muammolari;
- elektr tarmoqlari bilan integratsiya masalalari.

4) Bozor risklari

- energiya narxlarining o‘zgarishi;
- talabning mavsumiyligi;
- energiya bozorlaridagi raqobat.

5) Ekologik va tabiiy risklar

- quyosh radiatsiyasining yetarli bo‘lmashligi;
- shamol tezligidagi o‘zgarishlar;
- suv resurslariga bog‘liq cheklovlar;
- geologik xavflar.

Muhokama

1. Yashil energiya investitsiyalarini cheklayotgan asosiy omillar

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki:

• Investitsiya risklarining 40–50 %i siyosiy va institutsional barqarorlikka bog‘liq.

• Texnik risklar yuqori bo‘lmaganiga qaramay, texnologiya yangilanishi tezligi sababli amortizatsiya xavfi katta.

• Moliyaviy risklar, xususan valyuta va foiz stavkalarining yuqoriligi investitsion qarorlar qabul qilinishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

• Bozor risklari asosan energiya narxlarining davlat tomonidan tartibga solinishi bilan bog‘liq.

5. Yashil energiya loyihalarida investitsion risklarni kamaytirish strategiyalari

1. Moliyaviy strategiyalar

a) Yashil obligatsiyalar (Green Bonds)

Bu strategiya rivojlangan davlatlarda keng qo‘llanilib, investorlarga past riskli, barqaror daromadli investitsiya imkonini beradi.

b) Blended Finance

Donor mablag‘lari + xususiy kapital = riskning pasayishi.

c) Valyuta risklarini hedjirlash

- forward shartnomalar;
- valyuta opsionlari.

d) LCOE asosida investitsion samaradorlikni oldindan baholash

Quyosh va shamol energiyasi uchun bu usul eng ko‘p qo‘llaniladi.

2. Siyosiy va institutsional strategiyalar

1. Barqaror energiya siyosatini shakllantirish
2. Normativ-huquqiy bazani soddalashtirish
3. Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini kengaytirish
4. Yashil subsidiyalar va soliq imtiyozlari
5. Kafolatlangan xarid shartnomalari (PPA – Power Purchase Agreement)

3. Texnik va texnologik strategiyalar

1. Texnologiyalarni standartlashtirish
2. Mahalliy texnik xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini rivojlantirish
3. IoT va real vaqt monitoring tizimlari
4. Blokcheyn orqali energiya ishlab chiqarish jarayonini nazorat qilish
5. Energiya saqlash tizimlarini joriy etish

4. Bozor strategiyalari

1. Energetika bozorini liberallashtirish
2. Diversifikatsiya qilingan energiya portfeli
3. Mahalliy iste‘molchilar bilan uzoq muddatli shartnomalar tuzish
4. Energiya birjalarini rivojlantirish

5. Ekologik va tabiiy risklarni kamaytirish strategiyalari

1. Geologik–meteorologik tadqiqotlarni kuchaytirish
2. Resurslarning mavsumiy o‘zgaruvchanligini matematik modellashtirish
3. Ekologik monitoring tizimlarini joriy etish
4. Muqobil resurslardan foydalanish strategiyasini ishlab chiqish

Xulosa

Yashil energiya loyihalari iqtisodiy, siyosiy, texnik va ekologik risklarning murakkab majmuini o‘z ichiga oladi. Bu risklarni baholash va samarali boshqarish investitsion qarorlar sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, risklarni kamaytirishda:

- yashil obligatsiyalar,
- DXSh,
- PPA shartnomalari,
- diversifikatsiya,
- valyuta hedjirlash,
- texnologik monitoring va blokcheyn,
- texnik standartlar,

eng samarali strategiyalar hisoblanadi.

Mazkur strategiyalarni O‘zbekiston sharoitida joriy qilish yashil energiya bozorini rivojlantirish, energetika xavfsizligini ta‘minlash va iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Azimov I. Barqaror iqtisodiyotda yashil energetika taraqqiyoti //Journal of science-innovative research in Uzbekistan. – 2024. – T. 2. – №. 10. – C. 358-368.
2. Bashirova Y. YASHIL LOYIHALARDA ENERGIYA SAMARADORLIKNI BAHOLASH VA OSHIRISH YONALISHLARI //Прикладные науки в современном мире: проблемы и решения. – 2025. – Т. 4. – №. 8. – С. 4-7.
3. Abdusalomovna D. N. “YASHIL IQTISODIYOTNI” RIVOJLANTIRISHDA TIKLANADIGAN ENERGIYA MANBALARINING O‘RNI //TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR. – 2025. – Т. 2. – №. 2. – С. 105-108.
4. Abdusalomovna D. N. “YASHIL IQTISODIYOTNI” RIVOJLANTIRISHDA TIKLANADIGAN ENERGIYA MANBALARINING O‘RNI //TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR. – 2025. – Т. 2. – №. 2. – С. 105-108.
5. Faxriddin o‘g‘li X. S. ENERGIYA SIYOSATI VA" YASHIL" IQTISODIYOTGA O'TISH //JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS. – 2025. – Т. 87. – №. 1. – С. 300-307.
6. Valijonovna H. S. O‘ZBEKISTONDA EKOLOGIK MUAMMOLARNI YECHISHDA YASHIL ENERGETIKA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNI RAG‘BATLANTIRISH SIYOSATLARI //" YURT FAXRI". – 2025. – Т. 1. – №. 1.
7. Shirinova S., Fayzullayeva X., Amonova S. YASHIL IQTISODIYOT VA YASHIL ENERGETIKANING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Наука и технология в современном мире. – 2025. – Т. 4. – №. 12. – С. 98-102.

QURILISH VA ENERGETIKA SOHASIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR TAHLILI

Fozilova Dildora Odil qizi

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali
4-kurs talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada qurilish materiallarini ishlab chiqarish jarajonida zamonaviy texnologiyalarini qo‘llashning samaradorligi, energetika sohasida yangi innovation texnologiyalar yoritilgan. Maqolada asosan energiya samarador muxandislik tizimlari, uning vazifasi, innovatsiyalarning mohiyati va klassifikatsiyasi, individual qurilish uchune nergiya samarador texnologiyalar, energiyadan foydalanishni kamaytirish va qayta tiklanuvchi energiya, energiyadan

foydalanish samaradorligini oshirish ularning yechimlari tahlil qilingan holda bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: energiya, yadroviy, sanoat, isitish, ekologik toza, transport, kinetik, potentsial, mexanik, issiqlik, yorug‘lik, innovatsiya, ixtiro, texnologik, boshqaruv- tashkilotchilik, iqtisodiy, marketingli, sotsial, ekologik texnologiya, innovatsiya, zamonaviy qurilish materiallari, xom ashyo bazasi, maxsulot,

Annotation: This article discusses the effectiveness of using modern technologies in the production process of building materials, new innovative technologies in the energy sector. The article mainly discusses energy-efficient engineering systems, their functions, the essence and classification of innovations, energy-efficient technologies for individual construction, reducing energy consumption and renewable energy, increasing energy efficiency, and their solutions.

Keywords: energy, nuclear, industry, heating, environmentally friendly, transport, kinetic, potential, mechanical, heat, light, innovation, invention, technological, management-organizational, economic, marketing, social, ecological technology, innovation, modern building materials, raw material base, product.

Qurilish va energetika — jamiyat taraqqiyotining eng muhim tarmoqlaridan hisoblanadi. Bu sohalarga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish bilan birga, ekologiyani muhofaza qilish, resurslardan samarali foydalanish hamda energiya tejamkorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Qurilishda zamonaviy materiallar, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, raqamli yechimlar va robototexnika jadal rivojlanayotgani kabi, energetika yo‘nalishida qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushining ortib borishi hamda energiya saqlash texnologiyalarining rivojlanishi bu sohalarining yangi bosqichga ko‘tarilishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, innovatsiyalarni joriy etishda uchraydigan texnik, iqtisodiy va ekologik muammolarni bartaraf etish ham dolzarb vazifa hisoblanadi. Maqolaning keyingi bo‘limlarida qurilish va energetika sohalarida qo‘llanilayotgan innovatsion texnologiyalar tahlili, ularning amaliy tatbiqi hamda kelajakdagi rivojlanish istiqbollari yoritib beriladi.

Yangi iste‘molchilik xususiyatlari yoki ishlab chiqarish tizimlarining samaradorligini sifatli oshirish orqali bozorga mahsulot (tovarlar va xizmatlar)ni yetkazib berish – innovatsiyagamisol bo‘la oladi. Innovatsiya – foydalanish uchun kiritilgan yangi yoki sezilarli darajadayaxshilangan mahsulot (tovar, xizmat) yoki jarayon, sotuvlarning yangicha uslubi yoki ishamaliyotidagi, ish o‘rinlarini tashkil etishdagi va tashqi aloqalarni o‘rnatishdagi yangi tashkiliyuslub hisoblanadi. “Innovatsiya” atamasi lotincha “novatio” so‘zidan olinganbo‘lib, “yangilanish” (yoki “o‘zgarish”), “in” qo‘shimchasi esa lotinchadan “yo‘nalishida” deb tarjima qilinadi, agar buni yaxlit “Innovatio” ko‘rinishida tarjima qilsak – “o‘zgarishlar yo‘nalishida” deb izohlanadi.

Innovation tushunchasi birinchi bo‘lib XIX-asrning ilmiy tadqiqotlarida paydo o‘ldi. “Innovatsiya” tushunchasi o‘zining yangi hayotini “innovatsion kombinatsiyalar” nitahlil qilish, iqtisodiy tizimlarning rivojlanishidagi o‘zgarishlar natijasida XX-asrning boshida avstriyalik va amerikalik iqtisodchi Y. SHumpeterning ilmiy ishlarida boshlagan.

Ilm-fan – bu ma’lum mablag‘larni bilimlar va g‘oyalarga aylantirish.

Innovatsiyalar – bu bilimlar va g‘oyalarni mablag‘larga aylantirishdir.

Ixtiro – bu yangi konsepsiyani yaratish demak. Innovatsiya – bu ixtironing amaliy ahamiyatini ajratib ko‘rsatish va uni muvaffaqiyatlisotiladigan mahsulotga aylantirish.

Mamlakatimizda qurilish materiallari ishlab chiqaradigan sakkiz mingga yaqin korxona faoliyat ko‘rsatadi. Ayni paytda ular 100 dan ortiq turdagi qurilish materiallarini ishlab chiqarmoqda. Mavjud uy-joylar va ijtimoiy binolarning energiya iste‘moli texnik jihatdan o‘xshash iqlimiy sharoitga ega bo‘lgan mamlakatlarga nisbatan taxminan 3 baravar yuqori.

O‘tgan 10–15 yil davomida energiya tejamkor dasturlar, nazariy islohotlar, yangi uskunalar va eksperimental ob‘ektlar yuzasidan faol munozaralar olib borilgan bo‘lsa-da, shahar va posyolkalarning energiya zichligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatilmadi. Biroq bu jarayon energiya sarfini kamaytirishga xizmat qiladigan real sharoitlarning yaratilishiga asos bo‘ldi.

Energiyani tejaydigan inshootlarning rivojlanishi shimol xalqlarining tarixiy madaniyati bilan bog‘liq. Ular o‘z uylarini issiqlikni uzoq vaqt saqlaydigan, kam resurs talab qiladigan tarzda qurishga intilganlar. Uylar energiya samaradorligining klassik namunasi — issiqlikni yaxshi ushlab turuvchi qalin devorlar, murakkab lombardlar bilan jihozlangan an‘anaviy ruscha pechka hisoblanadi. Rossiyada uylarning energiya iste‘moli bir kvadrat metr uchun yiliga 400–600 kVtni tashkil etadi. 2020 yilga kelib bu ko‘rsatkichni 45 foizga kamaytirish rejalashtirilgan edi.

Moskvada passiv uy texnologiyasi asosida (Nikulino-2 uy-joy majmuasi) eksperimental binolar qurilgan. Sankt-Peterburg yaqinida ham passiv uylarning demontaj loyihasi amalga oshirilgan va ilk passiv turar-joy qurilishi boshlangan. Nijniy Novgorodda esa quyosh kollektorlari, issiqlik pompasi, vertikal shamol generatorlari hamda issiqlik almashinuviga ega havo tizimi o‘rnatilgan namunaviy uy qurib namoyish etildi. Ukrainada birinchi passiv uy 2008 yilda bunyod etilgan bo‘lib, hozirda uchta shahrida shunday uylar qurilishi davom etmoqda.

2010 yildan boshlab uy-joy qurilishi va aholining ijtimoiy himoyasi jamg‘armasi tomonidan evakuatsiya qilingan va shoshilinch uy-joyga muhtoj aholi uchun kam quvvatli energiya tejaydigan uylar qurish bo‘yicha eksperimental loyihalar moliyalashtirilmogda. 2011 yilning boshida Rossiyaning turli hududlarida jamg‘arma ishtirokida energiya samaradorligi yuqori bo‘lgan binolar barpo etildi. Birinchi sertifikatlangan passiv uy 2011 yilda Mosstroy-31 tomonidan, Tomas Knecht loyihasi asosida qurilgan bo‘lib, uning isitish uchun yillik issiqlik sarfi 24 kVt/m² ni tashkil etadi. Tahlillarga ko‘ra, so‘nggi 20 yil ichida jahon bozorida innovatsion mahsulotlar ulushi keskin oshgan. Masalan, AQSHda innovatsion mahsulotlar ulushi 1999 yildagi 31 foizdan 2009 yilga kelib 34,6 foizga, Yaponiyada esa 30,6 foizdan 42,3 foizga, Yevropada 45,5 foizdan 50 foizga oshdi. Jahon bo‘yicha ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga (ITTKI) sarflanayotgan xarajatlarning 35 foizi AQSHga, 12 foizi Yaponiyaga to‘g‘ri keladi. Har 1000 kishiga nisbatan ilmiy tadqiqotchilar soni AQSHda 9,7 nafarni, Yaponiyada esa 11 nafarni tashkil etadi.

Yuqori texnologiyali mahsulotlarning eksportdagi ulushi AQSHda 32 foiz, Yaponiyada 24 foizni tashkil etadi. Rivojlangan mamlakatlarda jahon ilmiy salohiyatining 90 foizdan ortig‘i jamlangan bo‘lib, uning umumiy qiymati 2,5–3 trillion AQSH dollariga teng deb baholanadi. Butun dunyo bo‘yicha yuqori texnologiyalar bozorining 80 foizi aynan shu davlatlar hissasiga to‘g‘ri keladi. 2020 yilga borib, ushbu ko‘rsatkich hajmi 4 trillion AQSH dollariga yetishi prognoz qilingan.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda ishlab chiqarilayotgan jami mahsulotlarning 60–65 foizi innovatsion mahsulotlar bo‘lsa, respublikamizda ushbu Ko‘rsatkich hozirda 7–8 foiz atrofida. Shu o‘rinda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning quyidagi so‘zlarini keltirib o‘tish o‘rinlidir:

“Hammamiz yaxshi bilamiz, bugungi davr yuqori texnologiyalar, innovatsiyalar zamonidir. Dunyodagi rivojlangan mamlakatlar o‘z oldiga nafaqat ko‘plab mahsulotlar ishlab chiqarish va bozorga olib chiqishni, balki chuqur bilim va ilmiy yutuqlarga asoslangan innovatsion iqtisodiyotga o‘tish vazifasini qo‘ymoqda.”

2021–2022 yillarda qurilish sohasini rivojlantirish maqsadida Innovatsion rivojlanish vazirligi hisobidan umumiy qiymati 5,184 mlrd so‘mlik bo‘lgan 3 ta amaliy va 1 ta innovatsion loyiha moliyalashtirilgan.

Energetika sanoati — tabiiy resurslardan energiya manbalarini olishga qaratilgan faoliyat sohasi bo‘lib, u qayta tiklanuvchi, yadroviy va qazib olinadigan yoqilg‘idan olinadigan energiyani ishlab chiqarishni, shuningdek isrof bo‘ladigan energiyani qayta tiklash va qayta ishlatishni o‘z ichiga oladi. Energiyani tejash va samaradorlik choralarining qo‘llanilishi energiyaga bo‘lgan talabni kamaytiradi, atrof-muhit muammolarini yumshatadi va jamiyatga foyda keltiradi. Jamiyatlar energiyadan transport, ishlab chiqarish, yoritish, isitish, havo tozalash, aloqa, sanoat, tijorat va maishiy ehtiyojlar uchun foydalanadi. Energiya resurslari birlamchi va ikkilamchi manbalarga tasniflanadi. Birlamchi resurslar tabiiy holatda ishlatilishi mumkin bo‘lsa, ikkilamchi resurslar energiyani qulay shaklga aylantirish natijasida hosil bo‘ladi. Qayta tiklanmaydigan resurslar tez tugaydi, qayta tiklanuvchi resurslar esa doimiy ravishda yangilanadi. Dunyo bo‘yicha minglab mutaxassislar energetika sohasida faoliyat yuritadi. An‘anaviy energetika sanoatiga neft sanoati, tabiiy gaz sanoati, elektr energetikasi va atom sanoati kiradi. Yangi energiya sanoati esa muqobil va barqaror ishlab chiqarish, energiyani tarqatish hamda muqobil yoqilg‘ilarni sotishni o‘z ichiga olgan qayta tiklanuvchi energiya tarmoqlaridan iborat.

Elektr energiyasi, transport yoki global miqyosda umumiy energiya ta‘minoti uchun 100 foiz qayta tiklanuvchi energiyadan foydalanishni rag‘batlantirish global isish va boshqa ekologik hamda iqtisodiy muammolarni kamaytirishga xizmat qiladi. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarining rivojlanishi kutilganidan ancha tez amalga oshmoqda. Biroq global energiya tizimiga qayta tiklanuvchi manbalarni integratsiya qilishda bir qator texnologik cheklovlar mavjud. Bugungi kunda kamida 30 ta davlat energiya ta‘minotining 20 foizdan ortig‘ini qayta tiklanuvchi manbalar hisobidan qondirmoqda.

Stephen W. Pacala va Robert H. Socolow tomonidan ishlab chiqilgan “barqarorlashtiruvchi takozlar” konsepsiyasi halokatli iqlim o‘zgarishidan saqlanish uchun zarur bo‘lgan energiya strategiyalarini belgilaydi. Bu takozlarning eng ko‘p qismi qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan iborat.

Mark Z. Jacobsonning fikricha, 2030-yilgacha shamol, quyosh va gidroenergetika yordamida barcha yangi energiya ehtiyojini qondirish, 2050-yilgacha esa mavjud tizimlarni to‘liq qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o‘tkazish mumkin. Uning aytishicha, bu jarayondagi asosiy to‘siqlar texnologik yoki iqtisodiy emas, balki ijtimoiy va siyosiy omillardir.

Energiyadan samarali foydalanish energiya ishlab chiqarishni to‘g‘ridan-to‘g‘ri oshirmasa-da, mavjud energiya manbalaridan oqilona foydalanish orqali energetika tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Energiya samaradorligining oshishi mahsulot yoki xizmatni taqdim etish uchun zarur bo‘lgan energiya miqdorini kamaytiradi. Misol uchun binolarni izolyatsiya qilish orqali qulay haroratni saqlab turish uchun kamroq isitish va sovutish energiyasidan foydalanish mumkin. Yilni lyuminestsent lampalar esa uchdan ikki baravar kam energiya sarflab, akkor chiroqlarga nisbatan 6–10 baravar uzoq xizmat qiladi. Energiya samaradorligini oshirish ko‘pincha zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash va ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish orqali amalga oshiriladi. Energiyaadan foydalanishni kamaytirish iste’molchilarning pullarini tejashga yordamberadi, agarda energiya tejamkorligi energiya tejamkor texnologiya narxini qoplasa. Energiya sarfini kamaytirish emissiyalarni kamaytiradi.

Xulosa. Qurilish va energetika sohalaridagi innovatsion texnologiyalarni joriy etish natijasida jamiyatda yuqori sifatli infratuzilma yaratish, energiya samaradorligini oshirish va ekologik izni kamaytirish imkoniyatlari yuzaga keladi. Biroq, ushbu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zarur infratuzilmaning mavjudligi, mustahkam huquqiy asoslar va jamiyatning bunday o‘zgarishlarga tayyorligi muhim omillar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. A.A. Tulaganov, X.X.Kamilov, M.M. Voxidov, A.A. Sultonov. Zamonaviyqurilishmateriallari, buyumlari va texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma. – Samarqand. Zarafshon, 2015.
2. Qosimov E. Qurilish ashyolari. Oliy o‘quv yurtlarining magistrantlari uchun. - darslik. T.:«Mehnat».-2004.
3. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birgaquramiz. T.”O‘zbekiston”.2016y
4. Qizi Z. R. R. QAYTA TIKLANADIGAN ENERGIYA MANBALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGI //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2025. – T. 8. – №. 9. – C. 25-28.
5. Umarqulovna M. X. et al. YASHIL TEXNOLOGIYALAR VA “YASHIL IQTISODIYOT” //Modern education and development. – 2025. – T. 35. – №. 1. – C. 169-179.

6. Karimova X. A. Q. XITOYDA ENERGETIKA SOHASI TERMINLARINI STANDARTLASHTIRISH TIZIMI //XXI Asr: Fan va ta’lim masalalari (XXI Бек: Вопросы науки и образования). – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 73-88.
7. Tadjibayeva L., Valijonov U., A’zamova A. IQLIM O ‘ZGARISHINING SANOATGA TA’SIRI VA UNI KAMAYTIRISH CHORA-TADBIRLARI //Современные подходы и новые исследования в современной науке. – 2025. – Т. 4. – №. 3. – С. 18-23.
8. Komilovich E. M. et al. ENERGETIKA BOZORI VA YASHIL IQTISODIYOTGA O ‘TISH //BILGI ÇEŞMESİ. – 2025. – Т. 1. – №. 8. – С. 174-181.

	MUNDARIJA	
	KIRISH	3
	1-SHO‘BA. YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA YOSHLAR ISHTIROKINI KENGAYTIRISHNING AMALIY NATIJALARI VA ISTIQBOLLARI	
1.	<i>Mamirov Zamir Uzoq o‘g‘li.</i> Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalarining raqamli transformasiyalashuvini takomillashtirish yo‘nalishlari	5
2.	<i>Axmadaliyev Dilmurod Xurmatilloevich.</i> Yangi O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirish jarayonida yoshlar ishtirokining o‘sishi	14
3.	<i>Qaxxorova Mashhura Bahrom qizi.</i> Islom moliyasining paydo bo‘lishi va rivojlanishining nazariy asoslari	17
4.	<i>Nabixo‘jayeva Dilafruz Sobir qizi.</i> Ayollar ish bilan bandligini iqtisodiy tartibga solish yo‘nalishlari	20
5.	<i>Saloxitdinov Sherzod Farxodovich, Murotjonova Mubina Dilshod qizi.</i> Raqamli iqtisodiyot sharoitida aholi daromadlarini oshirishning ustuvor yo‘nalishlari: Jizzax viloyati misolida	26
6.	<i>Misirxonov Xabibxon Iskandar o‘g‘li, Maxmudova Nigora.</i> Baxmal tumanida sport-turizmning rivojlanish bosqichining iqtisodiy tahlili	29
7.	<i>Abduvaliyev Abdulaziz Abduvalievich.</i> Milliy iqtisodiyotda kreativ iqtisodiyotning xalqaro reytinglardagi o‘rni	32
8.	<i>Abduvaliyev Abduqodir, Nayimov Otabek.</i> Validity of national indicators in the field of sustainable development	35
9.	<i>Зульфакарова Лилия Фаридовна, Левченко Ирина Дмитриевна, Цой Марина Петровна.</i> Экономическое сотрудничество Республики Татарстан и Китайской Народной Республики в 2022–2025 гг.: динамика, структура и перспективы	38
10.	<i>Qodirov Javohir Shavkatovich.</i> Ta’lim tizimini rivojlantirishda xizmatlar sifati va innovatsion yechimlar integratsiyasi	42
11.	<i>Ergasheva Nafisa Baxriddinovna, Mirzaqobilov Abdulaziz O‘tkir o‘g‘li.</i> IT-xizmatlar sektorining iqtisodiy o‘sish va daromadlar dinamikasidagi o‘rni	45
12.	<i>Kamolov Dostonbek Rustam o‘g‘li.</i> Jizzax viloyatida turizm klasteri rivojlanishining hududning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatiga ta’sirini baholash: strategik yondashuv va rivojlanish istiqbollari	48
13.	<i>Saloxitdinov Sherzod Farxodovich, Zayniddinova Latofat Suvan qizi.</i> Jizzax viloyati hududlarining iqtisodiy o‘sishini boshqarish mexanizmi va strategiyasi	52
14.	<i>Barakayev Elbekjon Abdulla o‘g‘li.</i> O‘zbekistonda gastronomik turizmning ahamiyati va tutgan o‘rni	56
15.	<i>Yovqochev Shamshod, Umarov Javohir.</i> raqamli transformatsiya strategiyasi: O‘zbekiston misolida	60
16.	<i>Allanazarov Ravshan, Temirov Bobomurod Olimjon o‘g‘li.</i> Raqamli texnologiyada iqtisodiyot va menejment	64
17.	<i>Mamirov Zamir Uzoq o‘g‘li, Xoliqulova Ra’no Sherali qizi.</i> Raqamli buxgalteriya va sun’iy intellektning buxgalteriya hisobi jarayoniga ta’siri	71

18.	Ergasheva Nafisa, Xatamova Shohista. Mehnat bozori modernizatsiyasi va bandlik siyosati	74
19.	To‘ychiyeva Nodira G‘ulom qizi, To‘rayeva Aziza, Qodirova Nilufar. Yangi O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda sayyohlarning ruhiy tiplariga qarab marketing strategiyasi	77
20.	Ubaydullayeva Vasila Sadullayevna. Ta’lim xizmatlari ko‘rsatishda raqamli iqtisodiyotning o‘rni va roli	80
21.	Dilshodov Shoxabbos Bekzod o‘g‘li. Bozor infratuzilmasini takomillashtirish va rivojlantirish	82
22.	Арзукулов Отабек Али ўғли. Кичик бизнес соҳасининг иқтисодий ривожланишини статистик баҳолаш бўйича хорижий тажрибалар ва улардан фойдаланиш йўллари	86
23.	Xaydarqulova Bonu G‘ulom qizi. Ta’lim xizmatlarini moliyalashtirishda raqamli boshqaruv texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini oshirish	89
24.	G‘aybullayev Sarvar O‘ktam o‘g‘li, Qo‘ziboyev Zafarbek Masharif o‘g‘li. Aholi bandligini oshirishda oilaviy korxonalarning ahamiyati	92
25.	Ergasheva Nafisa, Axrarova Dilrabo Davron qizi. Elektron tijoratning milliy iqtisodiyot va aholi daromadlariga ta’siri 2020-2025 yillar tahlili	96
26.	Usmonova Vasila Botirovna. Yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash siyosati: O‘zbekiston tajribasi va xalqaro taqqoslash	100
27.	Aliqulova Sevinch Dilmurod qizi, Qarsiboyeva Gulrux Botir qizi, Ergasheva Nafisa Baxridinovna. Sun’iy intellektning mehnat bozoriga ta’siri	102
28.	Nasrullayeva Sevinch, Saitov Sirojiddin. Raqamli texnologiyalar asrida sun’iy intellektning jamiyat rivoji, inson faoliyati va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardagi o‘rni	105
29.	G‘aybullayev Sarvar O‘ktam o‘g‘li, Abdihomidov Zarif Sherzod o‘g‘li. Davlat siyosatining xususiy tadbirkorlik va iqtisodiy rivojlanishga ta’siri	109
30.	Mingboyeva Oydin Alisher qizi, Arzikulov Otabek Ali o‘g‘li. Yangi O‘zbekiston muhitida yoshlarning ta’lim sohasi tadbirkorligidagi o‘rni	113
31.	Toshpo‘latov Sherzod Xaydarkulovich. Mehnat bozori barqarorligini ta’minlashning iqtisodiy mexanizmlari	115
32.	Xaydarov Baxrom Xolmuradovich. Jizzax viloyati oliy ta’lim muassasalarida davlat budget mablag‘larining maqsadli sarflanishi: empirik tahlil va 2030 yilgacha prognoz	119
33.	Bobobekov Baxrom Kaxxarovich. Korxonalarda tovar-moddiy zahiralar hisobini yuritishning me’yoriy-huquqiy asoslari	122
34.	Turakulova Orasta Ulugbekovna. Raqamli iqtisodiyot: rivojlanish tendensiyalari va O‘zbekiston tajribasi	128
35.	Axrarov Elyorjon Baxtiyor o‘g‘li, Saitov Sirojiddin Abduvaliyevich. O‘zbekistonda ishsizlik darajasini kamaytirish va yangi ish o‘rinlarini yaratish	136
36.	2-SHO‘BA. BARQAROR RIVOJLANISHNI TA’MINLASHDA “YASHIL IQTISODIYOT” NING O‘RNI	

37.	Bobanazarova Jamila Xolmurodovna, Usmonova Vasila Botirovna. Yashil iqtisodiyot mamlakat barqaror rivojlanishning asosi va kelajagimizni belgilab beruvchi strategik yo‘nalish	141
38.	Цой Марина Петровна, Зульфакарова Лилия Фаридовна, Рашидов Асилбек Фуркат угли. «Зеленая экономика» и устойчивое развитие региональной экономики	144
39.	Usmonova Vasila Botirovna, Zoirov Azizbek Anvar o‘g‘li. O‘zbekistonda yashil investitsiyalarning rivojlanishi va istiqbollari	149
40.	Bobobekov Raximberdi Eshmuratovich. O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot va yashil energetikani rivojlantirish istiqbollari	153
41.	Mamirov Zamir Uzoq o‘g‘li, Islomov Javohir Iskandar o‘g‘li. O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojining imkoniyati va muammolari	158
42.	G‘aybullayev Sarvar O‘ktam o‘g‘li. Qishloq xo‘jaligida hosildorlik ko‘rsatkichlarining iqtisodiy samaradorlikka ta’siri: statistik tahlil va baholash	163
43.	Asadova Iroda, Arzikulov Otabek Ali o‘g‘li. Kichik biznes va startaplar uchun raqamli moliyaviy xizmatlar ekotizimini takomillashtirishning innovatsion yo‘nalishlari	167
44.	Xolmo‘minova Diyora Nurullo qizi, Saloxitdinov Sherzod Farxodovich. Yashil ombor xo‘jaligi va logistika infratuzilmasi	170
45.	Dr. Samadhi Dilli, Dr. Tursunqolov Inom. Impact of good corporate governance practices on transparency and firm financial performance – a global perspective	173
46.	Shamsiddinova Dilafrō‘z Faxriddin qizi. Ekoturizm xizmatlari sifatini oshirishda raqamli boshqaruv tizimlarining iqtisodiy afzalliklari	182
47.	Мухторов Ботир Абдусаттарович, Мухаммадиева Манзура Бахтмуер кизи. Роль коммерческих банков в обеспечении финансовой поддержки малого бизнеса и предпринимателей (с особым акцентом на экономику Узбекистана)	184
48.	Gabbarov Sabit Nietalievich. Yaylovlarda chorvachilik tizimining barqarorligiga erishishning maqsadlari va ularni amalga oshirish yo‘nalishlari	187
49.	Abrorova Bahriniso, Ziyatova Ruxshona, Norbekov Xursandmurod. Iqtisodiy o‘‘sishda turizmning o‘‘rni	190
50.	Karshiboyev Shuhrat, Sattarova Madina Isoqulovna. Prospects for the development of mathematics in the green economy	193
51.	Baxtiyorova Gulsevar, Xaqberdiyeva Zuhra, Norbekov Xursandmurod. O‘zbekistonda iqtisodiy turizm.	197
52.	Abdulhamidov Abdullajon Ortiq o‘g‘li, Karshiboyev Shuxrat Utkirovich. Kompaniya biznesida ichki va tashqi faoliyatini raqamlashtirish, marketingini to‘g‘ri va samarali yo‘lga qo‘yish	200
53.	Muxtarov Botir Abdusattarovich, To‘g‘izova Malika Soxib qizi. Sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy resurslari samaradorligini oshirishda risk-menejmenti mexanizmini tashkil etish	207
54.	Dilshodova Nigina, Rustamova Gulsevar, Norbekov Xursandmurod. Iqtisodiy industriyasi fanining maqsadi	210

55.	Nuriddinova Sarvinoz, Norbekov Xursandmurod. Xalqaro iqtisodiy turizm tarixi va rivojlanishi	214
56.	D.R.Najmiddinov, G.Z.Mamatkarimova, L.D.Jo‘raboyeva. “Live packaging” – urug‘li qayta ishlangan qog‘oz asosida barqaror qadoqlash texnologiyasi	218
57.	Bayzakova Dilbar Fayziyevna. Barqaror rivojlanishni ta‘minlashda “yashil iqtisodiyot” ning o‘rni	223
58.	Muxtarov Botir Abdusattarovich. O‘zbekistonida ichki turizm xizmatlari ko‘rsatish tizimini diversifikatsiya qilish va samaradorligini baholash	225
59.	Salaxiddinov Murod Zarifjon o‘g‘li, Pardaboyev Shaxriyor Umid o‘g‘li. Iqtisodiyotda ovqatlanish korxonalari	228
60.	Xotamkulova Odina, Goyibnazarova Shahnoza Vahob qizi. Comparative analysis of regional tourism in Tashkent and Samarkand: resources, development, and cooperation	230
61.	Eshboyeva Madina, Eshboyev Temur, Saitov Sirojiddin. Green economy as the foundation of sustainable development: global perspectives and national strategies	235
62.	Sherquziyeva Iroda Rustam qizi, Shukurullayeva Maftuna Asatullo qizi, Goyibnazarova Shahnoza Vahob qizi. Sustainable waste management strategies in South Korea and Uzbekistan	239
63.	Soy Marina Petrovna, Sunnatov Quadratulla Sundorqul o‘g‘li. Kichik va o‘rta biznesning innovatsion faoliyatini rag‘batlantirish mexanizmini takomillashtirish	247
64.	Isomiddinov Sherzod Sirojiddin o‘g‘li. Jizzax viloyatining ekoturizm tizimi va uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari	251
65.	Mingboyeva Oydin Alisher qizi. Barqaror iqtisodiy rivojlanishda yashil iqtisodiyot va ijtimoiy tadbirkorlikning uyg‘unligi	255
66.	Ko‘chimov Abdujamil Hamraqulovich, Toshboyev Arslonbek Abdumalik o‘g‘li. Amerika logistika tizimini O‘zbekistonga tatbiq etish va uning samaradorlik natijalari	257
67.	Ergasheva Nafisa Baxriddinovna, Sattorov Mirzohid Oybek o‘g‘li. Innovatsion faoliyatning aholi real daromadlariga ta‘siri: O‘zbekiston misolida tahlil	260
68.	Po‘latova Ro‘zagul Yoqub qizi, Saloxitdinov Sherzod Farxodovich. Zomin tumanidagi turistik ob‘ektlarning rentabellik darajasi va ularning hududiy iqtisodiyotga ta‘siri	263
69.	Fayzullayeva Sojida Farxodovna. Xorijda turizm xizmatlarini rivojlantirish tajribalari va undan O‘zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	267
70.	G‘aybullayev Sarvar. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlashning iqtisodiy afzalliklari	271
71.	Qodirova Dilnura Ozodjon qizi, Sirojiddin Saitov Abduvaliyevich. Jizzax viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari: muammo va yechimlar	274
72.	Shukurova Gulnoza Ixtiyor qizi. Barqaror rivojlanish nuqtai nazaridan chiqindisiz ishlab chiqarish (zero waste) modelini joriy etish imkoniyatlari	277

73.	Bozorboyev Diyorbek Po‘lat o‘g‘li. “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tishning zaruriyati, tamoyillari va dastaklari	280
74.	Tirkashev Ulug‘bek, Lutfullayeva Marjona. Yashil texnologiyalarni joriy etishning iqtisodiy va ekologik afzalliklari	284
75.	Omonova Gulmira Abdulatif qizi, G‘oyibnazorova Shaxnoza Vahob qizi. O‘zbekistonda barqaror turizmni rivojlantirish bo‘yicha-tamoyillar, statistik tahlil va zomin tajribasi asosida rivojlanish strategiyalari	286
76.	Abdusamatova Aziza Alijon qizi. Yashil biznes modeli va ekologik tadbirkorlik	291
77.	Иватов Ирусбек. Иқтисодиётнинг барқарор ривожланишида туризм салоҳиятидан тўлиқ ва самарали фойдаланиш	294
78.	Egamova Nargiza Olim qizi. Finance and tax policy: design, implementation, and effects on revenue mobilization and growth	297
79.	To‘ychiyeva Nodira G‘ulom qizi, Xalilova Mohichehra. Barqaror rivojlanishni ta‘minlashda turizm va brending	299
80.	To‘ychiyeva Nodira G‘ulom qizi, Qodirov Ulug‘bek, Ro‘zimatov Sanjar. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda turizm xizmatlari sifatiga ta‘sir etuvchi omillar	303
81.	Eshonqulov Raxmatillojon Alijon o‘g‘li, Shakarboyev Abduxoliq O‘tkir o‘g‘li. Global innovation index (GII) doirasida O‘zbekistonning innovatsion rivojlanishi: so‘nggi yillar tahlili, muammolar va yechimlar	306
82.	Ubaydullayeva Vasila Sadullayevna, Mamadaliyeva Gulsanam Ulug‘bek qizi, Alimqulova Ruxshona Rustam qizi. O‘zbekistonda “yashil energetika”ni rivojlantirish istiqbollari	311
83.	3-SHO‘BA. ZAMONAVIY GUMANITAR TA‘LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI	
84.	Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla qizi. The role and significance of animal imagery in English and Uzbek folktales	314
85.	Axmedova Feruza G‘ayrat qizi, Egamov Umidjon Menglibek o‘g‘li, Xayrullayeva Madina Shukurulla qizi, Yunusova Mavluda Anvar qizi. Interaktiv muammoli o‘qitish samaradorligini raqamli kuzatuv orqali baholash metodikasi	320
86.	Axmedova Feruza G‘ayrat qizi, Aliyev Javohir Jaxongir o‘g‘li, Abdirasulova Nargiza Sharifjon qizi, Xayrullayev Abdusattor Abduqahhor o‘g‘li. Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida xorijiy tilni o‘qitishning samarali usullari	327
87.	Saitov Sirojiddin Abduvaliyevich, Asrayev Shavkat Bakhtiyor ogli. Mechanisms for increasing employment through the development of social entrepreneurship	335
88.	Djalilova Sarvaroy Mexrojevna. Somatisms in the spanish language: linguocultural and semantic features	340
89.	A. Deepan, Djabbarova Yulduz. Impact of competency-based education on student academic performance and self-directed learning behaviors in higher education	343
90.	Tashbayev Asliddin Kumakovich. Korrupsiyaga qarshi kurashishning o‘ziga xos yondashuvlari	353

91.	Ernazarova Marxabo Norboevna. Adib E.Vohidov va S. Yesenin she'riyatidagi vatan va yurt talqinida ona tabiat tasviri	357
92.	Jo'raqulov Ozodbek Jahongir o'g'li, Abdulhamidov Abdullajon Ortiq o'g'li, Karshiboyev Shuxrat Utkirovich. O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni joriy qilish va biznes jarayonlariga zamonaviy ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish istiqbollari	360
93.	Fayzulloyeva Zilola. Types of concepts in cognitive linguistics	363
94.	A.H.Ko'chimov, D.R.Najmiddinov. Turizm sohasiga kadrlar tayyorlashda raqamli didaktik vositalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari va metodik yondashuvlari	365
95.	Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o'g'li, Burxonov Sarvar, Og'abek Yuldoshev, Qahharov Jasurbek. O'quv-uslubiy interaktiv xizmat ko'rsatuvchi dasturiy vositalarning ta'lim tizimidagi ro'li	369
96.	Xo'jabekova Ramzida O'ktam qizi, Sirojiddin Saitov Abduvaliyevich. Raqamli avlod va gumanitar ta'lim: zamonaviy chaqiriqlar talqini	372
97.	Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o'g'li, Shamsiddinov Ozodbek, Doniyorov Abdusattor, Shoydinov Hayitmurod. O'quv-uslubiy interaktiv xizmat ko'rsatuvchi dasturiy vositalarning avzalliklari	375
98.	Raimqulova Marjona Ixtiyor qizi, G'oyibnazarova Shahnoza. Samarqanddagi tarixiy joylardan hunarmandchilik faoliyatini boshqa joyga ko'chirishning ijobiy va salbiy jihatlari	379
99.	Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o'g'li, Xoliqova Sevinch, Fayzullayeva Sarvinoz, Erkayeva Hilola. Iqtidorli talabalarga mo'ljallangan o'quv-uslubiy interaktiv xizmat ko'rsatuvchi dasturiy ta'minotning tarkibiy tuzilmasi	384
100.	Toshpulatova Dildora Alisher kizi. Enhancing english language learners' speaking in primary education through communicative activities and strategies	387
101.	Xayrullayev Abdusattor Abduqahhor o'g'li, Aliyev Javoxir Jaxongir o'g'li, Zoirova Guli Jamshid qizi, Sayitqulov Hasan Xolbek o'g'li. Boshlang'ich va o'rta ta'lim o'quvchilarida algoritmik tafakkurni shakllantirish uchun scratch va python dasturlash muhitlaridan foydalanish	392
102.	Холжигитов Дилмурод Холмурод ўғли, Холматова Ирода, Суванқулова Мухлиса, Муротова Севинч. Матнли масалаларни ечишда мутахассислик малакаларини ва кўникмаларини шакллантириш методикаси	395
103.	Ibrohimov Javohir Bahrom o'g'li. Bir noma'lumli algebraik taqqoslamalarni yechish usullari	399
104.	Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o'g'li, Ahmedov Asilbek, Abdumajidov Suxrob, Ro'zuqulov Shoxruh. Raqamli ta'lim muhitida matematik tizimlardan foydalanish samaradorligi	405
105.	Rakhmonova Shakhnoza Rashidovna, Goyibnazarova Shahnoza Vahob qizi. Ecological, technical, and cultural grounds for relocating the v. Savitskiy state art museum of Karakalpakstan to Tashkent	408
106.	Aliyev Javohir Jaxongir o'g'li, Axmedova Feruza G'ayrat qizi, Zoirova Guli Jamshid qizi, Xayrullayev Abdusattor Abduqahhor o'g'li. Xorijiy tilni o'qitish tizimida o'quvchilarning o'qish	412

	kompetensiyasini oshiruvchi intellektual modul: konseptual model va algoritm	
107.	G‘aybulloyev Shaxriyor To‘lqin o‘g‘li, Saitov Sirojiddin Abduvaliyevich. Zamonaviy filologiya fanlaridagi dolzarb masalalar	419
108.	Абдуллаева Парвина Толибжоновна. Роль концептуальной метафоры в осмыслении категории времени (на материале испанского и узбекского языков)	422
109.	Djurakulova Diyora Alisher qizi. Personality-oriented task development in english language education: methodological guidelines and effective practices	426
110.	Xosilmurodov Islom Xamitolim o‘g‘li, Begbutayeva Shahlo Beknazar qizi. Jamiyat iqtisodiy taraqqiyotida turizmning o‘rni	428
111.	Maxammadiyeva Nigora Akbarjon qizi. Raqamli meros (digital heritage) loyihasi o‘zbekiston madaniy merosini saqlashdagi o‘rni: tizimli yondashuv va strategik samaralari	431
112.	4-SHO‘BA. PSIXOLOGIYA, TABIIY VA ANIQ FANLAR SOHASIDA DOLZARB TADQIQOTLAR	
113.	Таимуродов Дилмурод Илхом угли. Инновационные возможности композитных материалов в развитии строительной и энергетической инфраструктуры	436
114.	Шаринова Садокат Фазлиддиновна. Психологические основы математического мышления	439
115.	Turg‘unova Oygul. Kompozit ikki jinsli plastinalarni matematik modellastirish asosida tadqiq etish metodikasi	441
116.	Нуралиев Тулкин Алимарданович. Методы снижения тягового сопротивления почвообрабатывающих машин	444
117.	Saitov Sirojiddin Abduvaliyevich, Nuraliyeva Sora Bahodir qizi. Bozor iqtisodiyotida psixologik boshqaruv shakllari	447
118.	G‘aniyeva Dilrabo Aliyevna, Egamberdiyeva Mohinur Faxriddin qizi. Taqsimotning noma’lum parametrlarini baholash usullarining nazariy va amaliy asoslari	452
119.	S.B. Axmedova, M.A. Mustafakulov. <i>Inula helenium l.</i> o‘simligining turli organlaridan olingan ekstraktlarining antiokisdantlik faolligini aniqlash	454
120.	Yo‘ldashev Javohir Rasulbek o‘g‘li, Abdualiyev Farrux Xayrulla o‘g‘li, Xudoyshukurova Ruxsora Shuxrat qizi, Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li. Matematika o‘qituvchilari uchun raqamli kompetensiyalarni shakllantirish zarurati	459
121.	Xudoyberdiyeva Zuhra Shavkat qizi. Ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari o‘quvchilarida emotsional intellekt namoyon bo‘lishining psixologik xususiyatlari	463
122.	Sherqulova Dinara Narzulla qizi, Xudoyshukurova Ruxsora Shuxrat qizi, Yo‘ldosheva Shaxzoda Eldor qizi, Xolmuminov Abbas Jur‘at o‘g‘li, Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li. Informatika fanini maktablarda o‘qitishda O‘zbekiston va Janubiy Koreya davlatlaridagi farqlarva o‘xshashliklar	466

123.	<i>Xudaybergenov Mirsayd.</i> O‘zbekistonda dukkakli don mahsulotlarini yetishtirish samaradorligini oshirishning strategik yo‘nalishlari: SWOT tahlil asosida	470
124.	<i>Alimov Salohiddin, Yusupaliyev Sardor, Amankulova Istamgul, Yusupova Maftuna.</i> Ba’zi tenglamalarni funksiyaning sodda xossalardan foydalanib yechish	473
125.	<i>Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li, Narziqulov Sirojiddin, Shomiddinov Sherdor, Nurmamatov Diyorbek.</i> Trigonometrik tenglamalarning kundalik hayotda ishlatilishi	479
126.	<i>Ubaydullayev Vasila Sadullayevna, Otamurodova Madina Ulug‘bek qizi, O‘zarqulova Nargiza Bolbek qizi.</i> Boshqarishda axborot va kommunikatsiya	484
127.	5-SHO‘BA. QURILISH VA ENERGETIKA SOHASIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALAR TAHLILI: NATIJA VA ISTIQBOLLAR	
128.	<i>Abdulhamidov Abdullajon Ortiq o‘g‘li, Usmonova Vasila Botirovna.</i> Sanoat korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish va zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini qo‘llash	487
129.	<i>Qo‘ldoshev Sanjar O‘tkir o‘g‘li.</i> O‘zbekistonning investitsiya muhiti va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish	491
130.	<i>Ortiqov Yorqin Yunusovich.</i> Oziq-ovqat tarmog‘ida innovatsion jarayonlarni joriy etish bo‘yicha rivojlangan mamlakatlar tajribasi	494
131.	<i>Якубова Элеонора Наильевна.</i> Повышение экономической эффективности строительного сектора через внедрение «зелёных технологий»	498
132.	<i>Каримова Ойчурек Одилжон кизи.</i> Инновационная экономическая модель управления рисками в строительных процессах	502
133.	<i>Xudoyarov Rashid Tuychiyevich.</i> Yashil iqtisodiyotga asoslangan qurilish loyihalarining makroiqtisodiy ta’siri	507
134.	<i>Lapasov Nurmuhammad Murodulla o‘g‘li, Mustafokulov Javohir O‘ktam o‘g‘li.</i> Yangi texnologiyalar asosida infratuzilma qurishning moliyaviy va iqtisodiy modeli	511
135.	<i>Hamraqulov Shokir Abduhakim o‘g‘li.</i> To‘qimachilik korxonalarida xizmatlar sifatini yaxshilashning innovatsion mexanizmlari	515
136.	<i>Nizametdinov Alijon Akramovich, Ropiyeva Fero‘za Bekzod qizi, Sharifova Iroda Erkin qizi, Boliyeva Sitorabonu Husan qizi.</i> Sanoat - milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmog‘i	518
137.	<i>Xosilbekov Madamin.</i> Yashil energiya loyihalarida investitsion risklar va ularni kamaytirish strategiyalari	521
138.	<i>Fozilova Dildora Odil qizi.</i> Qurilish va energetika sohasida innovatsion texnologiyalar tahlili	525